8 —

Gordon Flemer

BERZSENYI DÁNIEL'

ÖSSZES MŰVEI.

KÖLTELEM 'S FOLYÓBESZÉD.

KÖZREBOCSÁTÁ

MEGHAGYÁSA SZERINT

DÖBRENTEI GÁBOR.

HARMAD KIADÁS

KEZIRATBAN MARADOTT MEG NEM ISMERTEKKEL.

BUDÁN,

MAGYAR KIRÁLYI EGYETEMI SAJTÓVAL.

1842.

ELSŐ OSZTÁLY.

VERS VAGY KÖLTÉLY.

Előbeszéd. 'S mi fejlődhetnék ki az ódaköltér árnya iránt. TISZTELET BERZSENYI HAMVAIN.

A' költér életrajza.

Az öt könyv tartalma.

Rövid magyarázat névről tárgyról, melly eléfordul a' költélyek e' nemeiben:

DAL. — ODA. — ELÉGIA. — KÖLTÉRI LEVEL. — BÖLCSELETI KÖLTÉLY. GÚNY. — FESTŐ KÖLTÉLY. — KÖLTÉRI ÖTLET. — KÖLTÉRI ELBESZÉLÉS VAGY BESZÉLY.

Költelmek kelése évsorban.

Irásnem szerinti sorzat 's néhány észrevétel.

☞ E' kiadáshoz, az itt-ott is megjelent apróbbak összegyüjtése, a' kéziratok letisztázása 1837b. és 1838b. teljesült, miben elébb eljárást, a' Régi magyar nyelvemlékek' hivatalos gyüjtése közrebocsátása nem engedett. 'S 1839ben nyomatni akarám, de, most meg, betegség közbe jötte miatt csak 1840b. aprilisben fogathaték ahhoz jelen alakában, és nyolczad rétben is. Majd, a' lesajtózott ívek folytatását, vagy hivatal' elébb való dolgai, vagy sajtóintézetbeli hátráltatás, czimkék (vignette) hozatása veté hátra. Tehát, korántsem hanyagságból e' némi elkésés; Berzsenyi és fiai bizalma iránt pedig épen nem, figyelemtelenség miatt. Itt hallják meg barátságosan ezek, az ország előtt, okaimat.

ELŐBESZÉD.

Berzsenyinek 1828-bol Niklán october 18$^{d.}$ költ levele van nálam, mellyben az „Élet és Literatura 1827beli 2$^{d.}$ kötete lapjain" eléadott magyar irodalmi akkori nézeteimben velem tökéletes egyezését nyilatkoztatá s két sorába ezt tevé: „Látni fogod munkáimat, mihelyt tiszták lesznek s *ha előbb meghalnék, vedd által gyermekeimtől.*"

Kikelettel 1829$^{b.}$ meg azt közlé, miként akarná minden munkáját, együtt kiadni [1]), s midőn ugyan ezen évben juliusban másodszor látogatám meg Niklán, ekkor gróf Gyulai Lajos barátommal, mutatta 1816 óta irt ujabb költelmeit folyóbeszéit, mint már most maga által közrebocsátandókat. E feltételében ugyan csak igyekeztem erősíteni, ne hogy, némiképen nemes elhidegülése, megint elhammassza. Azonban 1830$^{b.}$ julius 15$^{d.}$ költ leveléhez toldott szeletke papirosára ezt veté. „Ha meghalok, tégy munkáimmal a mit akarsz." Majd a magyar tudós társaságnak 1831beli februarban tartott első nagy gyülése után Pestre szándokozott telepedni, hogy a feltéte szerinti szükséges munkákat műveihez megolvassa, s ezek lesajtolását egészen maga vezérelje. Hanem, ide költözését a cholera gátolá s augustus 8dikárol ezt irta hozzám „munkáimon könnyen elmehetsz, ha én előbb dülök, s kérlek is azon esetre, hogy ezen árváimat el ne feledd." Isten azonban az ő életét is megtartván, 1832-ben ismét kivánságához képest, Budán a Krisztina városban fogadtam már számára szállást kerttel együtt, ugyan említett czéljához. De mind csak halasztaták jöttét gazdasági dolgai, mellyek vitelét okosan köté össze az irodaloméival. 1835-beli

---

[1]) Kazinczynak 1829b. aprilis 14d. Peströl hozzá bocsátott levele illy kezdetü: „Engem az a' kevélység szálla meg, hogy hazánk tőlem vegye Verseidnek harmadszori kiadását, s nagyon kérlek, ha mi nyomtatlan dolgozásaid vannak, és ha miket az első 's második kiadásban kitörlél, megigazitál, méltóztassál nekem megküldeni stb. *L. a folyóbeszédek után.*

december 3d. irá, miként akar 1836 nyarának elején megint Budán fürdeni, mivel ez, elébb is javára vált, és reméllé munkáinak is itt, uj kiadásra nyugottabban elkészíthetését.

S a viszontlátásnak előre gyakorta felnyájasult örömét, legidősebb fia, Berzsenyi Farkas, következő tudósításával lön kénytelen, elvenni tőlem is! *Mikla, martzius* 4d. 1836b. „Mult februar hónak gyászos emlékü 24-dik napja, szeretett atyámat, egy héti sulyos betegsége után, a földi szenvedések közül, boldogabb hazába szólítván által; határtalan fájdalmunkat, sem a szelíd vallás, sem a hideg értelem szüntetni nem képes! Azon szíves barátság, mellyel a Dicsőült a Tekintetes urhoz mindenkor viseltetett, s azon tisztelet mellyel én is kegyednek, mint boldogult atyám igaz barátjának tartozom, kötelességemmé tevé, hogy feledhetetlen veszteségünket bánatos fiúi érzéssel tudtára adjam; meggyőződve lévén arrol: hogy ebbeli mély fájdalmunkat szíves részvétele által enyhíteni, a Boldogultat pedig tovább is baráti emlékezetében fenn tartani fogja."

Válaszomban, szomorú kötelességem lön magamhoz kérnem az irodalmi *árvákat*. El is hozá majd legkisebb fija ~~Miklós~~, — a közepső neve: Antal — s ugy adván kezemhez, mint általa is igen-igen szeretett atyjának hozzám rendelt hagyományait, készséggel teljesíté tiszteletre méltó özvegye, három fia, egy leánya, a szeretet és barátság, távuli vérség utolsó földi intéseit. A kritikárol irt értekezet úgy is nálam volt már 1835-beli september 24dike óta, szabad külön rendelkezésemre.

Ne emelj rám feddő ujat s z e n t á r n y o k! képzeltemben, e csak mostani közre adásért. Nyugtat engem amaz említett nehány ok, egy fő pedig a levelezetek között áll jegyzetben. Ha elébb menendek elüzionkodni v e l e d, mintsem ohajtásodra szóval is tett fogadásom sulyátol magamat megkönnyitem, akkor fájdalommal mentem volna nyomodon, u t á n a d. De vala gondom, hogy síromat baráti kötelesség elmulasztása ne nehezítse. Akkor Helmeczi jár el mindenben, ki, nemzeted eleibe már kétszer, olly buzgón vitte addigi műveidet, s kihez azért folyvást jó indulattal maradál.

Nálam vagyon becses özvegyedtöl, ahoz 1836b. martzius 22d. irt levele, mellyben „főtisztének vallá, mint barátod és házadé, emlékezetedet megujítani dicső munkáidban, azoknak a kéziratbeliekkel együtt kiadatása utján."

Midőn most megbizatásomban magam járok el, történjék-e még ezentul egyéb is emlékedre? nem általam csak külön egyénecske által, mert az merőben elhangzó lenne; hanem a magyar n e m z e t ö s s z e s k e b e l é b ö l, mellynek tüzes fejtekezését 60 éved helyett bár legalább 70-nedig még együtt munkálhattad volna.

Vagy csak egykét szó, egykét sornyi felirás alatt fogsz? mindig fekünni, miként *Qui giace Tiziano*, e nagy festér, kinek pedig V$^{d.}$ Károly császár tisztelet jelül maga vette fel ecsetét, midőn az, festése közben ki találá billenni kezéből, kit ugyan az, évdijjal neveze lovaggá; és III$^{d.}$ Henrik, majd franczia király önként maga látogatott meg; és kinek temetését 96$^{d.}$ évében Veleneze nagy tanácsa fényesnek rendelé, ámbár az 1576-beli pestisben hala meg ott, s akkor ollyanok teste, parancsánál fogva, csak a lagunákba loccsantaték. A pavimentumba eresztett fejér márvány szeletkén lévő nehány betü, magasztosabb tiszteletet gerjeszte ugyan bennem is a lángész iránt a *dei Frari* szentegyházában, mintsem ott azon dogéknak felczifrázott márvány diadaljelei, kikről nagy név nem intett, de a hatalmas respublicának elsőbbjei *nyilván* mondák ki, hogy e három szó, Tiziannak elég; és emléke, munkái.

Megirád, Te Berzsenyim, miként „szegi meg, a múza, reptét az örök tünésnek, s néma hamvvedrek mohait biborral festi, és a bús rovatalba fényes életet önt", *itt a 7d. lapon.* Elzengéd, hogy

> A Derék nem fél az idők mohátol,
> A koporsóbol kitör és eget kér,
> S érdemét a jók, nemesek, s jövendő
> Századok áldják,

mit a Társalkodó 26$^{d.}$ számában 1842, Májer István is idézett, *itt a 19$^{d.}$ lapon.* Hanem ezek átaljában csak a nagyság imádásából lángolának elé egyszerüen, a saját érdemnek megbecsülését vagy elhanyagolását világ menttére bízván. Mert ha önként lepett meg kitüntetésed, mi azonban sok nem volt, nagyra becsüléd csendben, de magad soha sem verél össze irígység cseleivel pártot, mellyet azért széditettél volna színes barátkozatra, hogy majd annak emberei, egész Lél kürtöt fuvogassanak melletted.

Akkor lépném én hát elé emlékezetednek valami ujszerübb fenntartása eszközléséhez, ha kivántatnék; midőn átaljánosabban adná ki magát önként ahoz közvélemény; mivel most mindjárt azért sem merném felszólalni, mert többféle megtisztelés intézet elésegitése osztja meg a hazát, s elébb hadd erősüljön vagy jusson kivánt létre azok mindenike. Berzsenyijüket nem fogják dicsőítés nélkül hagyni Somogy tisztelt Karai és Rendei, e kitünő vármegyeé nem, mellyből folyvást, hasznos diszes kifejtekezés iparát halljuk, tahát a haza ékesítő észnek megbecsülését. És akármikor kerülendne ott erre a sor, gondolnám, viszhang ébred szavukra, mert Somogy költérének mindenfelé többszeri idéztetése, gondolatainak országszerte megfogamszását mutatja, s igy, nem erőtetett ráhagyás, hanem ihlelem mondja: TISZTELET BERZSENYI HAMVAIN.

Azon érzet és gondolatcsirát, melly minden jobban kiképzett emberben ki akarna hajtani, hanem az azzal tépelődő, nem tudja úgy, miként maga szeretné felszavazni, a szívnek költére fejezi ki egészen, s ha e kiemelt gondolat és érzelem, tiszta értelmü, egész életre szolgál erkölcsi vezérül. A lélekre hatást, nagyszerü költér soraibol, Napoléon mondá ki szentilonai laktában. Olvastatja *Pierre Corneille*nek: *Les Horaces,* müvét. Meg-megindul a hősi jellem kiejtésein, s mikor: az öreg Horátziustol: *Qu'il mourut*, hallja, e szalad ki ajakán Corneille-röl: *je l'aurais fait prince, s'il avait vécu dans mes temps* [1]). Megmondá okát, miért? Mert illy magas gondolatu költér, egész nemzetét, nagyság érzeteihez emeli, s Corneille, a franeziát készítette volt bátor tetteire.

Ezért Irántad, említett ohajtásom, becses honi árnyok. Ódáid lelke, nyelvet ád a magyar maradék maradékainak. És nagyért küzdéseiben szelíd intést is, hogy az ujjá születés magvát ne szélvész között vesse, mert azt az oda ragadhatja, hol, nem a nemzet életére kél ki.

S midőn vezérédnek Virágnak 1834[b.] elkészült emléke 1835 óta már Pesten a nemzeti muzéumban áll, milly nyugottan látnám a Te nevednek is, másként feldíszítését. Vagy bár legalább előre érezhetném azon lélektani oknál fogva később időben sem elhanyagolását, mert az általad felmozgatott független nemzetiség, ősz Buda királyi vára országának azzal is bizonyítja európai mívelt sorokba küzdését, mert már nemzeti nagy család fiául tekinti a honi lángészt, s olly érzékenyen gondoskodik róla, miként külön család, szeretett véréröl.

Mindenitek érdemli, egyszersmind emberségeért, hamvaiban is áldatását. Jellemek, emberi gyarlóságot kivéve, tiszták, szív nemességével nagyok, emelének, s csak azok fognak magasítani nemzetet, sőt csak azok tehetik tisztelttté. Kinek mig élt, egyedül esze adá fényét, sírján elegyes érzés nyugtalankodik szép eszéhez keveredett alságain. És a temetéséröl jövő közönség méltán mondja ki rá: elég itt azon dísz, haszon, mit eszeért nyert, mit azzal magához ragadott. „Emléket csupán annak, kinek emlékezetére szív is ragadozza az észt.

Igy a Tied bátran emelkedhetik.

---

[1]) Herczeggé teszem, ha időmben él.

NEHÁNY ADAT
A KÖLTÉR ÉLETRAJZÁHOZ.

A Közhasznu esmeretek tára II-dik kötetében már megjelenttek nyomán. Pest, 1831. 234—237*d. lap.*

Berzsenyi Dániel születésére.

A mikoron születél örömünnepet ültek az Áon'
Szűzei, s a kecs adó isteni Chariszok is.
Bölcsődhez vígan szállt étheri szárnyakon a Szép'
Mennyei geniusza, s csókjait adta Reád.

Primóczi Szentmiklóssy Aloyz.

Lásd: *Erdélyi Muzéum Vd. füzet*, 1816. *l.* 138.

Egyházas Nagyberzsenyi Berzsenyi Dániel nagytüzü magyar ódaköltér, több megyebeli birtokos mezei gazda, Somogy vármegye táblabirája, magyar akademiai rendes tag, született Vas vármegyében kemenesali Hetyén május 7d. 1776. Szülei, Berzsenyi Lajos és Thulmon Rozália, egyszerü, egyszersmind igen nemes erkölcsü életbe iktaták mint egyetlenegy maradékukat. Atyja hites ügyvéd volt ugyan, de inkább philosophiai csendben élt, gazdaságát vivé, s olvasgatott. Lelkesedett lévén mind a honszeretet, mind a görög és római philosophia által, ezekröl ejtegete vonalokat a fiú előtt, nem mint némelly más falusi nemes ur, ki körül az örökös, csak agár csoportot, sallangós hámu vagy nyerges lovakat, és dőzsölést lát, kitöl inkább csak régi czimzetek léha emlegetését hallja. Lajos ur, az atya, okos irányt adott az ezekkel helyes élésnek, s hogy a születés nemessége szép magaviselettel még inkább nemesedjék, emberiség szeretetét mutatá példában; a magyar nemzet közösjogi szabadságait, az ezeket ország és vármegye gyüléseken védett fenntartott hazafiak' tetteit s az ó világ' két nagy nemzetét komolyan magasztalá. Illy gonddal a gyerek' nevelését is figyelemre méltó lépésekként kezdette. Erőtlen és beteges lévén a fiu, azt a legtermészetesebb szabad élet és szakadatlan gymnastika által erősíté meg, s hogy a lelki erők' fejlésének is önkényü menetelt nyisson, csak igen későn s akkor is inkább játszva tanítatá, minél fogva annak egész élete, közel tiz esztendős koráig nem egyéb volt szabadjára választott testgyakorló játéknál, mellynek mindenféle nemeit nehány falusi játszó pajtással télen nyáron, hóban vizben egyiránt gyakorolta. Ezek' következetének nézhetni, hogy a gyenge gyermekből hirtelen igen is nagy

elevenség és nagy erő fejlett elé: olly erők, mellyek' pezsgésében a soproni evang. lyceumba mint egy gymnastikált görög fiu vitetvén, az iskolai tanulmányokban rég izzadókat csak hamar és játszva elérte, majd későbben pedig lovaglásban, uszásban, birakozásban s éneklésben minden egykoruit felülmulta. De gymnastikája nem lévén görögösen muzsikával párosítva, innen következtethető az is már, a bölcs görögök' észrevétele szerint, hogy a duzzadó erő nem szülhetett egyebet egyszersmind nagy vásottságnál, melly őt végtelen csíntalanságokra ragadozta, a mi igen is szükkorlátu életformáinkbol szünetlen kikapdosta, s az által ifjuságát zivatarokkal borítá el. Szilaj ereje szelleme szerint a vitézséget nézvén legfőbb szépnek, már syntaxista korában katonává akara lenni, hanem az egyetlen egy gyerek és örökös, atyai figyelem alá haza vitetett. Fele tanfolyamát e szerint a syntaxis' osztályának, melly Sopronban két esztendő, elmulasztá, de otthon magára előszedte atyja' könyvei közül az egykét verses magyart, mert annak lelke inkább a római remekirókon függe. S mi vala még akkor magyar! Esztendő mulva az akkori professor és rector, Vietoris Jonathan, ki az ifjut, mellyben nemesb ösztönt veve észre, különösen jól tudta ön utjára serkenteni, kedvezésböl maga keze alá vette ékesszólási osztályába. Azonban a kiszabott tanulást unta; általjában, betéve, a mint kellett volna, szólamtani szabályokon kivül egyebet soha nem tanult, csak ahhoz fogott tűzzel, a mihez természete önkényt vonszotta. Igy, annyi deák nyelv, hogy a régi remekirókat értse, csak hallamásbol maradt gyorsfogásu eszében. A német nyelvet a soproni német leánykáktol fogta fel, kikkel ugyan csak *lyrice* szeretkőzni elébb elkezdett, mintsem kellett volna, miként ezt előttem maga beszélé. Az oskolaival ekkép nem törödő, önképzeléseiben csakugyan foglalatoskodott, versre fakadt. A gyultkeblü ifjunak már szeme szíve megnyilván a szép érzésére, szerelem hév fakadozásin indult lyrai ömlengése. Első dala 18-dik évében: „Jer, Lili, nézd langyos szellők.“ De erről senki sem tuda, mert az iskola számára *nem tanulót* mint első évbeli rhetort végkép haza vitték. Legyen gazda, gondolá az atyja. E mellett még is, látván az öreg, fijának a római remekirókhoz hajlamát, a római s német prosaicusokban maga gyakorlotta, csak költéreiktöl óvá. Hanem a komoly atyai ház tömlöcz lett a már gyönyört ízlelt ifjunak, s mélyen érezvén minden örömé' és reményé' elenyésztét, hosszu éjjelein nem álomba, hanem álmadozásba merűlt, s leszált a kora szenvedőhez az álmadók' istennéje. A magába zárkozottat éjente lopva Horátz világosítá. Majd az öntüzü naturalista vadoncz egyszerre megpendíté Tibur' örök lantját. Mert sebeket fojtván szivében s a spártai atyától nyomatván, az atyai fenyíték felzajlítá, forrott indulata kitörést keresett, s enyhülést lelkének versekben kiömlés ada. Háboruban önmagával, háboruban korlátjával többször kirontott s olly lélekrázó catastrophákon ment keresztül, mellyekben az erőtlen elvész, őt érlelék és edzék, mint a zivatar a kevély fenyvet. S tán innen kell azon nagy költéri jellemét magyaráznunk, hogy ő, Kölcsey szerint is, csupa tüz, csupa érzés, csupa phantasia, mégis legsebesebb lángjaiban egyszersmind szelid vagy józan. Megszokták érzelmei a lehetségig emelt feszülést, de megszokott az ész is azokon feljül emelkedni. Ennél fogva nem esett, ámbár költélye mély sebekböl folyt, azon egyoldaluságba, melly csupán érzelgő, szeretkező volna, sőt anynyira megtartá lelki szabadságát, hogy azt tárgyrol tárgyra szabadon repdezni, s érzelmeit változtatva látjuk, lelke' sebe könynyen gyógyulván, mint az épvérü testé. Illy költéri szabadság' szellemében, leánykákkal enyelg és eped, barátaival bölcs, nagy emberekhez hősi világbol szól. És alvó nemzete felett a még álmodó ifju' lantja ugy zendüle meg, mint valami jósló szózat az éjben. Látja Szombathelynél a felkelt magyar nemességet 1797b. s zeng

ódája: „Él még nemzetem' Istene," 21dik évében, ömled ugyan ott herczeg Esterházyhoz a hazafiui nagy intésü. Látja hallja 1807-ben Budán országgyülési ülésben az ifju Felsőbüki Nagy Pált, megrázzák őt is, lelkes hazafiui beszédei, s lehelé nagy gondolatait hozzá. Látta nemzete' aljasozdását s harsogott, „Romlásnak indult hajdan erős Magyar" ódája, mint a többi is a Magyarokhoz. Mind olly kebel' nyilatkozatai, melly forra nemzetét ujjá teremteni lehulltából, olly intő kéz és mosolygó szem a felhőkből, melly mindig szeretett hazáján és a szeretett emberiségen csügge. Igy ha néha tündér alakai közül, később már a hidegvette világgal ismerősebben prosai nézetbe merül bár, ott is inkább melegít és emel, mint csapkod, s ha csapkod, nem a szeretetlenség' hideg gúnyaival, hanem szeretet' komoly vesszejével csapkod. Ódáibol kitetsző tudománya éjjeli olvasgatás' gyümölcse, mert a napot mindig életre fordítá s minden versét éjjel titkon irogatta. A magába merült, a szerénykedő, ihletten küzde, látszik, tökély után, de vonakodva is az ingó költéri dicsőségtől, müvét csak akkor mutatá elő mind, mikor már szándoka volt többet nem írni. Miként lön dolgozása Kisnek tudására, l. e kötet 97, 98 lap s ez után 84 l. Kis közli nehány darabját Kazinczyval, ez lyrai nagyságot jövendölt, a mi a költért még inkább megerősítvén önbizodalmában, semmit elő nem mutatott, senkivel nem levelezett s mint vidám világfija Kissel sem társalkodott, minél fogva ez is csak valami elmuló ifjui szesznek tekinté költőiségét. S mikor róla már senki nem is álmoda, akkor küldé meg gyüjteményét Kisnek 1808. Kistől Kazinczy kérte el. Kazinczy magasztalá, hozzá irt levelében, Berzsenyi visszaadta, miként versei közt látszik, a tisztelkedést. Ide kell vennem a menetre nézve Kazinczynak 1808b. sept. 27d. Berzsenyihez bocsátott leveléből, e sorokat: „Verseid immár jó ideje hogy készen állanak 's várják az alkalmatosságot, melly őket Pestre vigye Szemere Pál barátomhoz. „Nem kérlek, hogy a' versek leirása alatt vett szabadságaimat rossz neven ne vedd, mert hogyan vehetnéd azt Te nékem rossz neven? de arra kérlek, hogy az én érzéseim 's izlésem miatt a' magadéit meg ne tagadd, 's semmit ne hagyj úgy a' hogy én javaslom, hanem úgy a' hogyan magad leled jónak. Mind e' mellett azt hiszem, hogy barátságos szeretetedet, mellyet eddig csak jóvoltodból birtam, most már egy kevéssé érdemlem is, mert néked szolgálni — i g y e k e z t e m. — Ne késsél a' hézagokat szabad kéjed szerént kipótlani, 's a' mi Kisünknek felküldeni, hogy legfeljebb Juniusig nyomtatásban birhassam azt, a' mit most, ha Te és Kis nékem ajándékozzátok a' kezemnél maradó Mstumot (mellyért újra ritmánykodom Előtted), csak kézirásban bírok." S folytatnom kell még némelly kiszedést, ide is, hogy lássék, meddig miként készülgetett a kiadás, mikbe ütközék meg Berzsenyi lassanként mind inkább. „Kérlek ne halaszd Pesti útadat, irá Kazinczy Niklára 1810. januar. 1sőjén, verseidnek csomóját Szemerém által fogja neked adni; olvassd meg 's küldd nékem vissza, hogy eggységet hozhassak változtatásaid után beléjek, 's így leküldöm Szeméréhez . . . „Én csak arra kérlek, hogy ne tartsd áldozatnak némelly darabjaidat kirekeszteni gyüjteményedből. Inkább kevesebb legyen, de mind *jó*." S a mint Kazinczy saját kezével lemásolá az egész gyüjteményt, ebből az „Örömhez" irttat a 7d. lapon, a „Fohászkodást" a 24—25. lapon, „Barátimhoz" a 43d. lapon, magától mindjárt ki is hagyá. — Berzsenyi kérdést tön „Miért?" Kazinczy válasza volt 1810. május 6d. költ levelében „mert az *Öröm*ben a' r e j t e d n e k a' schéma törvénye ellen 3 rímje van . . .'s *kificzamlott taguak* a' strophák. Igen szép a Fohászkodás, irja, mind *philosophisch* mind *poetisch*. De Berzsenyi a vers egész kötetében nem volt *religiosus* poeta. Ez hagyatá ki velem a darabot. — Benne nem lelek semmi hibát . . . . Mély sírom éjjelet, — sírom', nem sírom. A Te Exegi monumentumod igen szép ismét, de

B

a' Berzsenyi verseinek nincs illyenre szükségek 's kik azok a' magyar Tudósok, a' kiknek Berzsenyi e' morzsát szenteli? Ha felveszed is, nem csak szégyent nem ejtesz a' darabon, de vele sokak előtt kedvet is találhatsz . . . A' *Balaton* Töredéknek tetszik . . . . Illyen . . . . töredék a' Horváth Ádámhoz írt nagy szépségü darab is." Ha e *Balaton* lett-e? Remete czimüvé s hexameterekből jambusokba dolgozott, nem tudom. De a Horvát Ádámhoz, a Kazinczynak egykor Orpheusában megzengett legkedveltebbéhez intézettnek kihagyatása sikerült; a fennmaradott kéziratok között sincs, noha „nagy szépségü darab" volt.

Kazinczy most olvasni is kivánná mikre álla Berzsenyi, mikre nem. „Szeretném elébb látni Mstumodat, hogy az orthographiai botlást, ha talál lenni, kijegyezhessem, irta 1810b. octob. 13d., s azt is megint, hogy bár az ő „Daykája" formatumában és ennek betüivel jelennék meg Berzsenyi gyüjteménye.

1811ben Berzsenyi és Kazinczy között helyesirás és nyelvbeli vita folyt barátságosan, mit az utolsónak martius 8d. amahoz bocsátott levele mutat. Berzsenyi csak C betüt akara Cz helyett, a dunántuli beszédejtést védé, s Kazinczyt „sanyarú"nak nevezte. „Dunaismus, Tiszaismus, a' legfontosabb czikkelye leveleduek, válaszolá Kazinczy. Az Iró nyelve nem a' Dunai, nem a' Tiszai, hanem a' magyar *Schriftsprache*. Nem szabad máson írni . . . . Ha méhe a' *nominativus absolutus*, hogy lesz *cum suffixo?* így e méhém . . . . Sanyarú vagyok azt irod, pedig az igen semmiben nem jó. — Hidj nekem, édes barátom, érzem, tapasztalom, gyakorta magam is. De nem tisztünk é az *igen* felé egész erővel törekedni. Szerencsétlen sorsa az emberiségnek hogy a' sinóron túl vágunk. De nem rosz az" stb. Kazinczynak ugyan e leveléből tetszik ki, miként „küldé Berzsenyi e tájatt muzáját egykorig alunni s csak Plutarkhosz és Plato munkái fogák el," mit azért seritek ide, hogy lássék mint szedé dolgok tanulmányával hellen és római istentani sok képeinek ollyan elrejtekezettjét is, minek hol létét Theseuszra nézve Kazinczy, tőle kérdezé.

E közben Berzsenyi költélyei Kazinczytol Szemere által Vitkovics kezébe szállának, ki azok kiadásához költség iránt egyeze Kápolnai Paur Antallal, Virágnak is tisztelőjével. 1811b. május 22. ment Széphalomrol Niklára a felöl a hír így, „Tegnap vevém Szemere levelét. Azt irja, hogy Kápolnai, Vitkovicsnak annyi pénzt ád kölcsön, a' mennyi kell, hogy a' Dayka 's Berzsenyi verseik bár melly csínosan kinyomtattassanak 's árokért addig várakozik, a' meddig az exemplárokbol kitelik a' visszafizetendő pénz." S a censurával Vitkovics végezett igen is, de a megjelenés csak halasztaték. Most Helmeczi lángja terjede rá. Azok közül, kiknek Helm., hazafiui örömében mutatá, Tatay Jánost feltüzelik az uj ingerü versek, s pesti seminariumbeli nevendék paptársait ez, a kiadás' költsége' nagy részének összeadására buzditotta, mellyel B.-nyit csak ugy akarák meglepni. Ekként emelkedik a nemzetiség szerelme ifjakban mint tiszta érzés, minden egyéb nézeten felül, s e tett szépségeért mindenkorra legyen az erre adottak neve ide következőn jegyezve; Baricz Mihály, debreczeni káplán, báró Barkóczy László az egri, Fábri Ignácz a kassai, Fejér Antal az erdélyi, Fliszár György a veszprémi, Hering Ignácz és Kotró Pál a szatmári, Schwarz Jósef a veszprémi, Tatay János [1]) a szombathelyi, Vojvodich Mihály a diakovári, Zombori János a kalocsai megyéből; Keller Kelemen, Szabó János cistercita, Dér Engelbert és Guzmics Izidor, mindenik sz. Benedekes [2]).

---

[1]) Most plebános Lövőn Sopron vmegyében s itteni táblabiró. Folyvást ifjú tüzzel a nemzetiség és magyar irodalom iránt. Mikent járt el Sopron vmegye leveltárábol régi magyar iratok lemásoltatása körül l. *R. m. nyelvemlekek IId. köt.* 1840. *VIIId. lap.* Hasonbuzgósággal folytatja e gyüjtést Kőszeg városánál.

[2]) Ezek neveit maga Tatay János jegyzé fel nekem, 1830b. tudósitásával, hogy e 15 nevendékpap

740 ftot adának ezek összesen, b. Barkóczy [1]) ugymint 100-zat külön, Fábri Ignácz 40-vent, a többi pedig fejenként ötven ötven forintot, miként Berzsenyihez Kazinczynak 1812b. april. 2d. költ levelében lelem [2]), ki Helmeczinek e tudósítására azt válaszolá hasonlóan itteni közlése szerint, hogy Vojvodichot a magyarul ekkor még jól nem tudott horvátfit csókolja meg képében. 1812b. jul. 2d. kele Széphalmon Niklára: „Helmeczinknek tegnap vevém levelét. Az írja, hogy Verseidnek nyomtatásához már hozzá fognának ha a' Bécsből várt kép megérkezett volna . . . . Helmeczi, ez a' lelkes kis fiu, rájok ismét kapott 150 ftot, százat a' Fejérvári nevendék Papságtól, hol Farkas Imre nevü kispap barátja volt a' buzdító, ötvent pedig eggy Tomicza nevü Zágrábi megyebeli Kis Paptól. Van tehát már 990 fr. reá.“ Száz forinttal toldotta ez öszveget Almási s Gödrei Siskovich Jósef [3]), Helmeczinek akkori nevendéke, s a még kivánttat Helm. maga pótolá. — L. Berzsenyi Dániel Versei. Kiadá Helmeczi Mihály. Pesten Trattnernál 1813, a költér képével Blaschketól, végén az előbeszédnek, melly csupa hazafi forralom. A nyaláb 11 ívre ment 8-czad rétben, nem, „Himfy szerelmei“ alakában, miként Berzsenyi ohajtá, hanem ezt a Bécsből jött mellkép nagyobbsága nem engedé. Ez, azonban csekélység volt. De midőn már magát nyomtatásban olvassa s a miket ő Kazinczy ellen, vele meghagyatni kivánt, még is vissza változtatva, megint másképen téve talált, azon most megütközött, miként 1814b. januar. 5d. hozzám irt levelében így panaszlá: H . . . . hírem nélkül változtatásokat tett. A kecs, a vágy, a gyönyör ugy vagynak verseimbe szúrva. Jele hogy nincs igazok, mert pártost keresnek. Illy alacsony a pártosságnak lelke stb. *l. a levelezetek között*. Én mind ezekért Helmeczinek semmit sem szóltam, mert azt hiszem hogy ő jobbítani akart . . . Te se szólj neki, hanem tanulj ebből s ójd magadat neologusink dühétől. Éljünk uj szavakkal, de okkal móddal és annak helyén, nem igy affectálva és vadászva mint *némelylyek*.“ Helmeczit vevé tehát gondolatába, mivel eszébe sem juthatott miként tehette volna e bészurásokat épen maga Kazinczy, ki az idézett sorok szerint, annyira enszabadságaira hagyá. Hanem majd egészen ellenkezően győződék meg, a hogy' a második kiadás megemlitésénél inkább helyén fordulhat elé. Kazinczyhoz tehát épen hív csüggéssel marad, még nem tudva, midőn Helmeczit is kiméltetni kivánná. Illyen a szívély. Ez az örök gyereki indulat mindig átall, szeretet mutatására megint hamar feled, azt többször kell bántani mig véget vet. Osztán Kazinczynak levele mene hozzá 1814b. febr. 6d. „Kedves barátom — tiszteltt barátom! — csudált barátom“ megszólítással s még ezekkel: „A posta' késedelme sok örömtöl foszta meg, mert én szeretném ha leveled olly hirtelen jőne hozzám, hogy még kezedtöl lehelletedtöl, melegen találhatnám. — Philosophicus munkádat le fogom írni, mihelytt rá érek s által küldöm neked, de az originált ki nem adom kezemböl. Valamit tőled veszek az nekem mind kincs . . .“ Verseim mindenütt kedvességet találtak: „de félek, hogy igen közönségesek, minthogy igen közönségesen tetszenek.“ Ezt irod, tisztelem szerénységedet . . . De te ne rettegd a mit rettegsz. A közönséges ember a te nagyságodat csak stupealja a nélkül hogy hozzád felemelkedhessék.“

A philosophicus munka eleje, vallási tárgyrol, 1813ban őszelőben volt Széphalmon, az ottan october 13d. költ e sorok szerint: „Meg nem tudom magamnak mondani, mit csudáljak inkább benne, a gon-

olly szándokkal áldozá ide saját segédpénzét, mi szerint a sajtóköltségen feljül eredhető jövedelem, ismet más-más magyar jeles kézirat kiadására szolgáljon alapul.

[1]) Most székesfejérvári püspök.

[2]) Látszik ugyan ebből, miként igyekezett rábirni Berzsenyit, hogy a sajtói gondot ne Tatayra, hanem csak Helmeczire bizza.

[3]) Most, kir. udvari tanácsos, és Verőcze vármegyei főispán.

dolatot-e, hogy illy dolgokat nyomozgatsz és írsz — a' Valót e, mellyet olly szerencsésen eltaláltál . . . az igaz és józan itéletet-e, mellyet a' dolgok felől ejtesz, — vagy azt a' férjfias velős szép előadást és magyarságot, melly minden rendeidből szóll. A' munka olly formán készül, hogy nem fog sajtó alá juthatni, de olly becses lesz, hogy igen sok kezek nem fogják restelleni leirását . . .

Berzsenyi kézirataival e munka hozzám nem jött; megleszen, legalább másolatban Kazinczyéi között. Láthatá ez ebből, miként buzgott elé a „Fohászkodás" is, mellyet olly könnyedleg akara félre vetni szeszélyében, holott a „Téged dicsőit a Zenith és Nadir" legmegrázóbb sorok egyike; az egész pedig akármelly egyházban elmondható szívmelegitmény; igazi „universal prayer", költélyesebb nyelvü, mint Popeé.

Berzsenyi félelme, hogy versei azért tetszhetnek átaljában, mert közönségesek, nem álság volt. Nem ismeré a felfuvalkodás meglappanását. Hanem könnyen szállott a költéri fuvalom, azért nézé csekélységnek, hisz igy itél a müvész maga, játékairól. És a 37d. évü, mintha még valami egyébnek is érzette volna talán alkothatását.

Tiszteletpéldányait Helmeczi a részént kemenesali költérhez, Somogyba küldé s aközönséges tetszés Nikla felöl tudakozódott, hol szülői tágasb jószágán, mellyet 1830beli levelében hozzám 1500 hold földböl s 40 hold szőlőből állottnak irt, már több év óta lakék. Versein igen is, kapva kapott velős gondolataiért az ország, érzékenyíte szivélyük s az a természetes folyam, melly mind ezt, észláng sajátságával csak oda fúttnak mutatá, olly nagy mértékben ingerlett, millyenben a költérré csak lenni törekvőnek mesterkélő erőködése mutat. Honnan ez egyszerre megérés? mondák sokan, mert a közönség nem ismeré nevét mint kezdőét, mivel bölcsen kerülé ki az ifjúi viszketeget, melly miatt mást, férfi korban pirulás büntet. Uj összerakásai nem sértettek a nyelvben, mert ennek szelleme bántatlan maradt; azon rövidítések tehát és uj szavak, mellyek hevesebb vitatása s majd okkal majd oktalan kiszisszegése akkor kezdődött már sürübben, reá nem hatottak, külön magában. Ő nem elméletből ment sikerre, hanem ösztöni sikeréből gerjedett másnak elmélete. Igy rohant ki az ének Pindaroszbol, igy csergedezett elé a nyájas elbeszélési folyam Homerosz ajkain, ekként ötlöttek a szakadozott képek Oszszián képzelmébe az értelmesedés hajnalaiban; így tün fel ma is a lángész eleinte mindig egyszerüen, szendeségeivel. Kazinczy és Berzsenyi között a különbség: amaz keresé vadászá a szépet, tudta mit akarna s maga is dicséré bár mi csekély leleményét; ez csak kilehelé, nem tudva miként jött és hallgatva szereté; ki, csak elvei bántásaért kelt. — Kazinczy muzája ollyan, illegetést megszokott gouvernante volt, Berzsenyié egy természeti kellemmel felsuhant gyönyörü leány. A gouvernante szája mindig jár; ezt tedd igy szólj angyalom; lásd, ez a csipke nem áll úgy jól rajtad, s ezen integetések olly szép hangulattal advák, mintha magára akarná már repülni hagyni a kis fülemilét, hogy saját eszével is éljen, de térjen csak el intéseitöl a leány, majd kap. A szivélyes nevendék túl is enged kifejlett érzésein, eleinte; majd az önerő forrongani kezd már belsejében; mind azáltal mindig csak legtapadóbb szeretettel kivánna egy-egy kisig ellenkezni; végre sok a mi sok, a leánynak felebb csap az esze, csimal kötelődzik ki, s maga kecseivel leszen társalgási terem ékessége.

Kazinczy gouvernanteśága nem vala még nyiltan tudva, akkép támadá meg hát az ő beszurásait Somogyi Gedeon, Mondolatában, mintha egyenest Berzsenyitől származtak volna azok is, ugy, mikép kemenesali és balaton melléki „csatináz, kámpolás, méhe" tájszavai, mellyekkel pedig olly méltán élt, ellenére is Kazinczynak, mintha most Csik-Gyergyó-Kászon székből fénylenék elé egy másod Berzsenyi, s a jóvérü Székelység szavaival zengené a székely sza-

badság hymnuszait. Azonban a Mondolattal Kazinczynak *kellett* lehurogattatni, s Berzsenyit is azért éré patkó rugás, mivel tudatott Széphalommal barátkozása. — S mint ebben forgott, nemesen viselé magát, mert „megzeng, megtapsol, agyváz, régen félt" saját uj bátor összerakásai mellett „árny, szörny" ujdonságokat is elfogadván inkább magára veve holmit, és itt a 46—47 lapon álló költéri levelében a józan ujítás ügyét védé, észre adással azonban, hogy annak tulzása, bolondság. Nem vala ugymint megfeneklő, de meg nem, fenékből kifeszítő; elvben tehát igen is, az elhanyagolt nyelvet ujításokkal bővitő, de az alkalmazást elébb okokkal megvizsgáló, hogy e szép magyar szó: ok-os, ki okot tud adni, reá illjék. Tapintata Berzsenyit a mindenen keresztül barangolni kezdett, nyelvcsüréscsavarás áradata egyik silipévé [1]) tevé, melly a vadviz rohamnak csak színét ereszté keresztül s ágbog lenn szorult. Mert Berzsenyi is mint Kisfaludy Sándor, gróf Teleki Jósef, gr. Dessewffy Jósef, Vitkovics, Szentmiklósy Aloiz a kellemkék irója, Horvát Endre, sőt a véghez vitelben Szemere s Kölcsey is, azt láták, hogy elébb még tartalommal kell inkább megszerettetni a magyar könyvet, ezt pedig nem szokatlanságok halmaza eszközölheté; sőt még a nyelv' törvényei valának, tisztára fejtendők, melylyek az ujítást okszerüleg intéztessék. — Megtámadtatása csak zápor volt jéggel, megszáradt a lepocskolttak köntöse, miként a piszkos kritikák sarai szoktak, s 1816b. uj kiadatása kivántaték. Igaz, hogy csak 500 példányu volt az első, de tudni kell azt a vad időt, mellyben a 19 buzgó ifjú, és vezérük a rohanó Helmeczi sem mert annál többet nyomatni, melly nyomoruságunkat, német, angol, franczia könyvek annyi meg annyiezer példányai

[1]) Molnár Albertnél *seleb*, *selep*, s inkább is *sel*, *sil* a gyök. mint *zsil*, mert sel-böl lehete, selyp, sejt. Séllye, silány. zsil-böl pedig szavunk nincs.

mellett, még arányilag is alig merhetjük megemliteni.

Életbe vágó színt kapni az irodalom uralkodhatása is, a nyelvet hivatalossá rendelt országtörvény óta kezde. Ezerekkel több részvevőt szült a szükség, s így, a gunyolók, tanulókká válának. A magyarországi törvényhozás 1836b. és 1840b. már nem csak sok uj szót vön fel, majd helyeset, majd megint jobbal kieserélendőt, de maga csinála *Urbarium*-bol urbért, az erdélyi most folyó országyülés naplója telve illyekkel sajátibb ejtései között. A jegettört irók' ujonczai tehát, kiknek eléállítása módja felett elébb azok, magok között, nagyánt [1]) elfeledve czivódának, már most az egész nemzet előtt sereglettek elé, melly ugy kezde rajtok szemlét tartani, miként az 1841-beli katona ujonczokkal a vezérség; örömmel fogadta el a szép legénységet, melly nemzeti díszegyen ruhájában folytatja dicsőségét a magyar hadseregnek, de fejcsóválva sorolá a 3dik rendbe a törvény ellen csak *helyettesített* oda nem illőket. S a közönség illy kiterjedésével a két szélső is más hangulatot válta. A megfeneklettek, morogva bár, el elfogadák az ujításokat, kivéve Horvát Istvánt, ki ekként hát *elszunnyadt;* a Kazinczy iskola, medrébe tért a szólamfolyamnak partra kiáradásaibol [2]). Most meg a nyelv szellemét védők tevének egy lépést, s az ujítás elve a módosítás oktana szerint úgy lön elfogadva, hogy a magyar gyök, mint épen

[1]) Nagy *részént* helyett, régi szó. Illyen: *vérént*, vér szerént helyett, a bécsi codexben és tatrosi másolatban.

[2]) Kazinczy maga, becses megtérését következő anekdotában hagyá fenn, Erdélyi levelei 173d. lapján: „II-dik József, tekintetbe vévén egyik utja alatt a' herczeg Grassalkovich istálóját, intest ada lovászmesterének, ki nálunk cseh fiakat akara nevelni, hogy a' huszároknak is van lovakra szüksége, nem csak vasasoknak. — Idvezséges tanács, 's egynél több tekintetben; 's még a' neologusnak is." *L. eredeti munkái IId. köt.* 1839. Mindig csak az ebben fekvő elvet sürgettem ellene, ok- és nyelvszerűséget ugymint az ujitásban.

fő nyelv-ér, az ismert folyam közé bocsátandó s az abbol eredhető uj szó, nyereségül van. Igy már az 1813 előtt még lecsufolt *gyönyör*, *kecs*, *vágy* stb. uj szókkal a mai gyerek úgy nő fel, hogy csudálkozni fog miként lehetett azok eléhuzása miatt kezdőjüket nyelvzavarással vádolni. Majd az ujításokat megszokottabb és megkivánt idő eljöttekor, Berzsenyi is többet fogada el, sőt most helyén látá, hogy maga hasonlóan megint alakítson, s épen az ujításnak általa miként felfogott és milly okossággal vitt módja éreztetése végett kelle itt egy kisig erre kitérnem. Lehete felfogásaért is a terjedésnek, melly 30 év mulva, 500 példánynál többhez nyujthata számítást, mennyinek hiszen Buda-Pest városfelei[1]) között kellene elreppenni. De a még mostani magyarodáson itt Pálfy János, Küküllő vármegye lelkes követe fájdalmat érze [2]), mert az, eddig csak ollyan, mint Kazinczy iskolájából a Haramiák megbánt forditása volt. Hanem ennek embere is, most becsesen ír magyarul, úgy Peströl is csak szívest hinnők: Majd, — majd. Másfél százévig tartott éjnek, hajnala is hosszú.

A 2d. kiadás elintézését Berzsenyi már maga vezette. „Enyém a munka, mondá, én vagyok felelő“, s hozzám került utasításaiból olvasom, miket akart visszaállítatni Helmeczivel, kihez most szíves gondjaiért hálás barátsága egyenesebben köté. A panasz oka huzá el? 1815b. Kazinczytol, mert ez, nov. 8d. 1815b. így kezdé hozzá levelét: Mi sok holnapok olta megholtunk egymásnak. Én csakugyan jobb vagyok náladnál, mert hamarább megyek hozzád, mint te énhozzám . . . Helmeczire nézve hát Berzsenyi balvéleményben volt, mert a változtatást Kazinczytol említett kézirata hozá magával, melly ma is megvan, a hogy Helmeczi ezt nem régen közlé velem. Sőt, ennél fogva, Helmeczinek mint Kazinczy iránt eleinte hasonlóan édeshitü ifjunak, ki híven szereté megtartani még akkor intéseit, most nyilék ki szeme, miként nem mindenben Berzsenyi kézirata jelent meg legelőszer általa. De épen ezért igazabbnak érzé csak a tulajdonos' termését segíteni országos áruterre, s itt épen nem követé a Kazinczytol eltanulást, mi szerint más kéziratába, későbben ő is hamar belékapta ujítási hevei szerint saját szavait, s köszönetét erdemlé az irónak, midőn arra megkéré. Ugy marada Berzsenyi költélyeiben még *virtus*, ámbár Helmeczi a helyett *erényt* [1]) idézé már Baróti Szabó Dávid Kisded szótárából, azon „Értekezésében“ mellyet: „az úgy nevezett ujitásokrol a nyelvben“ e 2d. kiadáshoz csatolt, külön munkájaul, legkivánttabb sükerrel. Minekutánna itten Berzsenyi a dunántuli *rul, rül, bul, bül, tul, tül* ejtés helyett *rol, röl*-t stb. fogadá el, ezt hagyám meg hasonlóan én, s a későbbi kézirataiban talált *ul*ozást, *ül*özést csak beléfeledésül nézém, mivel környezetében mindig így hallá. Azt is tudom, hogy a magyar akademiai helyesirást vette volna fel maga is, már most, ebben.

Költélyeinek neme: dal, óda, elegia, költéri level, bölcseleti költély, gúny, festő költély, költéri ötlet, költéri elbeszélés vagy beszély. Ódái, alkéoszi, choriambuszi, glykoni, asklepiadeszi, sapphoi hanglejtéssel, s az alkéoszinak másod so-

[1]) Vas István 1557-beli levelében Kassához, vallá magát kassai *városfél*nek, ezzel: aeki varas feel lenne . . . Kegtek varas eggik lwttem. *L. R. m. nyelvemlékek IId. köt.* 125 *lap.* Kijegyzém e szót azért is, mert a városi rendnek magyar saját nevezete voltát mutatja s igy a nemzetiböl hasonlóan fejléset. *Bürger*böl a *polgár*, későbben lett.

[2]) L. Erdélyi Híradó 1842b. május 6d., 36. szám, 219. lap.

[1]) Ezt gróf Széchenyi István Hitel nevezetes munkája hozta folyamba s *rény* elhangzott, miként ismét Kazinczynak *mímelni* szavát a helyesebben értelmező *utánazni*, nyomta félre. Igy fognak járni a helyettesitett csámpás uj rekruta szók. Talán p. o. gondnok, mert ezt olly bajosan üti ki a nyelv, miként a rajta rendesen ellezett; *elölülőt*; a java pedig megmarad gazdagságul. En *gondár*-nak hallám a *curator*-t Pázmándon. Nem árt ha *gondnok* kiszökik ugy, miként a rosz ujoncz, elszökik.

rát több ódájában asklepiadi ezen hangmérettel — —, — ◡◡ —, — ◡◡ —, — ◡ cserélte fel, mint „báró Prónayhoz, a füredi kúthoz", mert érzetekként az egészet ez, különféliti zengelmességében. Nem fogadá el Kazinczy tanácsát, ki ennek ellene volt, 1813. januar 18d. irt levelében. Dalai, elegiái rimelvék zrini nemben vagy a francziák utján, könnyebben véve mindazáltal azok' csinyán kitüzött szabályait. Levelei ötös jambusokban. Legelébbi alkotása, természetes egyszerü; később Schiller és Matthisson után esdése, bujálkodová tette, néhol. Hogy a magyar hanglejtés nála tul a dunán lévő is, melly sokat röviden ejt, mit Erdély és Tisza melléke meghúz, magyar költéri szabadság; a görög is különkülön tájaén zengett. S bizony sokat könnyül a hanglejtésü magyar költélyirás ha ugy is hemzsegő accentusaink, dunántuliasan el-elmaradozhatnak; gondolat és képzelem szava kényelmesebben fekszi meg a sort.

E másod kiadás már az elsőéböl megkerült költséggel történt, s valamint Berzsenyi maga semmit sem ada hozzá, ugy semmi pénzbeli hasznot nem kivánt. Száz példányt külde neki Helmeczi, miként nekem mondá, tiszteletül, s azokat B., mint figyelme jeleit osztá ki, több felé. Elég volt a költérnek, hogy „ösztönérzete kizengte magát, és — talán világíthatja nemzetét merőn hazafiságbol." Minden jutalma tehát most; *nyugonni borostyánain*, ódai dicsősége egyik tetején, két érzéssel. Egyik, öröm külröl a közönség nyilatkozatain; másik, belizgattatása talán még más tetőre is pesti barátai szövetsége által, melly „örökkévalóságra" köttetett, Kazinczynak hozzá 1810-ben május 6-dik költ levele szerint, midőn Somogybol ugyan ezen év tavaszelejében Buda-Pestet megjárá. — A kik itten őt várva várt karral fogadák: Szemere Pál, Vitkovics, Helmeczi, Kölcsey és Horvát István valának. Virágot nem látá ekkor. Irók ugymint, olvassák egymás munkáit kéziratban, — s a lélek szárnyal, a szív ohajtozik rokona felé, mert körükben értőjek nincs. És legelső találkozáskor már olly bizalom adat velek kezet, mint ha 10 nyár 10 tél csatolta volna őket össze. Lehányva minden fesz. Az ifjabbja magárol feledkezve enyészti önnönét, a pályát már dísszel futott idősebb sugaraiba, s ezt ezen tiszteltetése amannak szeretetére olvasztja; az igy megisteulett koszorús pedig az ifjabb társban, leendő nagyságok csiráinak már kileveledzéseit magasztalja; vagy a megint más mezőn nyert diadalnak meg ő hajt fejet, s e kölcsönös megismerés azért hatalmítja még felebb mindenikét, mert egymást méltolni tudók őszinte kiömléseiben ferdik meg a lélek, ujulásra. És mikor ezek megint elválnak, távul, irodalmi hunyor, csel szeszeitöl, csak tiszta szerelmével a honnak müvészetnek, mindenike egyegy ideálját viszi magával, melly őt nyájas tündérként integeti tovább továbbra. Az lebeg előtte iróasztalán, midőn tollbol kiszüli magát az ész, efféle sugásával: ezt amazt javalni fogja barátod; vagy észre vételével ollyant fordít szívesen, a min keresztül kelle menned, hogy egy fokkal magasabbra léphess.

Másod ízben 1813b. fordula meg Budapesten, leányával kedves Lidijével, miként Kazinczynak azon évben jul. 4d. költ levelébôl látom, melly ekkor Vitkovics és Helmeczivel társalgását említi.

Berzsenyit illy képzelmek ringatták Balaton környéki magányában. Nem tudom, ha ekkorra esik-e szinjáték irásába kezdése, mellynek első felvonása és a másodbol öt jelenésé nagyjában már tisztábbra is véve áll nálam, mert óda és dalrol leletett, s 1815b. december 3d. közlé velem, hogy theatrumon kiván ezentul próbálni szerencsét. E töredék nem visel czimet, hanem a még csak előlegesen vetett beszéd és nevek, *Kupa támadását* mutatják István király ellen. De, nem uj műben haladásrol, hanem sínlődésröl kerül elé itten a szó. A *melancholia* költére melancholiába sülyedett, mint a hogy legvirítottabb élőfát, elmeddülés fog le pazar gyü-

mölcsözet után. Igy ereszkedének meg idegei Richardsonnak *Clarissája* irásakor anynyira, hogy elme torpadás miatt többször félbe kelle hagynia gyengéd szövelmü híres regényén dolgozását. Hanem, van, kényes egyéb sérvek miatt is a Berzsenyi alaku lelkületnek néha - néha önnönével magában el-elkeseredése, melly, könnyei okát meg sem mondhatja valósággal; érje akkor illyent csapás; még némi hamis édességet fog lelni abban, ha magát búnak tüzi, s addig merül és merül, mig örvényben küzd irtózatosan: ámbár kivülröl arczát tekintve senki sem hiszi neki beltépelődését milliók közül más, hanem csak az, kit hasonló léleksérrel már megvert egyszer az élet. Egyetlen egy felderülése volt, ha egykét barátjának levelét hozá a marczali postárol embere, s így sugárolt reá miként maga beszélé, a *pestiek* barátságára még csak emlékezése is jótevőleg. Utazás illyenkor, a teremtett széles világ szabad levegője, nem szobáé; vagy vidám ember bizalmas társalgása. Ez utolsóval Barcza István táblabiró szomszéd birtokostársa üzé el néha képzelmeit, velem közlései szerint. — És, utazáson a megrázott idegrendszerü. De! feldül kocsijával, több helytt megüti magát, tagjai ficzamodnak ki s az összetört ember, majd esztendeig nyomja ágyát. Ez alatt ahhoz lélektani tapasztalt orvosnak kellett volna járulhatni; szerencsétlensége, egy bolonddal nyomorítá meg, ki a különben is forrékony vérüt még asszúszőlő, puncs, kávé szeszekkel hevíté, mert Brown után ide is alkalmazhatókul hitte, a majom. Következett hagymáz. — Mit teszen most ez? költérben, kinek makk egészségü állapotában irt ódáin is agyvelő in rángatódzása rezzent meg. Rásztba [1]) esik, már negyedik bajba. Hijában őrizkedék hát, mintegy előérzettel a hypochondriátol, tanulásban ülésben mérséktartással; sorban kelle tapasztalnia az élet sodrát, dicsőség tetején vihart. Kiken maga oda engedésével csügge, ti pesti barátai! oszlathattátok volna szivélyes ápolással lelke hamar ingerültségét. Hanem, ezek e szenvedéseit nem tudák. S a Kölcseyn is csüggő beteg, annak recensiójára fordít a Tudományos Gyüjteményben, véletlenül. Láncz szem szakad a pesti barátság édes kötésén. Ép vérü, hamarább kialutta volna megütközéseit, azon tapasztalattal, hogy képzelem forrasztotta szeretet nem állandó; vagy meglehet, úgy hallgat még ekkor, közönség előtt, miként Kisfaludy Sándor csak hagyá égni Dayka kemenczéjében a tuskót. De az öt csapású beteg, a mostan lelkeborult, azonnal készít feleletet s ebbe méreg is mártakozik.

Késztethette még inkább, Kazinczynak hozzá 1817b. octob. 12d. irt levelében, e jellemzet. „Kölcseyt én is nagyon elkeseredve találtam ez idén Lasztóczon mulattában. Neki semmi sem jó, még az sem jó, a' mit eddig csudált, 's azt hiszi, hogy épen nem haladunk, hogy Literaturánk épen nincs, 's nem is lesz.“ De meg viszszásnak kellett érzenie ugyan azon Kazinczy levelében 1817b. octob. 18d. „Kölcsey nem csak gorombán nem bán veled, sőt minden sorából személyednek szíves tisztelete szól, de sokban veled és velem, nincs eggy értelemben. Az Ajánlás volna-e üres darab? Hiszen ott *dolgok* állanak az óda legutolsó betüjéig, 's mi lesz *dolog*, ha az is csak üres kép mint a' *Laterna magicáé?* Nincs-e illyen ezer meg ezer az ő kedves Göthéjében . . . . 's Poéta-e az, ha az Aestheticusokat in succum et sanguinem ette és itta is meg, a' ki ezt: *A' ki a' Múzát veszi úti társul* Laterna magicai játéknak nézi? . . . . Durva jambusokba öntött declamatio? Kölcsey nekem eggyszer azt mondá, hogy a' hexameter fecsegővé teszi az Irót. Igy most a' durva jambus . . . Kölcseynek ez a' grávis lépése, ez a' didaxisi tónus fascinálja a' vigyázatlan Olvasót . . . 's ez a' gravis tónus gyanús előttem . . . .

[1]) Rászt, Molnár Albertnél, *splenis tumor*, kit az rászt bánt *spleneticus*. Eléjő 1531—1543 közötti gyógyszer jegyzetken is, a R. m. nyelvemlékek IId. kötete 46d. lapján.

Hogy én a' Zrínyinemü verseket szeretném dalainkból kirekeszteni, tudod . . . . De hát a' te „Szerelmed", l. 30, hát a' te gyönyörű Psyched, hát a' Kemenes alja rossz darabok-e? . . . . de Kölcsey még is sarnyarúbb mint lennie kellene. *Ennyit mint ide tartozót, az egészet, lásd a levelezetek között..*

Ettöl fogva 3 évig nincs Kazinczynak levele Berzsenyinél, csomójában. 1821ben januar. 18ikáról jő megint elé Széphalomról egy, mellyből ismét elölegesen következőket veszem ki, világitásul: „Elrémültem leveledre, 's szánom állapotodat a'szeretet' legforróbb érzéseivel . . . . Te állapotodat félhalálnak nevezed. Leveled hamisnak kiáltja az állatást, mert lelkesebbet ép napjaidban sem irtál . . . . Hogy leveleim válasz nélkül maradása szenvedésidből s elhülésedből erednének, azt meg sem tudtam álmodni . . . . Hogy megbántottalak volna, nem tudom . . . . Annyi való, hogy én a' Kölcsey' Recensióját nagy gyönyörűséggel olvastam. Mit itéle Verseid és a' Superintend. Kis uréi felöl, arra épen nem volt gondom; egyedül azt a' színét tekintettem az érettségnek, nyugodalomnak, melly dolgozásán, az első soron kezdve az utolsóig, bájoló hatalommal ömlött-el . . . . . Verseid neked elhalhatatlan fényt szerzettek; nevedet a' maradék soha nem fogja tisztelet nélkül nevezni . . . .

Kazinczynak ezen majd ide majd oda lebengése is hűtötte el, úgy látszik Berzsenyit, elhez levele legalább nincs már több háromnál, 1.) Széphalom 1821. januar 23. Ebben közli vele a becsületes gr. Kornis Mihályhoz irt szép epistoláját. 2.) Pest, 1829. april. 14d. mellyet az előbeszédnél idéztem. 3.) Széphalom 1829b. julius 3d. Ebben Kazinczy védelmezi magát Berzsenyinek hihetően holmit értésére adott levelére, így: „Hogy Te a' scandált rímes sorokat leoninus formáknak nézed, azt tudom; de én nem emlékezem, hogy veled csak egy sorban is perlettem volna. Kölcsey sok esztendő olta egészen elhidegedett erántam, a' mit sok ideig nem is tudtam. Mindég úgy irtam neki mint a' kivel nekem és a' kinek velem baja nincs, 's hogy nem felelt, azt nem szívének tulajdonítottam, hanem makacs szeszének. A' mit az Élet és Literat. I. kötetében Vályi Nagy Ferencz miatt teve, az osztán örökre megpattantá köztünk a' húrt, mert ő engesztelhetetlen neheztelésü ember [1]). Én vele, ellened soha sem fogtam kezet, és a' mit tett, hírem nélkül tette. Vedd e' vallástételemet tiszteletem 's örök barátságom jeléül 's engedd nekem azt a' szerencsét, hogy Verseid, azokkal eggyütt, mellyek nyomtatva nincsenek, általam adathassanak ki még egyszer [2])."

Visszatérve Berzsenyi betegségéhez, említenem kell, miként huzá meg magát a miatt 1820- és 1821b. Sopronban, hova, levegő s tárgy változtatás czéla mellett még azért is költözködék, mivel ottan együtt tanult Farkas, Antal, László [3]) fiaival akara lenni. Meg megjelent a „Rózsa kávéházban," ira látjuk lelkes leveleket, de Kis Jánoshoz nem járt, miként ezen, hálájára kötelezett egykori vezetőm maga beszélé, s pedig tapasztalni fogja az olvasó, ahoz megmaradott szívességét. Nem különben elvonultságban volt Füreden, a hogy nekem Pap Gábor, s néhai Vitkovics és Ambrózy Lajos m. királyi helytartótanácsi tanácsos mondá. A buskór lelke még rejtélyesebb,

---

[1]) L. Élet és Literatura 1826, Pest 265—275 lap. Felsőmagyarorsz. Minerva 1826. Harm. Negyed, 880 lap. Főként pedig Tud. Gyüjt. 1826. X. köt. 115—122 lapjain Szemere Pál nemes hangulatu nyilatkozatát; a 122—124 lapokon tovább Kölcseyét, ki, önérzet tüzében szól ugyan, de teljes illedelemmel s az engesztelhetetlenség *hosszu* szavát leveszi róla, e befejezése Kazinczyhoz: „Kezemet nyujtom az engesztelésre; 's litteratori pályánk' első bajnokáért kevesebbet tennem nem lehet." Holott, igen kinyilványlik, hogy Vályi Nagy Iliászához Kölcsey fordítását helyezé Kazinczy.

[2]) L. az előbeszédnél idézett levelébül is, 1829-ben april. 14d. tett illyen első kérését.

[3]) Miklósra téve hibásan áll az Előbeszéd IId. lapján.

s annak tana uj adatot kap, ha Berzsenyi irásban hagyja állapotát.

Miklárol, vagy N és M közötti betücserével Niklárol 1825b. junius 30-dikán igy indítá hozzám levelét, „Mivel én ismét mozogni kezdek, kénytelen vagyok holmi kérésekkel nálad alkalmatlankodni.“ Említé, hogy hosszas bajából csupán viz itala vevé ki. Ujra dolgozta volt most Kölcsey birálatára ellenbirálatát, mellyre nézve kérésem következtében 1830ben julius 15d. hozzám irt életirási adatai között, igy nyilatkozott „Veszedelmes nyavalyámban lepe meg engem Kölcsey goromba recensiója, s innét kell első antikritikám hibáit kimagyarázni. Én ezen irásomat, mihelyt nyavalyám enyhült, azonnal mind személyesen mind levelek által több ízben vissza kértem, de vissza nem kaptam, sőt mast ezen hagymázos beszédeimet fitogatják az „Élet és Literatura“ köteteiben [1]). Kölcsey recensiójának fő oka az volt, hogy én verseimből a dunai szavakat kihányni, nem engedtem, s azon ártalomnak, melly szerint azon párt a tiszai dialectust kirekesztőleg uralkodóvá akará tenni, magamat ellene szegeztem s magyarán megmondtam, hogy én az ő hangnyujtó és már bevégzett nyelvnek képzelt irásnyelvöket mind izléssel mind okossággal ellenkezőnek látom. Megmondtam, hogy én a dunai szavakat nem kirekeszteni, hanem inkább felkeresni akarom, hogy azokkal nyelvünket gazdagítsuk. A sültelen Adelungnak tanitványi saját szük nyelvöket akarák a *hochdeutsch* szerint *hoch*magyarsággá formálni. És mivel én ezt nem akarhattam, csakhamar azt vegzé a triumviratus, hogy a Te naturalista de minden bizonnyal jót akaró barátod egy sujtással agyon üttessék. Ez mondom, a recensiónak oka, ez kezdete és veleje durva perünknek. Ezért örültem én midőn gr. Széchenyit a dunai dialectushoz állani, több jó főt pedig a mikrologusi pepecsesel terhelt orthographiát hagyogatni láttam [1]).“

A vélt triumviratus feje Kazinczy lett volna, hanem ezt, leveleinek eléadott nehány pontja igen menti, s így, miböl jött? Berzsenyi e hitelére, nyilt nyomát nem találom. Ki kellene vehetni ide Kazinczyhoz küldött levelei hangulatát, ezek összevetése nélkül magamat vég itélettöl eltiltom. Lehet azonban néminemüt az eléadattakbol is látni. Átaljában szólva, rápillantani sem akarok azon katlanra, mellyböl a maga tisztájában nem bizó, kénköves lángok köztt főzi labdacsait gaz gyanúk ébresztésére, de felemelve mondom: mellképezni kell azon embereinket, kik míveltségünkben vagy igazán vezetők voltak, vagy azokul tolák elé magokat. Igy kapjuk ki az irodalmi lénységnek mi oknál millyenné? lett színét mázát, mert a hangulattámasztó' lelkülete szíve erkölcse, hasonszamatot s kenőcset oszt. Innen látható, régibb s ujabb irodalmakban, miért fennszellemű, miért bölcseleti mélyebbségü vagy szikár meg-meg más; honnan jött? a kornyom, mellyben ész emberei sorában lenni dicső volt; honnan a rohadtság? ki táplála Bemboként csoportot csak egymást czirogatót. A platói embernek színe más, a vele barátsága bontott Arisztotelesze különböző; dévajkodott a Voltairekedés, orczátlan volt a Crebillonkodás. És ha álorcza hasadna is le! ide. Szent a barátság, de nagyobb az igasság.

A két ember későbbi viszonya, látásomként, így áll: Kazinczy, magában örvendett a Kölcsey recensio elveinek, mert az ő sürgelmeit hirdeté, mellyeket ugyan részént ő vett által Kölcseytöl, de nagy részént ő töle Kölcsey; azonban Berzsenyit tömte tömjénnel, ne hogy az „Ajánlást, a

---

[1]) L. 1826b. 172, 243—247d. lap. Többféle mit Kölesey itt azokra mond, viszonti felfortyanat, sőt megvetése Berzsenyinek. Nem kiadni hanem visszaadni illett volna ezéit, mert betegsége hirét Pesten jól tudák. De még 1827-beli Xd. rész 277d. lapján is idézteték.

[1]) E levelében kezd állani, *a'*, *e'*, *'s*, *tol*, *töl* helyett a, e, s, tol, töl. L. lejebb a másod osztályban 139d. lap.

Szonetthez, a jó utazónéhoz" irttat, uj kiadáskor vissza venné, mert hogy azokat kereste legelsőbbszer, láttuk, s Kölcseyt, a „*laterna magica*"-ért gyanusítja. Azokat kitöröltetni, az Istenért! dehogy, inkább az Istenhez „fohászkodást", ámbár amazok úgy illetnek csak egy Irót, miként azon „*in laudes*" pőrölyözött distikhonok, millyeket a XVI., XVII. százévbeli nagyképzelmü tudósok, akkori divat szerint, munkáik eleibe barátaik által, nem épen szerénységgel; magok iratának. Berzsenyi pedig, a F. M. országi Minerva 1826-beli 2d. negyede 701d. lapján magára czélzottnak érzé Kazinczytol ezt: „Kis, gyönyörü példáját adja, hogy sokkal illőbb a' megismert igazra térni, mint a' régi mellett makacsul veszteglení", s így szólt: „értem a sok szóözönt barátságról tiszteletröl, megadom ezután is a mivel ifjú koromat leginkább megbájolt irónak tartozom, de saját elveimtöl semmiféle dicséreted el nem vonsz." *L. Berzsenyi kritikai leveleit.*"

Igen, Berzsenyi a magát, Kölcsey hangulata által mélyen sértettnek érzett, Kazinczynak határozottan ő mellé is állását akarta volna. Mert csak valljuk ki az ember belseje legkényesebb egyik titkát: azt hiszed tökéletesen Tiednek, kit a csatában csak oldaladon látsz, a többfelé és mindenfelé szivét szavát felreszelőt végre csak édes önnönét szeretőnek nézed, s az illyen majd igen sütő majd csak ⅛ rész meleget eresztő vas kemenczéhez osztán utoljára senki sem áll, mert a hamar fülő, hamar hülő is.

Berzsenyit gr. Dessewffy Jósef, a szent ügynek békésb úton vezetése ohajtásából, a F. M. országi Minerva 1829-beli 1ső kötete 60—64. lapjain „a' kellemek" igen kellemes allegóriájában védé [1]), hol, czélzással állnak e sorok: . . . a' tetszeskedésnek Piperével rakott hiú gondossága . . . Bátrak de kegyesek, nem kínozza őket A' hír-vágy 's feszesen felkészült elmésség . . . Mindennapiságot soha-sem emelnek Egekig, nem húznak sárba fellengséget.

Nem hangzatka nálok az érzés — lehelnek
Olvadozó vágyat, ha lágy sziv kénnyére.
Bő rímen kivül is érzeteket lelnek
Az elhagyott barát' kegyes védelmére.

Berzsenyinek Kazinczyhoz bocsátott nyájas levelei már a fennebbieknél fogva, csak ollyanokul veendők, mint a felbomlott kötélyü szerelmeseké, kik közül, ha egyike igen igen tisztelkedve ir, a másik meg, mind a mellett hogy a belsérhez már nincs ír többé, csupán jó nevelésböl s hajdanira fel felolvadó szivélyböl [1]), szépen válaszol. Mintegy illyennek festi legalább itt a 2d. osztályban álló kritikai levelek Ydike, mellyböl kitetszik miképen akará fennhagyni Kazinczyhoz késöbbi érzései minőségét. Berzsenyinek átaljában huzakodva engedé szíves kémélgetősége, az egyszerre kereken kimondást midőn nyájasan körül vételék, min fennakadhatsz, ha ódáibol elválasztó merészsége jut eszedbe. De a nyájasságot nyiltsággal a nyiltságot nyájassággal összekötéshez is világ gyakorlat kell, mint az udvari parqueten könnyen s egyenesen járáshoz. Azonban tudom, barátja mellett igen határzott nyilatkozatát, midőn az ellen megnyerni akarák. Hiszen lelkismérete tisztaságát, koronául nézé.

Épen e szivélye s kémélő embersége rázkodott meg Kazinczy epigrammai morálján, *l. Törisek és Virágok* 1811. *l.* 36. *és itt értekezetében, a kritikáról*, miként hozzám 1828b. octob. 18d. irt e sorai tanusitják; „ki is tudna olly iskolát szeretni, mellynek jelszavai: sujtsd le, üzd ki, korbács, os foeditum, furcifer, Tartuffe stb.; olly iskolát, mellynek principiuma szerint a poézisban az értelmen a képzelet, a fencomicumon az alcomicum feljül van emelve, s mellyben a művészetnek az erkölcsi-

[1]) Nálam egy epigrammája Kazinczyra, azon mértékben, mellyel az Csokonaira méré az övét.

[1]) L. *szivély* szórol a 90d. lapot.

séggel semmi köze nincs; mellynek törvényei szerint az embernek barátságos szavait, a betegnek letiltott irásait kinyomtatni elcsavarni szabad és illendő. Illyen pedig a mi ugy nevezett uj iskolánk!“

Mi nehez fájdalom hasad keresztül a lelken, mikor ifjúság' barátságát, a már szilárd elvü férfinak, utána bár küzdésnek, lehetetlen el nem szakasztani.

Menjünk egyéb tárgyra, noha ez még keserübbé válik a végén. De az oda jutásig vigasztaló piheny, mondhatni még, miként örvendezteték meg Somogy vármegye Rendei, idősebb fiának szolgabirájukká 1828b. augusztusban egyszersmind azért is választásával, mert az ő kebelükbeli nagy költérnek fia, a hogy' ezt Sárdi Somssich Pongrácz e megye akkori első alispána s e megtisztelés elémozdítója nekem 1829. Pesten és Kaposváratt is örömteljesen beszélé. Berzsenyi Farkas, 1835beli januariusig viselé hivatalát; midőn ekkor lemonda, táblabirónak nevezé ki a Virág Benczét is pártfogolt szép eszü Mérey Sándor ő exclja, mint főispán.

Ébresztő villany járta meg a költért, a pesti lóverseny, a jó czélzatu s következetü casino megindításán és majd a magyar tudós társaságnak országos nagyszerü felállításakor.

Ennek Igazgatóságátol 1830b. november 17d. vidéki rendestaggá neveztetését Pesten lakozása feltételével fogadá, „s mivel — miként levelében irta, — becsülete kivánja valaminek valahára kiadását, csak azért fogja felvenni tiszteletdiját, hogy Budapesti barátai között a közügyre költhesse azt el.“

Midőn Pesten 1832b. a 3d. nagygyülésen megjelent, ujra látá 18 év mulva báró Wesselényi Miklóst, *l. itt a* 81—84 *lapot*. Ismeretségébe jutni gróf Széchenyi István maga vágyott s lelkesen ajánlá neki barátságát. Alig tuda szólni a mélyérző, hazafiúi örömeiben azokon, miket akkor uj intézetekül látott, mikről az elvont falusi lakbol és irókkal levelezésből a fényes casino teremeiben egyszerre, a legcsinosabb társalgók közé vétetett költér, mint a hazai míveltség és ipar' leendő terményeiről hallott. Felszólitaték gr. Széchenyi és b. Wesselényi által, a lóverseny ügyének, miből gazdasági egyesületté alakulás vala már akkor az irány, Somogyban a gazda-költér hozzá járultával is terjesztésére, s arra legbuzgóbban ajánlkozott.

Szemes embernek így minden rendüek összegyülekezetében sokféle oltatik lelkére, mellynek az eszmetársulat akkor feselteti ki sükerét, mikor a tárgyakat szétszeddegeli s hasonlítja. Meg van fejtve előttem, mondá Berzsenyi, egyszer a casinóbol velem tértében Budára, hol mindig szállni szokott, meg van, miért olly simongó a franczia. 700 és 800 ezer ember tolong Párizsban s a könnyü vérü nép között egyike másikát surolja. Hat lapnyi levele kezdetét kaptam negyedrétben mint választ gróf Széchenyi Istvánhoz és báró Wesselényihez a lóversennyel összeköthetőkről, irásai között, s ha hija nem volna még, örömest adnám ki, mert érdekesek' fejtegetéséhez fogott. Őtet egy szerencsének sok ember nézelhetéseire nagy városba kellett volna kapui, de ottan házakban s gyülésekben is foroghatás végett, hogy a mik, fogékonyságában megakadnak, azokat praktikai felfogásaival adja elé. Különben sem volt a technika s csupán elvonult elmélet' esze, hanem mindjárt a dolgok velejére vágó. De Berzsenyit az egyhelynek édes megszokttábol huzni kellett, pedig ha már távulban egykét bizalmas barátjával *szép lassan* kényére adhatta ki lelkét, akkor meg onnan vált meg fájdalommal. Tapadó érzelmü mind illyen, elindulni alig tud s másnap már akárhová kész. Menté magát hivásaimra hangya gondjaival háza körül, pedig annak elintézéseit egy-egy időre felesége most is ollyan jól elvitte volna, miként még Sömgyénben, mikor ott a költélyzés el-elvonta gazdaságától, mellyen a tüzes magyar gazdasszony akkor gyakran azért nehezelt, mert nem tudta miért elmél mindig csak könyvei között. De,

nem akadályozza vala most, midőn látta urának tiszteltetését, mert a mióta versei megjelentte után örömmel érzé, kinek neje! azt mondá Dukai Takács Judit öccsének, miként nekem Malvína maga beszélé 1814-ben, hogy *illy szép magyar munkái* könnyen feledteték vele gazdaságra néha néha nem ügyelését, elzárkozását; — hanem azok akkori készitéseröl vele, férje, semmit se közlött.

Mikre, mikor? tette mostan kezét, látszik e gyüjteményben, hol a „Magyar országi mezei szorgalom akadályai" czimüt 1833ból, tőle, mint mindig csupán költérnek ismerttöl nem igen fogja várni az olvasó. Sok marada még ő benne, kiirhatandó, melly ugy hajt vala elé, mint a letarlott gyepezet' annyira uj kizöldelése, mintha semmi aszály nem érte volna. Gyakran mondá ugyan: „neki már csak csendesség kell, semmit sem ír többé", de az csak annyit tett, leégett már egy szál világ, gyujts másikat, s ez megint jó ideig veti fényét. Következőben festette inkább, lényét:

Le tettem ámbár lantomat kezemböl,
Hogy kedvesimnek adjam éltemet,
S nyaram' kalásszal biztató szakát
Telemre gyüjtve éldegeljem el:
De oh nem élet a múzátlan élet!
Maradjon a föld! minden kincse gőz,
Sietve térek vissza Istenimhez . . . *l. itt a 47d. lapon.*

Hanem szeretettel kellett vele bánni és mutatni hozzá tiszta lelküséget, mert ő 60 éveig is ártatlan gyereki szemérmességü maradott, miként kivallja érzelmeit a kritikárol irt értekezete 1ső czikkében. Általjában azon kritikusi kösönködés: „boszontani kell a lángészt, s majd haragjában még több ereje lohog elé" csak hörcsökre illik; ez igen, akkor adja ki jobban mérgét mikor eb ugatja. De a kritikus, még szebbet akaró ember.

És közlé velem, miként szándokozik fijainak átadni gazdálkodását, maga pedig Budára jő legalább telelni, s itt fejteni még eszméit.

Azon mindig falusi lakhoz ragadás tevé őt elannyira csendessé is, hogy vitatkozó ülésekben mint a magyar akademiában ámbár 1834- és 1835b. megint jelen volt, a szólók közé nem tartozott. Bátorság benne pedig ahhoz úgy, mint irásaiban; eszméi hamar és bőven kelése is úgy, mint ugyan azokban, de a beléaszokásnak marada hijával. S ez kár vala, mert az ülés után barátaival közlött észrevételei olly idvesek, az intézetért olly forrón felfogottak valának, sőt, fájdalmai, ha nem jó következnék — az ő véleménye szerint — résztvevő szenvedélyüek. Későbbre, feltétele volt, itt laktában, a héti ülések folyamából meríteni tapasztalást, s eléadni szóval is a szeretett ügyhez, véleményét.

Hanem egyszer csak e hír jött: „A jó ember, el is temetve már! Farkas fia, hozzám nem rég érkezett válaszában 1842, így adá elé halálát: „Néhai édes atyám. már előbb álmatlanságban s gyomor görcsökben időnként sokat szenvedvén, lábain kezdődött és lépcsőnként a test felsőbb részeire szétterjedt szélütés következésében hunyt el ápoló kezeink között 8 napi sulyos szenvedései után, a közelgő kimulástol mit sem tartva, velünk s orvosival az utolsó perczig férfiúi szilárdsággal nyugalmas lélekkel beszélgetvén."

Hideg tetemei felett egyházi beszédet, Horvát Jósef vései evang. pap tartott, hova Nikla tartozik. Hamvai itt nyugszanak azon nemzetségi sirboltban, mellyet e gyász alkalomkor, özvegye s négy gyermeke késztteték. Most meg ezért is figyelemben leszen ezutánra e Nikla, mellyet Fényes Elekünk 1836ban Somogy vármegye földirásánál igy jegyze ki: „Ékesítette a magyar Horátzius — Berzsenyinknek — lakhelye."

Eddig róla mint nemzet emberéröl, mert a lángész, egy illy anyaelme, az ország' fia. Egy pillantást még belső életébe. Gyerekeit abbol a legszívélyesebb atyának

szólítja folyvást szent emlékezete. A két idősbet Lidit és Farkast, olvasni irni maga tanítgatá, e fiát latinra is ő. Utóbb házi oktatókat tartott, ezek és Antal s László mellett. Gazdaságukat jól elintézve hagyá őket. Lidi, férjnél Nagyalásonyi Barcza Károly táblabirónál van, s Halimbán Veszprim vármegyében laknak. Fiai, csendben osztozának meg s tisztelt anyjukkal viszik a gazdaságot.

„Valamint gyermek éveinkben, — ezt irá Farkas, hozzám — úgy utóbb is nemes kedvét talála a velünk való beszélgetésben, oktatásban, különféle vitázásban s józan életirány adásban. Mindenkor mélyen illetődve gondolunk vissza azon sok szépre s jóra, miket Tőle hallánk! Ő a feledhetetlen, nekünk folyvást nagy Iskolánk vala!"

Barátaival, tisztelőivel, tán az egész nemzettel pedig, ezen innen egyedül költéri szép szelleme, mellyhez a közül valaki igy szólt:

BERZSENYI HALÁLÁRA.

Lant fejedelme, mi nagy vesztése hazádnak halálod!
És az Olympnak melly nagy nyeresége leve!
Itten alatt mindig honod első csillaga voltál.
Ott fen az ég első csillagait növeléd.

Találdky.

L. Hasznos mulatság. 22 *és* 23. *szám* 1838. *l.* 169.

Hogy én e kellemző *Találdkyt*, még ki nem tudtam, miként ohajtám, találni!

Budán, *május* 30*d.* 1842.

Döbrentei Gábor.

AZ ÖT KÖNYV KÖLTÉLY TARTALMA.

Első könyv.

Második könyv.

Harmad könyv.

Jegyz. Az első kiadás e három könyvből állott.

Negyed könyv.

Jegyz. A másod kiadás e négy könyvig terjedett.

Ötöd könyv.

Jegyzés. Ezen ötöd könyvben állók közül a 87, 89, 92, 97, 100, szám alattinak tudom elszórva már megjelenttét, a többi, mostan terjesztetik elé, legelsőbbszer.

RÖVID MAGYARÁZAT

NÉMELLY NÉVRŐL, TÁRGYROL, MELLY A KÖLTÉLYEKBEN ELÉFORDUL.

Aganippe, Böotiában Helikon hegyén forrás' neve, mellyet Pegasus ló patkaja vágott fel. Vize költérré ihlelé ivóját.

Albion, így nevezék a Rómaiak a mai Angliát Skócziát; talán az Angolhon délifokain lévő fejér krétasziklákrol, talán a régi gael *alp* v. *ailp* szótol, melly sziklásliegyet teszen.

Amaranth, **amarant**, el nem hervadó virágnem neve, melly leszakasztva s megszárítva is élénk szinében marad. Illyen az *ezerszép*. Költérnél tahát halhatatlanság képjele.

Amathusz. Város, Küpria (*Cypria*) szigetén s benne, Vénusznak szentelt tempel állott. Innen volt Vénusz neve; Amathusia is.

Ambrosia. A görög istenek mesetana szerint, édes folyadék vagy nedv, melly Okeánosz bódog szigetén fakadott, s isten-étel és egyszersmind isten-ital volt, halhatatlanság fenntartására. Sürü lévén, szolgált irul is. Ha ember kaphata belőle, szebb, gyorsabb erősebb lett, tahát valahogy istenibb. Bakkhusz innepe is azért volt azon névvel. Hellasz istenei azonban meghalának, mert a képzelmény, akár felőlek, akár szentről, csak addig él, míg az ember hiszi; hanem ollyan bódog csergeteget, mellyből ez isten-ét és isten-it, meríthetnék, minden ország ohajtana magának.

Aónia. Böotiának hegyes tája, mellyen Lithakron hegye mellett Aganippe s Hippokrene források csergedeztek. — Innen a múzák neve: Aónok.

Alcides, **Alkidesz**, Herkulesz görög nevével melléknevе nagyatyjárol Alkeoszrol; tahát Alkidesz annyi magyarban, mint: Alkéosz vér. *L. Livius IId. könyve 5. dec.*

Argusz. Anyja Izmene volt, apja három is emlitetik, vagy legalább úgy, hogy tán Arestor, tán Inakhosz, talán Agenor volt. De más czifrát is adott még a költér Argusznak, szemet, kettő helyett, százat. S mikor ötvenével alutt, a másik ötvenét ébren forgatta. Kapva kapott az illyen éjjeli nappali őrön a féltékeny Júnó, ki urát, Zeüszt vagy Jupitert mindig mással meg mással találta. Különösen Ió mellé állítá vigyázatra. Hanem Jupiter sugott Merkurnak, Merkur addig furolyáz Argusz mellett, míg hangjai' édesével a nyitott ötven szemet is álomba hunyatta. Szegény Argusznak ekkor a szeles Merkur, még feje gombját is lekeríté. De Júnó, hálás emlékezetül, Argusznak szemeivel későbben pávája farkát ékesitette fel. Más költér szerint meg Argusznak egész teste, csupa szem volt. Mesél felőle Ovidius is, átváltozásaiban.

Árion. Leszboszon, Krisztusnál elébb mintegy 625 évvel született. Csak egy hymnusza maradott fenn Neptunra Brunk analektáiban, de a lantja zengelmessége felöl keletkezett rege, leghatályosabb költérnek mondja. Dalai magas repttét a *dithyramb* fenséges eszméje is érezteti, azon versnem pedig az ő kezdeménye. E hire vétété Perianderrel Korinthusz fejedelmével magához. Onnan járta meg Sziciliát s Italiát, lantja mellett énekelve, s repült a pénz, kezébe, hallgatóitol. Tarentumban meg, ő nyeré el egy zengelmi versenyben a díjt. Igy akara most fejedelmi barátjához térni egy korinthuszi

hajón. Hanem mikor megtudá a hajósnép, milylyen pénzes embert viszen, kivégzésére sugott össze. De Apolló, a költérvédő isten — itt a rege kezdete — Árionnak, álmában jelenti meg ezt. Megállj te vadraj, mondja magában Árion, szelid lész, ha zengelmeim hallod. Legdiszesebb ruháját ölti fel, a hajó tatjára áll, megzendíti lantját s legeslegszebben a hogy csak tudá, ereszti a sik tengernek, hangjait. Utitársai hamar bámulják is, mi több? à delfinek, ezen, melegebb közép tengeri emlős állatok, a hajó mellé csődülnek, annak haladttában uszkálnak ficzkándozva. Árion leső szeme azonban főkép a hajósokén, hanem ezekét mindig csak pénzére szegzettekül leli. „Ugy öljenek-e meg ezek engem!" sohajt. Inkább a hullámok közé szökik. És egy delfin alája usz, hátára veszi a tisztelt lantost, ez meg, diadallal kezd most ülni azon; a delfin pedig viszi, légcsőjeből vizet felfúva viszi Lakädemon felé, Tänarosz hegyfokáig. S a zengelemszerető, a szánakozó delfin által — illyennek tarták hajdan — igy jut Árion kedves Perianderéhez még elébb, mintsem a hajó, Korinthuszba. Maga elébe hivatja majd Periander a hajósokat s kérdi: hová tettétek Árionomat? „Meghólt" felelék. Ekkor eléáll Árion. A fejedelem itéletet tartat, a révészek bünös akarata kisül, s a bujtogatóbbja akasztófán — akkori névvel: keresztfán — szárad. Árion lantja pedig és megmentő delfine a csillagjegyek közé emelteték, azaz 10 csillagbol álló csoport, Árion lantja nevét kapta. De van Neptunrol is mese, miért jegyeztette volna ő, a csillagok sorába, delfinét. Akárhogy, de milly különbség! a hellen és héber képzelem között. A görög költért zengelem elbájolta delfin, csendben teszi ki partra; Jónást, a zsidó bölcset, czethal nyeli gyomrába s úgy *okádja* ki.

Arkádia. Peloponnesusz magasabb részének regényessé vált neve. Határai: Akhaia, Argolisz, Messzénia Élisz felé. A sok szép hégy; a sok gyönyörü völgy, és ezek ligeteiben a sok csergeteg folyó, tó, virány. Őslakói pelasguszok s akkor neve: Pelaszgia. Későbben Lükaon 50 fia osztá fel s annak egyik onokája Arkasz nevéről lön Arkádia. A mese azt is mondja, hogy Arkasz, Zeüsznek és Kallisztónak volt fia. — Megalopolis egyik városa, szülé Polybiusz történetirót. Mantineánál győzött és esett el Epaminondasz, hol emléke is állott; most, Mondi falu van helyén. Mig lakosa csak vadat üzött élelmére, s barommal bánt, embernek ő is csak képével birt. Utóbb és utóbb, szép táj-e vagy mi? szelídített rajta, fejlődött a zengelem szenvedély, kimelegedett a tánczvágy. S legfőbb istene e földmivelő és baromtartó népnek Pán, zengelem hangjai és tánczok között lön tisztelve; hiszen maga Pán, ha sipját megfuvá, valahány nympha volt a ligetekben, mindnyája tánczная eredett, sőt a juhok több tejet adának. A költéri képzelem valami szépet talált ezekben, s e görög betyár juhász és ökrész életnek ártatlanabb oldalait úgy kapta fel, hogy maig is a legnyájasabb képeket, mintha valósággal lett volna valaha aranykor, hiteti el az idyllion. Hanem ekként ad most nem különben, cziczomázó történetiró, kis lelküek is **nagy** nevet, így magasztal elferdült kritikus, középszerü iróckát szinészt is, égig, pedig valóságban ezek másként vannak. Illyenek dicsőségi dombjai ugyan, csak homokbuczkák, megint lelapulnak; de valami szebb világnak keresete a képzelemben mindig megujul, s Arkádia kedves kép marad, sőt melléje az ujabb világ, Eldorádót is alakitá.

Atridák. Homerosznál Agamemnon és Menelaosz királyi fivérek neve, mint Atreosz mykénei és argoszi görög király nemzetségebelieké. A Trója elleni görög fejdelmek szövetségének Agamemnon volt fővezére, ki az alá 100 gyályával ment. Tőle függe tehát majd minden, s fényes udvaránál kegyeért sokan esengtek. Atridák ragozata egyébként annyi, mint magyarban: Györfiék, Istvánfiék, Lórántfiak, sőt *fi* nélkül is csak: Hunyadiak, Zrinyiek.

Aeakusz, Jupiter fia Aeginától Asopusz folyóisten leányától. Jupiter ezt, atyja bosszúja elől megmenteni akarván, szigetté változtatá. S az anyaszigeten majd Aeakusz fejedelemkedék igazlelküen, miért az Istenek is annyira kedvükben tarták, hogy egykor Görögországot szárazságtol s éhségtől csak Aeakusz imádsága menté meg.

Aegisz asszonya = Minerva. Aegisz, tüzokádó szörnyeteg volt, melly sok országot pusz-

tává tön. Végre megölé Minerva, s bőréből vértet készíte magának, innen vértének neve: Aegide.

Aether, magasságban véknyult levegő. Agamemnon lovának neve volt Aethe, mivel könnyen lebegett, s haladott mint a szellő.

Aethra, Pitheosz nevü tröczenei király szép leánya, kibe Aegeosz, Attika királya, midőn Pitheosznál mint nőtelen, látogatóban volt, szerelmes lett. Elváltában saruját és kardját adá Aethrának. Ha *fiad* lesz, mondá, ezekkel küld ismertetésül hozzám. Elvenni nem meré, mivel a Pallantidákat, kik thrónját lesék, azzal hitegeté, hogy magtalan holtával ugy is megkapják. A mese úgy is járt, hogy kardját, egy nagy kőszikla vagy márvány alá rejté, s ezt mondta: Aethra kedves, ha fiad olly erős lesz, hogy elhengerítheti ez *ékteleu* márványt a kardról, jőjjön bátran, embert teszek belőle. S a szép Aethra jeles fia, Theseusz, Athenében terem atyjánál. Az erős lelkes bátor ifju, leveri Attikában a sok vad barmot, zsiványt, kik a még nem rendezett országot pusztiták. Jázonnal együtt jeleskedik az aranygyapjas hajóhadban, melly, Krisztus előtti 13d. századévre esnék, Minotauruszt a krétai szörnyeteget kivégzi Ariadne segítségével, ki épen Minosz krétai király leánya volt. Taurusz, ugyan annak egyik vezére. S Minotaurusz, mint fele férfi fele bika szörnyeteg azért, mert a legyőzött Athénétől a király, évi adóként nehány ifjut s leányt vett rajtok. Theseusz Athénét átaljában majd mint királya, ujjá alkotta, mert az elébb csak összecsoportozott embereiből városi rend lett. Ő kezdeté az iszthmiai játékokat Neptun tiszteletére, mellyeken művészeti eszmék serkedezének. És még mennyi egyéb hősi tette! Ezekért nevezé a bámuló utódság félistenének.

Bacchusz, Bakkhusz, a bor istene, mert Indiában Nysa völgyeiben ő készitett szőlő nedvéből jó izü italt. S e felfedezését, hogy mindenfelé megismertesse, országokat járt be. — Oroszlánok huzák szekerét, vagy parduczok, tigrisek, s a diadalost seregnyi ember asszony, szilén, szatir, maenasz követte, szőlővesszőt thyrsust tartva, koszorúzottan és jól leiva magokat, mindig, *Evoe*, *Eleleusz* rikótozák. Fia vala Jupiternek Szemelétől. A görögöknél *Dionysios* volt neve, 's igy innepei kikelettel: Bacchanalia és Dionysiák.

Baktra vidékei, az az Persia, mert azon nevü régi város — ma Termed Afganistánban — és Baktriana tartománya, Persia része volt. Hápotoni Forró Pál irja Curtius forditásában 1619. „Az Bactra nevü varos annak az országnak feje, az Parapamismus hegy alatt fekszik, az Bactrus vize az kőfalai mellet foly."

Bengala, angol birtoku tartomány Indiában, Gangesz folyó torkolatánál.

Blandusia vagy Bandusia. A' Horátz lakta vidék vagy falu neve. IIId. könyve 13d. ódáját e Blandusia forrásához igy kezdé: *O fons Bandusiae.*

Boreasz, északi szél. Mivel a hellen forró képzelem minden természeti jelenséget valamelly azt inditó Istentől jöttnek nézett, boreasz is valami isteni erő lön előtte. 'S ez ollyan, levegőben dudoló, hidegen metsző Isten kirohanása volt, mit csak szép leány tuda felmelengetni. Mert apul Asztraeust, anyul Aurórát költék neki, s igy, ha bár istent, szerelem nélkül még sem hagyák. De Boreasznak könnyü volt, kemény szél létére megragadta Orithyát, Erykhtonnak Athéne királyának leányát s ugyan csak vitte. Gyermekei is lettek tőle. Majd meg Khlorisszal Arkturusz leányával repült Niphatesz hegye csucsjára, mellynek neve sokáig Boreasz *nőiágya* lett, azután: Kaukazusz.

Boszphorusz vagy Boszporusz, magyarul tulajdonkép: tengerszorúlat. Illyen az Európa és Asia közti, mint egy csatorna, melly a fekete tengert és Maeotis tavát összeköti. Ennek régi neve: *Bosphorus cimmerius.* A másik, hajdan *thracicus* névvel, Konstantinápol v. Sztambulnál Thracia és Kisásia között, hol ez által a fekete tenger *pontus euxinus* és Propontis, *mare di marmora* foly össze. Az elnevezés még a hellen istenek mesetanából szállt. Mert, igy regélék, a tehenné változtatott Io itt uszott által. Vagy mondják, onnan, mert a keskeny szorúlatot egy ökör is átussza.

Cynthia, helyneve Diánának, mivel Cynthus nevü volt azon hegy, — az olasznál ma: *monte cintio* — mellyen Diána Déloszban született

fivérével Apollóval együtt, ki meg innen: *Cynthius* lett.

Danaé, argoszi király Akriseosz és Euridice leánya. Az oraculum igen ráijeszte Akriseoszra, e jóslatával: Danaéd fia megöl téged. S ha szép is a leány, ha jó is a kedves, atyja irgalomtalanul reteszeli egy bádoggal fedett vártoronyba, hogy hozzá férfi ne férjen. Jupiter mosolyga. Megállj csak szép királyleány, mondá, elűzöm én unalmadat. S csepegdegelni lát a kedves leány, bé a fedelezet hiszakán esőt, még pedig arany esőt, s az eső cseppekből Jupiter ur egyszer csak előtte hizeleg. Akriseosz mindig maga ment megtekinteni leányát, s annak idejében, látja, hányadán van. Most még inkább megrémül, Danaét fiastul, egy dobozban tasztja tengerre, vesszenek ott. De a tenger istennéi Szeriphosz nevü szigetre lebegtetik az összeszegezett deszka csónak formát, felnevekedik ottan a fiú, s lön Perseus, a perzsa nép alapitója.

Dardanellák, *dardanellae*, azon négy erősitett vár neve, melly az ásiai s európai parton Sztambul előtt úgy áll a tengertorkolat hosszában, hogy azok török őrségének megegyezése nélkül, idegen hajó a török fővároshoz nem közeledhet, mert az evezési pálya közöttük 12 órányit tart. Kettejét IId. Mohammed épiteté Konstantinápolnak mindjárt megvétele után egymástol 750 ölnyi távulságra, más kettejét IV. Mohammed a XVIId. százévben. mintegy 2000 ölnyi közzel.

Delphi, város volt Phokiszban, Parnasszus hegye déli ormánál, s helye a régi görögország leghiresebb oraculumának, mellyet Apolló alapitott, midőn ott Pytho sárkányt megölte. Az oraculum jóslatainak kimondása Pythium nevü barlangban történt. A jóslat mindig burkolt, mindig két értelmü volt, s mivel valamellyike csak beteljesülhetett, a szegény elbolonditott nép, istenesité a jósló papokat. Ezek pedig éltek a babonás könnyenhivőséggel. Ajándok nélkül, szóba sem állták, s kincshalmazzá lön igy szentegyházuk. A város pedig szobrokkal különbnél különb szépművekkel ékesült, mellyeket hála emeltetett. Eleinte évenként csak egy egy hónapban volt jóslat kaphatása, később hónaponként egyegy nap, hogy többszer gyüljön nyereség. A sok megcsalatáson végre okultak az emberek, s a jóslatnak, mihelyt nem hitték, vége lett.

Délia, másik helyneve Dianának, ki Déloszon született az aegeumi tengernek küklopsz nevü szigetei egyikén. Délosz, így mesélé a költér, egykor csak meztelen szikla volt, s a tengerben uszkált. Megesketé Hére (Júnó) a földet, hogy Latonának helyet ne adjon szülhetésre Jupitertöl. A szikla nem vala föld s a búdosó Latona reá szállhatott. Ott szülé Apollót és Dianát. Anyjuk ide *tempel* állitását igérte, s az ikrek tisztelete kezdődék. Mert szélvész már nem hajtá a sziklát, azt kitöltő oszlopok emelkedének a földnek belsejéből. Oraculumnak is ide helyezése Apolló nevére, és Korinthuszbol a gazdag kereskedők ide vonulása hiressé tevék Déloszt.

Dircéi hattyu = Pindarosz, mintegy 500 évvel elébb Krisztusnál, magas reptű görög ódaköltér, ki Böotia Thébe városában született. Annak tövében volt, *dirce* nevü igen jó vizü forrás. A Horátzius által erről czimezett költérhattyu, nem csak honát ihlelé fenséges énekeivel tiszteletére, hanem az egész akkori mivelt világot. A thebei ember még csak rokonát is becsülé. Nagy Sándor, Thébe városát, katonái ragadmányára bocsátá mérgében ellene, de parancsul adá, hogy a házat, mellyben az előtt körülbelül 100 évvel Pindarosz lakott, senki se merje bántani. Hasonlóan cselekvék Sparta hada, mikor Thébét győzelmesen megrohaná.

Dithyramb, dithürambosz, dal vagy óda görög neve, melly Bakkhusz innepén énekeltetett. — Árion, az illyent legelőszer irt, úgy fogá fel, hogy boristene, olly szökdöső képzelemmel magasztandó, millyent italának heve féktelenül ereszt szilajkodásra. Minél inkább festé tehát a részeg ember gondolatai járásait, annál szebbnek találtaték e czélra. Innen a szavak szerkezetében is engedett összevisszássága. A megyult ész, képzelemnek lángjaiban. Tulajdonképen Bakkhusznak melléknevе vala: dithyrambosz, mivel kétszer született, Szemelétöl is Jupitertöl is külön, de Schneider, bizonytalannak mondja e szó eredetét, noha görög-német

szókönyvében 1819, sok irót idéz arrol. Zajos óda is, dithyramb nevü lett.

Dörgő = Jupiter tonans.

Enna vagy Henna, egykor hires régi városa Sziciliának, *Umbilicum Siciliae* névvel is, mivel közepén állott, magas kősziklán, mellynek teteje teres volt, s ezen vidám források körül többféle mulatóhely díszeskedett. Különösen pedig ottan Ceres tempele s Proserpináé, ki annak leánya volt, emelé nevét.

Eósz, a görögben ἕως, attikai ejtéssel, jóniai szerint ἠώς; a rómaiaknál: Auróra. Magyarban régen: hol, majd: hollal, holval, azaz: mikor *hol* leszen, (világos) az van. Igy *nap*-bol, nappal. *Hollal*-bol lett *l* és *j* közötti, valamint *l* és *n* közötti betücserével: hajnal. Világítja: gyü*l*temény, o*l*tani = gyü*j*temény, o*j*tani, és: ta*l*ál, *l*ám = ta*n*ál, *n*ám stb. Mert holval, csak ollyan, mint: kalánval.

Erato, a 9 múza közül egyik, ez, a szerelmi dalé s tánczé. Szerelem, görögül ἔρος. Ausonius igy jellemzé: *Plectra gerens Erato saltat pede, carmine, vultu.*

Erinnysz, ερινvὺς. Vét vagy *ek* raggal: vétek. Majd istenitetvén az azért furdaló lelkisméret, Erinnysz olly istennévé személyitetett, melly a vétket megboszulja belső gyötrődéssel. A rómaiaknál: *Furia.* Természetesen az üldés vagy üldözésnek is hozzá fakadott eszméje, mert az mintegy a lelken ül.

Erycene, Venusz melléknevе.

Eteziák. Langy szellők. Értelmük által van téve, mert ἐτησιος csak annyi, mint: évi, esztendei, mivel ἔτος év; szél pedig ἄνεμος a mi: leng, és lehelet is; — ἐτησιαι ἄνεμοι évi szelek, nyár közepén 40 — 50 napig fuvók. De mivel északi szelek is dudolnak évenként, azok neve: *ἐτήσιοι βοǫέαι.* Költély azonban az enyhe nyári fuvalmat érti leginkább.

Evan, igy köszöntötte Zeüsz vagy Jupiter Bakkhuszt s melléknevéül maradt. Mikor ugymint Jupiter és istenpajtásai a rettenetes gigászokkal harczolának, Bakkhusz hősileg veré le azokat. Meggyőzésük után örömében kurjongatva jelenék meg az Olympuszon s a mint Jupiter rá veté szemét, „Euan Euie“ ἐυὴὲ, szép, helyes, fiam, kiáltá. Másként: derék legény vagy fiam.

Ganymedesz; inkább Ganümedesz, Trosznak Trója 3dik királyának fia Kallirrhoetol, Szkamandrosz leányatol. A legszebb ifjoncz a fejlés' azon szakában, midőn gyerekből ifju kezd lenni, élénk, nyájas, csupa épség, kara czombja kerek, szemérmes. Jupiter meglátá Ida hegyén. Ez jó lesz, mondá pohárnokomul. Júnó' leánya Hébe helyett, kire épen nehezelt, mivel poharával szegényke elesett s ruhácskája fellebbent. S Jupiter sassá tevé magát és Ganümedeszt olümposzba vitte. Ott nebelgett az ifjoncz, istenek társalgásában, s tölté nekik a nektárt.

Gigasz, gigászok, a föld, görögül γαῖα fiai, γηγενής felbőszült harczos. A mesetan szerint pedig sarkánylábu óriások, kiket a titánoknak a tartaruszba záratásukon indult mérgében Gaea szült a kiherélt Uranosz véréből, s Jupiter elleni harczra lázitotta őket. A phlegraei mezőken kerekedtek volna ki egyszerre a földböl, s azonnal megkezdék az istenekkel háborújokat. Szörnyeteges képzelem állitá ki ennek alakzatát. Hogy e dühös óriások Ossza, Pelion, Őta, Rhodope nevü hegyeket s más több hegyet, mind más-más hegy tetejébe tornyozták fel, s majd a legfelsőbbnek csupjárol hajgáltak be kősziklákat üszköket az Olymposz teremeibe. És a melly szikla le talált a tengerbe esni, abbol sziget lön, ha pedig a földre hullott, hegy vált belőle. A vigalmas Olymp tehát legnagyobb veszélyben. Feledé Jupiter szerelmeit, elé minden villámával és menykövével, azokkal sujtá le nehányát; Neptun egy szigetet kapott fel, Koszt, ennek egy részét borltá Polybatusz gigászra, Minerva pedig épen Sziciliát Enceladuszra, s a többi bolondja szerint e mesének csak ugyan ő istenségek diadalkodának. Azonban e *γιγαντομαχία*-bol a szertelen erő és túlon tuli vakmerőségnek maradott fenn képmása.

Hektor, Priamusz fia, Trója utolsó királyaé. — Anyja Hekuba volt. Homerosz Iliásszában a legmagasabb lelkü hös. Mert a csaták között a görögök elsőbbei sorra hullanak karja által; tanácsban pedig a megfélemlett Tróját egyességre inti, abba türést bátorságot önt. Míg ő éle, Trója reményben állott. Mert az alája takarodott görögség veszekedéssel gyengité erejét. Akhillesz, a bosszús kevély, félre huzza magát mérgében; Agamemnon alatt, kivel ösz-

szeperelt Briséisz miatt, vini nem akar. Hektor így, a görög hadat meg megtolja, elejti Patrokluszt, Akhillesz vitéz barátját. A fájdalmában neki dühödött Akhillesz most párhajra hija Hektort. Akhillesz magát kinyugodtan állhat elé, Hektornak sebei vannak, őt a sok vivás megtöré. De, nem hátrál, bizik Deiphobusz fivérében. Küzd a két hős. Akhillesz mérge azért is inkább forr, mert Patroklusz az ő vértezetében esett el, Hektor tehát mintha őtet ölte volna meg. De Hektor, életre halálra áll meg előtte. Hanem a görögség legszebbikét Akhilleszt, a kékszemü Pallasz-Athene védi, Deiphobusznak öltözik, s midőn Hektort rászedé már azzal, akkor nincs körüle a támasz. Hektor elesik. Testét Akhillesz, a vad, háromszor hurczolja körül szekerén Trója falai mellett, megkönyörögteti érette szegény Priamuszt, s pénzért engedi neki végre által. Igy maradt özvegyen Hektor neje Andromakhe, Cilicia királyának leánya: így árván fia, Asztyanax, s több gyereke. A mint Homérosz ezektöl elbúcsúztatja csatába keltekor, az lelket ráz; e jelenetnél a költér, csupa szivély. Az a házi-élet szép érzelme, az a forró honszerelem, az a fejedelmi dicsőség!

Helikon, híres hegy Böótiában. Magas csupja, igéző kilátással, s gyakran hóval lepve. Különben, levegője tiszta volt, völgyei dús hajtásnak, fái igen épek és száz meg száz évüek, s ezek gyümölcsei különösen jó izüek. Növényeinek egészséges nedve, még a kigyók mérgét is elváltoztatá. Múzák ülhelyéül még az ősz görögvilág regélé. Tempeleik szobraik emeltetének ide, s majd, Apolló és más költérek tiszteletére is. Mai neve: Zagara Vouni.

Heszperidék, Hesperides, istenhölgyek. Némelly rege szerint Atlasz fivérének Heszperusnak leányai. Más rege meg Atlásztól és Heszperisztöl, Heszperus leányától származtatta őket. Nevük is különbözőleg adatott elé, számunk is, majd kevesebb majd meg több. Hesiodosz mintha Afrika nyugoti partja melletti szigetben értette volna lakásukat, mások, csak átaljában Okeanosz nyugoti parthoszain voltakul meséték. Kertjük fái, arany almát termének, mellyeket egy iszonyú, s mindig éber sárkány őrzött. Herkuleszuek hát elébb ezt kelle megölni, hogy az almákat Eurystheusznak vihesse. Ezen aranyalmák, a mai: narancsok.

Hybla, neve Szicilia egyik hegyének, legszebb mézvirágok nyilásaival, Innen: *apes hybleae*, hyblai méhek.

Ilisszus. Athene városa falai melletti kis tiszta vizü csermely Hymettuszról csörögdelvén. Eső járta vagy elmaradta szerint majd megáradt, majd gyengén szivárga, majd el is apadott. De partjai mindig kiesek valának.

Japet fiának sassa. Japetusz fia Prometheosz volt, a titánok nemzetségéből. Zeüsz el akará törleni az embernemet haragjában, Prometheosz a leleményes eszü, ujra alakitá azt agyagbol vizből s az égbeli tüzet lelopta számára. Zeüsz, ezeni mérgében Hephäsztosszal *Vulcanus*, Prometheoszt Kaukazusz egyik szirtjéhez lánczoltatá, s egy sassal eteté naponta máját, melly éjente mindig meg megnőtt. A tűz lelopás értelme volt, hogy tűz' gyujtását Prometheosz találá ki.

Ithaka, sziget a jóniai tengeren, ujabb időben *Theaki* vagy *Val di Compare*, de az angoltól megint Ithakának is nevezve; szülhelye Ulyszszesznek (görögül Odüsszeosz), ki ott király volt s e honától 20 évig távul. Mert 10 év telék, mig Trója alatt vitézkedett cseleskedett, 10 pedig abba, mig Circe bübájain, a szirének igézetein, Scylla-Charybdisz örvényein keresztül, Kalüpszo szerelmeiből menekedve, hív Penelopejét és fiát Telemakhoszt megint ölelheté.

Charybdisz Kharübdisz, tengerörvény neve, közel a sziciliai tengerszornál *Scyllának* hivott kősziklához. A hullámok pedig mellyeket szélvész ahhoz csapott, kutyaként nyöszörgének sőt ordítának a hellen képzelemzürben. *Σκυλά κανα* = szuka kutya. Egy szóval, veszélyes két hely volt a tengeren, s a hajó, ha kormányosa jó szemmértékkel nem tudá forgatni, ott akadt elsülyedt. És osztán a ki meg szerencsésen keresztül verekedett, az toldá, miként szokás, a bajt, miből kimenekvék. A hajós hazudni szeret, a bányász hegyiszellemet költe. Ugy lön e két helyről többféle mondóka, mikhez egyet már Homerosz maga nyujtott. Szerinte a sziklaürben egy kölykező hat fejü sárkány, vagy a magyarban úgy nevezett rossz lakott, melly

az eleibe hentergett tengeri állatra 12 lábhegyet nyujta ki s körmei közé csipvén hat hosszú nyakkal gégével faldosá. Sőt az ott elevezett Odüsszeosznak is 6 emberét ragadta bé. Későbbi költérek meg tengeri szüzzé alakiták, ki, fogvicsorító tengeriebekkel övedzé magát körül. *Charybdisz* mai neve: Calofaro, *Scyllaé* Rema. Azon csak egy órányi szélességü szorosé pedig, melly Szicilia szigetét a száraztengertől elválasztja, Messzinai folyam v. huzam.

Chloe, Horátziusnál eléjövő leánynév; — *χλόα*, *χλόη*, növény legelső fokadása, bimbó.

Chimaera, hegy Lyciában, melly éjente füstöl s langot vet, vagy vetett. A költelem ebből *szörnyet* alakita oroszlán fővel kecske lábbal sárkányfarkkal. Ezt verte volna le Bellerophon, Neptun fia. A rege igaza ennyi: e hegy csupjait oroszlánok szereték, derekán a kövér füvön kecske legelt igen sok, tövében kigyó fészkelt nagy számmal, mert ott mocsáros volt. S Bellerophon ezen termékeny hegyet lakhatóvá tette. *Igy Pausaniasz.* — Vagy egy Chimarrusz nevü, igen dühös tengeri rabló lett volna, s ennek hajója órára oroszlán, hátuljára sárkány vala faragva, s Lyciát ettől, Bellerophon szabaditotta meg. *Igy Plutarchusz.*

Chiron, Apollodorusznál Saturnusz és Philyra fia. Sokféle ismerete s bölcsesége egész göröghonban hiressé tette, s azért adatott majd minden akkori herczegfi, nevelése alá, mint: Bakkhusz, Jázon, Herkulesz, Akhillesz, Aeskulap, Nesztor, Theseusz, Palamedesz, Ulysszes, Kasztor és Pollux.

Kronosz, Uranosz fia, Zeüsz atyja zsémbes ostoba öreg ember képében, a görögnél. A római, Saturnuszát képzé ebből, kinek idejében az *arany kor* virágzott. Az az, minden kor eléhbre tevé ezt képzelmei vágyában, mintha valaha lett volna. Azért mondatott Saturnusz, Coelus és Terra vagy Veszta fiának, a titánok és küklopszok pedig fivéreiül. A legeslegelső világból létére, midőn még leány között nem válogathatott, nővérét vevé feleségül, kitől született engyerekeit is azonban rendre evé meg mikor világra lettek, mert azt jövendőlék neki, hogy azok majd országából kiverik. *Satus*-ról adta nevét a római, mert nála, növény szántás vetés istene volt Latiumban, hova csakugyan gyerekei miatt futnia kelle, mivel a bolond öreg nem azokat nyelé el, hanem helyettük egy egy darab követ *Ops* nevü felesége ármányánál fogva, ki, úgy menté meg édes kisdedeit. Tehát a rómainak *Ops* volt az a mi a hébernek *Éva*, csakhogy ott a rászedés, anyai szeretetből.

Kalpe, Calpe, régi neve azon magas hegynek, melly Andalusia fokánál, hol az Europát Afrikától elválasztó tengerszor van, azért neves, mivel Herkulesz egyik oszlopának tartották. Ma ott Gibraltar.

Camena, Camoenák, Kamena, másként Carmenta is, jósló istenség, mellynek eszméjét Arkadiából hozá a Latiumba költözött görög gyarmat. Numa király, forrást és ligetet ajánlott fel a kaménáknak, s így, kaména vagy múza, mind egy lett.

Koosz vagy Kosz, Kousz, Ko görög sziget, ma Stanchio, Stingo, Lango, Lanko névvel, Ázsia partján. Régi termékenysége most is hires, nevezetesen bora volt igen jó szamatu. Egyébként Hippokratesz és Apellesz hona. Azért ajándokozá ez, Venus Anadyomene bájos festeményét Astypalaea nevü szülővárosának, mellyért Augusztus 100 talentumnyi adót engedett el, mivel Rómába vivé.

Küprisz, Cypris. Venusznak, a görögöknél Aphroditenak Cyprisz *κύπρος*, tehát Küprosz szigetebeli melléknevе. Igy vala tiszteltetése, helyéröl: *Gnidia*, *Paphia*, *Idalia*, *Cythera* vagy *Küthera*, melly görög szigetnél épen, a tenger legszebb habjaibol elélebegett, honnan: Aphrodite Anadyomene neve is. *ἀφρέω* habzom, *ἀφρος* hab, *ἀφροδιτη* habbol született, habszülte; — *ἀναδύομαι* mélyből felemelkedem. — Sziriai s phoeniciai eszme volt a szerelem' személyítése, hanem a görög szépitő képzelem még inkább felnyájasitá. Ennek viditó égalja nemzé a léleknek illy mosolygó alakait, az észak mindenütt olly bor'as maradt, minő hideg fenyveseinek moha.

Labyrinthosz térkert. *Λαβυρινθος*, sokfelé tekeredő, kagykaringós test vagy út. Pliniusként hajdan négy volt ollyan: Kréta szigetén, mellyet Daedalosz művész czikáztatott össze

vissza; Egyiptomban Psammetichusz királyé, mint *portentosissimum humani opus ingenii;* — Lemnosz szigetén; Italia földén Porsenna királyé, temetkező helyeül.

Magellan, igazabban: Magelhaens Ferdinando, születésére portugal, 1519b. sept. 20d. indult meg Vd. Károly spanyol király pártfogasa alatt 5 gályán 236 emberrel és Ruy Falero földijével, ki, nagy, csillag és földismerő volt, San Lucar spanyol partrol, a déli tengernek. Sértelem izgatá lelkét végtelenbe menni habok között, hogy éreztesse hona királyával Manóval, millyen emberet bocsátá el jutalmazatlan, holott ő vala mint hajóskapitány a molukki szigetek egyik feltalálója. Király! mondá Vd. Károlynak, e molukki szigetek ázsiai Indiában Tieid, nem Portugalliáé, mert a római pápa által Spanyolország részére tüzött vonalban esnek. Vagy, több jogod lesz hozzá, ha elfoglalod, mint Vd. Sándor pápának volt e föld felosztáshoz csupán szobájából. Út vala hát azokhoz nyugatra találandó. Magellan és a szerencse kereső kalandor sereg ment, csak ment, s a vezér, keresztele felkapott világait, déli Amerikában: *Patagonia*, *de las Virgines*, *Magellan* utja. Ez, 1 és 12 mértföldnyi szélességü tengerszoros [1]), hossza 80 mértföld. S ez utat megtörni, mellyen még senki nem járt, volt a feladat. Már elébb felzendült a portugall ellen a spanyol tisztség, most egyik hajója valósággal haza fordult, mint félénkebbje makacsabbja. Kikben élet volt a portugallnak tüzeléseit elfogadni, menének, ha éhség fenyegetné is őket. És rebegtek már e miatt, mert keresztül menttek után csak két puszta és terméktelen szigetre bukkantak. Előttek a temérdek Oceán, mit csendéröl Magellan, csendesnek nevezett, 1521b. martius 6d. találtak egy szigetre, melly lakosai hajlamárol a lopáshoz *Ladrones* nevü lön, s most Ausztraliához tartozik. Következtek a keresztelésben Philippina nevet kapott szigetcsoportok, már ázsiai India tengerén. Matan szigetén összeverekedés történt annak fejedelmével, s Magellan elesett 1521b. april. 26d. A négy hajó közül egyik, csakugyan hát Keletindián keresztül szerencsésen érkezett vissza megint San Lucarba 1552. sept. 7d. Cano nevü kapitányával, s ezé lön a világ legelső körülhajózójának diese. A sast lelőtték, szárnya alul az ökörszöm buvik elé fecsegéssel. A jégtörők sora, rendszerint illyen.

Magusz erede latin *us* végzettel pehlvi nyelvbeli *mag*, *mog* szótol, melly teszen papot vagy átaljában a Médusok és Perzsáknál paprendet, paposztályt, *kusztát*, s igy azon magot, magyar értelme szerint is, honnan a papok vételének, tahát a magosok. Ezek áldoztak Ormuzd jó szellemnek, kivel ellentétben volt, a rosz, Ahriman; a magyarnál: ármány. Amaz volna Ormosd, legfőbb, mert orom, akármi magasnak teteje csupja. A maguszok magosok voltak az akkori bölcselők, csillagértők, álommagyarázok, s ebbőli jóslataikat hűséggel csalárditák. Titkos jegyü öv kelle hozzá s nyil vagy vessző. Természet és vegytan meglepő titkainak értése, innen lön *Magia* névvel. Zoroaszter vagy Zerdust illyen magos volt, s tudalmukban kitünő szakot képezett.

Marathon, győzelmi helynév, hol Miltiadesz, athenéi seregével Dariusz' perzsa hadát megveré 490b. Krisztus előtt, Attikában. Elesék perzsa 6400, athenéi 192, Miltiadesz maga, vittában sebet kapott. De jegyzésben az is, hogy az athenéi 10,000 és perzsa 500,000nyi seregből átaljában 200,000 hullt és fult, mezőn és tengeren. Oh az a hisztória, gyakran be sokféle mendemondából összeférczelt irkahalom. Mint némellykor egyegy ujság levéli tudósitás, birálat, miből osztán válaha igaz istória *lenne*.

Maeon, Homerosz atyja' neve, s attol az, Maeonidesz is = Mäonfi. Anyja Kritheisz, ki, szülöttjét mint szerelem gyerekét Melesz folyó partjára tette ki Szmyrna vidékén. Ettöl meg. Meleszigenesz lön nevezete = Melesz szülöttje. Tulajdonképen semmit sem tudni eredetéröl bizonyosat. Előtünése is Krisztus előtt majd a 8d. majd a 10d. százévre, vagy e közé tétetik. S már akkor ki lett volna e fejtve úgy nevezett szerelem gyereket szülőnek becsületén töprenkedő szemérmessége? A csupa szerelmes görög népnél-e?

[1]) Vagy csak tengerszor, mert *szor* gyökből, van: szor-os.

Melissza és Amalthea, Melisszus nevü krétai királyka gyönyörű leányai, kik a még csecsemő Jupiterkét szépen kedvesen, játszadozva kecske téjjel nevelgették. Melissza jó házi sürgölődő gazdasszonyka volt, ő találta ki, a méz készitése nyitját (mód) s azért, a mese méhvé, dunántuliasan méhévé változtatta. *Μέλισσα*, *μέλιττα*, méh. Melissza névvel volt a papné Delphiben. A mysztikusoknál Melissza = tiszta, szűz lélek.

Moloch, Mózes III. könyve 18d. részének 21d. versében áll: „A te magzatidban ne adj egyet is, hogy a Moloch bálványnak megégettessek, hogy a te Istenednek nevét meg ne fertéztesd. Én vagyok az Úr!" Keleten több nép állitá fel ezt érczből, talpától nyakig ember testtel, s feljül ökör főt nyomott rá. És osztán üregét belül egy hasadékán keményen fűték, karjai közé pedig ártatlan gyerekeket raktak. Ritt orditott ezen izzó ércz kezekben a szegény gyerek, úgy hogy a körülálló vad bálványzóknak is fájt jajveszéklése, mert csakhogy eltompuljanak nem hallással, a papok, sikoltó zengelemszereket vertek össze. Dühös képzelemnek ostoba papjai! Ilyen szivtelen áldozattol óvá Izraelét az okos Mózes, ámbár ő is ugyan teremtett volt népének Istent, irtózatosat, ki Ábrahámtol, fiját Isákot kivánà magának leöletni mint egy tulkot!

Myrtus, bokor, kis fa, mellynek hajtása folyvást megtarja zöld szinét. Szamata fűszeres, kedvelt. Ágaibol koszorú fonás, menyasszony számára, innepre, régi divat, de az rendes, hogy gyász és temetéskori jelképül is, vétetik. Öröm s fájdalom hogy örök lenne. Görög eredeti neve: *μυρτος*.

Nadir, arab szó. Jelenti a csillagászatban alpontját azon vonalnak, mellyet eszménkben állóhelyünkről lefelé keresztül a földgömbön, annak égboltjáig eresztünk. Zenith ismét arab szó pedig azon felpont, mellyet az ember, feje tetejétöl az egezet legmagasabbjáig képzelt vonalnak legeslegvégén gondolhat.

Napaeák, völgy liget és rétek nymphái, vagy azokon lebegett azokra vigyázott isteni lányok Hellasznak még keresztyénség előtti képzelmes világában. *Ναπη* = bokor s csalitt benőtte völgy, sziklák között elterülő lankásság. Tahát: völgyiek, völgyenczek.

Nektar, *νέκταρ*, istenek itala. Pindarosznál úgy jő elé, mint legkedvesebb szamatu bor. *Νη* és *κτάω*-bol eredeztetvén, meghalást eltávolitó szert jelent, mint: *ἀμβροσία* ambrósia.

Nereusz, tenger alsóbb istene, a hellennél, ki lakhelyét az aegei tengerben üté fel számára. Pontosz volt az atyja, Gaea az anyja. *Ποντος* tenger, innen Hellespontos = Hellentenger. Rómában Pontus. Felesége, Okeanosz leánya Dórisz, ötven leányt szült neki s ez tengeristenné leve mind. Innen a Nereidák. *Νηρεΐς*, *ΐδος*, Nereoszleány. Az öreg tengeri urat úgy is festék a költérek, mint mérséklet igasság' védőjét, s miként a vizek más isteneit hatalommal, akármivé alakithatni magát. De meg, nádaival koszorúzott öregnek is, ki hullámokon ül, jobbjában sceptrumot tart, s boszonkodva duzzog.

Nubia, Afrika' keleti nagy tartománya, mellette Egyiptomnak mellybe onnan árad Nil folyója. Partjain a veres tenger pusztáin, oroszlán, hiéna, parducz ordit. Arab, Barabrasz, Néger lakosai olly vadak az emberek között, mint amazok a baromsorban. S marczangló, vad állat hona, müveltségé sem soha.

Olympia, Olümpia, város egykor Éliszben, Peloponneszos egyik tartományában. Valaha két felséges jelenet benne. 1.) Jupiternek a tempel, s ebben nagyszerü szobra Phidiasztol, millynek párja nem volt. Az egész mivelt Hellenség, világ csudájaul nézé. 2.) Az olympiai versenyek, negyed és negyed évben tartva. Minden lángész, minden ügyesség és erő felgyült ezekre a görög világ szegleteiből. Mert olümpiai győzőnek *ὀλύμπιονίκης* hire vala nyerendő, melly honára is diszt hozott. A testi erő pályát futott stadiumig, birakozott a palaestrában, tányért vete s öklezett, hajta szekérbe fogott lovakat. Észnek ura, lélekszüleményt olvasa fel birák előtt, minők azt is még előre elitélék: becsületes ember-e, ki ott vini akar. A dij volt: olajág, szobor, s haza kisértetés, taps között. És csak az. Hanem önérzettel beszélé el az öregé, mellyik olympián volt ő a diadalos, mert az idő-számlálás a szerint folyt. Hellénia em-

bereit a még gyerekeket, ez buzditá nagyokká lenni. A mai idő, pénzt kiván, diszjelt pénzért ád, czimet azon vesz. A régi oliimpiának mindenképen csak hült helye van ma.

Pantheon, minden istennek szentelt egyház; *πανθῖος* egészen isteni. — Rómában Augusztus veje Agrippa, a puha Maecenasznál szabadabb lelkü, emelt egy ékes épületet, minden római isten tiszteletére s ennek neve görögösen Pantheon lett, az Athenében régebben állitott *πάνθεον* alaka szerint. Mert müveltségben a római, csak utánnazója volt a görögnek. Osztán a római nyelvnek megint más nemzetek, olly iszonyúan sokáig lőnek rab-utánzói!

Párosz, a hajdani hellen szobrásznak vagy (miként az 1436 — 1441 között forditott bécsi codexünk 251d· lapján áll) törlejtőnek, legtartósabb fejér márványt adott sziget, a küklaszok között volt Arkhipelaguson. Át ellenben vele Antiparosz, melly, különös összejátszással épen Phidiaszt és Praxiteleszt szülé. Párosz mai török neve: Bara.

Parthenon, Athenében. Minerva Parthenosz' hires tempele. Szélessége mintegy 100 lábnyi, hossza 217, magassága 65 lábnyi volt, s mivel tetőn állott, az Athenébe akárhonnan érkező, távolban látta már a tiszta fejér márványu emelkedetet. Bámult müvészi szobrát készité belé Minervának, Phidiasz. Tele volt annyi meg annyi hirességek emlékeivel. Csarnokának neve, görögül: *προπυλαιον*, propylaeon. Parthenon belsejéből a török, moszkeát csinált, valamint a szelek tornya csak azért marada meg, mert dervisek szerzete ült belé, miként Rómában a Jupiter Capitolinus' romain sz. ferenczes egyház emelkedett. A buta török, a szép hellenvilág megérett nagy emberei müvét tevé semmivé, a serkenni indult Buda váráét pedig gyerek korában fojtogatá. — „Mi hasznotok, illyen diadaltokban, mondám Khalis Effendinek 1835b. Budán, nálam, s a török költér, ki Londonbol jött, maga, sajnosan vallá meg."

Pallasz. Minervának hellen neve: Pallasz Athene. *Πάλλω* villogtatok, suhintok, akkor: paizsvillogtató; ha *πάλλαξ*-tol jő, teszen *szűz*-et.

Paean, Apolló czimneve. *Πάιειν* szurni, sebzeni. Mikor Pytho sárkánnyal vivott, anyja igy buzditá: *ἴε παιάν* szurd fiam; *πάιων* pedig: gyógyértés istene, s Apollo orvosolt is. Innet fordult elé az őt magasztódalokban: *Io* paean. *Παιάν* dicsdal.

Pharosz sziget egyiptomi Alexandriánál. Keleti hegyfokán állott volt azon 500 lábnyinál magasabb világitótorony, mellyet *Ptolomaeus Philadelphus* király, Sostratesz nevü épitérrel állitatott, hogy az ottani kikötő' zátonait éjjel is könnyen kikerülhessék a hajósok, mert fényvetése 100 tengeri mértföldre hatott. E roppantsága számitatá a világ hét csudája közé. Erröl nevezék Pharosznak, azon világárokat is későbben, mellyek hasonczéllal az olasz, francia, skót, angol tengerpartokon nagy számmal készülének. Miért nem állita már eddig is? Buda es Pest városa egyet-egyet dunája' partjára, téli átszállási veszély elháritása végett.

Philemon, szegény ember, nejével Baucisszal Phrygiában lakott, Kisásiának termékeny mivelt részföldén. A becsületes pár, annak lön előképe, miként lelsz egyszerü jóságot s kölcsönös hüséget leginkább nyomorú viskóban. Jupiter, hajdan — igy regélé Ovid — maga mellé vette Merkurt. Járjuk meg, mondá, ember alakban Phrygiát, hadd lássuk, hogy fogadnak bennünket a bőség lakosai, hisz azok vigak, szeretik a buzditó zengelmet. S az istenek járnak kelnek, ételt italt kéregetnek, de csak jó szó helyett is mindenütt ezt hallják: mit kódorog ez a két rongyos kódus [1]). Elvégre Philemon és Baucisz nyit nekik hajlokot. A fáradtak lábait ebben elébb a pár megmosogatta, az ehezők eleibe azután felteszi a mije volt, legszivesebben. Jupiter halhatlan örömet érez. Majd hija mind hivogatja késérőbe is a párt, s ez, a közel hegytetőig azt is megteszi: Nézzetek most le völgyetekbe, mondá ott Jupiter. A pár lenéz, hát, falujokon, vizözön, de az ő kalibájuk helyén, szentegyház áll. „Én, Is-

---

[1]) Nem *kol*dus, mert a *dus* rag rendesen állna ott, mert a gyök itt: ko-*d*, miből: *kód*-orog is ered. S dunántul hát ma is helyesen mondják: kódus vagy kódis. Hasonló ehez *hom* vagy *ham* gyökből *hamis*, a' millyen ember el*hom*litja az igazat. A temetési könyörgésben 1171-ből van: homus világ; Bertalan papnál 1508bol: hamosság.

ten tevém ezt, szóla Jupiter, jóságtokért, s kérjetek akármit, meglesz." A pár semmit sem kért egyebet, hanem csakhogy, istenük egyházának őrei lehessenek, s együtt haljanak meg. És élt a pár sokáig-sokáig az egyház körül, vidám öregségben, kevéssel beérve, végleheletig szeretettel egymáshoz. S haláluk milylyen? Philemon, egyszer csak eserfává lenni kezd véletlenül, Baucisza pedig azon pillanatban hárssá változandó, legkisebb fájdalom nélkül, mert a mint lábhegytöl arczig fel felfásulának, szemeik mind egymásra mosolygtak, szavuk mind nyájasan folyt, s ajkukrol a lehelet egyszerre lebbent el, bucsujokban. Mint legszebb fák pedig, a szentegyház körül szentségben állának.

Pelion, Thesszaliában magas hegység, sok gyógyfüvel. Egyik csupján Zeüsznek álla tempele, s ahhoz közel volt Khiron centaurusz barlangja. Ossza hegyét e Pelionéra tornyozák a titánok, harczukban az istenekkel. Mai neve: Sagari.

Periklesz, a régi Hellenség egyik legnagyobb országosembere, Krisztus előtti 4d. századévben, midőn a müvészet és tudalom már legdiszesebb virágzatában állott. Hona Athéne. Ékesbeszéde csupa hatály, csupa fennség; villám és dördület abban egymásra, s igy neve: „az oliimpiai" lön. Ő eszközlé, a Parthenon, Odéum, Propylaeum, s annyi meg annyi szobor kikészitését, Athéne ékességeit. Periklesz kora átaljában annyi mint a lángésznek minden erejében remeklése a szép körül. De az embert benne, csapás éré csapásra. Ezek, a világ kiegyenlitései.

Polyhymnia vagy Polymnia, egyik a kilencz múza közül. Szó volta szerint magyarúl: sokdalu, sokemlékü. Igy véve, a lyrai hevebb dalnak volt elsője, mivel πολὺς sok, ὕμνος, ének, dal. Emlékpénzen ekként, jelleme: lyra és plectrum. De, mondatott a történetirás vezérnőjének is, mi úgy illheték reá, ha πολὺς sok, és μνεία vagy μνήμη említés, emlékezet, tétetik össze.

Pindusz, hegyszor neve az egykori Hellenországban, Thesszalia, Makedonia, Epirusz és Aetolia között, s a költelem épen úgy regélé Apollo és a múzák lakhelyéül miként Helikont, Parnasszust. Mai neve: Mezzovo.

Pindarosz, lásd: dircéi hattyu.

Pieri gyenge szüz = múza, mert Pierosz hegye Thesszaliában hasonlóképen a múzák mulatóhelyéül nézetett. *Πιερίδες* = Pierosz leányai, lakói.

Polusz déli és északi, az az, végpontja, székelyesen pedig bütüje azon vonalnak vagy tengelynek *axis*, melly a földgömböt két hasonrészre osztás végett, azt ketté szelőleg gondoltatik. Onnan égsark is.

Pygmalion, görög szobrász. A mint Ovidius leképeli, megundorodék némelly némberek bujaságán s kerülé e nemet. Azonban annyira szerelmes lett egy elefánttetemböl készült leányképbe, hogy azt meg leghevesebben ölelgeté: s könyörgött Venusznak abba élet adásért. Venusz inte s a sima tetemek husultak, az arcz pirosodék, a szemekben tűz gyuladozott. És 9 hónap mulva e különös termény, fiút termett, Páphosz névvel. De meg máskép is pengették e regét: hogy Pygmalion Venusz' gyönyörü szobrára gerjedezett legbujább szerelemmel. Mondták pedig Küprisz királyának is, ki még a trójai had előtt élt, miként a népek átaljában valami tündérest királyon kezdenek, igy a magyar is: Egyszer volt egy király . . . . Veleje, müvésznek jól sikerült saját munkájához lebegő szerelme lehetett.

Pyrenék. Görögösen Pyrene, latinosan *pyrenei montes*. Legmagasb és terjedtebb hegycsupok Európában Spanyol és Francziahon között. E felőli oldala kopár, a spanyol, termékeny. A rómaiak csak 3 utat ismertek rajta keresztül, ma öt felé van a járás. Nevét a görögök πῦρ = tűz, szótol eredeztetik, minthogy regéjek szerint egyszer, villám gyújtotta volna meg az erdőséget, s a nagy tűzben egész rohammá vált a hegyek gyomraiban folyóvá lett sok ezüst érez. De inkább a kelta *Byrin*, *Byren* = hegy, szótol jő e nevezet.

Psyche, Pszükhe, ψυχή lélek, lehem, lehelet, szellem, élet, elme. Ψύχω lehelek. Jelent pillangót is, mert amaz értelem is mind, pillong. A költelem szerint a napisten és Entelekheia = az elhaló erőnek még maradandósága, leánya. Szebb nincs a hellenvilágbol Pszükhe képesméjénél, mellyet Apulejusz tarta fenn, de ide, hosszú lenne.

Szabina. Római nőnév. — Horátz' *Beatus ille, qui procul negotiis* ódájában: Sabina qualis, aut perusta solibus Pernicis uxor Appuli, sacrum vetustis exstruat lignis focum, Lassi sub adventum viri.

Sziroceo, az Afrikából által csapó szamum neve. Hütöttebb de még fonnyasztó lengzet, Olaszhon partjain.

Szybarita, lakosa Sybaris folyó mellett a tarentomi öbölnél Akhaiából és Tröczénéből Róma épitése után mintegy 45d. évben költözködött gyarmat által megkezdett városnak. Termékeny volt itt a föld, nyilt a kereskedés, az emberek mozgékonyok, s a rendtartás és lelkesség Sybaris városa alá más 25 várost és még 5 tartományt szerzett. Hanem, majd kapsiskodtak, mindenféle csőcselék népet, ha csak pénzt hozott, magok közé vevének; nemzeti erkölcsre vigyázat nem volt, s így a nem szilárditott görög higeszüség itt elpuhultságokba aljasult. Csak gyönyör, csak kéj s vendégeskedés. Egész gúnyok kelének a szybaritára. Ő ha ebédére hí, mondák, már esztendő az nap [1]) meghivott. Kézimüvest nem türe városában, mert az kalapál, s alunni miatta nem lehet; a kakas kukorékol, felveri az embert legjobb álmából, kakas tehát Szybarisban ne legyen. Örömest evé e nyalánk nép az angolnát, s a halászt, ki ezt fogta, tehát az angolnászt, felmenté városi adó alul. Senecanal hires lön a Szybarita panasza, mi szerint azért nem tudott jól alunni; mert az almába hintett rózsalevelek összegömbörödtek. De így osztán végük is lett. Nagy fittyel állitának ugyan 300,000 katonát a krotoniak ellen, hanem ezek 100,000-re eltörlé Szybarist; hijába erőködék még lábra kapni, olly nép veszni való volt.

Samiel vagy Szam, Szamum, Szmum, teszen mérget, mert neve azon rémitő szélnek, melly, éjnapegyenkor Arábia határain, s Mekka körül, Euphrateszuél és Persiában fú, valamint Afrika homokos pusztáin, hol a *Khamsin* nevü is hon. Mikor megindul, a légürben csörgés pattogás hallszik, s a vigyáztató természet e jelére ember és barom lehasal, száját orrát homokba rejti, vagy folyóba fut ha lehet; különben szeme szája tömve leszen égető poronddal, mert e rendkivüll légmozgalom olly tikkasztón hév, mintha fütött kemenczéből csapna ki. A nem menekhetők pedig hullnak halomra megfojtottan, testük felpuffad s rohadni kezd hamar. Az egyiptomi khamsin meg, csak egészen elszáraztja halottait. Fél óráig szokott e forró légözön pusztalma tartani. Mennyi magát visszanemző s ismét magát összeroncsoló ereje a természetnek.

Stesikhorusz, hires lantos költér, Horátz, Halikarnaszi Dionysius és Quintilian szerint, mert fennmaradott kevés töredékéből nem ismerszik ki jól, egykori nagy volta. Hanem mutatja hatályát a rege róla. Hogy Helena ellen irt mardosó versei miatt, annak fivérei, szeme világa elvettével bünteték, mire osztán magába szállt, szép uj dallal magasztá szép Ilonát, mellyben visszavette elébbi mocskait, s a ketreczbe szorított recensensnek a két hősfi, megint megadta látását. Nem rosz példa. Szülé a megijesztett karczárt Himera, Sziciliában.

Tantalusz Phrygia és Paphlagonia királyát Jupiter tengerbe ülteté egész állaig, és ha inni akart a víz leapadt; ajakát gyümölcsösággal értette, és ha enni akart, a gyümölcs fellebbent. Miért-e szomjuztató éheztető büntetés? Mert egyszer az isteneket asztalához hitta volna s hogy megkésértse őket, ha igazán istenek-e, fia testét Pelopszét rakta eleikbe apróra vagdalva. De a *mindent tudók* ezt észre vevék s m e g h a r a g v á n a k. Jupiter pedig csak azért is, Pelopsz tagait megint élénkségre rakta össze h a t a l m á v a l. A mesében, oktalansága mellett is, rejtetheték az Istenekkel tréfaüzés, valamint vadság megboszultatásának eszméje. Azonban, inkább szolgálhata Tantalusz kielégithetetlen zsugorisága' képjeléül.

Tarentum (ma: Taranto) városát, majd a nápoli földön, valaha Neptun fia Tarasz kezdé. Kiköltözködék Lakedämonbol Parthenosz névvel egy lelkes gyarmat, megvevé erővel s olly hires respublicat alakita, melly 30,000 gyaloggal 3000 lovaggal és gályákkal védé sokáig Róma ellen függetlenségét. Igy lön Nagygörögországnak egyik legvirágzóbb gazdagabb

[1]) Molnár Albertnél: esztendő az nap, hoc ipso anni die; eszten ez nap, octavo ab hinc die.

városa is, hanem egyszersmind fényüző s gyönyörös, mert a felesleg, hamar kifejti azok érzékeit. De miért ne? mikor észt is becsült. Pythagorasz, kedves vala itt, Arkhytasz az éleselméjü mathematikusz ide való volt. *Ille terrarum mihi praeter omnes Angulus ridet*, irá felőle Horátzius, kitől Virág csené amúgy szép csinosan e két sorát Széphalomra: *A világ minden szugolái közt óh Széphalom nékem, te nevetsz leginkább.*

Tempe. A hellennek ez olly kies vidéke volt, millyenné Mózes a paradicsomot festé. Tulajdonképen τέμπεα, összehuzva τέμπη. Thesszaliában egy 2 órányi hosszú s néhol csak 100, másutt 2000 lábnyi széles völgy neve, mellyen Peneosz folyó Olümposz és Ossza hegyei közötti medrében vonult Larissza városa mellett el. Platanuszok nyár és kőrisfák adának az onnan Makedóniába utazónak árnyat, a hegyek töveiből kifakadott erek megujító italt, s a ki hajócskán ment, Peneoszra hajlott ágboltozatok alatt lebegdelt. Leirta Plinius, Strabo, Aelianusz.

Thebe városa Böotiában legeslegeleinte Kadmea névvel, mert Kadmusz kezdé épiteni Krisztus előtt 1500zal. Azután, midőn Amphion, Jupiter és Antiope fia, mint országfő, a fel és alvárost falakkal köté össze, hét kapun rendeze ki s bejárást, eredett a Thebe név. ϑιβη, ϑηβη = font kosár. S e hiressé lett város kerekedéséről adá ki a szivélyes Hellen, a zengelem hatályait jegyző érzelmét, és Amphionának abban volt nagyságát, mellyet Lydiában tanult, honnan nejét Nióbét is Tantalusz leányát hozá. — Amphion az építér [1]), beszélé a képjeles rege, vevé lantját, s húraiból zengelem szálla ki, ollyan, hogy kövek mozdulának meg rá, egymás hegyé mentek s a fal emelkedék s a falak eléállának. Az az, napszámosait Amphion, nyilván zengelemmel buzdítá. A rege más része pedig, mi szerint Amphion, vad állatot zuhatagot rohanttában megállitott, fát kőszirtet magához vont lantjával azt jelezé, hogy az embert baromi szilajságából zengelem bája tevé szelidebb társalgóvá s az ada kellemet a müvészetnek. Átaljában a hellennyelvben ἄμουσος = múzátlan ember, zengelemhez nem értő; múzákat, épen a minden nemesb müvészet fejtőit nem becsülő, tahát: bárdolatlan, szilaj; — ἀμουσια pedig csinossághoz illedelemhez nem értés, pusztai neveletlenség. Thébe, zengelem szeretettel, Epaminondászt is nevelt, s Athene, Szpárta' hireiben osztozott. Nem veté ki árváit az utra, hanem, habár sklávnak, felneveltété.

Thetis nagy fia = Akhillesz.

Tibernek thrónusa mocskát . . . . Ez alatt, Tiberius Claudus Nérónak, Augusztus után 2dik római császárnak, valamint a későbbi Néro Drusus Claudiusnak embernem szomoritó tettei érthetők, mikre akkor vetemedhetének, midőn a régi római erkölcsi jellem már eltünt, mert zsarlókat a hisztoriák szerint mindig csak erénye vesztett nép nevelt maga. Tiber helyett: Tyber, sajtó vétség, első s másod kiadás botlása után, valamint Erinnysz helyett Erynnisz.

Tiberis Rómán keresztül menő folyó. Köszönje hirét Horátzius és más hajdani köitérnek, mert iszapos vize, *flavus Tiberis*, halat sem táplál jót.

Tibur, ma Tivoli, Teverone folyó partján. Az egykori nagy Róma lakosai közül többnek vala itt mulató épülete, mint a város közelében. És Horátzius örömest lakta. Mihi jam non regia Roma, sed vacuum Tibur placet, irja *Epistol. lib. I.* 7. Tibur argeo positum colono, sit meae sedes utinam senectae . . . . óhajtá ódájában, *Lib. II.* 6. Ő tahát a tiburi phoenix.

Tyndaridák, Kasztor, Pollux és Ilona három testvér neve, Tyndarosz atyjokról, ki Lakónia királya volt. Tahát: Tyndaroszok.

Xenophon, nagy hadvezér, bölcselő és történetiró, Szokratesz tanitványa, annak mindenkori hive, mert mindenik szivélyes volt és egymás iránt igasságos, Munkái kellemes eléadásuak. Jellemeztetése azért „görög méh s athenei múza" lön. Épen áldozék egyszer, virágkoszúval fején, midőn ezt mondák neki „Fiad elesett." Gyász fogja el, leveszi koszorúját. „De Epaminondászt, ő ejté el, tevék hozzá, s halála hősi volt." Már így fel megint koszorúmmal, felelé. 90d. évében mult ki.

I. Xerxesz, persa király Görögországra temérdek haddal ütött, melly egy milliónyi főre sőt

[1]) Építész helyett úgy alakítva, miként az 53d. és 65d. lapon lévők.

többre is tételett, ámbár nagyitva. Ennek mert megállani a thermopylaei szorosnál Leonidász, maroknyi népével Spártából, s előre megrémité Xerxeszt, noha Leonidászék elhullának. Szalamisznál azonban 380 görög hajó 2000 persa hajót teve tenkre, mert a hellen, mivelt és lelkesedett volt, a persát pedig mint barmot hajták ütközetre.

Zephyr, ζέφυρος, esti szellő, Thraciából lengve Asiába. Nálunk tehát nyugati enyhitő fuvalom. Görög neve, elevenitőt teszen, mert kikelettel, midőn lengeni kezd, minden kikél, s nálunk meg, im a kikelet neve olly költéri. Zephyrosz atyja volt, úgy enyelgett erről is meséeske, Aeolusz, anyja Auróra; szerelmese Khloris v. Flóra. Podarge harpyával pedig nemzé Akhillesz paripáit Xanthoszt és Balioszt. Római neve: Favoniusz. Virág és gyümölcs az ő óvalmával [1]) nyilt és tenyészett.

Vaucluse vallis clausa, zártvölgy, déli Francziaországban közel Avignonhoz, egykor Petrarca lakhelye, hol magának 1337b. házacskát vett, s költélyeit irva élt, hogy szonettóiban megénekelt Lauráját feledné, Sorgue forrása partján. Regényesb vidéket, mondja Meinhard, költér nem választhatott volna.

Weimar. A német nemzet öszvege Volger szerint 26 millió lélek [2]) körülnyi, 38 féle külön beszédejtésü népből a szép Németországban. S van felette és közötte császár 1, király 5, nagyherczeg 6, mint fejedelem 12 stb. Tehát meg ennyi német udvar; németet, a ki mire termik, pártolható, hogy nemzete' miveltsége, java, dísze, folyvást nevekedjék. És még a sok német nagyváros gazdag mivelt lakól! Milly hires részvéttel temette volt innepélyesen Klopstockot Hamburg [1]) 1803! Német földek területein könyvtár 40 van ollyan, mellyek között a 25,000-nyit mutató legkisebb. Tudományi egyetem 23, és mennyi! a mindenféle tanulást ügyesedést nyujtó, emberesedést bizonyitó intézet. Csak a kobakfejü marad el ott. A ki észről kap adománylevelet Istenétől, az erre amarra boldogul, használ. Főbb és kisebb udvarok között, mellyek e nemzet észlángait felvevék, Szászweimár kis udvara csillog ki. A csak 10,000nyi lakón csendes Weimarban Cranach † 1555, Schiller † 1805, Herder † 1805, Wieland † 1813, Göthe hamvai, mert ott élének, halának. A német hálája ezért, sőt az egész mivelt világé, Amália herczegnére száll, Braunschweig-wolfenbütteli Károly herczeg leányára. † 1807. Ő hitta mint weimari özvegy herczegné, országlása intézkedéseihez, Wieland, Herder, Schiller mellé Seckendorfot, Knebelt, Böttigert, Bodet, Musaeust stb. is. Fia, Károly Auguszt, ki jeles anyja kezdeményeit még szebbre fejté, Svajczba utaztán ismerkedék meg 17d. évében

---

1) *Óv*alom, innen: *óv*ok, *óv*sz, ó vagy óv; oltalom pedig: *olt*ok, *olt*asz, olt.

2) Ezen felül mond 5—6 milliónyi szláv nyelvüt, mint német birodalmakban lakót, kik nem lázongának a német nyelv ellen. Hoffmann, egész Europában épen 60 millióra tevé a german népek számát 1835b. de adatai ennek több helyen hamisak. „*Die Erde und ihre Bewohner*" czimü könyvének 302d. lapjára csak ugy könnyen veté: Die Ungarn oder Magyaren im mittleren Donaulande, ein mit *Finnen* und *Türken* gemischtes Volk, sind über 3,300,000 Köpfe stark. Milly tudatlanul ir annyi meg annyi német, erről a Magyarországról, s be szeret hamar irni róla. Galletti sem mutat Weltkunde-ja IVd. szállitványa 287d. lapján elég diplomatikai forrásismeretet. Hijában irt nyelvükön nekik, a csak historiai igazat keresett derék Spittlerük.

1) Megérintsem-e itt, miként Buda városa tanácsában némellyike azt, hogy ki s mi vala Virág nem is tudá. Közbenjárásomra 1832b. az utszák neveit magyarul kiváná legfeljül s az alá németül ujra iratni az addigi csupa német felirás helyett a polgármester s egyik tanácsos ur. S azon utszát, mellynek szeglete sorában Virág Benedek lakott meghol, *Virág utszájának* inditványozám. „De hát mire való név az, ki volt az a Virág?" ezt mondá egyik, az ülésben ellene. Pártolójának felelete lön: Az, uraim, ollyan magyar költér s történetiró volt, kire Buda mint egykori lakosára mindig büszke lehet." Véghez ment a „Virág utszája" feliratása, de félrébb eső szugoly utszában. — Bizony nem kisebbitésül jegyzém ezt fel, budai lakótársaim felől. Csak, jó tudni némelly adatocskát ahhoz, mint megyen e nemes város a nemzetibb életbe által. Lám a m. akademia tőkepénzeihez 2000 p. forinttal járult 1830: városi szinházát magyar szinészetnek nyitá meg 1833ban s mind inkább fogja ujraéleszteni azon hajdani magyarabb nyelvü korát, mellyhez a R. m. nyelvemlekek IId. s IIId. kötetében vagynak nyomok.

az akkor 25 éves Göthével 1774ben; úgy nevezé majd miniszterévé 1815. s lön barátja is. Amália herczegné 1788b. midőn olaszországot megjárá, Göthét vitte magával késérőjeül [1]). Károly Auguszt † 1828b. Schiller mellé temetteté magát, olly rendeléssel, hogy Göthéje meg ő mellette legyen. S lett 1833b.

Itt abban kell hagynom a többi fennmaradottakrol szólást, különben e többnyire hellen-isten világ még egyszer ennyire nyulik, 's majd a jó vevő felettébb is drágálja. Mert mi, nemzeti nyelvünk mellett ugyan hősek vagyunk már, de az a pénzzel is győző rész még mindig, szintugy szeszereg, mikor magyar könyvért csak felét adja is annak, a mit nyugati mivelt népeért, fel sem veszen; épen úgy miként a külföldi gyármüért, midőn a belnek még jobbjára is kancsal szemet vet. Képzelmünkben hasonjóság, elsőbbség eszméjének kell fenekülhetnie, s így majd csak honijavultunkkal nem lesznek már, ollyan szeszélyü embereink, minő maga Kaunitz a bécsi miniszter is volt, ki fejérnemüjét Párisban mosatta.

Még csak egy két kuszás dolog említéséhez engedelmet. Sajtói botlások ezek, mik ollyan elferdült pulyák képei, minők dunántuli regeként az úgy nevezett *hőkköm Mátyások*, kik csak akkorák mint a hüvelykem = hőkköm, s menttekben a kerekvágásban is megbotlanak, osztán abban henteregnek, tahát nevetséget okozók. Én ezeket nem szenvedhetem, ki is akartam őket irtani, lapjaik ujra nyomatásával, de az megint árt nevelt volna, s megkésértésemnél *meg újak* nőttek elé. Bocsánat kéréssel tüzöm inkább őket szégyenfára, egymás után eregetve így esztrengának:

Lap.	Hiba.	Kérem, így olvastat.
5.	Camoena	Kamoena.
14.	vérzlvaiarjain	vérzivatarjain
51.	hevéd	hevét
77.	zengelyes	zengélyes
79.	árnyékéhoz	árnyékához
80.	msgyar	magyar
88.	törl	törle
93.	ezimer	czimer
—	1841b. *ez gonosz!* . . .	1821b.
100.	58 alulrol a 6d. sorban	53 lapra

stb. stb. stb.

Mondhatnám, azért vere fel konkoly némelly sort, mivel az utolsó javitásivéröl a szedő nem szedte le akarata elleni büneit, de akkor meg rám tolják s akárki miatt még is csak megvan a mi megvan. Legyen minden nyomdában külön sajtó, az utolsó javításiv tiszta lenyomásához, mellyen *minden betű* jól kikerekedve lássék, akkor ha mi marad vétségül, inkább csupán a javítáré. Az eddigi „lekefélés" mindig undokság elbútató marad, még Argusz nem alvó 50 szemének gázvilága előtt is. Hiszen tudja ezen így eredendő bünt az egész magyar iróvilág, s mivel majd minden fia beléesik, nem is emeli a követ itt egymásra annyira, mint egyebert.

E rémitőbb egyebem nekem: következetlenség az irásmódban, összetartozó ugyan azon egy munkálat ikerivein! Ezért félek, reszketek, fázom. A nyomtatók kalitkájába esett szerkesztővel talán kibékülhetéshez megkésértenéın nyujtani ezen egykét indokot: 1. Hárman valánk egymás után kijavítók. Az 1840b. megkezdett ívekre szívességből fordított gondot Perlaky Sándor hites ügyvédnek köszönöm, kivel a' 2d. kiadást tartattam szem előtt.

2. A prózák íveit kezdé kijavítani Kecskeméti Csapó Dániel, ki Berzsenyinek többféle irásmód megkésértéseit bajjal tevé másolataiban egyalakubbá.

Kérem alássan itt a következő czímalak tulsó lapjára fordítást.

---

[1]) Fényeljék fel itt nekünk gróf Széchi Mária gróf Wesselényi Ferencz nádorné emlékezete 1674 tájárol. Ez *Babaluska* nevü zálogfalucskáját vagy az azon volt 1200 p. forintnyi öszvegét a mennyi ma 15 — 20,000-et tenne, ajándokozá Gyöngyösi Istvánnak, kit jeles magyar költéri hirében, Gömör vármegye meg 1700, még mint 80 esztendőset is, kéréssel marasztott meg alispánaul, a mi már 1686 óta volt, 1681b. pedig a soproni országgyülésen követe.

Mostanban a magyar felföldről Kesselőkői Majthényi Anna Mária ő exelja véd szépeszüséget, tevén azt mind férje Korompai gróf Brunsvik József országbirája életében azzal együtt, mind annak halála óta. Nyitva állt háza Budán s áll Pesten Korompán, külföldi s honi nevezetesbségnek. Lelkülete pedig különösen a magyar nemzetiség njuló diadalait ohajtgatja.

BERZSENYI VERSEI

ÖT KÖNYVBEN.

Sorolva négye, a másod kiadáséhoz képest.

***Időkör:* 1794–1830,**

mellyben az első kiadás 1813-ban, a második 1816-ban történt.

3. Feltétem volt, eleinte csak nagyánt megfutnom Berzsenyi kritikáit, hogy hatálya nélkül irjam saját érzelmeimet észrevételeimbe. S igy, csak midőn versei után ezek is le valának már nyomva, vetettem össze az ő kezét Kecskeméti másolatával, minél fogva későbbi á l l h a t a t o s a b b másként irását is ekkor vőm inkább szemre. Mit tegyek? gondolám. Ha maga adja ki műveit, bihetően vég megállapodását követi, mint igazán helyesb iráshoz juthatásra törekvésének eredményeit. S most, ha bár közepen, őtet magát kelle mutatnom, noha még most sem mindenütt következetességében. Hanem ez még v a l a m e n n y i n k b a j a, s átaljában szabályzott helyesiráshoz akkor jutunk, mikor gyökeinkhez a betűragok miként függedését veendjük, s nem, a maig sokban megromlott kimondás leszen tévesztő vezérünk.

4. Már most az I—XXXVI lapok későbbi megirtakor némellyben én is követém Berzsenyit, némi körül pedig regiségeink tanulmányábol eredett uj meggyőződésimet alkalmazám. A hellennevek leirásában, úgy találám, nyelvünk valóban inkább azok kimondása szerintiségét kivánja, nem a rómaikét; akkor Paphosz, parnasszoszi, Bakkhosz irttával megszűnik, a *pap hus*, *párnás Susi*, *bak hus* mulatsága. Kis János is Kölcseyt Guzmicsot látszik abban helyeselni Soproni Estvéi IIId. IVd. füzetében, eléggé tétovázva ugyan még, de a mi, hozzá szoktatás kivánsága eszméjét mutatja, valamint itt az én megkésértéseim.

Ezek vége vagy mosolygó elnézés lesz, vagy dör, dörgés támad ellene, s meg eláll. Nekem előre feltételem, egy öntésűbb műben következetlenségnek minél lehetőbb elkerülése, mert irva is folyvást okulni ohajtok. *Kiadó.*

AJÁNLÁS.

1808.

Mint a' világnak hajdani díszei,
Csendes meződben rejted el éltedet,
Hogy ott magadnak 's nemzetednek
Élj Eratód' arany édenében,

Kazinczy! 's mérész aetheri szárnyakon
Felleng sas elméd Delphi' dicső egén,
A' dithyrambok' lángkörében
'S a' Kegyek' életadó virányin.

Platói nyelved 's lelked idézte le
Hozzánk az ép Íz' szebb geniusszait:
Nyelved' mosolygó gratziája
Önti belénk Helicon' malasztját.

Pólyádba' paeán rengete tégedet!
Már ott tapodtál sok fene undokat,
Mellyek zavarták Pinduszunknak
Szent ereit 's ege' tiszta fényét.

Boldog vagy Aon' szűzei' kedvese,
S nagy, mint hazádnak legnemesebb fija!
E' két remek dísz kéri méltán
A' Ganyméd' poharát az égben

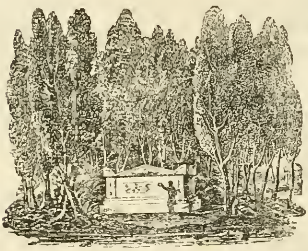
Te lelkesítéd szunnyadozó erőm',
Kebledbe öntöm zsenge virágimat.
Iktasd dicsően tört utadra
Nyomdokidon lebegő Camoenam!

ELSŐ KÖNYV.

KÜPRISZHEZ.

Küprisz! ledűlök berkeid' alkonyin,
S eldallom első ömledezésimet,
Eldallom a' mellyekre engem'
A' szerelem 's epedés tanított.

Lebegj körűltem, Mennyei, oh lebegj!
Varázsövednek bájival ékesíts,
Fedezz el ambrás lombjaiddal,
'S Lolli' szelid keze nyujtsa bérem'.

A' MELANCHOLIA.

Te a' setét erdők' vadonain
Szeretsz álmadozni, oh melancholia!
A' puszta vár bús omladékain
Nyögdező lágy szellő néked harmonia.

A' felhőkbe nyúlt granit ormai
'S az elzárt völgy néked legkedvesb néző hely,
A' halvány hold 's goth-falak' kormai
Bájolnak tégedet mágnszi erővel.

A' mohosult sírkövekre ledülsz,
'S mély lelkesedéssel emeled hárfádat,
Az őszült kor' képeibe merülsz,
'S édesen elsirod bús elegiádat.

A' vidámság csak a' valóságnak
'S szük jelenvalónak szedheti rózsájit:
De te, karján a' szép álmadásnak,
Éled a' jövendőt, 's a' múltnak órájit.

Oh, te voltál eddig biztos társam!
Te intéztél engem józan útaidon,
Ha a' földi vigságtól megváltam,
Sátorodba intél csendes alkonyidon.

Te vontad bé az ifju' húrjait
Egy csendes búsongás' gyászos fátyolával:
Te deritsd fel a' férfi' gondjait
Magányos örömid' szép holdvilágával!

SZERELEMHEZ.

Psyche' bibor kebeléből
Repülj le felém,
Eged' fényes aetheréből
Csöpögtesd belém
Oh szerelem! malasztaid'
Mennyből eredt balzamait.

Hol van lelkem' rokonfele?
Jer jelentsd ki már!
Repülj kebelembe vele,
Szivem alig vár;
Repdez, mint Noe' galambja,
De enyhelyét nem láthatja.

Bennem mélyen metszve lelem
Szép ideálját,
Pygmalionként ölelem
Kedves bálványát,
De meg nem lelkesithetem:
Csak tünő képét kergetem.

Hozd el, hozd zephyr szárnyakon
Már valahára,
Ki ágyamhoz mécset gyujtson
Psyche módjára;
'S ha majd a' szent forrást issza
Ismét add ölembe vissza. *)

---

*) 1-ső kiadásban; Ismét ölembe add vissza.

JÁMBORSÁG 'S KÖZÉPSZER.

Más az Atridák' ragyogó dagályát
Tarka pórázon mosolyogva nyögje,
'S Tantalusz-szájjal magas asztaloknál
Üljön epedve.

Oh ti, elrejtett kalyibák' lakóji,
Régi jámborság 's te arany középszer!
Üljetek mellém küszöbömre: vigan
Látlak, ölellek.

Üljetek mellém ösi tüzhelyemre!
'S majd Szabinám' hiv kezefőzte mellett
Mártsatok vidám ajakat mosolygó
Bükfa kupámba.

A' ki keblében helyet ád tinéktek,
A' szerencsének letapodja kényét;
'S szive' épségét soha semmi bájszin
Tőrbe nem ejti.

Nem von az fényes rabigát nyakára;
Sem majomnévért kenyerét nem adja;
Kincseket sem gyüjt, hogy azokra árvák'
Könnye kiáltson.

Tiszta lélekkel 's megelégedéssel
Látja csűrében keze' míve' bérét;
'S izzadásának gyönyörű gyümölcsét
Éli örömmel.

Nyájas orczával szegi meg falatját
A' barátságnak 's jövevény szegénynek.
'S asztalánál, mint az öreg Philemon,
Égieket lát.

Lakja szentegyház; maga áldozó pap,
És az áldásnak poharát kezében
Istenek töltik kimeríthetetlen
Égi itallal.

GRÓF TÖRÖK SOPHIEHEZ,

midőn

Göthe és Schiller munkájival ment

Széphalomról Kázmérba.

A' ki a' Muzát veszi útitársul,
Mint te szép vándor, kies annak útja.
A' hideg Polusz, szomorú Sirocco
Díszt nyer előtte.

Tánczoló Hórák, nevető Napaeák,
Tegzes Istenkék koszorús Kegyekkel,
Szózatos lombok mosolyogva intik
Ott is örömre.

A' magányosság' rideg alkonyában
Paphiusz' fényes csalatásit éli;
Égi képekkel repes andalogva
Kronosz' ölébe.

Schillered' 's Göthéd' geniussza lengjen
Véled, és fáklyás keze fedje pályád';
Mágiás képek 's arany álmadások'
Fátyola lepjen.

'S melly Zephyr Ámor' jegyesét emelte,
Az vigyen téged, felölelve gyengén,
Vissza hivedhez bibor illatok közt
Aetheri szárnyán.

MELISSZÁHOZ.

Más tárogasson maeoni kürtöket
Alcid' 's Pelidesz' isteni tettein,
Fellengjen a' dircéi harsány
Hattyu szerént az olymptetőken:

Én itt, az elzárt béke' homályain,
Itt e' romános Tempe' vidámain
Öntöm ki szivem' gerjedését
Szocrat' ölébe Anacreonnal.

Ki tudja méltán festeni a' huszárt
'S bús arczulatját harczai közt, midőn
A' megzavart renden keresztül -
Rontja magát dühödött haraggal?

Ki tudja méltán írni az öklelő
Hajdú' vivását, a' mikor a' lovast
Dárdája szórja, 's mennykövek közt
A' meredek falat ostromolja?

Múzám szelidebb tárgyakon andalog,
A' csendes erdő' boltjaiban szeret
Vig lantja zengni, 's rettegéssel
Néz az erős hadak' Istenére.

A' esergedő vízpartokon énekel
Vidám enyelgést 's gyenge szerelmeket,
'S tőled, tetőled szép Melissza,
Kér koszorút epedő ajakkal.

Édes jutalmam verseimért te légy!
Tűzz egy virágszált barna hajam közé:
Nem kell borostyán, nem, kiáltó
Pároszi kő nyugovó poromra.

KÖZELÍTŐ TÉL.

Hervad már ligetünk, 's díszei hullanak.
Tarlott bokrai közt sárga levél zörög.
Nincs rózsás labyrinth, 's balzamos illatok
Közt nem lengedez a' Zephyr.

Nincs már symphonia, 's zöld lugasok között
Nem búg gerlicze, és a' füzes' ernyein
A' csermely' violás völgye nem illatoz',
'S tükrét durva csalét fedi.

A' hegy' boltozatin néma homály borong.
Nectár' thyrzuszain nem mosolyog gerezd.
Itt nem rég az öröm víg dala harsogott:
'S most minden szomorú 's kihólt.

Oh, a' szárnyas idő hirtelen elrepűl,
'S minden míve tünő szárnya körűl lebeg!
Minden csak jelenés, minden az ég alatt,
Mint a' kis nefelejts, enyész'.

Lassanként koszorúm' bimbaja elvirít.
Itt hágy szép tavaszom: még alig izleli
Nectárát ajakam, még alig illetem
Egy két zsenge virágait.

Itt hágy 's vissza se tér majd gyönyörű korom.
Nem hozhatja fel azt több kikelet soha!
Sem béhunyt szememet föl nem igézheti
Lollim' barna szemöldöke!

HORÁTZ.

Zúg immár Boreasz a' Kemenes fölött.
Zordon fergetegek rejtik el a' napot.
Nézd, a' Ság' tetejét hófuvatok fedik,
'S minden bús telelésre dőlt.

Halljad Flaccusz' arany lantja mit énekel:
Gerjeszd a' szenelőt, tölts poharadba bort,
Villogjon fejeden balzamomos kenet,
Mellyet Bengala' napja főz.

Használd a' napokat, 's a' mi jelen vagyon
Forró szivvel öleld, 's a' szerelem szelid
Érzésit ki ne zárd, míg fiatal korod'
Boldog csillaga tündököl.

Holnappal ne törődj', messze ne álmadozz'.
Légy víg, légy te okos; míg lehet élj 's örülj.
Míg szólunk, az idő hirtelen elrepűl
Mint a' nyíl 's zuhogó patak.

OSZTÁLYRÉSZEM.

Partra szállottam. Levonom vitorlám'.
A' szelek' mérgét nemesen kiálltam.
Sok Charybdisz közt, sok ezer veszélyben
Izzada orczám.

Béke már részem; lekötöm hajómat,
Semmi tündérkép soha föl nem oldja.
Oh te, elzárt hely, te fogadd öledbe
A' heves ifjút!

Bár nem olly gazdag mezeim' határa
Mint Tarentum vagy gyönyörű Larissza,
'S nem ragyog szentelt ligetek' homályin
Tiburi forrás:

Van kies szőlőm, van arany kalasszal
Biztató földem: szeretett szabadság
Lakja hajlékom'. Kegyes istenimtől
Kérjek e többet?

Vessen a' végzet valamerre tetszik,
Csak nehéz szükség ne zavarja kedvem':
Mindenütt boldog megelégedéssel
Nézek az égre!

Csak te légy vélem, te szelid *) Camoena!
Itt is áldást hint kezed életemre,
'S a' vadon tájék kiderült virány lesz
Gyenge dalodra.

*) Első kiadasban: . . . . szeretett Camoena!

Essem a' Grönland' örökös havára,
Essem a' forró szerecsen homokra:
Ott meleg kebled fedez, o Camoena,
Itt hüves ernyöd.

EGY HIVTELENHEZ.

Melly zöld Tempe fedez, Chloe?
Milly bájas ligetek' rejtekiben lebegsz?
Kit lát gyenge öledbe' most
A' szép esttünemény 's Délia' csillaga?
A' mély tengereket hinár,
A' jégszivet alakszin fedi álnokúl.
Megcsalt engemet is tehát
Kisded mézajakad 's kék nefelejts-szemed!
Megcsalt! 's rózsabilincseden
Más boldog csalatott néz mosolyogva rám.
Oh nem véli, mi tőr lesi
A' zengő labyrinth' ernyei közt szegényt!
Galyról galyra vigan repes
És üdvezli az ég' reggeli lángjait.
Majd elhallgat örömszava,
Lépvesszőre ragad, 's fészke kalitka lesz;
Vagy vergődve kitépdeli
Himzett szárnyait, és nyögve fut énvelem.

AZ ÉN MÚZÁM.

A' kit Cyprisz ölel 's delphuszi láng hevít,
Nem szállit ki hajót Bengala' öblein;
Tajtekos paripát sem zaboláz keze
Harsány trombitaszón a' hadi arcz előtt.
Bájoltan heverész ernyeitek között
Oh édes szerelem 's pieri gyenge szűz!
'S ott énekli vidám lanttal az isteni *)
Szépet, Jót 's Amathusz' berke' virányait.
Hippocréne' szelid völgye' homályiban
Leltem gyenge korom' kellemes Édenét;
Ott leltem gyönyörü elmerülésimet
A' szent lelkesedés 's képzelet' árja közt:

*) Első kiadasban: . . . . istenibb.

Nem mérkeztem aranylanttal az ó-világ'
Bámult dallosival: nem ragad énekem
A' maeoni madár' szárnyain ég felé,
Sem Pindár' riadó hymnusza' repteként
A' félisteneket zengeni nem meri.
Mint kis méh csak alatt a' vizerek körűl
Döngécsel mezeink' zsenge virágain,
Hol néktek, nemesek, ritka Kazinczy 's Kis,
Bokrétát szedeget nimbuszitok közé,
Ti, két Tyndaridák lettetek a' magyar
Pindusz' fellegi közt 's hajnali csillagok
Hosszú éje után; én philomélaként
Üdvezlém az arany nap' piruló egét.

CHLOE.

Láttam! látta Chloét andalodó szemem!
Oh mint lenge felém, 's mint mosolyodt reám,
Mint a' latmuszi szép szenderedő fölött
Rezgö Cynthia' csillaga!

Tündér ambroziát hinte lehellete,
Mint a' heszperi kert' mennyei lombjai.
Nincs olly illat egész Tempe' virányain
Sem Callirhoe partidon.

Szép, mint a' ragyogó nap 's feselő virág;
Szép, mint a' fiatal Cypria, a' midőn
A' tenger kiadá isteni kellemit
Ég' föld' ünnepelése közt.

Oh ti lengedező híves Eteziák,
'S rózsás esti szelek' gyenge fuvallati, *)
Jertek gyúlt kebelem' lángjait oltani:
Égek! szivem elolvadott!

*) Első kiadásban: És ti, esti szelek' 'stb.

A' TAVASZ.

A' tavasz, rózsás kebelét kitárva,
Száll alá langyos levegőn mezőnkre.
Balzamos fürtjén zephyrek repesnek,
'S illatot isznak.

Alkotó aethert lehel a' világra,
Mellyre a' zárt föld kipihenve ébred;
Számtalan létek' lekötött csirái
'S magvai kelnek.

Flóra zsengét nyujt mosolyogva néki,
Nyomdokin rózsák 's violák fakadnak.
A' vidám tréfák, örömek, szerelmek
Lejtnek utána.

Én is üdvezlő dalomat kiöntöm,
'S egy virágbimbót tüzök, édes Emmim,
Gyenge melledhez; valamint te, olly szép,
'S mint mi, mulandó!

EGY SZILAJ LEÁNYKÁHOZ.

Miért rettegsz kebelemben,
Miért? félénk leányka [1])
Mit félsz te, mint a' kegyetlen
Vadtól a' kis bárányka? [2])

Nem vagyok én ellenséged,
Sem hitszegő csapodár;
Hív lelket adok én néked
Míg koporsóm bé nem zár

Tiéd leszek, míg e' kedves
Rubint ajak csókot kér,
Tiéd! midőn már e' kegyes
Sziv csak akadozva vér.

Halld, melly édesen csatináz [3])
A' völgy' zengő csermelye,
A' víg madár mint leng 's trilláz
'S mint nyögdel a' fülmile!

Majd ha a' bús tél közelget
Ezek mind elnémulnak,
Elrepűl a' szép kikelet
'S örömeink elmulnak.

[1]) Első kiadásban, Kedves félénk leányka?
[2]) — — Vadtól fél a' bárányka?
[3]) Itt következő 8 sor nincsen az első kiadásban.

ÖRÖMHEZ.

Édes Öröm! o tündérek'
Mosolygó szűz leánya!
Kacsingatsz, 's ha hozzád érek,
Eltünsz, lelkem' bálványa!

Mint egy kaczér leánykának,
Nyitva int bájas kebled,
Szerelmem' kivánságának
Lángait úgy ingerled:

'S midőn csókolni akarom
Ajakidat, elrejted,
Elvadúlsz, 's ölelő karom
Közől magad kifejted.

'S csak messzünnen kinálkozol,
Ha gerjedelmim' sejted:
De közel elkomorodol,
'S szeretődet megejted.

MÚZÁHOZ.

A' te ernyődnek kies alkonyában
Andalog szivem, Helicon' leánya!
Álmaim' tündér ligetit te himzed
Bájas ecsettel.

A' szökő Hórák mosolyogva lengnek
Büszke hullámin magas énekednek,
'S halhatatlanság' koszorúji nyilnak
Könnyü nyomokban.

Megszeged reptét az örök tünésnek;
Néma hamvvedrek' mohait biborral
Fested, és a' bús rovatalba fényes
Életet öntesz.

A' derék tőled nyeri szive bérét.
Hector és Alcid dalod' égi szárnyán
Hágtak a' Dörgő' palotája' ázur-
Bérczein által.

A' te berkedben szedi laurusz-ágát
Théba' felséges koszorúsa, Pindar,
És az ömlő lant' fejedelme, Flaccusz,
'S Leszbosz' alakja.

Mély sugallásod kiemelt magamból,
Sátorod' csendes kebelébe intett,
Hol Kazinczydnak keze szent örömmel
Nyujta borostyánt.

'S Lethe áradt rám! elenyészik a' föld,
Lelkes élettel ragad Édenébe
Delius, 's mellem magasabb erőkkel
Kezd dagadozni.

LINON. [1])

Mint egy árva madár, Lini, [2])
Mellyet feszke helyett néma kalitka zár,
Nyögdécselsz, epedő kegyes! [3])
'S vas békódra szemed' gyöngyei hullanak.
Megcsalt a' ragyogó hinár.
Süllyedsz, 's nincs ki kezét nyujtsa kezed felé.
Későn nyilt szemed' árjai
Rabságod' kötelét meg nem emészthetik!
El kell ásni szerelmedet
Bimbózása előtt, zsenge csirájiban.
Ah, így játszik az ég velünk!
Szivünk' ösztöneit fájdalom oltja el.

---

[1]) és [2]) az első kiadásban: Ninon, — Nini.
[3]) — — — — Úgy nyögdelsz, 'stb.

A' kit lelked epedve kér,
Attól messze szakaszt, hogy soha el ne érd:
A' kit félve kerülsz, utálsz,
Annak jégkebelén hervad el életed.
Boldog, boldog az, a' kinek
Pártáját szerelem' myrtusza váltja fel,
'S egy kedvelt rokon-érező
Egy kedvelt szerető oldja le szüz övét!

A' SZERELEM.

Mi a' földi élet 's minden ragyogványa,
Nelküled oh boldog szerelem' érzése?
Tenger: mellyet ezer szélvész' mérge hánya,
Mellynek meg nem szünik háborgó küzdése.

India' kincsével légyen tömve tárod,
Caesar' dicsősége ragyogjon fejeden:
Mit ér? vágyásidnak *) végét nem találod
'S nem lel szived tárgyat, hol megelégedjen.

De te, édes érzés, egek' szent magzatja!
Az emberi lelket betöltöd egészen,
Bájodnak ereje az égbe ragadja:
'S a' halandó porból egy félisten lészen.

Te a' szerencsének játékát neveted,
Mert hatalma néked semmit nem ád 's nem árt.
A' nagyság' álképét mint bábot elveted,
'S nem szab semmi földi erő néked határt.

Mosolyogva rohansz te habnak és lángnak:
Meg nem rémit ég föld' reád rohanása.
Te a' bús koporsót menyasszonyi ágynak
Nézed 's elenyészik rettenetes váza.

Te a' szegénységnek mohos kalyibáját
Márvány palotává tudod változtatni,
'S mezei gyümölcsesel rakott asztalkáját
Mennyei nectáros illatban úsztatni.

Tégyen mást boldoggá a' sors' csalfa kénye:
Nekem te légy dajkám 's ápolóm, szerelem:
Zöld myrtusz koszorúd pályám' szép reménye
'S könnyel ázott kendőd légyen szemfödelem.

*) Első kiadásban: vágyaidnak 'stb.

BARÁTOMHOZ.

Ime lassanként lefoly a' virágkor,
'S gyenge rózsáink vele elvirítnak;
A' kies Tempék, örömek, szerelmek
Véle enyésznek.

Melly rövid 's kedves! valamint az első
Éjjelünk, mellyet szeretőnk' ölében
Életünk legszebb örömében égve
Kóstola szivünk.

Elrepül tőlünk, soha vissza nem tér!
Sem Galenusznak tudományi titka,
Sem kegyességünk' ezer áldozatja
Vissza nem adja.

Minden órádnak leszakaszd virágát.
A' jövendőnek sivatag homályit
Bízd az Istenség' vezető kezére
'S élj az idővel.

Elmarad tőlünk szeretett barátnénk.
Itt hagyunk mindent valamit szerettünk,
Semmi nem kisér szomorú koporsónk'
Néma ölébe.

Pirhadó hajnal' derülő sugára,
Hív barátságnak kegyes ápolási,
A' legesdeklőbb szerelem' siralmi
Föl nem idéznek!

MAGÁNYOSSÁG.

Égi csendesség' fedező homálya
Leng reád, o szent egyedülvalóság!
'S szivemet békés kebeledbe inti
Maguszi vessződ.

A' világ' lármás vigadó helyéről,
Mint az elfáradt utazó, pihegve
Térek ernyődhez, 's fejemet lehajtom
Lágy mohaidra.

Itt vagyon bátor menedéklakása
A' szabadságnak 's nemes érzeménynek,
Itt nem aggathat rabigát reájok
A' buta köznép.

Itt fakad laurusz-koszorúja minden
Bölcsnek és minden magasabb daloknak,
Itt az ártatlan szerelem' 's vidámság'
Zöld amarantja.

Légy, magányosság! vezetőm 's barátom.
Csendes ernyődhez sietek nyugodni.
Itt lelem Platót, Xenophont 's Ilisszusz'
Myrtusza' berkét.

Téged óhajtlak ha szemembe' reszket
Bánatos lelkem' kiütő panassza:
Téged a' legszebb fiatalka' édes
Oldala mellett.

AZ ESTHAJNALHOZ.

Emeld fel bibor képedet,
Csendes esthajnal!
Enyhitsd meg a' természetet
Harmat-illattal.

Hozd alá a' fáradt szemnek
Kivánt álmait,
Fedezd bé a' szerelemnek
Édes titkait.

Titkon nyilnak az életnek
Legszebb rózsái,
Mély titokban csörgedeznek
Legszebb órái.

Ah, nekem is van egy titkom
Szivembe rejtve!
Nem szabad azt kimondanom:
El van temetve.

Nem szabad kijelentenem,
Melly boldog vagyok;
'S hogy ki az én Egyetlenem,
Kiért hervadok.

Csak a' néma hold mosolyog
Rám szemérmesen,
Mikor az örömcsepp ragyog
Forró szememen.

A' SZONETTHEZ.

Kyprisz' rózsa lehellete
Nemzett Laura' ölén téged alak szonett!
Zengvén lelkes ezüst szavad,
Megnyilt a' buta kor' százados éjjele;
Hellasz' napja dicsőn derült,
'S paeánt ömledezett a' capitolium.

Paeán! ujra születsz nekünk;
Ott, hol Koosz' koszorús húga az ősz Tokaj
A' Bodrogra könyöklik, és
Eosz' langyaival keble bujálkodik.
Hallom Dáczia' halmain,
Hallom zengeni már aeoli lantodat;
Fürtöd' mádi arany gerezd
'S tündöklő amazon párta ölelgeti.

Üdvözlek Helikon' kegye!
Jer csókold, koszorúzd a' te Kazinczydat!
Pólyád' szebb örömébe mártsd
Lelkét, czipruszidat húraitól kizárd.
Múlass, zengj, enyelegj vele!
Vaucluse 's Laura leend — Széphalom
'S Angyala

AMATHUSZ.

Mit főz magában Gallia' Sándora,
'S a' zordon éjszak' rettenetes feje?
Melly öblöket zár, merre tart 's ront
Anglia' nagy koszorúsa, Nelson?

Nem gondom. Így volt, igy marad a' világ.
Forr, mint az ádáz tengerek, a' midőn
A' szélveszek bérczodvaiknak
Vas kapuit 's reteszit leszórván

A' bús haboknak zúgva rohannak, és
A' képtelen harcz itt hegyeket temet,
Ott új világot hoz fel; egymást
Váltja örök romolás teremtés. [1]

Mint a' setét völgy' csermelye, életem
Elrejtve lappang, 's halkva csörögdögél
A' laurusz erdők' szent homályin,
Illatozó Amathunt' ölében.

Nincs itt kegyetlen had 's veszedelmes ércz,
Mellyért halandók vérüket ontanák;
Nincs itt gonoszság' czimborája,
Sem nyomorúlt fene nagyravágyás.

Itt Ámor ápol 's pieri gyenge szüz
Nektarpohárt nyujt 's ambroziás kebelt,
'S a' lelkes élet játszva felleng
Heszperidék' bibor aetherében.

BÚCSUZÁS.

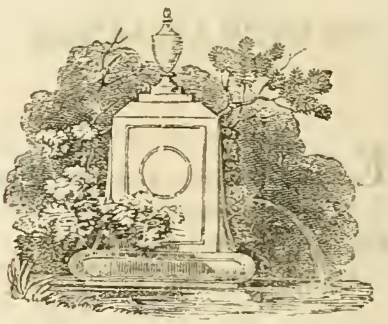
Elszakadsz tőlem, szeretett barátném!
Hasztalan zárlak kebelembe: eltünsz,
'S mint az álomkép, örömim, reményim,
Véled enyésznek.

Jaj! sem a' sérült szerelem' nyögése,
Sem kegyességem, sem az ég' hatalma
Téged énnékem soha vissza többé
Vissza nem adnak.

Élj szerencsésen, valamerre fordulsz!
Légyen áldásom veled és vezessen! [1]
Légyen a' végzés' utain szerelmünk'
Angyala társad.

Élj szerencsésen, 's ne felejts el engem!
Menj az égtartó pyrenéken által,
Menj az éjszaknak havasin keresztül,
Csak ne felejts el.

Ott is, oh ott is tied e' sebes sziv.
Mindenütt kisér, veled él, veled hal;
Sárga [2] képemnek halavány vonásin
Festve neved lesz.

CSERMELYHEZ. [3]

Oh csermely, arra térsz, látom,
Csendes görgedezéssel,
Merre az én sohajtásom
Repül epedezéssel.

Vedd buzogó könyeimet
Szapora vizeidhez,
'S vegyitsd bús nyögéseimet
Lassú csörgéseidhez.

[1]) Első 's másod kiadásban: romolás 's teremtés.

[1]) Első 's másod kiadásban: vezérljen.
[2]) . . . . 'S sárga . . .
[3]) . . . . A' csermelyhez.

Vidd el szomorgó zugással
  Ama kisded kert felé,
'S nyögd ki egy fohászkodással
  Szivem kinek szentelé.

Tán most is ott mulatozik
  A' rózsák' árnyékában,
'S rólam nem is gondolkozik
  Kevély nyugodalmában.

Tán habjaid mosogatják
  A' szép tündér' lábait,
'S nem tudja, mint csókolgatják
  Hiv könyeim tagjait.

Mutasd meg halvány képemet
  Neki tükröd' fényében,
Mutasd meg égő szivemet,
  Mint vergődik vérében.

Mutasd neki, mint hervadok,
  Szemem miként sirdogál,
'S mond, hogy érte ellankadok,
  Mint egy gyenge virágszál.

Mond: töltsön kegyes irt sebhedt
  Lelkemre hiv kezéből,
Vagy egy szánakozó cseppet
  Görditsen szép szeméből.

EGY LEÁNYKÁHOZ.

Régen sohajt utánad
Szivem, kegyes leányzó!
Régen! de ah, nem érzed
Ámor' szelid hatalmát.

Vigan lebegsz körültem,
Miként zephyr tavaszkor [1])
A' rózsaillatokkal.

Bájas tekintetidben
Vidám öröm sugárzik,
'S mint a' nap' égi lángja,
A' bús homályt eloszlja:
Tündér szemed mosolygván
A' társaság feléled.

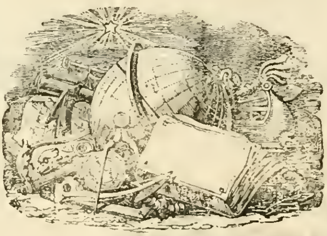
Minden derül te véled,
Minden: de én, de oh! én
Némán lehajtom elholt
Orczámat, és szorongó
Keblem' döbög, szemem sir.

[1]) Első kiadásban: Mint a' Zephyr. Másodikban: 'S mint a' Zephyr.

MÁSODIK KÖNYV.

VIRÁG BENEDEKHEZ.

Évan! merre, hová ragadsz?
Milly szentelt ligetek' boltjai fednek el?
Tibur' völgyei rejtnek-e?
Vagy Leszbosz' kiesült berkeit álmadom?
Pindar, Szteszichor' isteni
'S Alkaeosz' magasabb lantjai zengnek itt.
Honnom' Flaccusza, o Virág,
Itt szegdelsz te diesö delphuszi ágakat.
Itt kent fel Polyhymniád,
'S eddig nem töretett hellai szirtokon
Nyitsz útat, koszorús vezér,
'S a' Vértest Helikon' hangjai töltik el.
Példád élteti mellemet.
Jer, jer, légy kalauz pályafutásomon!
Fáklyád' mennyei lángai,
Mint Pharusz' lobogó oszlopi, fénylenek.
Jer, jer, karjaidon segélj
Ösvényedre! akár merre vezetsz, [1]) megyek.

A' TUDOMÁNYOK.

Allegoria Plato után.

Midőn e' földet elhagyá Szaturnusz,
'S a' nagy Minden' keblébe rejtezett,
Két égi szüz maradt az embereknél:
A' szent Igazság és a' szüz Szemérem;
Kik mint az égnek hív küldöttei,
A' jámbor népek' kormányit vezették.
Örök békesség és arany szabadság,
Vig ártatlanság 's minden égi jók
Lakoztak vélek a' boldog világban.

De a' halandók csak hamar megunták
Ezen jóltévő égi védeket;
Mert sokban ellentálltak a' Nagyoknak,
A' büszke nagyravágyás' kényeit
'S a' rút gonoszság' titkos czélait,
Mint őrálló birák, meggátolák;
Mellyért is ők az emberek közül
Kizáratván, dicsőbb honjokba tértek.
Már igy sokkal szebben folyt a' világ.
Most a' hatalmas már hatalmasabb lett,
A' vig vigabbnak érezé magát,
A' dús pediglen sokkal gazdagabbnak.

De csak rövid volt e' hiú öröm.
A' gyenge csak hamar kezdé érzeni
Kevély nyomását a' hatalmasoknak;
Az erő' nemlétét pótolá ravaszság,
'S rettentővé lett láthatlan keze;
A' sok hasznos csekély' romlása által,
Kiszárad a' bőség' 's duskálkodás' ere;
Fortély ellen fortély, erőszak ellen erő,
És fegyver ellen fegyver volt szegezve:
'S már már kiveszni tért e' balgatag faj. [1])

De megszáná a' földet Jupiter.
Menj! igy szólitja böles lyányát Minervát,
Menj! 's hozz ki táram' titkos rejtekéből
Észt 's böleseséget e' vak fajzatoknak.
Nem észt hanem ravaszságot lopott
'S csak azt adott nekik Japet' fija;
'S most a' szemérem és a' szent igazság,
Kiket nekik küldék, im visszatértek.

---

[1]) I 's II-d. kiadásban: vezérlsz.

[1]) Első 's második kiadásban: fajt.

Készült tehát az aegisz' asszonya, [1])
A' bölcseség' dicső szövétnekével
A' földre szállni, és az embereknek [2])
A' tudományok' szent kincsét osztani.
'S minthogy saját komolyságát tudá,
'S a' földi gyarlóságot ismeré:
Az ő ifjabb 's vidámabb húgait,
A' nyájas múzákat küldé elől,
Hogy készitsék kedves játékaikkal,
A' vak szilaj lelkekhez útait.

Diszlett e' mód. Mert ámbár voltak olly
Múzak, kik a' kedveskedést fölösleg
Űzvén, lettek Nagyok' kaczérai:
De mások, kik megtartották tovább is
Az ő mennyei ártatlanságokat,
Az emberekbe szent szikrát leheltek.
Kikben tüstént gyuladt az aetheri rész,
Melly egy rokon kötél az égiekkel;
'S hálás kezekkel kezdék elfogadni
Minerva égi áldomásait.
Most láták, hogy dobzódások veszély,
És a' pusztitás ádáz balgatagság;
Hogy minden emberek csak egy nemüek,
'S minden közjó az egyesből ered!
Azóta van remény, hogy a' halandók,
Mennél több fényt nyernek Pallasz' kezéből,
Annál forróbban fogják majd ölelni
A' szent Igazságot 's a' hiv Szemérmet.
'S akkor majd ismét Krónosz' boldogabb
Századja hozzánk visszatér az égből.

A' FELKÖLT NEMESSÉGHEZ

szombathelyi táborában,

1797.

Él még nemzetem' Istene!
Buzgó könnyeimen szent öröm ömledezz!
Állsz még, állsz, szeretett hazám!
Nem dőlt még alacsony porba nemes fejed!
Méltán búslakodám előbb,
Hogy hérósz eleid nyomdokiból kitérsz,
'S régen-félt veszedelmidet
Rád húzzák netalán majd buta korcsaid.
Hálá! mást mutat e' sereg,
Melly most, régi magyar módra, nyeregben ül.
Nem szállt Trója alá soha
Illy szép szpártai had, sem Hunyadink kevely
Zászlóját nem emelte volt
Rettentőbb hadi nép Bécs' letörött falán.
Csak sast nemzenek a' sasok,
'S nem szül gyáva nyulat Núbia' párducza.
Thétisz' nagy fija nem maradt
Chironnál mikoron kardra veté szemét:
Árpád vére se hülhet el,
Ámbár rég heverész a' puha pamlagon.
Nézd: most felköti fegyverét,
Csákóján lobogó kolcsag emelkedik.
Buzditó katonás ruhát
Öltvén, lelke' nemes lángja kigerjedez.
Majd kardjára felesküszik,
Mindent ront 's megemészt, mint heves Afrika
Búsúlt tigrise, a' midőn
Ordit kölykeiért 's körme viaskodik.

Majd felkelnek alattad is,
Oh József! nagyanyád' Thrézia' bajnoki,
'S bátran mégy, szeretett vezér,
A' jég-álpeszeken 's Ádria' öblein. —
E' nép nem gyülevész csoport,
Nem rabbérbe emelt bús buzogányt keze.
Önként áldoz az életet,
'S horgas kardja kövér hantjaiért hasit.
Miglen hősi bibor süveg
Tündöklik fejeden Hunnia' csillaga,
Esterházy dicső magyar!
Mig győző eleid' pallosa czombodon
Csattog: győzni fog a' magyar,
'S Andrásnak ragyogó napja le nem menend!

---

[1]) Első kiadásban: . . . az aegiszes Tündér.
[2]) Első kiadásban: A' földre leszállni, 's . . .

HERCZEG

ESTERHÁZY MIKLÓSHOZ,

midőn

a' szombathelyi táborban a' Nemességet vezérlé.

1797.

Árpád' virágzó magva te fő magyar!
Eldődeidnek fegyvere népeket
Győzött, 's hazánkért számtalanszor
A' viadal' mezején csatázott.

Ők voltak a' harcz' vérzivatarjain
'S a' béke' napján bölcs vezetők, atyák,
'S kormányra termett őrszemekkel
Szélveszeket zabolázva tartók.

Melly áldozat volt a' vezekényi harcz!
Bús tisztelettel könnyezi a' magyar
Négy bajnok Esterházy véres
Porba kevert ajakit, halálát.

Láttam tebenned buzgani vérüket,
'S orczádra öntött nemzeti lelkeket;
Láttam szemed' villám sugárát,
'S ősi dicső vasadat kezedben.

Rémülve megszűnt a' fene háború.
Int a' kegyetlen tengerek' Istene
Képével a' forró haboknak,
'S tűnik az oceanusz' dagálya.

Szép a' borostyán 's győzödelem-szekér.
Szép a' vitéznek sebhelye homlokán.
Félisten, a' kit nimbuszával
A' hatalom 's tudomány ragyogtat.

Minden Nagy és Szép, mellyet az ó világ'
És e' jelenkor' mivei közt csudálsz:
Bajnok, dicsőség, fényes ország,
A' tudomány' gyönyörű gyümölcse.

Ez hozta mennyből földre az isteni
Szikrát, ez oldott a' butaság alúl.
A' bölcs Athenét 's győzhetetlen
Róma' fejét ez emelte égre.

Hát nemzetednek mért fakad illy soká
A' rég ohajtott laurusz? ezer nemes
Vállvetve törtet 's gátokat ront;
Ah de aczélhegyek állnak ellent!

Téged hatalmas herczeg! az Istenek
Fő polczra tettek, véreidet segéld!
Vidd a' dicsőség' templomához:
'S ajtaja' zára lehull előtted.

ORCZY ÁRNYÉKÁHOZ.

Melly méltó koszorút, melly diadalmi bért
Adjon néked örök miveidért hazád?
Oh bajnok 's koronás mennyei lantverő!
Voltaire' érdeminek szép köszönet vala
Párizs' tapsai közt a' fejedelmi csók:
Petrarchát ragyogó győzödelem szekér
Jutalmazta. Kinyilt a' capitolium
Hellasz' szűzeinek, mint mikor a' világ'
Hóditóji előtt zengtenek ormai.
Hát néked, ki az ő útaikon vezetsz
Minket Delphi' magasb pálma-virányihoz,
Olly buzgón törekedsz 's gátokat ostromolsz,
Hogy fáklyáddal egünk' fellegeit hígitsd,
És napját az idők' lelke szerint emeld,
Néked vallyon ezért lészen-e pályabér?
Vagy tán csak csalatás minden előtörés?
E' nép nem veti el már soha fékeit,

'S vak rögzése' örök hályogiban marad?
Haggyán: a'ki ugy élt, mint te 's ugy énekelt,
Nem kér lelke hiú gyermeki bábokat.
Önérzése dicső Pantheon annak, és
A' jók szive alatt fennmaradand neve;
A' némult ravatal' zárait eltöri,
'S a' villámvezető sashoz emelkedik.
Nem hal meg, ki ugy él, mint te nagy Orczy! nem!
Általküzdi setét Acakusz' öbleit;
Mint Alkydesz erős fegyverein ledúl,
'S a' tuzből az olymp' lángküszöbére hág.

MEGELÉGEDÉS.[2])

Nem kér chinai pamlagot,
Sem márvány palotát a' megelégedés.
Többször múlatoz a' szegény
Földmives' küszöbén 's durva daróczain,
Mint a' dáma' kigyöngyözött
Keblén 's ambroziás mellpatyolatjain.
Csendes szalmafedél alatt
A' víg pásztori kor' gyermeki közt lakik.
A' természet ölébe dől,
Annak nyujtja kezét 's mennyei csókjait.

GÖRÖG DEMETERRE,

midőn

a' koronaherczeg'[3]) nevelőjének

választatott, 1803.

Mennyi országok' 's koronák' reményét
Vetted, oh boldog nevelő, kezedre!
Mennyi népnek nyujt bizodalmat a' te
Chironi lelked!

A' nagy álláspont' köre nem telik meg
Áldozat nélkül; de ki honja' híve,
Mint Görög, minlent mosolyogva áldoz
Honja' javának.

Róma' undokját 's Senecát felejtsd el!
A' nemes' legszebb diadalmi bére
Minden ádáznak 's alacsony tyránnak
Kénye fölött van.

Konnidasz márványt nyere Parthenonban.
Adj Trajánt nékünk 's kegyes Antoninuszt,
Véreid' hálás kebelébe' márványt
Nyersz te 's örök fényt.

A' te munkádnak gyönyörü gyümölcsét
Századok várják, diadalmi paeant
Századok zengnek, 's maradékainknak
Áld maradéka.

Hajdan, o bús sors! nemesült atyáink
Mennyi belső tűz' 's fene üldözések'
Ostorát nyögték! de az égbe ért már
Ábeli vérük.

Már ma nem félek. Sem idők' zavarja,
Sem gonosz vádak soha fel nem oldják
A' magyar szivnek kötelit. Királyunk
Ismeri népét!

FÉLTÉS.[1])

A' bézárt Danaét ércztorony és aczél-
Závárok 's iszonyú őrebek őrizék.
A' pajkos szerelem mint kaczagott ezen!
Mert ő csak mosolyogva győz.

Féltő! tompa szemed látta e míveit?
Állitsd meg, nyomorúlt, a' dagadó dunát,
Gátold meg boreász' vad dühe' harczait
'S a' villám' rohanó tüzét!

---

[2]) I-ső 's II-dik kiadásban: A' megelégedés.
[3]) Mai Vd. Ferdinand király.

[1]) Első kiadásban ez hátrább áll a' 79 lapon. Igy több, itt másként van sorolva, némikép évrend megtartásával.

A' tündér szerelem béfedi a' napot
'S Argusz' száz szemeit; majd lebegő zephyr,
Majd szélvész 's fenevad. Fojtva erősödik,
Mint a' puskapor és harag.

HORATIUSHOZ.

Róma' felséges szavu Pindarossza,
Flaccusz! eldőlt már az olympig ötlő
Róma, 's a' roppant capitoliumnak
Szent tüze elhunyt.

Ám te élsz most is! neved és kamoenád
A' dicsőségnek tetején ragyognak.
A' halandóság' köde fel nem érhet
Fényes egedre.

Oh, te buzdítsd fel magas énekeddel
Gyenge múzámat! te emeld magadhoz
Lantomat! fűzd rá tüzes ömledésed'
Aetheri szárnyát:

Hogy tehozzád felvigyen, és tevéled
Tiburod' csendes ligetébe rejtsen,
Hol te olly sok szép örömet találtál
Blanduziádnál.

Ott tanits engem nemes érzeményid'
Tiszta forrását huraimra [1]) csalni;
Ott tanits: mint kell az idővel élni,
'S bölcsen örülni.

Ott tanits: nyúgodt megelégedéssel
Szent erény 's nagyság' [2]) menedék öléből
A' vad orkánok' 's habok' üldözéset
Nézni mosolygva.

[1]) Első kiadásban: . . . kobozomra csalni.
[2]) I 's IId. kiad: A' dicső virtusz.

A' MAGYAROKHOZ.

Romlásnak indúlt hajdan erős magyar!
Nem látod Árpád' vére miként fajúl?
Nem latod a' bosszús egeknek
Ostorait nyomorúlt hazádon?

Nyolcz századoknak vérzivatarja közt
Rongált Budának tornyai állanak,
Ámbár ezerszer vak tüzedben
Véreidet, magadat tiportad.

Elszórja, hidd el, mostani veszni tért
Erkölcsöd, undok vipera fajzatok
Dulják fel a' várt, melly sok ádáz
Ostromokat mosolyogva nézett.

Nem ronthatott el tégedet egykoron
A' vad tatár khán' xerxeszi tábora,
'S világot ostromló töröknek
Napkeletet leverő hatalma;

Nem fojthatott meg Zápolya' öldöklő
Századja 's titkos gyilkosaid' keze:
A' szent rokon vérbe füresztő
Visszavonás tüze közt megálltál;

Mert régi erkölcs [1]), szpartai férfi kar
Küzdött 's vezérlett fergetegid között;
Birkózva győztél, 's Herkuleszként
Érez buzogány rezegett kezedben.

Most lassu méreg, lassu halál emészt.
Nézd, a' kevély tölgy, mellyet az éjszaki
Szélvész le nem dönt, benne termő
Férgek erős gyökerit megörlik,

'S egy gyenge széltől földre teritetik!
Így minden ország' támasza, talpköve,
A' tiszta erkölcs, melly ha megvész,
Róma ledől 's rabigaba görbed.

Mi a' Magyar most? — rút szybarita váz.
Letépte fenyes nemzeti bélyegét,
'S hazája' feldúlt védfalából
Rak palotát heverő helyének;

Eldődeinknek bajnoki köntösét
'S nyelvet megúnván, rút idegent cserélt,
A' nemzet' örlelkét tapodja;
Gyermeki báb puha szive' tárgya.

Oh! más magyar kar' mennyköve villogott
A t i l l a' véres harczai közt, midőn
A' félvilaggal szembe szállott
Nemzeteket tapodó haragja.

Más neppel ontott bajnoki vért hazánk'
Szerzője Á r p á d a' duna partjain,
Oh! más magyarral verte vissza
Nagy H u n y a d i n k, Mahomed' hatalmát!

De jaj, csak így jár minden az ég alatt! [2])
Forgó viszontság' járma alatt nyögünk,
Tündér szerencsénk' kénye hány vet,
Játszva emel 's mosolyogva ver le.

[1]) Iső 's IId. kiadásban: erkölcs 's Szpártai.

[2]) Mindig úgy érzém, hogy e' két vég sorzatnak el kell vala innen maradni, mert a' feltüzeltetést eloltja. 'S most nyomatasi javitáskor is ezt érzem. *Döbrentei.*

Felforgat a' nagy századok' érez keze
Mindent: ledőlt már a' nemes Ilion,
A' büszke Karthago' hatalma,
Róma 's erős Babylon leomlott.

TÉTI TAKÁCS JÓSEFHEZ. [1])

Édes éneklő! ligeten, virágon
Andalog múzád vegyes illatok közt.
Ám de nem mint egy üresen csapongó
Lepke, tavasszal.

Mézet és nektárt szedegetsz te, mint méh,
Minden elrejtett violán 's kikiresen;
Halkva döngécselsz, de szelid hurodról
Aetheri hang foly.

Szivet és elmét magasit kamoenád.
Sokratesz' karján mosolyogva oktat;
A' vidám erkölcs', 's vezető okosság'
Kincseit osztja.

A' ki a' S z é p p e l köti össze a' Jót,
Oh Takács, az bölcs, az igaz poéta.
Ez dicső érdem, 's ez az égi bélyeg
A' remek elmén.

[1]) Első kiadásban előbb állt a' „FÉLTÉS" helyén. L. itt ezt a' 15d. l.

AZ ULMAI ÜTKÖZET,

1805. Octob. 14d.

Mit hallok! Árpád' honja' határain
Ágyúk dörögnek! rettenetes veszély
Zúg, mint dagadt felhők' morajja
'S Boszphoruszok' zokogó nyögése.

Egy nagy csapással mindeneket levert
A' harcz' 's dicsőség' kénye, Napóleon,
'S mint Jupiter' mindent lerontó
Mennyköve, egy riadással elszórt.

Látom hazámnak fegyveres őreit
Rémült futásban; látom az éktelen
Vert had' zavarját tébolyogva,
'S Bécs's Pozson' érczkapuit vivatlan'

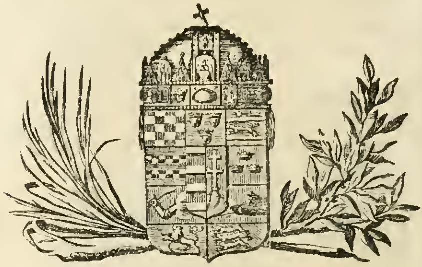
Kitárva. Oh sors! oh csuda nép! mi ez?
Nincs hát remény már? — Itt az idő, Magyar!
Melly majd szabad lelked nem ismért
Jármot akaszt te szilaj nyakadra.

Nyolcz száz repült el már Budavár fölött.
Villámok' ádáz zápora, vérózön
Tódúlt 's rohant rád számtalanszor:
Ám de te, mint az egekbe ötlő

Kriván, mosolygál a' zivatar között.
Rémíthetetlen melled aczélfalat
Vont fel körülted, 's vakmerően
A' haragos buzogányt ragadván

Gigász erővel harczra szegült karod.
Vitál ezerszer többel ezer csatát:
Menj, most mutasd meg Zrínyi' lelkét
Zrínyi' dicső remekét, halálát!

Merj! a' merészség a' fene fátumok'
Mozdíthatatlan zárait áltüti,
'S a' mennybe gyémánt fegyverével
Fényes utat tusakodva tör 's nyit.

A' FELKÖLT NEMESSÉGHEZ.

1805.

Mint majd midőn lángszárnyakon eljövend
A' nagy birónak cherubi [1]) angyala,
És kürtje' harsány hangja a' mély
Sírba leszáll hidegült porunkhoz;

Mindenfelé dob 's tárogató riad.
Úgy tetszik elhunyt párduczos őseink
Támadtanak fel hamvaikból
Véreiket fedező karokkal.

Toldulva jőnek bajnoki népeink:
Erdély' kegyetlen Székelyi, a' fene
Hajdúk, az áldott tér mezőkben
Megfeketúlt haragos Kunokkal;

Az ütközet közt állni-tudó, kemény
Horvátok' és vad Ráczok' erős hada
Táborba szállott, hogy kövesse
A' Magyarok' rohanó lovagját.

Örvendj Hazám! nézd mennyi jeles sereg
Kész, érted önként ontani életét.
Oh bátran örvendj! mert megőrzik
Hantjaidat született vitézid.

---

[1]) Iső kiadásban: Cherubim angyala, IIdikban Cherubi angyala.

Magyar nemes vér bére' jutalma vagy,
Vérző magyar kar tarta meg eddig is,
Csak hiv szülöttid' vérpatakja
Áradozand ezután is érted.

Nézd mint buzognak szép deli ifjaid;
Mind annyi heroszt 's Márszt mutató vitéz
Tüzelg szemükből; felkelend még
Bátori, 's él Kinizsynk ezekben!

Tud győzni e' nép! Attila' magva ez!
Ez dúlta Árpád' hajdani harczain
A' föld' legelső tartományit,
'S láncra fűzé sok ezer vitézit.

E' nép csatázott nagy Hunyadink alatt,
Mikor kevély Bécs' tornya lerontatott,
'S roppant Budának győzhetetlen
Ormai közt diadalmi kürt szólt.

Hát böles királynénk, Thrézia! thrónuszod'
Nem a' magyar sziv vívta ki Pálfyval?
Nem a' Magyar' 's Nádasdy' kardja
Tette dicső koronád' fejedre?

Hat nagy királynak [1]) fegyvere omla rád,
Tuzláng borítá Austria' tájait,
'S nem volt ki terhed' Herkuleszként
Tartsa. Egész birodalmad ingott.

'S ím mint midőn bús Aeolusz' éktelen
Barlangja' torkát Kaukasusz' oldalin
Feltárja 's áláz szélveszekkel
Fellegeket hasogatva pusztít,

Felkél az ébren szunnyadozó Magyar,
'S elszórja villám kardja eged' ködét;
Megtörte, földhez verte mint egy
Bellerophon, hatagyú chimaerád.

Menj most vitéz faj! nézd mikor a' vadak'
Királya felkél Júba' vadonjain,
Szavára megrémül az erdő,
'S futnak ezer vadak odvaikba!

[1]) Iső 's IId. kiadásban: királyok'.

FELSŐBÜKI NAGY PÁLHOZ,

Sopron vmegye követéhez,

budai országgyülés alatt.

1807.

Már midőn a' föld letapodva hódol,
'S Róma' felséges geniussza eltünt,
Mint egy őr Cato feded a' világot,
'S mennyköveket szórsz.

A' köz embernek neve vész magával:
Kincs, kevély márvány paloták homályba [1])
Dőlnek, elmulnak 's heverő uroknak
Híre enyészik.

A' Derék nem fél az idők' mohától,
A' koporsóból kitör és eget kér,
'S érdemét a' jók, nemesek, 's jövendő
Századok áldják. [2])

Láttalak fényes hadi öltözetben.
Látlak országunk' ragyogó gyülésén;
Ott merő Hektort 's Kinizsyt mutattál:
Itt Cicerónk vagy.

[1]) E' három sor igy van az első kiadásban.
„A' világdúló czudarok' csudája
Melly lidérczként nő, elenyész, 's utána
Átkok omolnak, „

[2]) Első kiadásban igy áll:
„'S érdemét a' jó, 's nemesebb jövendő
Századok áldják.„

Ősz atyáink köztt fiatal korodban
Pálmaágakkal koszorús fejedre
A' kitündöklő magas elme 's lélek
Égi sugárt vont.

Nagy, midőn tündér paripádra szöktél,
Nagy, hazánk' kormányvezető tanácsán.
Itt az érdempolcz! ez az égnek útja,
'S régi magyar disz!

A' MAGYAROKHOZ.

1807.

Forr a' világ' bús tengere, oh Magyar!
Ádáz Erynnisz' lelke uralkodik,
'S a' föld' lakóit vérbe mártott
Tőre dühös viadalra készti.

Egy nap lerontá Prusszia' thrónuszát.
A' bálti partot 's Ádria' öbleit
Vér festi, 's a' Cordillerákat
'S Haemuszokat zivatar borítja.

Fegyvert kiáltnak Baktra' vidékei,
A' Dardanellák' bérczei dörgenek,
A' népek' érczkorláti dőlnek,
'S a' zabolák 's kötelek szakadnak.

Te Títuszoddal hajdani őseid'
Várába gyűltél, hogy lebegő hajónk
A' böles tanács' 's kormány' figyelmén
Állni tudó legyen a' habok köztt.

Ébreszd fel alvó nemzeti lelkedet!
Orditson orkán, jőjön ezer veszély;
Nem félek. A' kürt' harsogását,
A' nyihogó paripák' szökését

Bátran vigyázom. Nem sokaság, hanem
Lélek 's szabad nép tesz csuda dolgokat.
Ez tette Rómát föld' urává,
Ez Marathont 's Budavárt hiressé.

KISHEZ.

Nézd: az igaz erény [1]) feláldozza magát,
'S nem kéri senkitől érdeme' jutalmát
Mert azt magában érzi.
A' bajnok mosolygva rohan a' halálnak;
Hogy végre gyümölcsöt teremjen honának,
Éltét örömmel végzi.

A' böles, kebeléből szivét kiszakasztja,
Néma falak között hervad arczulatja,
Fejét mély gond epeszti.
Álmatlan szemei mécsekkel viradnak;
Kizárja örömit a' ragyogó napnak,
Az áldást úgy terjeszti.

Barátom! érzed-e? képed' festegetem,
De el nem érheti eléggé ecsetem
Az eredeti szépet.
Bölcselkedő múzád', sokrateszi lelked'
Mennyei kincseit rózsák közé rejted,
Hogy megfoghasd a' szivet.

Te Schiller' mélységét, Matthisson' hímzését
S a' tiburi phoenix' magas ömledését
Egy alakban mutatod.
Bájló [2]) színnel fested az erkölcs' szépségét,
Az álorczás bűnnek felfeded rút képét,
'S tőreit elszaggatod.

---

[1]) Iső kiadásban: igaz virtus, IIdikban: igaz virtusz.

[2]) I és IId. kiadásban: Bájos.

Az észt az érzéshez remeken csatolod;
A' csapongó elmét szeliden oktatod,
Mint fellengjen az égen.
Nagy érdem: de bérét e' föld meg nem adja.
Csillagkoronáját csak ott fenn várhatja
Mnemosyne' keblében.

ÉLET' DELE. [1]

Felhágsz éltem' napja, eged' délpontjára,
Ragyogva omlik rám fényed' hév sugára.
'S ah tudom! valamint felért szép delére,
Szint olly gyorsan leszáll [2]) nyugovó helyére
Hanyatló pályád!

Nem volt ekkorig is felhőtlen futásod:
De hamar felderult rövid elhunyásod.
Csak azért rejtezél néha fellegekben,
Hogy fátyolod alól annál kedvesebben
Mosolygjon orczád.

Nem adtál szüntelen tüskétlen rózsákat,
Nem lengettél mindig lágy etéziákat:
De adtál víg elmét, erőt, barátságot,
Angyali érzéssel tölt édes órákot
Kyprisz' ölében.

Mit várjak ezután, nem látom előre.
Könnyes szemmel nézek a' múltra 's jövőre:
Annak örömeit sírva emlegetem,
Ennek komor képét előre rettegem
Setét ködében.

[1]) Iső kiadásban. Az élet dele.
[2]) Első kiadásban: . . .majdan nyughelyére.

BUCSUZÁS

KEMENES-ALJÁTÓL.

1808.

Messze setétedik már a' Ság' teteje,
Ezentúl elrejti a' Bakony' erdeje,
Szülőföldem, képedet:
Megállok még egyszer, 's reád visszanézek.
Ti kékellő halmok! gyönyürű vidékek!
Vegyétek bús könnyemet.

Ti láttátok az én bölcsőmnek ringását,
'S ácsorgó ajakam' első mosolygását
Szülém' forró kebelén;
Ti láttátok a' víg gyermek' játékait,
A' serdülő ifjú' örömit, gondjait,
Éltem' vidám reggelén.

Mélyen illetődve búcsúzom tőletek;
Elmégyek: de szivem ott marad veletek
A' szerelem' lánczain,
Himezze bár útam' thesszali virulmány,
Koszorúzza fejem' legdicsőbb ragyogvány,
A' szerencse' karjain;

Bánatos érzéssel nézek vissza rátok,
Ti szelid szerelmek' 's vidám nyájasságok'
Örömmel tölt órái!
Nem ád vissza nekem már semmi titeket!
Evezzem bár körül a' mély tengereket,
Mint Magellán' gályái. —

Oh, gyakran a' szivnek édes ösztöneit,
'S tárgyaihoz vonzó rózsaköteleit
Egy tündér kép elvágja!
A' szilaj vágyások' gigászi harczait,
E' bujdosó csillag' ezer orkánait
Bévont szemünk nem látja,

Hiv szivünk' csendesebb intésit nem halljuk,
Az előttünk nyiló rózsát letapodjuk,
Messzebb járnak szemeink.
Bámulva kergetjük álmunk' tarka képét,
Örökre elvesztjük gyakran éltünk' szépét,
'S későn hullnak könnyeink.

KESZTHELY.

Itt a' kék Balaton' partja' virányain,
Hol minden mosolyog, mint az arany világ';
Hol dús búzakalász rengedez a' mezőn,
'S a' halmok koszorús oldalain ragyog
A' százféle gyümölcs [1]), a' zamatos gerezd;
Itt, a' keszthelyi zöld parton emelkedik
A' csendes Helikon. Jőjetek, oh szelíd
Áon' szűzei! és verjetek itt lakást!
Nézzétek, mi kies sorhegy ölelgeti
A' tér' telkeit és a' vizenyős lapályt;
Itt leltek gyönyörű thesszali berkeket,
Bérczforrást, susogó völgyeket és homályt.
Gyakran múlatoz itt hínaras öblöken
Nereusz, sáskoszorús nympha-leányival:
Gyakran zengeti itt Árion' énekét
A' hold' fénye alatt gerjedező vizen,
'S nézzétek, hol ama' már feketült falak
Látszatnak, menedék-váratok ott vagyon.
Ott vár titeket egy bölcs, 's kebelébe zár
Egy nagy férfi, kinek lelke perikleszi
Századnak született, 's a' ki virágkorát
Rómának ragyogóbb színre derítené.

[1]) Iső 's IId. kiadásban áll:
A' százféle gyümölcs 's a' zamatos gerezd.

BACCHUSHOZ.

A' te rettentő karodat Lykurgusz'
Vesztte, és Pentheusz' letörött királyi
Polcza, 's vad Rhaecusz' szomorú halála
Hirdeti, Éván.

Hát reám mit sujt haragod, hogy eddig
Édes áldásod' megutálva néztem,
'S éltető lángját poharadnak ajkam
Még nem izelte?

Megvetőd' lelkét örökös komoly gond,
Néma bágyadság, megölő hidegség
Gyötri, 's e' szép föld örömit mogorva
Homloka fojtja.

Ám de kit Kyprisz kegyel, és camoena
Lelkesít, nem kér örömet tetőled;
Égi nektárt nyujt Aganippe néki
Ámor' ölében.

BARÁTIMHOZ.

Én is éreztem 's tüzesen szerettem,
Éltem a' föld' szép örömit barátim! [1])
Barna fürtim köztt szerelem 's vidámság'
Myrtuszi nyíltak.

Repdezett szívem kies édenében:
Mint ama' boldog ligetek' lakója,
Már midőn a' porkötelet lerázta [2])
Lethe' virányin.

[1]) Első kiadásban: „Éltem a' szép föld' örömit.
[2]) — — — — lerázta, a' IIdban: lezárta.

A' szilaj lélek, rekeszét kitörvén
A' nap' útján túl magasan csapongott,
'S mint az aetherben lakozó rideg sas
Földre se nézett.

Mennyi tündérház 's ragyogó kilátás,
Mennyi andalgó öröm és reménység
Rengetett, édes csalatás! öledben
Mágusz erővel.

Álmaim tünnek, leesik szememről
A' csalárd fátyol, 's az arany világnak
Rózsaberkéből sivatag vadon kél
Zordon időkkel:

Hol csak a' külszín fedi a' valóság'
Puszta országát bibor álleplben;
Ám de a' bölcsnek beható szemével
Játszani nem mer.

Látja a' virtuszt letapodva nyögni,
Látja a' bünnek koronás hatalmát,
Sokratesz' méregpoharát 's Tybernek
Thrónusza' mocskát;

Látja és keblét szomorún bezárja, [1]
'S mint az őszült kor komor és magányos
Rejteket választ, 's szenelője mellett
Tépi bajúszát.

Hol setét lelkét csak az eggyet-érző'
Karja 's ácsorgó csemetéi nyitják,
'S visszapillant rá köde' alkonyából
A' nevető mult.

[1]) Ezen sorzat a' IId. kiadásban ekkép van változtatva:

„Látja, és keblét szomorún bezárja;
Nem szeret semmit de nem is gyülölhet;
Szive óhajt még, de üres vadonban
Hal ki nyögése.

'S itt vége. — E' másítás nyilván azért lön, mivel Somogyi Gedeon e' kifejezést: *Tépi bajúszát* lecsufolni akará „Mondolat"-ában. Én visszaállítám az egész első alakitást, mert az, Berzsenyi sajátiságát is inkább festi, inkább átaljában a' falun lakó aggulni kezdőt. A' másod kiadásu végsor, egy egészen elfanyalultra mutat, ki, még éltében haldokolva nyög, az első egy még mindig nagylelküt képzeltet meleg szivéllyel, hanem csak megütközések miatt már zárkozottabbat. Ez egész nagyszerü festemény. Balfogásu birálgató rángatódzásainak daczára is, a' költéri legelső kitehellés gyakran maradandóbb. *Döbrentei.*

GRÓF FESTETICS LÁSZLOHOZ.

1809.

Kevély örömmel kérkedik a' Magyar,
A' Festetics név' tölgykoszorúival;
Kevély örömmel látja rajtad
Híres atyád' deli lelke' mívét,

Nagyságos ifjú! bölcs nevelőd' keze
Bélyegzi, látjuk, már feselő korod';
'S méltó remekkel gazdagitja
Benned örök neve' Pantheonját.

Dicső előkép várja figyelmedet.
Nagyságra hínak minden előjelek.
'S nem kétli Pannon, hogy te léssz majd
Legnemesebb fia, hive, dísze:

Akár szilaj mén, vért 's hadi port dagaszt
Alattad a' megtört csatarend előtt,
Akár mosolygó Keszthelyedben
Élj az igaz nagyok' enyhelyében.

Megnyilt előtted fényes olympiád.
Indulj vezéred' zöld koszorús nyomán,
A' nem halandók' pályabérét
A' haza' szent keziből kinyerni.

A' nagyra termett áldozatokban él.
Felmúlja bézárt léte' határait,
A' századok' bús omladékin
Állva marad, 's az örök tünésnek

Fennyen parancsol, 's megtöri a' halált.
Köz lelkeket fojt a' buta semmiség
A' Tartarusz' mély tengerébe,
'S hirüket és nevüket kitörli.

A' kincs ha bájol pórcsapodárokat,
Büszkén körülnéz a' szybarita kény.
Mint egy arany borjút imádják
A' czudarok, de kaczagja a' bölcs.

A' nagy csak a' jók' tiszteletére vágy;
Mellyet nem a' fény' bábja szerez, hanem
A' virtusz, a' melly nagy nemének
Czímeihez magasítja lelkét.

Ezt áldja méltán 's hirdeti a' világ.
Minerva' gyémánt aegisze béfedi,
Melly Júpiter' villáma' mérgét,
Mint valamelly buta zajt, eloszlja.

WESSELÉNYI HAMVAIHOZ.

1810.

Leomlom én is szent porodon, Nemes!
A' Jókkal együtt könnyeket áldozom,
'S hamvedredet bús czíprusznággal
Illeti Melpomeném zokogva.

Nem úgy jelentél meg te hazád' egén,
Mint egy szökőfény, melly mosolyog 's kivész,
Mint egy szivárvány, tarka párák'
Kölcsönözött ragyogásaikkal:

Te, mint az orkán, 's mint az olympi láng,
Megráztad a' gőztorlatok' álpeszit;
'S villám szavad megszégyeníté
A' gonoszok' 's czudarok' dagályát.

A' Jók csudálták, mint az Egész' javát
Titkon segítő mennyei tűneményt,
Neved, dicsőült Wesselényi,
Rettenetes vala és imádott. —

Ritkán talál itt enyhelyet a' derék.
A' virtusz' útját szörnyetegek lesik:
Pályája küzdés; ám de végre
Talpa alá szegi a' chimaerát.

Mint hajdan a' szép Aethra jeles fia,
Felbírtad ifjú karral az éktelen
Márványt; 's atyáid' pallosával
Győzödelem vezetett az égbe.

Tekints le hozzánk hős eleid közül!
Lebegj körültünk, légy szeretett hazád'
Védlelke, 's oh add vissza fényes
Díszeidet deli magzatodban!

FOHÁSZKODÁS.

Isten! kit a' bölcs' lángesze fel nem ér,
Csak titkon érző lelke ohajtva sejt:
Léted világit mint az égő
Nap, de szemünk bele nem tekinthet.

A' legmagasb menny' 's aether' uránai,
Mellyek körülted rendre keringenek,
A' láthatatlan férgek, a' te
Bölcs kezeid' remekelt csudái.

Te hoztad e' nagy minden' ezer nemét
A' semmiségből, a' te szemöldöked
Ronthat 's teremthet száz világot,
'S a' nagy idők' folyamit kiméri.

Téged dicsőít a' Zenith és Nadir.
A' szélveszek' bús harcza, az égi láng'
Villáma, harmatcsepp, virágszál,
Hirdeti nagy kezed' alkotásit.

Buzgón leomlom szined előtt dicső!
Majdan ha lelkem záraiból kikél,
'S hozzád közelb járulhat, akkor
A' mi után eped, ott eléri.

Addig letörlöm könnyeimet, 's megyek
Rendeltetésem' pályafutásain,
A' jobb 's nemesb lelkeknek útján,
Merre erőm 's inaim vihetnek.

Bizton tekintem mély sirom' éjjelét!
Zordon, de oh, nem, nem lehet az gonosz,
Mert a' te munkád; ott is elszórt
Csontaimat kezeid takarják.

A' BALATONI NYMPHA.

GRÓF TELEKI LÁSZLÓHOZ,

midőn a' Balatonra szállott.

1812.

Üdvez'llek Teleki, nádligetim között,
'S vigan nyujtom ezen tölgykoszorút neked.
Vigan zengeti el nádsipom énekét,
'S e' szent csészeviz áldozik.

Hősek' magva! nemed' tiszteli a' Magyar.
Él még benned ama' régi Szilágyi vér:
Melly Pannon' letörött thrónusza' talpkövit
Még egyszer leraká dicsőn

Korvinban, ki hazánk Bellerophonja lett,
'S a' vakságba merült századok éjjelén
A' menyből lehozá Delphi' szövétnekét
'S meggyujtá Buda' ormain.

Ennek fénye fajod' nemzeti bélyege.
Ez buzgatta ama' főpapi lantverőt
Pécs' szent erdeiben, szent palotáiban,
'S ez gerjeszti te melledet.

Minosz' rejteke volt a' te nagy iskolád:
A' villám' ura ott iktata Parthenon'
Felsőbb pitvariba, 's béavatott szemed,
Függött palladiumjain.

Láttad Deukaledon' fennyen uralkodó
Hullámit 's koronás Albion' árboczit,
A' bölcs nép' felemelt lelke' csudáit, és
A' törvény' diadalmait.

Lásd a' tájakat is, mellyeket e' napon
Kormányodra bizott a' haza' Istene:
Nézd a' puszta virányt 's tunguzi vad lakost,
'S a' szörnyek' fene nyomdokit. —

Nem tenger, nem egyéb helyhezet alkotá
A' nagy népeket és nagy birodalmakat.
Minden nép, ha javát ismeri, nagy, szabad
'S boldog minden időn 's helyen.

A' nép, hogyha szabad 's virtuszi nincsenek,
Gyermek: melly keziben kést 's üszöket visel;
'S egy rút törpe, gigász karddal: az éget, öl,
Ez vázkép, 's kaczagást okoz.

A' fényes Latium 's Szparta' kevély feje
A' virtusz' meredek bérczein ötle fel;
Pallász' fegyvere nyit útat oda, 's lehull
A' mit nem fedez aegisze.

Tedd a' durva getát a' Tiberiszhez, és
A' hét hegy' lakosit Boszporusz' öblihez:
Barlang lészen amott a' capitólium,
'S itt új Róma emelkedik.

Menj! megcsillapodott a' zaj előtted, és
Szendergő suhogás váltja fel a' morajt;
Nézd a' kék Badacsony lassu favont lehell,
'S nem küzd a' Tihany' ősz foka.

BÁRÓ PRÓNAY SÁNDORHOZ.

1812.

Mint a' szerencsés harczos, Olympián,
Kit megtapsol egész Graecia, 's Pindarosz
Megzeng, magát félistenekhez
Méri, 's az ég' özönébe fürdik:

Mosolygva nézi lelkesedett szemem
A' hősek' ragyogó szobrait és halált,
Mióta tőled pályabért nyert [1]),
Oh haza' bölcs fija! szűz kamoenám.

Győztem! lerázták czombaim a' fövényt.
Izzadt fürteimen szent olajág lebeg.
Nevem' kivittam mély porából,
'S általadám maradékaimnak.

[1]) Első kiadásban áll: *nyert* helyett, vett. Hogy az előző sorba *hősek* szó tétetett első és másod kiadásba, nem szereté a' költér, hozzám 1814ben irt levele szerint, mivel nála *bajnok* álla, mindazáltal: szobra*it* miatt, én is meghagyám.
Döbrentei.

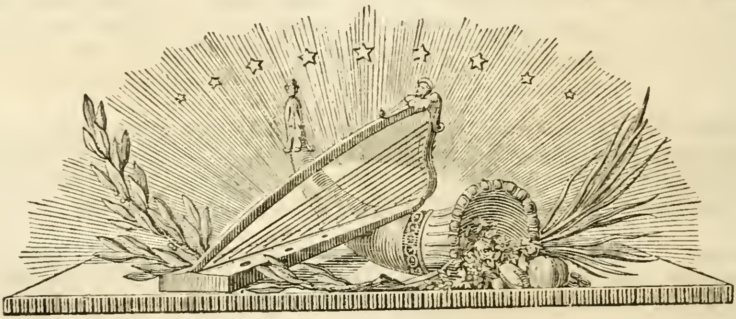
Hová, hová ránt ömledező hevem?
Oh érzem gyönyörű bérem' egész becsét,
Érzem tetőled nyerni lauruszt
Melly diadal! 's mi kevély dicsőség!

Tőled, ki a' Jót tiszteled és Nemest,
'S általhatsz [1]) az igazt fátyolozó szinen,
Melly annyi visszás képzetekkel
Tölti, zavarja szemünk' homályát;

Tőled, ki pályánk' tárgyait ismered,
És nagy fényü atyád 's híres ipad szerint
Ösztönt, paizst, tőrt nyujtva munkálsz
A' haza', nyelv' 's tudomány' ügyében.

Jer, jer, borúlj le Pythia' zsámolyán,
'S honnunk' Isteninek áldozatot vigyünk!
Te tulkokat, bort, drága myrrhát,
Én amarant koszorút 's virágot.

[1]) Első kiadásban: És túlhatsz . . .

HARMADIK KÖNYV.

A' MÚZÁHOZ.

Szelid Múza! ki keblemet
Égi lángra gerjeszted,
Felvonsz a' porból, 's szememet:
A' nap felé függeszted;

Ki mennyei balzamiddal
Öntözgeted fejemet,
'S örökkézöld pálmáiddal
Feded bé ösvényemet;

Ime oltárodra nyujtom
E' pinduszi szálokat,
Tömjénem' myrrhám' meggyujtom,
Fogadd el illatjokat!

Te vetted fel karjaidra
Gyenge esztendeimet,
Te osztod fel vállaidra
Még most is terheimet.

Ha a' gond' jeges kezei
Szívemet elesüggesztik,
Áon' myrtusz ligetei
Öledben feléleszlik.

Ha balsors' zivatarain
Reszketnek kormányaim,
Ilisszusz' virulmányain
Rengetnek szép álmaim.

Az ifjuság' örömei
Lassanként elrepülnek,
A' szép orcza' kellemei
Komor ránczokra gyülnek.

A' mi most ifjú szivünknek
Érzeményit bájolja,
Utóbb hideg értelmünknek
Homlokát megránczolja.

Minden gyönyörű Tempéink
Lassanként elhervadnak,
Legforróbb képzeményeink
Egyszerre majd megfagynak:

De te, kegyes tündér, végig;
Ragyogsz bús éjszakánkon,
'S a' Lethe' csendes révéig
Kisérsz setét pályánkon.

Biborfátyollal fedezed
Az élet' halvány képét,
Rózsaszínekkel himezed
A' sir' gyászos környékét.

Oh engedd; hogy napjaimat
Tenéked szentelhessem,
'S örömimet, gondaimat
Kebledbe kiönthessem.

ESDEKLŐ SZERELEM.

Ím' a' nap leereszkedik
Thétisz' bibor keblébe,
'S mosolyogva emelkedik
Lúna' szemérmes képe.

Az esti szellő' fuvalma
   Édes álmot lengedez,
Békés az ég [1]), 's nyúgodalma
   Hegyet völgyet béfedez.

De ah, az én siránkozó
   Szemeimre nem hullatja
Balzamát az illatozó
   Esthajnal' csillagzatja!

Lehajtom árva fejemet,
   De gondjaim felköltik,
'S nyughatatlan kebelemet
   Fájdalmakkal eltöltik.

Bágyadságom ha bezárja
   Néha fáradt szememet,
Kinyitja könyeim' árja,
   'S mossa halvány képemet.

Jaj, semmi nem enyhitheti
   Sérült szivem' sebeit!
Mert a' szerelem égeti
   Minden titkos ereit.

Csak nálad van gyógyitó szer,
   Te, ki azt megsebzetted,
Ki a' szerelemnek ezer
   Tőrét rám lehelletted!

Téged várnak kiterjesztve
   Reszkető két kezeim,
Téged az égre függesztve
   Sirdogáló szemeim.

Egy tekinteted gyilkosom
   'S boldogitóm tud lenni,
Szánj meg, kegyes! légy orvosom:
   Ne hagyj holtig epedni.

Süllyedek! nyujtsd karjaidat
   Mig el nem fogy életem,
Mig elhervadt ajakimat
   Ajakidra tehetem.

---

[1]) Első és másod kiadásban:
   Az ég békés, 's ...

LOLLIHOZ.

Lolli! bibor kellemiddel [1])
   A' rózsát megelőzöd,
'S édes bájos diszeiddel
   A' jégszivet meggyőzöd.

Szép vagy te mint ifjú Hébe [2]),
   Kegyes mint egy Grátzia,
Szerelmes mint Erycene,
   'S lelkes mint egy szűz Múza.

---

[1]) E' négy sor az első kiadásban igy áll:

„Lolli! gyönyör kellemiddel
   A' rózsát megelőzöd,
'S édes bájos kegyeiddel
   A' jégszivet meggyőzöd."

A' másod kiadásban áll:

„Lolli! deli kellemiddel
   A' rózsára homályt vetsz,
'S szivégető szemeiddel
   Belém ezer tőrt nevetsz."

[2]) Ez, a' költér' kéziratából vétetett. Első kiadásban így áll:

„Szép vagy te mint ifju Hébe,
   Nyájas mint egy Grátzia,
Olly kecses mint Erycéne,
   'S lelkes mint Uránia."

Másod kiadásban pedig:

„Szebb vagy te mint a' szép Hébe
   A' Dörgő' lángölében,
Szebb mint a' szép Erycene
   A' kellem' bájövében."

Képed' szelid vonásiban
Szerelmek nyiladoznak,
Tested' minden mozgásiban
Tündérek múlatoznak.

Szép, mikor édes éneked'
Szyrenhangja zengedez,
'S angyali érzékeny szíved
Harmoniát ömledez.

Szép, mikor pihegő kebled,
Mint egy galamb epedez,
'S lankadó nefelejts szemed
Harmatgyöngyöt görgedez.

Szép vagy te, mikor csintalan',
Mint könnyü zephyr, játszol,
'S titkaidról vigyáztalan'
Le-lereppen a' fátyol.

Szép, mikor a' gerjedelem
Andalodásba merit,
Szép, mikor a' szüz szemérem
Bibor lángszinbe borit.

De Lolli! a' test' szépségét,
Hidd el, csak úgy imádom,
Ha a' szép lélek' épségét
Tiszta kebelben látom.

Ha angyali leplegidben
Angyali szív verdegél,
Nemes tűz ég ereidben,
'S lelked a' porból kikél.

AZ EST.

Jer, Daphne! hol e' nyers patak
A' bérczből kiforradoz,
'S mohosúlt kősziklafalak
Köztt a' völgyre szakadoz;

Hol jegenyék hajladoznak
Égig nyúlt sudarokkal,
'S bokros tölgyek árnyékoznak
Terepély zöld ágokkal:

Ott függesszük szemeinket
Az ég' dicső képére,
Ott nyissuk meg sziveinket
A' szépnek érzésére.

Nézd, már a' nap' sugárai
A' hegyekbe merülnek,
'S Heszper' piruló lángjai
Alkonyaton derülnek.

Égi bíbor festengeti
Az aranyos felhőket,
Esti szellőcse lengeti
Az illatos ernyőket.

A' setét bükk felett ragyog
A' hold, csendes fényében,
'S rózsabokrok köztt mosolyog
A' patakok' tükrében.

Nézd, minő mennyei szépség
Nyílik meg most előttünk,
Minő mennyei csendesség'
Lelke lebeg körültünk.

Elysium' kiessége
Mosolyogva tér hozzánk,
'S az Istenek' békessége
Nyugalmat harmatoz ránk.

Illy szent csendesség' ölében
Hallgatott minden, 's így állt,
Midőn gyöngyház szekerében
Anadyomene szállt.

Cynthia igy ragyogtatta
Latmusz' virulmányait,
Hogy Endymionra rakta
Isteni szüz karjait,

Oh Daphne! a' szép lelkeknek
Legkedvesb ünnepe ez,
Hol a' forró érzelmeknek
Lángja önként gerjedez.

Hol a' szív önként megnyílik
A' gyönyörű érzésre,
'S Plátó' karján emelkedik
Égi lelkesedésre.

Hol lelkünk legszebben derül
Eredeti fényében,
'S legtisztább örömbe merül
A' természet' ölében.

Szíved haszontalan' eped
A' földi vak lármában,
E' szentséget nem lelheted
Semmi tündér hívságban.

Ott a' dicső természetet
Gyarló ecset majmolja:
Itt a' csuda szépségeket
Alkotó kéz rajzolja.

Ott a' bölcset elkábítja
A' balgatag sokaság:
Itt a' szívet 's észt megnyitja [1])
A' józan magányosság.

Ott az érzékeny szeretőt
Csapodár kar öleli,
Nem talál rokon érezőt,
Nyugodalmát nem leli:

Itt az ég' örömét ússza,
Melly úgy buzog keblében,
Mint a' kies Arethúza
A' hold' ezüst fényében.

[1]) Első kiadásban áll:
„Itt az észt 's szívet megnyitja."

A' HALÁL.

A' gonosznak és gyáva sziveknek [1])
Rettenetes vázkép a' halál,
Mint a' félénk, kába gyermekeknek
Rémítő az éjjeli homály.

Az erősek mosolyogva néznek
Porfedelük' oszlatójára,
A' jámborok békés szivvel dőlnek
A' bús czíprusz' szent árnyékára.

A' bölcs nyugodt elmével bucsuzik
E' játékszín' álorczájától,
Szabad lelke felebb ohajtozik
E' bujdosó csillag' hantjától.

Érzi, hogy itt isteni szárnyait
Eléggé nem héjáztathatja;
Érzi, hogy rab, mig testi lánczait
Hordozza és le nem rázhatja.

Oh, de mitől válunk olly nehezen?
Mi tündér báj vonz úgy magához,
Hogy mennyei lelkünk ne siessen
Eredete' dicső honához?

Nincs itt tiszta öröm bánat nélkül,
A' jó rosszal van öszvefonva:
Itt a' gazdag nyomva van szükségtül,
'S a' dicsőség fátyolba vonva.

Mihez ragad szivünk édesebben
Mint tehozzád, szent gerjedelem?
Mi tölti bé lelkünk' teljesebben
Mint te édes boldog szerelem?

[1]) Első kiadásban így:
„A' gonosznak, a' gyáva sziveknek."

Mégis gyakran csak kinzó örömmel
Fojtogatod [1]) nyögő kebelünk'!
Hol örömmel, hol bus könyözönnel [2])
Édes kelyhed' itatod velünk. —

Csak repülő álomkép 's csalódás
A' halandó ember' élete!
Rövid öröm, hosszú gond 's bánkódás
Bús életünk' szük kerülete.

Rabláncok a' földi szenvedések,
Mellyeket csak a' halál szakaszt:
Rózsaszálak a' gyönyörűségek,
Mellyeket egy őszi szél hervaszt!

Boldog, ki a' reá mért lánczokat
Itt nemesen türve viseli,
'S a' hervadó gyenge virágokat
Szivjóságnak [3]) 's észnek szenteli!

MULANDÓSÁG.

Hol a' mohos szirt' öbléből
Ezüst forrás ömledez,
'S a' patakok' csörgésétől
A' setét völgy zengedez;

Hol meredek tar kőszikták [4])
Az egekkel mérköznek,
'S a' százados roppant tölgyfák [5])
A' felhőkbe verődznek;

[1]) Első kiadásban: Epesztgeted ...
[2]) Első kiadásban: . . . könyűrömmel.
[3]) Első és másod kiadásban: Az Erkölcsnek.
[4]) Első kiadásban: kőszirtek.
[5]) Első kiadásban: tölgyek . . .

Hol a' vadonnak csudái
Pompájokat mutatják,
'S a' természet' nagy scenái
Az érzést felborzasztják;

Hol a' våromladékokon
Az ősz ült kor' lelke leng,
'S a' bészakadt sirboltokon
Bús halotti ének zeng;

Itt lakik a' képzelődés,
Képekben elmerülve,
Itt a' forró lelkesedés,
Plutarch' karjára dülve.

Itt emeli fel fátyolát
A' visszaemlékezés,
Itt rakja le zöld sátorát
A' bölcs magábatérés:

Itt tévelygek a' világi
Zajgástól [1]) külön válva,
Képzeletim' forrósági
Között magamba szállva.

Amott egy magas szirt' fokán
Egy puszta vár döledez [2]),
Mellynek szomorú homlokán
Bús régiség epedez.

Hajdan ez a' dicsőségnek
Volt fényes palotája,
'S a' legerősb vitézségnek
Győzhetetlen hazája;

Hajdan felséges tornyai
A' felhők köztt ragyogtak,
'S íme most kevély ormai
Rakásra omladoztak! [3])

Ott az eldőlt sirköveknél,
Hol most lelkek támadnak,
'S a' mély csendű éjfeleknél
Bús nyögések hallatnak:

[1]) Első és másod kiadásban: Lármától . . .
[2]) Első kiadásban: düledez.
[3]) Első kiadásban: „Mind rakásra omlottak.,

Ott nyúgosznak a' bajnokok
Mélyen a' föld' gyomrában,
A' töredezett oszlopok
Között örök homályban.

Ama kormos ablakoknál,
Hol most repkény szövődik,
'S a' mohosúlt kőlábaknál
Iszolag tekerődik:

Ott bucsúzott szivszakadva
Az ékes hölgy férjétől,
Mikor a' kürtök riadva
Elszakasztták keblétől.

Ott nézett le borzadozva
Bajvivó kedvesére,
Ott dőlt ismét lankadozva
A' győzőnek keblére.

Amaz ijesztő boltoknál,
Hol most baglyok huhongnak,
'S a' rémitő nyilásoknál
Száraz kórók suhongnak:

Ott hörpölték egymás' vérét
A' párduczos magyarok,
Ott nyerték el a' harcz' bérét
A' győzhetetlen karok.

Ama bérczfalakon álltak
A' vár' pártás szüzei,
Mikor ellenségbe vágtak
A' haza' erősei.

Ama' vár' roppant kapuján
Zengtek a' tárogatók,
Mikor a' véres harcz után
Megtértek a' hóditók.

'S ott, hol a' győzedelmesek
Toborzón [1]) vigadoztak,
'S az érzékeny szerelmesek
Szivükben olvadoztak.

Most a' gyászos romladékon
Bús éjszakák borongnak,
És a' borzasztó tájékon
Bágyadt szellők zokognak. —

Igy múlik el a' világnak
Minden gyönyörűsége!
Igy minden tündér nagyságnak
Veszendő dicsősége!

Hősek' márvány sarampóit
Az idő eltemeti,
'S a' félvilág' hóditóit
Feledékeny por fedi.

A' bölcs, ki ma nagy lélekkel
A' naphoz emelkedik,
Holnap gyáva gyermekekkel
Egy sirba ereszkedik!

VIGASZTALÁS.

Mindig csak sirsz? csak bús siralomra
Nyilnak most is bágyadt szemeid?
Mindig csak e' gyászos sirhalomra
Öntözgeted néma könyeid'.

Tudom, legszebb örömid' reggelét
E' szomorú hant alá zárád;
Tudom, árva szived' kedves felét
Kéri vissza epedő arczád [1]).

Oh, hárítsd el ázott [2]) fátyolodat
Bús szemedről, kegyes szenvedő!
Nem fedi már szeretett tárgyadat
E' porhalom 's mohos temető.

[1]) Első kiadásban: Toborzon; másodban: Toborzan.

[1]) Első kiadásban: . . . . bánatos arczád.
[2]) Első kiadásban: . . . . nedves fátyolodat.

Ott lebeg már az öröm' szárnyain,
  Hol a' békés Lethe csörgedez,
'S virágzó zöld pálmák' árnyékain [1])
  Örök élet' lelke lengedez;

Hol a' myrtusz 's amarant szigetek
  Felett arany aether mosolyog,
'S illatozó balzamos ligetek
  Köztt az élet' forrása ragyog;

Ott békesség 's isteni nyugalom
  Harmatozva száll mindenekre,
Nincs ott bánat, sem gyász, sem sírhalom,
  Sem bús fátyol halvány képekre.

Nem szakad el a' hív szerelemnek
  Ottan többé rózsakötele;
Ott virrad fel a' sokat sírt szemnek,
  Bíbor színben, kivánt reggele.

Vár tégedet is e' dicső tájék!
  Ezentúl szent hantjait járod;
Vár szeretőd, vár e' kedves árnyék,
  'S nem sokára szívedhez zárod.

Akkor égi csókok törlögetik [2])
  Gyöngy arczádról kegyes könyeid',
'S rég ohajtott karok ölelgetik
  Rég ohajtott szűz tetemeid'.

Ölelkezve fogtok leborúlni
  Dicső atyánk' szent zsámolyánál,
'S édes örömlángokra buzdúlni,
  Cherubimi harmóniánál.

---

[1]) Első kiadásba ez így tétetett:
'S a' virágzó zöld pálmák' árnyain.

Berzsenyi az ellen, így irt: Ebben két hiba van; a' szükségtelen *A'*, és a' még szükségtelenebb új szó, melly illyen szomorú, egyszerű tónushoz épen nem illik. *Árny* szép és jó szó, de csak a' maga helyén. Legyen tehát: „'S virágzó zöld pálmák' árnyékain."

[2]) Első kiadásban: . . . törlöngetik.

LILIHEZ.

1791.

Jer, Lili! nézd langyos szellők
  Lengetik a' ligetet,
'S illatozó híves ernyők
  Mérséklik a' meleget.

Jer, e' szép juharlugosnak
  Dőljünk le árnyékára,
'S míg a' gerliczék búgdosnak,
  Vigyázz lantom' szavára.

Kedves gyermek! fakadoznak
  Kellemeid' bimbai [1]),
Pihegnek már 's dagadoznak
  Melled' hattyúhalmai.

Az ifjúság' kellemei
  Mosolyognak orczádon,
'S az életnek örömei
  Virítnak zöld pályádon.

Ollyan vagy mint egy szűz rózsa,
  Melly még csak tavaszt látott,
Mellyet csak harmatgyöngy mosa,
  'S csak lágy szellőkkel játszott.

Mint egy zephyr, melly virágos
  Ligetek köztt lengedez,
Illatokkal él, 's balzamos
  Violákon tévedez.

Gyönyörűség és vidámság
  Folyja körül ösvényed;
Mert még a' szűz ártatlanság
  Oltárán ég tömjéned.

---

[1]) Első kiadásban: „Ingerményed' bimbaji."
Kellemeid-et Berzsenyi akará vissza.

De ki ne térj ez ösvényből,
Mellyen most rózsát szaggatsz;
Oh vigyázz, mert az örvényből
Soha ki nem gázolhatsz.

Ha elveszted az erkölcsnek
Intéző fonalait,
Számtalan veszedelmeknek
Leled labyrinthjait.

El ne hagyd őrangyalodat,
Hiv szelid erkölcsödet;
Nyujtsd neki gyenge karodat,
Hadd vezérljen tégedet.

Csak ő menti meg szemedet
Ezer könyhullatástól,
Ő menti meg szépségedet
A' kora hervadástól.

Ő intézget karaival
Páphusz' virulmányain,
'S béfedez hiv szárnyaival
Az öröm' hullámain.

Oh ezer örvény és hinár
Fogja pályád' majd körül!
De ha ésszel 's erkölcsel jár,
Hidd el, egybe sem merűl.

Ezek légyenek őrei,
Kedves gyermek, szivednek [1])!
Igy a' hiúság' tőrei
Meg soha nem ejthetnek.

Ezek ismertetik veled
A' szireni hangokat;
Ezek mutatják meg neked
'A gaz csapodárokat.

Szived' kedves rokonfelét
Neked ezek választják,
'S földi éltednek édenét
Karjai köztt megadják:

[1]) Első kiadásban így:
„Te kedves, ép szivednek!"

Hol szelid öröm 's vidámság'
Lelke fog ápolgatni,
'S az aranykori boldogság'
Angyala csókolgatni:

Addig is, mig homlokodon
Arany üstök omladoz,
Akkor is, ha majd arczodon
A' rózsaláng hervadoz.

REGGEL.

Nézd a' napnak derülő sugára
Mint ébreszti a' természetet,
Mint önt új bájt a' virág' fodrára
'S mint zendíti a' zöld ligetet [1]).

[1]) E' négy sor helyett az első kiadásban következő nyolcz sor áll:

„Már keleten pirulnak az egek,
A' virradó hajnal mosolyog,
'S a' tündöklő aranyos fellegek
Köztt ragyogó fáklyája lobog."

„A' pacsirta hangicsálva repdez,
Víg örömét zengve kiönti,
A' kis fecske 's elefánt örvendez
'S a' feljövő napot köszönti."

Nézd új öröm 's újult életerő
Száll hegyekre, száll most völgyekre [1]),
Csak az örök homályban heverő
Bagoly siet bús rejtekekre.

Nem mosolyog neki a' szép reggel,
Sem az élet' harmóniája:
Kedvesb neki a' szomorú éjjel
Mint az egek' dicső pompája.

Igy van minden! változhatlan renddel
Ki van szabva éltünk' pályája;
Egyik rokon a' félistenekkel:
A' másiknak por a' hazája.

A' rablelkek örök setétségbe'
Bolyongnak a' denevérekkel:
Nem nézhetnek a' dicső napfénybe
Örök éjhez szokott szemekkel.

A' nagy lélek önként az aetherben
Héjáztatja szabad szárnyait,
Nem tartja itt fojtva porkötélben
Az égi tűz' nemes lángjait.

Nem tébolyog goth épületeken
Az éjjeli vak madarakkal:
Felebb evez a' nagy álpeszeken
A' nap felé uszó sasokkal.

NELLI.

Hát a' szerelem' szent lánga
Csak illy mulékony?
'S Nelli is, mint minden lyánka,
Csak változékony?

Hív szeretőt az ég alatt
Ne kérj kebelem!
Ha a' szelid Nelli csalhat,
Hol a' szerelem?

A' kép' angyalvonásai,
A' kegyes szemek,
Nem a' lélek' tolmácsai:
Csak csalfa szerek!

A' szerelem' esküvését
A' hagymáz teszi:
A' szív forró döbögését
A' vértől veszi.

Egy pillanat' tüneménye,
Muló örömünk;
Csalatásunk' szüleménye
Játszadoz velünk.

Jaj, de hát én mért epedek?
Lelkem miért ég?
Szünet nélkül mért szeretek?
Ha nincsen hívség!

Kínomat mért nem olthatja
Sem idő, sem ész;
Sőt sebeimet faggatja
Minden orvos kéz.

Éjjelimen őtet látják
Beteg álmaim,
Nappal ő nevét kiáltják
Sohajtásaim.

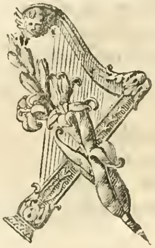
Philomele' panaszai
Nevét zokogják,
A' csillagok' fénysorai
Nevét rajzolják.

Valamerre járok kelek,
Üldöz árnyéka,
Meg nem menthet a' tengerek'
Végső tájéka.

Van igaz, van hív szerető,
Érzem keblemben:
Csak te vagy, Nelli, hitszegő!
Csak te kegyetlen!

---

[1]) Első kiadásban igy áll:
„Újult öröm, újult életerő
Száll most minden teremtményekre.

FANNIM' EMLÉKE.

Sirásra vonult képemmel
Hüs öledbe sietek
Csendes liget! keservimmel
Mert itt magam lehetek.

Te láttad szép örömimet
Fannim' forró keblében:
Te rejtsd el bús könyeimet
Alkonyatod' leplében.

Itt, hol hársak árnyékoznak
A' setét völgy' ölébe,
'S csörgő vizek omladoznak
A' vadrózsák' tövébe;

Itt nyögtem ki epedezve
Beteg szivem' sebeit,
Itt szoritám esedezve
Hozzám gyenge térdeit.

Itten mosolygott szemembe [1])
Szeliden elpirúlva,
Itt dőlt égő kebelembe
Édesen elájulva.

A' liget' zöld sudarai
Halkva körülsusogtak,
A' hold' játszi sugárai
Könyeinken ragyogtak.

Minden megszünt 's az estvének
Nyugalmában hallgatott,
Csak szivemk' verésének
Döbögése hallatott.

Csak a' szerelmek' angyala
Élt 's repdezett körültünk,
Csak az öröm' szép hajnala
Viradozott fölöttünk.

Örökké virulj, kedves hely!
Hintsen bé virágival
Minden tavasz, 's minden reggel
Legfrisebb harmatival.

Gyakran fog bánatos lelkem
Te körülted lebegni,
Hozzád vonz árva szerelmem
Kinom' elkeseregni.

Gyakran éjféli órákon
Látsz te itt sirdogálni,
'S nyögdécselő furulyámon
Bús nótát fujdogálni.

PHILLISZ.

Még most teljes orczáimon
Rózsabimbó fakadoz,
'S alabastrom vállaimon
Barna hajfürt ingadoz.

Éden virágzik mellettem,
Szemem rózsán tévedez,
Érzem, örömre születtem,
'S ime szivem epedez.

Vidám szerelmet mosolyog
Még most minden körültem,
Szivem csak örömre dobog:
De ah, még nem örültem!

[1]) Első kiadásban igy áll:
„Itt mosolyodott szemembe."

Mi haszna szivom aetherét
Éltem' szép tavaszának?
Nem szíhatom lehelletét
Az öröm' balzamának!

A' galamb is csak úgy örül
A' kedves kikeletben,
Ha szerelmes párja körül
Búgdozhat a' ligetben.

AZ ÉN KEGYESEM.

Az én kegyesem nem nemes,
De deli és szép,
Mint egy Grátzia, kellemes [1],
Szive tiszta 's ép.
Félénk szeme nem mosolyog,
Csak dagadó melle dobog,
Midőn felém lép.

A' módit ő nem ismeri,
Sem piperéit,
Ah, még is olly szépen szedi
Könnyü lepleit!
Barna fürte' sodradéka,
Fátyola' csendes árnyéka
Festi kecseit.

Szép, ha képén a' szerelem
Rubinja pirul:
Szép, ha könyét törülgetem,
'S vállamra simul:
Szép, ha ölel, fohászkodik,
Szine százfelé változik,
'S nyelve elnémul.

[1]) Első kiadásban igy áll:
„Mint egy Chárisz, olly kellemes."
Az ittenit, Berzsenyi tevé maga, vissza.

GLÜCZERE.

Alkonyati homály terjed
A' csillagok' boltjára,
'S pirholagos lánggal gerjed
Az esthajnal' sugára.

Szűz Cynthia sárkányait
Fényszekerén vezeti,
'S a' Balaton' hullámait
Rubinláng festegeti.

Örömre int a' természet
'S éltem' tünő tavasza;
Szerelemre az enyészet
'S philomele' panasza [1]):

De én komoly szemet vetek
A' hold' ezüst képére,
'S csak szomorú dalt pengetek
Heszperusz' intésére.

Túl jár elmém a' Badacsony'
Kies virulmányain,
Túl a' rengeteges Bakony'
Setétellő ormain.

Ott, hol zsenge érzéseit
Ifjú szivem gerjesztė,
'S az öröm' s bánat' könyeit
Legelőször eresztė.

[1]) Első kiadásban: „'S Dauliának panasza."
Az a' szokatlan „Daulia" *irá Berzsenyi*, nem illy mindennapi dalba való.

Hol Glüczi! veled karöltve
Néztem az est' csillagát [1]),
'S lelkem, örömmel megtöltve,
Itta Hébe' poharát.

SZERELMES BÁNKÓDÁS.

Itt, hol e' bujdosó csermely
A' bús bükkben tévedez,
'S búslakodó énekemmel
Csak a' kőszirt epedez,

Megjelensz, oh kegyes lélek!
Epedező [2]) szivemben,
'S hiv kebledbe visszatérek
Forró képzeletemben.

Ha a' bús hold' sugárai
A' vizeken reszketnek:
Bágyadt szemem' záporai
Csak téged emlegetnek;

Ha a' hajnal biborszinnel
Az égen pirosodik:
Árvád lankadozó szivvel
Terólad gondolkodik.

Ha bús völgyek' rejtekében
Kinom előtt bujdosom,
A' vadon' bús zengésében
Édes neved' hangozom;

Ha magányos kamarámban
Keservimmel zárkozom,
Könnyel ázott nyoszolyámban
Utánad óhajtozom.

Minden reggel siralomra
Nyitom fáradt szememet:
Siratlak, ha nyúgalomra
Hajtom árva fejemet.

Oh, siratlak mig könyeim'
Forrása el nem apad,
Míg bé nem hunynak szemeim,
Míg szívem meg nem szakad.

---

1) Első kiadásban: „Néztem az est' sugarát."
Berzsenyi maga tevé: *csillagát*.
2) Első kiadásban: „Epekedő szivemben."

A' REMETE.

Egy őszült remetét a' Tihany' oldalán
Ismértem. Sivatag sziklaüregben élt.
Már két századokat hordoza vállain,
'S mellén lengedezett hosszu fejér szakál.
Gyakran, bölcs szavait hallani, elmenék
Barlangjába, vidám gyermekidőm alatt.
Sok történeteket hordogatott elő
A' bölcs ősz az idők' régi homályiból.

Egy szép alkonyaton melleje ültetett,
Ősz pillái alól könnye kicsordula,
'S igy kezdé szavait: Látod amott, fiam,
A' mint a' Balaton' habja locsogva küzd
A' bércz' öbleiben, 's rengeteges vadon'
Zöld pártája körülfüzte az ormokat?
Ott, hajdan ragyogó tornyok, erős falak
Állottak, sudaras sorjegenyék között.
'S im ott egy feketűlt klastrom, az ó világ'
Buzgósága' dicső temploma 's szent helye.
Sok távollakozók 's messze zarándokok
Csókolták küszöbét 's szentjei' zsámolyát,
'S a' hymnuszba vegyült orgona' hangjai
Buzgón ömledezék a' hegyeket körül.

Hány szív harczola szent boltja' homályiban!
Mig eltépte magát ösztöne' lánczain,
'S lángérzése szelíd buslakodásra vált!
Hány szép hervada ott élete' hajnalán,
Mint egy gyenge virág a' havasok között,
Melly látatlan' alak diszeivel kivész!

Ott lankadt, epedett Váradi Lóra is
Érző lelke' tüzes gerjedezésiben.
Nem fojthatta meg azt a' feledő idő,
Sem más isteni kéz' mennyei balzama.
Legszebb szűz vala ő Hunnia' térein.
Sok fényes lovagok néztek ohajtva rá:
Sok nagy gazdagokat Lórika megvetett,
Mert szivét szeretett Sándora birta már,
'S oldhatlan kötelek köztt vele egyesült.
Sándor régi nemes faj, de szegény vala;
Mellyért Lóri' kemény atyja csikarva dúlt,
'S e' klastromba dugá a' szerető leányt.
Kábultan maradott Lóri sokáig itt,
'S mint egy álmodozó, csendesen elmerült.
Míglen végre beteg szive felébrede,
'S a' kétségbeeses' tőreivel vivott.

Már négy bús kikelet látta siralmait
'S lassanként kihaló kellemit, a' midőn
Egy bús óra alatt ajtaja megnyilék,
'S a' régensiratott, karja közé rogya.
Testek' rándulatit festeni nem merem,
Sem tördelt szavukat 's ömledezésiket.
Megdöbbent kebeleik nyögve szorúltak el,
'S bennek minden erő 's élet eloltatott.
Míglen végre, sebes könnyeik' árjai
Megnyitván lekötött nyelvüket, így zokog
Forró csókjai köztt a' pihegő leány:
Oh kedves, kit az én lelkem epedve várt
Minden perczeneten, 's értted imádkozott!
Választott! de az ég szivemet eltöré!
Eljöttél, hogy ezen néma falak között
Esdeklő szeretőd' könnyeiben füredj?
Eljöttél, hogy alélt lelkem előtt kinyisd
Elvesztett örömünk' hajdani édenét?
'S hogy még egyszer örömkönybe borúlt szemét
Lóridnak, karodon zárja be a' halál!

SÁNDOR.

Nincs szóm, nincsen erőm! végy kebeledbe, végy!
'S olvasd e' halavány orcza' vonásain,
Olvasd e' szomorún béapadott szemen,
Mint szenvedt nyomorúlt életem ekkorig.
Bujdostam hegyeken, völgyeken és habon,
Míg felleltelek, oh angyalom! édesem!
Ím' álttörte aczélzáraidat karom.
Jer most, merre karom 's a' szerelem vezet.
Egy csendes kalibánk, egy nyoszolyánk leszen.
Menjünk! int az idő; oh ne habozz! kövess!

LÓRI.

Menjünk; nyujtsd karodat! légy vezetőm! megyek
A' bús kaukazuszon 's tengerek' árjain
Lángnak, habnak, ezer fegyverek' élinek.
Isten véletek itt, oh szomorú falak,
Itt hagylak! szeretőm' karjain elmegyek!
Menjünk a' szerelem' szárnyain ... Oh, de mit,
Mit hallok? elalél lelkem. — Egek, mi ez?
Halld a' lármaharang! nézd! közelítenek
A' fáklyák. Ti kemény Istenek! — el vagyunk
Árultatva tehát? — Oh, te csalárd öröm!
Eltünsz-e valamint egy hiu búborék?
Már hát nem lehetek, kedvesem, a' tiéd
E' földön! de tiéd lészek az égbe' majd!
Oh kedves szeretőm! hogyha szeretsz, ne hagyj
E' mélységbe! ne hagyj! ölj meg ezen helyen:
Ölj meg, hogy kezeden fogyjon el életem.
Hah jőnek! Szeretőm, hiv szeretőm, ne hagyj!
Csókolj meg, 's vasadat döfd ide, oh ne szánj!
Döfj, ím itt kebelem [1]). Én örömest halok.
Add meg nékem ezen leggyönyörűbb halált!

Ekkor Sándor előrántja hegyes vasát,
'S a' vállára borúlt szűz' kebelébe döf.
Elsóhajtva repül bánatos élete,
'S egy bágyadt köszönöm! volt lebegő szava.

SÁNDOR.

Hah, menj menj, te nemes lélek! ez a' világ
Nem méltó tereád, menj! követőd leszek.
Hah, már látlak! az ég' fényözönén lebegsz,
Intesz, hívsz, mosolyogsz, karjaidat nyitod.
Oh kedves szeretőm, Lóri, te hívsz: megyek.

Ekkor Lóri' hideg karja közé borult.
Csókokkal befedé kedvese' tagjait,
'S mélyen mártja sebes szive alá vasát,
'S forrón összevegyült vérük eláradott.

---

[1]) Első kiadásban: „Táran áll kebelem." Itt sines helyén az új szó, *irá Berzsenyi.*

Ott egy nyárfa alatt lett temetőhelyük.
Egy szép gerlicze pár jött ki porokból, és
E' csendes ligetek' sátoriban leszállt.
Gyakran látni setét éjjeleken fejér
Fátyolban lebegő lelküket e' helyen:
Gyakran hallani itt lassu melódiát
Éjjel, mint valamelly gyenge furuglyaszó
Messzünnen kihaló gerlicze hangjait.

CZENCZIMHEZ.

Czenczim! repül az élet,
Mint egy sebes sohajtás.
Tünik tavassza 's hervad,
Mint gyenge rózsabimbó.
A' melly zephyr kinyitja
Langyos lehelletével,
Az tépi el mosolygó
Diszét kis életének.

Meg most mi is virágzunk
Mint a' libáni Tempék.
Szivünk örömre repdez,
Lelkünkben égi láng ég.

Majd eltünik szerencsés
Éltünk' arany tavassza.
E' barna fürt lehull majd,
Melly büszke válladon csügg.
Villám kaczér szemednek
Fényét homály borítja.
Kebled' csudás alakja
'S e' szép ajak' rubinja
A' vad halál' kezében
Porban heverve sorvad.

Éljünk tehát 's örüljünk;
Mert ah, csak egyszer élünk!

FŐ ÉS SZÍV.

Mit? 's hát azért epesszem
Éltem' tünő tavasszát,
Hogy megvetett az álnok?
Biblisz szerint nem olvaszt
Vizzé szerelmem engem:
Nem mossa gyáva könnyel
A' férfi, arczulatját.
Tán hímes Hybla' berkén
Egy szál virág mosolyg rám?
'S tán Ámor, egy leánynak
Képére nyomta csókját?
Nem csak Chloe' fejéről
Folynak le barna fürtök,
Nem csak Chloe' szemében
Villognak égi tegzek.
Menj, menj! szabad vagyok már.
Hálá! kinyilt kalitkám!

Hálá! — de jaj, mi fojt el?
Bús könnyeim buzognak,
Jaj, szivemet nem oltja
A' fő' hideg tanácsa!

Édes Chloém! szeretlek
Mint méhek a' virágot,
'S mint a' folyót az őzek!

ESZTIHEZ.

Szép, szép az élet, Eszti!
A' myrtusz illatokban
Ámor' 's Dióne' karján
Be édes élni, Eszti!

Más félje a' szerencsét
'S a' tengerek' haragját;
Golkonda' drága kincsét
Rakásra gyűjtse öszve,
Villogjon a' dicsőség'
Polczán Napoleonnal;
Hirdesse győzedelmét
Száz diadalmi paeán:
Én véled, édes Esztim,
Véled kivánok élni
Elrejtve a' világtól,
Hol senki nem vigyáz ránk,
Hol semmit én ne látnék.
Csak édes angyalorczád',
Csak téged, édes egygyem!
Hol mást ne hallanék én,
Csak szád' kegyes sugását
'S hiv sziveink' verését.

A' TÁNCZOK.

Nézd a' tánez' nemeit, mint festik játszi ecsettel
A' népek' lelkét, 's nemzetek' izleteit.
A' Német hármas lépéssel lejtve kering le,
'S párját karja közé zárja 's lebegve viszi.
Egyszerü a' Német mindenben, 's csendesen örvend,
Egyet ölel mindig, 's állhatatos szerető.
A' Gallusz fellengve szökik, 's enyelegve kacsingat,
Párt vált, csalfa kezet majd ide, majd oda nyujt.
Ez heves és virgoncz, örömében gyermeki nyájas,
Kényeiben repdez, 's a' szerelembe' kalóz.
A' Magyar egy Pindár: valamerre ragadja az oestrum,
Lelkesedett tűzzel nyomja ki indulatit.
Majd lebegő szellő, szerelemre felolvad epedve,
'S búja [1]) hevét kényes mozdulatokba szövi.
Majd maga fellobbanva kiszáll a' bajnoki tánczra
(Megveti a' lyánkát a' diadalmi dagály)
'S rengeti a' földet; Kinizsyt látsz véres ajakkal
A' testhalmok közt ugrani hőseivel.
Titkos törvényit mesterség nem szedi rendbe,
Csak maga szab törvényt, 's lelkesedésre határt.
Ember az, a' ki magyar tánczhoz jól terme, örüljön!
Férfi erő 's lelkes szikra feszíti erét.

[1]) Első kiadásban: „'S bája' hevét" 'stb.

EMMIHEZ.

Emmi! nékem sem fedi szivemet jég.
Láng az éneklő, heve forr dalában;
Ömledő bőség, magasabb csapongás
Önti ki lelkét.

A' ki vért zengett 's haragos Szkamandert,
A' ki a' zordon Rhodopén parancsolt
Kőnek és vadnak 's Rhadamanth' kezének:
Hév szerető volt.

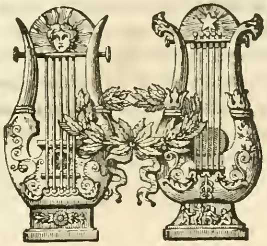
Dirce' zengőjét, ki Olympiának
'S Peliont égig ragadó gigásznak
Harczait dörgé: szerelem dagasztá
Küprisz' ölébe.

'S azt, ki ezt mérész utain követte,
'S büszke reptével ragyogóbb vidékre
Hítta Rómának koszorús leányit,
Grátzia szülte.

A' lyrát felként kezek érdekelték.
Húraim gyengék magas égi hanghoz,
A' szelid Páphusz' kiesébe nyögdel
Leszboszi hárfám.

Jer vegyülj hozzám epedő szavaddal
Édes esdeklőm! öröm-ömledéssé
Olvad e' bús dal, 's koszorúzva dőlök
Gyenge öledbe.

Énekeld Chárisztvelem, és Diónét!
A' hol e' kettő mosolyogva múlat,
Ott az ég, 's minden kegyes Istenével
Harmoniát zeng.

ÉLETPHILOSOPHIA [1].

Én is örömre születtem
  Arkadia' berkében,
Rózsapárnán szenderegtem
  Küprisz' ambrás ölében.
    Az arany század' Istene
    Pásztorai közé kene.

Ah! de mint az arany világ,
  A' rózsakor elrepűl!
Olympuszra más Isten hág,
  'S Dodona' berke dördűl.
    Elvirít a' szép kikelet,
    'S vele a' heszperi liget.

Az enyém is elvirult már!
  Pályám vége közelít:
Hol a' gigászi örök vár
  Chaoszába elmerít,
    Mint egy cseppet az oczeán,
    Mint egy sohajtást az orkán.

Légyen álom, légyen biró,
  Bátran megyek elébe,
Mint egy elfáradt utazó
  A' vadon' enyhelyébe.
    Mert ha biró: nem furdal vád,
    Mert ha álom: nyugalmat ad.

[1]) Első kiadásban: „AZ ÉLET' KORAI."

Ember voltam, csak gyarlóság
  Létem' fényes bélyege,
Erényem ha, nem hiúság [1]),
  Forró vérem' melege.
    Ha szívem nemesebben vert,
    Önmagában méltó bért nyert.

Sirjak-e, hogy életemet
  Jól használni nem tudtam,
'S legkiesebb ösvényimet
  Álmodozva folytattam?
    Ha ezt újra elkezdhetném:
    Ismét a' múltat követném.

Az ifjúság' örömeit
  Lelkesedve öleltem,
De szívem' szebb ösztöneit
  Soha bé nem tölthettem.
    Ithakám' partját elértem:
    'S ah hazámra nem ismértem!

Úgy éltem, hogy életemet
  Vissza élni ne bánnám,
Úgy éltem, hogy életemet
  Végezni ne fájlalnám;
    Megcsókolgattam rózsáját,
    Megizzadtam vaspályáját.

Láttam a' mosolygó tavaszt,
  Láttam az égető nyárt,
Láttam minden időszakaszt,
  'S minden földi láthatárt!
    Ha örök időket élnék,
    Ezeknél többet nem érnék [2]).

Tünő éltem' rövidségét
  Én tehát nem siratom,
'S a' jövendő' kétes képét
  Előre nem borzadom.
Minden kornak van Istene,
Nem zúgolódom ellene,
  'S kebelemben marasztom.

---

[1]) Első kiadásban: „Ha virtuszom nem hiúság."
[2]) Első kiadásban: — — — kérnék.
Ez nem igaz, *irá Berzsenyi*, mert, kérnék, de nem lehet. Tétessék tehát: nem érnék, mert: nihil novi in mundo. Egyebet nem látnék, mint a' mit már láttam. Ezt akarám mondani.

LEVÉLTÖREDÉK, BARÁTNÉMHOZ.

Ne kérdezd barátném! mint töltöm időmet,
'S távolléted alatt kedvem' miben lelem?
Tudod elvesztettem édes enyelgőmet,
Tudod magam vagyok, mert te nem vagy velem.

Lefestem szüretem' estvéli óráit,
Ha már cselédimet nyugodni eresztem.
És csak alig hallom a' vigság' lármáit,
Agg diófám alatt tüzemet gerjesztem.

Leplembe burkolva könyökemre dőlök,
Kanóczom' pislogó lángjait szemlélem,
A' képzelődések' álmába merűlök,
'S a' lelkesedésnek szent óráit élem.

Az őszibogárnak busongó hangjai
Felköltik lelkemnek minden érzéseit,
'S az emlékezetnek repdező szárnyai
Visszahozzák éltem' eltünt örömeit.

Életem' képe ez. — Már elestvéledtem,
Béborult az élet' vidám áloreczája!
Még két mulatótárs van ébren mellettem:
A' szelid szerelem' hamvadó szikrája,
'S bús melancholiám' szomorgó nótája.

BARÁTIMHOZ.

Már már félre teszem leszboszi lantomat,
Érzésim' felesét 's néhai biztosát.
Nem penditi meg azt már soha semmi tárgy,
Sem nagyság' ragyogó nimbusza, sem Chloém'
Andalgó szemein gerjedező hevem.

Forró ömledezés csalta ki hangjait
A' vig reggeli kor' rózsavirányain.
Hervad már tavaszom, 's bimbai hullanak.
A' szép álmodozás' kedves alakjai,
A' tündér Amathusz' bájai oszlanak,
Éltem' gondjai köztt a' komoly ész előtt.

Nem kiván koszorús hirt, nevet énekem.
Kész bérem: ha nemes lelkeket érdekel,
És néktek szeretett nemzetem' ékei,
Laurusszal fedezett bölcsei! tetszhetik.

Épit, ront, az idő' lelke, ezer csudát
Szül, 's ismét repülő szárnyaival ragad.
A' ti érdemetek 's mivetek élni fog,
A' mig egy Magyar él a' Duna' partjain.
Alkotmánytok' örök' talpkövihez teszem
E' morzsát, 's az idők' harczai köztt megáll.

JEGYZÉS.

Az első kiadás csak e' három könyvig terjede, mert azok 1813-beli kiadása előtt, a' költér, le is monda már, 36 évében, legvonszóbb szerénységgel, miként ezen itteni utolsó dalszak mutatja. Örvendek, hogy e' feltételét az én levelem hagyatá vele abba, (l. válaszát januar. 5-kéről 1814 's itt a' 47d. lap 2d. oszlopát), és elé, még a' következő lelkességek terméneк.

Az itt ott tett jegyzések, mutatják, e' harmad kiadásnak a' másoddal lett pontos összehasonlítását.

Döbrentei.

NEGYEDIK KÖNYV.

A' BONYHAI GROTTA.

ÖZV. GRÓF BETHLEN ÁDÁMNÉHOZ GRÓF GYULAI KATALINHOZ.

1814.

Lebegjenek, oh grotta, feletted
Ölelkezve pálmák 's myrtuszok' lombjai,
Hintsenek szent árnyékot körülted,
Hintsenek illatot Ilissusz' bokrai.

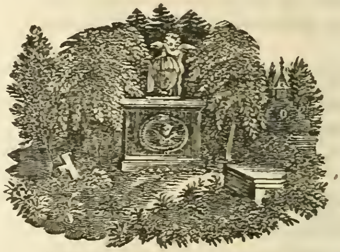
'S ha majd csendes mohaidon ledül
A' hősek' leánya magányos óráin,
'S a' szebb lelkek' gondjaiba merűl,
Oh fedezd könnyeit 's szárítsd el orczáin.

'S midőn karján „Melancholiámnak"
Az ének' nektáros érzésére hevűl,
Légy temploma a' szelid muzáknak
'S a' sphaerák' zengése ömledezzen körül.

B. WESSELÉNYI MIKLÓS' KÉPE.

1814.

Mint az egekbe merült Aetnának az alja virányos
'S a' tetején örökös tűzörvény 's aetheri fagy küzd;
Arczaidat derülő tavaszod' szép hajnala festi,
Jég fedi homlokodat 's láng csap ki komoly szemeidből. —
Erdély! mennyköveid forrnak bent, esküszöm, áldozz!

A' TEMETŐ.

1815.

Elrémülve tekint, oh temető, reád
A' tündér hatalom 's a' ragyogó dagály.
Látásodra szemek' vázai 's a' világ'
Álorczái lehullanak.

Te a' durva tyran' bíborit elveted
Mint a' koldus' utált élete' terheit,
'S a' szent emberiség' jussa szerint nekik
Egy rangot 's nyugodalmat adsz.

A' kit szíve emészt 's elhagya a' remény,
Annak még te reményt adsz 's magas enyhülést.
Jer adj nékem is adj! ím leereszkedem
Szentelt hantodon 's álmodok.

Mit? 's hát kell-e nékem álmodozás, remény?
Agyváz altat-e vagy pólyadal engemet?
Oh ismérem ezen phantomi lét' körét
'S nem szédül küszöbén fejem!

Minden szálfű, virág, mellyre tekintek itt,
Érző szív vala, melly ömlede mint enyém;
Minden porszem ugy élt, úgy szeretett, örült
Mint e' gerjedező kebel!

Minden kődarabon, mellyre szemem' vetem,
A' nagy Perszepol és Palmyra' képe int;
Látom Theba' kevély tornyait omlani,
'S a' márvány Babylon' falát.

Látom hangyabolyi míveidet, világ!
Mint szórja 's temeti a' nagy Örök' keze,
Látom, hangyasereg! mint tusakodsz 's tolongsz
Sirod' partjain és porán.

Jertek bámulatos bajnokok és nagyok!
'S ti, kik nem meritek nézni az elmulást,
És ti porbanyögők, jertek ide 's velem
Élni 's halni tanuljatok,

KÖLTÉRI LEVELEK.

A'

PESTI MAGYAR TÁRSASÁGHOZ.

1815.

Ki kétli 's kérdi, hogy csak a' dicső ész
Emel ki minket a' barmok' sorából?
Ki kétli azt hogy minden érdemünk,
Minden szerencsénk, ezzel nő 's hanyatlik?

Az ész az isten, melly minket vezet,
Az ő szavára minden meghajul,
Hegyek lehullnak 's olvadnak vizekké
'S örök helyéből a' tenger kikél;
Ez alkot minden Szépet és Dicsőt.
Az egyes embert mint a' milliókat
Ez áldja 's égi boldogságra inti.

Miért utálja hát szövétnekét
Az ember, és mért nem terjeszti fényét?
A' vak halandók' néma éjjelén,
Egyiptom' áldott földe kérkedik
Az ész' legelső nyilt virágival;
De ott fakadtak egyszersmind azokkal
A' hit' vakító szentelt maszlagi,
Mellyek korunkig hintik mérgüket
'S örök zavarba dönték a' világot.

Az ég' ürébe felható tudós
Az égi zsakmányt barlangokba zárta
'S az embereknek bábot 's vázt vetett,
Mellyek vakabbá tették a' vakot,
És a' lenyügzött józan értelem
A' szarvas isten' áldozatja lett.

Igy a' görög nép' 's Róma' bölcsesége
Mellyet csudálva tisztelünk ma is,
Csak a' tudósok' székiben lakott,
A' nép' szemébe nem hatott sugára,
Előtte el volt rejtve mindenütt,
Mig végre a' vad Barbarok' dühétől
A' föld' szinéről eltörültetett.
Éj fedte a' föld' pusztaságait,
Éj, mellybe számos századok merültek.
'S ha most azóta kezd is fényleni,
Melly szük határba önthet áldva éltet!
'S az éj csudái mint süvöltnek arra!

'S hány népek élnek még ma is körültünk,
Tekintsük által a' föld' részeit,
Kik a' baromság' aklában hevernek
És semmi isten nem tekint ügyökre.

Ez, istenének a' barmot hiszi,
Imádja a' föld' ocsmány férgeit,
'S azoknak embervérrel áldozik;
Emez, vakító papjának ganéját,

Mint szent ereklyét tisztelvén, eszi;
Amott, az odvas fákban éhezik
Az embereknek görhes istene
'S a' legnagyobb bűnt batkákért lemossa;
Imitt, hamúban kotlik a' herélt Szent
'S bámészkodása istenné teszi;
Itt, a' mosódás' módja szent titok
'S a' félvilágot embervérbe mártja,
Mert azt az egyik párt az ujjain,
Másik könyöknél szokta kezdeni,
Mellyért is egymást öldözik halomra;
Ott, a' falukban 's várasok' piaczin
Jár kóborolva a' sok meztelen szent,
Szabad kezekkel élelmet rabol,
'S az asszonyokba önti szent dühét,
'S a' férj, az égnek hálát adva, nézi,
Ha hitvesével, szent bujálkodik.

Igy a' világnak legkiesb vidékit
Ádáz bolondság tölti, ostorozza
'S undok zsiványi barlanggá teszi,
Erynnisz' üszkét hányja városinkra,
Az öldöklő kést egyiránt fureszti
A' reszkető ősz' tűztelen szivébe
'S az anyja' keblén ácsorgó szopóba,
És csontjainkból thrónuszt rak magának,
Mellyet dög, inség, sárga félelem
'S kinokkal élő bánat fog körül.

Hol van tehát a' józan értelem,
Hol a' tudósok' annyi izzadása?
Reméllhetünk-e vajjon jobb világot?
Gyanithatunk-e olly időt, mikor
Az ész' világa minden népeket
Megjózanit és összeegyesit
'S kiirt közűlünk minden bűnt 's gonoszt?

Reménylek. A' mit század nem tehet.
Ezred meg ezred majd meg fogja tenni [1]).
De hinnem is kell; mert midőn, barátim!
Buzogni látom lelketek' hevét
Melly e' nagy ügyre felken titeket
'S e' szent szövetség' lánczához csatol,
Előre látom: mint terjesztitek
Hazánkban Delphi' égi kincseit
'S az értelemnek nagy törvényeit;
Előre látom: mint leheltek éltet
A' sziklamellbe és a' holt agyagba,
'S mint jámborodnak a' vad állatok
Előttetek, 's mint omladoz rakásra,
Az ész' igazság' mennydörgő szavára
A' zordon inség' óriási tornya,
'S mint hullanak le durva lánczai.

Fogadjatok hát engem is, barátim!
Szent frigyetekbe, íme esküszöm:
Hogy áldozatlan kézzel nem jövök;
'S ha gerliczéim és virágaim'
Kedvelni hajlandók az Istenek,
Tömjéniteklhez szivesen teszem.

DÖBRENTEI GÁBORHOZ.

1815.

Ne véld, barátom, hogy nyugalmamat
A' sandaságnak gáncsa megzavarja;
Ismérem én azt 's megmosolygni szoktam,
Mint csűrhe gyermek' kámpolásait,
Midőn legázolt bábjait boszúlja.
Nem úgy tanultam Szokrat' iskoláját,
Hogy a' köz ember' változó eszének
'S itéletének rabja lenne Múzám.
Gunyolja bizvást mívemet 's gyalázza,
Galád szidalma rám homályt nem ejt:
Sőt a' bohóktól kárhoztatni fény.

Azok, kik a' szent Cátót pökdözék
'S a' bölcsek' atyját méreggel megölték,
Élnek ma is még 's mérget öntve marják
Mind azt, ki odvok mellett elmegyen.
'S csudáljuk-e hogy ránk morogni mernek?
Gyűlöljük-e, hogy nem barátaink
Kik ön magoknak ellenségeik,
'S az Istenekkel perbe szállni készek?
Vagy tán az orvos hagymázos betegjét
Üldözze azért, ha tőle öklözést kap?

[1]) Elébb: Az ezredek majd megteendik azt.

Nem, mert az ember nem véthet ha józan,
Minden gonoszság hagymázból ered.
Előbb lehetne a' lángból víz és jég
'S az égi fényből vastag éjszaka,
Mint a' valódi bölcsből rút gonosz.

Az Isteneknek egyik legnagyobb
Csudájok az, hogy szintugy lelkeink
Mint arczainknak számtalan vonási
A' milliók köztt másokat ne leljék.
Miért utálnók [1]) hát ezt és amazt?
Hogy teste lelke hozzánk nem rokon?
Hiszen magától egyikünk se van.
Nézd a' tövis szur és csip a' csalán
'S a' gyenge rózsa illatot lehel.
Az emberekben végtelen különbség
'S megérthetetlen visszás értelem van.
Ez, a' hiú fényt 's rangokat vadássza,
Kuczorgva koldul 's pénzen vesz tehert;
Emez dühödve pusztít, öl, rabol,
Az átok és jaj hymnusz vad fülének
'S bünében virtuszt 's érdemet keres;
Amaz magától 's mástól megtagadva
Kaparja a' pénzt 's hasznát nem veszi,
Mint a' perui rab mindig aranyt ás
'S aranyja' halmán izzad, éhezik;
'S im ez becsülni a' pénzt rútnak érzi,
Pazérlja, — 's fogytán a' fejébe lő.

Igy a' tudósok' tarka serge is
Bizarr agyakkal rakva, tömve van.
Az egyik a' szent régiség' barátja,
'S utálja mind azt a' mi új 's nem ó:
És Himfy' verse néki konyhadal
Akárki mit mond, mert cadentiás.
A' másik újat 's csak honit szeret,
Kitiltja Hellasz' nyájas isteneit
'S igaz keresztyén verseket kohol.
Van a' ki minden új szót megkaczag,
Ha azt tudóstól hallja 's nem fonóktól,
Mert néki a' nyelv csak fonóban készül,
'S ahhoz K a z i n c z y és V i r á g nem ért.
Van a' ki mindig új szót fúr, farag,
A' leghelyesbet százfelé csigázza
'S abból viaszként majd istent csinál,
Majd tücsköt 's azzal mint naggyal dicsekszik.
Van a' ki mint egy szemtelen kofa
Rohadt gyümölcsét lármásan dicséri
'S az átmenők köztt majd ezt majd amazt
Betyár gunyokkal megtámadni kész,
És a' becsület úgy hozván magával,
Üstökre, pofra kél akárkivel.

Elég. Az ember a' hány, annyiféle,
'S változhatatlan főbb vonásiban.
Ki gondja mind azt egy kaptára vonni?
Bárányt, oroszlánt egy rekeszbe zárni;
'S ki gondja minden agynak tetszeni?
Elég, ha néktek tetszhetem barátim!
Elég, ha czélom 's szivem' tisztaságát
A' józanabb rész érti és becsüli,
A' részegekre nem figyelmezek.
'S letettem ámbár lantomat kezemből,
Hogy kedvesimnek adjam éltemet,
'S nyaram' kalászszal biztató szakát
Telemre gyűjtve éldegeljem el;
De oh nem élet a' muzátlan élet!
Maradjon a' föld! minden kincse gőz.
Sietve térek vissza Istenimhez,
Kik ifjúságom' zöld virúlatin
Keblökbe zártak nektáros kezekkel,
'S kik bár nem adnak kincset és hatalmat,
De megtanítnak vígan élni, halni
'S nevetni a' föld' balgatagjait.

Nevesd te is, jer, őket, 's vijj dicsően
Az éj' süvöltő vak hydráival!
Paizst 's arany tőrt nyujt Apoll neked,
'S veled buzogva felkél Wesselényid,
A' szörnyölőknek szörnyölő fija;
Lehull előtte majd egünk' köde,
'S pacant riadnak Erdély' bérczei,
És én utánok zengetem dalom'.

[1]) Elébb volt: utáln*ánk*.

DUKAI TAKÁCS JUDITHOZ.

1815.

Hogy a' szeliden érző szép nemet
Letiltva minden főbb pályáiról,
Guzsalyra, tőre kárhoztatni szokta
A' férfi törvény, vajjon jól van-e?
Igen: ha az csak úgy tekintetik,
Mint ösztöninknek szenvedő edénye
'S nyers kényeinknek játszó eszköze.

De hát, csak erre vagynak-e teremtve
Azok kik embert szűlnek és nevelnek;
Kik életünknek gyenge bimbait
Dajkálva őrzik forró keblüken,
'S véröknek édes nedvéből itatják;
Kik szebb korunknak ékes napjain
Rózsás kötéllel kapcsolnak magokhoz
'S lelkünket égi érzésben füresztik;
Kik ősz korunkban reszkető fejünket
Ismét ölükbe vészik 's dajka kézzel [1])
Vezetnek éltünk' vég határihoz,
'S ölelve tésznek a' halál' ölebe,
Mig ott is újra velünk egyesülnek.

Oh, nagy 's dicső czél van nekik feladva,
'S rendeltetésük szebb mint a' miénk!
De mint mehetnek nagy pályájokon
Bevont szemekkel 's békós lábakon?
'S kivánhatunk-e tőlök olly csudát,
Hogy czéljainknak megfeleljenek
És lelkeinkkel összezengjenek,
Ha őket a' vak gyermekségbe zárjuk?
A' míveletlen föld csak gazt terem.
A' lélek is csak úgy emelkedik
Erényekig fel égi szárnyakon [2]),
Ha Delphi isten önt sugárt belé,
Melly úgy kifejti lelkünk' diszeit
Mint éltető nap a' virágkebelt.

Midőn csapongva ömledő dalod
Klavirod' érző hangjain lebelg,
Midőn nyilazva repdez ajkidon
Az ihletett sziv 's nyilt ész' lángigéje,
Melly szivet elmét egyiránt hevit:
Akkor, barátném, akkor érezem,
Mit veszte a' föld' durva gyermeke,
Hogy a' Teremtő' legbecsesb alakját,
Kinek kezébe szivünk adva van,
Játéka' kénye' rabjává alázta!

Te megboszúlva méltóságtokat
Kihágsz nemednek szük korlátiból,
Mellyekbe zárva tartja vad nemem,
Kihágsz 's merészen fényesb útra térsz,
Mellyen csak a' nagy férfi nyomdokok
Vezetnek a' szép tiltott táj felé;
Hol a' vakitó fénybe vont igazság,
Ámbár szemünket kápráztatja is,
De megmutatja a' virtusznak útját,
Melly halhatatlan istenekhez int;
'S hol a' poézisz' nyájas istenei
Szemünkhez illő földi öltözetben
Enyelgve zárnak karjaik közé,
'S a' symboláknak himes fátyolában
Öleltetik meg a' Nagyot 's Dicsöt,
'S belénk mosolygják rózsás szájaikkal
Az égi szikrát 's égi tiszta kényt.

Érzed hatalmas ihletésüket
'S hevült kebelt nyitsz szép sugalmaiknak,
'S mint a' kalitka' zárát elhagyó
'S ismét szabadban lengö fülmile,
Örömre gerjed 's harsány csattogással
Repűl az erdők' zöld árnyékiba
'S üdvezli a' régóhajtott galyakról
A' tarka völgyet 's viradó eget:
Meglelkesedve 's égi szárnyra kelve
Lengsz vigan Áon' szent virúlatin,
Hol a' teremtő Pindar' dithyrambja
Harsogva zúg le Pindusz' ormain
'S a' gyenge Szappho' esdeklö dala
Nyögdelve reszket gyenge húrjain;
Hol új meg újabb szépségek' csudáit
Bájolva látja repdezö szemed,
Hol új meg újabb zengzetü melosz
Lángolva járja által lelkedet
'S zengésbe hozza gyengéd lantodat.

---

[1]) Ennek első megjelentekor (I. Ild. kiadás) állott: dajka karral.

[2]) Elébb: A' virtuszokhoz . . . .

De, oh leányka! még itt nincs határ!
A' képzelődés' szép játékai,
Az érzemények' édes ömledési,
Szépitik ámbár boldogságodat,
De nem tehetnek boldoggá magok.
Kettősen érzed a' jót és gonoszt,
'S a' sorsnak ádáz kényén függ nyugalmad.
Nézd a' magasban fénylő bölcseséget,
Körülragyogva csillagnimbuszával
Az Isteneknek békes sátorában,
Hová nem érhet semmi földi tőr,
Ott, ott tanuld meg a' bölcsek' nyugalmát
Ismérni, — 's győzni a' föld' szörnyeit,
Indúlatinknak pusztító dühét,
És a' szerencse' játékit nevetni,
Használni élted' szűk kerületét,
'S bátran letenni a' halál' kezébe.

Int a' dicső táj. Járd zengő ajakkal.
Vezessen érző kebled' istene.
Ölelje myrtusz barna fürtidet.
Az égi Múzák' 's Grátziák' ölén
Álmodd el élted' rózsa álmait,
'S védjen Minerva pályád' zajjain,
Mint Áriont a' tenger' istenei,
Midőn zenegve szállt a' delfinen [1]).

VITKOVICS MIHÁLYHOZ.

1815.

Midőn mosolygó bölcseségedet
Belém enyelgi szép episztolád [2]),
Mellyet barátunk Horvát érdemelt,
Mellyben Horátztzal fested a' mezőt
'S annak szeliden bájoló nyugalmát,
Vigabban érzek 's boldogabb vagyok.
Szebbnek találom puszta lakhelyem',
Kertem' virági szebben illatoznak,
Szebben nevetnek szőlőm' fürtei
És kazlaimnak árnya hivesebb.

Igen, de minthogy minden verselők
Homér atyánktól fogva ekkorig
Falut dicsértek, engedd meg nekem,
Hogy én Budáról 's Pestről énekeljek.

Midőn Budának roppant bérczfokáról
Szédülve Pestnek tornyait tekintem
'S a' száz hajókat rengető dunát,
A' nagy dunának tündér kerteit
És a' habokkal küzdő szép hidat,
Mellyen zsibongva egy világ tolong;
Midőn korültem minden él 's örül
'S újabb meg újabb érzelemre gyujt:
Itt a' tanult kéz' nagy remekjei,
Ott a' dicső ész' alkotásai
Az élet' édes bájait mutatják,
'S mind azt előttem testesülve látom
A' mit magamban csak képzelhetek,
Kivánhat-e még több félét szemem?

Hát a' midőn majd véled 's Helmeczinkkel
Virághoz együtt ballagunk karöltve,
'S a' bölcs öregtől új lelket veszünk!
Onnét tehozzád 's nyájas asztalodhoz,
Hol a' kinyilt sziv 's józan ész kinál
'S vidám szabadság 's tréfa a' szakács.
Onnét Palinkhoz, Péczel' dallosához,
És mind azokhoz kik barátaink
'S velünk egyenlőn tudnak érzeni.
Hol majd hazánknak ó 's új dolgait,
Majd a' világnak főbb történeteit
Száguldjuk által, és mustrára intjük
A' föld' királyit 's büszke nagyjait:
Vagy majd Kopernik' égi útain
Vizsgáljuk e' nagy minden' titkait,
És a' világok' systemáit oldjuk;
Majd a' morálnak mély törvényein
Platónkkal újabb 's szebb respublicákat

---

[1]) A' mint ezen költéri levelét Berzsenyi megküldé nekem Kolosvárra 1815-ben, kiadtam azonnal az Erdelyi Muzéum IIId. füzetében 1815. All ott a' 42—45 lapon.

[2]) L. ezt is előre lenyomatva, ugyan az Erd. Muz. Iső füzete 43—45d. lapjain. Közlé Vitkovicstól 1805ről a' kiadóval, Szemere Pál.

Alkotva Szolont 's a' dicső Lykurguszt
Lehozzuk embert boldogitani.

Ha azt megúnjuk, mert mindent megún
Az ember, 's édes a' változtatás,
Szemünk legelhet Theszpisz' bájvilágán
'S a' tánczolóknak szárnyas rendein,
Szivünk örömre olvadozva repdez
A' zengzeteknek szép concertjein.
'S ha kell, közel van kert, szőlő, liget,
Horátztzal úntig ott kapálhatunk,
'S nevetni fognak ott is a' bohók.

Mi kell tehát több? Élni és örűlni
'S használni, czélunk, nem pedig heverni.
'S a' bölcs' nyugalma háborithatatlan
A' pesti bálban 's csörtetés között,
Mint a' magános rejtek' árnyain.

Nyugodni, enni, inni és alunni
Lehet mezőn is; oh de mint örüljek
Fákkal, füvekkel, ökrökkel sokáig?
Csupán szememnek tárgyi mind ezek.
Szivemnek ember és rokon kebel kell,
Kivel vegyitse érzeményeit;
Elmémnek elme, melly megértheti
'S mellyben sugárit tűkröztetheti.

Van itt is ember, mondd! De millyen ember?
Inség, gonoszság néz ki vad szeméből
'S lesujt pipádért hogyha nem vigyázsz.
Szemét setétség, vállát terh sanyarja,
'S utálja mind azt a' ki boldogabb.
'S mi szép mulatság látni izzadását?
Mi szép nekem még rajta szántanom
'S aszott kezéből lesni sültemet?
Nem szebb-e Pesten vigan perleni
Verbőczi' hajló nyelvén, és merészen
A' szent igazság mellett harczra kelni?

Barátom! a' bölcs boldog mindenütt,
Az Hortobágyon, az Pesten, Budán,
Mert ő magával hordja kincseit;
De boldogabb ott még is, hol körülte
A' nyájas élet hinti kellemeit,
És szive lelke, tárgyát lelheti,
Mint hol magába zárva él magának,
'S csak álma' tündér képét kergeti
Mint egy vadonban bujdosó fakir.

Rendeltetésünk nem magános élet
'S örök komolyság és elmélkedés,
Hanem barátság és társalkodás.
'S nem a' világi jókat megtagadni,
De józan észszel vélek élni tudni
A' bölcseségnek titka és jele.

Maradj 's perelj te Pesten, 's élj vidáman
Barátid' édes társaságiban,
'S ne kérj az égtől többet mint adott.
Van annyi, mennyi kell! 's ha ez kevés,
Kevés lesz a' föld' minden kincse is.
A' vizikórság' szomját el nem oltja
Minden dunáknak 's tengereknek árja;
'S az ép gyomornak egy pohár elég.

Ha van mit ennünk, innunk és szeretnünk,
Ha józan, elménk, 's testünk nem beteg,
Kivánhatunk-e 's lelhetünk-e több jót,
'S adhatnak-e mást a' királyi kincsek?
Igy ir, igy érez, igy él most barátod,
Ki téged, édes Miskám, megkeres
Az új zephyrrel 's első fülmilével,
'S veled csevegni és nevetni fog.

BARÁTNÉMHOZ.

Tudom; hogy a' sziv nem vigyáz tanácsra,
Kivált az első fájdalom' hevén;
Csak könnyek és csak bús nyögések adnak
Szorúlt kebelnek édes enyhülést.
De hát te meddig sirsz még Dencsidért,
Mikor találsz te már, vigasztalást?

Siralmaidban lát a' felkelő nap,
Siralmaidban hágy midőn leszáll,
Siránkozol ha rózsát nyujt kezedbe
'S ha illatot hint rád a' szép tavasz;
Dencsid' keserged a' midőn az ősz'

Lehelletével hervad a' virány,
'S előtted intve sárga lombja hull.

Nem igy barátném! itt is van határ [1]),
A' mellyet általhágni nem szabad.
Szép lélek a' melly könnyen kap sebet,
'S a' fájdalomnak önti könnyeit
'S magát kisirván szenved csendesen;
De kényes, a' melly sebjét nem felejti
Sem orvosolni nem bátor 's kemény,
Hanem lecsügged 's ön magát emészti;
'S hiú, ha még mély sebjével dicsekszik,
Ha fájdalomban édeset keres
'S veszett gyönyörré változtatja a' kint.

Táguljon a' sziv könnyek által a' mig
Feszíti, fojtja a' nyers fájdalom.
A' férfi szem sem birja könnyezetlen,
A' bölcs is érzi a' csapást, midőn
Szerelme' édes láncza elszakad;
De már ha első kinait kiforrta,
Az észnek égi balzamát veszi.

Mi haszna vijjuk a' kemény eget
'S a' bús koporsó' gyémánt zárait?
Nem hat siralmunk 's jajszavunk oda!
Mi haszna sirsz hát, és miért siratjuk
Azt a' ki békes révre jut korán,
Ki csak tavassza' kellemit szedé
'S itt hagyta a' tél' puszta napjait?

Nem szijja többé Dencsid ajkidon
Az élet' első gerjedelmeit,
Nem érzi többé csókjaid' hevéd,
Sziveddel össze nem döbög szive:
De már nem érzi a' fájdalmat is,
E' földi élet' számtalan veszélyit,
A' test' fenéit, a' lélek' dühét,
'S nem a' halálnak irtózásait;
Nem játszik a' sors' kéje ő vele,
Sem a' hatalmas' durva büszkesége,
Nem csalja őtet áruló barát,
Szerelme' kinja nem szakitja szivét,
'S nem látja a' bün' győzedelmeit.

[1]) Első kiadásban: „Van itt is hatar."

Ki tudja éltünk' számtalan csapásit
Leirni? Minden óra újakat szül,
Ujabb veszélyt hoz minden perczenet.
Itt a' mosolygás, sirással vegyűl,
Itt minden édes, mérget rejt magába,
'S gigászi harczot minden nyúgalom.

Oh, hadd nyugodjék magzatod tehát
A' boldogoknak csendes enyhelyén,
Túl a' veszélyen 's földi harczokon,
'S fedezze béke kedves hamvait!
Követni fogjuk őtet nem sokára;
De már követjük és utban vagyunk!
Nem vesztjük azt el, újra megtaláljuk,
Csak egy kevéssé ment előbbre tőlünk.

VANDAL BÖLCSESÉG.

A' vandaloknak ferde bölcsesége
Ismét divatba jő 's csudáltatik:
Ezek, hogy a' nagy Rómát dőlni látták,
Vesztenek abban lelték fő okát:
Hogy ottan irni és olvasni szoktak;
'S ez okra nézve ők a' könyveket
Elégeték mint ördögségeket;
'S hogy most kiforrta Párizs' régi mérgét
Mi szülte azt más, mint könyvek, tudósok?
Égetni kell hát minden könyveket,
Égetni mind azt a' ki gondol és lát!

Oh vandaloknak sanda bölcsesége!
Méltó királyi fülbe zengeni.
Tenéked a' nagy Róma' csüggedésze
'S Párizsnak ádáz harcza egy eset?
Tenéked alma 's makk egy fán terem? —
Hát vandalok közt nincs-e pártütés?
'S nem félt-e Caesar a' vad Galliától?
Hát a' szerailok' öldöklései,
És Ázsiának végtelen zavarja,
A' Dózsa', Hóra' gyilkos pórhada
Mind a' tudósok' 's könyvek' mívei?

Hát Prussziának 's Bécsnek thrónuszát
Csak a' vak észnek fékje tartja fent?
'S azért nem omlik ott királyi vér?
'S tán Angliának népe balgatag?
Azért parancsol a' föld' tengelyének?

Így van! ha szél fú fergeteg leend,
Ha a' buzában konkoly és vadócz van,
Ha nyájainkat métely szállja meg,
'S a' szürke kancza vemhét elveti,
Azt mind tudósok 's könyvek mivelik.

Bölcsen! dicsően! Inach és Numa,
Ninusz, Zoroaster így okoskodának,
Tehát mi is! — Oh de nagy hézag ez!
A' makkos ember és mi, nagy külömbség.
A' makkal elmúlt a' szilaj szabadság,
Az ember önként hordja most nyügét,
A' békes élet' bájit ismeri,
'S a' marha fékre nincs szüksége többé.
Lám Titusz, Aurel 's Fridrik nem valának
Sem Istenek, sem a' nap' öccsei:
Imádtatának mégis a' világtól;
De a' tyrannok, bár istenfiaknak
Neveztetének, bárd alá kerültek.

HELMECZI MIHÁLYHOZ.

Mit írjak, édes Helmeczim, neked?
Nemes tüzedről énekeljek-e,
Vagy ifjúságod' ért gyümölcsiről,
'S baráti szived' érzeményiről? —
Ha én te rólad gondolkodni kezdek,
Csak egyet érzek, egyet gondolok,
Csak azt, barátom! hogy téged szeretlek;
Csak azt: hogy édes a' szelíd barátság
Még akkor is, ha csak képét öleljük
Annak, kit óhajt szívünk messziről.

Im, gyüjteménykém' vedd baráti keggyel,
Érezze ismét gyámoló kezed'
'S láttasd világgal, mint már láttatád.
Kevés virággal szerzi meg camaenam. —

Oh! elvadúlnak a' komoly szemektől
Aon' mosolygó gyenge szűzei,
Mint a' szerelmek' édes istenei.
Te még virágzol. Dőlj szép karjaikra!
'S az égi nektárt idd rózsás ajakkal.

É S Z R E V É T.

Az 1816beli második kiadás csak e' négy könyvet mutatja 's az alább, toldalékban álló, hoszszabb elŏszót, Berzsenyi jegyzéseivel: *Ravatal*, *Kegyelni* 's *Toborzó* szavak felöl, mellyeket az olvasó ebben, a' kiadó' jegyzetei között fog találni. Az itt következŏ ötödik könyv részint irásban hagyott, részint már megjelent költéridarabokat vett fel.

ÖTÖDIK KÖNYV.

A' KÖLTÉR [1]).

Mint, majd ha lelkünk Lethe vizébe néz,
Minden földi tehert róla lehullva lát,
'S ujjá születve nyilt karokkal
Elüzion' rokon árnyihoz leng:

Így, a' ki Kasztal' vedreiből merit,
Új tündéri világ' bája ragadja el;
Magát felejtvén, élve meghal —
'S egy melegebb nap alatt lel éltet.

Ott gerjed abban a' csuda láng erő,
Onnét hinti alá égi virágait; —
Ne nyúlj azokhoz durva kézzel:
Megfagy az égi, hideg kezekben!

[1]) *Poeta*, mint buv-ár, rov-ár, kajt-ár, tün-d-ér, csal-ár, foly-ár, csap-od-ár.

FELSÉGES KIRÁLYUNKNAK

KESZTHELYRE VÁRATÁSAKOR.

Keszthely' mosolygó völgyei, bérczei!
Caesárunk közelit, hintsetek illatot;
Simulj tükörré büszke zengő,
'S tükreidet biborozza Phoebusz!

'S ti csendes ernyők' pásztori! gyújtsatok
Tömjént hölgyeitek 's gyermekitek között
Annak, ki gunyhótok' paizsza
'S emberi jussatoknak őre;

'S ki, mint dicső nap fergetegink után,
Áldást szórva, körüljárja hazánk' egét,
'S a' mit levert a' hosszu szélvész,
Újra felélteti égi tüzzel.

Örülj te is hát, Festetics, és pazarlj!
Mutasd: mint szereti a' magyar a' királyt;
Mutasd: hogy annak szive, kincse
A' haza 's atyja' kezébe' vagynak.

Mutasd: hogy a' szent honszeretet' heve
'S a' jobbágyi szelid tisztelet egybefér;
Mutasd: hogy e' két virtusz együtt
Tesz fejedelmeket és nagy embert.

SZILÁGYI 1458-ban.

Ledőlt Hunyaddal a' haza' védfala! —
Igy zeng hősei köztt a' diadalmas ősz,
Körűltüzelgve bús szemekkel
A' had' erős fiain, Szilágyi.

Ledőlt, — az undok czimbora, lánczait
Elszaggatva, kitör szent düledékein,
'S habzó agyarral tölti újra
Béhegedett sebeinkre mérgét.

A' tiszta ifjak' lelke gyanútalan'
Hódolt a' gonoszok' csalfa siralminak,
Kik mind Hunyadnak mind hazánknak
Békepohárba' halált adának.

Ezt nyerte a' nagy hős atya, virtuszán,
Megkímélve magas szivvel irigyeit,
Ön gyermekébe döfte tőrét,
'S a' czudarok diadalt kaczagnak.

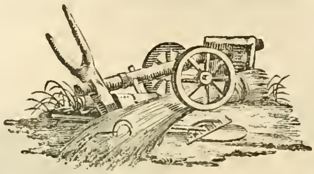
Ezt nyerte a' mi balga hitünk, midőn
Olly körmökre bizók a' haza' zálogit,
Mellyekre honnunk' vére csorgott,
'S hív Hunyadink' vasa bélyeget vert.

A' cselt utáló így veti gyilkosa'
Hálójába magát; így fedi tornyait
Földünknek a' bün, mig Molochnak
Áldozik a' Nemes önnagával.

A' virtusz a' jók' horga, ha czéltalan
Féltünk rosz rokonink' véribe fürdeni:
'S a' jóknak ártánk; az kegyetlen,
A' ki szelid, mikor ölni szentség.

A' százfejű szörny új fejeket terem,
Posványával együtt vesztheti Herkules;
A' gaz lenyesve még bujább lesz;
Irtani kell gyökerestül a' bűnt!

Így adta vissza Szylla az életet
Rómának, 's igy adom vissza hazámnak én.
Vér torral alkot új világot
Szylla, Szilágyi' haragja: — jertek!

HYMNUSZ

KESZTHELY' ISTENEIHEZ.

1817. febr. 12.

Ki zengi e' nagy század' erőseit
'S omló thrónusait? ki Agamemnonát
Korunknak 's Aulisz áldozatját
'S Iphigenia' szemérmes arczát?

Feldult világunk' üszkeit, a' tridens'
Villám ostromait, a' lerogyott gigást,
A' megrepesztett Kalpe' szirtját,
Pindari lángajak ömledezze;

Ti, oh szelidebb égiek! a' kiket
Keszthely béavatott szent palotáiba,
Ti, éltető Ceresz és dicsőebb
Lelket adó Helikon' leányi!

Vidám avénám titeket énekel.
A' szebb emberiség bennetek él 's tenyész,
Ti adtok annak testi lelki
Jobb eledelt 's magas égi éltet.

Ceresz! te hívtad erdeiből elő
A' vadságba merűlt emberi nemzetet,
A' makk 's gyökér helyett az édes
Búzakalászt neki megmutattad.

A' társas élet' szent szövedékeit,
Az erkölcsi világ' új elementumit
Te fűzted egy nagy kapcsolatba
Czélra vivő örök ösztöninkkel.

Munkált az ember 's tárgyaihoz jutott:
Bátorságba' szedé míve' gyümölcseit,
Vigan nyugodtan éle csendes
Sátoriban az arany világnak.

De még lefojtva szunnyada kebliben
A' szebb aetheri rész. Múza te illetéd
Nektáros újjal, égi lantod'
Zengzete gyúlt erein keresztül.

Zúgván felébredt a' lekötött erő,
'S mint új lény leveté állati nyűgeit,
'S a' még nem esmért lelki élet'
Képei köztt lebegett örömmel.

Főbb létre lobbant lelke feloldozá
A' szép', jó' 's igazabb' mennyei csirjait;
Zengtél! 's körűlte új világ nyilt
Elizion' szomorú vadonján.

Zengtél! 's szivének húrait illetéd:
Forró melle dagadt, homloka virrada,
Elméje szárnyalt, 's a' tudásnak
Békerülé sivatag határit.

Zengtél! 's dalodra Thébe felépüle
'S a' boldog görög ég' csillaga feltűne;
Te zengsz, ha Rómát a' kerek föld
Rettegi, és te, ha azt lerontja;

Te zengsz, ha Franklin' lelke merész keze
Villámot leragad, 's sceptrumokat leránt,
Ha Newton és Kant a' teremtő'
Titkait oldja 's világot alkot.

Kronosz' leánya! Delphi' nagy istene!
Ti munkátok azon titkos örök kötél,
Melly a' halandó port 's az Istent
Egy csuda mívbe csatolva tartja.

Oh lakjatok hát e' kies ég alatt,
Bájoljátok ide Enna' virányait,
És a' virágzó Attikának
Hajdani szép idejét, Szaturnuszt,

Hogy vérrel ázott századaink' nyomán
A' szent pálma' arany bimbai nyiljanak,
'S e' kis magyar Weimár' öléből
Lássa hazánk' kiderülni napját.

Oh látja! 's ím a' harcz' deli nemzete,
Melly még csak hadi zajt esmere és halált,
Lerakja harsogó aczélit
Szined előtt ragyogó napisten!

Lerakja 's áldoz, 's mint mikor a' Bakonyt
Messzünnen riadó mennykövek és szelek
Csattogva rázzák, zeng fölötte
Tegzes arany nyila és az Aegisz.

HEKTOR' BÚCSUZÁSA.

ANDROMACHA.

Elmégy Hektor tőlem hát örökre
Oda, hol már Achilles' fegyvere
Patroklusznak áldozik vérrel?
Ki fogja majd kisdedünk' tanítni,
Istent félni és dárdát hajítni,
Ha téged a' bús orkusz elnyel?

HEKTOR.

Drága hölgyem, parancsolj könnyeidnek,
Tisztem, hitem engem' harczba visznek,
Ezen karok őrzik Pergamuszt;
Ti értetek, hazánk' isteniért
Bátran vivok, hősien ontok vért
'S nem rettegem a' setét orkuszt.

ANDROMACHA.

Nem hallgatom többé kardod' hangját,
Itt hever majd, rozsda lepi vasát,
'S Priám' bajnok nemzete kivész.
Oda mégy, hol nap többé nem ragyog,
A' Kocytusz bús vadonban jajog,
'S szerelmed a' Lethében enyész.

HEKTOR.

Minden vágyom, minden érzeményem
A' Lethe' szent árjába merítem,
De hív szerelmemet nem.
Halld! az ádáz dúlja már a' falat,
Fűzd rám kardom', szüntesd' fájdalmadat,
Hektor hal meg, de szerelme nem.

NAPOLEONRA.

1820.

Nem te magad győztél, hanem a' kor' lelke — szabadság,
Mellynek zászlóit hordta dicső sereged.
A' népek fényes csalatásba merűlve imádtak
'S a' szent emberiség' sorsa kezedbe került,
Ám de te azt tündér kényednek alája vetetted,
'S isteni pálmádat váltja tövis koszorú.
A' melly kéz felemelt, az ver most porba viszontag,
Benned az emberiség' ügye boszulva vagyon.

A' FÜREDI KÚTHOZ.

Japet' fijának sassa dulá vesém'
'S a' mennyből lehozott szikra emésztve ölt,
Midőn dicső forrás, sebimre
Aeglei balzsamot áldva öntél.

Mint a' ki a' szent Lethe' vizébe néz,
Minden földi tehert róla lehullva lát,
'S újja' születve nyilt karokkal
Elüzion' rokon árnyihoz lép:

Így adta vissza élet adó ered,
Oh kutfő! nekem az életet és reményt,
Így ébredék fel, 's igy ölelt meg
Partidon új öröm, új rokon kéz.

Itt leltem a' jó Vajkit, az édes őszt,
Itt a' téti szelid énekelőt, ki már
A' boldogúlt lelkek' körében
Issza az ég' örömit, — jutalmát;

Kikhez vegyűlve hársaid' ernyein
A' bús felleg alul hajnali pirjait
Az élet újra rám mosolygá
'S holt kebelem' hideg éjje virradt.

Itt leltem a' szép lelkü nemes magyart
Pázmándit, 's szeretett szive' kegyes felét,
Ki vélem együtt csepjeidben
Enyhületet keresett magának.

Enyhitsd meg ezt is, a' kora szenvedőt!
Márvány oszlopidat felkoszorúzom ím,
Enyhitsd meg ezt is, mert ha szenved,
Nem leszek én is egész kigyógyúlt.

ELEGIA

GRÓF FESTETICS GYÖRGY' HAMVAIRA.

Keszthelyi partnak evez ladikom, mosolyognak előmbe
A' szeretett tájék' öblei, 's árboczai.
Nyugszik az ég, lebegő zephyrek ringatva vezetnek
Csak kebelem zajlik, 's hányja halála' jegét;
Hányja midőn lehajult fővel révedre kiszállok,
'S nyomdokidon nagy holt, nyögve előre megyek.
Minden mozdulatom közelebb visz szent tetemidhez
'S miveiden lebegő árnyad előmbe tünik.
Látlak, mint öleléd kegyes arczczal nyájas örömmel,
A' kiket a' szeretet nyilt kapuidba hoza;
Látlak, mint fogadád szent csókkal megkoronázva
A' piruló' múza gyermeki áldozatit.
Mint Görögországnak nagy daemona gyermek alakban,
Gyermeki játékban alkota embereket,
Úgy te is ősz fővel közibénk enyelegve vegyűltél
'S játszva nyitál pályát isteni czélod előtt.

Míg mások honnunk' javait vesztünkre kiszórják
'S a' nemzet' lelkét 's életerét kiölik:
Közbe Te keltél fel, 's valamerre kifordula arczád,
Áldást hinte reánk, 's életet önte belénk.
Mint egy hősi Pelopsz oltárt, pályákat emeltél
A' görög ég' Helikon' hajdani isteninek.
Ünnepeket, muzsikát, tánczot, játékokat adván,
A' nagyot a' széppel kedvesen összekötéd.
A' zengőt koszorú emelé és gazdag ajándék,
Minden ideg kifeszült, 's büszke futásnak eredt.
Így alkotta örök remekét amaz égi Lykurgosz,
A' mikor összeszedé Ilion' énekeit;
Szpárta szilaj lelkét énekre tanítva emelte
'S a' dalok' isteninek áldoza harczaiban;
Igy született Hellász, így szülte az éliszi pálma
A' csuda Helleneket 's Pindarosz énekeit.
Igy született korybant zengzetben az égiek' atyja.
Igy hordott eledelt nékie méhe, galamb.
A' buta nep e' zajt látá, 's a' tölgyet emelte,
Látni a' mennyrázót nem vala néki szeme.
Ám de ki fennjáró elmédnek látta arányit,
Nyájas alakjaiban látta nagy istenidet. —
Elfolya szép élted 's veled a' szép gondolat eltűnt,
Mint ama' gyenge virág, napja' lehunyta után.
Eltűntél, de ha majd palotád' márványi lehullnak
'S romjaiból valaha baglyok üvöltnek alá,
Mint a' büszke Csobáncz' szomorú düledékin az útas
A' mult bajnoki kor' képzeletében mereng:
Igy merül el majdan magasabb rémletben az érző,
Hamvaidon hálát, könnyeket adva, velem.

WESSELÉNYI, A' NÁDOR, MURÁNYNÁL.

Töredék.

Melly édes andaly int, Murány, feléd,
Midőn tetődre felvetem szemem'!

A' várvivásnak jöttem nézni tervét
'S kimérni a' tűz' égi útait,
És íme mintegy elbájolt lovag
Andalgva nézem a' tündéri várt,
Andalgva látom ékes asszonyát.
Kit már feledni véltem évek óta
Elömbe tűnni látom újolag,
Látom miként öt láttam egykoron
A' bajnok ifjak' büszke tánczkörében
Lebegni pártás fővel a' delit,
A' nyílni kezdőt angyal-kellemében.
Döbbenve váltam tőle és szorongva:
De megpillantván újra kardomat;
A' hősi szellem újra megragadt,
'S vitt a' dicsőség' fényes útain,
Vitt élni halni bajnokok sorában.

És íme már most mint dicső vezér
Előtted állok, oh magas Murány,
Letörni ormod' büszke tornyait,
Rablánczra fűzni ékes asszonyod'
'S rablánczra véle a' pártos magyart.
(Megmegállva 's gondolkodva járdal.)
Rablánczra téged lelkes árva hölgy,
Rablánczra téged édes árva hon!
(Gondolkodik.)
Mi ez? mi új zaj dulongat szivemben,
Oh érzem, a' tiszt' 's a' szív' harcza ez;
A' szív fog érzem győzni tisztemen,
Kirántja győző kardomat kezemből
És életemnek új irányt mutat.

FELSŐBÜKI NAGY BENEDEKHEZ.

1821.

Oh, te, ki mind névvel, mind testi 's lelki kegyekkel
Áldott és nagy vagy, deli ifjú, mint ki Athéne'
Díszei közt paizsán viselé a' mennyköves Ámort,
'S mint ama' nagy rokonod, ki javunkért megvet aranyfényt,
Hozzád szól múzám. Illesd őt lángajakiddal,
Hogy hozzád bájló nyelveddel szólni tanuljon,
Nyelveddel, mellyről diadal zeng 's mennykövez Ámor.
Menj nagy pályádon fénnyel, hatalommal övedzve;
Mert az erény hatalom nélkül csak gyámtalan árva,

Öltöztesd fényben, hogy az álnok bukjon előtte.
Igy fogsz lenni hazád 's fejedelmed' híve, szabad, bölcs.
Menj de mutasd hogy bölcs Montesquieu látta szivedben
Trézia bajnokait mikoron koszorúzta dicsően,
Kik hont és koronát egy szívvel védni tanultak,
Férfiakat nemző Pannon szüle téged örömmel.
Törpét törpíthet, de nagyobbá tesz nagyot a' polcz,
Melly gyávát szédít, de mezítláb hág oda Cátó.
Légy te Arisztippus: bírj fényt, de ne bírjon az álfény.
Szentegyházzá lessz tündér palotája előtted,
Mint szentegyház lőn kalibám mikor abba beléptél
'S váteszi lélekkel láttam már büszke jövendőd.

VIG CHLOE.

Hányik a' nap, pirúl az ég,
Intesz édes enyhelyem!
Megyek, megyek, ah elég rég
Vonza feléd kebelem.

Te vagy az én kis világom,
Virágim szép ligete!
Gyermeki vig munkásságom'
'S elmém első képzete.

Hozzád jövök, ha szivemet
Aggodalom terheli,
Hozzád, ha rám öröm nevet,
'S kezem, lantját emeli.

Szép alakid' szemlélete
Új világba andalít,
Nyilt kelheid lehellete
Illatözönbe merít.

Itt élnek eltünt rémeim
Gyermeki jelképekben,
'S kedves titkos két betüim
A' mindig zöld szivekben.

A' bús cyprusz árnyékában
Az urnák 's nefelejtsek,
A' két hiv szivek lánczában
A' viola-bilincsek.

Igy alkota ifju lelkem
Egy szebb virányt magának,
Hol égi gyönyör' 's szerelem
Szebb rózsáji nyilának.

De csak hamar felriadtak
Rémledező szemeim,
'S karom között eloszlottak
Tündér álomképeim.

Oh, mint sirtam, barátnéim,
A' szerelem könyeit!
Mint ittátok, virágaim,
Szivem égő cseppeit!

Hervadtatok, hervadtam én,
Mig rablánczom szaggatám,
Mig a' csalfa büszke remény'
Bábjait elhányhatám.

Oh, nem jó, halandó szemnek
Az eget megmutatni,
'S a' lepke szárnyu gyermeknek
Égi szárnyakat adni.

Nehéz a' mennyet elhagyni,
Pedig le kell hullanunk!
Jobb a' hiv földön maradni,
'S rózsákat itt szaggatnunk.

Nem álmadni, hanem élni
Illik e' szép világon,
Méh-ajakkal mézet lelni
Lehet minden virágon.

Egyik hervad, másik nyilik,
Mindenik csak tünemény;
Annak nyilik a' legszebbik
A' ki szabad' 's vig mint én.

Szabad pedig kiki lehet,
Mig fejét, — de hol vagyok?
Álmam még istenné tehet,
Legyen, legyen, hallgatok.

ZAGYVÁLÓ 'S TISZTA KRITIKA.

1825.

A' kritikának egész szép tárgya, barátaim, a' mű,
Nem pedig a' művész. E' kettőt összezavarni
Rút lelkek szokták; 's a' rútból felhat-e a' szép?

UJ GÖRÖGORSZÁG.

1825.

A' múzák 's chariszok' szép honját éjtszaka fedte
'S templomi néma halál' szomorú hajlékai lettek,
Büszke tatár lovagok' patkóji tüzelgtek az elszórt
Szpárta' Athene' dicső körein már századok óta.

A' földnek legszebb, legemeltebb népe bilincsben
Izzada Szolonnak szent hamvain égre sohajtva.

Mint mikor a' vasból ordítva kiront az oroszlán
'S Nubia' erdeiről iszonyún emlékezik és dúl:
Igy riad álmából az eloltott hajdani Hellasz,
És Mahomet' hadait tengerbe meríti örökre.
'S íme az ég kinyilék! százévek fedte porából
Felkele phönixként maradékit védni Lykurgosz
'S elszórt hamvaiból Marathon' nagy bajnoki váltak.

Menjetek oh múzák 's chariszok koszorúzva elejbek,
Hajdani napjaiban néktek tömjéneze Hellász.

KELLŐ KÖZÉP.

1825.

A' legfőbbre akarsz törekedni hatalmas erőddel?
A' legszélsőbbet ne tekintsed azonba tetőnek,
Mert tetejére, középpontjára közép ut emelhet.

A' POEZISZ, HAJDANTA.

Halljuk! miket mond a' lekötött kalóz:
Tündér változatok' műhelye a' világ,
Mint a' poezisz' bájalakja:
Ám de csak egy az igaz, nagy, és jó.

Mellyek' mosolygó jelezime lett a szép,
Hogy mint a' szerelem játszi gyönyör kezén
Folytassa titkon a' teremtés
Müve' örök folyamát gyönyörrel.

Ennek teremtő ihlete alkotá
Hellász' rózsakorán a' vidor életet,
Midőn mosolygó égieknek
Innepein lebegett az ének.

A' szépet érző emberek' ajkain
Szivből szí be gyönyört zengve 's vidám erényt;
Midőn a' nyájas áldozóknak
Nyájas örömbe' jelent meg a' menny.

Oh a' poezisz' rózsaszin ujjai
Fonják azt az öröm' gyenge virágiból;
Örömre intve csalta össze
A' vadonok' ridegült lákóját.

Most a' halandó, mint ama büszke lyány,
Villámfénybe vonult isten ölén enyész:
A' szent poezisz néma hattyu
'S hallgat örökre hideg vizekben.

Szünj meg te is hát zárt fület és kebelt
A' szép ifju világ' bájira inteni:
Halottas ének zúg felette
Mint mikor Afrika' samielje

A' port az éggel összezavarva dúl,
Forró porvihara fojtja az életet.
Oh a' halandó lyánka' szive
Emberi szép kebelén viruljon,

Mint a' mosolygó Helleniszé, midőn
A' félisteneket szülte szerelmiben
Gyönyörre nyilt szív nyiladozza
A' szeretet' csuda két virágit:

A' szent poeziszt és a' dicső erényt,
Mellyek hajdan öröm' ünnepivé kenék
A' nagy görög nép' boldog éltét
'S létre hozák örök ideált.

A N G L I A.

1828.

Ész, pénz ád mindent, de csak együtt osztanak áldást.
Nép' esze a' törvény, melly nélkűl pénze veszélyt hoz.
Míg törvényidnek hódolni fog, Angol! a pénzed,
Addig hódol a pénz neked és pénzednek a tenger.

HADARÁSZ IFJONCZNÉP.

1829.

Éveket átvirraszt a' művész, még se talál czélt,
A' pehelyes kis nép álmaiban ki tanul;
A' mit tegnap alig hallott, azt már ma tanitja,
Oh melly kurta belük e' hadarász uracsok.

KÖLTÉR ÜLDETE.

Honnét van, hogy az ég, a' fatum, vagy görög Áte
Majd minden jámbor költért és büszke genieket
Annyira üldöz most, hogy azok majd mind siralommal
Töltik el a' Helikont, 's czivakodnak fatumaikkal?
Én nem tudhatom azt; 's hogy az Átét gyártja-e költér,
Vagy pedig a' költért gyártná bárdjával az Áte,
Azt se tudom; de igaz, hogy azok jól esmerik egymást,
Mégis azonba' nehéz őket jól össze egyezni!
Ám de akár mint van, zugolódnunk ellene nem kell,
Sőt mint a' karaib bajnok harsogja halottas
Énekit a' kinzók' keze közt mosolyogva boszontva,
Gyáva csapási alatt víg dalra fakasztva köszöntsük.
Zengj, mosolyogj neki, majd víg lantod tánczra ragadja,
Mint Orpheusz hajdan vadakat, fát, Thráczia' bérczét.

GRÓF MAJLÁTH JÁNOSHOZ.

1830.

Majláth! poétád' éneke leng feléd,
Nem mint a' rohanó Vág, mikor árjait
A' kárpátok köztt zúgva szórja
Tört jeget és köveket sodorván;

Csak mint az alkony' enyhületén kalász-
Párnáján pihenő lyánka' szelíd dala
Üdvezli a' várt est' nyugalmát,
'S a' hegyek' ormai köztt mosolygó

Holdat, midőn már csend fedi a' mezőt,
'S a' pásztor kalibák' gőze a völgybe szállt.
Majláth! poétád' napja hunyik
'S nem ragadoz dala' árja többé.

Tündér tükörben nyilt nekem a' világ
'S mint egy Pygmalion' szobra, ölem' hevén
Életre gyúlva lenge honnom,
'S annak ivá kebelem sugalmát.

Mellembe mint egy Ílion' éneke
Zengett a' haza' szent lángja; Olympia
Istenfiakkal küzdve tűnt fel
Isteni bájba merült szememnek.

Eltünt a' rémkép. Ám de ha szózatom
Szép lelkedre hatott, nem vala puszta hang,
Nem, melly tudatlan gyermek' ajkán
Lelket emelt: koszorúm' ne bánd meg.

'S ha szépnek érzed férfias énekim',
Benned vagynak azok, benned a' honni szív
Mellyet magasztalsz, benned a' hív
Honszeretet' daliás erénye.

Menj, énekeld hát e' magas égi lényt!
Ezt harsogta örök Pindarosz és Horátz,
Ez istenité a' világnak
Hajdani váteszit és erősit;

'S ez nyit nekünk ím éliszi pályatért
Rákos' hős mezején. Hallom a' pályazajt,
'S a' pályazajban Széchenyink' hős
Hágdozatit, lova' könnyü győztét.

Oh énekeld őt a' diadal' fiát!
Eurusz szülte pején mint viva nyerve díjt,
Mint áldozá fel ezreit, hogy
Ész müvein kecsesülne nyelvünk,

Melly újra szülje a' lerogyott Magyart,
'S Pannon' férfi díszét. Engem a' Villiتánez
Int már; de honnom' új virultán
Vert dalodat porom érzi majdan.

KÖLTELMEK KELÉSE, ÉVSORBAN,

miként az kinyomva is áll.

Következők' kelemét csak hozzávetőleg tehetem ki.

Megjegyzem elebb, hogy az 1808 előttre eshetőket a' költer, Vas vármegye kemenesali járásában Sömgyenben, mint addigi lakhelyén irhatá inkább: az idebbieket pedig Somogy vármegye kaposi járásában Niklán, hová nagyobb joszágára, a' sömgyéniből, legalább mikent en hallám, 1808ban költözött. 'S ez, a' fennebb, valobban kitüzöttekre nézve is áll. — Észmának, melly diesőit, erdekes tudni gyulhelyet. És a' már el nem enyeszthető nemzet, figyeljen ezentúl melegebben, mi hol támada ele becsületere, es ragyogjon fel az észnek egykori lakhelyén átmenő' emlekezetében a' magyar kir. birodalom millioji közül minden jelesebb, külön-külön tájakon, úgy, mikent a' csillag milliardok soraiban Orion és Cassiopéja 's ezek társai, az ismerő' szemebe egyszerre tünnek.

IRÁSNEM SZERINTI SORZAT,

néhány észrevétellel.

DAL.

Mutató arra, miképen téved atya és tanító, fiú' és tanitvány' megitélésében. Berzsenyi nem szajkózván az iskolai tanulmányt vissza, mint némelly más sebes emlékezetű ifjacska, haza viszik, a' soproni evang. gymnasiumból az atyai házhoz kemenesali Hetyére, „legyen falusi nemesgazda, úgy sem tanúl, mindig csak tánczol." 'S a' 18 évű itjúnak legelső költéri művében, komoly intelem, erkölcsi szilárd kitűzés, még szerelemnek is dalában.

Lap.

Külön belvilágot éleszte hat benne vonzalma 's mivel ezt nem tapasztá magához az iskolai fonák tanitó rendszer, szeme, innenonnan kapdosott könyv olvasásába külön hala, melly költéri képekkel igézé. De, magába zárkozva teszi ezt, minőleg mindig maradott, de heve, zengelem megpendültére a' mély érzetűt, a' szép művészet fiját tánczos tombolásba ragadozza 's az ifjút elitéli a' tanitó, ki nem teve hasonlitást, milly savanyó némelly arcz, midőn a' lélek benn, nem ingereltetik, és miként leszen legnyája-

Lap.

sabbá, mihelyt az ajakon beszéd kél; 's hogy, más a' sasfi, ha ködös időben összehuzza magát, más, ha ösztönét követve, napnak szegül. Illy önutu észláng kifejlődése fokai visgálatánál tetszik ki, milly czélszertelenül folya hazánkban olly sok időig a' tanitási felfogás és még foly. Saját erejűből kitör lelkességének özöne, magátóltanulttá lesz, 's felülkerekedik oktatóján is, de közebb elme mind elvész; lélektani alkalmazat noha, ebből is helyes fogalmut képzene; villanóbb észt pedig, tanulmány' iskolai előrajzaihoz is édesitéssel vonszana 's hamarább vinne messzebb. Tanító millyenségét gyerek mondásából itélem meg. Ha könyvével találom a' fiút szüleinel 's kérdezem. Mit tanulsz öcsém? és igy felel: „N. tanítómnak tanulok" ezt kell érzenem; Robotoltató professzor, hagyd el székedet. De, mikor a' fiú így felel: „Szépet tanulok, ezt amaz tanulom", ekkor becsülöm a' tanítót, belé tudta izleltetni az ifjonczot, ez magának tanúl.

Majd *ha a'* bús tél közelget, sorban, jobb hangzatu volna: Majd a' bús tél ha közelget.

A' végsorban: *'S szeretődet*; — hangzatsér.

Itt is a' végsor előttiben: *és szorongó.*

Legelőször Kisfaludy K. 1825b. Aurórája 85—88d. lapjain. Ott a' két végsor igy:

Lilím mig istenué lehet,
Legyen, legyen hallgatok.

A' költér, ha vigyáz vala pihenyre is, e' dalai soraiban! Vegyünk fel két sorzatot a' 10d. laprol, lássuk miért nem ártott volna.

Oh csermely, ar | ra térsz látom,
Csendes görge | dezéssel,
Merre az én | sohajtásom
Repül epe | dezéssel.

A' szavaló' érzése önkent pihenne *ar*, *görge* 's *epe* szotagoknál, de kelletlenül esik a' piheny oda, mert ertelem szakad kette, 's mivel ezen nyekkenést meg a' lélek nem szereti, következő sorzat folyékonyságával elégszik meg csak érzet és értelem:

Tán habjaid | mosogatják
A' szép tündér' | lábait,
'S nem tudja mint | csókolgatják
Hiv könyeim, | tagjait.

Mert ebben a' lejtés, észrevehetően hizelgőbb. A' mint a' szem kiveszi az olvasando szot, a' képzelés egyszerre azon jelentendőséggel játszadja által azt kebelbe, millyennel ennek kimondásban eltetnie kell, 's a' hang hullámzat oda nyom sulyt, hová az erő, kilobbanatig nevekedett; ottan gyengül el, hol a' tárgy, szelidületre erzékenyit. És a' lebengés, összeillést is akar tartani, és ezen összeilles érzete szeret meg meg állhatni, hogy egy kis pihenes utan uj leheletvetel adja ki a' szot, még összeillés' folyamában. Ennek érezthetesere tehát a' költér is, mint az ezt okozni kellő. maga ügyeljen, ekkor még korántsem *mesterkél.* Kevesebbé köteles ezzel trochaeisáló sorokban, ezeknel a' trochaeus lejtesen van a' piheny, 's ha ezen, nyolczas és hetes rimelet' negyed szótagjánál meg nem állhatnánk is, nem annyira sertő. Söt ennek azért kell szabadabban mozoghatni, mert különben, mérték, rím 's piheny között csak úgy reppenghetne, mikent a' gyerek madara, czerna szálon. Ellenben meg az, ki *meg mértékelessel* is, azért nem akar nyügöt érzeni magán, mint Berzsenyi, hogy gondolatát a' mint kivillan, költéri képet a' hogy' eleibe fellegzik, érzelmét a' melly szoban nyomúl, el ne poszátasítsa, mikent a' mindenfele kötöbe polyázott fincskát elbeczéző anyja, midón még az emlitett pihenyt sem tartja meg, biz' egy kicsit rozzant ora ütése elvétéseit követi. Vagy, hogy még egy hasonlitással eljek, úgy ereszti pongyolára sorait, mint a' katona parancsar csapatját, ha már városon kivül ország uton menel. Távul ettől ekkor ama disz, mellyel zengelem harsanttára, összeilló mozgalomban ugyan azon gránátos magyar zászloal, úgy ing, még büszkebben mikor hona határán túl van, mintha Gyergyónak vagy Tátrának jőne fenyvese.

Nagyon érzé különben ezt Berzsenyi, az alább lévő „Versformakról 1825" irt e' soraiban: „az ének külső termeszete áll, a' hang' hullámos szállongásában, annak különfele *megszaggatásiban*, *nyugpontjaiban*, — de az 1808 előtti evek dalaihoz még, sem a' Kassai Muzeumban olvasott: „*Fut az idő 's nem sokára, legszebb korom majd elmul*", sem Orpheusban a' „*Fekete szemű szép hölgyecske*, *Repülhetnék mint a' fecske*" elragado költeri fuvalom nem ösztönzé Kazinczy által, kibe pedig az ifjú, termeszetesen, beleszerelmesedett, mert ott a' legbájolobb egyszerüseggel csillagzék ele. Idébbi nem simongatását, menti betegsége. Iszonyú erelem, léleksérrel azon korban nyomorgani, midőn ferfi' hülése már ura lenne a' száguldott képzelemnek 's a' rohammal szállt éneket mind inkább felkellemzeně.

A' kis „piheny" szó is akarná magát mentegetni, miért csuszék ki tollból, ezek irtta közben, Fábchich-Guzmics *vágánya* = *caesura* helyett. Több, édesegy vele az igék között, mondja, 's ha élnek azok, ő is melléjek állhat. Mert:

menek, mensz, *men* után van: me*ny*, menyasszony, menny.

szövök, szőssz, *sző*-ből lön: Szőny, falu Komárom vm.

unok, unsz, *un* ada nevet Esztergom vármegyében, *Uny*nak.

zuhanok, zuhansz, *zuhan*-ból álla elé szépen nem régiben: zuha*ny*, vizgyógyhoz. És nem sokkal elébb: villanok, villansz, villan-ból: villany.

'S *feny* is először: fenek, fensz, *fen*-ből lett, és az után vált *fenyő*-vé.

A' millyenségszók között unokája *bő*, ebből bővült elé Győr vmegyében, Bőny, a' lángeszü zengér Bihari szülhelye. Mert nemcsak idetartozik ez is, sőt egyik mutató ahhoz, hogy *ny* itt e' rag magára: korántsem csupán *y*. Ezen lágyitó jegy, különben is már *n*-nel végződő szóhoz csendesen csak oda olvad 's *ín*, *csín*, névből, általa *íny*, *csíny* más név puhul ki; *rán*, *vén* állapotjegyzőből pedig *rány*, *veny*, ige 's névrag lágyul elé. A, e, magánhangzóhoz ragadván *ny*, lön: any, anya, eny, enyő, enyv; fe, ke, le, sze, te, ve gyökből meg lett, lehete, lehet: fény, kény, lény, le*á*ny, szeny = szenny, tény, vény.

Vágány-hoz piheny, még így szól: maradj te azon a' te számodra kijegyzett helyen, mellyet általad a' dunántuli magyar megnevez; Guzmicshoz pedig: miként tudád te? különben jó izlésü, onnan ide tenni, hol csín éreztető. Még a' latinnál bévett *caesura* is igen darabos, száraz grammaticus kezdé.

Ha engem befogadnának, végzi *piheny*, mellem fog állani hasonsággal: csillany, dobbany, lobbany, suhany 'stb., mint csupán eszmebeli fogalom, ezekből: csillan, dobban, lobban, suhan, 's leszen, a' *csillanás*, *dobbanás*, *lobbanás*, *suhanás*, külön cselekv*ést* jelentő; csillanat, dobbanat, lobbanat, suhanat, pedig, cselekede*te*.

Ó D A.

Berzsenyi nincs a' Vas vármegyei felkeltség sorában, hihetően mint egyetlen egy fi, de viszi őt is, hír és látásvágya Hetyéről az atyai házból Szombathelyre. Közel ez oda. Vele, az 1741beli dicsőség emlékezete. Előtte a' szombathelyi térre gyülekezett vármegyei sergek tábora, olly csillogó háborús dísszel, minőt a' magyar öltözet alakít. 'S a' hazafiúi lángalom kebele' mélyéből egyszerre szakad ki:

Él még nemzetem Istene!

Ez a' valóságos íhlet. Az egy sorban magában, egész hosszú esedelme nemzetének, az enmaga által 's más ellenségeitől tépettnek, megcsaltnak, min az ifjú már ez előtt elkeseredve aggódott, ha nem örvényeztetik-e hajdani fennálltából, miként más elébbi nemzetek sora lett, süllyedésbe. Nem, így harsantja ki:

E' nép nem gyülevész csoport,
Nem rabbérbe emelt bús buzogányt,

's ha birtokosabbjai nem Lajtán túl pazarolandják el magyar föld eléhozta jövedelmüket, hanem a' *feleslegből* a' nemzet lelkiségét emelik; ha elsőbbjei folytatandják időkről időkiglen a' szabadságért vívott ösök erényeit, leverhetetlenül győz a' tömeg 's bölcs bátor, vitéz népről, melly, tekintetben érti magát, mint külön független nemzet tartani,

Andrásnak ragyogyó napja le nem menend.

A' tüzelmébe, 1794 óta megint mennyi tanulmány gyült! ismét csak magára, elzárkozottan. Most, 21d. évében, görög és magyar hisztóriai fényképeket lebbent fel, 's tisztán áll előtte, hogy viharzott nemzetét, ha IId. Endrével, aranybulláját ki nem tudja magának mindenkori biztositékul adatni, akképen darabolta volna fel őt megint más nép, mikép ő szünteté meg egykor, a' mai földjén kapott fejedelmek' különállását: tehát, hogy e' rohanó, küzdelmes nemzet ezután is csak úgy marad fenn, ha törvényes királyához, féltékenyen őrzött szabadságához, hajdani erőslelküséggel ragaszkodik. Berzsenyi, ezen ifjui első ódájában épen úgy, mint férfibb koráéiban *Görög Demeterre; A' magyarokhoz*, 48d. lap; *Az ulmai ütközet; A' fekölt nemességhez* 1805*b.*; *Felsőbüki Nagy Pálhoz; A' magyarokhoz* 1807*; Fels. királyunknak Keszthelyre ráratásakor; Szilágyi; Felsőbüki Nagy Benedekhez stb.*, folyvást ollyan régi m a g y a r n e m e s, minőnek azt az idegen d'Alembert 's Montesquieu is jellemzé: törvényőrző királyi székhez meg nem rendülten hív, szabadságaiért 's nemzeteért láng. Magyar közösjogi ódaköltér.

Lap.

Kolozsvári néhai unitarius prof. Molnos Dávid, többszer vallá elragadtatással előttem, mint rázta fel őtet ezen óda: tenni a' nemzetért, hogy a' hamuba mesterségesen takartatott *parázs*, örök tűzre keljen 's leégesse azt, ki megint elalatásán incselkednék.

Ha ennek költérletekor [1]), mind együtt volt-e már a' czímzethez képest, azon 50 ezernyi sereg (nem mind nemes) mennyit az 1796beli országgyűlés Posonban a' december 10d., költ 2d. czikk értelmében, mint nem személyenkénti felkelést ajánlott, adatok kikeresése mutatná. Arra intene ugyan Jósef főherczeg, a' hasonlóan 21-dik évében volt „szeretett vezér" említése, ki az idézett orgyűlési 1-ső czikkben nádorrá választatván, mint ország főkapitánya az egészet kormányzá, de herczeg Esterházynak 4 sor jut, ez pedig csak a' dunántuli kerületnek vala kapitánya [2]). A' táborzat ideje, augustus utólja vagy september. Mert Esterházy, julius 25. 1797ben Alsólendváról irá jelentését Körmendre, a' nádor főkapitányhoz, ez pedig a' felkeltség számára szólandó haditörvényeket, minekutána azokban a' vármegyék megegyezését sergeikre nézve vette, aug. 11dikéről küldé Szombathelyről, Felség eleibe megszentesités végett, 's midőn a' királytól hamar lejővének, megint még augustusban a' kerületi kapitányokkal ugyan onnat közlé.

---

2. Esterházy Miklós herczeghez 1797 13

Restelhető volna ezen óda, 's kivált 4d. sorzatánál. „Miért épen fennmaradó költértől dicséret, embernek, kit nemzete jóltevői sorában nem értékéhez képest lelünk." Ezt lehet reá, mondani. Azonban az ódán, megnyerés csinja vonul végig olly udvarisággal, mellyel a' római hazafi-érzelem Horátziust beszélteté az önzött pazar Augusztushoz. Berzsenyi, felolvadottan, a' felkeltség láttára: mi lenne belőled, nemzetem te, forrong, ha természeti nyers erődet, európai sorba lelki miveltség is dúsítva tenné.

Ott száguld lovagsereged, bízhatni sebességében; amott villog a' gyalog fegyver, tudod szuronyai neki szegését; de hol a' pattyantyus, magyarból? Nem neveltetik ahhoz, pedig ide már iskola kell, nem elég csak mezei felsuhanás. Herczeg! alapits, hogy évenként vagy száz törzsökös magyar vérű legény képeztessék. Hiszen, ágyutan most a' hadak esze.

E' sergeket, mint elragadja nemzeti zengelmök [1])! Mert, megríkat téged magyar, a' te zengélyed [2]). De, lovasaid előtt nem magyar a' harsonyás (trombitás) csoport, gyalogaidat cseh vertte tányér, német fútta hárántsip 'stb. éleszti. Hon, czigány kezében, zengszereid. Hogyhogy? Ez indiai nép, csak Sigmond királyod óta közötted, az előtt magadból kelle kiválni zengéreidnek [3]), kiktől ez általvevé. Pedig lám kedvtöltésből hány magyar nemes űzi, sőt alkot maga zengélyt, van hajlam tehát olly magyarban is, ki a' zenélykar jeles közlegénye lenne. Az Istenért! herczeg, szemeltesd ki magyar urodalomságidban az arra való magyar fiút mind, neveltesd ahhoz, udvarod zenélykart fizet, Haydn, házad dicsősege. Mit szülhetsz ezzel még nemzetiségünkre nézve is! Magyar uriházakba magyar klavirmester fog járni 's nem változtatják csak azert is elebb más nyelvűvé a' kisasszonyt, hogy zongorázni tanulhasson. Fegyverneki legény, ki azt vitatja, hogy zengelem a' nyelven nem simít. Főtársalgási körben az teszi még elfogadottabbá. Épen e' nemű míveltségnek hasonlóan tehát nemzeti vérbe oltása ezen eszmét ébreszti fel: kinek csak egyféléhez, van hajlama:

---

[1]) Költér névből költérleni vagy költérelni ollyan, mint a' fennforgó: becsmérleni, bérleni, fecsérleni, ócsárlani, örleni, pazarlani, porlani, sikárlani, sugárlani, ugarlani, vezérleni, vagy becsmérelni, sugárolni, vezérelni 'sth., e' nevekből: becsmér, bér, fecsér, ócsár, ör, pazar, sikár, sugár, ugar. 'S költér*lés* mint cselek*rcs*, költér*let* mint cseleke*det*, megint ollyan lenne, mint: sugárlás, sugárlat, vezérlés, vezérlet 'sth.

[2]) Districtualis Generalis, mikéat aláírását láttam. — Dunamelléki kerületi kapitány volt gr. Pálffy Miklós, Körmenden 1797. jul. 12d. a' nádor főkapitányhoz irt levele alatt. C. Nicolaus Pálffy G C V P (Generalis Campi Vigiliarum Praefectus) et Distr. G. — Tiszán inneni kerületi kapitány Báró Mészáros János, generalis (a' lelkesb magyar hölgyek elsőbbjének özvegy gr. Teleki Lászlónénak B. Mészáros Johannának atyja). Tiszántuli kerületi kapitány B. Splényi Gábor generalis.

[1]) Zengelem, átaljában *musica*, mint, igéből: *fél*elem, *fáj*alom, vagy *d* közbe csusztával fájdalom, *irga*lom, *sir*alom, *szid*alom, *un*alom, *réd*elem, *ronsza*lom 'stb. Igy: *költ*elem.

[2]) Zengély, *ária*, *air*, *nóta*, mint igéből: *aszály*, *aggály*, *akad*ály, *szab*ály, *teng*ely, *reszély*. Ide tartozó, a' csak *l* betüvel divatozó: *fedél*, *fedel*, *fon*al, *kötél*, 's az igy lett: *ron*al.

[3]) Zengér — *musicus*, mint igéből: *hat*ár, *szag*lár (szagolár) 's lásd a' 53d. lapon elébozottakat. Ugy, *fes*tér = pictor, festő és festész helyett, mert festő a' vászon, gyolcs selyem festője is, *festész*nél, pedig *ész* rag ellen van kifogás. L. alább.

Lap. Lap.

tormába esett féreg; igaz miveltség, mindennek méltolni tudása.

A' zászlókon, mellyekhez e' Szombathely alá gyűlt sereg esküvék, ha mi festemény van, magyar kéztől-e? Mindenre, herczeg, add képtárodat nemzetednek le Budára, alkalmazz ahhoz nemzeti képtárpalotát, alapíts melléje évdíjat legalább 10 magyarfi számára. Mányoki, Kóré Sigmond magyar jeles képirók valának, Kupeczkit is hozzánk csatlá születése, lesz több magyar festér, megvivó olasz ecsettel is. A' sok pénz így, mellyet most külföldi festér viszen ki, hon marad, temérdek pedig, mert ezer meg ezer festeti magát évenként a' m. királyi birodalomban is. Mi nagyobb? Válik ki majd, nem csak egy-egy szép és rút arcznak jól találója, de feltűn arczokat meg arczokat éléoken összeképelő 's történedelmi festérünktől örvendeni fogunk, több között, Dobó Istvánon Egerben, midőn a' török ajánlatlevelet, török követ láttára tűzbe veti: látni fogjuk: *„Sinetisne regem vestrum futurum regnis suis orbari“*, fényes jelenetét, minők uj nagyra ébresztenek. Herczeg, herczeg, te gyűjtesz képet könyvet, izlés, lélek azokhoz benned, vásárold azt magyar jövedelmeddel Magyarországnak.

Azon kis virágszál, mellyet a' seregnéző egyik magyar főhölgy tűze fel, ha díszkertből való, magyar díszkertész ügyessége után nyilt-e? Csak egyet szólj, herczeg, 's igazgatód parancsot ád nevedben, hogy Kismartonban magyar kertészlegények tanítassanak. Ki velek osztán külföldre, jőjenek vissza mint jó izlésű 's alkotó díszkertészek. Neked térítik ezek vissza rájok tett költséged, azután máshová is elszakadoznak [1]), magyar uraságok honi értelmes tanult főkertészekkel fognak fel virág és melegházas ültetvényt, 's az eddigi magyar kert: *szilvás, diós, almás, bürökkel, hantos ülő gyeppel, fa reteszes kisajtóval, tüskés kerítéssel,* uj szint vált. Igy neveltess urodalomságaidban magyar többféle erőművészt, csinos munkáu mesterembert. 'S kenyeredet enni fogja hazád gyermeke, nem máshonnan beszakadt: adatni fogsz a' magyar kézművesnek is divatot hirt. Végig foly a' nemzeten az akármifeléhez fogás kedve: a' magyarból nem csak pap, katona, ügyvéd, orvos és közebb csizmadia, szabó, csapó, kovács, leszen, nem mindig csak ugy turja földét, miként a' javitásokat nem ismert időben. Pedig a' melly nemzetből nem magából kerekedik ki minden életágazat embere utolsó kálha fűtőig, annál ipar, mesterség, kereskedés, találmány, divatékszer, soha sem lesz egészen nemzeti, 's így az ügyesség műveinek nevet sem ő talál. Ládd, ládd, mint segitenéd megszüntetni ez alföldi mondást: *ördöge van annak a' nímetnek, mindent kimesterkel;* megváltoznék e' másik: *„olasz kitalálja, német megcsinálja, magyar megveszi.*

Vagy, ennyiféle' teljesítését terheltetésedül nézed? Szemtelenség? Mentsen Isten! Hadd mondhassam tisztelettel: Harmincz egynéhány urodalomságodról beszel az ország, szánd a' mondottak közül csak egyre kettőre, a' legkisebbnek évi tiszta jövedelmét, mig élsz; nem, csak 10—15 évre. Hiszen a' magyar király, csak örvendeni fog illy életnek, hogy a' mig ő felsége, millió gondjai között mindenre nem érhet, mindenüvé nem nyujthat pénzt, az alatt, a' nem adózó magyar főurak közül egyik mint ennek, másik mint amannak felsegítője lépik udvarába, mert illyen elémozdítóktól körülvétetés, királydicsőséget nevel, haláladon pedig neked, fájdalomban rendül meg nemzeted. Kibékélkednek az évek.

Az ifjú Berzsenyit, illyen nemű ohajtozatokra, születése iskolába járása tájain a' herczegi házról hallottak ébresztheték, e' mezőn. A' nép maga beszéli Fraknó kincseit, mondája van a' Sopron vmegyei Röjtök és Csapod között 1700-nak közepe körül díszelgett Monbijouról, az általa egy paraszt szép leányért Lesvárnak kereszteltről, hír szállongott a' Mária Therezia idejebeli Esterházy III. Miklós herczeg által Eszterházán folyt fényes udvarról, az ottan tartott franczia színészek, olasz énekesekről, 's Berzsenyi olvasható Bessenyei Györgynek 1772-ben Bécsben kijött „Eszterházi vigasságok“ czímű versezetét.

Te, mostani herczeg, így olvada hozzá hazafi érzelme, nemzeti miveltségnek élj, minek szövendekét gyujtá meg az 179%beli országgyülés. A' Barsban fekvő nagy vezekényi mezőn 1652b. augusztus 26d. inkább meg hala hősileg Esterházy László, Ferencz, Tamás, Gáspár, mintsem, bár számosabb törökcsapatnak, megadja magát [1]); Pál, nádor 1681—1713 huszonnégy csatában víva 's egyszer sem futott, ez magyar nyelvű iró

[1]) Gróf Festetich György tanitatá ns Benét, ki Pesten, nagy virágkereskedést indita, mellyet most özvegye folytat; herczeg Batthyáni Filep, a' megint Pesten díszvirág 's magboltot nyitott Muszelyt.

[1]) L. Kazi, Historia regni Hungar. libr. VII. és: Közhasznu esméretek tára, IVd. köt., Pesten 1832.

Lap.

is volt [2]) vallási akkori szellemben. Hős eleid nevét, Te, fényleltesd ismek elefejtetésével. Szivszakadva csüggeszkedik ezért Berzsenyi, e' két sorában:

Hát nemzetednek mért fakad illy soká
A' rég ohajtott laurusz? . . . .

Az erre fordulás megráz, könnyet gördít. Olvasá-e, kit meg akara indítani? nem tudom.

Miklós herczeg 1795 körül gróf Neuperg számos könyveit vásárlá meg, az eleiről reá szállottakat Eszterházáról Bécsbe viteté 's az egeszet ott állította fel.

Képtárával, mellyben már 1815tig 511 darab volt, miként Kismartonban akkor kijött catalogusa mutatá, Bécs műkincseit gyarapította.

Rézmetszet és rajzgyüjteménye 1823ban 56,000 darab körül járt. Bécsben.

Muzeumában, ott, a' java festemények, 's Thornwaldsen, Schadow, Dartolini, Tenerani, Bartolini 'stb. kezétől szebbnél szebb szobor.

Ezek gyakor szemlélésével 1822, 1823b. éltetém magamat, 's rövid leirásukat kisértém. *L. kivonatban itt, Berzsenyihez írt leveleim között.*

Az 1808beli országgyülés 7d. czikkjében a' herczeg, 8000 for. ajánlásával emlitetik a' Ludoviceához, hová Mária Ludovicát a' sor, 50,000 forinttal, Marczibányi Istvánt ugyan annyival, Jékelfalusi Jósefet 20,000, gróf Illésházy Istvánt 20,000 ftig teszi ki. Esterházy M. herczeg, azon 8000-rét, még 1808ban Sopron vármegyében 2000-rel toldá meg, 's igy, 10,000res áldozó lett. Hanem az 1811b. következett pénzbecs leszállítás e' 10,000 *fekete bankó* forintot 4534 forintra 54 xrra csökkentette váltóban, 's ennyitől fizete kamatot 1827b. végeig. Jósef főherczeg-nádor felszólítá 1828b., akarná-e azon váltó öszveget, pengővé tenni? 's gondoskodva jegyzé meg egyszersmind, hogy egy ifjú' evitartására jorgolatul (stipendium) [1]) 6666 for. 40 xr. pengő tőke-

[1]) Kismartonban, Fraknón egészen magyar lelkületü udvara volt. Láttam forgattam magyarúl irt hivatalos leveleit Sopron vármegyéhez, városához, ezek levéltárában, Kismartonból 1682ből jul. 7. 27. Bécsből aug. 30d. 's majd innen majd onnan, 1690, 1692, 1695, 1696. Igy több Esterházytól. Nyelvük a' legcsinosabb társalgási.

[2]) L. A' R. m. nyelvemlékek IIId. kötetében, a' tatrosi 1466beli másolatból Jászay Pál által kiszedett szósort, „irgalmasság"nál, hol, jorgat = miseretur; irgalás vagy jorgalás, jargalás = stipendium.

Lap.

pénz kivántatik. Miklós herczeg most ennyinek kezdé fizetni évenkénti kamatát, halála óta pedig Pál fija teszi azt.

1809-ben a' pesti nemzeti muzéumhoz, ajánlott 1000 ftot *fekete bankóban.* 1811b. lön ez, 200 váltóforinttá, 's e' 200 forintot 1811b. septemberben fizeté bé az ország pénztárába, honnan ezen adatokat 1841b. decemb. 21d. kaptam.

Sokat költött, mondják, 32d. számu magyar gyalog ezeredére, mellynek tulajdonosává, gr. Gyulai Samuel halála után, 1802b. neveztetett.

A' magyar akademia alapítói között, neve nincs. És egyéb ujabb intézeteink is csak ohajták.

Kimulék 1833b. a' szép táju 's egészséges levegőü olasz Comóban — hol épen azért házat tarta — 68d. évében 's így 1797b. 32 esztendős volt.

Talán hát nem is kellett volna, mik teendőségét emlitgetni, már most. De a' Berzsenyi-óda kelésének czélzata kifejezendő volt. De azon nemzeti csengés, hogy a' bécsi roppant kincsü, *magyar szerzette gyüjtemény*, a' herczegi háznak Budán a' várban 110 év óta birt 's alkalmazandó nagy épületébe szállana, most még inkább hevül, mert gróf Apponyi Antal, párisi követ, Bécsből már Posonba tevé által 1827b. becses könyvtárát [1]), mert 182⁵⁄₆ óta uj fényszak villant elé a' magyar főurak 's általjában a' hazafiak honi áldozataival. És a' londoni követ, Pál herczeg, szivén viseli nemzeti míveltségünket; 1823b. valék szerencsés azt személyesen, hosszabb, vele folyt beszélgetésekből tapasztalnom. Ha pedig ő, még akadályoztatnék, a' hon uj nemzedéke kéri majd, új ivadékát; mert, meghalunk mostaniak, annyit téve csak, a' mennyit lehet, hanem a' nemzet él 's köszönetet hálát akar mondani herczeg Esterházy Pál maradékának is.

— —

Ezen óda mai olvasója, már kedvesen juttathatja eszébe, hogy Vd. Ferdinand királyunk ő felsége a' magyar tudós társaság alaptőkéihez 1832ben 10,000 pengő forintot ada. És örömmel nézi Jósef főherczeg nádort, alapítói között még 1827ből 10,000 pengő forinttal, úgy Károly főhezeget 1834beli ajánlata szerint ismét 10,000 p. forin-

[1]) L. Közhasznu esmeretek tára. Első köt. Pesten 1831. Apponyi czikk.

Lap.

tal, melly az akadémia számára 1844-ben kezdi adni századától öttel kamatait[1]). A' magyar királyi ház tehát, a' magyar korona nemzetének ügyénél mostanig 30,000 pengő forinttal. Ezt hozá, az idő' nemzeti hangosabb fejlése.

Szabadjon Görögről is egy jegyzéskémet ide serítenem, mert egyéb enyhülettel jár, 's Berzsenyi jellemzete is következik belőle. És úgy hinném, ne engedjük elsemmülni mint eddig, *eszeink* apróbb de érdekes ismertetéseit akármelly őket kitüntető oldalaikról. Nézzük csak miképen dugdos a' kőmíves, terebes kövei közé nem különben morzsákat, mik nélkül falát ki nem simíthatja. Illyenekből épült elé külföldi több között: Critiques et *portraits littéraires*, par C. A. Sainte-Beuve. Tome I. II. Bruxelles 1832, Biographical and critical history of the british literature on the last fifty years, by Cunningham, Paris 1834, és lesz nálunk hasonló.

1824 tavaszán Bécsben a' császár és királylakban épen Görög Demeter udvari tanácsosnál valék, midőn akkori nevendéke Ferencz Károly főherczeg, egy kisig[2]) nyilva maradt ajtaján keresztül, magyarúl hívá egy szóra Görögöt, ezé mellett volt szobájába. „Várjon egy kisig angyalom", mondá hozzám Görög 's ment. Ajtaját nem eereszté egészen zárába. Igy a' magyarúl folyt közleményt a' császár-király atyához menni akarás felől, áthallottam. Görög majd, öregnek öröm mosolygttával jött vissza, de hallgatott. Belőlem kimelegvék a' szó, gondolnám a' nemzet örömeé, azon, hogy egyegy királyi herczegével ezután megint saját nyelvén szólhat, miként hajdanta Székesfejérváratt, Visegrádon, Budán. 'S mi jól esék I. Ferenczben a' törvény így teljesítőjét éreznünk. Majd Görögbez folytatám: „tudni fogja méltóságos ur, ódai megtiszteltetését Berzsenyitől 1803b." — „Nem tudom, *felelt*, kedves angyalom, *ez vala meg szólítási szelíd szokása*, nincs már időm verset olvasnom. 'S ajakán, mosoly.

Ime, Berzsenyi, a' magát meghuzó. Olvassa 27dik évében Görög kineveztetését, éneke ömled, a' magyar történelem éleiről nemzeti fájdalmakat pendít meg benne, de csatlakozó jó szíve már ezutánra csak igasságosat vár, 's elhallgat vele, nem küldi meg. Mint az eólhárfa. Szellő suhantja meg, a' burzat zengedez, lebegtetője megszűn, 's az édes hárfa néma.

A' világért nem engedett volna még most mutogatást Berzsenyi szerénysége. Lelkébe ütközött atomusokat mind csak rejtekben forraszt uj alakításokká, eszlángi ösztöne. Sőt meg sem álmodják ismerősei dolgozásait, mert hallgat efféléről falusi nemes társai mulatozó körében, mellybe zengelem szenvedélye hamarbamar vivé. Kis János kapta rajta később véletlenül.

Virághoz Ányos még 1772b. nov. 15kén mondá, a' m. irodalomért olly nagy buzgottságu Bacsányi által 1798b. Festetics György gróf pénzén kiadott munkái 103d. lapján:

„Mi dolog, barátom! hogy *ismét* versekkel
Irsz és uj frigyet kötsz a' kilentz szüzekkel
Kiktől a' múltt idön vég butsudat vetted
Midön átkaidat rakásra gyüjtötted?

Poetai munkáit közre bocsátá Téti Takács Jósef gondossága 1799b. ismét gr. Festetics György költségével.

Horátzius poetikáját Virág kiadá, saját ujabb költelmeivel 1801. Lelius vagy M. T. Cicceronak beszéllgetését a' barátságról 1802. Forra itt lelke nemzetiségünkért Pyberhez irt ajánlatában. — Az üdösb Kátó vagy M. T. Cicerónak beszélgetése az öregségről megjelenék tőle 1803b. — Magyar poeták kik római mértékre irtak 1540től 1780-ig [1]). Kiadta Virág Benedek. 1804.

Ez eddigiek ihletheték Berzsenyit 1808. elötti ezen ódájára. Virágéit szikrázatokkal találá, mellyek fel fel is lobbanának, mint a' közben közben meg meggyuló csrfa, ámbár megint lassuló égéssel. De korukban épen szokatlan hevüek voltak, mert az 1600 végével eldeákosított nemzet férfiai, az idébb elnémetesített főcsaládok hölgyei, a' fenséges képü gr. Zrínyi Miklósnak Szirenáját, Liszti László Mohácsát, Gyöngyösi' Murányát már

---

[1]) L. M. tudós társasági névköny 1841re, 65, 67, 68. l.

[2]) Kisség (— kicsinyt, keresenné) úgy irandó, hinném, helyesebben *kis-ig* által, miként az előbbi: mindég helyett már: mindig-et irunk. 'S így kellene: elig és nem: elég — satis, mert ez annyi, mint: el-ig; olly sok már, hogy el-ig van; elég pedig — *comburitur*. Mindég, elég, kisség, csak *é* és *e* köztti betücserénk által lett, mint a' hajdani általjános *es*, a' jobb: szerént, megént, ma: *is*, szerint, megint, pedig ez egyszersmind: *commovet*. Élet, lélek, tájejtéssel illy betücsere által: ílet, lílek 'stb.

[1]) A' R. m. nyelvemlékek IId. kötet 23d. lapján 1529b. van egy sapphói mértékben lenni akart dicsérete sz. Miklós pápának, mellyet Gyöngyösön találtam.

Lap.

nem igen ismerek [2]). És lelé rajta a' *cygnus venusinus* gyengéd kecseit, mellyek őt Horátziushoz mint kútfőhez közelebbre ingerlék, kit villámos elértésével annyira keresztül néze mintha Nitschnek futotta volna meg magyarázatait, ki azokat Heinsius Daniel, Baxter, Bentley, Sanadon, Gessner, Mitscherlich 's mások kiigazgatásaiból szedé világosra. Virágnál találá megbillentő eszmekül: A' győzödelmeskedő magyar sereghez 1789. a' 12d. lapon, Baróti Szabó Dávidhoz 19d. l. hol Orczyn az elkeseredés; Egy hajóhoz 23d. l. mi Horátzius „O navis, referent in mare te novi fluctus . . . honért remegesére emlékesztet; nála: Ti, egy Anyának — a' Hazának — magzati 82d. l. minek czime az 1822b. Trattner J. Tamás által kiadott gyöjteményben (mellyet Virágtól Tamás barátom az én serkentésemre vett meg 300 váltóforinton): „A' versengő hazafiakhoz"; ott, „Károly győzödelme Oszteráknál 1799" a' 158dik lapon, melly a' franczia gyilkolódott lázadalomtól irtóztat, 's Berzsenyi politikai hite' megalapítására mintha mérséklő befolyással lett volna. — Mert virági hatályról, Berzsenyi' e' saját vallomása:

> Példád élteti meltemet
> Jer, jer, légy kalauz pályafutásomon,

inkább a' nyelvvel élésre, izlet kényesbségére 's költély szelleme felfogására nézve látszhatik szólani.

Virág nem akará mindennek magyarúl kitételét. Csufolva említi az: ir*ász*, mez*engy* féléket, Horatzius poetikája 21d. lapján, mint későbben, 1814b. kijött Euridicéje 15dikén épen Kazinczyhoz irva mosolygó gunyjával vág a' caesura helyetti *vágany*hoz, mit tulajdonképen Fabchich vága elé 's azzal ennek vágott utána Guzmics. Virág, még *körtérbe* sem akara menni, hanem csak *circus*ba, bajvivóhelyre; *borvíz* helyett ő csak mindig savanyú vizet akart inni, noha Erdélyben Kenderesyje 's más is, mindig borvizet tétetett volna kedvelt borocskája mellé.

Virág borzada, Frentz, győz'delme, betű kiugratáson, 's az a' Frentz igazán annyi mint: *bolond* helyett *b'lond*, de Virág bácsinak még ‚kétségb' esés' sem kelle. Átaljában mondá: „Nintsen a' Magyar Nyelvben *Elisio*, hanem Rövidittés." Jó izt vesztegetőnek jegyzé ki helyesen a' minden szóban A-zó vagy E-ző sorokat; — nem olvasható bosszonkodás nélkül a' mértékre vett verset

[2]) Amade, Faludi és Rajnisról, alább.

Lap.

ritmussal keverve, p. o. Élete déli *fagyon*, nyúgodalomba *vagyon*. 25, 26d. lap. „Egyszerűség, józan értelem, nyelv saját folyama legyen főgond" így szóla.

Berzsenyi is, milly huzakodó megfontolással nyult eleinte azon új szókhoz, mellyek az első kiadáskor szurattak verseibe, mutatják panaszából szedett jegyzeteim. Mikor tehát egykét szóért mint övéért, a' lópokróczos *Mondolat*, ellene is pitypalatyolt, *credo*ba esettnek érzé magát, mert őtet, tudta nélkül tolák előre ujitás kezdése egyik vezéreűl, más vala háta megett. Azzá jellemzése akkor sem lön egészen való, midőn a' másad kiadásra maga helyeselle már némellyet, mert ő inkább csak, okos kiválogató volt, inditványzó, kevésben. De, hamar ki kezdé most benne kapni ugyan azon találó nyilt ész, melly elébb óvakodtatá, hogy a' nyelv szelleme titkainak új felfedezései Virág nézetein tágitának, 's a' mi, nyelvszerű, a' mi diszes, a' mivel hiány pótoltatik, mind elfogadható, okos elhelyezéssel.

A' szótag mértékű költérlet nála Virág intése, kit meg arra kedves Rajnisa vezetett annyira szeldelésével az alexander 's átaljában a' rímesversnek, hogy csak haladottabb kora csengeté azt hangzatkáiban. Berzsenyi' kényesb érzése czélszerűbben választá mellyik irásnem hangulatához jobb épen, rím. De mérni 's egyszersmind rímelni, leóskodó izetlenség marada előtte, amahhoz meg Virág néhány sorzatot igen jól találva tért, mintha magába szállt volna, hogy csak az ollyan alakba léhitott lelketlenséget kell vala üldöznie, nem a' rímnemet magát is. Berzsenyi csak később vallogatá, midőn a' m. akademiai nagy gyülésre jöttekor gyakran valánk együtt, hogy az egyenesen zengelem mellé költött dalnak csak ugy adhat zengélyi lebengést a' zenélyszerző, ha mérve is van, hanem mesterkélés rajta ugyan ne lássék.

Berzsenyinek ezen ifjui rokonszenve azonban Virágtól későbben külön alakultság lett. *Bencze* félénk. Midőn a' költéri szárnynak még egy suhogtatást kell vala verni, akkor ereszkedik, burkoltságai értelmét csak meghittjei tudák. *Daniel*, mint a' jósló, köszirt hasogatta fellegek megett tündérkedik. „Téged dicsőit a' zenith és nadír" sorában (l. itt e' 24d. lapon) Shakespeare festette költér' szeme. Szabadságért bátran nyiltan lobban, 's mind e' mellett csak esti tisztitó villám, nem vad zápor között gyujtó, nem pusztitó üszök. Olvasata szélesebb, — Virág nem ismere európai ujabb irodalmat, — képei annálfogva változatosabbak, maibb világuak, nézete átaljánosabb.

Lap.

Virág felülmulta választott előképét Rajnist, ki torzonborz volt ugyan, de nem izléstelen; Berzsenyi felejteté Virágot. Ő nem csak egyegy cserfa lobbanat, nála egész ósi fenyves hasáb tüzben, hosszanta fel a' hegynek, miként Csikban mikor a' vész meggyul.

Virágból jámbor játszi öreg válék, ki az ő Kelemföldéről szendén ballagdogált nyári estenként a' duna hidjára, fütyüldögelt ott nyulak szigete felé 's ha kérdéd: mit csinálnak Századai, elbusultan válaszolá: Öcsém, a' lelkem fáj belé, nem lehet irnom Mohácson innen. De kezdél más tárgyat, gyermekileg vidámithatád fel, elgyügyöge veled, 's azon mosolya láttára, melly szája szélén vonult el, övé lettél. Hon, ifjakat nyájasan buzdita; enyelgő sorokat irt harátihoz, kik a' kevessel beérőt, papi czímvágyat nem ismertet, segítgeték. Ha rossz kedvében nem kapád, 's tudál nyelvén, gyönyör volt vele lenned. Ily sikerrel szelleng vissza Rómának irodalma. Horátziusi könnyüvér, Tacitus embersége, Seneca stoicismusa, Tibullus egyszerűje. 'S ő harmad vidám természet a' magyar irodalomban. Faludi Ferencz volt Amade után a' másod. Fennszerü belség löki ennek 1779 előtti könnyü dalában a' hitegető „szerencsét" vissza, mi tündér képzelemmel tánczoltatja meg a' „virágokat", melly szívélyesen nebeleg a' „tarka madárral." A' többiből sokat elengedhetünk.

Berzsenyinek első 's végső költelme oszsziáni nap 's holdvilág. Élete delén, minőt más, ha megszesszen is rajta magában, vidám vérrel felejtetni akarna, ő, könnyes szemmel néz a' multra 's úgy már, a' jövőre, 21d. lap; szöretén is, a' népe vidámitotton, este, diófa tövénél gerjesztette tűz pislogásain képzeleg, 43d. lap; ifjúi áltatása eltünttével setét lelkét csak a' szelid nő hív egyetértésén 's gyermekein kelő öröme nyitja, 23*d. lap első hasábján.* A' szép birtoku földesur, világi okos gondban, négy kedves magzataért, kiknek jövendőre is tisztességes élelméről mint becsületes atya, nem tudott volna vétkesen úgy feledkezni, miként némelly csak a' literaturai hírnek bolondult. A' hazafi, a' költér pedig nagyszerü lelkében, mint egy megsebzett sas, Világosvár romain, megzengett Szilágyija homályos árnyával. Hol az a' nemzet! mondja itt, mellyet én akartam. Sajong benne, hogy, majd kétségbe is esve felőle, érette miért nem tehete többet; miért vevé el tőle a' nagyhoz úgy is rövid időt, annyi évi kínos betegség! És érzé: ollyanra pazaroltam-e barátságomat, ki megrohantatásomkor félre csusszant, mert már elkapta lantom dicséretét, 's jobb oldalamat sem meré védeni, ne hogy megrázassék istensége, a' koszorú."

Lap.

Ily elborulásokat somogyi magánossága is bölcsőzött. Horátziusából itt csak ez marada benne: levius fit, patientia, quidquid corrigere est nefas.

Igy szálla e' tanítója elüzionába Virág, így Berzsenyi. A' pogány Horátzius megveregeté a' keresztyén Virág vállát; Berzsenyin a' másik keresztyénen meghökkent, miként a' magát már főpolczon érző, új versenesére legelőszer pillant. Matthisson örvendeni akart egykét foltjáért Berzsenyinek, hanem ez, már bánta tettét, 's csak meghajtá magát a' német keresztyén előtt, szóba vele nem állott.

---

6. Horátz 4

Fölött marada itt *feleit* gyanánt, miként az 1ső 's 2dik kiadás irá, ámbár ezen ő-zés mellett mindenikben: fergeteg, fedik, énekel, gerjeszt, fejeden, jelen, elrepül áll, és ha már a' dunántuli, kivált somogyi, egyszersmind pedig szögedi, kecsköméti *fölött* megtartatik, úgy, kell vala: förgeteg, födik, énökel, görjeszd, fejedön, jelön. Ezen tájak ugymint, harmad hangzatu *e* betünk ejtését *ő*-vel éreztetik 's így ez, nem csupán betücsere. Iró hiszen hangoztathatja, irodalom induláskor, születése tájaét, mellyhez szokott, mert a' többiről még nincs hallomása. Igy tevé ezt nagy Sándor kora feléig a' hellen, 's a' dóriai és jóniai két fő tájejtés még äolia és attikaira is oszlott, mik közül jóniaiban szálla le Homérosz, Heziodosz; äoliaival Sappho és Alkeosz, dóriaiban leginkább mértani 's bölcseleti munka, attikaival Sophokles, Euripides 'stb. Hanem ez csak addig történt, mig egy-egy fő, még külön tolá fel magát más-más tájon, a' görög fejlés elemeivel; későbben az attikai ada főbb színt, midőn a' makedóniai egyurság és udvar az egész hellenséget Attikában pontosítá össze. Azon ok szülé nálunk is eleinte a' XVd. századbeli Guary codexben: velág, kegyös, mindön, embör, igön (peldabalól); Kinizsyné 1513beli imádságaiban: nömös, legyön, édös, neköm, terömtő, lélök (nemzetibelöl), irását, mivel mindenik szerző dunántuli volt. Bertalan papnál pedig 1508b. mind í azért vísit, gyölösíg, szílessíg, bíkét, árnyík, kísírtet, (teremebölöl), hangoztatással, mivel a' „halabori faluból nevezett" Bertalan pap a' maig is í-ző Beregnek vala fia; 's Erdősi János 1539b. sárvári ujszigeten kijött, magyar nyelvtanában mint szinyérváraljai, a' szatmári ejtést követé: be-

Lap.

szillís, incklís, szerzís, líszen, rísz, ülıs, lilek, itel irásával, miket Sárvár körül is hallott Vasban. Megint csak saját tájejtéssel jegyeztetek Nyitra, Gömör, Abanj vármegyei levelekben felettebb is é-zéssel: tertent, jevendő, tervény, ketelezi, eszenk, erem, erdeg = történt, jövendő, törvény, kötelezi, eszünk, öröm, ördög. L. R. m. nyelveml. IId. köt. Vegyes Irat. III. 119, 152, 153 'stb.

Nálunk ezen majd sűrűn *ö*-ző majd *i*-ző vagy *e*-ző tájejtés közül az árpádi udvartól költ latin oklevelekben eleforduló magyar szavak leginkább *özve* jelennek meg, mert a' dunántuli Fejérvár volt székhely. De a' budai magyar udvar 1540nig már egyiket sem éreztete kitünőbben, a' több tájrul oda jött' vagy ottan éltnek beszéde csinos olvadásuvá lön *ö*- és *ü*-nek *é*-vel felváltásával. *L. R. m. nyelveml. I-sö köt. LXI IId. lap. IId. köt. Vegyes irat.* 19. 20 *és* 385, 387 *lap.* „Ez io wrac *fel*ött, aztala *fel*ött", leljük a' pesti születésü Bornemisza Péternél, ki, Detrekővárában Balassi István sajtójával 1584b. kijött 's vallási reformatiót terjesztett predikatzióinak nyelvét, Gyarmati Balassiakén kivül, Csejtén Nádasdi Ferencz, Markusfalván Szepesben Máriási Pál, Tölczeken Sárosban Kapi Ferencz, és Poson vármegyei vicehispán Ezterhas Ferencz 'stb. nemes ur udvarába vivé, mivel ezeket, mint elésegitőit dicséri. Az erdélyi nemzeti fejedelmek udvara Gyulafejérváratt, a' budai voltat már díszre fejtéssel folytatá 's *é*-nek többszer hangoztatásával az erdélyi hangejtesnek, gyökök mellett hívebb maradását érezteté [1]). Alsó Fejér vmegyei Háportonon született Forró Pál magyar Curtiusában melylyet Bethlen Gábor Debreczenben [2]) 1619b. nyomatott ki, a' nyelv mivelt, nagyon érdemli tanulásunkat, abban *fel*, *felette*, legfelső, áll, és „kegyes ember", nem: föl, fölötte, legfölső, kegyös embör, 's a' nála találtató t*é*tt, t*é*ttünk, Magyarországon forogtában ragadott reá, miként a' debreczenies: dics*é*retes, f*é*nyes, tört*é*net, it*é*let, mik leginkább ajánlatában találhatók, bizonyosan Debreczenben, hol azt „Az felseges Feiedelemnek" irá. Apáczai Csere János, a' szász gyönyörü Bárczaságnak felséges eszü fia, háromszéki szép tisztált nyelven adja

Lap.

ki „Magyar Encyclopaediaját, Ultrajectumban 1653b. 's a' szekely tős hangejtesként hagyá ránk: *fel*, annak *felette*, *fel*hő, *fel*leg, *fe*nn, temérdek, *gyen*ge (talán: genyből), 's e' mellett: *gyön*yörü, gyöngy, mert ez úgy jöhet gyóm-ből mint rom-ból rongy. Rajta, Erdély 's leginkább Székelyföld fiai, elé közületek láng ész' müvével, latin-német elegyedés nélküli nyelveteken. Csere János Apáczáról, nagy csillagotok. Akkori uj műszavai mintha mindigiek lettek volna, pedig ő ereszté ki azokat, ép rajokul. Eléadása világos, mert feje is az volt. Nyoma vezessen tovább. Most kelleténél inkább utánazzátok a' magyarországit, mellyben több lön ugyan a' tanulmány szerinti, de, tietek hajdanból sajátibb, gyökről származottabb. 'S e' kétféle: *eljen!*

Berzsenyi, látjuk eltére a' somogyi *ö*-zéstől, mert 2d. kiadásában sem azt hagyatá meg, noha társalgásban azzal szóla, miszerint ottan neve is: B*ö*rzs*ö*nyi. Úgy választá Herodotosz és Hippokratesz, dóriai szülőfölde hangejtése helyett a' jóniait. *Fölött*-ét azért kivána, velem erről szóltában, mert fel-ett, mondá, annyi is, mint *felenni*-nek mult ideje, 's így hozá elé: *megett* és *mögött* köztt éreztetni kellő különbséget, ámbár feleletemként mindig leszen nyelvünkben egyféleképen hangzó, de mást meg mást jelentő szónk. Lám az aligmult többesének első személye: falánk, fulánk, félénk, nyalánk, terménk, egyszersmind millyenségszó is: világ *mundus*, világ = *gyertya;* ár, *vizé*, *czizmadiáé*, *holmié;* olló *forfex*, olló *haedus* 'stb. Következetesebb lön azonban Berzsenyi ('s még eddig ez elég) a' hasonlóan dunántuli Virágnál, kinél volt: dücsöit, röpös, pöröl, tsöpög, föröszt, födöz, fölött, gyöpöz [1]) 's majd meg: gyepez, fergeteges, penget, gyenge, fel.

Mi adhat nálunk ujra divatot most! a' szerencsés hangelegynek? Környülállásink között, csak a' hatályosabb irók, 's ezek befolyásával a' magyar akadémia. Ki azok közül *fel*ben is *e* gyilkoló, adna halált inkább annak é szavakban: árnyék, ajándék, fazék, karéj, hajlék, halándék, nyomdék, szándék, szurdék 'stb., mert é betü ezekbe hangrend ellen csuszott bé későbben, 's irja hát: árnyok, ajándok, fazok vagy fazak

---

[1]) Lásd, alább; *fe* 's *fő* gyök.

[2]) Igy, csak c-vel, miként a' mai: cz, régente gyakran elöfordúl, noha felváltva. Ha megint megszokná szemünk tollunk, egy, *kettősbetüü* hangunkkal kevesebb lenne. De, nyárelö, nyárhó, nyáruló 'stb. nem rosz elnevezéssel együtt csak úgy búkál mint a' felleglepte hold.

[1]) Társalgási beszédében Virág igen *köz* volt. Azért mondá felöle nekem Buczy Emil, a' nagyon kedves ejtésü erdélyifi, hogy Virágon, a' szobácskájában beszélőn, mikor legelószer hallá, csak elálmélkodott. 'S néha szeszélyesen, *csufuónyi* szerette, miként Virág: *csufolni* helyett ejté, néha összecsucsoritgatá száját 's Virág ő-zéseit ugy ö-ő-zte ki.

Lap.

miként Csere Jánosnál van; irja: karaj, hajlak, halándok, nyomdok, szándok, szurdok, mert ezeket a' hajdani tiszta magyar világ igy ejté. Mindég-ből már a' helyesebb: mindig, lön; 's *leve* íme lehet: lön 'stb. És a' felettébb spondéusos nyelvből így, gördülékeny trochaeusibb is lesz.

Ha elmondhatnám itt Carl Henriette burkus kir. udv. kamara énekesnő észrevételét *e* és *ö* hangról. Carl beszél berlini német nyelvén kivül francziául, olaszúl; énekelt Madridban spanyolúl, Péterváratt oroszúl, Varsóban lengyelül, olaszhonban taljánul. Mikor 1841b. tél felé a' pesti magyar szinházban vendégszerepeit vala kezdendő, megkére, tanítanám meg a' „Bájitalban" Adina szavai helyes kiejtésére. Ebben van, az erdélyi Deákitól (ki Barthelemy' Anacharsisát is fordíta): Miért repül majd violára ... Hogyha *fel* kivánsz gyógyulni 'stb., nem: röpül, föl. Majd más daljáték került elé, sűrű ő-zéssel. Tanulja azt is. Ah, mondá, kérem kegyedet, rakjon mindenüvé *e*-t, hová csak lehet, a' sok *ö*, összehuzatja ajkamat 's hangja nem szelídíthető. Lám a' Bájitalban ez nincs, annak nyelve zengelmiségét én is érzem, úgy Jakab Istvántól az „Eskü"t, ha néhol *ö*-jét, *é*-re fogom. Most olaszul énekelt sok *a*-val több *o*-val, erre néhány magyar sort, mellyet megszerete. Ime, szóla megint, olasz után, mindjárt a' magyar, előttem: csak *ő*-t, *ű*-t ne sokat az énekbe, 's *ekek*, *okok*, *nak*, *nek* ne nyekegjen.

Értő művész itélete 's el nem fogulté, a' helyesebbet szokta kikapni. Metastasiói kebel és fül tehát a' magyar dal simongatásaihoz.

Az ennek 3d. sorzatában álló *vad* Rácz kifejezést, vagy a' dunántuli köz elnevezésből, vagy alkalmasint Virág' ódájából vette:

Ti, egy Anyának — a' Hazának — magzati ...
Szelid Minerva' tisztelőji fájdalom!
Ti! mint a' részeg vad Ráczok kardra kelvén ...

L. Magyar Minerva IIId. kötet, *Virág Benedek poétai munkáji*, *Pest* 1799. *l.* 82. — Virágra e' *vad* millyenségszóért a' budapesti ráczok szörnyen megharagvának 's Vitkovics Mihály és fivére János a' budai derék, jó magyar rácz pap csillapítá le őket. 'S Virág poétai munkái 1822beli kiadása' 67d. lapján azon sort így tevé:

Ti! mint a' részeg vad Tráczok kardra kikelvén ...

1831b. egy pindirka nyilatkozatom elcibe

Lap.

jeligéül én Virág 1799-beli sorát találám venni, feledésével a' Trácz-ra változtatásnak, 's akkor meg rám zugott egykét becsületes magyar-rácz atyafi. Pedig bizony Virág az elsőt sem irá csufságból, hanem itt, háborúi jellemzetül, mert a' rácz is ott ugyan zajgó vitéz, kegytelen verekedő 's olly izmos tagból szakadt nép, melly győzelmet segít úgy elé, egymással összevesztében sem kéméletes, minél fogva ide költéri képül való. Én pedig azt is gondolám, hiszen e' „vad rácz" elnevezés nem az egész népet éri, hanem, catholicusok által adva, csak a' görög nem egyesült felekezetet, a' másik mintha már szelidült volna, 's így vallásbeli gyűlölség, mit nem ölt fel, kinek esze kinek szíve helyén van. Sőt mellőzvén e' szomorú ezivódást, azt hivém, hogy azért sem veszi már e' *vad*-at magára, a' közinkbe magyar törvényre jött régi ráczok magyarrá vérült ivadéka, mert igen sok *ics* nevü, különb magyar hazafi, ferde neveltetésénél fogva sok elfajult magyar főurnál, mint lám ama sarjból, Bácska földéről a' legnemzetibb magyar hölgyek virágzanak elé 's inkább azon hökkennek meg, midőn a' jó bécsi német meg a' magyart, szép gőbölyeiért a' legszívélyesebben leökrözi. De meg, efféle szokott kölcsönös elczimerezést csak ollyan kap fel ürügyül, kinek begye már telve némi torlakodással, mert a' mint ugyan egy nemzetbeli család más családra süt némelly bélyegecskét, úgy kereszteli el egyik nemzet a' másikat, sőt nemzete ágazatát. E' berzenkedés már természet. A' berlini német a' bécsivel komázgat viszont, 's átaljában a' német ágak egymást, így kefélgetik: *Du bairische Sau*, *österreichischer Lümmel*, *grober Tyroler*, *preussischer Affe*, *salzburgischer Knopf*, 's a' sváb neve nálak: *Wasserspätzle.* Összesen meg a' német, a' franeziára „*französischer Windbeutel*" ezímet ragaszt; franczia szájban pedig „*Baron allemand*" annyi, mint lomha, itkányos vagy iszákos ember, 's valami csekélység feletti komoly vita: *querelle allemande.* Osztán a' franczia megint, maga között köszörülődik. A' lorraini előtt a' pyrenei lakos; *compère ours*, medve koma; egy basbreton a' párisit „*faiseur de dieux*-nek híjja, mert nem hiszi, hogy istene volna. Hát az olasz? Nápolyi mondat, a' velenczeiről: *il veneziano è pagano*, mivel egykor Velencze, a' r. pápával víttában ezt harsantá: *siamo primo veneziani*, *e poi christiani.* A' florencziai, ha megharagszik a' rómaira, *pasquino di Tevere*, sujtja reá, 's a' római, amazt főnélküli vagy fejtelen lónak szidja, minthogy *cavallo* helyett a' toscanai, havallot mond. Még az angol, skót és irlandi egymástszeldelés! Igy, a' magyar,

Lap.

a' palóczot, somogyit, gőcseit együgyűzi le, a' székelyt lebutázza, e' meg Gyergyóban a' Maros és udvarhelyszékit: vaczkorosnak, kotyósnak; a' csikit kendermagosnak, góbénak; a' háromszékit botosnak; a' magyarországit bicskásnak betyárnak; az udvarhelyszéki meg viszont a' gyergyai székelyt kecskefejesnek csufolgatja 'stb.

Azért ejtém ezt ide, mivel igen sajnálnám, ha Berzsenyinél e' *vad* millyenségszó, ujra perzs lenne a' rácz eredetű mostani ivadék némelly ifjaiban, kiket az illyr gyűrű elesillogtatni akarna eleik tisztelt példájától a' XVId. százévben, midőn Subich, Frangepán, Petrovich, Vranchich 'stb., magyar házzá lön a' régibb időből [1]), magyar királyi udvar nemzeti szelleménél fogva olly meggyőződésből, hogy mivel magyar szabad alkotvány osztályosai, kötelesek inkább a' nemzet egészébe sorulniok, mintsem külön huzakodással egy kisebb elszakadvány *„ha én nem, te sem*-et kiáltozzon, 's osztán valami jelesb egyikből se legyen.

Berzsenyinél is ama szó, csupán költélyes hadikép, miként *párduczos* ös, *kegyetlen* székely, *fene* hajdu, *haragos* kun, *kemény* horvát.

Ismertem Berzsenyit. Velem együtt inkább egygyé szerette volna ölelni a' magyar királyi birodalomnak, Fényes ujabb felvetése szerint közel 13 millióját, mintsem gúnnyal, a' török 's belháború miatt sok nyelvűvé kevert népségét széllelparittyázni. 'S ugyan balgaság volna magyarnak azért nem tanulni Shakespearet, mivel 1589—1611 között irt egyik szinmüvében *base hungarian*-nek [2]) azért mondatja, mert Európa' nagy részét egykor, pusztitva nyargalá bé. Townson már másként ira, majd méltolóbban Paget, úgy Miss Pardoe barátném, 's várjuk meg csak, miként fogja fel a' magyar történedelmet Wakefield barátom. Azon szócskák, miket magyartól a' rácz, tót, sváb, szász, elég nem jól, de torlás képében még is csak hallogat, mind elenyésznek, midőn a' magyarrá egészülést olly élesen mint eddig, nem ellenzendik. Igen felvilágitó czikk e' tárgyhoz: „Magyarismus (az az: Magyarság) többféle maniák elleni harczában." *L. Századunk* 85 *szám* 1841, *és a'* 87, 89, 92, 98, 99, 100, 101, 102*dik számot*, Bárándytól. Vendégnépeink azért hon, megmaradhatnak nyelvük mellett.

[1]) L. Régi m. nyelvemlékek. Budán, 1840. IId. kötet, 382, 384, 392, 398d. lap.

[2]) A' „Merry wives" 1 felvoaása 3dik jelenetében: „O base Gongarian wight," áll Fleischer 1804 és 1833-beli kiadásában 's végén magyarázata. De „hungariant" is olvasék valahol, ámbár most nem találom. Idézém azonban, mert egy tanulótársam is hungarianra emlékezik, 's igy olvasttát mondá eanek egy angol is Pesten, januariusban 1842.

Lap.

8. Felsőbüki Nagy Pálhoz 19

Ezen lángész jellemzése mint Sopron vármegye országgyülési követeé az 1807, 182⁵⁄₇, 1831, 183⁵⁄₆, 1840b. országgyüléseken (mert az 1811ben voltra, noha választaték, nem vala szabad mennie) Miss Pardoe munkájának: The City of the Magyar, London, 1840. I-ső kötete, 296—303 lapjain áll úgy, miként azt Albion lelkes szivélyes leánya, a' többi illy megismertetések pesti közlőjétől nyeré 's a' hogy' Posonban az országgyülés alatt 1839b. maga is hallá, megismeré. — Ohajtottam volt én Nagy Pálról életirási adatokat is ide tennem,'s azon szivességét, melylyel 1814-ben Felsőbükön fogadott mint B. Wesselényi Miklóssal és ennek akkori derék nevelőjével néhai Pataky Mózessel meglátogatóját visszonozva kértem meg azokért levelemben 1840b. Vette-e, nem tudom, mert válasz nélkül maradék. Szerénynek ismerem. Észeinkről elég a' Miss Pardoe által felfogott figyeltetés előre a' külföld előtt, némelly tévedés belécsuszása mellett is, mert a' melly angolul olvasót ezután a' gőzös hozzánk lebegtet, nem fogja előre hinni, legalább betüszerint nem mind azt, mivel most is úgy bocsátják el néha-néha Bécsből, miként 1716ban Lady M. W. Montaigue-t; „Barbariába mégy", mit nekem már több angol es franczia kivalla, Beudant pedig 1822ben kiirt.

Miss Pardoe munkájából, a' „Pesti hirlap" 1841beli 17d. száma 136. lapján közlé, Deák Ferencz Szala vmegyei követ jellemzését; Klauzál Gáborét Csongrádból 57d sz., Beöthy Ödönét Biharból 87d. sz., így: Bezerédy Istvánét Tolnából, későbbi számaiban

9. A' Magyarokhoz 1807. 20

Te Tituszoddal hajdani őseid
Várába gyültél . . . .

mutatja, hogy a' költér, az I. Ferencz király által akkor Budára hivott országgyüléshez beszéle magában, melly Napoleon szerte hangzott győzelmei gátlására, minden magyar fekvő jószág esztendei jövedelme hatodát, az ingótól pedig értéke század részét határozá, önkénti segélyül. „Szabad népnek

10

Lap.

szabad lelke csudákat teszen, azt tégy mostan te, önállású alkotványos nemzet, hogy napoleoni kény 's eszmék alá ne essél, hanem úgy maradj habsburg-lotharingia királyi házaddal, miként azt szövetség mellett választád 's abból királyodat esküvel koronázod." Ez, a' lelke, ezen ódának, összeköttetésben az ulmai ütközetre irt 4dik sorzattal 18d. lap. Ugy is maradott a' hiv magyar. Puszta hang lön Napoleon későbbi hitegető felszólitása, mellynek francziából magyarra forditására Bécsben 1809 Márton József prof. vala kényszerítve, de a' mint kiszabadula zárt szobájából, egyenesen ment a' bécsi kabinetnél bejelenteni, hogy azt belőle meggyőződése ellen csikarta ki Maret, bassanói herczeg, 's azért is irá magyarúl csak hányva vetve. Igy beszélé nekem ezt Márton. Ki javított azután rajta, 's ki toldá meg bosszujában, csak hallomásból értette.

Ezt is 1807belinek tevém felebb, 's talán nem vétém el. De, akármikori, egyik legköltéribb áradozat. Már ez átaljában minden magyart illet, 's az egymikből álló egész nemzetet. Végig hasínt történedelmén, „mi volt? mivé lett?" azt mutatja elébb égető tükörben, végén pedig már fekete mázuban, melly legmagasb hegyet erdőstűl várastul távolítva piezinyít el. Mert Berzsenyit utolsó sorzatában a' fájdalom már lenyomá, 's elméletének, mi, költéri heveiben is gyakran eléokul, itten sikere; mintha már minden elveszett volna. De épen azon elméletben ez is fekszik: nemzet! akarsz-e még élni? ha igen, erőre! fel az elmerítetésből; ha pedig vesztedet fel sem veszed már, bukjál csak még, bizonyosan temetve vagy.

A' tárgy gondolkodást ébreszt.

Isten, nemzeteket akart. Ha csak egy szólam ¹) volna kerek e' világon, a' körül belűl 900 vagy 1000 milliónyi embernem, csupán henye temérdekké válnék, egyik a' másikra bízna mindent. De a' 3000 körülnyi nyelv és tájejtés általi elválás, ország és alkotmány külön mozgása, vetélyt gerjeszt a' szomszéddal 's a' sulyegyenért örök verseny fejlekezik. Ez a' szel, melly az oceánokat poshadtakká lenni nem engedi. Ez a' középponti erő, melly milliókat rokonabbságba vonsz. Igy e' milliók magok alkotta 's rólok nevezett országgal töltik el a' világ minden szegét-lyukát, a' legsivatagabbja is vissza igézi lakóját, mert ott nyüzsög szokott szólamának tömege, mellyhez énje többféleképen kötve. Természet vete ösztönt ilylyen elszigetelt álladalmak fenntartására mindenikbe; 's hogy az, huzomos lehessen, azon Isten adta belvonszalom külön családok' épségben marasztásán kezdi meg munkáját. Mig azok tagjai rendet tartanak, nemzetiség és becsület érzők, erőskaruak, munkások, mérsékletesek, az illyek milliói által az egész nemzet nagy. De a' főbb tagok elernyedese azt is gyülevésszé rokkantja, 's e' miatt változott el már így, több nemzet, ha csata veszteseiből nem vala uj ereje megint behőrődztetni sebét, mivel azon szerencse nemzettel is úgy szokta űzni játékát, miként egyes emberrel. Beszakadnak hegyek, uj szigetcsoport tolja fel földét. 'S a' világ rendszerében lévő egyegy planetának belrevolutiójához képest, mi? azok közül egyikről egy nemzet eltünése.

De, nem Szentgellért hegye intézetéből kell venni eszmét ide, ott földgolyóról megint más világgolyókhoz csap az ész: alatt a' két városban kell nézni a' nap gondjaiban forgó embert 's látni mint rendül meg az, kitünőbb hozzátartozója enyészetén. Meghal egy kisebb nagyobb család' híresebb tagja 's búban a' család. Kimulik az utolsó derék sarj 's családok rezzennek meg. Elenyészik Zrinyi, Bocskai, Thurzó, Rákóczi, Illésházy 'stb. név 's a' nemzeten megy végig némi fájdalom, mert annak történeteibe adott szerepelteket. Eltörül egész külön állott vitéz nemzetet egy csata vagy zsarló kéj 's nemzetekben sajong rokon-szenv. — Csak hitvány egymi, gyáva család elpusztultát vesszük félválról, mint egy nem védett áruszeres gálya' tengerbe merültét; egy lélekvesztőét két részeggel a' dunán. „Más helyébe, 's jobb" ezt mondjuk. Az egészre nézve az csak aszott ág lenyesése. Sőt a' jobbnak sem lehetetlen kipótolhatása, még a' nemzeti nagyobbak sajnálásán is enyhit idővel. Uj hatalmas család kél 's új erő veszi által nyomát a' nemzet egészeért éltnek. 'S bennök is így végre, 30 öles, de leélt fenyőszál dőle csak ki, kárpát erdeiből.

Az érzett hizagok ¹) helyrehozásán töre-

¹) Nyelv, *Zunge;* szólam, *Sprache.* Ugy lehet *szól* igéből, miként *él*, *fut*, *foly*, *hull*, *szell*, *kell* igéből lett: élem, *aetas*, futam, folyam, hullám, szellem, kellem 'stb.

¹) Nem hézag, mert *hi* gyökből van: hiba, hibban, hid, hiú, hija valaminek, mi, mind hizag, talán: hiszak. *E*-re csak *e* és *i* köztti betücsere tevé. *He* gyökből, héj, héja, hegy, hely, hév.

Lap.

kedik tehát a' természetnek mindig felmagzani hajló ereje, 's az el nem pudvásodott indulatok főiránya: „csakhogy az Egész fennmaradjon épségében." Azert van részvét ollyan küzdő nemzet iránt is, melly igasságosan követeli visszaállítását már megismerve volt egészének, midőn tengelye ahhoz meg birtokában 's csak a' felforduláskor kiugrott derékszeget és leperdült kerekeket kivánja megint helyre alkalmazni. Lám egyes különben jeles embert sem teszen még egészen tenkre apróbb elsikamlása, midőn azt csak egy kis hiúság, elszédülés, csel, tapasztatlanság lepi meg, és okulva botlásán, uj erényekkel felejteti. Egy roppantbirtoku pazarló, adósságba zavarja házát: fija meg helyre üti; egy fejedelem, csökkenti birodalmait erkölcsileg is, lelkesebb utódja felemeli. Egész nemzet százevies életében pedig két-három nemzedek folytonos botlását kell egyes emberéhez mérni, 's mikor a' következett nemzedék rend, edzetten lépik ki az elébbiek puhult, elámított, vesztének inditatott élete módjából, a' nemzet' tele után ujra virágzik tavasza, gyümölcsöt érlelő nyara.

Erre azonban már csak ollyan néprész nem tarthat számot, melly elvesztė tulajdon nevéről ezimzett országát, királyát, intézvényeit, hadiserget, sőt illyekkel külön biró nemzet, az ő tulajdon szabadsagai közé, vele összeolvadás közre együtt munkálat feltétele értelmével vevé sorába pótlékul. Mert elaprult résznek nagyobb testhez csatlakozása, megint természet sora. Tót már ha követelné uj országocskája állítását a' magyar honból, olly kórságban léledzenék, minőben a' magyar akkor, ha így szólana: ide Stajert, ide Béeset, mert egykor magyar király elfoglalta. *Tempi passati.* Majd adna az angol, kaczagtában is, a' Man szigete 's Wales fejdelemsége régi brit lakójának, ha ez most ezt hányná-vetné: takarodj vissza te szász, dán, franczia elegyitékü angol nemzet elődid lakhelyére: mai országod egy része az én brit eleimé volt, miként nyelvem is, még azoké, mutatja. Első feleletül kapná: Beszélj szólamodon magadéival hon, az angol nyelvü törvénynek, hajts fejet.

Népszak pedig, melly más királyságba száránduklott meghivásra, vagy épen könyörögtére biztosabb föld kedveért, egy uttal akkor lemondott elébbijéhez tartozásáról, már, az őt elfogadolt nemzetnek köteles követni országos intezményeit. Ez ellen paczkáznia nem lehet, ha elalvásból ébredne is fel megujitására; külön királyu nemzet joga nem alszik el végképen. Csapatonként szállott a' német, Amerikába, muszkaföldre is, ott az országos angol nyelv, itt az orosz' rendelmenyeihez kell simulnia, miként a' franczia hugonotának Berlinben meg némethez. Akarja csak ugymint komolyan a' király, úgy nyomúl a' szetáradni tolakodó, az Egésznek hasznos folyamaba, mint a' szabályzott csatorna' medrébe a' kicsapott vizek holt ágai.

Lap.

Illyen volna íme, az Egész' fenntartására vagy a' megtöredezettnek ismét uj egéssze építésére hatalmító ösztőn. Midőn ez utóbbi, külön királyi birodalom, megismert függetlenség nemzeti szinének elsikárlására maghintéseket sejt, lát, akkor valahány fennkölt ész, magasabb kebel, fejet ráz, érezget bút. Hiszen ő is tag a' veszendő nagy családban, melly ha meghal, akkor anyagilag ő, egy szélütött testnek száraz hüvelyke, erkölcsileg pedig, egészen kihült.

Az illyenféle' jöttén érezgetett néma búnak szavakat ád a' költér, 's minél merészebb képzelme, annál intőbben emeli festeményében uját.

A' magyar történedelem, tragediai sajgalommal tele. Elhomlitatás ellen küzdöttek csatája [1]). 'S a' költeri megszakadt mély sziv, sorokban sirá ki panaszát. Innen azok elegiai hangulata, koruk izlésével.

Berzsenyi előtt, sokat keserge Ányos, a' régi magyar szokás, erkölcs elvesztten. Hata ugyan évei embereire; azonban mint inkább csak sopánkodékony, nem a' dolog velejére.

De azok a' szesszentések! Horvát Ádám népdalaiban. Maga énekelte is el azokat, még csákóval fején. „Magadban van, édes hazám, a' nagy kár!" mondá Csatadalában.

Baróti Szabó Dávid, a' szép székelyföld fia, „egy ledölt diófához" irt odában, jesuita létére csak búkálva ohajtá képzeltetni a' nemzet enyésztét 's a' ki tudta hogy ezt értse az „Annyi szélvészen diadalt nyerett fán!" ébrede abban némi sajon, de a' megindítandó többség előtt illyent úgy kelle magyarázni e' czimmel; mit tesz ezen sor,

[1]) L. a' nemzetnek egész belső életét is festő magyar törvénykonyvet, több helyén! És egyik adatul ide: Die Abwendung des Umsturzes der ungarischen Verfassung durch zwei edle Frauen, u. m. Batthyáni Ádámné Strattmann Eleonora, német; és gr. Althan Jánosné Pignatelli-Belriguardo, spanyol vér, ez mint Muraköz asszonya, III. Károly 's Eugen hg. idejében, *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte, von Freiherrn v. Hormayr.* 1831. *Seite* 281—289. — Az itt meg érintett, spanyol tervből, rémitő sor ez: Omne jugularetur, quod loquitur hungarice, a duodecim annis.

Lap.

hová czéloz azzal, mint a' viaszalakokat: ki ez itt? ki az ott? Pedig a' székely, olly nyiltan gyúl, mint az általa úgy nevezett: „harapégés" mikor a' vész langot vetett. E' Szabónak választott képe is lágyfa volt, 's a' leszboszi leány versmértékén folydogált óda, ma már elkopállott. Szentjóbi Szabó László, ollyan jól melengető parázs.

Egyébiránt mindenike a' Mária Thereziai Kaunicz tanácsára megkezdett, főbbek' elnémetesítését irányzá, mellynek csínos udvari módját Báró Hormayr is eléadta 1831re szólt hisztóriai zsebkönyvében Kaunitzok czikkjénél [1]).

Bacsányi, a' tűztől elragadtatott, azon forrongással, mellyel szelíd barátja Szabó Dávid bántásaért Rajnist lerakta, borúl el Mohács mezején 's fájdalmasan járatá meg rajta olvasóját, Virághoz 1789b. intézett serkentő válaszában.

A' megint eléforduló Virág „egy hajóhoz" ira, mikent már mondók, ódácskát, 's ebben a' magyar nemzet lebegett előtte. Végén ezt sugja ugyan hozzá: „élek, míg élsz; hogyha nem: elhalok," de még is mintha csak úgy akarta volna csendesebben féltegetni hajóját, mikéut Horátziusa szemei sem szikráztak annyira: *O navis*-ánál, mint: *Quo quo scelesti ruitis* ódájában. „Visellyenek Gondot szűntelenűl rád az Egek!" ohajtása, kegyes, de az illy ótalomkiáltásra nem siet hajót veszélyből kiragadni, bullámhányó révész. *Chi s'ajuta, dio l'ajuta.*

'S hát e' nagy tárgyért, illy eltűnő vagy csak kevéssé költélyi kifakadások! Az 179⁰⁄₁ beli országgyűlés hév kitörése, egész egy nagy éposz eleje lön, 's irni, azt a' nemzet kezdé. Maig fenn az akkori, azon fenakadás híre, mi magyartalan kimondással olvasá fel, gróf Pálffy Károly cancellar magának német betűkkel leiratott cancellári megszólítását a' királyi thrón mellett. A' legnyájasb társalgásu Báró Podmaniczky Jósef bácsi főispán ő exc]jától hallottam 1820b. én, abból, „a' magyar nemes | segnek azon tulajdon | szaga van," furcsán volt accentualását. Akármiképen is ugymint a' cancellárnak magyar beszédet kelle mondani, a' deákba évült nemzetnél is illyenkorra hajdauból kívánä azt a' szokás. De nem érte már nemzete nyelvéhez e' Pálffy utód, a' százév előtti Pálffy Jánostól pedig mint nádortól van hiteles másolatban nálam Győr és Veszprim vármegyéhez 1651b. martius 23d. a' koronaőrök fizetése ügyében magyarúl költ körlevele, úgy több; nevezetesen igen tiszta hasonmásban kaptam meg a' győri kaptalanból épen *nádori magyar nyilt parancsát* 1650beli sept. 30káról.

Illy összehasonlító történelmi [1]) apróbb vonás mutatja, hogy lapult el a' nemzetiség, néhány főháznál. 'S oszloprész repesztve, nem dőlendő-e? az épület egésze. Idő kivánttával mostani nádorunk, Jósef cs. kir. főherczeg, maga érzé már sürgetőnek mondani: „*Patres futurae posteritatis! evigilandum est: ut energia et palladium vestrae Magnitudinis, Character nationalis, quem manes Antenatorum vestrorum reclamant, renascatur et conservetur.*" — Ez ráza meg igazán minden becsérző kebelt. De ha eléhb, 60 egynéhány év óta már, épen ennek czéloztaték nem lélektani felfogással, elhamúítatása, hirtelen a' vezér, vissza nem teremtheté. 1809. csorbát ejtett a' Napoleon ellen Győr körül 's másutt forgott nemes felkeltség 1741-beli dicsőségén, noha nagy számmal volt egyes csoport [2]), erőn erővel régiesen vívó, noha felszerezetlenség okával az egészre is hárulhat mentség. A' költérnek eleállott e' gyávulaton szava. És épen ezért, óvni fogja nemzedékek ifjait, midőn az 1807-beli országgyűlés jegyzőkönyvének 31d. lapján, a' budai, elegyes ülésben jóslólag tartott lelkes gyönyörű beszédet olvasandják, e' nádor emlékezete feledésétől.

Most, ez év körül riaszt Berzsenyi, az őseik nemzeti szellemét elhagyta családok közé, mint, az említett négy dunántulifival együtt, ötödik onnan. 1813-ban, költelmei első megjelentével süt ki ódájából hajdan' napja köröskörüli országhatárokig, 's a' „Romlásnak még nem indulttak" megrebbennek sugarain. Olvastta is kitűnőbbé tevé azon szép kör félreneveltetéset, mellyből I. Lajos bajor király mint német költer gróf Zichy Károly 2d. nejét gróf Festetics Juliát, már *deutscheste der Frauen*-nak nevezheté, illyen jegyzetével: *Sie ist eine geborne Wie-*

[1]) *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte. Neue Folge. München.* 63d. lap: „Der Adel wurde von seinen Schlössern in die Städte gelockt, alle Spuren der alten Selbstbewaffnung abgegeben, d e u t s c h e r Ton und d e u t s c h e Sitte und Heirathen möglichst befördert, die Erziehungsanstalt des T h e r e s i a n u m s sehr klug benützt, die nationelle Selbstständigkeit schon aus der Jugend herauszubeitzen" 'stb.

[1]) *Történ*elem, igétől, mint: *győ*zelem, *agg*alom, *türe*lem. *Történe*delem pedig, mint győződelem, aggodalom, türodelem. Ez nagyobb fokozatot jelent, amaz kisebbet. Történelem tehát apróbb vonás összezete; történedelem, egész nemzeté.

[2]) Többnek külön vitézkedését 's azok között F ö l d v á r y G á b o r főhadnagyét, lásd: *Tud. Gyűjtemény* 1822. *I d. köt.* 108—115*d. lap.*

Lap.

nerin und sehr deutsch gesinnt[1]), *eine grosse Freundin von Schiller's Gedichten.* Feltetszőbbé lön pedig, az utolsó' szives helyeslése mellett: mi különbözőt hoz elé a' *hol* 's *hogy* neveltetés; mert egészen ellenkezőn érzett a' 17d. százévbeli Pálffy Kata, Illyésházy István nádor neje; Pálffy Ersébet Daróczi Ferencz kamaranagyé's főispáné; Szécsi Mária; Zrinyi Ilona 'stb. Tévesztve volt, a' középut, melly már ajálhatóbb lett volna. Érzek az ujabb míveltséget nemzeti lélekbe általvett más főházak, nemesség, átaljában vármegyék szemesebb egyénei, hogy vége lehet ugyan a' régi várlakás erős de darabosabb korának, hogy a' magyar is ezután európai civilisatió gyümölcseit inkább szedje, hanem azokat nemzetiség fájába kell oltani. Menjen tehát Bécsbe, tanuljon ott a' mit lehet, sőt járja be minel több, egész Európát, társalkodjék olly csinnal, Milano, Páris, London salonaiban azok nyelvén mintha ott nevekedett volna, de bizonyítsa nemzetenek szabad életét, de térjen haza, mint lelkestül testestül magyar. 'S hon, mikor angol 's átaljában külföldi ő hozzá tér, ne találja, majmait.

A' Berzsenyi után e' tárgyat lantra vettek közül itt, csak Kölcsey' e' költélyeiről: a) Fejdelmünk hajh! vezérünk hajh! 1817. b) Rákos, bolyongék partjaidon 1821. c) Hol van a' hon, mellynek Árpád vére 1830. Egyik szerelme a' hon, miként „Egy dalt, egy dalt" olvadoztában is, de az idézett két elsőbb, enyvtelen. Nem ragad meg. Tanultnak való, ki azok hevengését becsülni tudja, hanem az idők megrázó eseményeit maga festi ki. Zrinyi dala lejtése csupa zengelem, de a' hősköltér jelleme nincs jól felfogva. Ki „*Ne bántsd a' magyart!*" irá, zugott az és terített, víttában meg reméllt, óh-zást nem ismert. „Viola"hoz fordulttával is csak, megszelidült harczos, kinek sisakába titkon fészkelének galambok. A' mindig egyszinü Kölcsey inkább tulajdon e p e d é k e n y s é g e t adta rá, mellyel a' regény' troubadoura, kedvesb leve ott, hová azt az újkor, szülé. Prózájába tudá ő saját lépre venni olvasóját.

„Rákos"ának végsorzata Berzsenyi 7-kében lévő költéri képére emlekesztet, igy:

Lap

Romlasz magyar nép, romladozol hazám,
És lassan őrlö féreg emészt belől,

melly kép, Baróti Szabónál meg igy van:

nem volt kül erőszak: ott benn
Önmagadban volt megölö mirigyed,
'S titkos elejtöd.
Im egész bélig gyökered kirágták
A' gonosz férgek, 's az elett odóba
Hangyabolyt hittak!

Nem az volna kérdés, mellyik csipte másikától, mert Torkel Baden szerint Shakespeare meg, a' szinműköltér Senecának őtötte volna Hamlet, Othello, Macbethbe mondatait; hanem, mellyiké csap? meglepőbben? Ugyan azon egy gondolat száz meg száz főben érik meg, de mellyiknél? élesebb, alkalmazottabb. Ugyan egyféle esővíz többször lehull, de, termékitve-e [1]) vagy csak porát veri el? Kölcsey őrletése, egészen Berzsenyies. Szemeréjéhez irt költélyén a' Matthisson *Genfer See*-jére szolgált holdból tereng némi pillam; ismerjük kitől lejté „Zsarnok"-ához eszméjét.

Berzsenyi' ezen ódáját, a' magyar királyi birodalom minden vallású iskolája' költélyi osztályában minden ifjoncczal betéve kell megtanultatni, de a' két végsorzat elhagyásával. Mert a' jóvérü fiút ne azok utolsó hatása szomorítsa, hogy Magyarország már Ilion, Karthago, Róma, Babylon kőromai' sorába dőlt 's helyébe panszláv vagy német tartomány fogna felülkerekedni. Hanem, a' nyiló sziveeskére a' H u n y a d i a k emlékezetének édes - keserűje akasszon nyilat mind addig sajgót, mig a' vissza állítandó nemzetiség, a' szerzendő mindennemü miveltlét utáni törekedésben, vagy mint vezér, vagy mint segítő közlegény bizonyítja bé, hogy törvényes királyához olly hív, millyen Cserey Balás vala Sigmondhoz a' nikápolyi csata után 1396; úgy őrzi a' magyar vitézi becsületet miként Zimon elesténél 1521-ben az a' magyar katona, ki halálra mene inkább egyedül a' török eleibe, mintsem Zimon' védelemtelen feladásában megegyezzen [2]); követni fogja nagylelküségben Drégel Zondiját, a' dalban természetes erű Czuczor' megénekeltjét; esküt tart, mint a' Vörösmarty zengelyes hexametereiben is élő Dobónak egri katonái, 's így, a' gyászos

[1]) Lásd: Gedichte König Ludwig des Ersten von Baiern. 1829ben a' 142d. lapon, és: Dritte Auflage. Erster Theil. München, 1839. Seite 151. XIII. Sonnett. Magyarra e' költelmeket B. K. M. A. torditotta, kiadván év nélkül Pesten Landerernél 's az első e' sort: *Empfang diess Werk, du deutscheste der Frauen*, és a' jegyzést c s a k igy: fogadd a' munkát tölem el szivessen *); *alul:* *) Bécsben született és nagy tisztelöje Schiller verseinek. *L. I-ső kötet* 161. *lap.*

[1]) Termékenyit, helyett, egyenesen névszóból, mint, kör vagy ker, szor, csáb, ám, bor, haj, has, gyökből is: kerit, szorit, csábit, ámit, borit, hajit, hasit, 's a' már ragitott, kerék vagy kerek-ből: kerekit.

[2]) L. Tubero IId. konyvében, gr. Mailáth János idézete szerint: Geschichte der Magyaren. Dritter Band, 1829. lap 170 és 236.

hét magyarkához veti azon hadnagykát, kinek Győr alul 1809b. Pestig szaladtáig beszél a' hír. Nevét kellene tudnunk.

De amollyan pompás erény, csendesb háziakból készülget elé. Anya kell, nemzeti erkölcsü; atya, tiszta iparu. Ha rendetlen házad, rendben nem lesz hazád. Mihelyt országos törvény már, épen a' nemzetinek ismert ügy, akkor ha minden megyét el nem fut pontos teljesités tüze, veszély tódul bé a' hasadékon. Ott áll p. o. az 1840beli 44d. czikk 's az országos pesti szinháznak kamatokból fenntartása végett a' nemességre vetett 450,000 pengő forintból 1841beli december utoljáig egész év és fél alatt, még csak 203,495 for. 54 xr. [1]) lett, béfizetve!!! 's ebből hatos kamatra leglélekismeretesebb törekvés mellett sem lehete még addig 135,000 ftnál többet kiadni [2]). Az a' magyar rend? Három felkiáltásjegy helyett az elmaradt hatóságok hanyag tisztviselőire ezer volna kijegyzendő. Itt a' „Szalma tűz" hahotázhatja erre a' kinek tetszik, 's halljuk csak azt a' daloeskát: Átok fogta meg a' magyart, hogy az együtt soha nem tart. Jeniseh így találta jellemzeni: jugi impatiens, libertatis *incapax*. Lássa a' mindig ujuló nemzedék, helyesen-e mindenben 's mindenkorra-e? Maga tanulja ki az elmult 's mai napok eseményeiből, miféle: magyar hiuság, irígykedés, tulzás, kerülendő. Ugy fog rajta.

Megijedék én itt, már is ennyinek ide irtta után, minthogy csak kalászérintve akartam megsuhanni azon földön időn keresztűl, melly ez óda fájdalmait érlelé, de nem egy emberesét illet mint csak egyegy lebbenékeny szerelmi dal; nemzetnek vág az, életerébe, 's a' világitó adatok mikből okulás jőne, kinálkozva tolakodának, és mesterkélt összehuzás, mesterség lön. Mert homályos találtatni akarás, mit ér? itt. Hátra nyomatott már azon időkor. Az 182⅞b. év, 1740-hez forrasztá, királyi felség helyben hagytával a' nemzetiség arany kapcsait, sőt idébbről, még igazibb alakulását is mind nyomosabban védi; a' közben elámult 87 és több év tehát egészen hisztóriáé lett, mellynek birói arcza, nem elhímező-hámozó.

Igy, a' közjón-díszen dolgozásra egyesülést, királyért, honért, nyájasan tiszta szó fokasztja.

[1]) 'S e' között külön önkényü ajánlat 535 ft. 41⅘ xr.

[2]) Mert a' szinház épitési adósság lerovására 40,000 ft. ment, a' Pest vármegyei részvényes társaságnak 5000 ft. a' szinházi személyzet fizetése pótlékául 's egyébre kellett 19,000 ft. 'stb.

Fellengjen a' dircéi barsány
Hattyu szerént az olymptetöken.
Horátziusnál, Carminum, lib. IV. ode 2.
Ad Antonium Julum,
Multa Dircaeum levat aura cycnum . .

2

. . . és a' bús rovatalba fényes
Életet öntesz.

Ravatal vagy Ravatag; ez egy ember magasságu 's mintegy másfél öl hosszuságu fekete deszkákból készült ormos fedelü bolt, mellyet a' Nemesek sirjokra és kriptájokra szoktak állitani. Láttam kettőseket és hármasakat is. Homlokfalára zászlókat szoktak szegezni 's külömbféle sírverseket írni. Gyeremkkoromban Soprony és Vas vgyékben kevés nemes faluk' temetője voltak e' nélkül. *Berzsenyi*. L. versei második kiadása 1836. lap 204.

Rovatal-t is hallottam, épen: *ró* gyökből, honnan: *rovás*, rovat 's rovatal, valamint *hi*, *mén*, *jő* igegyökből: hivás, hivat, hivatal; menés, menet, menetel; jövés, jövet, jövetel 'stb.

A' végsorban *föl* hagyatott meg itt is Berzsenyi fennebb említett hangoztatását festve, *fel* helyett. Megfutja itt eszemet, miként nő osztán elé következetesen a' fölöt*tök*, vagy akár felet*tök*, és, közöttek vagy közöttük helyett: közöt*tök*. *Tök* meg *tök!* Fejünkbe veretők, hogy de bizony sok *e* nyekeg nyelvünkben, *ő*-vel köll gyéritenünk, és íme —

Ennek 2d. sorzatában lévő: *helyéről* szóban a' leható *ről* rag, dunántuliasan: *rül*. Berzsenyi ajka hasonlón így ejté közbeszédben, de helyesellette 2d. kiadásában *ről*-t 's ekképen, e' többi dunántulias: *rúl*, *túl*, *tül*, *búl*, *bül* helyett is elfogadá, *ról*, *tól*, *től*, *ból*, *ből* irását. Nem egyéb ez, betűcserénél. A' hajdani: adonk, teszönk, most:

Lap.

ad*unk*, tesz*ünk*. Sok szónál e' betűcsere viszen gyökéhez, mint a' magyarországi: *fakad* kimondást az erdélyi: *fokad* ejtése fejti meg. *Fok* látjuk a' gyök, vagy megint betűcserével *fog*, miből: fogamszik. A' m. t. társaság külön használatára többször kijött, „Helyesirás főbb szabályai" igy szólnak idetartozolag a' helyragok §nál: a' *tőlem* és *rólam* mutatják, hogy nem *től*-t, *rul*-t, hanem *től*-t, *ről*-t kell irni. 'S világositsa e' példamondat: Tétény falu, dunán *túl*, Nem távul a' dunátol. Törvényesen száz forint*tol*, Hat forint jár évkama*túl*. Böl, gyöke a' bölcsőnek, Bűl pediglen semminek, Igy mondanál *rol*-t is hát, *Ru* gyök, *ruczát*, *ru*tat, ád.

Anglia nagy koszorúsát Nelsont, miként ebben Berzsenyi jellemzi, 1805ben october vagy őszhó 21d. éré vállába Trafalgárnál egy puskagolyó 's győzelme végével úgy hunyt el mint Epaminondás. Ezen óda tehát látszik, nem 1805 utáni.

Az ennek három végsora költélyiségét nem érző, ollyan *abbé Longuerue* szárazságu ember, ki nem tudta felfogni hol van P. Corneille-ben a' dicsért méltóság; Racineben a' csín, 's azt mondá, hogy a' Homeroszra irt e' két munka: „Antiquitates Homericae", és „Homeri Gnomologia" többet ér, mint Iliasz, Odüsszea maga.

Atyja, György gróf, 1802ben 40,000 forintot ajánla bécsi bankóczédulában a' végett, miként alább is elékerül, hogy szerzőlevele feltételei szerint azon öszvegnek száztól ötös kamatából 3 magyar nemes ifjú tanittassék a' bécsi ingenieur katona iskolában mig Magyarországon hasonló támad. De a' devalvatio 1811b. ezt 31,250 ftra csökkenté 's a' 2000 ft. kamat helyett már csak 1562½ for. járt volna, vagy, mivel a' pénzkelethez képest 250 váltó for., csak 100-at teve majd, a' tőke 15,500-ra olvadt, kamata pedig 770 ft. pengőben. Gróf Festetics György azonban élete fogytáig három ifjú neveltetése költségeit ada ki, 's annyiét 1819 óta 1826-tig László gróf. Ekkor junius 27. Keszthelyről ez, 50,000 pgő forintig emelest ád az országgyűlési KK és RR eleibe. *L. 1825-beli országgyűlés irásai IId. kötet 119 ülés 706—711 lap.* Kikötései, magyar nemzeti függetlenséggel. Felküldetik a' nagy ajánlat. Királyi válasz, némelly módositást kiván, *IIId. kötet 233d. ülés* 1392—1393 *lap.* Atadja László gróf, csekély alkalmazással szerzőlevelet 1827beli junius 15dikéről. Keszthely. *IIId. kötet, 248d. ülés.* 1532—1534 *lap.*

A' még 1809b. illyesmire serkentett ódát ha olvasandják magyar szülék 's ifjak, értsék meg egyszersmind, mit tűze ki a' nemes gróf. 'S repessen fel a' keleti vérű gyerek, katonapályán, kivált midőn ez alapitvány segitendené, a' nemzeti bécsület emelésére. Mert László gróf fennkölt kebellel, oda czéloz. Segitendőjében hát ha csak egy mákunyi hálaérzet lesz, nem veszti el azt szeme elől. Az alapitó' pontjai ezek:

1.) Az 50,000 pengő forintnyi tőke, mig kivánja, 's örököse hagyományosa, jószágán fekügyék. De a' 2500 pengő forintnyi kamat évenként, lefizettetik. Hanem csupán itt kijegyzettekre forditassék.

2.) Három magyar ifjú addig mig Magyarországon a' Ludovicea felálland, a' bécsi katonai ingenieur akademiában tanittassék. Kinevezi e' hármat a' gróf, vagy örökösei mindig elsőbb születési rendben,

3.) A' mi, azon kiszabott költségen felűl, mennyi három ifjura kell, a' 2500 forintból évenként fennmarad, annak egyik feléből két pattantyus, másikából pedig két tengerész kadet neveltessék 's kapjon dijtoldékot.

4.) E' négy kadét ketteje azon császári pattantyus ezeredhez adatik, melly Magyarországon van 's mellyhez most magyar is állhat; más ketteje meg a' velenczei vagy triesztí tengerésziskolába mind addig mig az országban különös pattantyus, valamint nászád (nautica) intézet is leendene. Ezeket, nem különben a' gróf nevezi ki, vagy elsőbb szülött örököse.

5.) E' három rendbeli kadét, 3 ingenieur, 2 pattantyus, 2 tengerész, okvetetlenűl a' haza hadi szolgálatára neveltessék. Megkivántatik e' végett felvétethetésre, hogy a' fiu magyarországi vagy ehhez tartozó részi határőrségi vagy erdélyi legyen, átaljában szülöttje a' magyar korona Nagy Lajos idejebeli birodalmának, mellynek helyre állitásához az inaugurale diploma erejénél fogva is teljes bizodalmunk van.

Lap.

6.) A' hét kadét, országúl bévett keresztyén vallás különbsége nélkül, vagy magnás, vagy nemes' fia legyen, vagy olly magyar katonatiszté, ki háborúban esett el, avvagy fényes katonai érdemmel díszült. Magyarúl jól beszélés különösen megkivántató. Meghonnosodott, *indigena*, csak akkor vétetik bé, ha törvénybe van jegyezve, az ország lakosa, abban valóságos birtokos, és ha magyarúl jól beszél. Ellenkező esetben, *nem.*

7.) Érdeklett intézetek midőn Magyarországon állandanak, az alapítvány azokhoz csatoltatik.

8.) Ha, nem, vagy ismét megszűnnének 's a' pénz másképen használtatnék, az alapítvány visszacsik.

9.) De addig a' felnevelendő hét magyar ifjú, kiváltképen haditisztségekre előmozdítatni fog, miként u. m. a' királyi válasz, az egészet 1827b. julius 1sőjén érvényesítette. *L. IIId. köt.* 1526—1527 *lap*, 246*d. ülés.*

A' nemes gróf ez által uj mezőre is hívá a' magyar ifjuságot, mert az 1536beli 28d. czikkben említett honi nászádos testület [1]) megszünttével, sajkáskodni már nem jutott a' magyarfinak eszébe, tengerészkedni épen nem, még pattantyus lenni sem igen. De még a' honi hadbíztossághoz sem igen megy, elég rosszúl, mert ott van az 1741-beli 42-dik czikk.

'S más alapítványa 10,000 pengő forint tőkével meg azért érdemel hálát, mert az a' magyar tudós társaság mathesisi osztályához egy kir. nyugpénzen lévő magyar katonatisztnek rendele, az akademia alaprajzához képest 500 pengő forinttal kijáró évdijat, mellyért ez haditudományt magyar nyelven köteles irni. *L. III. köt.* 1535—1536*d. lap* 248*d. országos ülés. A' m. t. társaság évkönyvei 1ső kötet* 1833, *lap* 51—52. *M. t. társasági névkönyv* 1842-*re* 65. *lap.* Kiss Károly kapitány mostani illyen tag, Gyujtó Károly és Plathy Lajos tengerész tisztel van levelezésben, hogy neki Velenczéből a' tengerészi magyar műszavakat megkésértve küldenék meg.

Érdekeert toldom ide, miképen a' tisztelt gróf általam igen becsült indulatával tett előmbe 1840 nyarán Bécsben egy pompásan irt 's festeményes Missalét, mellyet Mátyás király ajándokozott Thomas fraternek. Igy mutatá gróf Zrinyi Miklósnak szigeti eleste előtt tán 3 évvel festett állóképét. Nem rég szerzé ezeket, mivel a' mi csak illeti nemzetünket, örömmel fogadja.

[1]) L. a' régi nászádos vajdák vagy kapitányok hivatalos magyar levelezéseit: R. m. nyelvemlékek IIId. köt. 1555, Csabi Filep nászádosok kir. kapitánya Lynder Sebestyénhez Nagyszombat birájához 12. lap; 1558, Nagy István kir. nászádos kapitány Rkomáromból Nagyszombat birájához 21d. lap; 1567, Nagy Demeter nászádos vajda Rkomáromból Nagyszombathoz, 63d. lap. És több is kerül elé.

Lap.

A' hideg Polusz, szomorú szirocco,

így áll a' 2d. kiadásban;

A' hideg Pólusz, 's szomorú Szirocco.

Sz és *sz* között *'s* kiejtésében kiszisszenne az ember nyelve, *'s*-t hát kiszesszentém. Szólamunkban *s*, *'s*, *sz* betű sokasága szintúgy sziszeg susog, 's a' vigyázó sem ejthet akarata szerinti hangváltozatot, mert sok szavunk elején áll *s*, millyenségszavunk jellembetűje megint *s*, miként p. o. Berzsenyinél: „Az én Muzám" 6d. sorában az 5. lapon: éde*s* *sz*erelem. Már ez, eredeti magyar bűn. Akármellyik vallású magyar is belé esik. Azon sok *essezés* miatt van:

a' 2. l.:	a' Melancholia	4. sor:	'S szük	
3. „	Jámborság	4. „	'S szíve.	
5. „	Az én Muzám	12. „	lelkesedés 's	
11. „	Egy leánykához	17. „	és szorongó.	

Innen kerekedett a' játék, hamar kimondatásával „Soha sem hallottam szebben szóló szép sípszót mint a' szászsebesi szépen szóló szép sipszó.

Hogyan kerülhetni ezen összesussanásokat? Szók elrakásával, miből még beszéd ékítése is hangzik elé.

Egyébiránt embernek néha bogara, nyelvének némellyben zavara is van. Mond ki nekem, szól a' német, pajtásához, de sebesen mond: Friz frisst fett Schöpsenfleisch, Sechs und sechszig Schock sächsische Schuhzwecken. A' franczia meg ugy *eltatáz*, hogy maga lekaczagja magát. Párisban a' 89-beli lázadalomkor egy utszát lánczezal akartak elrekeszteni. Sokáig bibelődtek vele, 's egy városi tiszt ezt kiáltá mérgében. Qu' attendon donc tant? Que ne la tend' on donc tôt? 'S lön, fülbe sugott kaczagás. Mulatságul van össze rakva: Le ris tenta le rat, le rat tenté tata le ris. Hogy el tud sziszegni ő is, efféle sorában: Ciel! si ceci se fait, ses soins sout sans succès. És a' sok orrongó hang miként náthászkodik nyelvében! A' szláv, mintha fázott volna zordon éghajlat laktában midőn hangzó nélkül fogai közül legelőszer vaczogta ki e' szavait: *smrk* fenyő; *stlp*, oszlop; *hrst*, maroknyi; *prst*,

Lap.

kéz uj; *krw*, vér; *srst*, baromszőr; *srp*, sarló; *stwrt*, negyed; *krc*, görcs; *smrt*, halál. Csak az ő gyerek korától fogva belétört nyelve mondhatja ki folyttában, smrk, stlp, hrst, prst, krw, srst, srp, stwrt, krc, smrt. Mint az ülőre fabunkóval ütés. *Smrt* az ilylyen szókra.

E' sorban itt: Hol nektek, nemesek, ritka *Kazinczy* 's Kis, megint hangzatsér! 'S itt már igazán vigyázatlanságból, csak mivel Kazinczy név eleibe trochaeus kellett. Miért *nem?* „Hol nektek, gyönyörű (vagy, kiesebb) tollu Kazinczy 's Kis." Hogy Kazinczy *vájt* füle itt bedugult! Szeme hogy elkáprádzott, midőn a' kéziratot olvasá. Pedig az ő szépségérzete, egyik főérdeme, minden legkisebbre vigyáza, vigyáztatott 's bizonyosan megundorodék Virág *varas*-ságán Helmeczihez irt 's ez által igen megérdemlett költéri levele első sorában: „A' duna háta *varas*"; mert ennek mellékképe nem épen kellemes. Talán szerénység tartóztatá magának más dicsérőszót olly egyenesen választatni Berzsenyivel. Azonban maga tett kifogásokat igazitatás végett azon megtisztelő büsztjéhez, mellyet Igaz Samuel 1825. szólt Hébéjébe metszetett. Tudom. Mert Igazt én támadám meg barátsággal, mért nem küldé a' metszvényt a' már bekötött Hébe példányával, hogy a' Mondolat[1]) czímképe által aláválólag megrohant, igazán és kémélten meglepve kapja barátjától az ellenírt.

Voltaire-t, mivel e' sorában:

Non, il n'est rien, que Nanine n'honore,

Nanine n' honore némi hangzatsért felede, noha nem nagy, kigúnyolák. Malherbe-nek ezen versét:

Enfin cette beauté, m'a la place rendue,

*malaplaé*rt állitá nevetségesnek egy más költér. Hát a' te, sorodban:

Comparable à ma flamme,

jól hangzik-e; *parablamafla*, kérdé Malherbe.

Ha illy kisebb hangzatsért is kerültet a' kényességig fejlett irásnyelv, úgy nekünk, vigyáznunk kell illyeneinkre: tudr*a va*gyon, örvend*re vette*, ny*elv elr*e, nyolcz század*oknak* (Berzsenyi ódájában 16d. lap. a' Magyarokhoz, kell vala: nyolcz századnak).

---

[1]) L. A' mondolat és reá való felelet megitéltetése *Tud. Gyüjt.* 1817. *I Id. köt.* 97—107. *lap.* Somogyi, azért, mivel még a' nyelvszerü ujitást is leguny olá, méltán kapta itten a' *szép leczkét.*

Lap.

Halljuk csak e' *nok*-os uj szavakat ragítva: Tanács*nokoknak*, titok*nokoknak* és feleség*eiknek*, a' tanács*nokokénak*, titok*nokokének* a' járul*nokok* és járul*nokoknék* tisztelked*ének*. Tábor*nokok* mint fő*nökök*, fegyver*nekeiknek* és komor*nokaiknak* parancsolá*nak* 'sth. Ugy lekaczagja ezt a' franczia, hogy Pestről Párisig elhallszik hahotája; az olasz pedig: che diavolo, quale cacofonia! kiált.

Talán nálunk még efféle körül: egyink 19, másunk egy hiján 20.

1814ben septemberben délután Berzsenyi Dánielt három vendég tudakozá keresé Niklán. Egyik Berzsenyi háznál már elvétve jártak. Onnat jobban utasítva, több nemesudvar közül egy földszinti hosszú tágas házhoz mennek bé, mellynek urát asztalára hajolva találák, számvetésben gazdájával. — Rémlék előttek, ha igazán Berzsenyi Dániel ajtaját nyiták-e be most, azért

DÖBRENTEI, *felszólal*. Mi Berzsenyi Dánielt keressük 's annak versei előttről a' rézmestzvényt és e' ház urának arczát öszvehasonlítva, úgy hiszem *ohajtott partra szállottunk.* És mivel tengerről jövünk, *levonhatjuk a' vitorlát*, miként a' nekem, Döbrenteinek, és íme, utitársaim Báró Wesselényi Miklósnak valamint Pataky Mózesnek is Berzse*nyije* kezdi „Osztályrészi" ódáját.

A' nevelő és nevendék szemei, a' nagy költér legelső látásába merülének udvarias meghajlással, de hallgattak.

BERZSENYI, *elfogulva.* Igen, én vagyok Berzsenyi Dániel.

Többet nem szólt. Szivessége csak pillantásában, 's ajkán mozgott. Felkelle melegiteni ámultából, vagy: *megképéséből*, miként Háromszéken mondják a' *Verlegenheit*-ot.

DÖBRENTEI. Megengeded hát barátom, tégetve szólításomat, miként engem, kicsinyt ifjabbat TE kezdél válaszodban, 's mondanom, hogy mi holnap reggelig Nálad akarunk töltekezni szép lelkeddel.

BERZSENYI. *Ez utolsó két szón, még inkább megképedt. Lényéből, tovább maradás ohajtása látszott, de nem mondá ki. Wesselényihez fordul, 's érzése miatt remegve.* Nagy szerencsémnek tartom, hogy a' méltóságos báró ur magát megalázá csendes hazamhoz. *Patakyra néz, nem tudá miként czimezze, sem a' nyájasb kegyed sem a' feszesb ön, még nem született 's így az ad-*

Lap.

digi illyenkori ölölés-hatolással mondja végre: méltóztassék megszállani.

B WESSELÉNYI, *komoly nyájassággal elegy mély érzés hangján:* Nem érezhetek itt, megalázást. Jöttem személyesen megköszönnöm az atyám hamvaihoz irt nagytüzü ódát. *W. ekkor* 18*d. évében.*

BERZSENYI, *szerény vállvonítással, csendben.* Ollyan a' millyen lehete. Hazafit akartam legalább, ismeretlenül is megtisztelni, kit a' magyar theatrumra ezereket meg ezereket költöttnek hallottam. *'S lesütötte szemeit.*

Hallván a' három vendég előre utjában, miként Berzsenyi csak legbiztosabbaival közlékeny, nem akada fenn későbbi egykét szavuságán, mert ismerősei nem megelőző társalgónak ugyan, de különben legszivélyesebb embernek festék. 'S mivel így volt feltételük, művei nyájas lelkületébe hozniok, biztokban csak telepedni kezdének. Pataky mosolygó megelőzéssel kért engedelmet, miként sajátilag tuda hozzá, 's kiment az illyenkor végzendőket kocsi körül eligazítani.

DÖBRENTEI, *a' házivrat beszédbe hozás végett.* Hogy kerülnek össze az egy iskolába járttak! Én mint gyerek láttatak Téged, felsőbb osztályut, minő a' tacskó fiúkra nem ügyel, de nekem előttem veres nadrágod, zöld mentéd! Abban járt akkor több tanuló legényke is, hanem én csak a' Te példádra nyüzsögtem mind addig atyámon, mig nekem is hasonlót varratott. Berzsenyi leány volt Nemesmagasiból anyámról nagyanyám, ezt nagyon szerettem, 's mintha előre sympathiám fakadott volna Hozzád, Berzsenyifihoz.

BERZSENYI, *szende mosolya derül ajakán ezt egészen elfogott nagy bajusza alul.* Igen, Sopronba vittek fel engem is tanulni, ott jártam el az iskola mellett, 's — tánczoltam. De gyerünk hát beszélgetni bényilómba. *A' hármon pillantása. Wesselényihez.* Méltóztassék, kérem. *Patakyhoz, Döbrenteihez.* Ha ottan dohányozni tetszenék. *Berzsenyi nagyon dohányos volt.*

WESSELÉNYI. Mi azt tesszük a' mit kedves házigazdánk parancsol.

Beszélgetés az irószobában. Eléfordúl kik segitik a' magyar irodalmat Erdélyben.

BERZSENYI, *Döbrenteihez.* Mi féle ember az a' Sipos Pál? Kazinczy nagyon dicséri leveleiben.

DÖBRENTEI. Reformatus pap Tordason Szászváros mellett. Faluja eloláhosodott, hallgatója hát kevés, de szászföldi lévén, tizedet kap tőlük, aratáshoz képest 10,000 forint jövedelme is. Nőtelen. 'S magányában mindig olvas, ir, abba úgy-úgy belémerül, hogy ebédlő asztalán maradt abroszára tányéra mellé gyűl hányódik könyve 's irománya.

Lap.

BERZSENYI, *asztalán hevert irásaira pillant. Mosolygra.* Az enyéimen meg papucsot láthatsz. Leányomé, Lidié. *Berzsenyi kifordul.*

PATAKY. Sükerül az összebeszélés, neki vidámul a' komoly ódairó. Be szeretem ezt a' természet emberét. Csupa kedves egyszerűség.

BERZSENYI, *megint bejövén.* Maradjanak az én becses vendégeim holnap holnap után egész nap itt, még tovább is. Csak ugy tudnám látni őket, miként érzem.

Ez a' kérengelés! Olly tiszta szívé volt! Hangejtése mind a' három vendégét megjárta. De szabadkozniok kellett, Pataky elé-adta melly napjok van kitűzve Bécsben. — Döbrentei, hogy Erdélybe siet, 's még elébb atyjához kerül fel.

Benyit Lidi kiszasszony, tányéron pereczczel, bor és vizbuteliával poharakkal. Körül kinálá a' vendégeket legnyájasabban a' barnaszög csinos kisasszony, a' 13d. évében szépen eredő. Az az, atyja szeme!

BERZSENYI, *leánya kimentte után Döbrenteihez.* Ugy-e nagy leányom van már, öcsém. Jókor hozzá fogtam a' neveléshez.

A' megpendült költér már dévajkodott is.

Kopogtatás az ajtón. A' háziur nagybátyja Thulmon ur egy kapitánnyal bé, ki magyar gyalog ezeredebeli legényszállítványt vezetett 's Niklán épen nyugnapját tartá. Már németűl kelle beszélni mert a' kapitány magyarúl nem tuda. A' három vendég hamar elvégzé maga között idő nyerésül, hogy ketteje a' tisztet 's Thulmon vidám öreg urat mulassa illendőségből, egyike pedig az alatt Berzsenyivel beszélje ki magát az oldalszobában. Ez értesítetett 's elfogadá. Megkinálta a' kapitányt borral pereczczel, és felváltott társalgás folytában maga is megfordult egy-egy kisig katonalátogatója körül, csak vendéglátásból, miként Patakynak mondá, mert fáj neki mikor magyar ezeredi tiszt magyarul nem tud; a' nemzet egész histo-riája nehezedik ezzel szivére. Ez illyenek, a' sok magyartalan indigena, a' nevelő német apáczák segíték, jegyzé meg, kiütni a' magyar nemzetet, sarjából.

A' szép nevelésü tiszt és hozója' elmenttével a' megint négy társalgó, szorosabban csatlakozva járt fel alá az ebédlőben. Mi-

Lap.

dőn beszéd közt Berzsenyi Wesselényit többször *méltóságosozá* egész főhajtással,

WESSELÉNYI, *Berzsenyihez.* Egy nagy kérésem van a' tekintetes urhoz. Engedje meg az ifjúnak elé hozni azt, és ne tagadja meg. *Berzsenyi megáll.* Hallja három vendégének egymást miképen szólítását. Pirulok valahányszor engem egy Berzsenyi, az atyámat poraiban is tisztelő, méltóságosoz [1]), hijjon engem *Te*-nek. *Wesselényi megszorítá Berzsenyi kezét, rázzá 's könyörögtében hévvel borul nyakára.*

BERZSENYI, *érzéseinek tengerkedése között elfogodva, később 's akadozottan.* Illy koszorúját nem reméllettem ódámnak. *Szeme langja mint egy látáré* [2]) *lobban Patakyra, bal keze Wesselényiében, jobbját Patakynak nyujtva, csendben:* Én meg illy ifjú' nevelőjétől kérem azt, mit Wesselényije tőlem.

Az egymást tegetni kivánkozók összeölelkezének.

Majd szürkült már.

BERZSENYI, *természeti egyszerűséggel, gondolkodásából.* Barátim! miféle mulatságot szerezzek? Azt gondoltam, verjünk fel egy kas mézet, együnk lampos mézet.

A' HÁROM VENDÉG, *e' szendeségen egyszerre mosolyodik el 's együtt találta kiáltani:* Jól van. *Az erdélyiek csak gyaníták, hogy lampos méz, lépes leszen.*

BERZSENYI, *olly ártatlansággal, miként a' havasi juhász, leg szive szerintebben ajánlja*

[1]) Erdélyben a' mai czimzés, gróf és bárónak akár van hivatalban akár nincs: *Nagyságos.* A' nemes ember, ha udv. v. kormányszéki tanácsos, titkár, főispán; kir. táblai elnök, itélőmester, biró, főtiszt, ország vagy tartománybiztos, hasonlóan már a' kapitány is, *Méltóságos;* Igy, ha nincs is hivatalban, a' kir. aranykulcsos, az országgyülésére kir. hivatalos. Magyarországon a' gróf, báró, aranykulcsos, udvari tanácsos' czime: Méltóságos. A' kir. helytartó tanácsi, kamarai, kir. tanácsosé: Nagyságos.

[2]) *Látár, Seher, vates,* az eddig késértett: *látnok* helyett, talán helyesebb volna, mert 1.) *ar*, *ár*, *er*, *ér* rag, nyelvünk természete szerintibben forrad igegyökhez is, *l.* 56., 65*d. lap.* 2.) *Nok*, *nek* ragot régibb szavainkban csak millyeoségszónál, mint: *ál*nok, és névnél leljük: *baj*nok, *tár*nok, *pohár*nok, *csor*nok, Molnár Albertnél, (*csor* gyökből: csorog, csurran), *fegyver*nek, *szövet*nek; csónok vagy csónak, mi jöhete *cso* gyökből nyugvó r-vel, honnan a' lengő *csóva*, *csóválás*, és még onnat csovar = csavar, csónok pedig, mi a' folyón csavarog. Ha *csal*ból lett volna csolnok = csalnok, úgy igegyökhez is láthatnók köthetőnek. *Led*nek? 3.) Uj ragozás *nok*-kal mind annyi uj hangzatsér nyelvünkben 's igy, csak oda vegyük, hol egyéb raggal nem boldoguluak.

Lap.

tejét ordaját. Illyen falusi gazdaember csak azzal szolgál a' mi telik.

Kertbe menetel. Méh felverés. Estélinél (vacsoránál), hol az elébb is bennvolt házi asszonyság (ódánkban: Szabina) jelen. Jó izün esik a' jószív mézével adott méz.

Másnap reggel.

BERZSENYI. Barátim, ne fosszatok meg társalgástoktól még ma. Nekem az ollyan jól esik. *Uj szabadkozás.* Oh, Isten bizony ha ma 's holnap itt nem maradtok, bár ne is jöttetek volna, hogy már ezt kell mondanom. *Döbrenteit mint bizodalmasabbját vette körül majd külön. Ezt még kerek eldugulásával is fenyegette, ezzel:* Tudod a' magyar szokást?

Az alku, este felé indulás, hogy éjjel pótoltassék a' még Niklán töltendő nap.

A' gazda-költér majd jól megasztagult és több széna kazalu szérűjére vitte vendég barátait sétálni, 's mutatta ereszében csikait méneséből. A' zsibói jelesről beszéd.

'S napáldozat felé, ablak alá dörren az utazókocsi előfogattal, mellyet a' szíves háziur, szolgáló emberei közül állíttatott Pataky tudta nélkül. Berzsenyi szavát mintha egyszerre elvágták volna. Három vendégbarátja is megilletődve bucsuzkodik, ámbár ők több utokon, inkább megszokták a' válás fulánkait. De Berzsenyi, a' mindig magában lakó, kebelének együtt maradott forrajával nem bír. Szeme fényében könyeseppeké is. Ölelkezés között örök barátság kötés, sűrű levelezet megigérése. Kapuból int vissza kezkenővel kalappal a' három távozó, Berzsenyit még egyhelytt állónak látják, utánnok néztében.

PATAKY, *falun kivül, a' két előfogóhoz.* Kegyelmetek, ki emberei itt a' faluban?

KOCSIS. Mink, tekéntetes Bürzsönyi Dániel urnak szolgálunk.

PATAKY. Jó lovacskáik vannak a' mint látom.

ELŐLOVAS. Csak emögyünk uraim, semmit se köő fényi.

KOCSIS. Dejszen, mögparancsóta urunk, hov vigyázzunk.

PATAKY. Hát millyen ur ez a' tekintetes Börzsönyi ur, szolgáló embereihez?

KOCSIS. Az a' mi földi Istenünk.

ELŐLOVAS. A' bizon senkit se bánt, peig jó gazda.

KOCSIS. A' fölséges Isten ágya meg és füzessen neki ezer annyit.

Lap.

Pataky szinte riva fakadt. Más kéttársa sem marada egykedvü. Elmondák a' „Jámborság 's középszer" ódát. Lelkesedetten emlegeték Berzsenyit Keszthelyen, hol gr. Festetics Györgyöt nem találák hon, eléhozák Sümegen Kisfaludy Sándornál, elé Dukában Takács Juditnál 's Urai-Ujfaluban Döbrentei atyjánál.

---

28. Wesselényi hamvaihoz 24

Hadadi Báró Wesselényi Miklós, cs. kir. aranykulcsos, közép Szolnokban főispáni helyettes, szül. 1750b. dec. 11d. † 1809b. octob. 25d. L. életéből néhány adatot: *Kazinczy Ferencz, eredeti munkái második kötet* 1839. *Erdélyi levelek* 356—374 *lap.* De Pataky Mózes közléséből soknak ki kelle, látom, maradni. Igen röviden van említve a' 412d. lapon az is, mit a' magyar szinész társaság meggyökereztetése körül áldozott. Nem Kazinczy figyelemtelensége.

---

29. Ajánlás 1

Kazinczynak Berzsenyihez irt levelei között, mellyek csomóját költérünk fiai hasonlóképen kezemhez adák, a' legelső, 1808-beli October 31dik költ. (*L. itt Berzsenyi folyóbeszéi után.*) A' szerint Berzsenyinek eddig alakultjai néhányát már az előtt Kis Jánosnál látá Kazinczy 's a' kötetet elkéré Kistől, hogy megolvassa, minekelőtte Berzsenyi versei sajtó alá kerülendenek. És elönté dicséreteivel, módja szerint egészen kezébe fogá, Kiséből. Berzsenyi eddig, láttuk, elbúva, alig sejtve mi szárnyalt elé belőle, mint az arany öntudat nélkül arany, mint az ibolya nem érzi maga illatát csátéja között. Ha lebbentgeté is, kiömlesztés közben némi dicsösztön éthere, szemérmessége azt egész félénkségig vigyázóságra egyenlíté 's az ismert költéri hiúság nála „csak a' jóérti küzdés" emeltyüje lön. Be szép így az ifjú művész. Adj illő olajcseppet az erőműnek, tisztán forog, öntsd le hebehurgyán, mocskos lesz. Illyen, csínnal forogtató olaj, a' szerény belbíztatás.

De már most az mástól is jő, és pedig eddigi előkép irja: „Ritka ragyogásu barátom, . . . Élj, igen szerencsésen, 's örvendj érdemeidnek 's támadó dicsőségednek" Kipattog ezen, szédült öröme, ajánlásában. Földről égig tombol a' szerelem midőn a' viszontvallomást imádottjától legelőszer hallja, 's költérek között is van egy bizonyos nemü szerelmkedés.

Lap.

Kis János, a' mindig csendesebb, soha sem tündérite maga körül fénykört, szelíd hévvel buzdítgatá 's Berzsenyi ezt annak hangulatában tiszteli meg.

---

30. Bacchushoz 22

Hát reám mit sujt haragod hogy eddig
Édes áldásod megutálva néztem . . . .

Berzsenyi, ámbár Sömgyénben és Nikla szomszédában boros gazda is, *bornemisza* vagy csak *vízisza* volt. Midőn B. Wesselényi Miklóssal 's Pataky Mózessel nála ebédelék, szépen terített asztalán, mellyet szelíd neje jól el tuda intézni, előttünk jó somogyi és somlai bor álla; szíves házi urunk széke mellett pedig a' földön, zöld mázu csecses vízkorsó, minek neve; bugyoga, is. Abból ereszté tátott száj felé tartván félkézzel, a' vizet italára, miként dunántul legjobb házaknál sem divatlan. Mi nagyon szeretők, hogy megtartá házi sorát. Vérhigító víz mellett is azonban, „komoly gond, néma bágyadság, megölő hidegség gyötré", vallomásaként. Termete zömök, köpczös volt, dereka testes, melle széles, arcza tölt pofók, szeme láng (egészen keleti magyar faj), színe sárgás barna majd nagyon piros, nyaka kurta. Mivé teszi, természettől sűrű vérét a' bor! ha még annak olaja tüze is hajtotta volna agyveleje felé. Ezen véralkata szülé nevelé nyavalyáját, mellyből csakugyan viz ital, Füredé, állítá helyre.

---

31. Fohászkodás 24

32. Barátimhoz 22

33. Emmihez 41

34. A' szonetthez 9

Ki nyügül néze mértékeléssel elegy rimelést, illy szonett magasztó! Bölcsőé mellyben a' szülött bár mi szép alak, vagy fejénél lábacskájánál hágy még hizagot, vagy nőttében már hosszabbra szeretne nyulni. 'S tehát a' szerencsés óra eltalálandó [1]), midőn minden taga épen jól belé illik, hogy itt régibb nyilatkozatomat ismételjem. Ber-

---

[1]) Kölcsey müvészileg szól, a' szonett ellen és mellette *Élet és Literatura* 1827. *Xd. rész.* 275—281d. lap. Ugyan itt Horvát István a' 263, és 271—275 lapokon országszerte ismeretes tudós garrjával. Szerinte még „politice is köll bánni a' szonett írásban" a' mi, ugyan csak *pedantice* hangzik, szonetti rimmel pedig bizony *oktondice.*

Lap.

zsenyi elámulása, Széphalomnak költéri tündérvárul nézéséből. Lakója e' szép kilátásu pusztáról olly igézőleg tudá apróbb műveit ajánlgatni leveleiben barátainak, a' csínon elbámulgatás lett. De Széphalmon érdem fénye nem épen szonettóért lebeg 's Vaucluseneк nem párja. Görög és ujabb értelemben vett epigrammái, igaza van Kölcseynek, remekül maradtak fenn, az ő csinosgatási szerelme kell ollyakhoz. Az a' „Vajda-Hunyad" be megráz! Mint andalít „Szentmihály Szabolcsban." Vonszalommal lesz ket dala: *Fut az idő* vagy ha tetszik; *Életem fogy* . . . és *Fekete szemü szép hölgyecske* . . . Egyéb munkái többnyire, előtanulmányul nyelvesmhoz, izléshez, eléadás kerseihez. Uj mézet szedendő méh számára tavaszi 's nyári virágok kelyhei. 'S ki ezek átültetéséből köt koszorújához valót, hálával fogja mondani nevét, hogy szélvész között is kertészkedék 's parlagon szárazságban bajjal öntözgete a' volt aszály ellen. Szépművészségre hajló majd minden ifjú megtekinté irodalmi kertét, kiket ő, ültetéseibe melegedetten, szeretett volna mind felvenni inasul legényül. 'S be is álla sok, ki, majd, kigyózandó ösvényt csoroszlála úgy és arra vágván, merre a' főmester egyszer így, másszor máskép gondolta kanyarítandónak; majd intésekint vete elegyíte külföldi magot, mihez illy szót halla: fijaim, a' német gyümölcs magyar földbe ültetésénél németesen, a' franeziánál franeziásan akarom beszédeteket mert úgy jobban meg fogamszik. És nagyon sok inas, felszabadíttatása után is holtig olly szabásban legénykedék nála. Voltak, kit egykét év után saját eszüknek is hasznát akarták venni 's mondogaták: ez uj felhompolás nem vallja meg magodat, saját szamatot akar kiteremni csak hozzá valóból. De a' főkertész nem egyezék meg ebben. Igy hát elhagyák, hogy magok szerint fogjanak fel uj kertet, miképen a' hazában ide illő uj alkotásnak legyen szine. A' szolgálatban maradott legénység gereblyét fogott ezek ellen; a' mester, elől vezérkedett, oszta virágot és tövist, de marada behatás lelkében, 's mivel jobbat és jobbat akart volna, megint uj fordulást foga fel, minek változtatásához képest lendült a' gereblyés. Azóta sok szél fútt, a' torha magot szépen elsodrá [1]), a' tisztája vagy élelemnek vagy megint vetni valónak megmaradt. Ez mindnyájunk sora, kik az *irka* mezőt járjuk, akár magunk termése aratásával akár másé elcséplésével. Az idő magában egy gereben, keresztül ereszti a' len tisztáját, de fogában marad a' kóccza.

Lap.

Kazinczy szonettói még csak a' hó elmenttével legelsőbbszer kibuvó zöldeletek: lapiska, sárgicska, galambbegy, szarvaskék. De, a' *Sajka!* Ah, ez fejér patyolat lobogóval tün ki. Egész egy kedves háznép rajta. Szemere Páléiban már az ablakrámába ereszttett *mi*, nem csak Farkas Károlyosan, még Kazinczy előtt, gerencsér agyaggal van széléhez kenegetve; a' rekeszből egy 14. évét hagyó szüz pillogat elé, kökény szemében előre Ámorok. Csak, sok a' testszín. Szentmiklósy Alajos megkésértései mint Brugnoli táneczosné bájainak szem előtt megvillanása.

Berzsenyi, a' keletkezett szonettesekre később haragudott, de mivel Kazinczyban a' szonettót még is már *így* ölelé, igazolva érzette volna magát Császár Ferencznek 1841. megjelent költeményei között a' „Visegrád, Szentmihál, Hunyadi, Szigliget alatt, A' köny" czímzetűekben.

Ige hibitásul jegyzé ki Beregszászi a' Tud. Gyüjt. 1823beli VIdik kötete 40d. lapján e' szonettből: „Pacan ujra születsz nekünk" sorban, szül*etel* helyett szület*sz* irását; a' 45d. lapon pedig e' két sort idézi:

Ott, hol Koosz koszorús húga az ősz Tokaly (*így*)
A' Bodrokra könyöklik,

's azt mondja: könyök*öl* kellett volna, nem könyök*lik*. Erre nézve itt helyesen, mert a' mint: térdelek, térdelsz, térd*el* jó, és hozzá teszem: szemelek, szemelsz, szem*el*, vállalok, vállasz, váll*al* 'stb., úgy ragitatik: könyök*lök*, könyök*lesz*, könyök*öl*. De, nem igazolható, hogy: szül*etek*, szül*etsz*, szül*et* cselekvő forma volna, mert ez úgy cselekedtető már, miként: ad*atok*, ad*atsz*, ad*at*. — Illyen észrevételekért Kazinczynak nem kell vala Beregszászit üldöznie, 's csúfoltatni. Szegény magamat meginte a' Tud. Gyüjt. 1825b. VIId. kötete 6d. lapján: lé*pik*, vágy*ik*, elhu*nya* irásaiért. Én Erdélyben úgy hallám.

---

35. A' balatoni nympha. Gróf Teleki Lászlóhoz. 25

Akkor erede, midőn az 1811b. nov. 6d. Somogy vármegyei főispán-helyettessé neveztetett gróf Teleki László, szeke átvételére tartott megyei gyülés után, mellyben Berzsenyit táblabiróvá nevezésével váratlanul lepte meg, Somogyból a' tihanyi réven tért vissza. Berzsenyi verseit ez után még egy évvel későbben adta ki Helmeczi, de azokat már kéziratból ismeré gróf Teleki

[1]) L. Külföldi játékszin kiadja a' m. t. társaság, VIIId. kötet 1831. Barnhelmi Miana, fordít. Kazinczy Fer. *Tudnivalók* 4. *pontja.*

Lap.

László. Hiszen akkor Pesten az ő háza volt főképen a' magyar irodalomért küzdöttek menedéke, sőt haláláig (1821b. tavaszelő 24d.) onnan vitt, még nekibb hevülést majd Révai, majd Fejér György, Kulcsár, Jankovich Miklós, Horvát István, Vitkovics, Szemere 'stb. mert szívesen cseréltették ki a' nemzetinyelv elbútatásán eredett fájdalom kiöntése, buzdítással. És azért hatott az eljött idő' készítőire mélyebben e' ház fénye, mivel nyitott vala külföldről érkezett minden nevesb utazó előtt; 's egyik körhelyül állott a' budapesti urivilágnak házimulatságok adásával is. A' grófné, Báró Mészáros Johanna szíve áldva volt és van mint a' jótékony pesti nőegyesűlet fejeé [1]); esze, nyájassága, magyar német franczia nyelven beszéltében magához vonná a' vendéget. Ily házak fogadák egykor Párisban az ő iróikat. 'S midőn a' magyarok, gróf Teleki Lászlóhoz menének, hamar-hamar közlék a' lelki feltűnést, sietve Berzsenyiét is. Vitte buzgalmas örömét ezen, a' főispán helyettes, miként Mózes mindig csak nemzete ügyét látá égni maga előtt csipke bokrában, 's érezteté Somogy Rendeivel: *mi* és *ki* lakik közöttek, osztozék részvétükben. Berzsenyinek ez miltiadesi dísz volt, neki nem kelle több, mint átaljában az akkoriak *csak* áldozának. Nemzet becsülete forgott fenn; azért jutalmul, öntudat nézetett; méltolat [2]), elég díjul.

Hogy meg nem érheté gr. Teleki László, a' szivéből nemzetfi, az ohajtotta magyar tud. társaság megindulását 1830. nov. 17d. 57 évéhez még 9 kell vala! Miért nem munkálhatott is benne, vele. Isten' mindent kiegyenlítő rendszere szerint, második fiát Jósefet láthatá majd árnya, elnökéül, kin akkor is volt nagy örömét midőn 1816-ra és 1817-re a' Marczibányi küldöttség két pályadijt [3]) ennek itélt, legérzékenyebben beszélé el nekem 1820. Másik fia, legidősb, Ádám gróf, ki most a' nádori huszárok ezeredes-paranesára [1]) két eredeti színművet irt, de még csak nála vannak kéziratban. Harmad fia, Samuel gróf (hasonlóan az említett kettővel első nejétől, gróf Teleki Ádámnak a' *Cid* 1773-beli lelkes fordítójának Mária nevű leányától), a' Tud. Gyűjtemény 1828-beli IVd. kötete 1—45 lapjain „egynehány megholt magyar képiróról értekezett, kik: Don Giulio Clovio † 1582, Terbruggen Henrik † 1629, Spielberger János † 1679, Kupeczky † 1733, Bogdán, Mányoky † 1757, Oeser † 1770, Hanrits, Benkovits, Orient † 1747, Bikfalvi Kóré Sigmond. Negyedik fia László gróf, második nejétől Szoboszlai B. Mészáros Johannától, 1841b. adá ki „*Kegyencz*" szinművét. *L. az atyának John által metszett mellképét a' Tud. Gyűjt. 1823beli 1ső kötete előtt igen jól találva, 's életírását vagy inkább adatokat ahhoz, azon kötet'* 87—106 *lapjain, Thaisztól.*

A' széles olvasottságu b. Prónay Sándor, kinek neje gr. Teleki Johanna, gróf Teleki L. nővére volt, sűvének (sógor) főispán helyettesi székébe ülése napja estején 1812b. martziusban a' vármegye teremébe Somogyból és több megyéből sereglett Rendek között reméllé látni Berzsenyit. Mert ő hasonlóan tűzzel vett akkor részt a' magyar irodalom ügyeiben. Valahányszor nála valék Pesten vagy Tóalmáson 1820 innen, 's az erdélyi magyar nyelvre került a' beszéd: „Ah! Aranka, kiálta fel, igazi Arany, nem csak Aranka. Szemere Pált különösen becsülé. Ily lelkesedéssel, az általa is már kéziratban látott Berzsenyi verseinek bámulója lön. De, hijába keresé kérdezé azt, elhúzva ült szokásaként félrébbi szobában. Tudakolják, kérelem megy hozzá a' terembe menetelre, nem tudja miért? Előtte áll báró Prónaynak, forró érzelmeit fejezi ez ki tiszteletének hozzá. 'S Berzsenyi, a' csak hallgató, mint a' magyar parnasszus dísze van idvezelve Rendek hallatára, és

---

[1]) L. Közhasznu esméretek tára, IVdik kötet, Pesten, 1832. Dolgozóházak czikke, 110d. lapon.

[2]) Méltolat, sükere a' méltol*ás*-nak, mélt*ol* pedig ugy elfogadható, *l* ragitással *méltó* millyenségszóhoz, mikéut *jövendő*-ből van: jövendől, 's így: jövendőlés, jövendőlet. Vala, *mélt*-ok, *mélt*-asz, *mélt*, ige.

[3]) L. A' magyar nyelvnek tökélletesitése uj szavak és uj szóllás-módok által. Irta gróf Széki Teleki Jósef 1816 esztendőre. Jeligéje Berzsenyiből: „Van a' ki minden uj szót megkaczag 'stb. — (sigázza; *l. itt 47d. lap*, foly 340 lapig. Egy tökélletes magyar szótár elrendeltetése, keszítése módja, irta gr. Teleki Jósef 1817 esztendőre. Áll 69 lapból.

[1]) Nem jobb volna-e? a' megint *nok*-oló parancs*nok* helyett: parancsár. *Ar*, *ár*, *er*, *ér*, *or*, raggal százon felül van névszónk, 's különösen névhez téve. Millyen *parancs*ár, ím ollyan: *Sólyom*ár Solymár, *tim*ár (timsó-nál is a' gyök) *lomb*ár, *bolt*ár, *fogoly*ár foglyár, *szil*ár v. szilárd (kemény mint a' szilfa), *lakomár* lakmár, csatár (puszta neve Veszprim vmegyéb. csatá-tól), *mocs*ár 'stb. Helyesen fogadtaték így el: *tüz*ér, *pincz*ér, 's nem volna szabályelleni: szobár, *Zimerkellner*, ruhár, *Garderobier*; sőt főr, *Häuptling*, úgy miként *tő*-ből tőr.

Lap.

fogadva lelkesebbjeik által. *L. Kazinczynak erről tett köztesét az Erdélyi Muzeum I-ső füzete 165d. lapján* 1814. Mindig megujitandó példa főispáni beiktatáskor ott, hol a' vármegyének épen, közösen megismert érdemű irója művésze van, de csak illyennel, hogy el ne aljasodnék mint néhol, idébbről, a' táblabiróvá kineveztés, tehát nem akként lenne alkalmazandó, mint az „*Ist kein Dalberg da?* volt: hanem petrarcai, ariostói, tassói koszorú maradna főispánnéi kézből magyarúl megszólítással, ha ezután úgy megint tudand. Vagy a' lovagi szellem már ebben is elszellent?

Szokástalan volt 1812ig is a' Prónay Sándoros megtisztelés. Megrázta az a' szerénynek lelke titkait, melly úgy látszanék „talán még is jókat irtam" sejtelmével rezzene néha néha idegein végig. A' köszönő óda szarnyalt.

1824ben aprilis 26d. meghoit Kenderesy Mihály, erdelyi k. kormányszéki tanácsos' bamult ódája. Épen ennek olvasttában lelém 1817. öszén Kolozsváratt hozzá látogatóba mentemkor, 's riadozni kezde tüzétől. „Barátom, *mondá*, ez az óda! Felebb kerűlt a' ti Berzsenyitek Buczin, Sombori Lászlón, 's az én Virágomon." Milly fellengzés!

Mosolygva nézi lelkesedett szemem,
A' hősek ragyogó szobrait és halált . . .
Győztem lerázták czombaim a' fövényt
Izzadt fürteimen szent olajág lebeg.

Majd tréfára fogá. „Csak kiismerszik, a' magyar bor 's velős étek nevelte vér. A' német ser lassú *Ja, Ja*-t mondat, a' különben is keleti magyart pedig pattogóvá. életmódja is teszi." — „Meglehet, *felelém*, hogy a' fennszédelgő Klopstock is viritatott magán rajnaival, a' méltóságos Schiller épen hörpentgeté, 's ez, mákonnyal is (akkor még: opium) feszitette idegeit: de a' mi Berzsenyink, vizisza." Mit? veté meghökkenve. Nem akará a' különben igen mérsékelten élt nagylelkű hinni. Ha bornemisza, mondá, ugy hát vizek közötti Hekla. Már hiszen, végzé, akár somlai hevité, akár csak természeti beltüze, Kölcsey minapi recensiója nem oltá el iránta bámulásomat. Kár, midőn okos olvasó nem késérheti a' kritikust." *L. Kenderesyről, levelemet Berzsenyihez.*

Emlékesztet ezen óda, Horátzius költéri büszkeségére, övéiben:

Non usitata, nec tenui ferar
Penna biformis per liquidum aethera
Vates. *Libr. II.*

Exegi monumentum aere perennius.
Libr. III.

Lap.

Ne forte credas interitura, quae
Longe sonantem natus ad Aufidum
Non ante vulgatas per artes
Verba loquor socianda chordis. *Libr. IV.*

De tilos *reminiscentia* benne nincs. Csenés, nem.

Megjelent Kisfaludy K. Aurorája 97dik lapján 1825.

Néhai Takács Juditnak kiadás végett kéziratban hozzám küldetett költelmei között, egy ezen czímmel van: Fereneznek a' Magyarok felséges királyának, midőn 1817-ben Keszthelyen keresztűl utazott. Berzsenyi ezen ódája is tehát 1817beli.

Kisfaludy Károly, levelében kérte meg Berzsenyit, küldene ő is, 1822b. megindított Aurórájába verset. Ezzel mint készen volttal kedveskedék Berzsenyi valamint a' más két kijegyzettel a' sajátszeszélyű szerkesztő-kiadónak.

Melly innepre? lásd alább.

1825ben jelentek meg: *Magyarische Gedichte. Übersetzt von Johann Grafen Mailáth. Stuttgart und Tübingen* 218 lapnyi, 8-czad rétben, 's a' bévezetés (*Übersicht der Geschichte der magyarischen Poesie*), XLIId. lapján, Berzsenyiről gr. Majláth igy szóla: „Berzsenyi Daniel ist unstreitig der erste der magyarischen Dichter; denn er ist durchaus magyarisch [1]). Es lässt sich nichts

[1]) Igaza van Toldynak ez ellen *Tud. Gyüjt.* 1826. *X.* 107. de ugy hiszem, Majláth erre nézve, csak nem úgy fejezé ki magát, miként különben érté.

Lap.

Glühenderes denken, als seine Oden, die er zu verschiedenen Ereignissen gedichtet und die ich leider nach den in der Vorrede ausgesprochenen Grundsätzen hier nicht einschalten konnte. So ergreifend, so ermuthigend! sie reissen das Gemüth hin, wie der Wind die Herbstblätter fortstürmt, oder die Waag ihre schäumenden Wogen hinwälzt. Ich erwähne nur seiner Oden über die Schlacht bei Ulm 1805, die Insurrektion 1797. Und wenn er klagt!! Kann ein Magyare etwas Herzzerreissenderes finden, als Berzsenyi's Klage über den Verfall Ungarns? (a' Magyarokhoz). Aber auch seine anderen Gedichte sind durchaus ungrisch empfunden. Er ist so recht aus der magyarischen Wesenheit poetisch." 'S németre fordítva áll Berzsenyiből gróf Majláthtól a' 137—147 lapokon: A' tánczok, *Der Tanz;* Osztályrészem, *Mein Antheil;* Fő és szív, *Kopf und Herz;* A' tavasz, *Der Frühling;* Esztihez, *An Eszti;* Megelégedés, *Zufriedenheit;* Phillisz, *Phillis;* Az esthajnalhoz, *Die Abenddämmerung* [1]).

Majláth olvasa, felhullámzott benne az érzelem, 's azon hév, mellyre Berzsenyi sorai fakaszták, repül, tisztelettel hódol a' lángésznek. Bámulat a' terebélyes cseren, az óriási platanuson, nem akad meg a' közbe közbe búhatott hernyófészken, szeme. Igy adja ki a' nemleges halló, csak a' hatályt.

Kölcsey recensiója egészen annak tükrözést mutat. Foliant' olvasása voná össze már elébb szemöldökét, 's a' „hamar elsetétülő" még úgy maradt: *feltétele:* recensiót fogok írni. Fejér György kezébe megy az, hogy a' Tudom. Gyűjteményben mint szerkesztő kiadná. Fejér szigorolja. Gyűlés Vitkovicsnál. A' jelen Kölcseyhez baráti kérelem. Szelídítené. Kölcsey feleletei: Nem, nem, nem. Úgy, vagy épen ne. „De hát miért bocsátá közre", mondám Fejérnek, midőn ezt nekem elbeszélé. „Nem akartuk a' szép készületű Kölcseyt a' literaturától elkedvteleníteni, hanem hiszen törl ki belőle a' censor, és csak ugyan, holmicskét magam is." A' kit olly költélyesen ragada el máskor, szivélyének szép melege, így! Feri! Maga sem érzé, milly igen oscillála még benne, az ifjú tapadóban, Kazinczy örök sürgetése: „recensiót, recensiót embereinkre, keményet, de igasságosat" 's a' Széphalomról kormányzóval a' vélt igasságosság sarlót is fogata, melly, buza gyomlálás helyett dús kalásznak is fejét szedni találá, lobbanta bódító tömjént, a' neki gyujtottnak, enjárdalatut pedig gyanúsita, mellőzgete. Útján majd esztrengázóvá lön egyegy *olens Maevius*, nem saját lelkibbsége művével fénylelteté magát jobbnak, ritkán éreztete szíves indulatot, hanem „úgy producald, *szóla*, tehetségedet te állat, miként én elmélek, hogy mutassam mit akarok kifejteni belőled én, mire tudlak tanitani én, kiben jellemed nincs meg.

Hanem az állattanítók okosan alkalmazzák cselüket, barmuk ösztönéhez. Majmot, korbácsol olasza, 's majmocska fél, de oroszlánt Van Aken, szőrmenttébe simogatva tanítgata.

Majláth, mintha semmit sem tudna Kölcsey recensiójáról, vagy ha tud is, elveti a' kaczort, mellyel az kimért czirkalomhoz képest, nyesdelt; Kisfaludy Sándor lelkületét nem különben szenvedélytelenűl fogja fel 's a' Kazinczy-daykai epigramma élén jó csorbát ejt.

Berzsenyiben, mindenik hangulat, az embernek kapta meg mélyét. Kölcsey savanyusága ellen felingerlett hős, „*Győztem, lerázták czombaim a' fövényt*" irója nem tudja tűrni a' szemébe száraz fövény hányását. Méltolatlanságot érez enbecsén, 's fegyverben csattog vissza, mivel sejtelme szerint a' recensión inkább, „miért fénylesz Te," mintsem az idő engedtte fellépés megismerésének szivessége hangult el.

> Szép lélek a' melly könnyen kap sebet,
> . . . .
> De kényes, a' melly sebjét nem felejti
> Sem orvosolni nem *bátor 's kemény*,

irta volt *Barátnéjához*, itt az 51d. lapon. És a' betegségében érte recensión gyűlt szívkelést, fakadoztatá akkor mindjárt, 's bocsátja Fejérhez. Most meg ezt leli élesnek Fejér, de már felveendőűl mert amaz is kijöhete. Tanácskozás e' felett Trattner Tamás vacsorájánál. „Szelídítést ide is, de közre vele, ez az igasság", mondák a' jelenvoltak. Kölcsey nyilatkozata: ha kikerül Berzsenyi felelete, ő meg fogja mutatni, hogy Berzsenyinek a' poezisról ideája sincs. Kölcsey makacsságán elrémülés. Mit csináljanak? A' tűz még nagyobb legyen-e? Ugy sincs iró, 's marakodás nem ösztönöz. Ugy sem nagy számu az olvasóság, azt is elijesszük? Berzsenyi válasza félre lön téve. Ekként hallám ezt is Fejértől. (Berzsenyi akkori feleletének maradványai Szemere

[1]) Kölcsey versei közül pedig a' 197—208 lapokon: Ohajtás, *Wunsch;* Ajánlás, *Der Bann;* Phantasia, *An die Phantasie;* Szép Lenka, *Schöne Lenka;* Ábránd, *Der Schwärmer;* Róza, *Rosa;* de költéri kitüntséggel nem jellemezé, söt bévezetésében, neve épen nincs.

Lap. Lap.

Palnak, ki a' valaszolot maga is óvalmazá, „*Szemeretar*" czimű kéziratai egyik kötetében látható.) Az így akadályozott ennél fogva, később is tisztéül neze még, védelmeit. Irónak ugymint akár mikor szabad a' visszatorlás, mert hasonlóan nyomtatásban szükség szólania, hogy az utokor a' kettőből iteljen, ehhez pedig sorát kell várni. Hamarjában csak az köteles vissza verni a' nyilat, ki a' reâpattantóval együtt forog társalgásban. A' mint kapja ez, akként csapja, ha jóverű leventa.

C'est le ton qui fait la musique, vagy a' magyarként: módja válogatja. A' csupa szívély Berzsenyi, mint a' gyerek olly hajlandó javitani művén, ha méltolás teszen észrevételt. Síma balaton ekkor, mellynek dalolva szállhat tükören a' népes komp. Szomszéd enekeset, Kazinczy csinos fogásai ujabb ujabb alkotásokra villámoltatják, dicséretekre olvasztja csiklándoztatott hiúsága, miket később maga is megbán. De ingereld csak, nézheted akkor a' hullámzó magyar tengert. Inkább semmit sem tesz, mintsem már hüvelykbe tartott olló' nyirése közé adja aranygyapját, 's ezzel, kritikust akarjon kérlelni. Mint Memnon állványa, ha felsüte a' reg napja reá, bájlón ereszté zengelmét; fedé köd, csak kőmáglya maradt. Költerünktől itt az 59d. lapon, leljük:

A' szent poezisz néma hattyu
Hallgat örökre *hideg viszekben.*

Kedves Horátzinsának ön érdemérzete, hasonára lelt nála is, noha társalgásban a' legszerényebb volt, magáról mindig hallgató.

Örökké sajnáltam a' két nagy elme össze kocczanását, olly nyomorúltul elhagyatott irodalmi korban még, melly csak erők kölcsönös biztatása által áldozhatott, 's egészen leverendő csak a' valóságos burján, volt. Hanem fogjuk fel mindenikben az embert úgy, miként istene teremté, 's jellemezzük nevezetességeinket voltok szerint.

Majláthtal Berzsenyi, becsületesség lovaga, tiszteletet azzal viszonoz. Hogy adós ne maradjon, milly gyengéden alkalmazá a' „Villi tánez"ot, mellyet meg ő olvasa gyönyörrel a' gróftól Kisfaludy Károly 1822b. Aurorája 195—207 lapjain. Egyszerű leánykа esti dalához hasonlítja köszönő ódáját, azonban annak szelídségétől őt, az élni uralkodni kellő haza nemzet szerelme lobbantja ifjúi tüzébe, 's gróf Széchenyi Istvánnak akkor kezdett fellépteín megigéztetése, előtapsban rohan ki.

A' remitő nyavalyából, az idegrendszert összeláztottból még ép egészségre tért szellem, úgy áldozik le hona felett, miként a' visszasugárzó nap, melly ősz Buda hegyserenyi megé hajoltában a' királyi vár tetejét még egyszer ragyogtatja meg. Hiszen nap volt ő, a' nemzet királya várán. Bár ismeretébe jő a' lángeszt becsülni tudott Ferencz cs. királynak, hogy ez így szólhatott volna hozzá is: Hivem, dísze valál a' nemzetnek, melly engem koronájával teve magáévá, illik e' nemzet illy hát előtte megbecsülnöm. 'S miként IIId. Endre, kora szerint jutalmazá a' magyar költért, úgy én a' maihoz képest az én időmét.

Oh, ha királyi figyelem sugáról a' magyar szólamon: az ellene torlás ellappan.

I-ső Ferdinand király birtokocskát adott 1551 előtt Bécs közelében Erdősi Jánosnak, mint 1539b. magyar nyelvtan irója 's ujtestamentum 1541beli forditójának [1]; Tinódi Sebestyén költér számára pedig 1554b. 12½ jobbágy ülés akkori árát fizetteté ki 50 forintban a' posoni magyar kamarával, ennek ajánlására [2]. 'S akkor minden más népet, melly a' magyar kir. birodalom szabadságai óvalmába vétetett, zugás nélkül magyar szólammal irással élni kezdettnek találunk. Nem különben azon ira gyakran a' török udvar, 's több, magyar földön volt pasa, miként 1577b. és 1578b. Musztaffa, még I. Rudolf magyar királyhoz is [3]. És midőn török nem bántá a' nemzetiséget, vallást; ki merné mondani, hogy azt, akadályozná keresztyén magyar király. Ha érzi már az ország, nemzetisége el nem nyomhatását, a' felség meg böles, látni annak czelszerűségét, és törvénytartó is. Birodalom béke most ezután a' kettő között. Ki hát a' király és nemzeti testület jogait javát díszét köreikben tiszteli védi, annak van ez, mindenik igazán szivében, az mindig a' kornak hasznos embere. *God save the king* és *Rule Britania* egymás után zeng 's nézd az úgy öszszekapcsolt nemzet' roppant fejlődését.

[1] [2] 's [3] L. Kazinczy, Magy. Régiségek 1808. Az olvasóhoz XVdik lap. R. m. nyelvemlékek 1810. IId. kötet. 249, 253 és 395d. lap.

ELÉGIA.

Gr. Szechenyi István, ki Berzsenyit mint embert igen becsülte, mint költért folyvást nagyon kedveli, németre fordítá ezt 1830b. három más költeménnyel egyemben.

Pest Pilis Solt vármegyének 1842b. télhó 31d. tartott érdekdús gyülésében idézé a' nemes gróf, a' „Romlásnak indult hajdan erős magyar" ódából:

. . . minden ország támasza, talpköve
A' tiszta erkölcs . . . . . .

's gróf Ráday Gedeon rámondá:

melly ha megvész,
Róma ledöl 's rabigába görbed.

Ebből a' 31d. lapon álló e' sorzat:

Rablánczok a' földi szenvedések
Mellyeket csak a' halál szakaszt,
Rózsa szálok a' gyönyörüségek,
Mellyeket egy őszi szél hervaszt,

Matthissonnál „*Die Vollendung*" czimü elkeseredése végén, eredetileg így van:

Sklavenketten sind der Erde Leiden
Öfters, ach! zerreisst sie nur der Tod.
Blumenkränzen gleichen ihre Freuden,
Die ein Westhauch zu entblättern droht.

Már ez olly átvétel, mint az ifjú zengélyszerző reminiscentiája vagy visszalengetése, minőre akárhol, Pesten pedig országos nemzeti szinházunkban amúgy egyszer-másszor uj tüzetü daljáték zengelmében azt mondjuk: aha! jó estét Rossini, hozott Isten Bellini, Donizetti, és — mosolyodunk.

Előttem ujra Matthisson gyengéd fuvalmai, mellyeket egykor felsőlausitzi Pescheck Adolf hív barátommal Wittebergában együtt olvasék. *Fünfte vermehrte Auflage*, *Zürich* 1803. 'S Mellettük barátjáé Salisé, *Vierte vermehrte Auflage*, egyetemi czímmel pedig: *Gedichte von Matthisson und Salis. Ein Taschenbuch für* 1804. Bizony szép Matthissontól *Der Genfer See* 5 lap, *Elysium* 38 l., *Adelaide* 53, *Die Betende* 162, *Lied aus der Ferne* 175, *Andenken* 179. Megpillantám ezeket annyi év, annyi egyéb munka után 's emlékezetemből mondám el soraikat. Ezek és társaik mélyedének egykor a' még ifjú Berzsenyibe is, mint 1778—1799 közötti német *sentimental* ömlengések. Igen a' meleg eláradó Berzsenyi szivély [1]) annyira hozzájok hangult, hogy eleinte saját fellengőbb erejüségét is lenyomák. Képzeld Sömgyén regényes vidékén magányban! Forgasson itt érzékenykedő művet, lelkén hamar borúlat, szivében tikkadt panasz. Német elmét is effélére, elvonult élete, mindig könyvbuvása hurozott. Tapadó érzeménynek ilylyenkor csak egy billenet 's elbukik. Nálunk ismeretes volt Bácsmegyei siránkozása (1789) Werther sikamtató utján, mellyen az „*Adolf's Briefe*" genialis fordítója olly szelesedéssel ábrándozott, hogy akkor frakban is wertherileg jelenék meg látogatásaiban Kassán, miért a' csatói Puky László keményen lehordá öcsém uramat, miként a' jó gróf Gyulai Ferencznétől Kácsándy Susánnától hallám [2]). Berzsenyit figyeltetni későbben sem juta hát eszébe Kazinczynak, ki Daykája „*Titkos bú*"ját 's „*Esdeklés*"ét is, „milly lágyságaért!" akará mindennel szerén túl is bámultatni; mi, részemről szépnek mindig csak a' *titkos bú elől*, és *Te édes elragadtatás*-ig maradt. Sőt le vala fogva Berzsenyi már a' legtökélyesebbre illő dicséret árjával, 's ivá az ifjui szépségszomj az étheri harmatozatot, nem ügyelt a' német hatály le lemaradoztatására; nem, hogy külön szirt legyen, egészen más izü forrást elébuzogtató. Mennyi függ a' serkentés módjától! Mert a' polyp ragadályu ifju kebelt sokáig csak idegen lelkület szellemzi körül, az a' *tulajdon csak ennmaga* későbben erejedszik elé olly elválósággal, mit nem is sejtett enbelsejében rejlettnek.

Berzsenyi azonban, később magától vedlék ki, mondjuk tréfásan, ha, úgy is, nem volna sértőképül e' szó, hanem az a' fülemilefit is éri. Lám, a' „*Melancholia*"ból 2d. lap, miképen tuda! különbözőt eléfejteni. Matthisson „*Melancholie*"je a' 169d. lapon, lendítheté meg, de Matthissont elhagyá. —

---

[1]) Szív-ély, Gemüth, mint hasonlóan névszóhoz függedt *ály*, *ély* raggal: *czikk*ely, *szem*ély, *lap*ály, *rag*ály, *sereg*ély, *Erd*ély (erdő), *rit*ály, (vita) *guzs*aly, *dag*ály, 's az ujabb *szesz*ély és *hed*ély (kedvély). E' kedély igen jó, kedv' szesszenései jellemzéséhez, de mivel a' *Gemüth*, sziv' édes ömledte, nyájassága, jámborságában magáról feledkező feláldozás, különböztető szó kell. Kedélyes ember azon felül lehet szivélyes. Csokonaiban kedély volt és némi szivélység, Berzsenyiben csupán: szivély.

[2]) Említi e' Pukyt Kazinczy, *Erdélyi levelei* 220—227. *lapján. Eredeti munkai IId. köt.* 1839.

Lap.

Ennek elegiájából *in den Ruinen eines alten Bergschlosses geschrieben*, feltűn „*Mulandoságaban*" a' 31—32d. lap. nemi képecskeje, de Somogy kőltere uj szinben, magyar váremlekű lett. *Trost an Elisa* 170d. lap., egy szép szöke német menyecske el elsiramlásának csak cellai bátoritása, Berzsenyi *Vigasztalasát* 32d. lap, cherub zengi mogasból. Salis *Gottesackere* 101d. lapján, érzelgő sopánkodás, télizöld' szintelen virága; Berzsenyi *Temetőjében* 41d. lap, Palmyra omladványait hallod ledörrenni.

Miert nem hát csak egy intés mástól, midőn a' versek, annyi kézben jártak kiadásuk előtt. Berzsenyi a' zörgő *rublánczokat* levetne volna. E' kep ugy is csak magát balgatagul kinzó keresztyén fakirról kölesönzött, a' költer vere épebb volt ollyanénál. Meghagyván, együtt hibás Matthissonnal: betegesen elsetétült szivállapot ketségb' eséseit költelembe tenni nem engedi a' Szépség illeme, akar ez Erőt is.

———

6. A' melancholia 2

7. Bucsuzás Kemenes aljától 21

Somgyenben laktában Berzsenyit, Káldy Pál közbirtokos társa 's komja tartotta könyveivel. Káldy megyen egy nyári vasárnap reggel Berzsenyihez. Ezt épen beretválkozása közben találja.

KÁLDY PÁL. Jövök komám uramhoz, hogy Dömölkre hijjam Kis János hallgatni.

BERZSENYI. Jó, csak vegyem le elébb derekasan megnőtt szakálomat.

Berzsenyi az asztalán előtte volt könyvből egy levelet szakaszta már ki 's abba törli most kését.

KÁLDY PÁL *fel 's alájárttában*. Hát azt a' német könyvemet elolvasta-e már? komám uram. Tetszik-e?

BERZSENYI. El. Itt van né, előttem.

KÁLDY PÁL. Mi a' menykő! talán csak nem annak levelét választá beretva kendővé?

BERZSENYI. De biz' azét, édes komám uram, hiszen semmit sem ér az ebatta.

Káldy haragudott volna is, de majd inkább elneveté magát a' váratlan nemű recensensen. Berzsenyi mosolytalanúl maradt.

———

8. Az est 29

9. Vigasztalás 32

Lap.

10. Mulandoság 31

Az ebben elejövő *toborzo*-ról Berzsenyi a' 2d. kiadásba ezt jegyzé. Toborzó v. táborozó nóta és táncz, az volt a' Regieknél, a' mi most a' Werbung.

———

11. Glüczere 37

12. Elet dele 21

13. Levéltöredék barátnémhoz 13

14. Elegia gróf Festetics György hamvaihoz 56

Ez a' Festetics nagyszerű ember volt.

Az 1790/1beli országgyülés jegyzőkönyve 91d. lapján a' 13d. ülésben fordult elé a' Felséges magyar hazának tekintetes Statusai és Rendeihez egy levél, az akkor 1773 óta b. Graeven huszár ezered magyar főtisztei nevében, mellyet többed magával ő, mint: *Obers-Laitinánt* irt alá. Kerelmük volt: magyar ezeredek Magyarországba szállásoltassanak, azokban magyar nyelvü tisztek legyenek, szolgálat rende és parancs magyarul folyjon. Leghívebb ragaszkodással a' koronázandó IId. Leopoldhoz.

Ezért szó érte mint katonát. 'S kitért e' pályáról 36. évében. Lakja majd Keszthely, hol a' nagyobb részt még nagyatyja Kristóf septemvir kezdé megszerzeni mindig idősb fiúnak. Atyja pedig Tolnai Festetics Pál, m. kir. udv. kamaranagy, Mária Therezia kedvencze 's az által kinevezett gróf, ott már széles gyümöleskertet, selyemtenyésztésre szederfa ültetvényt fogott fel, kastélyt és tisztlakot épitetett, sőt alsóbb gymnasiumot is alapita, özvegyeűl Bossányi Juliánát hagyván.

1796b. Szala vármegye közgyülésén olly beszédet talála mondani, mellyel a' nemes felkelést azért akadályozá ő is, mert a' franczia már a' határon 's majd csak ingerültebben pusztit. Talán jószágait félté. De, az okot ide is igazán kellene tudni, azért itt ezt csak hallomásként. Kiesék ekkor az udvar kegyéből, aranykulcsa visszavétetett, Bécstől tiltaték. Nagy ur nem járta már házát. Ő mezei gazdaság javitásának feküdt 's Keszthelyt szokta meg állandó lakául. — 1798b. ott georgikona leczkéit nov. 1sőjén kezdeté.

Az eugeszteltség előjele gróf Szapáry levele vala hozzá 1801ben Velenczéből, ki mint Jósef főherczeg nádor akkori főudvarmestere arról tudósitá, hogy ő fennsége nála kiván szállani Budára tértteben. György

Lap.

gróf igen pompás hintót készítete hamar Bécsben, azt a' főherczeg nádor eleibe küldi Sztrokay Antal kedves cancellistájával. De a' főherczeg késék, 's majd maga kocsiján termett Keszthelyen. Itt azután csak ugyan a' tiszteletére szánt hintón járt, a' georgikon, balatoni gálya 's táj megszemléltekor. Augusztus 23kán a' főherczeg nádor, szántással szentelé fel az elsőt. A' számára készítetett taligás-eke fája, nemzeti 3 színnel vala festve, vasai megezüstözvék. Az eleibe fogott két legszebb jármas ökör szarvain koszorúk és aranyzás. Egy dűlő hosszát forgatá fel a' főherczeg végig és vissza 's mivel az alatt épen jó esővel is akará megáldani Isten e' gazdaságra serkentő nagy példát, fejér köpönyegben. Gróf Szapáry az ostort vivé utána, György gróf a' huzókat vezeté. És míg ez tartott, a' keszthelyi muzsikaiskola ifjai dalt zengének, mellyet előre már Keszthely ura szerkesztett össze, maga, Horvát János akkori plébánosa úgy Sztrokayja által felszólítására irt verseiből. Megjelent nyomtatásban „Búzakalász koszorú" czímmel.

Most már jöve látogatója is. Batthyáni Lajos herczeg volt az elsőbbek közül Körmendről egy angol ifju lorddal. 'S nézék a' főherczeg nádor-ekét, a' gróf gyűjteménytárában. Nagy Ferencz veszprimi kanonok, a' „Buzakalász koszorút" latin és tót nyelvre fordítá 's Pesten kinyomatta.

'S ez idő körül az említett zengelemiskolától megválván, a' már állott kisebb gymnasium most, a' szent Ferenczesek elébbi zárdájába 5 osztályzatuvá emeltetik, benne *convictus*, nemes ifjak számára, kezdetett 3 osztályzatu elemi tanoda, polgári és rajziskola, falusimester nevelőház, kórintézet, mellybe pénztelen nyavalyás, irgalomból lön bevéve. 'S feredő rendezése történt Hévizen.

„40,000 forint alaptőkét szánok fel, jelenté ezek Keszthelyen alkotója, 1802ben az országgyűlésnek 's 5tös kamatával 2500 forinton. 3 magyar nemes ifjut nevelek tudományos katonatestület közé. *L. az 1802-beli october 21dikén szentesített 4. törvényczikket és a' fennebbi 79. lapot.* Még 1802. november elsőjén a' georgikon uj tanfolyamot is indíta meg, a' physikai-barom-orvosit, három-három évre. 1803. Pesten kezde jorgolatot adni philosophia 's törvénytanuló 3—4 ifjunak. 1808. a' keszthelyi convictust Sopronba tevé a' nevendékek élelme tanítatása ingyenezésével, mihez öltözetük is: innepen veres posztóú nemzeti egyendísz, úgy járt ki. Isten áldjon meg főherczeg nádor, hogy ez embert, gyanú alul felszabadítád.

Lap.

1814ben meg valék lepve Keszthelyen, házi kápolnájában. Oltár helyett a' „bölcseség istennéje" alabastromból e' felirással: *keressétek a' bölcseséget.* Midőn a' könyvtárban azon emlékkönyvet forgatám, mellybe minden ott járt vendég beírta nevét, Ferdinand d'Este (most galicziai *general-gouverneur*) királyi főherczegnek abba illyen kifejezésü magyar irását olvasám, miként emlékszem „itten láttam egy igazi magyarnak böles munkálkodását." Megnézé Keszthelyt, Károly és János cs. kir. főherczeg is.

Sőt meg a' Felség 1817b. maga. ENNEK születése napját ez évben febr. 12-kén nagy számmal Keszthelyre hivott vendégekkel ülé meg a' gróf. Az ottani királyi gymnasium palotájában febr. 11. este a' tanuló ifjuság: „A' nevelők" czimü vigjátékot szerepelé. Végén „Isten tartsd meg királyunkat" ének. 12d. Ruszek helybeli plébános által, pompás mise, a' Felség életeért. Ez után a' grófot és vendégeit georgikona teremében fogadák a' tanítók tanitványok. Itt, deák, magyar, német beszédek és versek szavalása, georgikonról, Ferencz király érdemeiről 'stb. Ez utóbbiról különösen Dukai Takács Judit (Malvina). A' fennebb említett gróf Zichy Károlyné gróf Festetics Julia halálát pedig Ásbót János magyar versekben kesergé. Julia grófné atyja, György gróf tehát nem osztozék az idézett királyi szonett' magasztalásában.

Ebéd után a' georgikon fáskertjében 12 magyar juhászlegény tánczolta el, dudaszó mellett az innep örömét. Azután, mig Horvát Ádám ez alkalomra irt pásztorköltélyét olvasá fel, az alatt Gyöngyösi István árnya' tiszteletéül Kisfaludy Sándor és Berzsenyi Dániel madár berkenye csemetét (sorbus aucuparia) ültetett el. Később meg külön külön Berzsenyi Kisfaludy és Malvina helyezett bé egyegy baronesemetét annak emlékeül, hogy e' napon Keszthelyt ők is díszíték. György gr. akará mind ezt így.

Este zengelem keszthelyi ifjak által, 's befejezés, tánczvigalommal.

Napot fényíte még, 2000 ftnak a' magyar sérvitézek számára adása, annyit kapott a' háziszegénység, 500 ft. osztatott ki a' georgikon és gymnasium jelesb ifjai között. ÚR adá ezt, ki mint majoresco, mint neje Jakabházi Sallér Judit egyetlen egy örökös után is nagy jószághoz jutott, még okos intézkedéssel is bővíté birtokát, 's együtt nyert észt, sőt ahhoz még szivet is.

Közre adván e' tényt a' *Tudom. Gyűjt.* 1817*beli III-dik kötetének* 76—85 *lappjai:*

Lap.

„*Keszthelyi Helikon*“ czimmel, regényes hire költ. Épen illyen teremt művész világot. Berzsenyi pedig, itt az 54—55d. lapon álló hymnuszában repült, Keszthely isteneihez, melly az öreg György grófot is megrázá, úgy megzengett mive örömeiben.

1818b. febr. 12-kén ez innep ismétlése. Tavali mód szerint előfa ültetés, a' még élt Kazinczy és már meghólt Csokonai tiszteletére. És a' „nagylelkü intéző, nemzeti culturánkat előmozditó Hazánkfiainak pénzbéli jutalmat (800 ftokat) ajándékozott“, miként Kisfaludy Sándor irá, az 1818beli *Tudom. Gyüjt. IIId. kötete* 113*d. lapjain.* Oda felirású emelkedett prózája is van ott Festetieshez a' „Himfy szerelmeiben és Regékben“ jelesnek. Kazinczy jólzengő 's velős értelmü zrini versnemben visszonozá a' gróf tiszteletét. *L. Eredeti munkái. A' m. t. társaság megbizasából összeszedék Bajza és Schedel. Első kötet* 1836. *lap* 222—223.

A' 800 forint felosztását Fejér György nekem 1841ben novemberben igy beszélé: 300 ftot kapott ő, a' grófnak pesti ügyviselője Rőtth Jósef által; 200 ft. lett Virágé; 200 ft. küldésével Berzsenyi lön meglepve. 100 ftéval Takács Judit, ugy nevezett gombostüre. 'S Rőtth beszélé Fejérnek, ki akkor a' pesti egyetemnél professzor 's a' Tud. Gyüjt. szerkesztője volt, hogy a' gróf ezentúl evenként 800 forint kifizetését rendelé, magyar irók megtiszteléséől.

1819b. febr. 12kén Kis János neve zengett 's Faludi Ferenczé, midőn a' Festeticsberkenye, másként: „magyar költér csemete“ ültetés megint elékerült.

A' 4dik innep már semmibe ment! Meg hala György gróf aprilis 2kán, mint valóságos belső titkos tanácsos és a' göttingai tudományos társulat levelezőtagja 65d. évében. Szintúgy fáj, hogy e' sajátnemü uj intézete után olly hamar kell ezt irni róla, hadd gyönyörködött volna még a' koszorús, lélektársai' borostyánzásában. Gonoszlélek bérmálá azt 1817b. *politische Schmauserey*-nak, a' német hazai levelekben. Nemzet eszeit nemzet királya születése napján megtisztelni, gyönyörü eszme volt. De a' magyar hazának sok háladatlan elforgató *hospes*-e van. Hittétek-e ezt árpádi királyok, midőn őket szabadságokra ide hozátok.

Veszt-e már a' Berzsenyi ódázás? Korántsem. Megzengő és megzengett magasb lelkü volt, mintsem lantot vásároljon, azt eladjon. Módjuk tevé meg. Keszthelyre 's László grófhoz irttát, György gróf, legelőszer az 1813beli kiadásból olvasá. 1814b. közlé velem Berzsenyi, miként kéreté a'

Lap.

keszthelyi gróf, látogatására, „de mivel az izenetvivő, két legszebb svajczer tehenet is hajtatott bé a' niklai kisgazda udvarára mint ajándokot a' nagygazdától, szégyenel már hozzá menni, pedig ezért köszönet illik. Soha sem voltam még érintkezésben vele, mondá tovább, hanem csak úgy jártam el gyakran udvara mellett utaimban, 's a' mit irogaték reá, azt egyedül magamban, azért irtam, mert én, akármi különködőnek mondják, nagy embernek tartom.“

Csak levélben tette-e köszönetét a' házától is, de különösen, szokatlanság miatt nagy urhoz nehezen mozduló, vagy személyesen? nem tudom. Az 1817beli innepre, nyilván, ő is, úgy vala híva. Ez, a' környék' és dunántulnak volt innepe. Onnan érdeklé a' nemzetet.

Ne hoznám-e szóba Kisfaludy Sándor iránti figyelmét? Midőn Tátikát megszerzé a' gróf, elhítta Sümegről ennek költérét, megjárni vele Tátika várát. Felérkeznek 's a' várromon egy előre oda tétetett táblába vésetten látja Kisfaludy, regéjéből versét: Tátika most csak omladék —. Igy bizonyitá, uj ura, mennyire kedvesek előtte Regéi.

Milly elölesillogó magyar hazafi név lön e' nagy sarjé, a' turopolyai Festetich családból, melly IId. Mátyás királytól kapta nemesi czimerlevelét. Közelebbről ezen magyar irókéi veszi köröl: Gyöngyösi István, Ányos, Horvát Ádám, Kisfaludy Sándor, Berzsenyi, Kazinczy, Csokonai, Virág, Kulcsár, Takács Jósef, Takács Judit, Ruszek, Horvát János (később székes fejérvári püspök), Fejér György, Kis János, Faludi Ferencz, Pethe Ferencz, Rumy Károly, Sztrokay Antal, kivel Hohberg georgikona hat könyvét forditatá latinból magyarra, mellynek a' Magyar Minerva egyik kötetét kell vala elfoglalnia. Fejér György kérengelé, nyomattatná ki a' jó Endrődi János [1]) munkáját: Az ember boldogsága. 'S meglön. Ajánlgatá neki Verseghy' egyik kéziratát [2]). A' gróf 100 ftot ada rá ezt mondván: ha neve, olly *kormos* nem volna, többet adnék. Értette martinoviesi szövetkezetét.

[1]) „Endrődynek még izetlen nyelve mellett is, hazafiúi szent hév futja meg a' kebelt.“ Ezen érzésemet irám le 1841b. *Külf. szinj. II. köt.* 168. *lap.* 'S Endrődy ezért ugyan csak haragosan olvasa rám, a' *Tudom. Gyüjtem.* 1822. *II. köt.* 118. *lap.* Nyugodjál Jónak árnya! ma is becsülöm buzgottságodat.

[2]) Emlitett 21 iró közül, tizennégye dunántuli.

Lap.

Ujra felzeng most nekem fülemben, miként jött a' hír felőle Balaton mellől Kemenes aljára őtet jellemző anekdotákban, mik szerint ő, egyegy fokkal kitkit felebb czimezett, 's mondása néha csipős, neha szivélyes volt. Előttem a' képe 1805-ből, még *czopf*-jával, szijas magyar nadrágban, kerek huszár köpönyegben, a' soproni sétakörön, hol én, mint ifjacska, nézém. Többször, midőn e' városba jött, bizonyítá az ottani evangel. lyceumban tanulók' magyar társasága iránt is gondját. És én nem sejtém akkor ez eljött napot, mellyen sorom lön róla szóltomban édes hálámat is azért mondhatnom hamvain, mivel hozzá küldetésemkori serkentése a' kis fiút nagyon meghatotta. El kell halgatnom alkalmát, talán ugy is eléggé mélyen találtam már magamat némik elbeszélésekor beléfelejteni. Bocsánat.

Lap.

Schillerből, „Hektor's Abschied:

Tisztem, hitem engem harczba visznek,

ottan csak így:

Nach der Feldschlacht ist mein feurig Sehnen.

A' németben trochaeus és rím, itt inkább, csak rím. Amaz csupán, ha úgy esett, gond nélkül reá.

KÖLTÉRI LEVÉL.

Lap.

Ez alatt azok' gyakran együtt léte volt értve, kik estenként Vitkovicshoz, összeössze gyülének. Virág, Horvát István, Szemere Pál, Sztrokay Antal, Kölcsey, midőn Pesten volt, Helmeczi 's mások.

E' költéri leveleket Kölcsey „durva jambusokba öntött declamatiók"nak keresztelé. Nem taszította-e meg valaki ezen irodalmi barátunk kezét, mikor a' recensensi keresztelővíz' ibrikét rájok tartá 's némi kis mosdatás helyett nem csak a' víz loccsana mind ki, hanem még az ibrik is eltört e' philosophiai költéri gyerekek fején. Rosz kedvében volt a' csekei becsületes múzapap. És a' legjava pap is botlik.

A' jegesvízzel megríkatott fiúk 1817 óta maig, 21 éves korukig, csakugyan a' legjobb érzelmü házakhoz is látogatóba járhatva úgy nevekedének fel mindig becsben, hogy már ezután meg, mint lehurogató gyám alul felszabadulttak, magokra lesznek tekintetes urak, Horátzius, Boileau, Voltaire, IId. Fridrik, Delavigne, Addison, Pope, Jacobi, Kis János episztolái és Vitkovicsé' szomszédságában.

Hozza szállásomra Berzsenyi összes műveinek sajtó alá irt másolatát Kecskeméti Dániel, 's ezt mondja: „Szintúgy javul az ember erkölcsi belseje, midőn e' poetai leveleket olvassa."

Kölcsey szeszélye, épen Berzsenyi munkái birálásakor csak némi ellenszenvvel volt már a' poetai levél iránt, és midőn, „a' poezisnek azt, korcsneméül nézé", igen a' német szőrszálhasogató aesthetika után. Mert majd meg ugyan ő irta Kis János versei recensiójában, „hogy a' Kazinczyhoz, 171. l. és gróf Festetics Ignáczhoz intézett gyönyörü darabokat ő, poetai epistoláknak nevezte volna." Megint ő itélé, hogy a' grófhoz ment háladás, főképen a' Kazinczyhoz készitett hymenaeum, a' magyar költésnek örökre legszebb virágai közé fognak számláltatni. — A' Horátziushoz intézettet *szép epistolának* mondja, 's „az epistolák pedestris muzájok több szabadságát" említi. *Tud. Gyüjt.* 1817, *II.* 125—126. 128. Itt a' korcsnem is halhatatlan. Illy elfogultsága van, hasonló baráti egyenességgel közzé téve az *Élet és Literatura X-dik része* 264*d. lapján* 1817. Ott, a' *Remény* czimü szonettet midőn úgy

Lap.

küldé meg neki Szemere mint Helmecziét, *semmire teendő*nek itélé, majd kivilágultakor, hogy azt hiszen Szemere irá, „a' három első sort vagy már az első quatraint szépnek 's nagyon szépnek" érzette. A' 267. lapon osztán Kölcseynek, e' békitő vallomása áll magáról. „Mi szegény elfogult emberkék ritkán teszünk itéletet ugy, hogy abba más indulatainknak részök ne volna."

Berzsenyire nézve Kölesey ezt válaszolá hozzám 1831b. october 21d. „Berzsenyivel kivánsz összebékéltetni? Reszemről nem fekszik az útban semmi nehézség. Én őtet nagy költőnek hittem és hiszem; 's úgy gondolom recensiómban is úgy bántam vele, mint első rangu iróval. Hogy találtam műveiben a' mit nem javallék, 's most sem javallok: az keveset jelent! Én Schillerben és Matthissonban is lelek eleget a' mit nem javallhatok: 's ki fogja azért állithatni, hogy e' ket nagy művészt nagynak lenni meg nem ismerem? Hogy poetai characterét fejtegettem? Ugy vélem, illy fejtegetest én és más akarki is, csak nevezetes iróval szokott tenni. 'S kell-e azt olesárlásnak venni, a' mi épen a' becsülés' legerősb jele? De mondám, hogy ő a' tökélet' általa meg nem haladhato pontját már elérte. Magyar iró vagyok, 's tudom, hogy illy hideg közönség előtt mi szűk határai vagynak a' haladásnak. Kis azt mondá rólam fiatalabb éveimben: engedje az ég, haladjak annyira, a' mennyire magyar iró haladhat! — Ugy vélem érted e' szavakat. Mert bizony Schiller és Göthe magyar földön nem lettek volna azok, a' mik! Előttem Berzsenyi individualitása is lebegett; 's most is úgy hiszem, sem embersértés, sem valótlanság nem vala állitásom. Én megölelném a' recensenst, ki rólam úgy, az az, olly hév magasztalással itélne, mint én Berzsenyiről; 's ismervén magamat, ezennel vallást teszek: félannyi dicsérettel is megelégszem, mint a' mennyit en ő rá halmoztam. Rólam is mondottak kemény szavakat, Berzsenyi, a' jegyváltó, 's valaki más, Dobozi felett vesszőt tört. — Egyik sem tulajdonitott nekem költői lelket: sujtani akart mindegyik: es esküszöm, hogy vérem egy pillantatig sem jött habzásba. Miért kellett hát épen Berzsenyinek, kinek kebelében az önnérzés több nyugtatót mondhatott, mint az enyémben, lángra lobbanni? De Ti sokan ellenem kiáltottatok... Ime vallástételem. Bennem epe nincs; 's még akkor sincs midőn verek; bátran elhiheted, hogy Berzsenyi ellen neheztelést nem tartok. Jobban ismered őt, mint én; 's ha hiszed, hogy ő elhiheti felőlem, hogy legjobb barátim művei felől is kemény

Lap.

egyenességgel szeretek ugyan ítélni, de mikor épen sújtó ítéletet mondok is, még akkor sem szűnök meg egyforma barát, egyforma becsülő lenni: úgy tedd a' mit jónak látsz. De ha ő ezt felőlem nem hiszi: akkor fáradságod hijában leszen. Mert complimentek' embere nem vagyok, 's ollyakat sem másoktól venni, sem másoknak adni nem fogok."

Kazinczy, mondám erre, önként kivánná maga Kisfaludy Sándorral kibékülését. Kölcsey, a' mit 27d. évében kiadott, helyeselli mint 11es, olly világitásokkal azonban, nevesen a' már tovább, talán nem, vagy nehezen [1]) haladhatásával, mellyeket, ha recensiójában így elmond, még a' beteg Berzsenyit se lázitották volna fel annyira. Ha pedig, épségében olvassa; vagy ellenbirálatot ír, de csendesebbet, vagy csupán egy költéri levéllel hűti ki magát apróbb gúny' mosolygó szórásával, miként a' 46—47d. lapon állóban m o n d o l a t i ösztökéltetését Socrates iskolájából tudá nézni. Vigyázni fog így a' méltán helyeselhető intésekre, a' barátság nem bomlik fel egészen 's úgy feszül még nagyobb dicsőség szerzesnek, mint a' vezére által lélektanilag buzditott katona. De a' tovább nem mehetés a' recensioban, csak így hangzott: Berzsenyi magát már egészen kimeritettnek látszatik, 's talán elérte, noha még igen jókor, a' határt, mellyet a' természet a' poeta és nempoeta közt vona, 's a' mit utoljára a' legnagyobb, leglelkesb költőknek is elérni kelletik." Ez más. Miért egyebütt is tehát a' recensióban, Berzsenyi költéri árnyékoldalánál tovább kiterjeszkedés, miért a' verőfényen csak átfutás? Nem billenti-e azt, ki élővel így bánik, egyegy kis berzenkedet? Ha csak nagy és kedvelt iró érdemle tőle recensiót azért, hogy botlásától a' közönség eltávolitassék, miért nem birálá meg *kemény egyenességgel* még elébb, az általa nagynak tartott Daykát is. Ez már nem élt, holtról többet fedhetünk fel hatásának jellemzése 's okozatai felől. Vagy, Chárisoknak *szeplőtelen* kedveltje az? *(Lásd Kölcsey munkái* 1832. *I. köt.* 14*d. lap.)* Ezeket gondolgatám 's a' mint becsülém Kölcsey kemény egyenessége mellett barátságban egyformán

[1]) *L. Tud. Gyüjt.* 1817. *III. köt.* Csokonay munk. megitéltetése, Kölcseytől, 117. *lap*: „Csok. 31d. évében hala meg, 's ezen korában Berzsenyi már elérte azon pontot, mellyet ő nehezen fog többé felülmulni." Berzsenyi 1815b. midőn költéri leveleit ira, volt 39 esztendős, 1817ben Keszthelyi hymnusza kelésekor, mellyet Kölcsey nem ismert, 41 eszt.

Lap.

maradását, úgy leltem hidegnek azt az „epe nélküli verést“, ’s a’ complimentek körüli „szokott feljül kerülését.“ Szerelemtelen ez itt, mint a’ heroicus gyógyszer. Ittunkban valahogy csak levész, de utolsó cseppje ajakot fanyarít. Átaljában Kölcsey beszéde, iralma, elkeserített bámított ’s fog; fel ritkán olvaszt úgy, mint: „Ki búban ül“ dalában, mellyben nyájassága meglepő. Az még zengelemre leszen valaha téve, ’s bár a’ rákövetkező „Isten áld meg“ is. Ilylyen elömledésből vártam volna válaszát, de abba csak közelebbi Szemeeréje tudta hozni, ki jobban érté a’ vele-bánást, és érette, csak hogy irjon, barátság áldozatával sokat türt is. Majd ugyan, Szemerét nem méltán bánták, ’s Kölcseyje csak nézé.

’S most csak Berzsenyi mondjon *mea culpat*? Ebben gyanú élt Kölcseynek azon könynyű oda vetéseért, miként a’ 2dik kiadás 138. lapján lévő dalnak: „Az én kegyesem, nem nemes“ (itt a’ 37d. lapon) originalja Bürgernél volna, ’s ő meg, ellenbirálatában azt merheté vallani, hogy ennek „a’ két első soron kivül Bürger darabjához legkisebb köze sincs.“ — (Huzamosan forgattam meg én most Bürgert, e’ helyre nem akadtam Schrämbl 1789b. kiadásában.) Inkább vette bizony, jegyzé meg előttem Berzsenyi szóval, inkább Kölcsey, Remetéje’ előképét (1832b. kijött munkái 117—120 lapjain), egyenesen Bürgernek: *Der Bruder Graurock und die Pilgerin* balládjából. ’S kerestemben most, midőn erre fordíték, előttem is mindjárt Kölcsey Remetéje ült. Csak fordulata ellenkező. A’ még csak *frater*, lakodalmat ül, a’ „Remete“ fanyaron, temet.

1832-ben meg ezt irá hozzám Kölcsey. „Tegnap kezembe akadtt a’ Conv. Lexicon ’s bene Berzsenyi’ czikkjét olvasám föl. Nincsen reá *semmi megjegyzésem*. De örülök, hogy a’ minden tekintetben nevezetes férjfiúnak életkörnyülményeiről, közelebbi tudosítást olvasható; ’s még inkább azon, hogy a’ hypochondria gyötrelmeiből kiszabadulttnak lenni mondatik. Jelen volt-e a’ martiusi nagy gyülésen?“

Itt igy, recensióját mint *túlságost* ismeré meg maga is, miként azt a’ Berzsenyi czikkben jellemeztem. ’S már most inkább lehete magamban reményem, közelitetéshez, de az akademiai nagy gyülésre vagy Kölcsey nem találа jőni, mikor Berzsenyi jelen volt, vagy ez lön akadályozva, midőn az eljött. Mondta volna pedig csak a’ megtámadó, első lépésül, szóval is: hogy a’ mit irt, akkori meggyőződése szerint irá, de sérteni nem akart, ’s a’ mi fanyar szint a’ hév ada, legyen azért elnézés, a’ történttet azon okból is fájlalja, mivel beteget ért. ’S épen e’ tekintetből, milly nemes lesz vala magától írni Kölcseynek, mert szövetségük egykor baráti volt. Berzsenyivel az engeszteltség azórt lehetett volna meg, mivel ezt ejté nekem Budán „Én Kölcseyt, első feleletemben igazán megsérthettem, de mit várhatni egyebet? beteg embertől. — Kértem vissza, nem került kezemhez, hanem az „Élet és Literaturában“ abból okoskodtak ellenem.“

A’ magyar feletti végzet nem akart kibékülést. Már Bonfini, az olasz, megirta jellemét, ’s az maig. Kikiperdül Pesten a’ daljáték és drámai veszekedésben. „Perditio ex te Israel“ mondá nekem 1815b. erdélyi főkormányszéki tanácsos Koszta István, az olah eredetü. Másutt sem menyországi csend ugyan a’ világ, ’s nem is lehet, de ha német, franczia ész, 40 marakoszik, 60ant meg nemzeti rokonszenv és kölcsön megismerés munkáltat együtt vidámon. Ilyenhez azonban a’ magába szált Kölcsey majd a’ legtisztább utasitást nyujtá, midőn Berzsenyi sírján: engesztelő szózata zenge. A’ dunántuli költér sorsa, a’ tiszántulinak szerelé a’ dicsőséget megvallhatni nagy hamvak felett, miktől elébb, a’ complimentet sem elfogadni sem adni nem akaró némi széppel vegyült némellykori misanthropiája miatt vonakodni látszott. Vallomását épen nem hiuságul nézem, nemesb ellennek hivém előre akkor, midőn az akademiai ülésben a’ kérdésre: ki irjon Berzsenyire emlékbeszédet? Vörösmarty, tompa hangon, Kölcsey nevét mondá, ’s arra, hallgatás lön. Kölcseynek minden magasb keblüsége felmelegült ’s az a’ „nem sokára követlek téged“ előrémlése, szegényt! ekkor fenséges jellemben eleállásra magasítá. Csak megfeledhetésből nem említé tehát, hogy Berzsenyi, azért „nem nyujta békejobbot annak, ki 26 év előtt dagadó kebellel vevé bucsuját“ mert azzal a’ „magát sértettnek, baráti hitében csalatkozottnak érzettet“, az egykor iránta dagadott keblü ifjú, meg sem kinálá férfi korában. Illy vallomásokra Berzsenyi, ha még életében hallja, elébb hevül mondója mellére, mintsem egészen elvégezhette volna.

Most már mind a’ két vivón, Propertius pentametere:

En sum, quod digitis quinque levatur onus.

Az elnézhetőt bennek, felednünk illik; munkáikat mint szellemük tisztára fejtett kivonatát úgy becsülnünk, mint a’ tokaji nektárt, melly hasonlóan zápor és sok földiség közül aranyosodik elé.

Lap.

A' mit ezekből valaki Kölcseynek árnyékaul venne, azt, nem a' tudós Was László kanonok által megezirogatott SION kapsiságа tarlózatánl szántam [1]). Holtakon, hisztoriai igasság kell, nem rágalom. Kölcsey politikai élete ugy sem e' köré. Az irodalmi fejlés történelmeit illetőt kelle nekem dolgok tudomása szerint elé adnom, érzetemként: Mindennek a' magáét.

Egyébiránt effélék, költéri sérvek, minők mig a' világ, mindig lesznek. A' közönség megfutja 's megint azt veszi elé, kinek műve, lelkébe tapad. De a' kiadói felvállalt tiszt, nem engedhete, alulok kibuvást, mert Berzsenyi nyomva lett azok miatt. A' hir, óriásította egykét mondását Kölcsey ellen; öszszeférni, mérgével birni nem tudónak hitték, 's az 1828b. martius 15d. — april. 7-dikeig együtt dolgozott tudós megbizottság közé azért nem lön hiva, de Kölcsey sem. Még Vitkovics, az örömest mentegető is, ellene lett, mert nem tudá, miként tépdelé meg Algarottit, Johnsont Nicolait hasonnyavalya, kik épségben honukat kevélyiték. És nem sejté Vitkovics, mikép hoz halált is, mint reá, midőn az a' megfoghatatlan kis belső képecske, melly a' lélekkel nyájaskodik, össze van szegdelve. Ha csak verebet sirat is Lesbia, de ha siratja!

Mi viradott, ujabb nyom' ifjaiban a' Kölcsey birálat és Berzsenyi ellenbirálata összehasonlitása után, magok vallhatnák meg. Ponori Török Jósef művfenének nevezé Berzsenyi megtámadóját az Erdélyi Muzéum 1817beli VIIId. füzete 41d. lapján álló epigrammájában; kit érte? nem tudom. Vörösmarty, az „Athenaeumban" megjelent költélyével bizonyitá Berzsenyihez melegségét; Sárosy Gyula pedig a' „Közleményekben" 1841-ben 13-dik, tavaszelő 16-dik 170d. lap [1]).

A' magyar tud. társaság Igazgatóságának tagok nevező posoni első ülése 1830b. nov. 17dikén, közértelemmel mondá ki, miként illik Berzsenyinek mindjárt e' legelső kiválasztáskor vidéki rendes taggá 300 pgő ft. évdijjal lenni, valamint Kisfaludy Sándor és Kazinczy Ferenczről is e' vélemény fejlék. Berzsenyit a' philosophiai osztályba, azon életbölcseség' figyelembe vétele tételé, melly, ódáiból és e' költéri leveleiből olly nyájasan integet 's tudva volt bölcseleti tanulmánya; Kazinczyt a' hisztóriai mezőre az, mivel oda tartozó műveket is nyujtott, 's Kisfaludy Sándor a' nyelvtudományhoz azért nevezteték, mert a' költélynem is oda számitatott. Igy leve Berzsenyi serkentve, nem sokára „Poetai harmonistikája" mint szépizléstani és igy bölcseleti értekezése irásához, mellyet az akademiai ülés 1832b. julius 2ikán fogadott el. *L. Évkönyvek* 1833. *Iső köt.* 87*d. és* 247—297 *lap.*

[1]) L. Tud. Gyujt. 1829. IV. köt. 107, 110 lap.

[1]) Sárosynak itt köszönöm én meg azon becses indulatát, mellyel hozzám Eperjesről XVIIdik századbeli hivatalos magyar levelezések másolatait több izben külde.

BÖLCSELETI KÖLTÉLY.

Lap.

1. A' tudomanyok 12

Egészen ollyan kelletlenül biczegő jambusokban, minők Kazinczyéi Berzsenyihez 1809ben october 25d. irt költéri levelében. L. Erdélyi Muz. Vd. füz. 1816. lap 128. Javitvák „eredeti munkái" között 189—197d. lap. 1816. A' csak mostan czimzett költéri levelek már elhagyván, ama, még tántorgó példát, igen éreztetik az ötös jambus kedves lejtésű akkori hullámát, ha trochaeisálható olvasásuk az 5dik szótagnál pihenyre édesedhetik 's egyhanguságán néhol tizenegy szótag fordit. Olly nyájas méltóságu az igy, mint egy eszes férfi jelentékeny arcza, mellyen sziv melegitette lelkesség mosolyát is látod. Későbben tahát mintha Home figyeltetését kapta volna fel a' Berzsenyi-kényes érzelem, melly Alkeosz mértékét is másként hangozá.

2. Kishez 20

Kis János véletlenül lépik bé egyszer délután Berzsenyihez Somogyénben, mint hallgatója és komja látogató. Berzsenyi meg volt lepve 's papirosa' szeletét, mellyre épen irt, asztalfiókjába hirtelen dugá.

KIS JÁNOS. Talán háborgatom komám uramat, — megengedjen —

Lap.

BERZSENYI. Nem biz' engem, — haszontalanság a' mit irkáltam, csak úgy jött. Versek, az eba ..... (Ebattát akara mondani, mert ezt, csak úgy né, szokásbol, gyakran kiszalasztá.) *'S Berzsenyi vállat vonint. Haján járogat keze.*

KIS JÁNOS. Versek? Legelőszer hallom, *tréfásan*, hogy ebben törné fejét.

BERZSENYI, *szivélyesen.* Nem töröm biz' én kedves tisztelendő komám uram, ha csattan mint a' villám, jó; ha, nem foly, azzal se törődöm. Már hogy megmondjam, mert eddig még ezt a'. bolondságomat nem hinném, hogy tudják, még csak nem is gyanítják. De tisztelendő komám uram előtt, mivel rajta kapott, már nem titkolom, a' ki maga, igazán ollyan szépeket irt, hogy az embert egészen neki buzdítja.

KIS JÁNOS. Hadd lássam is hát, komám uramét. *Berzsenyi eléadja. Kis, végig fut a' sorokon. Bámul.* De, kedves komám uram, fele se bolondság ennek. Oroszlánnak látom én itt, kinyujtott körmeit, majd eléront maga is.

BERZSENYI, *csendben. Halkkal, miként szokott.* Hát ugy nem ártana folytatni. Csakhogy a' gazda embernek nappal sok a' dúga (dolga), hanem hiszen én még az atyámnál laktomban is mindig csak éjtszaka szoktam uóvasni (olvasni), 's így — irogatni. *Kisnek serkentései.*

1805 körül lehetett ez. 1806nak nyarán hallám én Perlaki Jánostól Nemesdömölkön, a' Sömgyénben lakó Berzsenyinek nagy hazafitüzü verseléseit. Hetyéről az atyai háztól 1800ban szállott volt oda, midőn Dukai Takács Susánna kisasszonyt nejéül vevé 's ennek ottani részjószágát, mindjárt, gondjai alá ki is kapta.

3. Eletphilosophia 42

Szerencsés vidám nyugalom ezen, melly a' tiszta lelküséget önmagával megelégedteti. Azért láttam tíznél több példányban, másmás kéznél, itt és ott, vagy megjelelve lapját, vagy aláhuzva irónnal czimét. Minap egy ismerősem, vendéglőben mondá el.

E' hangulatot értem az ossziáni napon, minő nálunk egy később őszi. Örömest megyünk ki rá sütkérezni Buda ligetszugába, el a' temető mellett, a' mi v a l a m i r e emlékesztet, miként odább a' lepergő falevelek. De még nem fázlat hóhidege, sőt nyájasan tanít egy bizonyos mélázat a' hunyó zöldeleten. E' költéri elméletben is csak megrezzensz egy kisig, de megint édesen

Lap.

ragadsz az élethez, végére pedig mint bölcs vagy készen.

Schiller „Resignatió"-jára csak az első sor: *Auch ich war in Arkadien geboren* lendit. Tartalomban két különböző szellem. A' híres *resignatio* igazán csak *fantasia*, miként költére czímezé; ollyan képekkel öszszevissza kavart, minők a' szegény agyvelőből akkor gőzölnek, mikor vér elborítá 's az idegek rugalmassága lekornyadott. Nem egy villámattal irhatá Schiller, hanem reggel is, és majd mákonyosan. Irtózat romai közül két alak: *Hoffnung* és *Genuss* között választat, 's 10ből 9 az *éldekletnek* [1]) rohan, mert a' Reményhez olly nélkülözet köttetik, mit a' zárdába feledkezett sem tart meg.

Berzsenyi megfutja élete lefolytát, képét veszi magáról, mi az ember! 's nyájas-komolyan mondja: Éldeld [2]) az élet örömeit úgy, hogy tiszta lélekkel érezhesd mulandóságát.

Az olvasó észrevette lesz, miként mosolyg ezen csendes vidámsága hasonlóan költéri levelei némelly soraiban. Érzésem szerint elésegité itt ezt a' nem mért Zrinyiversben szabadabb foroghatás is, melly azon hullámzást adja, minő a' csergetegé, ha ez medrében majd neki völgyül a' fövenyen, majd gömbölyű kavicsokra domborúl. Kisfaludy Károly „Életkoraira" nyolczas ríme, szendergő hangulatát még inkább segítette. Tartalmára nézve nehány képén melegszünk, néhol nem akarnók az elszáguldást, végén hamvadás.

Császár Ferencz „Életképeihez" jól van választva Ráday mért rímzete; ha trochaeisálva olvasod, még gyengédebben érzed azon sebhedtséget mi e' költélynek szíve, mert a' költér itt is reménye orzottan áll.

Illy elesüggedés napjai' festeménye Berzsenyinél: *Barátimhoz a'* 22—23*d. lapon*, sapphoi ejteményen; *Barátnémhoz a'* 43-*dikon*, váltogató lebengésü zriniesrímben, mellynek befejezésénél hangulatát úgy ereszti egy sorral még alább, mint itt még egynek oda keritésével, azért is, jobban felviditja.

A' lángeszü Biharinak volt szokása, zengelme végezttekor még egy jellemző vonást rántani hegedüjén.

[1]) és [2]) *Él*delni, a': *szel*delni, *tör*delni, *rag*dalni szerint volt alakítással, annyi, mint: vigyázattal a' javát élni, a' világ örömeit aprónként éldelni. *Éldek*leni pedig, ezek nyomán: *érdek*leni, *fuldok*lani, *nyeldek*leni, *öldök*leni, *haldok*lani, tehetné a' tombolást. *Der feinere Genuss* = éldelet; *der gröbere* = éldeklet.

GÚNY.

Molnár Albertnél: *ironia*, gunyolás, „midőn cselekedetünkkel vagy az kimondásnak mivoltával és az szónak hordozásával megjelentjük, hogy különbet értünk az igék tulajdonságánál. *Satyra*, megfeddő versek, kikben sokféle vétkek előszámláltatnak és keserű szidalommal szidalmaztatnak." Párizpápainál az *ironia* Molnárból kiirva: *satyra* éles, szidalmazó, pirongató versek. Szabó Dávidnál: *gunyolni*, guggolni, kinevetni. Gúnyolás, Gunyor: gunyoló, gyalázó, szegező, tsipős, oltsárló, betsmérlő. Sándor Istvánnál: gunyolóbeszéd, *satyra*. Mártonnál: gunyolás, *die Verspottung*, *der Hohn*. A' magyar-német zsebszótárban: gúny, *der Hohn*, *Spott*, *das Gespötte*; gunyor, gúnyirat, *Satyre*. Tehát még nem vagyunk tisztában, mi legyen, *ironia*, *satyra*, *pasquillus* magyarúl. Addig Molnárral tartok, ő még magyarabb világ közbeszédéből veheté *ironiat* gúnyul. *Satyra*, lehetne: csipdelet, karcz, *satyricus* csipér, karczár, karczolár, *pasquillus* becsmérlet, *pasquillant* becsmér. Ha *gúny*ból talála *gunya* lenne, mihez: *csunya*, *tunya* testvérszó, ugy a' *gúny*, némi fedezmény' eszméje volna, mivel *gunya* csak könnyedleg hányt-vetett fedező ruha, *sarcina*; tehát a' valóságos köntösnek csupán gúnyja; és midőn *gun gon* gyökből tálálhata jőni *gon-osz*, úgy a' gúny, mint egy kis *gonosz* gonoszkodnék; ha pedig a' megint fedező *gunár* is onnan bútt volna ki, akkor ennek pisszegését látnók jelentéseűl, 's e' pisszegés még nem karczol. Hanem ezt csak tréfából.

E' költélyben itt, gúny csipdezget, melly a' Vitkovicshoz és Döbrenteihez irt költéri levélben is jelenté fejledését. Szine Berzsenyinek így, együtt véve: legmélyebb szomor, érzelemben elgyengédülés, mérész fennség, életbölcseség csendje, mosolygó gúny, de, mind ezen: fátyol, miként felebb már erről szó esett.

Vérmes, lángoló véralkat, minő Berzsenyié volt, mélázattal elegyen, mikor a' férfinak már dél utánra jár órája, szenvtelenségre szokott higgadni. Ekkor szeszeng elé a' gúny, a' kiben van. Vagy általtér egyéb vizsgálatokra, 's olly lelkülettel jelenik meg azokban, mellyek nem is vélt jellemeit bizonyítják.

Igen könnyen úgy sülhetünk hát fenn, mint az időt jövendölt szegedi kertész taval, midőn épen 30 év körülre is már ollyan félig-medig „Megállj!" van kisózva. — Osztán, az az „alighá-zás", be, zsugorodott szivé, az a' „bár tovább is mehetne!" milly édes részvétből szellen ki. *Vorwärts!* kiálta mindig Blücher, 's lön maga is Marschall Vorwärts. Költér, mint a' székely gyalog, mint a' huszár, mint a' táborszem. Elől kell rohanniok, meg ne nedvesítsd puskaporukat. Utánnok buzdul a' tömeghad, 's a' hont végig járja a' győzelem, és nem csak egy mezőn vert csatáé. Csak egy indulat dalaihoz eresztheted le a' verőczét. Tiédéhez kikeletnek szerelme, 's tieitek után, ódák lángjai! Mikor ezekre bizonyos *gonosz* kor már eljöddögelt, bizony nem lesz, még ollyan ügyes Irinyi sem, ki uj gyuszilkét [1]) vegytanozzon össze tűzlehelctük vissza fuvására.

Más részről, költéri szív, ép egészség mellett, mindig ifjú marad; regényes érzelmei későbben érnek meg. Azért bukik még akkor is bolondságokba, midőn, száraz elme, a' magáéit már rég elfeledé. És a' biggadt itélet mosolygva ereszti rántja meg a' képzelem méneinek gyeplőit, kocsi felforgatás helyett azok most idomzott huzamban sebeskednek. Sophokles 80d. évében irá „Oediposz Kolonoszon" czimű színművét, 's mi lelkülettel? Fija birák előtt, e' váddal: „Apám elgyengült, vétessék el tőle a' házkormány, nem tudja már vinni." Az atyaköltér, Oediposzát, a' csak most készültet olvassa fel önvédelméűl a' birák hallatára. 'S a' birák elragadtatásban, a' gazkölök szégyenben. Az öreg-ifjú, diadallal késérve házához.

Berzsenyinek kár lehete többször nem gunyoskodni. Ódázással összeférhetőül látjuk Horátziusnál. Mikre tért későbben hatvana felé, mutatják folyóbeszéi [2]).

---

[1]) Gyufa, nem helyes, mert az ötvenes fűzfa fenyőfa taskója is, gyufa. Sándor Istvánnál *szilke* magában *frictorium*. Szilke = szálka.

[2]) Nem tetszenék-e folyóbeszéd helyett folyóhesz? „Oh, minek!" De a' beszéd gyöke úgy *besz*, majd be*sze*, miként csel*éd*, gar-*ád* neveké: csel, gar vagy ger, ker. És besze gyökből van: besz*él*, mint: here, kefe, dara után: her*él*, kef*él*, dar*ál*. Csak feltámasztás volna, mert a' bécsi codex 79-dik levelén, besze = sermo.

FESTŐ KÖLTÉLY.

Ide tüzöm még, a' nemes grófról, mi a' 92d. lapra való lett volna. 1802ben bocsátá közre Görög Demeter, „Magyar atlását", melly 1811b. 62 levelig nevekedett. E' 62 közül ajánlva volt György grófnak 34, 's mivel Kállay Ferencznek Görögre irt emlékbeszéde szerint, a' pártfogó, minden ajánlatkor 200 fttal segíté Görögöt és Kerekest, vagy ennek halálával majd csak amazt, 's ha így a' folytató Mártont, a' dicső kezdet művéhez 6800 ftját nyujtá.

A' georgikon 1837-beli állapotáról lásd Ploetztől: Hasznos mulatságok, 23d. szám sept. 16d. 1837, 's „Keszthelyt, topographiai tekintetben, ugyan tőle, 29. sz. 1837.

Ennek végelötti sorában „*elejbek*" áll, valamint a' gróf Festetics Györgyre irt elégia 8-dik pársora közepében „*közibénk*" a' mi, dunántulias. Nyelvtanilag kellett volna: eleikbe, közinkbe, vagy elejekbe, közénkbe. Az 57. lapon lévő 24. pársort is kéziratban igy találám: *Te közibénk jöttél*, hanem ezt: *Közbe Te keltél fel*-re azért is véltem változtathatnom, mivel *de*, *te*-t Rájnis e' virgilinsi forditott sorának:

De mi okod lehetett, hogy Rómát látni akartad

1789beli megjelenése óta, sokan elvétve érezték *huzott hang* gyanánt. Azt a' latinnak tanítá úgy prosodiája, magyar kiejtésünkben mindig rövid, miként *be*, *ge*, *ke*, *me*, *ve*, *le* gyökök 's ez utolsó akkor is, midőn igehatározó. Változtattam a' *Jámborság 's közepszer* óda végsorzata elején: Háza szent *templom*-ot, Lakja *szentegyház-zá*, 's ezt helyítém a' Felsőbüki Nagy Benedekhez irtba is, *58d. lap;* mellybe hasonlóan én tevém *erény* szót *virtus* helyett; nem különben, 58dik lapra: *költért*, mivel utolsó együttlétünkkor Berzsenyi csakugyan inkább helyeselle *költért*, noha költészt 's költé*szetet* már irni kezdett; erényt pedig ugyan akkor, azt mondván fogadta el, hogy neki, csak: *rény*, azért nem kellett, mert tudod, a' mi hazánkbeli vajrényére emlékesztet, az pedig enni, nem tenni jó. 'S épen ez ok hagyatá el velem a' *templom* szót is, mivel Berzsenyi hona 's enyém, Kemenes alja, gyakran ejti, a' szebb jelentésü: *szentegyházat* is.

Miért nem tevém hát e' szerint az 58dik lap felső sorába: *bukjon*, a' 45d. lapon folyó *Temető* ódában lévő: *tusakodsz* helyébe: buk*jék*, tusakod*ol*? mert ezek *ik*-es igék, miért marada meg *elejbek*, *közibénk* 'stb.

Mert ezek szólamtan szerinti betétele nem illék épen a' mértéksorba, máshová alkalmazásuk pedig most, 's mástól, a' gondolat, érzelem kép' színét másíthaták. De midőn Berzsenyi a' szerkesztőnek ezt irá! „*Ha meghalok tedd munkáimmal a' mi tetszik.*" Igen, hanem keresztül járnom sorain, enkényem szerint, lelkemre nem vehetém. Minél nyiltabb volt bizalma hozzám annál inkább vigyázék az átengedésnek máskori mondásaiból vett szellemére. Nem makacsúl de szerette ő is mint más, ha lelke járása kifejezése sajátságában hagyatott. 'S ezt nézém, végakaratául is, mit ha lerombolnunk, hamvat sértünk. Csak barom szilálja széltt más gazdának kaszalait. Egyedül oda alkalmazám hát engedményét, hol árnya is ezt sughatja: Igen, ezt értém „*a' mit tetszik*"en. Maradjon meg nyelvmíveltsége millyenségének is korabeli színe. Azon időből akármellyink irásába csuszott némelly hibácska, 's ha ezt a' későbben jött, a' jégtörők peldáján ki nem kerülheti, ő bukott volna belé. Vörösmarty „két szomszédvára" 4d. énekében 1833beli kiadás 143d. lapján áll: öröm*et*len, 's kellene pedig: örömtelen. És leszen a' legtisztábban irhatás idejében is, mit egyik, a' másikáéban másként akarna. Valamint leszen úgy nekiesö, mint a' német komornyik a' pihének, mellyet a' küldöttség beszélője kalpagán vagy mentéjén lát. Kihallja ennek szavait, valahánya annyi lélek, de mit gondol ő azzal, a' mint elmegy a' beszélő, olly ehente nézi mindig csak a' pihét vagy pehelyt, miként a' tikölő kánya, tégedet kis csirke.

Ha még egyszer érend öröm kiadnom ujonnan e' gyüjteményt, mihez életemig fenntartom említett akaratánál fogva jogomat, akkor költelmeit sorozom irásnem szerint 's a' görög nevek lebetüzésébe tennék több következetességet. Most ezeket is az ő általa helybenhagyott 2dik kiadáshoz képest engedém inkább. És igazítgatni is kész leszek a' hol kellene, magamén.

KÖLTÉRI ÖTLET.

Mi okozá ezt, olvasható, Berzsenyihez irt levelemben. L. alább.

Kiadta volt Kulcsár, Hazai tudósitásaival, 's Toldy, *Handbuch*-jában. Napoleont íme Berzsenyi és Kazinczy, az irodalmi két barát [1]), vagy inkább: *közel*, egészen különbözőleg fogta fel. Kazinczy mindig bámulta mindenben. Napoleon igen, olly fényeseket monda, egymásra olly sebesen vala szerencsés is, gigászi szellemben cselekedni, hadakat verni, hogy idő alig jutott, kihűlni, az ámulatból. Berzsenyi a' rajongó, magában elmélt, elveket foga fel, 's midőn ihletés éré, mintegy elérülten lángadozott ki addig tisztára hozott minden fogalma. Ezért egész történedelmi siker a' gr. Teleki Lászlóhoz irt óda, valamint Keszthely isteneihez a' hymnusz.

Itélete Napoleonról ha franczia nyelven készül, ezen a' mívelt világban földgömbszerte elterjedetten, mindenütt fel lett volna kapva. A' franczia kamarában nem csak egy követ mondá, ujabb időben ugyan ezt.

[1]) Ugyan ha ezt a' *brat*-ot nyelvünkből kitudhatnók.

KÖLTÉRI ELBESZÉLÉS.

Berzsenyi ezt épen nem akará rege, *romance* czimmel. Poétai elbeszélésnek nevezé Kölcsey recensiójára irt feleletében, tehát azon rovat alá tevém. 'S mint beszélyhez, Asklepiades versmértékét érzé választhatóul, költéri felvetés után látszik, mert különben ha inkább romanczának az az regényes dalnak akarta volna hangulatában, ismert volt előtte Bürgerből Lenore, Schillertől Fridolin 'stb. rimes vers neme. Tihany fokának Füred felől, ma is remetelak névvel hivott üregébe, mellyet Berzsenyi megjárt, képzele magának a' Mohács előtti hajdanban oda keseredettek közül egyet: korántsem ollyant, minő 1820b. Sopron vármegyében, másik pedig 1834b. Füreden forgott mulattatóul. Berzsenyi remetéje tudomány képzette lélek, de megviselé a' világ, még barátkozásiból is ürmöt nyelt, ember kerülővé lett. Zarándban Ribiczei Dánielt ismertem illyennek, kit Göttingában tanulása után kirablott a' Hóra világ, rászedett az aranybányászat, 's az élet' büszke megvetésével erdő szélbe vonult egykori jobbágya hajlokába, ott fordítgatá biztatásomra Tacitus Agricoláját, Filangieri nehány szakait. És gróf Gyulai Ferenczné becses jótevősége ott segítgeté. A' rokon nagylelkű tihanyi remetét megmegrázza a' benedekes apátság szentegyházának orgonája, 's midőn szívélyesnek sejti látogatóját, regélésre melegszik. De az ember csupán tudós, zengelemhez nem ért, hangulata sem kíván tehát zengelmi versnemet; illyen a' troubadouré volt, ki, lanthoz költérlé romanczáját.

Kölcsey előtt, 1817b. azon zengelemmel is kifejthető szellem rémlett, mellyel ő majd 1824ben költelmezte romanczáit. És mintha terjengett volna benne sejtelem vágy Endymionához, e' nagyen sikerült nyolczas rímbe öntéséhez.

E' fokozat így lön. Berzsenyi, a' magyar poézis méhei után, üres lépszeletet talál, csak itt ott benne szinméz, ő azt legszamatosabb virágéval tolti meg 's fedi bé. Ez a' gondolattal meglepés, az érzelem tüze.

Kazinczy, másodszor midőn eleáll 1802 után, már mint csendesebb, a' Ráday versnemhez fog. És Csokonainak hasonlóan a' csak egyszerűbb mézeslép készitményeit nyesegeti. Nézzétek mond, ez így zengelme-

Lap.

sebb. Kölcsey a' hozzá rokonvérüt, még inkább közelíti kellemség felfogása. Ő meg Kisfaludy Sándor Dobozyát lendíti nem zriniesen, és — nem Kisfaludy Sándorosan. Gr. Dessewffy Jósef, felzug tiszta lelkével, „ne mesterkéljetek más' ültetvényén." Kisfaludy Károly, ki különben is távul tartogatá magától Kazinczyt, több erőt érze magában, mintsem más ruháját bontsa el 's azt szabogassa uj divathoz ujra. Saját gyárabeli kelméből leszen szövete, csak uj szavait 's nyelve tisztítását kölcsönzé Helmeczitól. Boldogulni kezd regényes dalaiban. Tökélyt ér, ha olly hamar hant alá nem megy! De még nála is, megint egy remete, a' *Magányos sír*ban, 's hullámsír, a' *Jöverényben*, mikhez való kapaszkodás pedig csak ollyan, mint a' színműköltéré, midőn azzal véli megríkatni nézőit, ha utasításul ugyan csak nagy dörgetést és villámoltatást jegyez ki, személyeit meg, halomra szuratja vagy még a' sírból is kiénekelteti. A' romancza szülte kornak nem olly nyájasan mosolyg vissza mythologiája, mint Hellászé, csinnyán elé képeit. Jőjön és távozzék a' mi tündér Ilonánk arany bajával szivárványban vagy miként, csak ne tudjuk előre, hogy a' sápadt leány, a' szerelme vesztett legény kolostorba bú, vagy sirhalmon fog *óh*-zni és *áh*-zni, mit Kisfaludy Károly maga, jobbnak érzetében, olly szeszélyesen lecsufolt. Csak ifjú költért ámit ollyas mi, 's poezise azon jellemekkel, még, *tavaszelőben*. A' románcza,

Lap.

daloeska könnyel, mint a' liliomnak „*la princesse en deuil*" neme, harmattal. Fájdalma mint egy angyali szüzé, mikor ezt mondja: „nem, nem sirok", azonban könnye szegénynek még is hull. Szelleme minő Vörösmarty' egyszerü kis daláé:

Zöld ágon kis gili
Zokogva búg; —

fejledéseiben olly meglepőn könnyű, hogy a' lelkesb olvasó azt hiszi, tőle is telnék ki ollyan, de késértené meg csak, akkor látná, millyen nehéz, a' könnyü. Illyet a' 20 éves, örömmel tanul meg, 's még a' 70 felé járó is mosolygva mondogat el.

Ha e' versművészkedés korában vagy utána, kél Berzsenyi, hevével, melly ezen elbeszélésében is olly izzó! Sejtelme kezdődött későbben az iránt, jól emlékszem. „Csak olly burkolttá ne lenne általa, az értelem, de annyifélébe kötelődzik az ember, hogy repülnie nem lehet." Illyest monda.

Nem maradt azonban 's nem lesz figyelem nélkül ez uj csín. Abból csergedezett ér:

Jár számkivetetten az árva fiú
Dalt zengedez és dala olly szomorú ...

Kiben nem váltak ennek pergő gyöngyei, könnyezetté, honán. Ki magát e' sziréni csiptetőbe egészen belé nem jármolja is, legalább vigyáz a' zengelmesebb lejtésre, miként az allopatha sem darabol már össze, félsingnyi gyógyszerrendet.

DÖBRENTEI GÁBOR.

MÁSOD OSZTÁLY.

FOLYÓBESZÉD.

SZÉPIRODALMI.

A' pók.
Kölcsey birálatára ellenbirálat.
A' versformák.
Kritikai levelek.
Birálatok.

BÖLCSELETI. *Szépizléstan.*

Poétai harmonistika.

GAZDASÁGI.

A' magyarországi mezei szorgalom némelly akadályai.

☞ Akadtam Berzsenyi kéziratai között magyar szónyomozatokra és más nyelvek szavaival összehasonlítások sorára is, de azokat, úgy látszik, maga sem közre szánta volt. Csak némi előjegyzetekül szedegeté gondolnám össze, vagy olvasása közben, vagy a' mint eszébe ötlének. 'S majd, elvre fogamszott eszme szerint lett volna, saját nézeteit eléalakítandó.

SZÉPIRODALMI.

A' PÓK.

EGY LEÁNYKÁNAK MAGÁNOS BESZÉDE.

Németből.

1815.

Küldve Döbrenteihez Erdélybe.

Melly virgoncz 's szünetlen munkásság, pók! melly könnyüsége 's gyorsasága lábaidnak! mit szövögetsz? Hálót, hogy ragadmányod akadjon. Ha azt kaptál 's a' mostani és utóbbi élelmedről gondoskodtál, megelégedett vagy.

Nekem, jámbor teremtménytársom, vagynak a' magam táplálásának ösztönén kivül még más és hihetőképen előtted egészen ismeretlen ösztönim. — Igy, p. o. a' nyugtalan és szüntelen izgó ösztöne a' tudásnak. Olly igen, olly igen igen szeretném én tudni, mint tudod te azt csinálni a' mit csinálsz, és mint tudod te azt olly könnyüséggel, olly regula és czél szerint csinálni.

Van-e tapasztalásod a' légynek jó izéről, mellynek magát hálódba kell akasztani? Nincs. Mert minthogy olly kicsiny vagy, bizony igen fiatal is vagy és első legyedet még nem ízleléd.

Van-e ismereted fogásodnak legjobb módjáról? Szintolly kevés! Mert úgy ismérned kellene azt is a' mit meg akarsz fogni, hogy annak minemüségéhez választhatnád eszközeidet.

Tanítottak-e vagy gyakoroltattál-e, hogy illy bátorsággal és könnyüséggel munkálkodol? Nem taníttattál; mert életed magános 's a' kik téged nemzettek, rólad semmit sem tudtak. Nem gyakoroltattál; mert kicsinységed és fiatalságod mutatja, hogy ez a' te első szövésed.

Hogy testalkotásod egészen foglalatosságodhoz van csinálva, mesterkezektől csinálva, azt jól látom. De hogy csupa automat, csupa mesterséges 's minden képzelés és kivánság nélkül való masina légy, nem hihetem. Te a' környülmények szerint változtatod munkádat; ezt a' masina nem tudná.

'S mit is nyerne belátásom, ha azt megengedném hogy te masina légy? A' mechanismusnak módja, és hogy az által miképen legyen egész munkálkodásod megérthető, az mindenkor rejtve maradna nékem. Egy mérhetetlen mezőre vetődném, hol még előbb a' megismerést kellene keresnem 's a' mellyet soha meg nem találhatnék.

Nem, nem Descartes! tisztelet belátásaidnak! De az nem fizet meg nekem, a'

ki olly utasítást ad kezembe, melly a' helyett hogy valamelly egyes házról szólana, egy egész világrészről szól.

És akkor a' mit a' pókról hinnék, ugyan azt kellene minden állati valóságokról hinnem. Mind azokat nem egyebeknek, mint holt 's életnélkül való masináknak kellene tartanom. Melly néptelensége a' természetnek! melly pusztasága! Melly hangosan ellent mond ennek szívem 's melly még sokkal hangosabban egész igazság-érzésem!

Nem, tovább kell mennem, pók, munkálkodásodnak indító okát lelkedben keresni. Igen, de mint ismérjem meg lelkedet?

Fénysugarakhoz, hangokhoz, szagokhoz, ízes nedvekhez, vonszó és rugó erőkhez 's tapintható testekhez, vagynak érzékeim. És ezen érzékeim által jutok a' testi világnak megismerésére, olly jól valamint csak lehet. De melly érzékkel kellene bírnom ahoz, a' mi, más idegen, emberi vagy állati lelkekben történik?

A' testi lép itt közbe 's az nyit nékem utat. A' külső munkálatok és cselekedetek tanítnak engem lelkemnek állapotját és erejét megismérni, és a' hasonló munkálatokból és cselekedetekből itélek a' más lelkek' hasonló állapotjára és erejére. A' mit ezen az úton kihozhatok, csak az, reám nézve megismérhető.

Vajjon a' férgek' érző szarvaik, szőreik, bajúszaik, tulajdon 's tőlem megtagadtatott érzékek-e? Igy számot sem tartok azon ismeretekre, mellyek ezen érzékektől függenek. Mit tud a' siketnéma a' hangokról, vagy a' vakon született a' szinekről?

'S mit is használna az nekem, ha az én emberlelkemmel egyenesen a' póklélekbe mehetnék is? Teszem, hogy azon erő, melly abban munkál, egészen más mint az én értelmem: így pókká kellene változnom, hogy azon erőt, mint vizsgálódásom' tárgyát, enyémmé tehetném; és még is el sem kellene változnom, hogy értelmemmel vizsgálatimat folytathatnám 's megtarthatnám.

Elváltozni 's még is el sem változni! Melly szép iztelenség, mellyre itt bukkantam! Nem, magamból, az én emberlelkemből a' mint az bennem van, kell nekem a' póklélek' tulajdonát, különségét előhoznom, egyébiránt örökre rejtve marad előttem.

A' tulajdonát és különségét? Hiszen már ezzel azt vallom, hogy az bennem fel nem találtatik; és még is fáradni akarok és keresni?

Megérthetek, megfoghatok valamelly állatot; mit tesz ez? Hozzám hasonlónak találom azt 's holmi csekély változtatásokkal, magamat annak helyébe tehetem.

A' bátyám' agara örűl a' vadászatnak. Természetes! Lám én is örűlök a' táncznak! Annak a' vadászatra van hajlandósága, nékem pedig a' tánczra; és ezen hajlandóság' megelégítésének előlátása kedvet gerjeszt.

De miért emlékezik az agár épen most a' vadászatra? Kérdezhetem? A' bátyám vadászturbáját vállára veté 's puskájához nyult. Ez egyébkor a' vadászat előtt szokott igy menni és most is ez igy fog előtte menni. Nekem hozzák az álorczát és pillangós czipőimet. Ezekkel mentem egyébkor a' bálba 's most is oda fogok menni. Az agár képzelődése az enyémmel egy szabású.

Nálad, pók, már csudálkozásom szorongásba ejt 's jelenti hogy téged kevésbbé foglak megérthetni. Ha magamat hozzád hasonlóbbnak érzeném, kevésbbé vagy épen nem csudálnálak. Csudáltam-e az agarat?

Te tudsz kötni; én is: te hogy magadat tápláld, én hogy magamat fedezzem. Valamint a' czél ugy a' mód is különböző, ámbár csak vadásznénak vagy halásznénak kellene lennem, hogy azokban is veled megegyeznék, de minden illy különbségek itt könnyen kérdésbe jőnek; az a' kérdés, honnat kaptuk mind ketten ezen alkalmatlanságunkat vagy tehetségünket?

Az enyémet okosság gondolta ki 's okosság megértette. Egy kedvetlenül érzett szükség, egy ezen szükségből ma-

gát önként kimutató 's világosan megismert czél; eszköz ezen czélra fordítva 's valamint csak lehetett olly jól hozzá alkalmaztatva; próbatételek, a' kigondolt vagy megértett mesterséget a' fejből a' kezekbe hozni 's végre a' sok kontárkodás után némi nemű könnyűség, melly végre egész a' készségig nevekedik.

A' te készséged', pók, nem te szerezted, hanem veled született; kevésbbé tiéd, mint egyenesen a' természeté. Az minden tapasztalás és meggondolás nélkül lakik benned, az a' legtökélletesebb készség minden gyakorlás nélkül, az az: egy szóval előttem megfoghatatlan. Összekeresek mindent, valamit lelkemről tudhatok; de nincs semmi a' mit hozzá hasonlíthatnék 's oda visszavihetnék 's ez által képzelhetnék!

Igy tehát — jobb ezen vizsgálódást abban hagyni? Jobb kötögetésemet folytatni, mint a' tieden fejemet tovább is törnöm? — Ne olly igen hirtelen! Mert végre még is fejthetnék valamit.

Nem szítam-e, mint csecsemő nagy készséggel az élelmet dajkám' emlőiből? Nem esett-e ez is tudtom nélkül, minden czél, tanulás és gyakorlás nélkül? Nem volt-e ez a' kiszívás is igen sokból álló 's mesterséges munka? — Valóban!

A' ki megint egy pár pillantatig csecsemő lehetne, jól megjegyezvén, teljes meggondolással, teljes okossággal lehetne, hogy a' mi ezen készségnek első gyakorlásánál a' lélekben történik, jó élesen megvigyázhatná! De felnőve, mint én most — 's az után — olly feltételek alatt —

De mégis lassan! Nincsenek-e holdosok, kik az ő cselekedeteikben az én pókommal némelly hasonlóságot mutatnak? Mintha úgy rémlenék. Kivált az a' francziaországi.

A' pók czél szerint munkálkodik, a' nélkül hogy az ember czélt tulajdonithatna néki. A' holdos ráhatások szerint cselekszik, a' nélkül hogy az ember megfoghatná, honnét veszi azokat. Lát 's még sem lát; mert a' látásnak minden regulája ellen lát. Beirja az előtte lévő papirost nem csak értelmes és összefüggő gondolatokkal, de még egyenes 's jól elrendelt sorokkal is, pedig a' világosság egészen elfogatik szemeitől.

Teszem, ha én holdos volnék — a' mi hála az égnek nem vagyok — ki tudja ha az egyik eset által látása nem juttatna-e a' másik eset átlátásahoz?

De én balgatag! Volna-e vagy lehetne-e nekem azon átlátásom? A' holdos, ha abban az állapotban van, nem tud egyebet hanem hogy ébren van, 's azonban, ha valósággal felébred, vissza nem tud azon állapotjára emlékezni. Csak a' mások' szavára, vagy az eleibe rakott tagadhatatlan bizonyságok után hiszi.

És igy, ha holdos volnék, hasonló volnék ugyan valamennyire a' pókhoz, de magamhoz olly idegen volnék mint a' pók; szintugy csudálnám magamat mint a' pókot, egy titok helyett kettőt találnék 's kettősen aláztatnám meg. Hogyan is segíthetne itt az egyik eset a' másiknak jobb bélátására?

Kinyitok egy homályos szobát egy világosnak általellenében; és abban is világosság leszen. Kinyitok két homályosat egymás mellett, 's homály lesz mindenikben.

Nem, a' mit lelkemről 's ez által mások' lelkéről értenem kell, azt ébren 's a' jelenlét' teljes világánál kell látnom, vagy legalább előbb ugy kellett látnom, hogyha az homályba visszajön, benne meg ne ütközzem.

Melly sokasága, melly különfélesége lelkem' munkálatinak, midőn én valami mozarti symphoniában a' húrokat majd fel majd alá ostromlom! Az alatt mig játszom, mind azokról semmit nem tudok. De egykor mind ismeretesek voltak; csak mintegy leszálltak lelkem' fenekére, 's én azokat onnat tetszésem szerint ismét felhozhatom. Azt a' csecsemő nem teheti midőn felnő, sem a' holdos midőn felébred.

Tahát ismét kerestem 's nem találtam! Ismét hasztalan fürkészéssel vesztegettem az időt! Vesztegettem? — Ha ismeretim határát ismerni tanultam, 's intés ért, hogy többé ez utra vissza ne térjek? — Nem, nem vesztegettem! Tanultam, ha azt nem is a' mit akartam. — Jó vadászatot pókom!

FELELET KÖLCSEY' RECENSIÓJÁRA.

Elébb itt, ezen ne sajnáljon végig menni az olvasó.

I.

BERZSENYI DÁNIEL' VERSEI. — MÁSODIK MEGBŐVITETT KIADÁS. PESTEN, TRATTNER JÁNOS TAMÁSNÁL. 1816. *L. Tudományos Gyüjtemény* 1817. *VII. kötet.* 96—105*d. lap.*

A' *poeta* és *versificator* úgy különböznek egymástól, mint *Archimedes* és az *ács*, amaz ki a' machinát kigondolta, ez ki azt útmutatás szerint kifaragta. A' poeta vagy cselekedetet vagy érzést zeng, 's ez által vagy olly érzelmeket fejt ki sziveinkből, mellyeken ő maga felűlemelte magát, hogy magasabb néző pontjából annál bizonyosabban munkálódhassék, mint *Homér* és *Göthe;* vagy olly érzetekre ragad el, mellyek ön kebelében zajognak, mint *Euripides* és *Schiller*. Így vagy amúgy soha sem mond egyebet, mint a' mi az emberben és ember körül van, de nála a' közönséges tárgy bizonyos *Idealitást* nyer, miként *Fügernek* ecsete alatt a' mindennapi ember' portraitja, az az: hogy ő mindent bizonyos varázslat által megszebbít, 's íme a' titok, íme a' *Kánon,* mellyet még Aristoteles felállított: *εις το κρειττον!*

Ha ezen principiummal gyújtjuk meg a' kritika' fáklyáját, 's akarjuk a' magyar költés' történeteit felvilágosítani: úgy találjuk, hogy nekünk versificatoraink ugyan nagy számban, de poetáink felette kicsinyben voltak és vagynak. Mind azon író és nem író nemzetek közt, kik Európában Névától fogva a' Tájóig lakoznak, nincsen talán egy is, mellynél a' költésnek való szelleme olly későn gerjedt volna fel, mint a' Magyaroknál, 's mellynél az felgerjedése után is annyira nem otthoninak, annyira idegennek látszanék. Az „*Emlékezzünk régiekről*" irójától fogva *Tinódiig*, 's ettől *Gyöngyösi Istvánig*, nincs egyetlen egy verselő is, ki aesthetikai tekintetben figyelmet érdemelne, csak *Zríni Miklós;* 's íme ez az egyetlen egy is az itáliai poézis' tüzénél gyújtá meg lámpását, mert a' *Sirénának* minden fordúlataiban, sőt szinte minden soraiban nem leljük-e a' *Megszabadúlt Jeruzálemnek* nyomait?

Balassának (mert az akkori verselők közt több nem is érdemel figyelmet) számos művei közt, csak azon egynek lehet poetai érdemet tulajdonítani, mellyet *in laudem confiniorum* írt. (*Vitézek mi lehet* 'stb.) — Kedvezőbben *Gyöngyösi Istvánról* sem ítél-

hetünk, kit a' mi atyáink egy egész századon keresztül

— nimium patienter —

bámúlni meg nem szúntek. Mert ha sok ezer verssoraiban némelly poetai kitételek is találkoznak, például:

Mint ködben merült hold éjeli homályban,
Bánkódik asszonya a' gyászos czellában,
Melly a' boldog idő' kedvesen folytában,
Olly volt mint a' vig nap virradó korában,

azzal nem bizonyíthatunk egyebet, hanem hogy ő azon megjegyzés alá tartozik, mellyet a' kritikai vaspálczának egyik legigazságosb hordozója így teszen ki:

Sic mihi qui multum cessat, fit Chaerilus ille,
Quem bis terve bonum cum risu miror.

'S mind ez az, a' mit a' magyar poézisnek akkori epochájáról aesthetikai tekintetben mondhatunk.

Zríni a' mint felülmúlta Gyöngyösit mint poeta, úgy maradt viszont ennek alatta mint verselő, 's ez az oka, hogy elfeledtetvén, nem ébreszthette fel más magyarban azt a' szellemet, mellyet ő olasz példányaitól kölcsönözött. Azok, kik a' később korban a' franczia költőktől igyekeztek lángot kapni (Bessenyei, Barcsai 'stb.), saját példájokkal bizonyíták meg azon régi tapasztalást: *a' hol valami nincs, onnan azt a' valamit venni nem is lehet;* 's e' szerint a' mi halhatatlan *Ráday*nknak jutott az a' sors, hogy idegen kalaúzokat találván, útmutatások szerint a' mind addig egyetlen egy magyar poetát *(Zrínit)* megismérhesse, 's a' nemzetnek néhány individumaiban lángot gerjeszthessen, 's nekik a' módot, mint kelljen azon lángot táplálni, megtaníthassa; 's a' magyar költés, ha a' régibb *Zrínitől* elvonjuk elménket, csak itt kezdődik. 'S ezen kezdet az, mellynek *kevés számu* resultatumai közé, némelly mások mellett, a' mi három kedvelteink: *Dayka, Himfi és Berzsenyi* tartoznak.

Berzsenyi a' maga poetai charakterét a' következő négy sorban raphaeli lélekkel nyomta ki:

Emmi! nékem sem fedi szívemet jég.
Láng az éneklő, heve forr dalában;
Ömledő bőség, magasabb csapongás
Önti ki lelkét.

's ez az, a' mi őtet mind az általa annyira tiszteltetett Horátztól, mind a' nemzet másik óda-költőjétől Virágtól megválasztja. Ő soha sem a' tárgytól veszen lelkesedést, hanem önmagától, önmagából ömlik ki minden szó, minden gondolat. Az ő *legjobb* darabjai közt nincsen egy is, melly reflexiónak következése volna, minden csupa érzés, minden csupa phantazia, ifjúi erő, ifjúi lángolás, mi őtet a' nyúgodtabb római lelkű Virágtól, 's a' hévvel epedő olasz Daykától megkülönböztetni; de meg Himfitől is, mert ennek lángja szilaj, csapongó, elborító 's phantaziája óriási 's elkapó: Berzsenyi ellenben legsebesb lángjai közt is szelíd, az ő fiatal, vidám lelke a görögök felé röpdes vissza, phantaziája idealis képekkel foglalatoskodik, annál fogva stylusa virágos, kifejezései exaltáltak, például az illyenekben:

Álmaim tündér ligetit te himzed
Bájos ecsettel.

Ismét:

A' szökő Hórák mosolyogva lengnek
Büszke hullámin magas énekednek.

Ismét:

Égi csendesség' fedező homálya
Leng reád o szent *Egyedül-valóság* (!),
Szivemet békés kebeledbe inti
Mágusi vessződ.

Ismét:

Himezze bár útam thesszali virulmány,
Koszorúzza fejem legdicsőbb ragyogvány
A' szerencse' karjain.

Azon művek, mellyek szerint Berzsenyinek poetai charaktere rajzoltatott, a' *Matthisson'* és *Horátz'* egyesűlt studiumának szerencsés resultatumaik. Kit nem ragad el az a' kellem és fenség, az a' báj és erő, mi a' *Melisszához* íratott ódában (I. K. 12. l.); *A' közelítő Télben* (14. l.); *A' Nagy Pálhoz* (II. K. 62. l.); *A' Magyarokhoz* (84. l.) 's *Prónayhoz* (97. l.) szóllóban, 's hogy minden más elhallgattassék, az *Életphilosophiában* (III. K. 164. l.) uralkodik? Az a' költő, ki illy ódákat zengett, kevélysége lehet a' nemzetnek,

'S nem lész idő, melly öt elhalni hagyja.

Gyakorlanunk kell, így tanít Göthe, *fejünket, szemünket és kezünket.* Ez a' tanítás festőnek, oratornak 's poetának egyformán 's elmúlhatatlanúl szükséges. Idők kívántatnak míg a' művész a' maga mesterségének sanctuariumába léphet, annak titkaival megismerkedhetik, 's nem csak a' nem szépet, és nem jót elkerülheti, de a' nem helyén álló szépet és jót is kiismerni 's feláldozni megtanúlja; 's megtanúlja, hogy az önszeretet saját hibáink eránt, nem vakságot 's kedvezést, de szemességet 's kérlelhetetlenséget parancsol. Az is igaz, hogy a' regula még inkább tartozik a' geniere mint más akárkire: mivel a' jó és rosz igen gyakran ugyan azon forrásból erednek. A' könnyűség hamar szűl gondatlanságot, a' nagy erő durvaságot, a' fennség dagályt. Innen van, hogy a' poetai kitételekben gazdag Berzsenyi gyakran dagályos, felesleg való 's értelemtől üres expressiókra téved el. Az olly mondásokat, mint: *Dithyrámbok' lángköre, a' ragyogó dagályt tarka pórázon nyögni, tündér ambroziát hinteni, pólya' örömébe mártani, göztorlatok álpeszi, gigászi örök vár' chaósza, ének' nectáros érzése, libáni Tempe, alak sonett*, 's más számtalanokat, olly kinövésekhez lehet hasonlítani, miket az élőfán a' nedv' bősége okoz, de a' gondos kertész kimélés nélkül lehányni szokott. Ha eszünkbe jut, mit mondott Becker Matthissonnak ama' helyéről: *Süsse Liebe deine Rosenauen* 'stb.; ha eszünkbe jut Cicerónak mondása: *semmi sincs olly nevetséges, mint az értelem 's tanúság nélkül való beszéd:* nem fogjuk rosz neven venni recensensnek azon kinyilatkoztatását, hogy a' felebb kitétetett 's azokhoz hasonló hibákat publicum elébe nem kellett volna, kivált *egy második kiadásban* nem kellett volna bocsátani. 'S ezen kinyilatkoztatás alá tartoznak a' helyenként becsúszott provincialismusok is: *méhe, pirholagos, csatináz, döngécsel* 'stb. Érteni kell a' poetának, hogy vagynak szavak és szóllások, mellyekkel, kivált a' poesis' fentebb nemeiben élnie nem lehet. A' németek jól tudják mint kelljen a' dialectusokat 's provincialismusokat a' nyelvbővítésre használni. De ki jusson azért közűlök azon gondolatra, hogy ódájit a' *Voss' idylljeiből*, vagy az *Alemanni versekből* tanúlt szavakkal tömje meg? A' maga iránt kérlelhetetlen művész és kérlelhetetlen kritikus elválhatatlan társai egymásnak. Ha Berzsenyi kitépett volna minden gyomot, a' mit az igazságos kritika méltán gyomnak talál, úgy ezen recensió csak egy dicséret-ömledezés fogott volna lenni, de így azt is magában kell foglalnia, hogy Berzsenyi készületlen 's fiatalkori darabokat is vett gyűjteményébe. Mert olvassa bár akarki I. K. 24. l. *Egy szilaj leánykához*, (26. l.) *Az örömhöz*, (36. l.) *Az esthajnalhoz*, (44. l.) A' *Csermelyhez* készűlt dalokat, valamint mindazokat, mellyek a' III. könyv' elejétől fogva (kivévén a' 138 lapon állót, mellynek originálja *Bürgernél* van) egészen a' 147. lapig állanak: ha nem fogja-e hathatósan érzeni rajtok a' kezdő 's gyakorlatlan kezet? Az illyeneket kimélés nélkül el kellene törűlni, mint a' spongiába ereszkedett Ajaxot, hogy méltósággal léphessünk a' maradék' tribunálja elébe, melly ítéleteiben *igazságos* leend.

Figyelmet érdemel az is, hogy Berzsenyi egy *regét* (III. K. 148. l.) asklépiadi versekben írt. Úgy látszik nem vette észre, melly nagy befolyással legyen a' mérték nem csak külsőjére a' versnek, de belsőjére is. Ha egy horátzi ódát tibulli mértékre vennénk, nemde nevetséges korcs lenne-e az?

A' *rege* (Romance) lyrai mértékben és hangon épen ollyan, mint a' Regnard' verselőjének mivei, ki tragoediájival nevetést; comoediájival ellenben sírást okoz. Különben is a' poetának nem arra kell törekednie, hogy különböző tárgyakat egyforma mód alá rekeszszen, sőt inkább hogy minden tárgynak saját hangot adhasson, 's így stylusának, gondolatainak, érzelmeinek több oldalúságot szerezzen. Ezen tanácsra kevésnek fog olly nagy szüksége lenni, mint Berzsenyinek. Ő minden kifejezésbeli bősége mellett is a' gondolatokban 's érzésben szegénynek látszatik, az az: hogy ő némelly gondolatokat, némelly érzelmeket a' lehetséges hévvel önt ugyan ki, de ezen gondolatok, ezen érzelmek szük körben forognak, 's *igen sokszor* fordúlnak elő. Az ő versei nem felette nagy számban vagynak, még is a' *Bonyhai Grotta* czímű dal, a' *Melancholiára* nézve; *Amathusz*, *a' Melisszához* íratottra nézve 'stb. nem egyéb vissza-emlékezésnél. 'S az a' sok *aetheri*, *nectár*, *nectáros*, *virány*, *virulmány*, *Ilisszusz*, *Sokratesz*, *Plató* 'stb., mellyek szünet nélkül előfordúlnak, 's szünet nélkül ugyan azon ideákat 's érzeményeket hozván magokkal, fordúlnak elő, bizonyságot tesznek recensens' ítéletének igaz voltáról. Innen van, hogy némelly darabok, teljesek lévén ragyogó kitételekkel, csak látszanak valamit jelenteni, de valósággal minden érzeménytől, 's minden értelemtől *általában* üresek. Az *ajánlás*, a' *Török Sophiehez* szólló (10. l.), a' *sonetthez* (38. l.), a' *Bonyhai Grotta* (173. l.) 's némelly mások, hasonlítanak azon alakokhoz, mellyek a' *laterna magica*' visszasúgárzása által a' falon mozogni látszanak ugyan, de valósággal ott nincsenek. Ezen gondolati 's érzeményi keskeny körből lehet azt kimagyarázni, hogy Berzsenyi magát már egészen kimerítettnek lenni látszatik, 's *talán* elérte, noha még igen jókor, a' határt, mellyet a' természet a' poéta és nempoeta közt vona, 's a' mit utóljára a' legnagyobb, leglelkesb költőknek is elérni kelletik. Mert máskint hogyan kelle vala származniok azon IV. könyvbeli *epistoláknak*, azon durva jambusokba öntött declamatióknak? A' poezisnek ezen korcsneme darab időtől fogva, a' magyar literatura' köréhez képest, sűrűen kezd gyakoroltatni. De jól mondá Lessing: *egy kicsiny, de poetai bordal' szerzője, inkább poéta mint az ízetlen Hermanniásokat koholó!*

Szükség, hogy a' verselésre is egy tekintet vettessék. Berzsenyi két nemü versekben írá darabjait. Görög mértékkel és rímekkel Zríniversben. Az ő görög mértékü versei csalhatatlanúl a' legszebb hangzásnak közé tartoznak azok közt, mellyeket magyar költő énekelt, 's rímes versei közt is: *A' szerelem* (30. lap.), *Élet' dele* (69. l.), *Kishez* (71. l.), *Bucsúzás Kemenes-aljától* (73. l.), *Életphilosophia* (164. l.), *Levéltöredék* (168. l.) olly teljes hangzattal, olly numerositással ékesek, hogy az olvasó sokszor elfelejti a' mérték' távollétét. Ellenben kinek füle találhat gyönyörüséget az illyenekben:

> Itten mosolygott szem*embe*
> Szelíden elpir*úlva*,
> Itt dölt égő kebel*embe*
> Édesen eláj*ulva*.
> A' liget zöld suda*rai*
> Halkva körülsus*ogtak*,
> A' hold játszi sugá*rai*
> Könnyeinken ragy*ogtak?*

Az illyenekben a' hijányos hangzáson kivűl, megjegyzésre méltó, hogy az egymásnak megfelelő sorokban a' rim' helyét a' flexiónak (ha a' magyar philologiában így szóllani lehet) visszafordúló bötűji, vagy inkább szavai pótolják ki. *Ájúlva* és *pirúlva*, 's *szemembe* és *kebelembe* épen úgy nem formálhatnak rímet, mint *Tinódi Sebestyénnél* a' *vala* és *vala* meg *vala*. 'S bár az illyeket, a' szinte általában rímetlen magyar nyelv, ki nem kerülheti, legalább általok verselőink vigyázóbbakká tétethetnének, hogy verseiket *munkával* készítsék 's könnyűségök *mesteri* könnyűség legyen. 'S így ezek helyt:

Tudom, legszebb örömid' reggelét
E' szomorú hant alá zárád;
Tudom, árva szived' kedves felét
Kéri vissza epedő orczád,

legalább illyeneket nyernénk (l. A' Szerelem):

De te, édes érzés, egek' szent *magzatja!*
Az emberi lelket betöltöd *egészen*,
Bájodnak ereje az égbe *ragadja*,
'S a' halandó porból egy félisten *lészen.*

'S nem kellene minden nyomon boszonkodó nevetéssel 's nevető boszonkodással ama' régire visszaemlékeznünk midőn még igy énekeltek:

Debreczennek utczáji sirjatok
Nem kérdi már az idegen, hogy ha Lukács Pap itthon,
És egészségben vagyon!

Kölcsey Ferencz *).

*) Vettessék ezzel össze, Kölcsey' későbbi vallomása Berzsenyire irt emlékbeszédében. L. A' m. t. társ. évkönyvei IIId. köt. 1837. l. 202—209.

II.

ÉSZREVÉTELEK, BERZSENYITŐL.

Küldé Berzsenyi 1825*b. a' Tudományos Gyüjteménybe adás végett, Budára Döbrenteihez. L. ott.* 1825. *IXd. kötet.* 98—130. *lap.*

A' kritikának egész szép tárgya, barátaim, a' műv,
Nem pedig a' művész. E' kettőt összezavarni
Rút lelkek szokták; de a' rútból folyhat-e szép 's jó?

Ez a' mottó, mellyet már *Home* a' kritika' fő principiumának nézett, 's mellynek *Home* nélkül is minden jó szívben írva kellene lenni, nem annyira másoknak, mint magamnak van itt mondva, 's azért van mondva, hogy ha netalán a' recensiók' manója engem is olly hibákba akarna ejteni, a' millyenek most engem ezen kedvtelen írásra kínszerítenek; akkor ezen saját törvényem legyen az én útmutatóm. Mert ámbár ez a' recensió engem igen epés, igen kikeresett gúnyolatokkal illet, de én azokat visszonozni még sem akarom, sőt azoknak akarok írni, kik előtt az illy argumentumok ellenkezőt bizonyítanak, 's kik előtt legszebb elégtétel reám nézve az, ha én azokat nem visszonozom. De még az sem szándékom, hogy ezen recensiónak minden hibájit vizsgálat alá vegyem, hanem egyedűl csak az engem illető vádokat fogom megtekinteni, 's a' mennyire tehetségem engedi úgy, hogy ezen védirat ne csak önvédelem, hanem egyszersmind a' jobb ügynek is védelme legyen.

Első vádja a' recensensnek az, hogy *én gyakran dagályos, felesleg való 's értelemtől üres expressiókra tévedek el, mint: Dithyrámbok' lángköre, a' ragyogó dagályt tarka pórázon nyögni, tündér ambróziát hinteni, hamvedrek' mohait biborral festeni, pólya' örömébe mártani, gőztorlatok' alpeszi, gígászi örök vár' chaósza,*

ének nectáros érzése, libáni Tempe, alak sonett 'stb.

Ezen előadás igen rosz, egyszer azért, mivel olly határozatlan zavar, hogy lehetetlen kilátni, mellyik expressio neveztetik dagályosnak, mellyik felesleg valónak, 's mellyik értelemtől üresnek, a' mi, természet szerint olly hiba, hogy az által az egész beszéd értelmetlenné válik, el anynyira, hogy abból nem tanúlni, de még azt rendesen megrostálni sem lehet; másodszor azért, mivel némelly expressiókat csúfokká csonkított, mint: *a' ragyogó dagályt tarka pórázon nyögni, pólya' örömébe mártani, gigászi örök vár' chaósza*, melly recensensi operatio természet szerint csak olly kritika, mintha valaki a' szép művet úgy itélgetné, hogy annak fülét, orrát letördelné 's akkor bizonyítatná *Beckerrel* és *Ciceróval*, hogy a' szobor valóban nevetséges.

A' poétai kitétel mennél poétaibb, annál kényesebb 's annál könyebb azt elcsúfítani. A' poétai mű nem egyéb mint szobor, 's a' poétai kitételek nem egyebek mint a' szobornak különféle részei, mellyeknek hibájit vagy tökélleteit nem annyira magokban, annál inkább nem forgácsaikban, hanem leginkább csak az egésznek harmoniájában kell keresni. Mi lenne a' *Jupiter Olympius*' orrából, ha azt magában, avagy a' recensens szerint megcsonkítva 's egészen megfordítva, valami kalmuk orr' helyébe illegetnők!

A' recensens pedig itt mind ezeknél több bet tett; mert ő elválasztván a' pólyát a' különféle poétai ideáktól, a' *sonett' pólyáját*, az az: annak születése' helyét — *Vaucluset* gyermek-pólyává fabrikálta! mert a' pólya így magában 's a' poétai értelemből egészen kiforgatva, mi egyéb mint gyermek-pólya? 's így szinte ezen expressiómat: *hol a' gigászi örök vár 's chaoszába elmerít*, egészen érthetetlenné rontotta az által, hogy ezen mindennapi verbumot: *vár*, az oda szúrt apostrophussal substantivummá változtatta, melly szerint a' mindennapi verbumból egyszerre *örökös város* kerekedett! amott tehát a' városból gyermek-pólyát, itt pedig a' verbumból *örökös várt* csinált! — Igy van a' dolog az egész recensióval. Igaz ugyan, hogy a' *vár* magában két értelmű, de mi nagy kritika kívántatik illy két értelmű szónak igaz értelmét kitalálni, holott a' dolog önként szól? 's vajjon, ha két értelmű volt a' szó, mi szükség volt azt az oda szúrt apostrophus által meghatározott rosz értelművé tenni?

Továbbá 's harmadszor, ezen helynek hibáji közé tartozik még az is, hogy a' recensens ezen kitételt: *Álmaim' tündér ligetit te hímzed bájos ecsettel*, magasztalja, világos, exaltált kifejezésnek nevezi; ezt pedig: *a' hamvedrek mohait bíborral fested*, mint dagályt, vagy felesleg valót kárhoztatja, holott látni való, hogy ezen két expressió minden tekintetben egészen egy nemű 's egy természetű. Igy szinte *a' tündér ambróziát* nálam gáncsolja, *a' tündér kárpitot* pedig szereti, mert használja azon versezetében, mellyet *Szemere* magasztalva felmutatott (Tudom. Gyüjt. 1818. IV. k. 84. l.), melly expressiók hasonlóképen ugyan azon egy neműek 's egy természetűek.

És így az első hiba annyi, mint a' különbféle ideákat összezavarni, és a' tanításnak módját nem érteni; a' második annyi, mint a' tudomány' szentségét rosz czélokra fordítani; a' harmadik pedig annyi, mint ugyan azon egy szint majd fejérnek, majd feketének látni. A' ki ezen hibákat egész kiterjedéseikben megfontolni tudja, annak e' részben elég van mondva. De mivel én mindenkor leginkább az ifjúságnak szeretnék illyeket írni és íratni, tehát rendre meg fogom mind ezen gáncsolt kitételeket tekinteni, 's mindeniknél a' mi jót mondhatok el fogom mondani.

Dithyrámbok' lángköre. A' dithyrámbokon értem a' lyra' legmagasabb hangjait, *a' lángkör* pedig csak olly szó, a' millyeneket a' mostani poétáknál százakat láthatunk, mint: *Sonnenkrone, Feuerkrone* 'stb.

A' dithyrámb nem egyéb, mint: *species pro genere*, melly a' poézisban mindennapi figura, *a' lángkör* pedig csak annyi, mint a' *nimbusnak* magyar neve; vajjon tahát a' mindennapi figurában van-e a' hiba, a' vagy a' mindennapi *nimbusnak* magyar nevében? 's vajjon ezen vásott avult szólást: *poézis' nimbusa*, világ' végéig így kell-e mondanunk, 's nem szabad-e, sőt nem tisztünk-e azt megújítani? A' *nimbus, lángkör, csillagkorona, Sonnenkrone* 'stb. a' *romantikában* csak az, a' mi volt a' *Hellenikában* a' *koszorú*, úgy hogy *a' dithyrámbok' lángköre* semmi nem egyéb, mint: *a' dithyrámbok' koszorúja*. Igy változnak az ideák, 's így kell a' nyelvnek is változnia! 's valamint szabad volt a' koszorúnak görög nevét magyarra fordítani, épen úgy szabad a' nimbusét is, de szabad volna még a' dithyrámbokét is, ha tudnók. Igy kell a' romantikának egész styljáról itélnünk, mert valamint változtak az ideák, a' szerint kellett változni az egész költői szellemnek és nyelvnek; sőt igy kell azoknak változniok minden eredeti költérnél, mert minden új világ szemlélettel új ideáknak, új szellemnek 's új nyelvnek harmoniája születik, 's a' hol ez nem születik, ott eredeti sincs. Ugyan azért a' költői nyelvet nem a' Hellenikáéhoz, annyival inkább pedig nem a' magunkéhoz méregetve kell megitélnünk, hanem leginkább az új 's individualis szellem' természete szerint.

Az olly expressiók, mint: *dithyrámbok' lángköre, 's gőztorlatok' alpesi*, nékem sem tetszenek, ha azokat hideg szemmel nézem; de vajjon hideg szemmel kell-e azokat nézni? 's vajjon nem válik-e az egész poézis sült bolondsággá, ha azt hideg szemmel nézzük? De tegyük magunkat azon exaltált szellembe, mellyben azok mondva vagynak, és látni fogjuk, hogy azok nem egyebek, mint azon szellemnek természetes öltözetei, t. i. az exaltált képzelődésnek exaltált képei. *Kazinczy* úgy festetik, mint Delphi' egén fellengő sas, 's mint már pólyájában paeánt érdemlő, 's már ott szörnyeket ölő isten; így *Wesselényi* sem úgy jelenik meg mint ember, hanem mint isten, orkán és villám; melly szerint ezekben a' fő tárgy a' nagyításnak legfőbb fokára lévén emelve, a' mellék tárgyaknak is oda kellett emeltetniek. Ezek szerint úgy hiszem, hogy az egésznek emeltségéhez képest a' már avúlt nimbus helyett lángkört, 's a' már prózában is vásott gőzhegyek, felleghegyek helyett gőzalpeseket mondani, 's azzal az ideát megújítani nem volt egészen szükségtelen. Mert mikor a' képzelődés annyira felmagasztaltatik, hogy az embert orkánnak, istennek 's villámnak nézi, már az akkor semmi köz képet nem tűr, 's a' legmerészebbek szemléletére van elkészítve. *Homérnál* az ajtónyitás bőg mint a' bika, melly a' mezőn legel, még sem dagály, mert minden nagyítás mellett is igen természetes; de *Schillernél* az *aufgewälzten Thatenbergen* igenis dagály, mert az egész gondolat mesterkélt és erőtetett; de mi mesterkélt, mi erőtetett van abban, mikor én a' lyrai poézis helyett dithyrámbot, a' nimbus helyett pedig lángkört mondok, melly természet szerint nem egyéb mint fény — vagy lángkör? 'S így a' felhőket hegyeknek, a' hegyeket alpeseknek nevezni, mi egyéb mint mindennapi dolog? 's vajjon, ha *Homér* a' nyugalmas eposzban egy ajtónyitást annyira nagyíthat, mellyik hyperbola lehet dagály vagy feleslegvaló az erkölcsi nagyság' rajzolatjában 's egy csapongó délczeg ódában, holott annak egész valója nem egyéb, mint exaltatio?

Az Atridák' ragyogó dagályát tarka pórázon mosolyogva nyögni, az az: a' nagyok' fényes kevélységét czifra rabkötélen mosolyogva tűrni. Én meg nem foghatom mit lát itt a' recensens hibának, a' ragyogó dagályt-e, a' tarka pórázt-e, vagy a' mosolygó nyögést? az egész idea egyszerű, 's a' beszéd olly természetes, mint a' Miatyánk, elannyira, hogy mind a' ragyogó dagály, mind a' tarka póráz, mind a' mosolygó nyögés elférne még a' prózában is. Vagy tán az nem tetszik a' recensensnek, hogy ezen két epitheton: *ragyogó*

és tarka, rokon értelmű és közel esik egymáshoz? Igen is, de ha az illy semmit hibának vesszük, mi lesz akkor *Himfynek* ezen verséből: *nappal a' nap' aranyának ragyogó lángfényében?* 's vajjon felesleg való-e a' poézisban illy két mindennapi substantivum mellett, illy két mindennapi adjectivum, holott épen az epitheton ád a' tárgynak poétai szint és életet?

Hamvedrek' mohait bíborral festeni, az az: a' mulandóságnak, halálnak képeit vidám színbe öltöztetni. A' *moha* a' régiségnek, a' *hamveder* a' halálnak, a' *bíbor* a' vidámnak, szépnek jelképe 's mindenik szükséges az egész gondolat kimerítésére, még szükségesebb pedig annak poétai festésére.

Hol a' gígászi örök vár 's chaószába elmerít, az az: hol a' nagy, szörnyű, mesés, csudás örökkévalóság vár reám, és eltemet zavarában.

Tündér ambróziát hinteni. Az ambrózia a' tündér istenek itala, vagy illata, 's ugyan azért annak rokonabb, természetesebb epithetont gondolni sem lehet, mint a' *tündér*, mert ez egyenesen a' tündér istenek ideáját festi.

Ének' nektáros érzése. A' *nektáros* szint' olly szép és sokat jelentő epitheton, mint a' *gígászi* és *tündér*. De úgy látszik, hogy a' recensens az illy igen poétai szavakat csak üres piperéknek nézi 's nem látja melly szép, melly gazdag ideákkal vagynak ezek függezetben. Ugyan is, ha csak azt mondom: *ének' édes érzése*, még akkor csak egy testi érzéket izgatok; de ha azt mondom: *nektáros*, már akkor nem csak egy mindennapi érzést izgatok, hanem az egész képzelő erőt a' legszebb, legideálisabb szemléletekre ragadom, mert a' nektárral az egész Olympusnak és Helikonnak minden ideáji kapcsolatban lévén, egyszerre feltámadnak a' lélekben. Igy van a' dolog mind a' *gígászival*, mind a' *tündérrel;* mindenik a' léleknek legpoétaibb hurjait tapogatja, 's mindenik az ideális világ' legszebb szineivel tele.

Libáni Tempe. Szót nem érdemel.

Alak sonett. Az alaknak eredeti értelmét már annyira elfeledte a' nép, hogy azon már most egyebet nem ért, mint *valami igen szépet*, melly értelmére nézve igen közelít a' *remekhez*, 's egyedűl ezen értelemben mondja: *alakom* és *gyöngy alakom;* mert hogy az valaha képet jelentett, azt mi csak könyvekből tudjuk, közbeszédben pedig a' kép eszünk' ágában sincs. Ha tahát az alaknak és szépnek ideáji már így össze olvadtak, miért nem volna szabad a' poétának azt epithetonként használni, holott még a' nem avúlt szavakkal is bánhatunk így: p. o. *remek ember, gyöngy idő, rózsa kor, bajnok isten* 'stb.? Különösen pedig a' magyar folyvást adjectivumokká szokta változtatni a' substantivumokat, úgy hogy a' legnyilvánobbakat is gyakran fokonként comparálja, mint: kutya, kutyább, legkutyább, 's így disznó, szamár, tűzkő, málé, ördög, fene, zsivány, tolvaj 'stb. De úgy vélem: Al-*ak* gyöke: al; alk-*a*, alk-*ot* gyöke *alk*, innen *alkalom* is, mindenik valami helyest, megegyezést jelent. 'S mondható: alakabb is. Hogy a' szépnek ideája már régi az alakban, mutatja az *alkotni* és *alkudni*, mellyek épen annyit jelentettek valaha, mint *képezni, elképezni*, az az: szépen elrendelni. De akármint volt ez, elég az nékem, hogy a' közbeszédben nem csak a' szépnek, hanem valami *igen szépnek* ideája köttetett össze az alaknak eredeti értelmével, mellyet nékem, mint poétának, használnom lehetett, mind azért, mivel a' nyelvnek illy természetes érését és nevekedését nem gátolni, hanem segíteni illik, mind azért, mivel tudtam azt, hogy valamint minden ideáink physikai eredetűek, a' szerint adjectivumaink sem egyebek, mint elváltozott substantivumok, 's tudtam, hogy a' szavak nem az égből potyognak le, hanem lassanként csak így készűlnek, 's többnyire katachresisek által. Ha tehát az iró nyelvben ezen szólásom divatba nem jöhet, úgy egy igen szép 's ideális szótól fosztja meg a' recensens nyelvünket, olly szótól, melly nálunk épen az

lett volna, a' mi a' németeknél a' *bildschön* vagy még szebb.

Mind ezen expressiók tehát az én szemeim előtt nem egyebek, mint czifra és fent járó képletes beszédek, mellyek néha közelítenek ugyan a' felesleg-valóhoz, de nem a' dagályhoz. Mert úgy gondolom, valamint a' tárgy emelésben, csak akkor hibázunk, ha nem természetesen 's nem annak helyén emelünk; úgy a' beszéd' emelésében, avvagy szebbítésében is, csak úgy érjük el az igent, ha szebbítésünk helytelen és természetlen; egyébiránt mennél érzékiebb és képletesb a' nyelv, annál elevenebb 's tökélletesebb a' poézis.

Kérdést nem szenved, hogy néhány ódám' nyelve eltávozott a' görög egyszerűtől, de eltávozott azoknak szelleme is a' görög egyszerűségtől, 's ha ez változott, természet szerint kellett amannak is változnia, mert a' dictiót az érzés' természetéhez kellett alkalmaznom. Érzem én is az egyszerűnek kellemeit, 's követem is azt munkáim nagyobb részében; de érzem azt is, hogy az egyszerű mellett vagynak más nemű szépek is, mellyeket csak azok nem látnak, kiket vagy a' *sanda theoria*, vagy a' mostoha természet a' dolgok egyoldalú szemléletére szorított.

A' kényes szemnek legkedvesebb szín a' zöld, de azért a' képiró zöld lovat nem fest; a' *hellenek* a' meztelen szobrokat szerették, de azért a' művésznek nem parancsolhatjuk azt, hogy meztelen képeknél egyebet ne készítsen; a' görög művészek az Istenek' képére mindig vidám nyugalmat rajzoltak, de innét nem következik az, hogy egyedűl ezen érzés' kinyomása szép, és hogy egyedűl csak ezen érzést kelljen a' művésznek festeni, szintúgy nem, valamint meztelen szobrokat és zöld lovakat. 'S így valamint színeink' választásában nem a' kényes szemre, úgy hangaink' fogásaiban is nem a' kényes fülre, hanem csak a' tárgynak természetére kell figyelmeznünk. Meglehet, hogy némelly szemnek az én színeim igen élesek, 's némelly fülnek az én hangaim, mint *Homér'* ajtaja, bőgnek; de nem kell azt a' kényes szemnek és fülnek elfeledni, hogy a' szép nem egy színben és hangban, hanem a' különbféle szín és hang harmoniás vegyületében áll.

Igen jól hasonlítja *Home* a' beszédet az öltözethez; mert valóban, valamint minden kornak, nemnek, helyhezetnek és érzelemnek más más ruha illik, úgy a' költelmek' minden neme, és szelleme más más öltözetet vagy stylt kiván, de mást még azoknak koraik is, mert természet szerint már mi csupa hellenekké nem lehetünk. Hogy legyen tehát a' styl egy, ha annak szünet nélkül változnia kell? 's hogy kivánjuk a' gazdag természettől, hogy az, örökre csak egynemű szépet hozzon elő 's magát a' mi *theoriánk'* szegénységéhez alkalmaztassa?

De egyébiránt is a' helleneknek volt különös poétai nyelvök; mi ellenben csak úgy választhatjuk el a' poétai nyelvet a' prózaitól, ha azt kihímezzük, az az: költői *képletekkel* érzékiebbé, helyes új szavak és szólások által pedig újabbá és szebbé formáljuk. Ezért mondja *Jean Paul:* „A' himzetek' mértékét bizonyos határozatba szorítani nem lehet. Gyakran gáncsoltatik azoknak mértéktelensége, holott csak, azoknak mindennapisága fáraszt és kínoz. A' szerelem és lelkesedés néha kiáradó édes ösztönt ád belénk, mellyről a' terméktelen fagynak ítélni nem kellene. Minden százévvel elenyészik a' költői virágoknak egy viránya 's azoknak eleven virágzó képe holt anyaggá rohad. 'S ugyan ezen naponkint való kihalásáért a' beszéd' viráginak kell nagyobb tért engedni magvaik' elhintésére. A' beszéd' virágínak, mint a' tulipánoknak, magokat, kölcsönös porzásaik által, mindig több színűekké kell változtatniok 'stb."

Ugyan itt azt is állítja a' recensens, hogy a' nagy erő durvaságot, a' fentség pedig dagályt szül. — Igen is, ha az erő és fentség mellett ízlés nincs; de a' hol ez nincs ott poéta sincs. *Egyébiránt pedig én azt látom, hogy a' dagály épen az erőtlenek' hi-*

bája: mert a' hol az erő természetes, ott az természetesen tudja magát eléfejteni, hanem a' hol az csak tanulva van, ott tetszik ki az erőködés, pedig épen az erőtlennek helytelen erőködése a' dagály. Az erős bujálkodik, mert szereti erejét feszíteni, de minden bujálkodása mellett is természetes; az erőtlen ellenben, mihelyt erőt, az az lelket, akar mutatni, azonnal dagályba sülyed. Innét van, hogy a' lélekfestő lant az erőtlen kezekben meg nem pendülhet, mert a' lélekfestés a' poézisnak lelke és teteje, oda a' *theoria*' mankója fel nem botorkáz, ott csak az észláng szárnyai csattognak.

Második vádja a' recensensnek az, hogy én *provincialismusokkal, Voss' idylljeiből 's Alemanni versekből tanult szavakkal, mint: méhe, pirholagos, csatináz, döngécsel 'stb. tömtem meg ódáimat.*

Épen olly nemű vád mint a' másik. A' *pirholagos* és *csatináz*, nem ódákban, hanem csak két gyermekes dalokban vagynak, a' *döngécsel* két ódában, a' *méhe* pedig csak egyben fordul elő. Igen helytelen tehát az a' *megtömés!* De helytelen volna még akkor is, ha az igaz volna is; mert azon szavak épen úgy bele illenek az ódába, mint akármelly versbe.

A' verhenyeg, verhenyeges, pirhonyag, pirholag 's pirholagos, annyit jelent nálunk, mint piros hólagos, vagy habos, melly nem egészen annyi mint: *vereses* és *pirosas*, hanem a' pirossasnak különös speciese, mellynek természet szerint különös nevezetének is kell lenni. Mert mennél többféle ideának tudunk neveket adni, annál tökélletesebb nyelvünk, a' poézisban pedig mennél határozottabb a' szín, annál elevenebb és szebb.

Méhe, épen mint: *moha, kehe, puha,* mellyek természet szerint az *euphoniát* nevelik, mert *méh, moh, keh* és *puh* kimondása egy kisig nehezebb. A' magában hangzó, támaszul van ott. De nem csak az *euphoniát* lehetne így nevelni, hanem a' szónak lételes hibáját is meg lehetne olly formán orvosolni, ha a' *méhe* apis, a' *méh* pedig uterus lenne, melly szerint mind az értelem, mind a' hangzás nyerne. Igy van a' dolog a' *pirholagosban* is, melly mind értelmére, mind hangzására nézve jobb és szebb, mint a' pirossas, mellyben három kemény *s* van együtt. Ohajtanám tehát tudni, miért neheztel a' recensens az illy dunántuli vidékejtéskre, holott ezek nem csak a' nyelvnek használnak, de még a' poézisra nézve is jók; mert már *Aristoteles* szerint is nem csak megengedtetik a' poézisban az illy különös szók használata, de nyilván meg is kívántatik; mert az érdekes újság ingere, valamint mindenre, úgy a' beszédre is kihat.

A' tájankénti szavak és szólások csak úgy árthatnak a' poézisban, ha azok vagy rosszak, vagy mérséktelenek. De mivel én, sem ezen néhány szót rosz tájejtésnek nem látom, sem azoknak egyszeri vagy kétszeri használatát *megtömésnek*, vagy mérséktelenségnek nem tarthatom; tahát itt is csak azt kell mondanom, hogy recensensnek ezen egész gáncsa is egészen helytelen és igazságtalan.

A' *csatináz*, a' *csattognak*, a' *döngécsel*, a' *döngnek* kicsinyzete, 's mindenik jó a' maga helyén, még ódában is. Mert az óda nem csak megszenvedi az idylli érzelmeket, sőt azokkal nyer legszebb vegyűletet; mert mi lehet szebb az egész poézisban, mint az idylli érzés? Mik pedig egyebek az idylli szavak, mint megtestesült idylli érzelmek és gondolatok? Az ódának nem csak a' nagy érzelmek, tárgyai; hanem minden szebb érzelem. Nincs annak e' részben egyéb törvénye, mint az: hogy valamint az egész poézisban; úgy az ódában is a' *mondat*, az érzés' természetéhez legyen alkalmazva. A' régieknek nem volt egyéb lyricumjok mint az óda, 's abba öntötték minden érzelmüket, 's minden lyricumot ódának hítak. A' recensens által magasztalt *Melisszám* csupa idyll; de valamint abban, úgy egyebekben is min-

denkor meg tudtam én az idylli szavakat Voss' gyermekes szavaitól választani.

Harmadik vádja a' recensensnek az, hogy én sok készületlen 's fiatalkori darabot is vettem fel gyűjteményembe, mint *a' szilaj leánykához, az örömhöz, az esthajnalhoz, a' csermelyhez* szóló dalok, 's mind azok, mellyek a' III. könyv' elejétől fogva egészen a' 147. lapig állanak, 's ezek közűl csak a' 138d. lapon állót veszi ki, mellynek originálja, úgy mond, *Bürgernél* vagyon.

Ezen vádra csak az a' felelet, hogy én igenis felvettem igen fiatalkori munkáimat is, mert olly hiú nem voltam, hogy csupa remeket akartam volna kiadni. De egyébiránt is, én a' poézis' publicumát nem egy két pedántban láttam, hanem a' *közönséges, középszerű emberiségben*, olly emberiségben tudniillik, mellyből mind a' felcsigázott tudós, mind a' lecsigázott pór egyiránt kimarad; olly emberiségben, mellyet a' bal miveltség még annyira el nem rontott, hogy a' poézist, ezt a' gyermeki lelkek gyermeki religióját góth iztelenség' mesterkélt bábjaiban keresni 's a' lelket a' fül' dobjának alája vetni; az olly publicumnak pedig szintúgy tetszenek az én gyermekkori dalaim, valamint legjobb ódáim, mellyek között nincs is egyéb különbség, sem koraikra sem természeteikre nézve, mint az, hogy a' dalokban a' szívnek egyszerű nyelvén beszéltem, az ódákban pedig a' tárgy' természete szerint harsogtam. A' ki az ódák' lelkét meg tudja tekinteni, láthatja, hogy azoknak nagy részében még szembetünőbb a' csupa gyermeki értelem és gyermeki gondolkozás, mint ezen egyszerű dalokban.

De úgy látszik, a' recensens kritikájának egész tárgya nem is egyéb, mint a' külső semmi; egyébiránt hogy számlálta volna a' gyomok közé az *Örömhez* szóló dalt, melly lelkére nézve legjobb ódáim közé tartozik? A' mi pedig még több, úgy látszik, hogy a' recensens a' megitélt dalokat el sem olvasta: mert egyébiránt hogy mondhatta volna azt, hogy a' 138. lapon álló dalnak originálja *Bürgernél* van, holott annak, a' két első soron kivűl, *Bürger* darabjához legkisebb köze nincs!

Negyedik gáncs ez: „Figyelmet érdemel az is, hogy Berzsenyi egy regét (III. k. 148. l.) *asklepiádi versekben írt.* Ugy látszik nem vette észre, melly nagy béfolyással legyen a' mérték nem csak külsőjére a' versnek, de belsőjére is. Ha egy *horátzi* ódát *tibulli* mértékre, vagy egy *tibulli* elegiát *horátzi* mértékre vennénk, nem de nevetséges korcs lenne-e az? A' rege (romance) lyrai mértékben és hangon épen ollyan, mint a' *Regnárd verselőjének* mívei, ki *tragoediájival* nevetést, *comoediájival* ellenben sírást okoz. Különben is a' poétának nem arra kell törekednie, hogy különböző tárgyakat egyforma mód alá rekesszen, sőt inkább hogy minden tárgynak saját hangot adhasson, 's így stylusának, gondolatainak, érzelmeinek több oldalúságot szerezzen."

Az én remetémet regének, romancenak bérmálni, 's azt a' *troubadouri styl* szerint itélgetni, épen annyi mint az eredeti dalt fordításnak, a' verbumot városnak, a' várost pedig gyermek pólyának nézni! De nagy vigyázatlanság még az is, midőn a' recensens azt állítja, hogy a' mértéknek nagy béfolyása van a' versnek' külsőjére, holott épen a' mértékben áll a' görög versnek egész külsője. Épen illy hiba az is, midőn a' recensens azért gúnyol, hogy remetém lyrai hangban és mértékben van írva, holott úgy mondana igazat, ha azt mondaná, hogy az közel sincs olly lyrai hangon írva, mint a' *troubadouri romancékat* közönségesen írni szokták: nem csak azért, mivel az asklepiadi vers a' lyricumok között legegyformább, legnyugottabb; nem csak azért, hogy költeményemnek egész menetele igen lassú és nyugott; de leginkább azért, mivel azon rímes lyricumok, mellyekben a' *troubadouri regék* íratni szoktak, mind magokra mind reánk nézve, sokkal inkább lyricumok, mint akármellyik görög

forma: magokra nézve azért, mivel az igen éneklő cadencziák sokkal élesebben követik az éneket, mint akármelly metrum; reánk nézve pedig azért, mivel a' rímes versek szokott énekeink és tánczainknak formáji és typuszai lévén, azok a' mi valóságos, természetes lyricumaink.

Illy hiba az is, hogy itt a' mértéknek és módnak olly szörnyű erő tulajdonítatik, hogy a' mérték a' nevetést sirássá, a' sirást nevetéssé, a' mód pedig a' poétát több és kevesebb oldalúvá tudja változtatni; melly természet szerint épen annyi, mint a' lelket a' külső semminek és saját eszközeinek alája vetni, holott tudnivaló az, hogy a' lélek uralkodik a' testen. A' mérték nem egyéb mint edény, mellybe a' poéta önthet a' mit akar, azzal a' hozzáadással, hogy a' szükbe természet szerint kisebb, a' tágba pedig nagyobb tárgyak illenek, az az: a' szük mértékben összeszorítja a' poéta a' tárgyokat, mint a' trombita a' hangokat úgy harsogtatja 's ez a' lyricum; a' tágabb formáknál pedig tárgyait különbféle melléktárgyakkal toldozza, 's folyamát hallkal folydogáltatja. A' poézisnak minden tárgya nem egyeb mint holt anyag, mellyeknek egyedűl a' poétai felfogás ád formát és lelket, 's mindenikének ollyant, a' millyent a' poéta akar, elannyira, hogy szabad tetszése szerint az Iliást ódává szoríthatja, a' legkisebb tárgyat pedig Iliássá tágíthatja. De én remetémmel egyiket sem akartam, hanem olly közép útat választottam, melly az igen tág és szük formák között középen áll, 's nem egyéb mint a' lyricumnak általmenetele a' többi szabadabb formákra. 'S illy középszerű minden bizonynyal ezen költeménynek egész belső alkatja és menetele is, úgy hogy egyiránt távul van az mind az eposzi lassúságtól, mind a' lyrai rohanástól. De ha úgy akartam volna — szint úgy önthettem volna ezen tárgyat a' legéposzibb vagy leglyraibb formába is, 's mindenütt jó lett volna a' remete, ha jó lett volna a' poéta, mert nem a' tárgy csinálja a' poétát, hanem a' poéta csinálja a' tárgyat. Igy kell, gondolnám, a' dolgot felvenni, nem pedig a' poétai elbeszélést, melly mind lelkére mind formájára nézve számtalanféle lehet, a' troubadouri formákhoz méregetni, 's a' poétát az iztelen troubadourok' majmolására kárhoztatni. Mert ha *Matthisson'* szép *Märchenjét* úgy itéljük, mint a' recensens az enyimet, akkor *Matthisson* szintolly Regnárd' bolondja lesz, mint én: de ha azt magában tekintjük meg, úgy kérdésen kivűl sok romancé-on felüt. Ha pedig épen csak példa kell a' recensensnek, tehát tekintse meg a' régieket 's látni fogja, hogy már *Stesichor* is írt eposzi tárgyakat lyrai formákban, de írt *Horátz* is, csakhogy a' *horátzi* és *troubadouri* poéziák igen különböznek.

Ötödik vádja a' recensensnek nem egyéb, mint az én legbelsőbb charakteristikám, melly szerint ő engem egyoldalúsággal, érzeményi és gondolati szegénységgel, érzeményi és gondolati keskeny körrel vádol, melly tán illetlen jellemzésnek igaz voltát azzal akarja megbizonyítani, hogy a' *Bonyhai Grotta* czimű dal, a' *Melancholiára* nézve; *Amathus* a' *Melisszához* iratottra nézve 'stb. nem egyéb visszaemlékezésnél; 's hogy a' sok *aetheri*, *nektár*, *nektáros*, *virány*, *virulmány*, *Ilisszus*, *Sokratesz*, *Plató* 'stb. szünet nélkül előfordúlnak, 's szünet nélkül ugyan azon ideákat és érzeményeket hozzák magokkal.

Íme, mivel *Schillert*, *Voltairet* és *Matthissont* szegénységgel és szük körrel vádolá, már most mind *Csokonai*, mind *Himfy*, mind én szűk körbe szorulánk! *Voltaire* azért szűk körü és szegény, mivel keveset érzett, *Matthisson* azért, mivel keveset gondolt, *Csokonai* azért, mivel nem olly sentimentál mint *Himfy*; *Himfy* azért, mert nem érti a' verselés mesterségét úgy mint *Csokonai*, én pedig azért, mivel gyüjteményemben a' fent említett szavak és ideák igen sokszor előforognak. Ez a' *szűk kör* tehát olly tág, hogy abba a' világnak minden poétája, mind az egész emberi nemmel együtt bele férnek, mert hijánytalanság senkinek nem adatik. Nekem sem lehet tehát

ezen szűk kör ellen panaszom; csakhogy ezen antikritikám is egyoldalúsággal, szűk körrel, szegénységgel ne vádoltassék, illik ezen charakteristikát minden oldalairól megtekinteni.

Első argumentuma ezen charakteristikának tehát az, *hogy a' Bonyhai Grotta a' Melancholiára nézve, Amathus a' Meliszszára nézve 'stb. nem egyéb visszaemlékezésnél.*

Ide az a' felelet: hogy vajjon az illy semmi lehet-e argumentuma a' legbelsőbb charakteristikának, kivált akkor, mikor ez a' semmi nem is igaz? — mert a' *Bonyhai Grotta* csak úgy közelít a' *Melancholiához*, hogy azt említi, de egyébiránt azzal semmi köze nincs. Ugyanis, a' *Melancholiában a' melancholiát* éneklem, a' *Bonyhai Grottában* pedig megköszönöm a' szép lelkü grófnénak, hogy Melancholiámat grottájában kőre vágatta. Melly szerint szükségképen kelle ugyan a' Melancholiát említenem és arra visszaemlékeznem; de az illy visszaemlékezést az úgy nevezett poétai visszaemlékezéstől meg nem választani épen olly nagy hiba, mint a' millyenekre a' recensenst visszaemlékeztetni már meguntam.

Hogy az *Amathusz* és *Melissza* között van visszaemlékezés, abban igaza van a' recensensnek, mert azokban mind a' fő gondolat, mind annak menetele egy. De ha az a' fő gondolat különbféle képekbe van öltöztetve, a' minthogy úgy is van, vajjon miben áll akkor a' költér' hibája; holott ez a' gondolat nem egyéb mint poétai tárgy, vagy holt anyag, 's egyedül ennek kiképzése teszi a' poézist? Ugyan is, mi poézis, mi nagy és szép van ezen gondolatban: *én nem szeretek hadakat énekelni, 's nem gondolok a' világ zavarával, hanem csak a' nyájos Múzával és Melisszával akarok enyelegni,* — mi szép, mi nagy van, mondom, ebben? 's mi dicsőség a' poétának illyent gondolni vagy nem gondolni, holott ez a' gondolat *Ádámtól* fogva minden ember fejében mindennapi gondolat? Hanem ezen gondolatot és érzelmet úgy kirakni, mint ezt *Horátz* néhányszor kirakta, az már igenis poézis.

A' lyrai főgondolatok és érzelmek nem egyebek mint az emberiségnek legfőbb, az az, leguniversalisabb gondolatai és érzelmei, mert itt a' legfőbb nem lehet egyéb, mint legfőbb universalitás; az az, a' lyrai főgondolatok és érzelmek egyenesen a' közönséges emberi természetből folynak, 's minden közönséges emberben megvagynak. Hogy lehet tehát azt gondolni, hogy az illy mindennapi gondolatnak több izbeli felfogására érzeményi és gondolati szegénységből szorúlna *Horátz*, vagy én, ki — a' recensens itélete szerint — *Horátzot* a' poétai érzelmek emeltségében felmultam, holott e' részben még egy közönséges szolgáló is olly gazdag mint *Horátz.*

Semmi nem egyéb az illy poétai viszszaemlékezés, mint *poétai kedvencz,* mellyet a' poéta igen szépnek látván, több oldalról is szeret felfogni és kimutatni, a' mit nyilván láthatunk minden jelesebb lantosnál; mert kedvencze csak annak nincs, a' kinek minden jó, csak legyen. Az érzeményi és gondolati szük kör, szegénység tehát, vagy értelem nélkül való beszéd, vagy olly nagy hiba, melly még azon poétákra sem illik, kiknél a' fő gondolat és érzelem csaknem mindenkor ugyan azon egy, mint *Petrarkánál, Himfynél* 'stb.; — annyival inkább pedig nem én reám, holott csaknem minden darabomban más gondolatot és érzelmet próbálgaték festeni, kivévén némelly kedvenczeimet, mellyeket vagy igen szépeknek, vagy igen fontosaknak látván, jónak tartám többször is felfogni. Mert az érzeményi és gondolati szegénység nem a' poétákra, hanem csak az együgyű emberekre illik, 's mert így itélgetni: ez a' költő nem írt *bordalokat, madrigálokat, romanczékat* 'stb. tahát ez a' költő érzeményi és gondolati szegény, és szük körű; mivel azért nem írt, mert nem tudott, 's azért nem tudott, mivel azon érzelmeknek és gondolatoknak hijával van,

— olly kritika, mellynél képtelenebbet gondolni sem lehet.

De én úgy gondolom, hogy a' ki nem csak recensiókat olvasni, hanem gondolkodni is tud, könnyen általláthatja azt, hogy *Voltaire* csak azért szük körű, mivel tudta azt, hogy a' német sentimentál érzés nem szép; *Matthisson* azért, mivel tudta, hogy a' *Schilleri Gedankengehalt* nem poézis; *Himfy* azért, mivel tudta, hogy a' rimes verset megmetrumozni hijábavalóság 'stb.

Második argumentuma ezen charakteristikának az, hogy azon feljebb előszámlált szavak és nevezetek gyüjteményemben szünet nélkül előforognak, 's mindenkor ugyan azon ideákat hozzák magokkal elő.

Ez a' különös kritika olly különös ellenbirálatot tön szükségessé, hogy kénytelen valék mind azon gyakran előforgó szavakat és nevezeteket gyüjteményemben megolvasni, mind eddigi több fő költért ezen különös kritika alá vetni 's azokat magammal ezen tekintetben összehasonlítani. Melly szerint tehát egész gyüjteményemből kiszedegetvén azon szavakat, úgy találtam, — salvo errore calculi, a' dolog egyébiránt is csupa hijábavalóság — hogy az *aetheri* hatszor, *nektár* hatszor, *nektáros* kétszer, *virány* tizszer, *virulmány* ötszer, *Plató* négyszer, *Ilissusz* háromszor, *Sokratesz* ötször fordul elő.

Homernál nem csak illy egyes szavak, hanem egész szólások, egész képek és öszszehasonlítások ugyan azon formában és értelemben gyakran forognak elő, úgy hogy *Homér* szintúgy vádoltatik az *oroszlán'* gyakori előforgásáért, valamint én ezen kedvencz szavaimért, de minden bizonynyal szintolly ok nélkül vádoltatik, valamint én. Mert igaz ámbár hogy jobb volna az, ha a' poéta mindenkor újdonúj képeket mutathatna; de mivel a' költér mindenkor a' legszebbeket akarja mutatni, a' legszebbje pedig mindenütt keves, tehát kénytelen a' költér azokat több izben is használni; mert nem akar az újabb de már nem olly szép képpel a' bényomásnak, az az, a' költély legfőbb czéljának ártani. Innét van, hogy ugyan azon képek, mellyeket *Homér* annyiszor használt, örökre használtatni fognak mind azon költérektől, kik nem a' recensiókra, hanem a' poézis' effectusára vigyáznak. *Schillernek* ezen versében; *die Künstler*, a' *szép* negyvenszer, a' *korona* tizenegyszer; a' *symmetria* és *harmonia* tizenegyszer; *Matthissonnál* az első két vagy három versezetben (nem tudom bizonyosan, mert jegyzésem homályos) a' *virány* hétszer, *esthajnal*, *estfény* tizenegyszer fordulnak elő: *Kisnél a' Kazinczyhoz* szóló két darabban, a' *Herkules választásában*, és a' *Csereyhez*, *Matkovicshoz*, *Nagy Istvánhoz* szólókban a' *szent* mintegy ötvenhatszor, *szent tüz*, *szent hév*, *szent láng* kilenczszer említetik.

'S így látom, hogy ugyan azon ideák és érzelmek, noha különféle nevezetek alatt; nem egy egész könyvben, hanem csak egy dalban is gyakran előfordulnak, mint p. o. *Kazinczynak Szemere* által magasztalt sonettjében (Tud. Gy. 1818. IV. k. 84. l.) a' kietlen *szabdalás*, *kapkodás*, *szörnyű bajrivás*, *csapkodás*, *sujtás*; így Kisnek *gr. Festetics Ignáczhoz* szóló 's recensens által olly igen magasztalt episztolájában a' *furiák' fészke*, *bódult eretnek*, *sátánvallás*; *mérges vipera*, *felpuffadt korcs*, *aspis*; *marczangló dühödt vad*, egymást érik, mellyek nevezetre nézve ugyan nem egyek, de az érzésre és ideákra nézve vagy igen rokonok, vagy egészen egyek, 's mellyekben nem csak az a' hiba, hogy egymást érik, hanem leginkább az, hogy azok már magokban sem olly szépek mint *nektár* és *virány*, hanem igen is kietlenek.

Ezek szerint tehát láthatni, hogy a' legnagyobb költőknek is vagynak bizonyos kedvencz szavaik, szólásaik, képeik és uralkodó érzelmeik, mellyekkel nem csak gyakran élni, hanem néha visszaélni is szoktak; láthatni, hogy én a' legnagyobb költérekhez képest sem éltem igen vissza kedvenczeimmel, 's ugyan azért látni való az is, hogy nem igaz a' recensensnek azon

állítása, midőn azt mondja: hogy *azok szűnet nélkül előforognak.*

De szinte illy hamis a' recensensnek azon állítása is, melly szerint azt mondja, hogy ezen szavak szünet nélkül ugyan azon érzelmeket és ideákat hozzák magokkal! mert vizsgálja meg bár a' józan olvasó, ha vajjon ugyan azon egy érzelmek és ideák-e ezek: *az elmének aetheri szárnya*, az az, az elmének magas fellengése, *„az embernek aetheri része*, az az, az emberi lélek, az *Aetna' tetejének aetheri fagya, lantnak aetheri hangja*, az az, a' poézisnak égi hangjai; *nektár thyrsus*, az az, szőlővessző; *ifjuság' nektára*, az az, ifjuság' örömei; *múza' nektár pohara*, az az, halhatatlanság vagy dicsőség; *minden virágról nektárt szedni*, az az: szép, jó, isteni tudományt gyüjteni; *kegyed' életadó virányai*, a' Gráczciák' vidám társasága; *Amathusz' virányai*, a' szerelem' *örömei, Delphi' pálma virányai*, az az, a' tudomány és pálma koszoruknak szép mezeje; *Lethe' virányai*, az az, elüzium; *reggelikor' virányai*, az az, ifjúság' vidám élete, — 's így a' hol a' viránynak ideája egészen el nem változik is, mindenkor új ideával vagyon összekötve, melly azt újjá teszi, mint: *thesszali virány, lathmuszi* és *badacsonyi virány*, mellyek természet szerint nem egy ideák.

Továbbá: *Anakreonnal Sokrat' ölébe dülni*, az az, bölcsen örülni, *sokrateszi lélek kincseit rózsák közé rejteni*, az az: a' philosophiát a' poézis' szép köntösébe öltöztetni, *Sokratesz' méreg pohara*, az az, az erénynek és tudománynak rosz jutalma. *Sokratesz' karján mosolyogva oktatni*, az az, a' bölcseséget népszeríteni, játszva tanítani, *platói nyelv*, *platói* lelkesedés, *Platóval respublicákat alkotni*, mind ezek különféle ideák, mert majd úgy jelenik meg *Plató* mint szépnyelvű, majd mint lelkes ideális, majd mind politicus író, mellyek minden bizonnyal egészen különböző ideák.

Igy van a' dolog a' többi szavakkal is, mellyeket a' különféle kapcsolatok többnyire különféle ideákká változtatnak. A' *nektáros* és *Ilissusz* pedig kétszer háromszor fordulván elő, szót nem érdemel.

Mind ezek, mint igen költéri ideális szavak és nevezetek, természet szerint igen sokféle értelemben használtathatók, miként a' mondottak nyilván mutatják is, hogy én azokat sokféle értelemben használtam. De a' recensens itt is csak a' kérget nézte, 's nem látta, hogy valamint vagynak egy ideának különféle nevezetei, a' szerint vagynak némelly nevezeteknek különféle ideájik. A' *kapkodás, csapkodás, sujtás* 'stb. különféle szavak, de azoknak ideájok csak egy; 's így van a' dolog a' *furia, vipera, sátán, aspis* nevezetekkel is: de a' ki a' *Lethe, Amathusz, Badacsony* virányait egy ideának nézi, nehezen tudja mi az idea.

Az egész dolog csak oda megy, hogy az én czifra ideális kedvenczeim a' recensensnek szemébe tüntek, másutt pedig a' sokkal több mindennapi kedvenczeket sem vette észre. De én az illy kedvenczekről még sem igy itélnék. Mert *Horátznál* a' sok *massicum* és *falernum*, *Kisnél* a' sok *szent*, *Matthissonnál* a' sok *esthajnal*, *nálam* a' sok *aether, nektár, virány* 'stb. egyebet nem mondanak, mint azt, hogy az első a' *nyájas*, a' másik az *innepes*, a' harmadik az *andalgó*, a' *negyedik* a' *czifra ideális* stylt tartotta szépnek, 's annak szinei uralkodnak művein. De ha csak ugyan gáncsot akartam volna az illy semmiből csinálni, akkor megvizsgáltam volna, ha vajjon az ugyan azon szavak alatt nem rejteznek-e különféle ideák, mint nálam nyilván látni lehet, 's akkor ezen hibát neveztem volna, egészen megfordítva, nem gondolati 's érzeményi, hanem *kitételbeli szegénységnek*, de ezt is csak úgy, ha előbb minden gonddal megfontoltam volna, ha vajjon ezen szegénység a' költért illeti-e, vagy pedig a' nyelvet? Mert a' kitételekben az egyik nyelv gazdag, a' másik pedig szegény lehet. Igy szinte továbbá meg kellett volna a' recensensnek fontolni, ha vajjon az ugyan azon szavaknak vagy ideáknak gyakori előfordulása nem foly-e szűk-

ségképen a' poézis styljának természetéből; mert mennél alantabb a' poézis, annál tágabb annak mezeje mind az ideákra mind a' kitételekre nézve, 's mennél fentjáróbb, annál szükebb mindenikre nézve; mivel az alantabbhoz csaknem minden, de a' fentebbhez csak a' fentebb ideák és szavak illenek, mellyekben természet szerint mind főnk mind nyelvünk, még most, szegényebb mint a' mindennapiakban.

Melly szerint ha a' recensens ezeket megfontolta volna, könnyen általláthatá, hogy én, ki nem bordalokat énekeltem, hanem — a' recensens' itélete szerint — ideális képekkel foglalatoskodtam, szintolly szükségképen szorultam olly gyakran azon ideális szavakra és nevezetekre, valamint *Horátz* a' *falernumra* és *massicumra.*

De továbbá, ha mind olly igazak volnának is ezen argumentumok a' millyen hamisak, mégis egészen helytelen volna ezen egész charakteristica, elöszer azért, mert a' charaktert nem charakteri hibákból itélé: másodszor azért, mert ezen charakteristika az előbbivel e diametro ellenkezik; harmadszor azért, mivel a' józan kritikának legfőbb elve ellen itélt.

Hogy nem charakteri hibákból itélt a' recensens charakteremről, látni való onnét, hogy mind azok, a' miket charakteristikájának argumentumaivá tett, ha hibáknak veszem is azokat, csak olly hibák, hogy azokat legkevesebb orvosolni; a' charakteri hibának pedig megesmértető jele az, hogy az vagy egészen, vagy nagy részben mindenkor orvosolhatatlan.

De mi könnyebb mint az én hibáimat orvosolni, holott látni való, hogy, ha én „*Melisszát*" kivetem, 's néhol az *aetheri* helyett *istenit, mennyeit*, a' *virány* és *virulmány* helyett *mezőt, ligetet, halmot, berket* 'stb. teszek, 's ha *Platót* és *Sokratészt* egy két helyen másra bérmálom, tehát minden hiba meg lesz orvosolva 's az egész charakteristica le lesz döntve. Ezt pedig nem csak én, de egy gyermek is megteheti, 's a' nélkül megteheti, hogy a' munka legkisebb lételes változást szenvedne, melly ismét új bizonysága annak, hogy azok koránt sem charakteri hibák. Mert ha charakteri hiba orvosoltatik, akkor mulhatatlan nyerni kell a' költeménynek: de mit nyer az enyim, ha az *aetheri* helyett *mennyeit*, 's a' *virány* helyett *mezőt* teszek? veszt minden bizonnyal, mert az ideális szavak helyett mindennapiakat nyer, mellyek legfeljebb is csak azt a' hasznot tehetnék, hogy nem lennének olly szembetűnők mint amazok, melly szerint nyerne ugyan valamit az egész gyüjtemény a' hideg vizsgálóra nézve, de az ideális szemek előtt vesztenének a' legideálisabb kifejezések, a' dolog' valója pedig csak az maradna a' mi volt.

Én tahát, akármint forgatom a' dolgot, az illy szavak gyakori előfordúlásaiból józanon egyéb itéletet hozni nem tudok mint azt: hogy a' poéta költelmei összeszedésekor vigyázatlan volt, 's nem vette észre, ez vagy amaz szó többször jő ajakra, mint sem illene.

Ez tahát az én hibám is, de a' mint láttuk, ezen vigyázatlanságban a' legnagyobb költérek is társaim.

Hogy pedig ezen charakteristika az előbbivel egyenesen ellenkezik, láthatja a' ki ezeket összevetni tudja. Ott a' *raphaeli lélek, ömledő bőség, magas csapongás, csupa tűz, csupa erő, csupa érzés, csupa fantazia 's a' legsebesebb lángokban is szelídség;* itt az *egyoldalúság, érzeményi 's gondolati szűk kör, érzeményi 's gondolati szegénység* 'stb. olly sikoltó ellenmondások, mellyeket természet szerint összeegyeztetni nem lehet.

Ezen szembetűnő ellenmondásokat azzal akarja recensens elháritani, hogy ezen utóbbi charakteristikában a' bőséget, erőt 'stb. csak a' kifejezésekre, 's csak némelly érzelmekre és gondolatokra szorítja. De az első charakteristikában nem csak a' kifejezésekről, nem csak némelly érzelmekről, hanem az egész emberről volt szó. 'S vaj-

jon összeegyeztethető-e az, hogy a' költér a' költélyes kitételekben gazdag, a' költéri gondolatokban ellenben szegény legyen, holott ez a' kettő egy? mert a' költéri kifejezések mik egyebek mint megtestesűlt poétai érzelmek és gondolatok? — Azért mondja *Jean Paul*, hogy a' *styl nem egyéb mint maga az ember és a' lélek' legtitkosabb sajátságainak második hajlékony teste;* 's ezért mondja *Luden*, hogy a' *beszéd nem egyéb mint maga a' lélek az ő legesszköztelenebb megjelenésében.*

Ez ugyan ellenkezni látszik azokkal, miket az előbbi egyes szavaknál mondék, de valójában nem ellenkezik; mert egészen más az egyes szó, más a' költéri kitétel. Az egyes szavak és ideák csak szerei a' festésnek, de a' költélyes kitétel már festemény, az az, meghatározott, megoszthatatlan értelmű és érzelmű gondolat.

Épen illy ellenmondás itt még az is, midőn recensens azt állítja, hogy én *némelly gondolatot, némelly érzelmet a' lehetséges hévvel öntök ki ugyan, de ezen gondolatok, ezen érzelmek szűk körben forognak.* Mert ki nem látja azt, hogy a' gondolatot és érzelmet a' lehetséges hévvel önteni ki, annyi, mint a' poézisnak egész körét bétölteni: mert az érzelmek és gondolatoknak a' lehetséges hévvel való kiöntése már magában foglalja az egész lélekfestésnek a' lehetségig való elevenségét is, mivel egyedűl ezen eleven festés tette azon érzelmek és gondolatok hevét láthatóvá; az érzelemnek és gondolatnak szűkköre pedig mi lehet egyéb, mint ezen legfőbb költéri tulajdonságok lételes feloldozása?

De a' recensens még azt sem tudni látszik, melly végtelen sokat monda, midőn az első charakteristikában azt mondá, hogy én *Horácztól, Virágtól* és *Himfytől* ömledő bőséggel, magasabb csapongással választám meg magamat, 's még is legsebesebb lángaimban is szelíd tudtam lenni. Mert az illy nagy költőket a' poétai lélek' főbb emeltségében felmulni, 's a' legsebesebb lángokban is a' szelídséget megtudni tartani, olly charakteristica, melly a' legnagyobb *genie'* egész charakterét kimeríti. Mert a' legfőbb emeltségben a' szelídséget, vagy józanságot forrósággal, a' bájt erővel, az ellenkező érzelmeket egymással csak olly lélek egyezteti össze, mellyben minden erő tökélletes harmoniás emeltségben munkálkodik; 's az illy lélek a' tökélletes *genie*, 's az illy léleknek képe a' legszebb kép. 'S ezért mondja *Luden:* „*Schönheit kann sich in ruhigen Formen zeigen, lebendig aber wird sie erst durch Handlung, und die grösste Schönheit eines Kunstwerks offenbart sich im Sturm der Leidenschaften, diese gleichsam zügelnd.*"

Ezek szerint tehát, ki nem láthatja azt, hogy ezen charakteristikák engem majd a' legfőbb *geniek* közé, majd a' bő beszédű bohók közé charakterizálnak; 's ki nem látja, hogy ezeket csak úgy lehet összeegyeztetni, mint a' *nagy költért, 's Raphäelt* és a' *nemzet' kevélységét* a' *Regnárd' bolondjával* és *Lukács pappal?*

De ha igy nem volnának is mind ezek, 's tökéletes igaz volna is ez a' charakteristika, még is igen rosz volna az, mert a' józan birálat legfőbb elve ellen, nem annyira a' *művet,* mint a' *művészt* vette tárgyul, el annyira, hogy egyenesen a' legbelsőbb embert charakterizálja és mocskolja, melly szerint az egyenesen személy-sértő gúnyolattá alacsonyodik; mert a' hol egyszer a' szeretetnek és emberségnek minden egyéb törvényeket maga alá vető legfőbb törvénye megbántatik, ott semmi jó nem lehet.

Nincs a' kritikának arra sem szüksége, sem szabadsága, hogy vizsgálatinak eredményét az emberre alkalmaztassa, a' minthogy nagy képtelenség nélkül nem is alkalmazhatja. Mert hiszen a' legjobb érzelmű, és gondolatú ember is lehet igen rosz költér, 's megesne a' világnak, ha a' sokat, vagy sokfélét iró poétákon kivűl, mindenek érzeményi és gondolati szegények volnának, 's megesne a' képirónak, ha annak

művészeti tökélletét, nem a' művek' tökélletéből, hanem azoknak számából vagy sokféleségéből itélnők meg. Igy *Csokonai* felmulná *Horátzot*, 's az arabesk mázoló a' lélekfestő *Raphaelt*. Nem az a' kérdés, *mit* és *mennyit* fest a' *művész*, hanem csak az, *mint fest*, mert egyedűl ez a' művészé, amazok többnyire csak a' környezeteké.

De egyébiránt is, ki nem látja azt, hogy valamint az én gyüjteményem, úgy minden jobb lyrai gyüjtemény nem egyeb, mint különféle természetű műveknek hibridumai? Vajjon tehát a' lantosokat mind olly hibridumokká tegyük-e, mint a' recensens engem? mulhatatlan ollyanokká kell pedig tennünk, mihelyt a' művek különféle, egymással ellenkező tulajdonságait az emberre ruházzuk. Ne csináljunk tahát az emberből *quodlibet*et, hanem elégedjünk meg a' munkák' különféle tökéleteinek és hibájinak kimutatásával, az embernek pedig hagyjunk békét. Mert valamint kötelességünk a' műveket megitélni, épen olly kötelességünk az embert minden lehető módon kémélni, mivel az illy személysértő charakteristikákból rosznál egyebet senki nem tanúlhat.

Óhajtanám tehát, hogy ezen igen rosz példát kritikusaink el ne tanúlnák, hanem inkább szünet nélkül szemeik előtt tartanák ama' szép lelkű herczegnek *Gonzaga Castiglionei Aloyznak* szép szavait: „*A' természet a' mennyei fényből teljes mértéket senkinek sem ád, hanem azt a' maga oeconomiás prizmája által számtalan egyes súgárokra osztván, minden halandónak csak illy egyes súgárt nyújt. 'S ezen sugárnak tulajdon színe uralkodik annak lelkén, ez festi annak műveit, ez határozza meg az ő geniuszának jellemét 'stb.*

Így szokta halandó társait a' szép lélek kéméleni; mert tudja, hogy valamint maga nem adhat mindent, úgy másoktól sem kivánhat mindent. De vagynak, kik azt hiszik, hogy a' természet' oeconomiás prizmája az ő kezeikbe van adva, pedig az ollyanoknak legkevesebb juta.

A' *hatodik* gáncsolat az, hogy némelly költelmeim teljesek lévén ragyogó kitételekkel, csak látszanak valamit jelenteni, de valósággal minden érzeménytől, 's minden értelemtől *altaljában* üresek, mint az *Ajánlás*, a' *Török Sophiehez*, a' *szonetthez* a' *Bonyhai Grottához* szólók 'stb. *).

Hogy itt az én munkáimra ollyant mond recensens, a' mit még a' csecsemő' gegyegésére sem mondhatni, mert azt sem lehet minden érzéstől és értelemtől, még pedig *általjában* üresnek mondani a' józan olvasó, látja; de azt, hogy miért mondogat illyeket, csak akkor fogja megérteni, ha megtekinti az ő költélyi természetét; mert egyedűl ez mutatja ki nyilván, mit tart ő poétai kitételnek, mit poétai érzésnek és értelemnek. Vegyük tahát e' végből vizsgálat alá azon tán legjobb, legérthetőbb verseztét, mellyet Szemere is igen méltónak látott a' felmutatásra. Tud. Gy. 1818. IV. k. 84. l.

Vedd e' gyűrűt reszkető kezemből,
Vedd e' csókban forró lelkemet;
Néked minden órát életemből,
Értted vérözönnel szivemet!
Téged fognak által karjaim?
O te, e' keblemnek ideálja,
Melly gyakran mint nyári est' homálya
Messze lengett szél' fuvalmain.
Merre, merre lángoló hevemben?
Honnan, honnan ó nem földi kény?
Mért e' reszkető könyü szememben?
Mért ez édes órán új remény?
Bájos arczod', százszor boldog álom,
A' múltban 's jövőben nem találom.
Holtan fekszem-e lágy karodon,
Vagy merengek bő hullámidon?
Tündér kárpitot vonnak felettem
Hű szerelmünk' nyájas isteni,

*) Az itt következő idézvék a' Muzarion v. Élet és literatura IVd. kötetében 1829. lap 41, 43—53.

Érzem őket hűsen lengeni,
'S égi scének tünnek fel mellettem,
'S myrtus lombjaimnak enyhelyében,
Én, a' választott boldog, én!
Összeomlok a' kény érzetében,
'S égek Armidámnak kebelén!

Jegyezzük meg tehát ezen versezetben e' következendőket:

1. A' Hellenek, *Bouterweck* szerint, a' *kérdések'* és *ismétletek' figuráját*, mint nem poétai figurákat, a' rhetorikába utasították; 's íme, még is ezen huszonnégy sorból álló versezetnek tizenhárom sora mind illy kérdő 's ismétlő figurákkal van megrakva; mert az egymást érő: *neked, téged, értted, ó te*, szintolly helytelen ismétlés, valamint az egymást érő: *merre merre, honnan honnan, mért mért, én én.* Mind ezek kietlenségét neveli még az ötszöri felkiáltás is, el annyira, hogy az egész versezet nem egyéb, mint az egymást érő kérdések, ismétlések 's felkiáltásoknak örökös ismételgetése. De nagyobbítja ezek hibáját még az is, hogy ezen ismétlések között hat sor valami egyforma verbumtalan figurát ismétel, mint: *Néked minden órát életemből. „Értted vérözönnel szívemet"*, — *„Merre, merre lángoló keremben"*, — *„Honnan, honnan ó nem földi kény"*, — *„Mért e' reszkető könyű szememben"*, — *„Mért ez édes órán új remény."* Illyenek a' recensensnek *kedvenczei*, 's így él vissza azokkal; de vajjon, ha csupa rózsák volnának is ezek a' *kedvenczek*, nem válnának-e azok ennyi repepetálások' repetálása által csupa bojtorjánokká?

Igaz ugyan, hogy az újabb sentimentál styl, 's az érzelem' természete engednek e' részben valamit, de koránt sem ennyit. Nálam is vagynak mind ismétlések mind kérdések, de nincs ennyi, 's nem érik azok igy egymást, melly már a' dolgot egészen megválasztja, de megválasztja még az is, hogy ezek már magokban rossz-szak; mert a' beszédből a' verbumot kivetni annyi, mint annak értelmét elharapni, 's meghatározatlanná tenni, 's annyi mintha a' festő a' képet orr nélkül hagyná azért, hogy a' néző úgy is oda gondolhatja azt. Igy változtatja a' poézist a' *külső semmikre függesztett figyelem* üres zajjá, 's valóságos *Hangzatkává.*

2. A' költér a' nyelvet nem csak nem rontja, hanem inkább minden lehető módon megszebbíti; ezen versezetben pedig a' megszebbített szavak és szólások helyett illyeneket látok: *Ó te, e' keblemnek ideálja . . Melly gyakran messze . . Lengett széľ fuvalmain,* mellyeknek igy kellene lenniek: *ó te, e' kebelnek ideálja, melly gyakran messze lengtél;* mert az igen kényes magyar fül igen érzi, hogy az illy kétszeri reá mutatás, mint: e' *keblem*, felesleg való szószaporítás; 's érzi, hogy a' tárgyhoz majd második, majd harmadik személyben egyszerre szólani helytelenség. De itt a' *leng* és a' *széľ fuvalmai* sem összevalók; mert ezek nagy szelet jelentenek, amaz pedig csak kis szellőt. Egyébiránt is a' *lengés* már kimeríti az egész gondolatot, 's a' széľ fuvalma csak szükségtelen szószaporítás.

'S így a' szükségtelen *kény* és *könyű* helyett is jobb lett volna az *öröm, gyönyör* és *köny* vagy *könny*, valamint az a' helytelen: *hűsen lengeni* jobb lett volna így: *hűsen*, vagy még jobban *hűset lengetni;* így lehet azután a' *legyezőből, lengető.* Az illyenek pedig: *Én, a' választott boldog, én! Összeomlok a' kény' érzetében,* csak olly affectált, gyermekes, scenai szóllások, mellyekben a' szerelem' édes nyelvének legkisebb accentje nincs.

3. A' költéri beszédnek nem homályosnak, annyival inkább nem érthetlennek, hanem a' lehetségig világosnak kell lenni, mert leginkább ettől függ a' reáhatás' elevensége; ezen költelemben pedig, nem csak homály, de néhol érthetetlenség is találtatik, mint: *Értted vérözönnel szívemet.* Szeretőnknek adni szívünket igen is lehet,

de szeretőnkért hogyan lehet, és kinek lehet adni szívünket, én legalább nem érthetem, pedig hogy ezen *verbum* van kihagyva, nyilván mutatja az előtte lévő sor. 'S hát a' szerelem ömledezésében vajjon mire való 's mit jelent az a' *vérözön?*

Merre, merre lángoló hevemben? Vajjon miért akar a' boldogitott szerető Armida' öléből elmenni? és hová? — 's van-e ennek értelme, ideje és helye? Vagy tán az elragadtatás olly nagy, hogy az még Armida' karjai közűl is ki akarja ragadni a' boldog jegyest? Ez már valóban igen lángoló olasz hév. De az illy olasz hévnél képtelenebbet gondolni nem lehet.

Mért ez édes órán új remény? Bájos arczod, százszor boldog álom, A' múltban 's jövőben nem találom. Holtan fekszem-e lágy karodon, Vagy merengek bő hullámidon? Én ezeket nem érthetem 's nem gondolhatom el, mi lehet itt az az új remény, és az a' százszor boldog álom, mellynek képe sem múltban sem a' jövőben nem találtatik? a' mi, sem a' múltban sem a' jövőben nincs, az vagy semmi, vagy jelenvaló. Igen, de hogyan lehetne a' jelenvalót a' jelenlévő édes óra' reményének nevezni? De szint így nem érthetem ezen gondolatnak poétai képét is, mert én olly csuda lényt, a' minek egyszersmind *lágy karokat is, bő hullámokat is* tulajdoníthatnék, képzelni nem tudok. Illy nyilván való ellenmondásokkal teljes az egész mű mind kivűl mind belül.

4. A' *tárgyas költér* mikor nem ideált ád, hanem csak a' tarka valót festi, mutathatja tárgyai természete szerint az indúlatok és ábrándozások különféle szertelenségeit; de a' *személyes költér*, ki magáról szól, vagy legalább magáról látszik szólni, természet szerint ideálnál egyebet nem adhat, vagy adni nem akarhat, mert magának csak olly érzelmeket tulajdoníthat, a' millyeneket legszebbeknek lát; 's mivel az olvasó is csak olly érzelmeket láthat ő nála szépeknek, a' millyenek olly mivelt 's józan embernek, mint egy költérnek lenni kell, szájába illenek. Innét van, hogy a' tárgyas költér szabadon mutat mindenféle dühält *Orlandókat*, de a' személyes költér magából *Orlandót* és *Likofront* nem csinál; mert tudja azt, hogy a' poétai részegség csak addig poétai míg józan, 's tudja, hogy valamint az emberiségnek legfőbb charaktere a' *józan ész*, a' szerint a' poézis' legfőbb charaktere sem egyéb mint *józanság*, vagy a' recensens szavai szerint: a' *legsebesebb lángokban is szelídség.*

De ezen józanságnak, ezen szelídségnek ezen költelemben híre sincs, sőt az egész érzés legfőbb foku *szertelenség.* — Ugyan is: az a' sok *reszkető kéz, reszkető könny, forró lélek, lángoló hév, vérözönös szív, holtan fekvés, merengés, összeomlás, égés;* az a' sok kérdés, ismétlés, felkiáltás; az a' sok egymást érő *merre, merre, honnan honnan, mért mért, én én* 'stb. olly rút, olly szertelen és természetlen hagymázos rángatódzásnak typuszát veszik magokra, melly mind magában rút, mind a' dolog természetével egészen ellenkező. Rút magában, mert az unalmas egyformaság és felettébb való, *caricatura;* 's ellenkező a' dolgok' természetével, egyszer azért, mivel a' szerelem csak az ellenkező érzelmekkel való harczában elragadó és rángatódzó, de az édes órán nem rángatódzó, nem elragadó; hanem a' legfőbb fokozatig szelíd és *összeolvasztó*, az az: a' legfőbb subjectivitásnak és legfőbb objectivitásnak harmoniás egyezete, nem pedig harcza, az az: a' subjectivitás az objectivitásban elenyészik.

Az olly dithyrámbi elragadtatásnak typuszait, a' millyeneket én *Virághoz*, a' *Múzához* 's *B. Prónayhoz* szóló ódákban mutaték, ezen jelenés magára nem veheti; mert azokban a' poétai lélek a' poézisnak egész szabadságában 's objectumait el nem érhető törekedéseiben jelenik meg, itt pedig csak az ember, a' legtermészetesebb érzelmek' legfőbb harmoniájában. De egyébiránt is az én ódámban ez: *Hová, hová ránt ömledező hevem*, egészen más érze-

lemnek typusza, mint itt a' *merre, merre lángoló hevemben;* mert ez az elragadtatást még messzebb akarja vinni, amaz ellenben nálam az elragadtatást menti, józanitja, zabolázza. Igy *Chloémban,* noha ott a' vágyódó szerelem festetik, még is egészen más érzeményt fest az *égek*, mint itt; mert az utána következő: *szívem elolvadott,* tüstént megmagyarázza, hogy ott az *égés* nem egyéb, mint a' szívnek olvadása; de itt az *összeomlok* és *Armida* a' roszat még rosszabbá teszik.

Másodszor pedig ellenkezik ezen érzeménynek szertelen felcsigázása a' dolgok' természetével azért is, mivel ellenkezik a' poézisnak legfőbb czéljával — az emberiség' javával, — melly, természet szerint, valamint minden emberi tudománynak, úgy a' poézisnak is legfőbb czélja: mert lehet ugyan a' szerelemnek görög stylját, lelkiebb cultúránk szerint lelkiebbé tenni; de a' görögöktől messze távozni mindenütt veszély, 's ennyire távozni annyi, mint a' poézist 's annak legszebb, leggazdagabb tárgyát elcsufitani 's megmérgesíteni, nem pedig megszebbíteni; 's annyi, mint az emberiségnek és poézisnak' legfőbb charakterét a' *józanságot* megrészegíteni. De mit használhat akkor minden philosophiánk, ha azt másfelől poéziánkkal *practice* lerontjuk? A' poézisnak a' philosophiával nem ellenkezni, hanem legfőbb fokozatig egyezni kell, el annyira, hogy a' mit a' philosophia csak dictál, csak mondogat, azt a' poézisnak practice kimutatni és gyakorolni kell. Emeltségbe hozza a' poézis érzelmeinket, de nem azért, hogy azokat ragadozásra szoktassa, hanem egyedűl azért hogy azokat a' legnagyobb emeltségben is harmoniás játékra, vagy a' legsebesebb lángokban is szelídségre tanítsa, az az: a' legfőbb poézis nem lehet egyéb, mint eleven testbe öltözött 's leggyakorlatibb philosophia.

Ezen legszebb elvek nem tudásától, nem érzésétől van az, hogy ezen egész költelemben az érzés annyira felcsigáztatik, hogy az elragadtatás még a' maga tárgyától is el akar ragadtatni: innét, hogy a' szerelem' istenei, kik még eddig a' szerelmet gyújtani szokták, itt a' szerelmet hűteni kénytelenek, de még is a' szerelmesen, sem az istenek hűtése, sem a' myrtusok' *enyhelye* nem *enyhíthetnek,* hanem az, öszszeomlik és elég. Illy ellenmondásokkal teljes itt minden, még pedig nem homályos, hanem igen is nyilvánvaló ellenmondásokkal, mert ha csak azt mondaná itt a' szerelmes: *a' szerelmek' istenei hűsen lengetnek,* még akkor csak homályos volna e' visszásság; de mikor nyilván kimondja, hogy ezen hűs lengetést nem csak látja, hanem *érzi* is, már akkor igen nyilván ellenemond magának elannyira, hogy ezt: *érzem a' szerelem' istenének hűs lengetését,* nem itt, hanem csak tréfában lehetne mondani, mikor azt akarnók tudniillik mondani, *hűl a' szerelmünk.* Igy esik vissza a' felettébbvaló mindenkor a' nevetségesbe és ellenmondásba, 's ez a' *dagály;* a' minthogy ezen versezetnek egész poétai érzeménye nem is egyéb, mint az érzelmi dagálynak legképtelenebb neme.

5. A' fantazia, mint a' poézisnak képző ecsete teremthet különféle ideális képeket és lényeket; de ha ezen képekben a' természetnek typusza elenyészik, már akkor a' fantazia tisztátalan és természetlen, 's az egész poézis nem egyéb, mint: *rut ideálítás;* mert egyedűl ennek tisztasága egyetlenegy feltétele az egész ideálizálás' művészetének, vagy poézisnak. — Ezen költeményben a' fantaziának két műve tűnik előnkbe, 's mindenik igen szerencsétlen. Az egyik az, midőn a' reménynek, vagy álomnak egyszersmind karok is hullámok is tulajdonítatnak, mellyek természet szerint össze nem illhető, össze nem képzelhető tulajdonságok lévén, az egész kép nem egyéb, mint természetlen és értelmetlen *arabeszk.* Vagy tán a' lágy karok és bő hullámok *Ármidáé?* De igy a' lágy karokon és *bő hullámokon feküvni* és *merengni,* mi volna egyéb, mint a' *legállatibb actusnak* legprózaibb ideája? A' másik

kép az, midőn a' szerelmeskedőket az istenek kárpittal bétakarják és hűsen lengetik. Az isteneknek, mint képzelt felsőbb lényeknek, olly illetlen cselekedetet tulajdonítani, hogy azok a' *szeretkezőket bétakarják és legyezzék*, nem egyéb, mint a' *Home* által úgy nevezett *hamis fenség*, melly tulajdonképen nem más, mint a' helytelen képzelődésnek legidétlenebb neme vagy röviden: *képzeleti dagály*, az az, olly erőködése a' fantaziának, melly mennél feljebb akar menni, annál alább esik az ellenmondásba és nevetségesbe, — a' dagálynak két fő jellemzetü bélyegeibe.

Ezekből tehát nyilván láthatja az értelmes olvasó, millyen kitételeket, millyen érzést és értelmet tart Kölcsey, költéri kitételeknek, poétai érzésnek és értelemnek; láthatja, hogy az illy kitételektől, az illy érzéstől és értelemtől az én gúnyolt költeményeim minden bizonnyal *általjában* üresek, 's ugyan azért recensens máskint nem itélhetett, mint a' hogyan itélt. De úgy gondolom, a' ki tudja mi a' poézis, az nagy értelmet és nagy érzést az illy kis naiv darabokban és *poétai complimentekben* nem keres. A' legjózanabb aestheticusok szerint is az illy kis darabok, mennél kevesebbé tanítanak, annál többet tanítanak, az az: megtanítják az érzés' és képzelődés' józan utait és módjait, 's megtanítják a' poétai értelmet és érzést az *iztelen sentimentál grimasszoktól* választani. Kivált hölgyeknek valami tudós hangon írni complimenteket, csak olly izlés volna, mintha *Napoleon* az éjszaki királynét, *szajkó* és *koránérő cseresnye* helyett, a' maga kedvencz *mozsarairal* akarta volna meglepni.

Ezen gúnyolt darabok között legegyszerűbb a' *Bonyhai Grotta,* de mégis több van ebben is mondva, mint *Horátznak* ugyan illy tárgyú ódájában (L. I. oda 30.). *Horátz* névszerint hívja az isteneket *Glücere' lararinmába*, én pedig azokat jelképeikben hívom, 's ez poétaibb hívás, mint amaz, csak hogy a' *pálmát myrtuszt* 'stb. megkell a' bodza-bokortól választani. *Horátz* megelégszik a' hívással, de én messzebb is terjeszkedem. Igy van a' dolog a' többiekkel is; mindenütt *festve*, nem pedig *mondva* jő a' gondolat, melly nem hibája, hanem fő jelleme a' poézisnak. Ha azt megtudnók határozni, hogy ezen fő charakterében lehet-e a' poézis felettébb való, akkor tán azt mondhatnók ezen darabokra, hogy *képekkel meg vagynak terhelve;* de mivel azon kérdések mind eddig határozva nincsenek, 's a' recensens izlése által is meg nem határoztathatnak; tehát ezen gáncsra is csak azt kell mondanom, a' mit a' többiekre mondogattam.

A' *hetedik* 's legmesszebbható vádja a' recensensnek az, hogy én, részint ezen elő számlált hibákért, részint pedig azért, mivel az én *episztoláim* nem egyebek, mint *durva jambusokba öntött declamatiók*, tehát én már hihetőleg egészen kimerítettem magamat, 's elértem, *noha még igen jókor,* a' határt, mellyet a' természet a' poéta és nempoéta közt vona.

Mivel én, sem azt nem tudom mi a' poéta, sem azt nem értem mint merítheti ki magát a' poéta, sem azt az ellenmondást meg nem fejthetem, hogyan érje el a' poéta *igen jókor* a' határt; tehát mind erre csak azt mondom, hogy ez nem egyéb, mint: *recensensi styl.* A' német recensiók szerint *Göthe* a' poétai nevet nem érdemlette, *Wieland* pedig, *mint afféle sváb*, csak negyven esztendős korában kezdett okosodni; mi csuda tehát, ha Kölcsey a' Lessinges német kritikát követvén, azt hiszi, hogy valamint a' sváb poétának csak negyven esztendős korában jön meg az esze; a' szerint már akkor a' magyaré, inába száradhat.

De én úgy gondolnám, az illy recensiók nem egyebek, mint poétai koszorúk. Mert mikor a' recensiók a' verbumban várost, a' csapongó ódában egyszerű beszédet, a' költéri elbeszélésben troubadouri romancét, az originálban fordítást, a' naiv complimentekben sentimentál dagályt, a' sentimentál epistolában pedig naiv flosculus

lusokat keresnek és nem találnak; vajjon nem örülhetünk-e, hogy nem találnak? — Igy van pedig a' dolog.

A' mi azonban költéri leveleimet illeti, megismérem, azokban a' poézis igen csekély; megismérem, hogy azokban némelly hosszas előszámlálás tán unalmas egyformaságot ad; de nem is poétai szépségeket akartam én azokban mondogatni, hanem hasznos igazságokat. De egyébiránt is az illy inkább prózai, mint poétai beszédeket akár *pathossal* adjuk elő, mint *Juvenál* és *Persius*, akár *Witztzel*, mint *Horátz* és *Kazinczy*, de az ódai poézistól mindenkor olly messze maradunk, mint *Horátz'* episztoláji az ő ódájitól. 'S noha mondhatnám azt *Schillerrel*, hogy a' *pathos* inkább poézis, mint a' *Witz*; de mégis csak azt mondom, hogy az illy hosszú beszédeket jobb, elmésséggel kidolgozni, mert ennek szineit különféleképen változtathatjuk 's az által a' hosszú beszédet az unalmas egyformaságtól megmenthetjük, mellyet természet szerint a' komoly *pathos* meg nem engedhet.

Végre a' recensens rimes verselésemet megtámadván, szokása szerint itt is a' rövid vocalisból hosszút csinált 's gúnyolódással kezdett kritikáját gúnyolódással fejezi bé. Mellyre csak ez feleletem: igen szeretném én is, ha jobb rimeink volnának, de ha nincsenek, czéltalanságnak tartanám olly törvényeket szabogatni, mellyeket minden lépten nyomon által kell hágnunk, ha csak úgy nem akarunk rimezni, mint némelly divatszerű verselőink. De egyébiránt is úgy látszik, hogy az illy törvények nem a' művészetnek, hanem csak a' mesterkélésnek törvényei. Az illy törvényeket pedig, inkább a' mesterkélés' százéveiben fojtanunk, mint terjesztenünk illik; mert tudjuk azt, hogy az emberek gyakran csak azért kezdenek és sanctionálnak holmi csecsebecséket az irodalomban, hogy *Corregióval* elmondhassák: *én is festő vagyok!* Be jól mondá *Batteux*, hogy *a' tudományoknak a' góthok annyit nem ártottak, mint a' hiú elmék.*

A' VERSFORMÁKRÓL.

Megjelent a' Tudom. Gyüjtem. 1826*beli IVd. kötete* 85—99. *lapjain.*

Mivel a' versformák három főnemre oszlanak: a' görög, a' rimes metrumu, és metrumtalan rímes formákra; 's mivel mind ezen forma nálunk divatban vagyon, tehát méltán illik kérdeznünk, mellyik szebb és jobb, mind magában, mind reánk nézve. Mert tudnivaló az, hogy minden különös nyelvnél különös szempontok adhatják elő magokat. De egyébiránt is tapasztaljuk azt, hogy a' magyar korántsem figyelmez úgy a' példákra, mint egyéb nemzet, hanem valamint mindenben, úgy a' literaturában is, minden magyar, szabad ur akar lenni, 's e' részben is nem bottal, hanem okkal móddal akar vezettetni.

Egész nemzetek egy két példára rímes verseiket metrumba szedték; a' németek pedig olly sentimentalis, olly idealis képzelt metrumot fogadtak el, a' millyent szem nem láthat, fül nem hallhat, még is festeni, muzsikálni, tánczolni akar. De hogy a' magyarral illy könnyen bánni nem

lehet, azon ne boszonkodjunk, hanem inkább örüljünk; mert a' látni akaró érzi magában a' látásnak tehetségét, a' rendetlen erőket pedig könnyebb elrendelni, mint az erőtlenséget erővé emelni. Ugyan azért ne dorongozzunk, hanem fejtsük ki a' dolog' természetét, 's a' látni akarók látni fogják azt, a' nem akarók pedig hangicsáljanak, a' mint nekik tetszik; a' dolog egyébiránt is egyre mén, mert közönsége mindig lesz mind a' lantnak, mind a' dudának. De térjünk a' dologhoz.

A' vers nem egyéb, mint az ének' vagy tánez' természetét követő beszéd forma; melly, mint külső része a' poézisnak, egyenesen alája esik a' szép müvészeték' legfőbb, legközönségesebb törvényének, a' mi nem egyéb, mint a' régi *aristotelesi* értelmezés: a' *természet' szép utánzása.*

Szép utánzata a' természetnek pedig az, mi az emberrel és természettel egyez, vagy magyarázólag, *a' mi az embernek és az emberiséget illető dolgok' legfőbb jellemeivel és czéljaival öszve illik*. Mert az ember csak magát szereti leginkább, 's csak magát látja legfőbb szépnek el annyira, hogy a' legfőbb ideákban az Istenekben sem láthat egyebet, csak emberi szépet. De mivel érzi, hogy része mind a' Teremtőnek, mind a' természetnek, tehát magával együtt szereti Istent, és természetet is; de hogy mindeniket jobban szerethesse, mindeniket részint megemberesíti, az az, megszebbíti, részint pedig a' magok valóságaiban hagyja, vagy azok természeteit utánazza, mert a' szeretet nem *egységet*, hanem csak *összeegyezést*, vagy *harmoniás különféleséget* kíván; az az, az embert és emberiséget illető dolgoknak nem *minden*, hanem csak *legfőbb* jellemeit és czéljait hozza harmoniába a' költér.

Ugyan azért, a' természetet szépen utánazni, annyi, mint azt részint szebbíteni, részint pedig utánazni, vagy rövidebben: *utánazra szebbíteni utján;* 's innét látni való, hogy mind a' költéri szebbítés, mind a' költéri utánazás, nem *minden*, hanem csak *főbb oldalu* szebbítés és utánzás; mert a' minden oldalú szebbítés természetlenséget, a' minden oldalu utánzás pedig másolatot, prózai természetet, vagy igazában szólván, *majmolatot* ád; mert a' természet' végtelen egymiségeit egészen másolni nem lehet. Ugyanazért minden költéri szebbítésnek és utánzásnak egyik legfőbb, legközönségesebb törvénye az *egyszerűség*.

Az embernek legfőbb jelleme a' józan ész, vagy okosság, legfőbb czélja lelki természetének harmoniás kifejtése, emelése, szabadsága, 's ezen maga szépségének közlése, tovább terjesztése, 's ez által a' lelki teremtés' munkájának örökös folytatása.

A' józan észnek legfőbb, legközönségesebb törvénye: a' *józan középszer;* melly valamint az észnek, úgy az ízlésnek is legfőbb, legközönségesebb törvénye: mert az ember, valamint lelkére Isten és a' többi állat között középen áll, úgy testi természetére nézve is igen egyszerű és középszerű a' többi állatok között, 's ugyanazért minden *egyszerűben* és *középszerűben* a' maga legbelsőbb valóját látja és szereti.

A' lélek' harmoniás kifejtésének és közlésének, valamint legfőbb törvénye is a' *szabadság*, az az, az emberi középszerbe szorított, részint véges, részint pedig végtelen szabadság; véges t. i. a' testiekben, végtelen pedig a' lelkiekben. Innét van, hogy olly kedves előttünk az énekben és tánczban, a' meghatározott hangokban, és mozdulatokban a' szabad könnyűség; érezzük t. i. mint uralkodik a' lélek a' testen, mint emeli felül azon magát, mint játszik azzal szabad könnyűséggel; érezzük, hogy a' legelevenebb, a' testen leguralkodóbb, legszabadabb lélek a' legszebb lélek. Innét van, hogy az önszereteten, az az, a' magán felül emelkedő léleknek szabadsága olly isteni szépnek látszik előttünk.

Ezen elvek lesznek tehát azon legfőbb szempontok, mellyek szerint aesthetikai vizsgálódásinkat a' versformák körül intézgetni fogjuk, és pedig illy formán:

A' görög forma utánazza az ének' természetét háromfelé módon, úgymint: a' meghatározott számú szótagokból álló sorokkal, a' különféle nyugpontokkal, és a' metrum' tánczával.

Az ének' külső természete áll a' hang' hullámos szállongásában, annak különféle megszaggatásaiban, nyugpontjaiban, és az egyforma hangok' visszafordulásaiban. — Hogy a' görög forma az éneknek három elsőbb jellemét nyilván utánazza, látnivaló; de követi az még az egyforma hangok' visszafordulását is, a' metrum' egyforma contourainak egyezetével, csak hogy ez nem olly éles, nem olly másoló 's minden oldalú utánzás mint a' cadentiáké; hanem csak egyszerű, egy oldalú, középszerű, de épen azért szépizletü követés.

Ez a' forma tahát megegyez az ének' természetével, de még az ember legfőbb törvényeivel a' józan *középszerrel* és *szabadsággal* is; mert tudjuk azt, melly szabad természetű ezen forma, 's tudjuk melly nagy szabadsággal bántak és bánhattak azzal az okos görögök.

A' metrumtalan rímes vers utánazza az éneket szintúgy háromfelé módon, úgymint: a' meghatározott számú szótagokból álló sorokkal, a' különféle nyugpontokkal és a' cadentiákkal. Ez a' forma tahát közelít a' görög formához, egyszer azért, mivel szintúgy csak háromféle módon utánaz; másodszor azért, mivel szintúgy csak egy nemű stylban utánaz; harmadszor azért, mivel valamint a' görög az egyenlő hangok' visszafordulását csak bizonyos szépizletü távulatban követi, úgy ez is az ének' hullámait nem meghatározott metrummal ugyan, de valami szép gördületű 's változatú hangokkal, bizonyos távulatban követi, vagy követheti. Ez a' forma tahát a' maga nemében szintolly egyszerű természetű és szép valamint a' görög; mert a' metrum' hijánosságát eléggé kipótolják az igen élesen követő, igen éneklő és pittoresk cadentiák, az igen meghatározott számú szótagok és nyugpontok, elannyira, hogy ez minden metrum nélkül is sokkal élesebben utánazza az éneket, mint a' görög formának sokkal csendesebb és szabadabb metruma, úgy hogy épen az a' szépizlethiány van benne, hogy igen élesen utánaz; de egyébiránt igen megegyez az emberhez illő józan középszerrel és szabadsággal, 's csak annyiban különböz a' görögtől, hogy a' metrum inkább a' tánez', a' cadentia pedig inkább az ének' typusa.

A' metrumba szedett rímes vers ezen egyszerű formáktól távozik kétféleképen, úgymint: az utánzásnak számát eggyel szaporítja, és az utánzásnak két különféle természetű styljait keveri öszve, úgy hogy ez nem csak énekel, mint a' szabad rimes forma, nem csak tánczol, mint a' görög, hanem egyszerre tánczol és énekel. Ez a' forma tehát mind azért, mivel az utánzat számát szaporítja, mind azért, mivel két különféle stylokat kever öszve; látnivaló, hogy igen messze távozik a' szépizletü középszertől, egyszerűtől és szabadságtól.

Ugyanis, a' Hellenek, úgymond *Bouterwek*, a' festett szobrot és rimet, az az, rimes metrumot, ugyan azon egy okból nem szenvedhették. Nem szenvedhették pedig azok a' festett szobrokat, az én átlátásom szerint, egyszer azért, mivel a' contour' legfinomabb vonulatit az ecset' színei eltakarták, a' szinek' legszebb árnyékozatit ellenben a' contour feloldozta, semmivé tette; melly szerint egyik müvészet a' másikat elrontván, egyik sem jelenhetett meg saját tökélletében; másodszor azért, mivel a' különféle müvészetek a' figyelmet megoszták, meggyengíték, megzavarák, 's ugyanazért sem egyik sem másik müvészet' szépségét tökéletesen érezni nem engedék; — harmadszor pedig azért, mivel a' görögök igen jól érezték azt, hogy a' müvészetnek a' természetet csak bizonyos középszerű, szépizletü távulatban utánazni, nem pedig másolni, majmolni kell.

A' festett szobor már nem szépizletü kép, hanem csupa természet, vagy maj-

molat, melly azt a' határt, azt a' szépizletü középszert és távulatot, mellyeknek a' müvészetet a' mesterkéléstől és természettől meg kell választaniok, csaknem egészen elrontja. 'S így mennél inkább elrontatnak ezen határok, annál inkább elenyészik a' műnek minden szépizletü becse, elannyira, hogy ha a' szoborra még ruhát is aggatunk, 's azt még énekelni és tánczolni is megtanítjuk, már úgy az egész művet gyermekes bábbá alacsonyítjuk.

Követheti az ének a' fülemile' hangjait, de ha azokat egészen másolja, egészen fülemilévé válik, már úgy a' müvészés általmegy a' természetbe, 's megszünik emberi, vagy szép ének lenni. Utánazhatja a' *Hilleri* symphonia az orkánt, mint a' *Philidori* a' menydörgést, de csak bizonyos távulatban és középszerben; mert ha azok egészen másoltatnak, a' szépizletü gyönyör helyett igen szépizlettelen rémülést adnak. Muzsikába teheti *Teleman* a' kapuczédulát; de valamint *Hillernek* és *Philidornak* alúl kell az orkánon és menydörgésen szállaniok, úgy *Telemannak* a' kapuczédulán felül kell emelkednie, 's mindeniknek bizonyos távulatban kell állani a' tárgytól, vagy a' természettől; mert a' harmonia' érzelme, az az, a' szépnek érzelme, nem *egységet*, hanem csak valami középszerű, egyszerű, főbb oldalú összeegyezést, az az, *harmoniás különféleséget kiván.*

Innét van, hogy a' poézis mindenkor csak egyszerű, középszerű, főbb oldalú utánazást és szebbítést kiván; mert valamint a' többszerű utánzás majmolatot, a' minden oldalú pedig másolatot ád: a' szerint a' többszerű, sok oldalú szebbítés feleslegvalót és mesterkélést: a' minden oldalú pedig természetlenséget szűl, mellyek természet szerint mind annyi feloldási a' harmoniás különféleségnek, vagy a' költéri szépnek.

Minden harmonia *középszert* és *különféleséget* tesz fel magában; mert a' különféle, egymással ellenkező, tarkaságot adó többféle egyiséget, csak úgy hozhatjuk mind egymással, mind az emberiséggel harmoniába, ha azoknak élesebb sajátságait a' szépizletü középszerre szállitjuk, vagy emeljük.

Innét van, hogy valamint minden szépnek legfőbb, legközönségesebb alkotója a' szépizletü *egyszerű* és a' *középszer;* épen úgy minden szépnek legfőbb, legközönségesebb feloldója a' szertelenségnek különféle neme. Ez a' szépizletü *középszer* a' poézisban a' *középpont* és *középtető*, hol minden szépnek központosulni kell, mert ez a' *középpont* és *középtető* maga az ember. Ezen elv szülte a' *Hellenikának* örökös nagy harmoniáját, melly az embert magával, az istenekkel 's az egész természettel olly szép harmoniába hozta. Innét van, hogy a' Hellenek mindenben csak a' józan középszert, a' szép egyszerűt 's a' legközönségesebbet szerették, 's minden szertelent olly igen kerűltek, elannyira, hogy még a' magában szép különösséget is távoztatták, úgy hogy *Winkelmann* szerint ezen okból nem adák az asszonyi szép alaknak a' magában szép ajak gödörkét.

Ezen elvek szerint lett az, hogy valamint egész poeziájok igen egyszerű, úgy az ő versificatiójok is egyszerű 's olly szabad, a' millyent mi megkésérteni sem mernénk; mert ők tudták, hogy az ember középszerűnél egyebet sem elő nem hozhat, sem el nem fogadhat tökéletesen; 's tudták, hogy mind a' testi, mind a' lelki világban az emberi természet' kifejtődésének legfőbb törvénye és czélja a' szabadság.

Ezen elvek elfeledése tette a' romantikát mind lelkére, mind kérgére nézve szertelenné, 's ugyan ez szülte a' rimes metrumot is, mellyre mind azok, a' mik a' festett szoborra mondvák, reá illenek, 's mint különös müvészetre többek is, úgymint:

1. Valamint a' festett szobron a' kétféle müvészés egymást feloldja, 's a' szépizletü utánzás helyett majmolatot látunk; — úgy a' metrumos-rimes versben, az

igen éles, igen éneklő cadentiák a' sokkal csendesebb metrumot, vagy egészen eltakarják, semmivé teszik, 's akkor nem egyéb a' metrum, mint szükségtelen, káros nyüg, melly semmi szépet nem ád, de rútat sokat adhat. 'S ugyan azért tiltja azt a' szépizlet, mert tiltja a' józan okosság és szabadság; vagy ha olly hágdozó és éles a' metrum, hogy azt a' cadentiák el nem nyomhatják, akkor figyelmünket a' kétféle stylok megosztják, zavarják, fárasztják, gyengítik, sem egyik sem másik styl kellemeit tökéletesen érezni nem engedik. Hanem ellenben éreztetik az ének' természetének nem egyszerű, nem szépizletü utánzását, de felesleg való, szertelen majmolását, melly az ének' szépizletü typusza helyett mesterkélt majmolatot és gyermek-bábat ád; éreztetik, hogy minden styl csak a' maga sajátságaiban jelenhetik meg tökélletes fényben és jellemben, 's hogy a' különféle sajátságoknak öszvezavarása tarkaságot és szertelenséget szűl. Éreztetik, hogy az igen éneklő rimes vers olly igen élesen utánazza az éneket, hogy az már magában is inkább másolat, mint szépizletü utánzás, a' metrum' tánczával együtt pedig csupa tarka szertelenség. — Éreztetik, hogy az aprón lépdező jambusban és trochaeusban nem olly sikoltó ugyan ennek az íztelen *leonicumnak* szertelensége és dissonantiája, mint a' hágdozóbb metrumokban, de még is a' *leonicum* a' jambusban is csak *leonicum*, 's nem egyéb, mint szertelen *caricatura*, 's a' rútnak kisebb fokozata; mellynek egész meséje csak az, hogy a' *leonicumnak* dissonantiáját a' hágdozóbb metrumokban észrevettük 's elvetettük; a' csendesebb metrumoknál ellenben nem vettük észre és azt szépnek tartjuk.

2. A' kézi szépművészetek nem igen egyebek, mint szép játékaink; de a' költelem az emberiségnek leglelkiebb, legfőbb realitása, ugyan azért annak komoly méltóságával sokkal inkább ellenkezik a' gyermekes majmolat, mint a' festett szoboréval.

3. A' fül sokkal kényesebb érzőnk, mint a' szem, mert tapasztaljuk azt, hogy a' leghitványabb kép sem tesz egyebet szemünknek, mint azt, hogy azt nem gyönyörködteti, de a' muzsikában minden szertelen hang igen sérti füleinket. Innét van, hogy a' rosz tánczost mosolyogva nézzük, de a' rosz muzsikát boszonkodva halljuk; ugyan azért a' fület sértő vers sokkal rútabb, mint a' szemet eléggé nem gyönyörködtető festett szobor.

4. A' festett szobornál csak a' szobor' contourja mázoltatik be; de a' versben a' léleknek contourja, mellynek csak egy jó eszméjét is bemázolni nagyobb rút és nagyobb kár, mint a' világnak minden festett szobra, mert a' lélek sokkal kényesebb a' fülnél is, a' bemázolt eszmével pedig nem csak egy két szem veszt, hanem az egész lelki világ.

5. Mivel ez a' forma igen muzsikál, a' figyelmet a' lelki muzsikáról igen a' külső hangmuzsikára vonja, melly mind a' költért elrontja, mert muzsikussá teszi, mind a' hallgatónál a' lelkiebb befolyást megzavarja, 's az által az egész poézist a' külső semmikre fordított figyelem üres hangicsálássá alacsonyítja.

6. Különösen pedig az igen rimtelen 's igen kényes természetű magyar nyelvben ezen formának igen szoros korlátai, a' poezisnak legbájolóbb szépségét, a' beszédnek és gondolatoknak szabad könnyűségét, mulhatatlanúl megrontják, mellyre már is elég kietlen példákat láthatunk.

7. Ezen formának szertelenségeit a' legfőbb fokozatra viszik az olasz *sonettek*, mellyek a' leggyermekesebb mesterkélésnek, a' legczéltalanabb artistai kötélen tánczolásnak igen eleven másolatai, 's mellyek nem csak a' legkikeresettebb békókban és gyermekes össze vissza kerengésekben énekelnek és tánczolnak, de *Jean Paul* szerint, minden bizonnyal elől hátul vagynak csengőkkel.

Ezek tehát az én jó szándékkal megfontolt gondolataim rimes verseink iránt; de mivel ezen verseink többnyire énekeink' formáji, 's mivel a' metrumtalan formára az mondatik, hogy az a' metrum' nem léte miatt az éneklésben hangzatsért ád; tehát szükség e' részben is a' metrum' befolyását tekintetbe venni. Mellyre nézve tehát e' következendőket jegyzem meg:

1. Azt a' ellenkezést, melly a' metrumtalan vers és ének között látszik lenni, nem a' szokott jambusnak és trochaeusnak igen szabadon változó 's határozatlan mértéke, de a' legszorosabban nótához szabott metrum sem hárítja el; mert akár a' positiós, akár a' positiótlan vocalist nyujtsa meg az ének, mind egy, úgy hogy, a' *jegenye* helyett nem mondhat *jégényét*, tehát az *ember* helyett sem mondhat *émbért*, mert ha a' positiótlan rövidnek nyújtása rút, a' positiós rövid vocalisnak nyújtása sem lehet egyéb, mint rút. Következéképen az ének' mértékének egészen különbözni kellene a' szokott metrumtól, úgy hogy minden hosszú helyeket, nem positiós, hanem természetesen hosszú vocalisokkal kellene megrakni; mert ha szabad a' positiós vocalist az éneknek nyújtani, természet szerint szabad a' positiótlant is; ha pedig az szabad, úgy én meg nem foghatom mire való a' metrum.

Ha tehát a' szokott metrum az ének' nótájával megegyez, akkor sem több a' semminél, ha pedig azzal ellenkezik, melly többnyire úgy szokott lenni, akkor roszabb a' semminél, és valóságos dissonantia, olly dissonantia, a' millyent a' metrumtalan formáknál korántsem érzünk, mert ott nincs a' metrumra függesztve figyelmünk. Melly szerint, ha énekeinket czéltalan metrummal terhelni nem akarjuk, tehát természetesen új metrumot kell készítenünk, 's valamint a' költért a' compositornak, úgy a' compositort a' költérnek olly szorosan alája kell vetnünk, hogy azok egymás nélkül meg se mozduljanak. De ki nem látja, hogy ez a' szükségtelen nyüg mindeniknek egyiránt ártana, és egyiknek sem használna; holott Teleman szerint még a' kapuczédulát is muzsikába lehet tenni.

2. De ha az uj metrummal eleget tennénk is az éneknek, hogy tennénk eleget a' szavalásnak, holott ezek természeteiben ellenkezet is vagyon. — Ugyan is a' szavalás' természete egyenesen megkivánja, hogy a' rövid és hosszú, positiós és positiótlan, a' lágyabb és keményebb hangok valami egyirányuságban váltogassák fel egymást, hogy a' hangzat' egyformaságát elkerűljék; az éneklést ellenben, minden kemény és positiós hangok nehezítvén, itt ezeket távoztatnunk 's csak lágy hangokat és könnyű articulatiókat kell válogatnunk, úgy hogy, *Himfynek* ez a' sora: „Szerelem-e az avagy nem", a' szavalásra nézve hibás, az éneklésre nézve pedig igen jó, olly jó, hogy a' legszorosabban nótához szabott metrumnál is jobb, mert a' szokott metrum az egyformaságnak eltávoztatásáért positiót is kiván, a' positio pedig mindig nehezíti az éneklést. Vajjon tehát mellyiknek tegyünk eleget? a' beszéd' szépségének ártsunk-e vagy az énekének? Igy szorít bennünket egész természetünk a' *józan középszerbe!* Ugyan azért ha nem lehetünk egész muzsikusok, legyünk egész költérek, kedvezzünk a' fülnek mint lehet, de a' lelket a' fül' dobjának alája ne vessük, mert a' mi publicumunk a' lélek.

9. De igen különös az előttem, hogy azon fülek, mellyek előtt már a' cadentiák úgy bemázolták a' csendes metrumot, hogy ezen kétféle stylok' ellenkezetét meg nem érezhették, épen azok a' fülek érzik a' metrumot az ének' orkánjában! Holott én azt érzem, hogy az ének' ereje, melly mindent elragad 's minden közhangokon, mint a' költéri lélek a' prózai világon, egészen felülemelkedik, nem csak a' csendes metrumot, de csaknem az egész beszédet elnyeli 's magával ragadja. Hiszen ha ez így nem volna, hogy tudná a' német a' maga durva nyelvét énekre emelni, holott a' német metrum' medve tánczához képest, a'

magyar kapuczédula is pindaroszi darutáncz? Pedig még is látjuk azt, hogy mind a' német, mind a' metrumtalan franczia nyelveken elég szépen lehet énekelni; de ha úgy nem lehet, mint az olasz nyelvben, annak okát nem a' hijános olasz metrumban, melly tán rosszabb a' semminél, mert hijános, hanem a' nyelv' lágyságában és a' szellemben kell keresni.

Melly szerint látni való, hogy én akármint gondolkodom, a' rimes metrumokban semmi jót nem találok; hanem azt igen is látom, hogy azok azon iztelen időknek és nemzeteknek caricaturáji, mellyek a' szépet mindenkor a' csecsebecsében, a' bábokkal tömött épületekben, mázos pofákban, lisztes tornyos parókákban, bufánokban 's más illy példátlan iztelenségekben keresték és látták. De ha az olly nemzetek, kiknek metrumjok sincs, még is metrumoznak, ezt az iztelenséget nem érezték is, kell azt a' magyarnak az ő igen férfias izlete és szabad lelkülete szerint éreznie, 's ohajtom is hogy érezze. Mert ámbár a' mi muzsikátlan időnkben azt nem mondhatjuk *Platóval* és *Aristotelesszel*, hogy a' *nemzeti létel a' hurhangtól is függ;* de csak ugyan mondhatunk annyit, hogy költélyeinkben a' nemzeti szellemre figyelmeznünk illik, mert a' nemzetiségnek, nagy része a' nemzeti izlés.

Ugyan azért ohajtnám, hogy e' részben is azon az úton maradnánk, mellyre minket felserkent geniusunk' első intése vezetett. Ez az út a' józan *középszernek és szabadságnak* útja vala, mellyen az észláng szabadon szárnyalhatott, a' nem az pedig legalább csúffá nem lett; ohajtanám, hogy által látnók azt végre, hogy a' müvészi tökélet nem artistai kötélen-tánczolás, valamint a' költér nem muzsikus; által látnók, hogy valamint ezen különféle ideák összezavarása szülte ezen czéltalan formát, úgy ezek elválasztása azt örökre eltörülné. De reménylem is, hogy valamint ezen ideákat elválasztjuk, azonnal látni fogjuk, hogy a' *kötélen tánczolónak* igen is legnagyobb mestersége az a' mi legnehezebb; mert mesterségének czélja nem egyéb, mint tehetségeinek a' különféle nehézségek' meggyőzése által csudáltatása; a' költérnek ellenben egész tudománya 's annak minden czélja a' józan okosság' és izlés' törvényei által szorosan meg lévén határozva, neki a' szükségtelen nyügöt a' józan ész, a' fesleg piperét pedig az izlés egyformán 's igen nyilván tiltja.

Igy szintén a' muzsika, része ugyan a' költelemnek, de azt a' lelki muzsikának alája kell rendelni, mert a' muzsikát is egyedül a' lélek teszi széppé; annyival inkább pedig a' költelemben nem a' hang' muzsikája, hanem egyedül a' lélek a' legfőbb czél, a' léleknek legfőbb czélja pedig a' szabadság, mellyeket a' költérnek nem elfojtani, hanem emelni, szebbíteni illik. Innét van, hogy a' lantosok' atyja, Pindarosz, *numeris fertur lege solutis*, és bátran megszegi a' törvényt, mihelyt a' lélek úgy kivánja; mert a' ki a' lélek' szépségét érzi, az azt semminek fel nem áldozza; 's ha a' zengelmes fülű *Hellenek* igy tehettek a' metrummal, vajjon mi szüksége van akkor a' mi cantilenáinknak arra, holott mi azoknak nótájikat se tudjuk? Vagy mi szüksége van arra a' németnek, holott még a' consonans betűket is alig tudja megválasztani, 's holott még azt sem hallja, hogy nincs görög hangmértéke.

Legkevesebb a' félvak emberi állatot még siketebbé és vakabbá tenni; de vajjon illik-e azt szükségtelen szükségekkel terhelni? Dicséretet érdemelnek a' francziák mind azért, mivel általlátták, hogy metrum nélkül is eleget énekelhetnek; 's általlátták, hogy metrumot, a' hol nincs, a' németek szerint nem lehet, 's nem szükség gyártani. Róma már mesterkélt, mi pedig még csak a' góth iztelenség' csecsebábjaival vivánk; 's innét van, hogy a' költér muzsikussá akar lenni, 's nem tudja, hogy a' muzsikában a' legegyszerűbb furulya felmúlja *Pindaroszt*, a' muzsikus pedig csak úgy közelít a' költérhez, mint *Marsias* Apollóhoz.

KRITIKAI LEVELEK.

1829—1834 *között.*

(Ezek után: A' KRITIKÁROL, Értekezet.)

Üss, de hallgass meg.

Themistoklesz.

I.

Elgondolám, édes barátom, ha mindenben egy hiten leendünk is, mint nyelvmüvészek vitázni fogunk. A dolog' természetében van az, hogy számtalan szavainkat, számtalan szólásformáinkat s azoknak még számtalanabb helyzeteiket, változataikat mindenkor ugyanazon egy szempontból nem tekinthetjük, nem minden ember, de még ugyanazon egy ember sem; holott azt is minden szempontnál számtalanul különféle ok és czél majd igy majd amugy intézi, néha pedig az okok' egyenlő mértékét, a legszorosb latolónál is, a pillantat' különféle szelleme majd erre majd amarra billenti.

A' miből természet szerint csak az következik, hogy ha a nyelvtudomány' minden alapjaiban egészen egyezünk is, de mégis beszédünk soha egy nem lehet, mert szellemünk' legbelsőbb természete szerint az örökké változni fog. De következik az is, hogy, mivel én e részben egységről álmodozni sem tudok, egész nyelvtani háborúnk csak olly háború fog lenni, mint a szeretők' pere, olly per t. i. melly csak a megbékülés' örömeit szokja késziteni. Jer tehát, édes barátom, vizsgáljuk rendre azon szavakat, mellyek neked nem tetszenek, s halld okaimat, mellyek miatt nekem azok tetszenek.

1. *Müvészet.* E helyett, ugy hiszed, jobb *müvészség*, mert igazabb. Első tekintettel, ugy van, igazabb; de az első tekintet ritkán legfőbb tekintet. Mert ha jól meggondolod, hogy a *müvész* és müvészet csak ollyan mint *vadász* és vadászat, *halász* és halászat, *madarász* és madarászat stb.; tehát látni fogod, hogy a *müvészség*, szobrászság csak ollyan mint *vadászság* és halász*ság;* látni fogod, vadászat és vadászság egészen különféle, úgy hogy, a vadászatot és halászatot igen kedvelheted, a vadászságot és halászságot ellenben korántsem, mert se *jáger* se halászlegény lenni nem akarsz; látni fogod, hogy a *vadászság* személységet és tisztséget jelent, a *vadászat* pedig jelenti azok' tárgyát, azaz tehát, a vadászságnak tárgya a vadászat, és ez a vadászat *ars* és *Kunst*, a vadászság pedig *Kundschaft;* s látni fogod, hogy a dolog épen így levén a müvészettel és müvészséggel, a *müvészet* nem egyéb mint maga a *Kunst* vagy *poézisz*, a *müvészség* pedig épen annyi mint a költér egyetem.

Ez igy lévén, vajjon mellyik tárgya a szépizléstannak, a poezisz-e vagy a költér egyetem? a müvészet-e vagy a müvészség? a szobrászat-e vagy a szobrászság?

Illy formán látod, édes barátom, hogy a *müvészet*, ámbár nem olly mindennapi hasonság szerint van alakítva, mint: *müvészség* és mesterség, mégis egészen jó;

a *müvészség* ellenben mind értelmére mind hangjára nézve igen hibás: értelmére nézve hibás, mert minden bizonnyal a szépizléstan nem a poétaságrol, hanem a poeziszrol szól; s így a hangra nézve is, kérdést nem szenved; a *müvészet* igen szép, a szobrászság' és müvészég' ász*sága* és ész*sége* ellenben igen rút.

Valóban különös az, hogy mi ezen szót: *mesterség* helytelennek látván, a helyett másikat alakítánk ugyan, de ezen másikat is épen azon helytelen szavunk' helytelen hasonsága szerint alkoták! De én ugy gondolom, valamint első iróink nem mondának: képiróságat és képfaragóságot, hanem mondának: képirást és faragást; ugy mink annyival inkább már most ne analogizáljunk a helytelen *mesterség* szerint, s ne mondjuk: müvészség, szobrozóság v. szobrászság, hanem mondjuk: müvészet, szobrozat és szobrászat, mert mindez nem egyéb mint szebbített hangu müvészés, szobrozás és szobrászás, mellyek természet szerint épen olly alkatu és értelmü szavak, valamint a képirás és faragás.

Azon ellenvetésed: nincs *müvészni*, tahát *müvészet* sem lehet, hidd el nekem, semmit nem nyom; mert épen igy nincs *alkni, képelni, természni, közelni, távulni*, még is van *alkat, képlet, természet, közelet* és *távulat*. S vajjon ha most nincsenek ezen igéink, nem lehettek-e valaha s nem lehetnek-e még? S ha a hosszu széles *müvészkedés, füvészkedés, kertészkedés* helyett, vadászat', halászat', madarászat' stb. hasonsága szerint, *müvészet, füvészet* és *kertészet* lesz, vajjon mit vesztünk vele? vagy mit nyernénk azzal, ha a *vadászat* helyett *vadászkodást* mondanánk?

Másik ellenvetésed az, hogy a' *müvészet, képzet, képirat, szobrozat* stb. nem müvészést, képzést, képirást és szobrozást jelentenek, hanem a cselekvés által meglettet, az az, müvet, képet és szobrot. Igaz, hogy több illy szavunk' értelme már elváltozott, mint p. o. *rajzolat, épület, képzelet* stb.; de az is igaz, hogy ezen elváltozott értelmek nem egyebek mint váltott gyermekek; mert eredet szerint ezen két szólásforma szintolly egy, valamint a *vadászat* és *vadászás*, *halászat* és *halászás* stb.

Innét van hogy még a változott értelmüeket is majd igy majd amugy forgatjuk, p. o. *iromány* majd irás majd irat, a *festemény* majd rajzolás majd rajzolat, a *képzelmény* majd képzelés majd képzelet s igy *megfogás* — megfogat, *bényomás* — bényomat stb. Egyébiránt pedig nyilván látjuk hogy a magyar általában igy beszél: könnyü mivéletü, munkálatu, szántatu, boronálatu föld; nehéz kaszálatu rét, nehéz nyiretü birka stb.; melly szerint valamint van *aratás, vetés*, épen úgy van *szüret;* s valamint van *emberképzés, nyelvképzés*, épen ugy van *emberképzet* és *nyelvképzet*, mellyek értelmükre nézve egészen egyek ugyan, de hangjokra nézve igen különböző érdemüek, mert ki nem érzi azt, hogy a sok *ás, és, ság, ség* nyelvünket igen nyersíti, s hogy azokat minden lehető módon fogyasztanunk illik?

Vagy tán azt hiszed, hogy nyelvünk' hasznára lesz az, ha a *képzet* és *szobrozat* tárgyjelentők lesznek? Igaz, nem árt ha tárgyainknak különféle neveket adhatunk; de mikor van *kép* és *képzemény* [1]), *szobor* és *szobrozmány*, nem látom, minek a harmadik?

2. *Mel*, *mell*, pectus, *melly*, quid quod. Nagyon csudálom hogy neked jobbnak látszik ugy, ha mind a két értelemben csak *melly*-et irunk! De nem látod-e, barátom, hogy a szónak valamint leglételibb tökélye a határozott értelem, épen ugy leglételibb hibája a kétértelmüség? Mi természetesebb pedig mint ezen hiányt ugy orvosolnunk, a mint a nemzet' nagy része már nyilván kimutatta?

---

[1]) A *képzeményt* a *képzelmény*től meg kell választani: a képzet és képzés adja a *képzeményt*, a képzelet és képzelés pedig a *képzelményt*.

Vagy tán neked *ly* olly valami szépség, hogy annak még a beszéd' lelkét, az értelmét is fel akarod áldozni? Valóban nagy korhely az izlés! legnagyobb pedig a nyelvképzői izlés! Gondold el, édes barátom, én azt csak valami költött hangnak, s ezt is csak valami váltott gyermeknek nézem; s ha azt nem tudnám, hogy egyedül az volt és lehetett az *l'* és *j'* veszedelmes antagoniájának békéltetője, töstént kivetném irásombol; hanem így igen is maradjon a békéltető és legyen szép. Csak arra kérlek, ne nézzük azt olly nagy szépségnek, hogy a miatt még nyelvünk' értelmét is megzavarjuk, vagy azzal helyesirásunkat igen megterheljük; sőt fordítsuk azt nyelvünk' fentebb szükségeire; a hol pedig nem szükség, ott lassanként, az antagonia' felriasztása nélkül, fogyaszd.

Ezért nálam a quid quod — *melly*, a pectus pedig *mell*. S így lehet több illy kétértelmű szavunk is, mellyen illy formán segíthetünk. Van pedig még több, mellyekből a szükségtelen *ly*-et méltán kifeledhetjük, p. o. *tellyes, felyül*, holott ezek gyökerei *tel* és *fel;* így *tavaly*, mert itt a *raly* nem más mint val — vel; *béklyó*, a mi nem egyéb mint békoló, s így Károly, Angoly stb. legyen Károl, Angol.

3. Ezeket: *fönt — föl — sötét — ösmerem* stb. inkább szeretnéd így: fent, fel, setét, esmerem. E részben igen egyetérzek veled; mert a helytelen kimondásbol szivott rossz szokást követni, nekem is visszatetszik. De mind e mellett én különbséget teszek, *felettem* és fölöttem között. Érzem a különböztetni kellést *fent, feles*-nél is, hanem ezeknél *e*-nek a mi ajkunkon háromféle hangoztatása segít.

Jegyz. Nem venné-e terhelésül? az olvasó, ha e folyóbeszék végen ismét nehány jegyzetet találandana. A következő mast-tal, most helyett B. dunántuliasan él. M*a*st, *ma* bol *hodie*, úgy lön, mint bizva, lanka, tető-böl: bizvást, lankást, tetőst, tetest.

II.

Mast olvasám a [1]) Felső magyarországi Minerva 1826beli 2d. negyede 702—704d. lapjain, Igaz Sámuelnek 1826-ra kiadott Hébéje' birálatát Kazinczytol s megvallom neked, nagyon kedvetlen érzelmekkel olvasám, nem azért hogy abban a mi keresztes szonett háborunk' szidalmait ellenem megujítá; hanem azért mivel abban egész valóját olly szinekben mutatá, millyenekben én nem illy sok tökélyü lelket és igen kedvelt tanítómat, de legkisebb ellenségemet sem szeretem látni.

Ugyanis, nemcsak meg nem eléglé ezen ősz barátunk az „Élet és Liter." köteteiben ellenem vívó s az olasz formákat védő genialis okerők' diadalmát; de jónak látá itt még a' leghatalmasb okerőt is, tudniillik a' *példát*, ellenem hozni, még pedig olly arczczal és segédeszközökkel, millyenekre csak a legerőtlenebb ügy' védői szorulnak.

[1]) Berzsenyi, e kéziratában már átaljánosan nem tevé fel, *a'* és *'s*-nél a kihagyójegyet. Maga jött-e erre, vagy vevé Horvát Endrétől Sándor Istvántol? nem tudom. Sándor István, Sokféléje V-dik darabjának még 1789b. kijött lapjain megkésérté nyilván régibb illyen irásmód' néhány nyomán, Horvát Endre pedig ezt követé Árpádában 1831, mert régi szót is többet veve tőle által, valamint a *Jelenkor* szerkesztője, első éveiben. Ujabban Szemere Bertalan hagyá el, *l. Utazás külföldön*, 1840; így Hetényi János, Honi városaink befolyásarol . . . irt s jutalmat nyert pályamunkájában 1841. Hasonlóan látjuk a Kisfaludy társaság évlapjait 1841. X. Y. Z. könyvet 1841. Kisfaludy Károl minden munkái 3. kiad. 1842. a Hirnököt, Világot, Dr. Bugat és Flór Orvosi tárát stb. Meghagyom tahát e czikken kezdve Berzsenyinek erre térését, s követem én is, mert egyszerit. Tíz ivnyi munkában talán 5000 kis pettyet nem fogok kipeczkelni tollambol, most pedig e munka derekán adva bucsut e felezifrázatnak szedőm is hamarább végezheti; Berzsenyi akarata pedig úgy teljesül mintha maga tenné a sajtójavitást. És ha e körül így járok el, megtartom ról, ről; tól, től; ból, ből helyett hasonlóan az általa később felvett rol, röl, tol, töl, bol, böl irását. Megbeszéltük volt ezt, miképen lenne ez által mindjárt hajlokonyabb hangmértéküvé nyelvünk.

Döbrentei Gábor.

Sophismáinak veleje ez:

1. Hébe' némelly versei leoninusok; tehát az uj iskoláé az igazság, s a kik az illy verselést bábozatnak nézik, azok barbarusok.

2. Ezen barbarusok a világost és természetest mondják szépnek; tehát Vásárhelyi érthetetlen és természetlen verse a magyar poézisnak dísze.

3. A poézisnak nem vesztegleni, hanem előbbre menni kell; tehát már mast a régi görög metrum nem elég, hanem kell uj Ráday-metrum is, olly metrum tudniillik, mellynek rejteményes törvényei szerint Hébe' legszebb művét, Kisnek Nyári éjszakáját, szintugy leoninusok közé lehet keverni, valamint előbb Kisfaludy Sándor' remekeit.

Mosolygod ezeket, barátom, de hidd el nincs kedvem tréfálni, hanem minden bizonnyal ez veleje egész kritikájának, a mit magad is által fogsz látni, mihelyt azt megtekinted. Addig is pedig halljuk mast miket mond Vásárhelyi versére:

„Hébének legszebb darabjai közzé tartozik *a' Költő' vágyása*, l. 168. Vásárhelyitől, bár az kevésnek lesz' érthető, mint maga az éneklett tárgy. Gondolatjai magasak, érzései mélyek, nyelve tudós nyelv, és ha minden Stanzát kitoldana még két sorral, hogy a' schéma nyolczas rimmé váljon, ez a' darab volna lyránknak eggyik legpompásabb járdallású [1]) éneke; poézisünknek egyik első-rendű dísze, kevélysége.

Lesujtott fővel lantja a' kezébe',
Komordan ül a' Költő 's révedez:
Bánat köztt homloka hajúl ölébe
És szellemesbb virányin éledez.
Bájos berkekben andalg képzeménye,
Mig szebb hangokra fejlik érzeménye.
Mereng magasdan léte túlhatárán,
Szebb néztein esengve kéjeleg;
Fenn honjában távol képzelte' várán
Valósúl keble, a' szűz, a' meleg.
Csak szép, igaz fejlik ki szelleméből,
'S egy új világ támad fel képzetéből.
Leszáll, 's hattyúként tükröző vizébe',
Lassúdan távolabb evedz, evedz,
Kiömli sérelmét az ég' ürébe,
Mellyet titkos bánat szívére edz.
Ábránd körökben létesül világa,
Árboczczán függ a' lant 's rajt' myrtuszága.

„A dal' sötéte, igy folytatja magasztalását Kazinczy, melly olly igen illik a tiszta felfogást nem tűrő tárgyhoz, itt érdem és nem hiba. Az olvasó csak sajdítja a' mit az ihletett neki mond, és ha maga költő, gyönyörködve látja megújúlni lelke előtt az ihletés szent hatásait. — De vissza térünk a' lelkes Költőhez, 's itt adjuk utolsó gyönyörű két stanzájit:

Lerántja, borzadás köztt, végre lantját,
'S feltűn hevült lelkében éneke,
Eltörli bőszültén az éj' homályát
Fejlő keblének végső zengzete,
És égi ihlettől körülölelve,
Reá-borúl az Istenség' szerelme.
Már csendes keblek köztt mereng az ének,
Magasdan a' nap' túlhatárain,
'S arany menyegjében sérült szivének
Emelkedik vágyása szárnyain.
'S felkenve szellemétől énekének
Szelíden vég bucsút ad életének.

Látod-e, kedves barátom, hogy a' leoninus, neologismus, mysticismus és több efféle csuda tévő *ismus*, melly igen könnyen alakít nálunk nagy poétákat!? De én ugy hiszem, nem üres ábrándozatok, hanem csak szép gondolatok lelkítik a poéziszt. Itt pedig nem szép gondolatot, de semmi gondolatot és semmi érteményt nem látok; hanem igenis látok illy gyermekes változatokat:

[1]) Szebben mondatik ez igy: legpompásb járdalatu.

Szellemesb virányain éledez,
Bájas berkekben andalg,
Magasdan mereng léte tulhatárán,
Szebb néztein kéjeleg,
Fenn honjában képzelte várán,
Uj világ támad képzetéből,
Ábránd körökben létesül világa,
Magasdan a nap tulhatárain,
Szívnek arany menyegje stb.

Mind ezek mondom nem egyebek, mint ugyan azon egy idea kitételeinek változatai, mellyekből természet szerint csak az látszik, hogy az üres ifju érez, ábrándoz, de érzelmeit gondolatokká világosítani, s a mi még több gondolatait szépekké alakítani még nem tudja, az az tehát még korántsem poéta; mert a poéta nem egyéb mint szép gondolat, és képzelem s érzemény.

Hát midőn illy kis dalban az illy kedvenczek: *komordan, magasdan, lassudan* és ismét *magasdan*, igy egymást érik, nem látod-e melly izlet jelentkezik? s nem látá-e ezt Kazinczy? az a Kazinczy, ki egyebütt a legcsekélyebb mikrologusi pepecscsel szokott bajlódni és fontoskodni?

De mind ezeknél rémítőbb az, miként itt Kazinczy, kinek szavait a részeg ifjuság falva nyeli, a mysticismus mellett, ezen a tudományok legdühültebb pusztitója mellett, illy kiáltólag apostalkodik! Igy valóban egész költérletünk ma holnap Mowbray boszorkány lakzijává bűbájoltatik, hol a mysticus vendégeket ambrózia helyett szél- és habétkek fujjákfel! Illy hamis aesthetikák és kritikák' következete az hogy már mast egész époszaink, egész dalgyüjteményeink vagynak illy szél- és habétkekből *kotyvasztva*. Mert ugyan kérlek mi csuda, ha az üres és a poézis első hatályai által elragadtatott ifjú illyeneket, illy tisztelt müvésztöl hallván, s az által igy fel pálinkáztatván, mi csuda mondom, ha a helyett hogy zavaros érzelmeit elrendelni és megvilágositani ügyekeznék, még inkább megrészegíti magát s abban keresi a költéri tökélyt, hogy őtet senki ne értse.

Tegyük tehát aesthetikánk' ezen mérge mellé az ellenmérget, s mondjuk meg, a szépérző ifjuságnak, hogy érzelegni, ábrándozni, uj szavakkal fényelgeni, értelmetlenül habatolni minden gubó tud; hanem szépeket gondolni, a szép gondolatokat elrendelni, azokat valami kerekes egészé alakítani, s minden lehető elevenséggel és tisztasággal elővillantani, csak a legjózanabb és legtisztább fényü lélek' dolga, s illy lélek legyen a poéta.

De továbbá maszlagnak nézem én itt még azt is, hogy ezen nagy béfolyásu nyelvtudósunk ennyire köti költéreinkre az ő tudós nyelvét! És ugyan kérlek, mit lát ő tudós nyelvnek? mit egyebet mint az egymásra halmozott uj szók kavarczát? S vajjon nem tudta-e azt Kazinczynk, a mit grammatistáink is tudnak, azt tudniillik, hogy mind a görögnél mind a rómaiaknál épen az aprózón tudós nyelvre és tudóskodásra vágyás szülte a költéri nyelv bábelességét!

Vagy tán itt is azt gondolá Kazinczy: „Nem botol az ki helyén tudva s akarva botol?" Igen, igen, de én ugy látom, valamint: *botol*, egészen rosszúl van mondva, *botlik* helyett, s *botol* csak annyi mint *botoz;* ugy ezen egész gondolat nagyon rosz és sok tudvabotlások kutfeje, olly kutfő, melly miatt minden bizonnyal sok tudvabotlókat megbotol még a tudva nem botló kritika.

Bizony kár volt Vásárhelyit illy homályosba vezetni, sőt abban erősíteni, mert lelkesség képzelem sok látszik érzelmeiben, csak egyszerűbben nyiltabban fejezte volna ki azokat. Kazinczyt e dicséretekre itt csak az gerjeszté, mert láta megint ifjút az ő általa ajánlott Ráday versmértékkel, már hát hibáinak is védője eltakarója lett, csakhogy az ifju az ő pártján maradjon. Csuda hogy ezt is nem kiáltá, mit szokott: ifjú! leveszem koszorumat homlokomrol s tiedre teszem.

III.

Halljuk, édes barátom Kazinczyt, tovább:

„De ennek alkalmával legyen szabad egykét technikai intést adnunk azoknak, kik a Ráday-nemben gyakorolják erejeket: Mig a' Hexametrista nem ismeri a' hoszszú syllabáknak más nemét, mint a' mellyet vagy accentus vagy az ugy nevezett positio (rövid vocalist követő két consonans) tesz hosszúvá 's minden vocalist, mellynek accentusa nincs, vagy két consonans nem követ, rövidnek veszen: a Ráday-szchémáju Költő az accentus nélkül álló vocalist azért, hogy két consonans követi, *kemény* syllabának ismeri, de nem ismeri hosszunak; ellenben az accentus nélkül álló vocalist is megvonja, némelly helyen (szee-relem, vee-szedelme), ha úgy kivánja a' hely. Spondeust bátran veszen jambus vagy trochéus helyett, de a' jambust a' trochéussal 's a' trochéust jambussal, vagy igen ritkán, vagy épen nem cseréli fel; az illy felcserélés elszenvedhetetlen dissonantiát csinál. Illyen itt e' sor: *Mellyet titkos bánat szivére edz* — mellynek három első lábai igazán spondeusok de trochéusi hangzattal, holott a' versezetnek jambusokban kellene szökdelgetni. Tegyük igy: *Szivére mellyet titkos bánat edz*, 's a' vers ollyan a' milylyent a' Szchéma kivánt.“

Ezeket hallván, meghökkensz tudom velem együtt nagy tudatlanságunkon, holott mink ezen csudamértékről mindeddig semmit nem tudánk! Ugy vagyon, édes barátom, mig mink a régi mellett veszteglünk, addig mások uj világokat foglalnak s olly rejteményes metrumra bukkannak, mellynek egyik füle olly finom és kényes, melly nemcsak hosszu és rövid hangokat hall mint a mienk; de még a hangok fokait is megméri, s hall jambus- és trochaeus-hangzatu spondeusokat, s hall hoszszu-, rövid-, kemény-, fél- és középhangokat; másik füle pedig olly fonák, hogy a hosszut rövidnek, a rövidet ellenben hosszunak hallja, a mint a hely kivánja!?

Vagy tán még igazábban fogjuk fel e titkot, ha azt félsüket metrumnak tekintjük: mert nyilván van az, hogy csak az accentusos vocalisokat érti, az accentustalan vocalisokat pedig csak alig avagy épen nem hallja; mert különben hogyan mondhatná a rövid vocalist hosszunak, a positiósat pedig nem hosszunak, holott a positiós vocalis kimondása még hosszabb időt és hangot kiván, mint az ollyané, mellyet csak az accentus tesz hosszuvá?

De továbbá nyomozódhatunk még igy is: Ez a metrum egyfelöl olly igen muzsikás akar lenni, hogy a poézis és muzsika technikáit egészen összezevarja, ugy hogy még *dur mol*, s tudja mi hangokat is tapogat; másfelöl pedig épen ugy gondolkodik mint az egyszeri muzsikus: *ha akarom vemhes, ha akarom nem vemhes!* az az tahát, annak egész törvénye csak ez: Hogy jobban láttassál muzsikálni és előmenni mint a zrínyiverselők, pengesd a szokott metrumot a hol könnyen megy; a hol pedig nem akar menni, ott mond: hogy a muzsikai metrumban a rövid hosszu is lehet, valamint a' hosszu rövid is, ha a hely ugy kivánja; mert természet szerint az ének mind a hosszut megröviditheti, mind a rövidet meghosszíthatja, p. o. szeerelem, veeszedelme stb.

És íme innét láthatod, mint fog velem kezet a muzsikai metrum! Mert nem épen állítám-e azt, hogy az ének az egész beszédet elnyeli? s nem épen annyit tesz-e ez, hogy az ének a rövidet hosszuvá, a hosszut pedig röviddé teheti? Ha pedig ezt teheti, a minthogy minden bizonnyal teszi is; tahát látni való, hogy e részben a muzsikai metrum az én elvemen épül és igaz; hanem más részről még ezen kérdéseket kell megfejtenünk, ha a dolog titkába akarunk hatni, ugymint:

1. Ha az ének avagy hely a rövid vocalist hosszuvá, a hosszut pedig röviddé kivánja és tudja tenni, miért kivánja azt csak némelly helyen?

2. Melly helyek kivánják és tudják ezt és mellyek nem?

3. Kivánják-e azt valòjában azon helyek, avagy csak türik, az az, törvénynek nézzük-e azt vagy csak szabadságnak? és mi a törvénynek oka, a szabadságnak pedig határa?

4. Ha ez a metrum olly kényes, hogy a jambus mellett, még a trochaeus hangzatu spondeust sem türi, miért tür egyéb sokkal nagyobb rendetlenségeket?

5. Ha a jambus mellett a trochaeus szenvedhetetlen dissonantiát csinál; honnét van az, hogy a jambussort, a nyugpont után egészen és nyilván trochaeizálva szavaljuk? s vajjon a metrum realitása a papiroson van-e vagy a szájban?

6. Ha a hangok fokait mérjük és illy spondeust mint ez: *látunk,* trochaeus hangzatunak veszünk; vajjon az illyen: *látánk,* tiszta spondeus-e, avagy az accentus és positio miatt trochaeus hangzatu? stb.

Mind ezeket mondom meg kellene még fejteni, ha a dolog' egész valójába akarnánk hatni; de mivel én már gyakran tapasztaltam, hogy az illy mély dolgok soha sem egyebek csak czifra szókba burkolt semmik, vagy a mi még rosszabb, csak valami tulságok tulsága; tehát bizom ezen kérdéseket Kazinczy iskolájára, én pedig eléneklem Kisnek gyönyörű *Nyári éjszakáját*, mellyet szintolly rosszul nézett ugyan Kazinczy metrumosnak, valamint Kisfaludy Sándor' szép dalait; de azért mégis minden bizonnyal füledhez, és szivedhez fognak minden hangjai simulni.

1.

Csendes éjszakán járkálok
'S hány varázslatot találok.
Gyenge szelek,
Falevelek,
Hold-beszélgetést susognak,
Távul patakok zuhognak.

2.

Árnyak árnyat ölelgetnek,
Mint a' kik hiven szeretnek.
Hegyek völgyek,
Fenyők tölgyek,
Merre hold sugári hatnak,
Csuda képeket mutatnak.

3.

Mik laknak itt? halmok, térek,
Gnómok, szilfek vagy tündérek?
Mint bujkálnak,
Hogyan válnak,
Széppé, semmivé kényekre?
Mint épithetnék czekre?

4.

De fenn, az ég üregében,
Csillagok dicső fényében,
Változatlan,
Határatlan
Hűség ragyog, nem vak kényen,
Hanem örök szép ösvényen.

5.

Alatt képek jőnek mennek,
Fenn nyomos hely van mindennek.
Égi fények,
Szép remények,
Vagytok ti kétes szivemnek,
'S utmutatók életemnek.

Hiszen így akármellyik zríni nemü dalban énekben is találsz majd itt, majd amott spondeust, trochaeust, s ha Kazinczy részrehajlósága, neki keresztyénedik, úgy a *Miatyánkat* is mértékes rimü versnek fogja hirdetni.

Valóban nem egyéb Kis János figyelme itt, hanem: inkább választott szót trochaeusi ejteményüt a hol csak lehetett, de

meg a gondolatot csak ollyan szó' oda szoríthatása kedveért össze nem zsugorítá. S ezt helyeselem. Igen is kényesebb fül sorozza most már a zrini-versnembe is csak a hizelgőbb hangzatot, s meg ne eligedjék, mindjárt a legelőszer észbejutottal. Igy térünk a megismert igazra, így nem veszteglünk makacsul a régi mellett, nem pedig csak úgy, ha Kazinczy hosszunak vagy rövidnek parancsolt hangozatit, miként Kisre irá, elfogadjuk. De én még azt kérdem itt, kedves barátom, miért nem akarta hogy én még ifju koromban a Ráday nemet válasszam, miért hagyá helyben akkor midőn kéziratomat össze vissza corrigálta, a zrini nemet nálam? Akkor ömlöttek rám dicséretei úgy, hogy azokat sokalanom kellett.

IV.

Távul legyen tőled, hogy felőlem azt véld, mintha én Kazinczy nagy érdemeit nem ismerném avagy kisebbíteni akarnám; most is szintugy tisztelem én őtet mint valaha, s megvallom hogy ő nekünk olly remekműveket is ada, mellyek költérletünk örök diszei fognak maradni.

De ha én Kazinczyban a philosophust annyira nem csudálhatom, mint a poétát, s ha látom, hogy annak némelly elvei hamisak, némelly virágai mérgesek; kivánod-e hogy én azokat ne lássam és ki nem mutassam; holott tudom azt, hogy minél nagyobb az ember, annál terjedőbbek annak hibái, s annál inkább kötelesség azoknak ragadályát gátolni? Hogy pedig Kazinczynak vagynak hibái, s hogy az ő hibái sokkal ragadósabbak, mint az ő szépségei, azt eléggé tapasztaljuk.

Tekintsd meg Minervánk' hetedik évi folyamának harmadik kötetét, s látni fogod abban, hogy Kazinczynak életirója már utánazza a sirversben Kazinczynak azon minap ejtett hibáját, midőn a *fölfelé* helyett ezt mondá: *felfele;* mert ime már a sirversben is ott áll a *mindenfele*, a *mindenfelé* helyett! S hiszed-e hogy, ha a kritika illyeket meg nem ró, még olly sirverseket is kap Kazinczy, mellyekben nem csak *felfele* és *mindenfele* lesz; de lesz még *másfele* is!

Tekintsd meg továbbá Kazinczynak egy másik életrajzolatát, a magyar tudós társaság névkönyvében, s látni fogod hogy ezen csufnevet: *aggastyán*, mellyet Kazinczy gunyképen ada másra, holta után, valami pajkos Nemesis által, visszanyeré! Hogy tahát még mink is, több költér társainkkal együtt, *aggastyánokká* ne legyünk, nem szükség-e nyilván kimondanunk, hogy az *aggastyán* csak csufnév, és nem egyéb mint *Ágoston;* mert a magyarok a vén embert *öreg Ágostonnak* szokták csufolni mint az öreg asszonyt *vén Dorottyának*, és csak a tótos tájakon változott az öreg *Ágoston*, *aggastyánná.*

Innét van, hogy ezen nevek nálunk majd egészen kimentek szokásbol; noha régi levelekben, valamint Ágoston, ugy Dora, Dorka, Dori, Doris, Doricza, gyakran találtatnak. Jegyezzük meg tahát ez uttal azt is, hogy nagyon hibáznak azok, kik Dorát Dorottyának nevezik, mert ez már mast minden bizonnyal csak csufnév, melly mindig nevetséges mellékideákkal jár.

Visszatérvén pedig Kazinczyhoz, ne unj meg, ha annak még egypár ragadékony hibáját előhozom. Láttuk, hogy ő azon káros balitéletét, melly szerint az irásnyelvet, kizárólag a tiszai szóejtésre akará szorítani, már majd egészen uralkodóvá tette, s elég csóragot [1]) kelle türnünk, mig nyelvünk' gazdagságának legtermészetesb forrását megnyithatók.

Csak ezen csekély észrevételekböl is által fogod tahát látni, mennyire kell vigyáznunk, hogy Kazinczynak tagadhatatlan sok szépségeivel együtt hibáit is magunkban meg ne örökítsük. Ugyan ez okbol

---

[1]) Csórag annyi mint: durung és cselőke. *Berzsenyi.*

ohajtanunk is kell, hogy annak minden jobb műveit valamelly igazságszerető művértő minél előbb vizsgálat alá vegye, mert bizony sokáig fog ő még köztünk élni és munkálni.

Akkor világosodunk fel majd felőle mint könyvbiráló felöl, ha kifejlend, kit miért sujtott csipett, vágott ölt, vagy virágozott fel és tövisezett meg. Mert következetes nem volt. Egyegy embernek ugyan azon müvét magasztalá is, gúnyolá is.

Ollyan volt ő mint egy búja tavasz, mellyet a kertész nem mindenkor győze; s elég dolgot hagyott a kritikának, melly annak minden terményeit igazán meg akarja ismertetni. Illik pedig illy ritka elmét mind jobb mind bal oldalairól tisztában látnunk, hogy sok erényével együtt hibáit meg ne kedveljük, avagy szemeteivel együtt kincseit el ne hányjuk.

Erkölcsi képét sokan balul ismerik. Előttem lebengősdi volt. Dicsekvék Virág, Dayka, Kis' szeretetével. De Kisfaludy Sándor, Horvát Endre, gr. Dessewffy Jósef, Döbrentei, Kölcsey, Kisfaludy Károly, Helmeczi, tőle elfordulának. Sőt sokban Szemere is. Én ő vele mindig furcsa viszonyban álltam; mert valamint én ő benne a költért szerettem, egyéb alapokban pedig vele ellenkeztem; épen ugy érze ő is én irántam. Innét lett az, hogy ő énvelem egyfelől a journalokban vitázott; másfelöl pedig barátságos leveleiben folyvást szeretkőzött elannyira, hogy számos leveleit ritkán győzém válasszal; s mikor én iránta meghültem is, akkor is gyakran próbálá velem a régi levelezést megujitani; a mi pedig igenis szép lélekre mutat.

Ő benne a lelki barátság és szépirás, mind lelki, mind technikai értelemben, valami győzhetetlen szenvedély volt. Ő neki mindig kellett barátkozni és írni, még pedig mindig szépet és szépen írni, ugyhogy utolsó levele is, mellyet nekem utolsó évében irt csupa pictura volt [1]).

Volt ő benne egy kis hiuság és könyelmüség, mellyek szerint barátjaival és egyéb tárgyaival, ugy az igazsággal is néha könnyelmüleg bánt s megelégedék magával, ha valami szépet tudott mondani, a nélkül hogy a dolog komolyabb oldalaival bajlódnék.

Innét van, hogy valamint az ő kritikája csak külkritika s minden nézetei csak külszinüek; szintugy az ő érzelmei is mind a barátságban mind a haragban nagyon hajlékonyok valának, ugyhogy szintolly könynyen bonta barátságot mint köte, s gyakran barátjaival ellenkedett is barátkozott is egyszersmind, noha mind e mellett az is igen igaz, hogy ő csakugyan mindig sokkal hajlandóbb volt a szépre és jóra.

Igy midőn a mi ronda szonett háborunkban, ellenem elmondá a mi szépet mondani tuda, csakhamar megbáná tetteit s igy ira nekem: „*Kevélykedem azon szerencsémmel, hogy fényedet láthattam, hogy engem szerettél!*“

Mosolyogsz erre tudom, barátom, valamint első tekintettel én is mosolyogtam; de fontolj meg mindent, s érzeni fogod velem együtt, hogy Kazinczynak ezen lépése igen szép, igen szeretetre méltó könynyelmüség vala. Mert akár győzőnek, akár meggyőzetettnek érzé magát, minden esetre nagyon szép, nagyon nemes charaktert mutata, midőn megtámadójához igy simula, s elhiszed ha mondom, hogy a hiu halandók között csak az illy öngyőzet is ritka erény.

De hidd el azt is, hogy ez a szép lélek olly kebel felé nyujtá engesztelő kezeit, mellynek engesztelésre szüksége nem vala; mert én benne a szépirót mindig szerettem, s csak azon kártékony elveit ostromoltam, mellyek szerint ő a magyar poézis menetelét, melly a nagy rómaiak és görögok

[1]) Kazinczy meghalt 1831b. aug. 22d. Utolsó levele Berzsenyihez a nálam lévő csomóban 1829b. julius 3d. mellyet az előbeszédben is említék. Ezt érté-e Berzsenyi, vagy volt még egy, 1831-ben irott, nem tudom.

felé vala indulva, az istelen troubadourok utjára fordítá.

Én ezt mindenkor messzeható tévedésnek láttam; mert tudtam a poézis messzehatásait és mindenkor azt hittem, hogy csak annyiban emelkedünk, a mennyiben ama két nagy nemzethez közeledünk. Ő ellenben a poétát néha csak floristának nézé, s nem látá, hogy a bölcs görögöknél a lélekképzet egészét a poézis képezé.

Alapnézeteink illy ellenkezetéből folytak minden ellenkezeteink. De ugy hiszem, hogy az elüziomban a görög charisoknak is bényujtá már Kazinczy az engesztelő áldozatot.

V.

Teljes igazad van, kedves barátom; az *alkalom* szó' származtatásával valóban nagy bakot lőttem! A német *Gelegenheit* téveszte meg. De mivel mast egy erdélyi könyvben látom, hogy ott az *alkalom* annyi mint *alku;* tahát hihetőbb hogy ennek adók az ujabb értelmet. Jegyezzük meg azonban itt még azt is, hogy én az óta Baróti Szabó Dávid kisded szótárában épen ugy látám az *alak* szót magyaráztatni, mint azt én magyarázám, az az: annyit is jelent mint: *szép.*

Igy igazad van s megismerem azt is, hogy ellenbirálatom gáncsolt kitételei csak olly tökéletlen kitételek, a millyenek többnyire az aeszthetikázókéi szoktak lenni. Mert mig az egész aesthetika nem egyéb mint különféle s gyakran legellenkezőbb vélemények' kavarcza, 's mig annak alapjai olly határozatlanok, hogy minden aeszthetika, mint a' lőesei kalendáriom legalább hét országra szól; addig teljes határozatu kitételeket az aeszthetikázóktol sem igen várhatunk; ollyanokat pedig, millyeneket még ellenkezőink se tudnának félre magyarázni, még akkor sem, ha olly határozott is aeszthetikánk mint a *Tízparancsolat.*

Botlunk, kedves barátom, minden bizonnyal botlunk! De épen mivel illy botlékony emberkék vagyunk, ohajtnám, hogy kritikánk ne elnémító, hanem csak szeliden oktató lenne. Mert jól mondja a magyar: hogy a négylábu ló is botlik s a vak is talál néha patkót.

De egyébiránt is nem nyujtanók-e beszédünket szent Ván' énekévé, ha minden kitételünket ugy körül akarnók irni, hogy annak genealogiájából legkisebb pereputty se maradjon ki? Én ugy gondolom, a kik meg akarnak benünket érteni, azok könynyen megértenek; ellenkezőinknél pedig hasztalan koczogatunk, mert azoktol örökre el vagyunk választva. Igy fogom én néked Kölcsey' gáncsainak hibáit kimutogatni, a nélkül hogy az ő kritikájának minden pereputtyait illetném: mert tudom azt hogy te azok egész becsét, nélkülem is jól érted.

Ugy látszik Kölcsey nem tudja azt, hogy mikor az aeszthetikázó a szépről, költérről s poézisrol általában beszél, nem azok számtalan nemeiről, hanem csak azok legfőbbeiről beszél, az az: a legfőbb költéri szépről, legfőbb költérről és legfőbb poézisrol; mert ha azt tudná, nem gáncsolna engem azért, hogy a szépet csak a vegyületben állítám lenni, sem pedig azért hogy én ezt mondám: *a hol izlés nincs, ott poéta sincs.* Van igen is, de millyen? s nem mondhatjuk-e azt, hogy a költér csak addig költér a meddig izlése van, holott valamint az izlés, ugy az egész poézis nem egyéb mint szépérzés?

De különös az is, hogy ő engem, az egyesnek és vegyületnek szépségeire nézve Engelhez utasít, holott Engel nyilván ezeket mondja: „Aus mehrern Tönen und Farben also kann durch schickliche Verbindung Schönheit hervorkommen; sie sind die Elemente der Schönheit, wie die Realitäten der Vollkommenheit. Eben darum nehmen sie Theil an der Benennung, ob sie gleich an sich, als bloss einfache Empfindungen, *noch nicht schön sind.*" — Vagy tán a *Benennung* teszi a nagy kérdést? De én nem arrol beszélek, hanem a dologrol.

A mit a Hellenek' költéri nyelvéről és lyricumárol mondék, azt Bouterweck után mondtam s reménylem hogy ő utána lehet is holmiket mondogatnunk, mert kérdésen kivül, Jean Paul mellett, a németek között ő legtudósabb aeszthetikus. Ez pedig koránt sem azt mondja, hogy a görög költéri szóejtést a prózaitol csak a képletek, uj szavak és szólások választák el, hanem nyilván kimondja, hogy a költéri szóejtés az atticismustol független volt; kimondja, hogy a költéri nyelv' nemlétét a költéri figurák csak egy részben pótolják; — kimondja, hogy valamint a németek, ugy minden ujabb nemzetek, sem individuumtol sem valami oskolátol egyéb költéri nyelvet nem várhatnak, mint holmi régi és uj szavak s holmi idiotismusoknak uj *Kauderwelschét*, a mi legfelebb is csak valami uj oskolanyelv lehet. S vajjon hogy mondhatná azt Bouterweck, ha a görög költéri nyelvet a prózaitol csak a képletek és uj szavak különböztették volna meg? holott természet szerint mind a' németek mind egyéb nemzetek képletekkel és ujitásokkal eleget *kauderwelschez*hetnek.

Barthelemy azt jegyzi meg, hogy Homerosz' nyelve egyik szójáráshoz sem volt kötve, hanem a görög nyelv' különféle szójárásaibol olvadt össze; s ugy hiszem innét folyt a görög költéri nyelvnek azon fő jelleme, hogy valamint az atticismustol, ugy egyéb szójárásoktol is egyiránt független volt. Ezért ohajtanám én hogy nyelvünket egyik szójárásunkoz se szoritanók, hanem mindeniktől egyiránt függetlenné tennők. Mégis mast szememre vetik a' dunántuli szavakat; e részben is jobban tudám én tahát, hogyan kell költéri nyelvet alakítani össze.

Azonban megengedj, kedves barátom, hogy illy szörnyű tudósságba bátorkodám ereszkedni! De tudod hogy ha egyszer a tudósság' szent szelleme fejünkre száll, nem csak minden nyelvről, de még minden nyelveken is tudunk beszélni mint az apostolok. Nekem pedig épen kell valamit gondolnom, midőn olly tudatlannak néznek, mintha én az előttem lévő könyvből ezen három szót sem tudnám leirni: *ennek munkái elresztek.* Egyébiránt látod azt is, hogy én esztendőkig lesem várom a mi nagy görög tudósainkat; de mikor csak azt kell látnom, hogy: hallgatás lön Izraelben, mit tegyek egyebet mint: megyek a' patakhoz, szedem a kövecseket; mellyekkel is a csóragos szonetthaborut ujra imígy folytatom:

1. Iszokratesnek, Cicerónak s az egész mivelt Europának példája (mivel csak példa, még pedig igen helytelen példa) semmit sem bizonyít. Iszokratesz olly gubó volt, hogy egész életét egykét oratiójának cziczomálásával tölté el, nem csuda ha ezen bohóságbol ragadott valami Cicerora, s nem csuda ha a nép gyengébbei kedveért néha illyenekhez is folyamodott; de az volna csuda, ha illyenekre a Cátok ezt nem mondták volna: „Oh melly nevetséges consulunk van!“ Cicero, Kazinczynk' itélete szerint is, csupa hiuságokbol volt gyurva. Vajjon tahát, ha az illy hiu gyuradékok annyira vetemednek, hogy még a prózát is rimezik, következik-e onnét, hogy poéziánk minden hiu cziczomák' gyurománya legyen? — Nem kell-e inkább Cátoval a fennebbit kiáltanunk, vagy Quintiliánnal: „ornatus, virilis, fortis et sanctus sit, nec effeminatam levitatem, nec fuco eminentem colorem amet, — sanguine et viribus niteat!“

Az európai miveltségről, aeszthetikai tekintetben, mit mondjak egyebet mint a mit Anaxilausz a bujálkodó görög muzsikára monda, esztendönként uj csudákat szül mint Lybia. Mert a' mi nem az okosság' rendíthetetlen örök törvényein, hanem a divatvadászók szeszélyein épül, az természet szerint csak divat báb, állandó nem lehet. Ki nem látja pedig, hogy e részben Európa, *Madame Mode capriccei*nak bábja?

Ugyan azért, mivel én épen ezen Madame ellen indítám a pert, azt maga mellett bizonyságul bé nem vehetem, sőt ujra

csak azt mondom Cátoval: zaboláztátok az erőtlen természetet és szilaj állatot! az az: a divatot.

2. „A' lyrai költelemben előforduló mértékek, ugy mond Kölcsey, nem birnak olly tökéletes modulatióval (mint a' hexameter és pentameter) még is sok van köztük, mellyek a' rimelést el nem fogadhatják. Az asklepiusi és alkeusi verssor' végén álló daktylus lehetetlen hogy kedves hangu rimet fogadhasson el; mert a' daktylus' modulatiója nagyon sebes hanyatlásban száll lefelé, 's az egész verssor mind a' két mértéken különben is igen egyforma hangokat ád, 's egyik sor a' másik után jóltévő különbféleség nélkül következik, 's a' daktylus' sebes hanyatlásában álló rimtől még unalmasb folyamatot kölcsönözne."

Én ezekre csak azt mondom, hogy mindenik formának modulatiója tökéletes a maga nemében; s ha valamellyiknek szüksége lett volna a rímre, jobban meg tudták volna azt a görögök rímezni mint mink. Ha pedig az asklepiusi és alkeusi formákat csak azért nem szabad rimeznünk, mivel a verssor' végén daktylus áll, ugy Horátznak es Pindárnak minden formáját könyen leoninus versekké emelhetjük, holott a sor' végén álló daktylus mindenütt szabadon lehet: — ᴗ — Epitritus tertius! Őrizzetek grátziák illy emelkedéstöl!

De itt még több kérdeni valónk is van. Ha a' hexameter és pentameter azért nem fogadhatja el a rimet, mivel modulatiójok tökéletes; hogy fogadja el a metrumot a rimes vers, holott ennek épen az a hibája hogy igenis éneklő? s ha a daktylus a rimet el nem fogadhatja; honnat van az, hogy az olasz formák tele vagynak daktylus végzetü sorokkal, p. o. Szemere' szonettjében: *érezet — felé vezet ; varázskezet — emlékezet ; bájolod — fátyolod* stb. Van tán itt is a *Benennung* határoz? S vajjon ha az asklepiusi és alkeusi sorok' egyformasága unalmas; mi jóltévő különféleség van a jambus es jambus között? van-e egyformább versforma ezeknél? s vajjon ki tudná azt megbizonyítani hogy a hexameter és pentameter' modulatiója tökélyesb mint az ódai formák? 's ha ez ugy volna is, vajjon a felettébbi czifzoma illendőbb-e az egyszerü széphez? ez épen olly gondolat, mintha azt mondanók, hogy nem a szép, hanem az idomtalan leányhoz illik a czifzoma.

3. „Szép-e a müvészi kézből csupán fekete szinnel de lelkes vonásokkal jött rajzolat? És ha ez szép, megakadályoztatja-e szépsége által hogy az olajfestésnek ragyogó szinei szépek ne lehessenek?"

Im melly szépen vágja Kölcsey maga alatt a fát! — Távul legyen! sőt én is azt mondám hogy magában mindenik szép lehet. De itt nem ez vala kérdésben, hanem csak az, hogy minek az a müvészi kézből jött fekete rajzolat, az az metrum, ha azt az olajfestés' ragyogó szineivel, az az, a rimekkel, bemázoljuk.

Nem csudálod-e, kedves barátom, hogy a festett szobrot még Kölcsey sem érté meg? Pedig az illy hasonlatosságok épen csak arra valók, hogy azok által a' dolgot még a gyengébbek előtt is érthetővé tegyük! Pedig reménylem ha senki nem is, ő csak jól megolvasta irásomat, mellyet én minden tehetségem szerint igyekeztem érthetővé tenni! Az olajfestés a szobrot csak bábbá alacsonyítja, de a fekete rajzolatot egészen semmivé teszi. Ez tahát még inkább kimutatja a dolog' czéltalanságát mint amaz. De jól mondá korunk' Argusza *Jean Paul*, hogy a tudósoknak hasztalan irunk egyebet a magokénál.

Vessük össze, ugymond továbbá Kölcsey, a *Hans Sachs*ok' méretlen sorait a Bürgeri szép modulatióval; Zrinyink' rend nélkül következő hangjait Daykának szép zengéseivel stb.

De én ugy gondolom nem ezeket kell összemérnünk, hanem vessük össze Faludit, Ányost, Téti Takácsot, Szabó Lászlót, Kist, Himfyt stb. a mi szonettistáinkkal, tahát látni fogjuk, hogy amazok miveltsé-

günk hajnalában, a nyelvnek minden készületlensége mellett, csak hamar, nem madrigálokat, hanem szép könyveket adának; ezek pedig a megnehezített versformák miatt, az előbbre ment tudomány és nyelvképzet mellett is, ha mi figyelmet nem érdemlő csekélyet adhatnak is, arra is csak az van irva: „Non lectore tuis opus est, sed Apolline libris.“ Mert bizonyos az, hogy a mi rimtelen nyelvünk a' scandált rimes verseket fölötte megnehezíti, s épen nem csuda hogy költéreink kénytelenek a gondolatot és beszédet minden kigondolható szabadságokkal elformátlanítani. Mit ér pedig a versmuzsika, ha egyszer a beszéd és gondolat formátlan? és a belső modulatio nyekeg?

Hogy olly észlangok mint Kazinczy és Kisfaludy Károl nem csak az olasz formákon, de a tőlikon is által tudnak búni, azt én jól tudom, de ez a dolgot jóvá nem teszi; mert azt is tudom, hogy azon szabadabb formákban még többet tudnának tenni, s tudom hogy az a báj, mellyel azok birnak, nem a metrumbol, hanem egyedül a nyelvtani gondbol foly; ezt a bájt pedig a szabadabb formákban még fennebb tökélyre vihetnék. Ez lenne azután a valódi haszon, nem pedig a dolog' kérgének czéltalan mesterkélése; a minek természet szerint csak azt a hasznát vesszük, hogy a legjobb fők a poézistol elidegenednek s maholnap csak azok fognak énekelni, kiknek jobb volna hallgatni.

Igy tehát látod azt, kedves barátom, hogy az ellenem indított keresztes szonetthábору magamat ugyan a leggenialisabb czimerletekkel felruházott; — de okaimat epés ellenkezőim csak láták, mint Tacitus haragos németei a római legiókat. *Ira denudat.*

Igenis, az izlet vak, változó és változtatható mig azt nem az okosság, hanem csak a divat intézi. Volt idő, mellyben a *leoninusok* nekem is tetszének; mert mi nem tetszik a gyermeknek és a gyermeköregnek? Igy látjuk azt, hogy mindenkor voltak és lesznek mind olly gyermekizletü *Boileauk*, kik a szonettet éposznak nézik, mind pedig olly kemény *Jean Paulok*, kik a szonettet klastromi halcsurkának, Rabelais' pet-szonettjének, csörgő sapkás vitéznek, a szonettistákat poshadt sert áruló csordásoknak czimezik, a szonettnek kutfejét pedig a lélek' legnagyobb inségeiből magyarázzák.

De épen azért mivel izletünk illy vak és változó, kötelessége a jótakaró irónak nemzete' izletét a vak és szünet nélkül változó divat gyermekkénye alul felszabadítani 's annak törvényeit az okosság' örök törvényeivel harmoniába hozni.

Illy czélbol mondtam én a miket mondtam. S mivel előttem a példa és csórag semmi esetre okerő nem lehet; ujra csak azt mondom: *minden scandált rimes vers, születetl leoninus vers; a leoninus versen pedig értem, az ezt kezdett, akár III. Leo pápa* (608*b*.) *akár más Leo százérének minden névvel nevezendő iztelenségeit.*

Igaz ugyan, kedves barátom, hogy az illy szörnyü paradoxumhoz nekem nincs olly zsombékparókam mint Jean Jacques Rousseaunak, s hypochondriám sem hágott volt olly genialis tetőzetre mint azé, a mi pedig megnyomorita, már azon túl adott bennem a rhabarbara, ez az *unicum solatium eruditarum*, és, hogy jó kedvemet, a mi, épen most megszáll, ne gyeplőzzem, tudományom is csak ollyan józanszerü természetes ész mint azoké szokott lenni, kik ollyan Pethe féle közmondásokkal élnek az én egyik tárgyam, a gazdálkodás körül; de mind a mellett reménylem mégis, hogy veled együtt lesznek még ollyan, tisztán egyszerü magyarok, kik az én szomoru szonetthábоrum' toborzóiban megértik a magok Bihariját és annak Hatvágását.

VI.

Nincs ravaszabb szembekötő mint a felekezeti düh; s hidd nekem, édes barátom, hogy ez a felekezeti düh, irodalmunkban a Pandora' iskatulája! Ez teszi azt, hogy még a legszemesebb müvitélő is a rosszat jónak, a jót pedig rosznak tekinti. Mert hogy valaki felekezete' kedvéért magát az örökkévalóság előtt tudva csalárdnak és bohónak bélyegezni akarná, azt csakugyan nehéz feltenni. Noha igazad lehet annyiban, hogy lehetnek olly nyomorék epetömlők is, kik készek magoknak ártani csak másnak árthassanak. Azonban én leginkább csak azt hiszem, hogy kritikánk' legtöbb hibája tudatlanságtol van, s valamint egyebekben, ugy e részben is mind eddig csak a mi örökös grammatikánkat űzzük-fűzzük. Ez a szó illyen, amaz amollyan, ez a rim avagy metrum jó, amaz nem jó s igy egész kritikánk csak külkritika, a mi pedig belkritika nélkül nem adhat egyebet egyoldalu itéletnél; mert valamint a leglelketlenebb verselőt külsemmikért magasztalja, épen ugy a leglelkesebb müvet külsemmikért ócsárolja.

Innét van, hogy az illy kéregkritika mellett poéziánk' külmüve előbbre ment ugyan, de annak belmüve, az egészen külre függesztett figyelem miatt minden bizonynyal bukott. Valódi kritika csak az, melly a külkritikát a belkritikával egyesíteni tudja; s tudja hogy a legfőbb poézis a kül és bel tökélyek' harmóniájában áll ugyan, de mégis leginkább a lélekre függeszti a figyelmet. Mert tudja hogy a valódi poézis maga a lélek, melly valamint mindenben, ugy a poézisben is felül van a testen emelkedve; s tudja, hogy a poézis muzsikál ugyan a fülnek is, a mennyire a lélek' fennebb czéljai engedik, de azért korántsem fülmuzsika, hanem legbelsőbb lelki muzsika, azaz, a gondolati, érzelmi és képzeleti tökélyek' harmóniája; s tudja, hogy ez a harmónia a szépkritikának legfőbb tárgya, a fülmuzsika ellenben csak olly elmaradható külség, melly nélkül a poézis egészen el is lehet, mert minden rim és metrum nélkül lehetünk nagy költérek, s lehetnek még olly nemzetbeliek is, kiknek nyelve egészen muzsikátlan.

Ne véld azonban innét, hogy én a nyelvnek és versnek küldiszeit, kevésre becsülném; sőt igen is nagyra teszem azokat, hanem csak azt ohajtanám, hogy a lelket azokon még is felül emelnők, s hogy már egyszer kritikánknak valami lelkiebb irányzatot adnánk; mert ha örökké csak a fülmuzsikával bibelődünk, mi lehet ugy poéziánk egyéb mint üres fülmuzsika?

Hogy tahát gondolatimat egészen bird, jer vegyük birálat alá némelly magasztalt költeményeinket, legelsőben pedig Dayka' „Homályos bánatját."

Én a külkritika' messzevitelét jónak nem tartván, e részben Dayka' daláról csak ezeket jegyzem meg:

1. Az illy rimek: *nem vehet* és *gyilkolója lett*, ugy szinte: *enyhitsen*, *adj*, és *kemenyébb vagy*, olly költérnél, ki a muzsika' kedvéért a leoninus vers' nyügeit ölté fel, olly hiba, melly a békóban botorkázó lábat nyilván mutatja.

2. Az illy szólások: *előre érezésim*, *végezés*, *örömkönyű*, épen ollyanok mintha, Becker szerint, a német költér igy muzsikálna: „Als nun das *Söhenelein* des Königs *herausser* gekommen, *Gehete* Hinz auf ihn, und *drückete ihme* die Hände." A költérnek van szabadsága a nyelvet szebbíteni, de nem csufitani. Az *előre érezésnél* szebb az *előre érzés*, ennél szebb az előérzés, még ennél is szebb pedig az *előérzet*, s igy van a dolog ezekkel is: *végezés*, *végzés*, *végezet* és *végzet*. S vajjon költér-e az? ki a legszebb helyett a legrutabbat választja? — Igy az *örömkönyüre* nézve is, nem szembetünő iztelenség-e a három *ö ö ö* mellé még egy negyedik *ü*-t is szükség nélkül és szokás ellen elékoholni? De ezen sora is: *Melly ön-nyugtának gyilklója lett*, sokkal szebb zengzetü lett volna igy: *Melly ön-nyugalma' gyilkolója lett.*

A dalnak belső hibái még kiáltóbbak, ugyanis:

1. *Homályos bánat dulja lelkemet.* Ez nyilván való ellenmondás. Van titkos bánat, olly bánat t. i., mellyet csak magunk tudunk, másokra nézve pedig titok; de homályos bánat nincs, mert a homályos azt mondja, hogy magunk se tudjuk jól mit bánunk, a bánat pedig olly meghatározott érzés, melly szerint mindenkor nyilván tudjuk mit bánunk; kivált ha a bánat olly nagy hogy lelkünket dulja. Melly képtelenség azt homályosnak mondani? Hallott valamit Dayka a homályos érzésről, s azt gondolta: ha van homályos érzés, van homályos bánat is!

Hogy pedig ő a homályossal nyilván azt akará mondani, nem tudja mit bán, mutatják ezen szavai: *Talán ujulnak régi szenvedésim; Talán tündér előre érezésim Rémitnek s uj lest hány a végezet.* Azonban midőn igy egészen elhitet bennünket, hogy az ő bánata homályos, s midőn igy az ő homályos bánatát untig elsirja, sohajtja, jajgatja és *ah*gatja, egyszerre meghazudtolja magát s nyilván kimondja, hogy őtet titkos bú öli, hogy szíve önnyugtának gyilkolója, s hogy neki keserves kárai vagynak!?

Igy az egész dal csak azon ellenmondást nyesi-nyuzza és nyujtogatja, melly már ezen két szóban: *homályos bánat*, nyilván sikolt. Innét van, hogy annak egész lelke nem egyéb mint iztelen és értelmetlen érzelődés: olly iztelen, hogy abban a bánat, bú, dult lélek, kétséges szív, sebes szív, szenvedés, érzés, rémülés, sirás, elfojtott sohajtás, néma jajgatás, rejtett *ah*, *ó* és *jaj* egymást érik s az egész dalt gyermeknyefegéssé alacsonyítják: s olly értelmetlen, hogy abban illy különféle ideák mint: homályos, titkos, előérzet, bánat, szívbajok és károk, egészen összevagynak zavarva, melly azt mutatja, hogy a költér maga se tudta mit akart, mink pedig még gyanítani se tudjuk mit jajgat. Halljuk a gyermeket nyefegni, de mivel nem tudjuk miért nyefeg, boszonkodunk.

Ez a hisztoriája mind azon muzsikás verseknek, mellyek majd érzelődve, majd ábrándozva muzsikálnak füleinkbe, a gondolat' tökélyére ellenben semmi gondjok, de ez még azoké is, mellyekben van ugyan gondolat, de burkolt és homályos; mert kinek van kedve rágódni olly költér burokján, ki még azt sem tudja, hogy a poézisnak fő gondja minden lehető kellemmel és elevenséggel a gondolatot lélekből lélekbe bájolni, s nem tudja, hogy a költér csak idétlent szűl burokban?

2. *Keserves károk.* A magyar, szíve' sérelmeit, károknak soha nem nevezi (valamint annak örömeit hasznonnak nem mondja; mert kár és haszon igen meghatározott értemény\"ek), mert azokon csak testi javainak sérelmeit érti. Dayka tehát itt is csak azt mutatja, hogy még a nyelvnek mindennapi értelmére nézve sem volt tisztában; a költér pedig csak ugy költér, ha annak nem csak mindennapi értelmét, de annak legbelsőbb szellemét is birja. Vagy tán valóban kárai voltak költérünknek? Ugy de akkor mirevaló a homályos bánat, titkos bú s öngyilkoló szív! Avagy költér-e az a ki kárait igy sijja, rijja, jajgatja? A költér „fures et incendia ridet,“ s nemcsak kárain, de még a maga világán — a szivén is ugy felül van emelkedve, mint egy Isten a világon. Innét a költér, józanság s a legzajlóbb szenvedelmekben is örökké szabad objectivitás, mellyek nélkül költér nincs. Az a pipes rejtett *ah*, az a sok *homályos*, *titkos*, *rejtett*, *fojtott*, néma jajgatás, öngyilkolás a prózai *keserves károk*kal épen olly összeillő ideákat adnak, mint ezen somogyi óda: *A te szoknyád ollyan tarka, Az egeket hasogati.* Tarka szoknya hasogatja az egeket!

3. *Lest hány a végezet.* Hiszed-e kedves barátom, hogy itt ismét tarka szoknya hasogati az egeket? Gondold meg csak, hogy a végzet avagy fatum a költéri világnak legfőbb istene, s hogy ez a költéri világ' kerekeit intéző legfőbb poétai isten itt lest hány, az az, ugy jelenik meg mint

egy lest hányó madarász! s fogod látni, hogy ez a les hányás nem egyéb mint tarka szoknya legfőbb istenen! Hol itt a költéri világszemléletnek legkisebb árnyoka? A hol pedig ez nincs, ott természet szerint egymást éri a sok rejtett *ah*, *ó* és *jaj*.

4. *Ó végezés! örömkönyüt nem várok — De ennyi jaj, de olly keserves károk, de ez emésztő bú enyhítsen! Adj csak egy könycseppet méltó bánatimnak.* A' mit a költérek már több ízben szépen kimondtak, itt olly burokba van keverve, hogy alig tudhatni, kitöl kér könycseppet bánatjának, a már régen elfeledett végzettöl-e, vagy a sok jajtol, kártol és bútol? S nem idétlen mesterkélt gondolat-e azt kivánni, hogy a sok jajok, keserves károk és az emésztő bú enyhítsenek? az az, a jaj, kár és bú enyhítse a bút?

Én tahát, a mint látod, édes barátom, ezen dalban semmi jót nem lelek, sőt nyilván azt hiszem, hogy nem egyéb az mint egy legmélyebb hypochondriába sülyedt, zavart lélek' arczvonala. Nézd össze ezen dalt Révainknak ezen szép és hasonló tárgyu dalával: *Mi kesergő sok gondolat* stb. s látni fogod a poéta Révai és a nempoéta Dayka között a végtelen különbséget; látni fogod, hogy Révai minden szomoru arcz mellett is ömled, emel, énekel s olly költéri világnézetet ád, mellynek képei fátyolba vagynak ugyan vonva, de fátyol alul is mosolyognak reánk. Dayka ellenben csak magát mutogatja, az ő képe pedig, a mint már láttuk, nem mutogatni hanem igenis rejteni való; látni fogod, hogy Révai sem ád ugyan költéri gondolatot, de mivel érzelme csak szép középszerre szállitott aesthetiás szomor, képzelete pedig tárgyrol tárgyra repdez s egy elvesztett szép világot fest, tahát a keserüt édessel vegyíti s mind szivünket mind képzeletünket két világ között lebegteti. Dayka ellenben, a nélkül hogy elménknek vagy képzeletünknek legkisebb játékot adna, csak a maga aesthetiátlan jajvilágába sülyed és sülyeszt. Guzmics, Kazinczynak csak mint szólesző udvarlója láthatá mindjárt legelőszer is a Parnasszuson Daykát, hanem az igaz, hogy csak kapusnak vevé, Herder bölcs kaputjába fogódzkodva. *L. Felsőmagy. orsz. Minerva* 1826, 4. *negyed.*

VII.

Paroláznék kedves barátom, hogy neked itt Vásárhelyi' költővágyása fog eszedbe jutni, s valamint azon, ugy Szemere' *Titkos vidékén* sejted a Dayka rokon arczvonatok' összefolyását. Igenis, ez a sokat jelenteni akaró és semmit nem jelentő, ez a titkos homályu üres arczvonat, valójában nagyon terjed poéziánkon, s félhetünk, hogy maholnap minden verseinkre csak azt kell mondanunk, a mit Döbrenteink Kölcsey' verseire monda: *látom a poétai fellobbanást, de nem értem.*

Mond meg nekem, mit rostáljon ott a belkritika, hol meghatározott gondolat, az az, mag nincs? a hangokat? — vagy a beszéd' virágocskáit? — Látom Szemerénél a szép szólásokat: *elődbe sirnak bús szemeim, messzenyögdelő sziv, lángoló szív, melly feléd dobog, messze-sirás' titkos biztatója* stb.; de mivel nem tudom mire valók ezek, s nem tudom mi az a titkos, ísmeretlen, testtelen bájvidék, varázserő s végremény; tahát az egész dalt csak olly hangicsálásnak látom, mint mikor a muzsikus hurait próbálgatva szép hangokat ejteget ugyan, de még semmi bizonyos nótát nem játszik. Mert én itt semmi határozott gondolatot nem látok, a poézishoz pedig nem csak gondolat, hanem ugyan csak szép gondolat kivántatik.

Ha tudnám mi lény után eseng a költér, megbirálhatnám mind a lényt mind az esengést; de igy legfelebb is csak azt mondhatom, hogy valamint minden szenvedelmeinkre, ugy az esengésre is áll a: *nil quid nimis.* Itt pedig látnivaló, hogy igenis mérséktelen esengés mutattatik. S vajjon ki-

fejti meg azon ellenmondást, midőn az esengő az esengés' legnagyobb pathoszában igy kiált fel: *Nem! nekem kivánságim sincsenek. S ohajtok mégis várok és reméllek.*

Igy kelle V . . . . . dalára is azokat mondanom a miket már mondottam. Csak azt ismétlem itt, hogy én valóban meg nem foghatom, hogy látá azt Kazinczy pompás járdalatu dalnak?

Térjünk tahát Kazinczynk' első szonettjéhez, az legalább ád rostálni való magot.

A gonosz Áte, ki többnyire minden magasb ihletű költért meg szokott czibakolni, megszabdalá a mi kedves Kazinczynkat is, de utóbb őtet megvigasztalá Érosz. S ez a dal' tárgya, melly nagyon szép tárgy ugyan, de még szebb volna, ha a rút Áte helyett a sors' avagy fatum' költéribb eszméje maradt volna meg. Csakhogy ehhez a fene, vak, vad, dühödt szabdalás és kapkodás még ugy sem illettek volna, mint amahoz; mert ezekkel ugy jelent volna meg a legfőbb költéri isten mint medve, mellyek azonban Átehoz jól illenek.

De itt még az a kérdés, hogy az a legprózaibb érzés, az önszeretetből folyó boszuság vagy harag, mellyet azon boszus kifejezések lehelnek, összeférhető-e a szerelem' legédesb érzelmével, Érosz' legszebb mythoszával és azon legfőbb idealitással, melly szerint illy kis dalban Érosz megjelenik, munkál és beszél? Én részemről azt érzem, hogy ezen egészen ellenkező érzelmek nem adhatnak egyebet mint arabeszket. Van szomor édes, de harag édes nincs: van nemes, de azt nem önszeretet és erőtlenség adja. Itt pedig, lankadásbol lankadásba dülés, erőtlenséget fest, melly a haragot erőtlenség' zugolódásává teszi, s az erőtlen emberiségnek legprózaibb képét mutatja.

Nem csak a roszúlhangzás miatt jobb tahát: ájulva ájulásnál, a lankadás, hanem leginkább azért, mivel ez nem mutat olly nagy erőtlenséget mint amaz; mert mondom nincs prózaibb kép, mint az erőtlen emberkép!

Igy a dalnak végsorában a sors helyett a vad, részint jobb, részint rosszabb: mert a sors és Áte [1]) nem egyek, hanem egészen különböző eszmék: rosszabb mert ez ismét megújítja a dalnak leglételesb hibáját, — a boszuság' érzelmét, melly az ujra előhozott csapkodással együtt mintegy ellentmond a csak most kijelentett enyhületnek s az egész dalra ujolag prózai homályt vet. Én tahát e sort igy változtatnám: *Nem érzi lelkem mult fájdalmait.* Ez egy kis nyugalmat öntene az egészre s éreztetné a megjelent istent.

Igy van az midőn a költér azt hiszi, hogy a ki szonettet merészel írni, ne fogjon soha más órában munkájához, mint midőn lelke valamelly lágy, komoly érzés által hatalmasan elfoglaltatott; s azt hiszi, hogy a szonett-iráshoz, forróság, hévség, olvadás es olvasztás kell.

Az olvasztás igen is jó, de én azt hiszem, hogy csak olly költér tud olvasztani, ki ön érzelmein felül van emelkedve. Mert csak a nyugott lélek szülhet tökéletest; a hatalmasan elfoglaltatott pedig ne lantjához Apollónak, hanem füveihez nyuljon; holott tudnivaló az, hogy a lélek' egészsége a szabadság, betegsége pedig az elfoglaltság. Tánczoltatja, játszattatja érzel-

---

[1]) Áte, a görög istenek mesetana szerint az embernek csak nyomorba keverésében gyönyörködött. *Litae* istennék, Zeüsz leányai, védék az üldözöttet ellene. Homér Iliászában ez emberüldő Áte, Zeüsznek sem engedett, s azért ő istensége, menyjéből kilöké. *Sortes* névvel volt a pogány rómainál némi hosszukó s négyszegű fácska-gümő, vagy agyag gubacs, mellyel sorsoltak. *Sortes homericae* és *virgilianae*, midőn a római valamit teendő volt s nem tudta mihez fogjon, felüté a költért, s a melly soron megakadott szeme, abbol tön magyarázatot. A keresztyén majd bibliájával bánt igy s lőnek: *sortes biblicae*, *sanctorum*. Berzsenyi itt a magyar sors-ot vevé, mi nyelvünkből is látszik gyökerültnek, miként bor-s, gyor-s, hár-s, nyár-s, ör-s, per-zs, nyer-s. Értelme ennek a római Fatum, *fari*-tól, a mi, ugymint a stoikusok szerint, ki van mondva emberre, azt el nem kerülheti, az őt utul éri. Magyarul Sándor Istvánnál azért: érelem. *Döbrentei G.*

meit a költéri lélek, de csak ugy mint paripáját a lovag; s ha egyszer az érzelmek játszattatják a lelket, már akkor azok a lovagok, a lélek pedig paripa. Plató' borzas fülü lován nem csak a rut szenvedelmeket kell érteni, hanem minden érzelmet; mert minden érzelem csak addig szép, mig azokat az okosság' kantára tánczoltatja.

Mi szebb mint a szerelem, mi lehet édesb mint Himfy' dala? mégis azt látjuk, hogy mihelytt abban a szerelemnek olly szertelen fokozata festetik, melly szerint a szerető, kedvesével együtt ordítva vizbe akar ugrani, vagy midőn magát a menykővel izre porrá töretni kivánja, azonnal érezzük, hogy a szép' határa egészen által van hágva; noha pedig minden szerető szív érzi azt, hogy azon érzelmek igaz érzelmei a szerelemnek, de mégis mivel azt mutatják, hogy a lélek nem bir érzelmeivel, nyilván megszünnek szépek lenni.

Ez igy lévén a legszebb érzelemmel, látnivaló hogy a nemszép érzelmekkel még inkább nem szabad szertelenkedni. Midőn Priamusz, fijáért porig eseng, örömmel érezzük, hogy a legszentebb érzés — az atyai szeretet, a királyi büszkeségen felül emelkedik; midőn Achillesz Patrokluszért magára port hány, megengedünk a barátság' szentségének, az akkori szokásnak és vad bajárnak [1]), s azt sugjuk Platónak hogy ezek nem szenvedelmek, hanem erények, az erények pedig néha nem csak az illendőségen de bizonyos mértékben még az okosságon is felül emelkedhetnek.

De nem igy a dolog a költér aprólék bajaival, szenvedelmeivel. Említheti a költér a maga bajait, de ne azért, hogy részt vegyünk azokbol; nem azért, hogy a poézist siralomházzá vagy leukádiai ugrássá jajgassa, hanem hogy Horátzként minden szenvedelmei köztt érezze és éreztesse ezt: „*et mihi res, non me rebus submittere conor;*" mert az illy harmoniás emeltségü lélek' jelenete a legfőbb költéri szép.

Ezért kiáltoznak szomszédainknál anynyit a szépirók a subjectivitás ellen és az objectivitás mellett; ezért mondja korunk' pajkos Arisztotelesze: *hogy nem hánykodó, hanem siktenger tükrözi a mennyet.* A mit azonban nem annyira a poézisra, mint a költérre kell alkalmaznunk. Mert bizonyos az ámbár, hogy csak olly érzelmeket festhetünk, a millyenek bennünk megvagynak vagy megvoltak; de az is igaz, hogy érzelmeinket csak akkor tudjuk poétai nótára tánczoltatni, mikor legjobb izün dohányzunk; a poézis ellenben mutathat Volkánt, csak Pompéjit és Herkulanumot el ne borítsa, mert akkor maga Kazinczy szerint: iszonyodunk és futunk; mutathat hánykodó tengert, csak a költér felül lebegjen a hullámokon lelki tridenszével, s ha születik Venusz, intsen a haboknak.

Igy párosít a legfőbb költelem mindenkor különféle világokat s különféle érzelmeket, s igy gyönyörít meg mindent, még a halált is mint a magyar toborzó, melly lelkünkben a bucsuzó Hektort és Andromachét ölelkezteti s tánczolva visz a halálnak. Bihari még a fija' halálára zengelmezett halotti dalából is kimosolyogtatja a tánczütést. Vulkán, az az, a' müvész, Márszt és Venuszt kötözze s ugy születik harmonia, olly harmonia tudniillik, melly nem csupa Mársz, nem csupa Venusz, hanem e kettőnek harmoniás középlete. Igy Spartában még a szerelem' istenei is fegyverben jelentek meg, a vitéz pedig múzáknak áldozva és szelid muzsikával ment az ütközetre. Igy él örökké Lykurgusz minden szép lélekben s igy folynak össze a tetőn a legfőbb politikai és poétai ideálok.

Megvallom barátom, mióta én az ó világ' két szent népét ismerni kezdem, alig látok azokén kivül valamicske szépet, s valahányszor szépiróinktol olasz hevet em-

---

[1]) Baj*ár* szót baj*nok* helyett Berzsenyinél magánál találám s *bajárnak* irásával, mint megvolttal meglevővel, bizonyosan baj*nok*-nak nakozását akarta kerülni. Igy lelem kéziratában már itt: *erény*t is. *Döbrentei.*

lítetni hallok, mind annyiszor felborzad bajuszom ¹) s maradékim ugy tűnnek elömbe mint lélektelen olasz improvizátorok és lazarónik; s megvallom, akár hová tesz a jó Isten és az új tanoda, valahányszor ugy nevezett olasz hevű dalt látok, mind annyiszor azon angol matróz jut eszembe, ki a hölgy tüzes szemeivel pipát akara gyujtani.

Hogy pedig a miket én itt mondogatok, nem a felekezeti kórság, nem a régen megunt költéri töviskoszoru, hanem legbelsőbb valóm mondogatja, látni fogod ezen igen fiatalkori ódámbol: *Partra szállottam* stb. Tudod hogy akkor engem is, mint afféle fűztilinkós poétát jól megszabdult a gonosz Áte, de mégis melly könynyen említetik itt a szelek' mérge s az izzadt arcz! Ez az én leghivebb képem. Az utóbb reám ragadt tudós cziczoma és mélység, nem egyéb mint *plundra.*

VIII.

Szemere' szonettei telvék szép gondolatokkal, de a mesterkélt forma ezekben is kimutatá pusztító természetét, ugyanis:

1. *Keblem dagálya.* A dagálynak mind eredeti mind elvont értelme nagyon rut, s megvallom ezen két rut közé az uj és szép értelmet nem tudom a nélkül férczelni, hogy azok, értelmemet meg ne zavarják. Illy édes dalban pedig a mellék-ideákra is nagy gondnak kell lenni. Mondhatjuk: dagadó kebel s a németben is szép a *schwellen*, de a *Geschwulst* soha szép nem lehet.

2. *Láng lángomat, csókom' csók érdelé.* Igaza van Kölcseynknek, hogy az illy gyakoroztatók, mint *küzdelni, érdelni,* kevesebbet mondanak mint: érni és küzdeni. Mikor pedig a legfőbb pathoszban, nem a legtöbbet, hanem a legkevesebbet jelentő szó figuráz, mi az egyéb mint hamis pathosz? S vajjon illy elragadtatások és mély érzelmek között, nem formál-e valami titkos hamis pathoszt az a daykai gyermekes, émelgős *titkos ah?* De ezen hibát semmi olly szembetünővé nem teszi mint ezen sor: *s a boldog pár egymás' ölében mulat;* melly szerint a szerelemnek legfőbb érzelmei és hatályai egyszerre *mulatsággá* alacsonyodnak!

3. *Tiéd e' csók szerelmem' áldozatja.* Én meg nem foghatom mit áldoz fel itt a szerelem' csókja? magát? vagy a szerelmet? van-e itt akármellyiknek helye vagy értelme? Nem volna-e itt jobb a szerelem' záloga vagy hódolata?

4. *Velőm lobog.* Én bizony ezt sem tudom szeretni. Az agyvelőgyúladást juttatja eszembe, s egyébiránt is már elég láng van a dalban, de nem is igy szokott szólni a szív. Igen sok van mondva, pedig a szerelem' gyengéd érzelmihez épen nem illik a fölöttébb való.

5. *'S küzdel keblemben minden érzemény.* A gyakorozó *küzdel*, ezekkel: faggat, gyötör, remegtet, minden óra, minden érzemény, igen nyilván hamis pathoszt formál, holott ezekkel csak a legenergiásabb ige harmoniázhat. Jobb volna tehát *küzdel* helyett *harczol*, még ennél is jobb lenne pedig a *küzd, ví;* mert épen igy kerekednék ki valami ömlő lyrai figura ezekkel: *köd, szél, hab, faggat, gyötör, remegtet*, a mit Himfynknél néha igenis gyakran láthatunk.

6. *Chitone lángjai.* Igaza van abban Kazinczynak, hogy az igen keresett és szokatlan *Chitone* nem illy szellemü dalba való. Annyival inkább nem lehet pedig azt itt helyben hagyni, mivél Diána nyilván szebb név, amazzal pedig sem az idea sem a dal' külmüve legkisebbet se nyer. Kölcseynek azon észrevétele, hogy itt a lángok szokatlan fényben hozzák elő a szelíd, halvány istennét, csak első tekintetre helyes. Mert ha meggondoljuk azt, hogy itt nem csak a holdfényt, hanem Diána' sze-

---

¹) A fennebbi „*legjobb izűn dohányzunk*" és ez itteni „*felborzad bajuszom*"-ra, lásd, végén a jegyzést.

relmét is kell értenünk, nyilván elenyészik a vád s nyilván érezzük, hogy az istenné' szerelme a halvány fényt lánggá melegíti és dicsőiti.

7. *'S ha hiredtől megfosztott a' halál.* Ez csupa prózai folt s tán egy bucsuztató sincs, mellyben szórol szóra meg ne volna. Tegyük igy: *'S ha elvesztéd kivel boldog valál*, meg lesz a sor orvosolva. Én azt, hogy itt a kedvesnek halála egyenesen kimondatik, valami igen költélytelen dolognak érzem, elannyira hogy, ha itt legszebb kitételek között említem is a halált, azonnal enyészni érzem az egész dalnak poéziáját; noha megvallom azt is, hogy magam sem tudom miért érzek igy. Te mint éles lélekismerő vizsgáld meg ezen homályos érzelmemet s magyarázd meg nekem, hogy a képzelem a halált nézi-e valami igen prózai dolognak, vagy csak prózaibbnak mint az elválás' egyéb nemeit? vagy tán az elválás' nemeinek bizonytalanságában érzek valami szépet?

Mindezen daloknak tahát, a mint látod, édes barátom, leggyakoribb hibájok az érzelmi harmoniátlanság; a mit én részint a mesterkélt formának tulajdonítok, részint pedig azon czéltalanságnak, hogy mindig csak érzést meg érzést, még pedig mély érzést akarunk ömledezni, s nem a szív' egyszerü nyelvén, hanem mesterkélt nyelven, melly szerint poéziánk majd csupa dagály, majd csupa arabeszk. Mert természet szerint a legmagasabb fokozaton leghamarább nyikkanunk, s az illy legfennebb hangok mellett a legszebb középletüek is hamar alantakul látszanak; s ki nem látja? azt, hogy Szemere a szabadabb és tárgyasabb formákban, mind a költéri nyelvre mind a vers' könnyü folyamára nézve, nagy tökélyt mutat s ime a leoninus' nyügeiben a sok láng, hév és csók között is néha csak békót zörget!

Hasztalan a költér nem Catalani, nem Paganini, hanem csak szépet és szépen beszélő ember, s ha igen katalániz, mulhatatlan czikákol s vagy a gondolatot olasz herélté vagy a nyelvet choquetrée-vé czikákolja vagy magyarul: gágogássá. A mik nem Szemere' szonettjeire vagynak ugyan mondva, holott azokban mind a gondolat mind a nyelv szép; de csakugyan azokra is meg kell mondanunk, hogy a gondolat' s beszéd' ömlete azokban is akadozó s távul van a könnyűség' azon kellemeitől, mellyeket Szemere' szabadabb müveiben láthatunk. Ez pedig nyilván mutatja, miként nem a költért, hanem egyenesen a versformát kell vádolnunk.

Igy van pedig a dolog több nagy tehetségü költéreinkkel. Tekintsd meg a lelkes Vörösmarty' *Haldokló Leányát*, s látni fogod, hogy a hiába való nyüg miatt a gyönyörü költéri gondolat, melly göröngyök alá van temetve! Vesd össze Kazinczynk' ezen szép dalának: *Fogy az élet* stb. kétféle kidolgozásait, s fogod érezni, hogy az előbbinek nagyon természetes, ugyanazért nagyon szép folyama, az utóbbiban szembetünőleg akadoz; s fogod érezni poéziánk' előmentének egész hisztoriáját, a mi természet szerint csak abban áll, hogy a bilincs-zörgésnek, a gondolat' és beszéd' természetes folyamát, s azzal a legfőbb kecsest feláldozzuk.

Pedig épen ez a kecs = grátzia, teszi azt, hogy a szép dal olly isteni erővel önti magát lelkünkbe, hogy az, egy-két olvasásra örökre bennünk marad. Mert a hol a gondolatok egymásba folyók, ott egyik gondolat a másikat önként szüli s egyszerre megzendíti bennünk az egész dalt; a hol ellenben a gondolatokat csak a nyügös versmérték aklálja-össze, az értelmet pedig, Páriz Pápai szerint, Corvin' aranyaival, vagy Barna Pistaként, Bihari' toborzójival kell kicsalnunk a burokbol, ott én részemröl nagyon feledékeny vagyok.

Ezen kecs teszi azt, hogy engem az ugy nevezett perzsa szépekkel, sem Kazinczy' szép két szonettje, sem csórag, sem rhabarbara meg nem békültet; s akarmint csintalankodjanak ezen perzsa Chariszok az én szürke üstökömmel és barna Lacae-

námmal, mindenkor csak azt sugom nekik Horátztzal [1]): *Persicos odi, puer, apparatus.*

IX.

Nagyon könnyen bánsz a mellék ideákkal. Pedig hidd el, édes barátom, a dolgok magokban többnyire sem szépek, sem rutak, hanem a különféle viszonyok, mellék ideák s világnézetek alakítják azokat szépekké vagy nem szépekké. Ezért van az, hogy valamint a viszonyok és ideák' öszszeillesét nem egyenlő élü szemmel látjuk; a szerint izletünk sem egyenlő, de magunkra nézve is csak akkor szünik habozó lenni, mikor egyszer minden szavainkat a leghatározottabb világnézet' létszereivel tudjuk összemérni. Ezért van, hogy gyakran a néző többet lát mint a játszó: mert a játszót gyakran ugy elragadja a főidea, hogy a mellékideákra alig jutván figyelme, azoknak dissonantiáját korántsem érzi olly hamar mint a szabad szemlélő, ki mindazokra egy iránt figyelmezvén nyilván látja hogy a mellékideák nem csak hamar sértenek, de hamar sértetnek is. Sértenek tudniillik midőn a fennebb tárgyat valami alantabb képzelettel keverik, sértetnek pedig a fennebb mellékideák, midőn alanti tárgyunkban azokra illendően nem figyelmezünk.

Tekintsünk mindenikre példát.

Himfynél: „*szirem' kedves kányája,*“ nagyon szép, ha Prometheusz' kányájára emlékezünk, megszünik ellenben szép lenni, ha a tikölő kányát juttatja eszünkbe, s mind igy mind amugy nyilván érezteti velünk a mellék képzeletek' nagy befolyását.

Megvan ez a hiba még a kétértelmü szóban is, p. o. kőszálok *merednek*, melly magában nagyon jól van ugyan mondva, de mivel ezen utóbbi szóhoz valami aesz-thetiátlan értelem is van ragadva, még pedig annyira, hogy épen ez a szokottabb értelem, természet szerint nem lehet tiszta hatályu.

Igy midőn Dobozi' lováról a hab fejér *rongyként* szakad, nem érzed-e hogy a nagyon igaz hasonlat mellett is a rongy' ideája a kép' nagyságához nem illő?

Igy midőn Vörösmarty az egyéberánt pompás dalban ezt mondja leánykájának: *tégy velem jót*, nem jut-e eszedbe mikor és kiknek szokás ezt mondani?

Mikor ellenben Horátz a kaczér banyát ugy festi, hogy a vén kaczérsággal együtt az öregséget is nevetség' tárgyává teszi; nyilván érzi minden szebb lélek, hogy itt ezen fentebb mellékideának megsértése még nagyobb hiba mint a szeméremnek megbántása, a minthogy valami szentebb is bennünk az öregség' tisztelete, mint a szemérem.

Illy nemü hibának nézem én azt is, midőn Kazinczynk a kellemtelen beszédet *bajuszos magyarságnak* csufolja; mert nálunk még a bajusznak mellékideái: a férfi és magyar, ezek pedig a férfiak és magyarok előtt szintolly fenn ideák, valamint Szpartában az öregség.

A fennebb mellékideák' kimellete választja meg leginkább a fenncomicumot az alcomicumtol. A fenncomicum a pap mellett ügyel a vallásra, az ember mellett a szeretetre, illendőségre, nemre, korra és álapotra, s épen ezen mellék szempontok szorítják azt azon szép középletre, melly szerint nem röhög, hanem csak mosolg, nem lókorbáccsal, hanem csak a szeretet' vesszejével csapkod; s nem dühült, hanem csak mosolygó Szokratesz, vagy ha néha szertelenkedik is, mindenkor fennebb czélok szentelik meg szertelenkedését, mint a bölcs Jean Paul' megjegyzése szerint a hazaszerető Arisztophaneszét. Az alcomicum pedig épen azért alsóbb neme a comicumnak, mivel majd minden ok és czél nélkül sérti a komolyabb mellékideákat,

---

[1]) Ugy, mint *Ignatius* = Ignátz v. Ignácz. D.

majd pedig minden philosophusi czélzat nélkül egész ügyelete csak az, hogy nevettessen. De a jobb emberiség nem hatályoktol, hanem ideáktol függ, s az illy emberiségnek csak az tetszhetik, a mi ok és czél szerint való.

Jegyz. E IXd. levélnek csak ezen eleje van meg. A többi félbe szakadt.

A KRITIKÁROL.

I.

A kritikárol s hasznairol.

Mind azon különféle vádakat, mellyek a kritika ellen nálunk és egyéb iró nemzeteknél folyvást hallhatók, csak ugy kell érteni és értetni, hogy azok nem a jó kritikát, hanem csak a rosszat, az az tahát, csak a rossz kritikusokat illetik. Az illyenek igenis gyakran adhatnak és adnak is okot méltó panaszokra; de a jó kritika, melly nem egyéb mint alkalmazott s igy legczélszerűbb tanítás, kérdésen kivül, mig a maga nagy czéljainak híven megfelel, nem gyülöletünket, hanem egész tiszteletünket, érdemli.

De a kritika' philosophiájában nem is az a főkérdés: „hasznos-e vagy káros a kritika?“ mert arra természet szerint csak az a felelet, hasznos a jó, káros pedig a rossz; hanem leginkább csak ez: *Millyen a jó kritika, s millyennek kell a kritikának lennie, vagy nem lennie?*

Ezen főkérdés' megfejtésében áll a kritikának philosophiája; s mindenkor ezen kérdésre ügyelve akarom én vizsgálatimat a kritika' természetéröl intézni, s minden e tárgy körüli nézeteimet jót akaró műbirálóinkkal híven közleni. Mivel azonban tudva van az is, hogy nem csak a rossz kritikák kárhoztatnak, hanem még a jók ellen is vagynak különféle vádak gördítve; tahát elsőben is meg fogom ezen vádakat tekinteni s ugy térek főbb tárgyamhoz.

Első és ugy hiszem legnyomosb vád ez: *„A kritika még a legtisztább kezekben is ijeszt és a legszebb lelkeket idegeníti el az irástol.“* Ezen vádra, melly az enyém is, akármint gondolkodom, ujra csak azt kell mondanom, hogy az nem egészen alaptalan. Mert bizonyos az, hogy minél világosb a lélek, annál előbb általlátja és megveti mind azon gőzképeket, mellyek után a hiúbb elmék epednek; s minél gyengébb érzelmü, minél inkább a maga legbelsőbb, legszentebb valóját nyitja és kinálja, annál inkább irtózik még a legszelidebb visszataszítástol is. Melly szerint igen természetes az, hogy az illy kényes lélekben könnyen győz a szemérem a hirvágy' ösztönein, s csak hamar elkezdi az illy lélek érzeni, a mit a tiburi érzett: *„Nec vixit male qui natus moriensque fefellit.*

Azonban mivel azt is tapasztaljuk, hogy minden durva kritikák mellett sem némul el minden szép lélek; tehát bátran feltehetjük, hogy jó kritikák miatt még kevesebben némulnának el; melly szerint is látni való, hogy ezen vád is leginkább csak a rossz kritikákat illeti. De tapasztaljuk továbbá azt is, hogy minden durva kritikák mellett is az irodalom naponként terjed s a tudomány naprol napra emelkedik; azt ellenben nem tudhatjuk, hogy kritika nélkül mi fogna lenni a mostani irásözönböl? Ugyan azért legyen elég e vád ellen még csak azt említenünk, hogy a jó kritika, melly nem csak a hibákat mutogatja,

de kimutatja a munka' érdemeit is, melylyek kritikai méltolat nélkül sokak előtt ismeretlenül maradnának, természet szerint, ha egy részről ijeszt, más részről buzdít és jutalmaz; s mivel igazsággal birál, annak itéletei csak az olly irókra nézve ijesztők, kiknek a fék nagyon is szükség; a jobbakra nézve ellenben mindenkor inkább buzdítók és jutalmazók; s következőleg nagyon is kell ohajtanunk, hogy minél több jó kritikáink legyenek, olly kritikáink t. i. mellyek az ellenkező erők' harczában az igazak mellett paizst emeljenek.

Második vád ez: „*A lángészt kritika nem taníthatja; mert a lángész nem tanítványa, hanem tanítója az elméletnek; a nemlángésznek pedig minden tanítás haszontalan.*" — Ez a vád, költérgeniekre nézve, igen igaznak látszik ugyan lenni; de valójában mégis csak félig igaz. Mert ámbár minden idő tapasztalati mutatják, hogy kritika költért soha nem szült; de minden idő mutatja azt is, hogy a legnagyobb lángész is csak idővel, tapasztalással és tanulással jut a legfőbbre s mutatja, hogy a lángész az elméletnek tanítója és egyszersmind tanítványa lehet. Mert igen természetes az, hogy egy olly lángész, ki a praxist elmélettel párosítja, csakugyan taníthatja néha az olly lángészt, ki csak homályos érzelmeit követi.

Innét látjuk azt, hogy a legnagyobb költérlángésznél is gyakran les ki a hideg ész olly sikamlatokat, mellyeket a költér, érzelmi zajában nem érze, s mellyeket az aesthetika' elölegi szemléleteiből meg nem ismerhet; mert azokat soha nem terjeszthetjük annyira, hogy a szépnek minden törvényét előre kimutassuk; hanem örökre csak a kritika nyomozhatja ki időről időre annak minden titkosb vonalait, mellyek minden uj költéllyel ujabb meg ujabb változatokban mutatkoznak. Mert minden valódi költély valami uj jelenet a szépnek tartományában, s minden illy jelenetben olly uj szinvegyületek és árnyolatok tünnek fel, mellyeknek valódi érdemét csak a leggyakorlottabb kritikusi szemek tudják igazán megismerni és megismertetni.

Csak magában mondatik jól az is: hogy a költért épen az teszi költérré, miként annak érzelmi tisztábbak mint más emberéké. Mert tapasztaljuk azt is, hogy azon legbelsőbb érzelmünk, mellyet izletnek nevezünk, valójában nagyon homályos, változó és tévedékeny, s annak teljes tisztaságot és határozottságott csak a tudomány' világa adhat.

Meglehet ugyan, hogy egy tiszta érzelmü lélek, ki mindig csak magát hallgatná és követné, s minden idegen befolyástol magát őrizhetné, mindig megtarthatná eredeti tisztaságát; de tudjuk azt, hogy a mostani költért számtalanféle példa ostromolja, mellyek pedig olly ragadékonyok, hogy a mostani költélyzet alig lehet egyéb, mint különféle idegen béfolyások' tarka szüleménye, olly szülemény, melly szülőinek megkedvelt hibáit gyakran új hibákkal szaporítja s azokat ivadékrol ivadékra tovább nemzi mind addig, mig a hideg eszmélő az elfogult szemeket meg nem nyitja.

Igy látjuk miképen tulajdonítja Schiller a maga dagályait a sok rossz példának, valamint én is őszintén mondhatom, hogy az egyszerűnek velem született szerelmét Schiller' és Matthisson' példái kezdék megzavarni; melly őszinte vallomásokra bizony nem lett volna szükségünk, ha Winkelmant és Jean Pault előbb ismerjük.

A nagy költérek még hibáikat is igen meg tudják kedvesíteni; s mi csuda ha illy hibák, nem csak a közembert, de a tisztább érzelmü lángészt is elcsábítják, a mi csak annyibol is igen könnyen megesik, mivel a lángész épen olly fiatal korban gyul költélyzethez, midőn azt még sem természet sem tudomány a dolgok' tisztább ismeretére meg nem érlelhette. Ha pedig egyszer az ember valamit megszeret, vajmi nehezen emelkedik feljül első gerjedelme hatalmán! s tán magától sohasem? Hanem igen is midőn a kritika megpendíti a köl-

tér lelkében az elmélet' nyugovó hurjait, akkor egyszerre megzendűl abban az egész lelki muzsika, s egyszerre felvillanik abban a legfőbb észderü, melly a tárgyak' legbelsőbb értékeit is kimutatja; s így ha nem teremthet is a kritika költért, de azt minden bizonnyal intézheti annyiban, hogy azt a sok rosz példa ragadálya ellen védheti, s annak tehetségeit harmoniásan fejleni segítheti.

Mert ámbár a lángész valami legfőbb ugyan a lelki emberiségben; de ez a legfőbb emberiség sem istenség, hanem csak tévedékeny emberiség. Mellyik lángész szabad egészen a borúlt óráktol? s mellyik nem érzé azt a mit Róma' bölcse érze: *nullum magnum ingenium absque vesania?* De ha ez így nem volna is, nem lehet-e a kritikus épen olly vagy még nagyobb lángész, mint a költér? vagy lehet-e jó kritikus más, mint lángész? Nálam legalább csak illyenröl van szó. Mert az olly kritikusok, kiknek egész elmélete csupán a praxisnak száraz abstractiójábol, vagy épen csak holmi recensensi terminologiából áll; kérdésen kivül a lángésznek nem tanítói, de tanítványai sem lehetnek; hanem igen is lehet a még nagyobb vagy legalább elkészűltebb lángész, a minthogy egyedül csak illyen lehet is jó kritikus.

Hogy pedig továbbá, a nem lángészre nézve, egészen haszontalan legyen a kritika, azt is csak olly félig igaz félig hamis állításnak kell tekintenünk, valamint az előbbieket. Mert a ki az embereket ismerni tanulta, igen jól tudja, hogy nagyon sokféle mind a lángész mind a nem az, s felette nehéz azokra általányos állításokat szabogatni; s tudja hogy valamint testi, ugy lelki szemeinknek is vagynak különféle gyógyulható és gyógyulhatlan nyavalai s ámbár a gyógyulhatlanokon nem segíthet is a kritika' lelki oculisticája; de minden bizonnyal segíthet többféle gyógyulhatókon, melly szerint ha valódi költért nem adhat is, ha csak Lessing poetákat adhat is, akkor is nagy hasznunak kell azt tekintenünk, mert az illy Lessing-poeta néha hasznosabb lehet, mint a képzetlen lángész.

Harmadik vád ez: *A' kritika az írókat ellenséges pártokra szaggatja, 's az által az irodalomban a' pártszellem' dühe mind azon nagy roszakat szűli, mellyeket egyéb emberi társaságban szűlni szokott.*

Hogy a miveltséget, ezt az emberiség' legkomolyabb ügyét, jobb volna egy szívvel-lélekkel emelnünk és terjesztenünk, mint így egymás közt viaskodva gyakran a legfőbb ügynek ártanunk, kérdést nem szenved. De mivel ez a szép béke csak akkor lehető és hasznos, ha mind egy hiten volnánk, ha sem egymást tanítanunk sem az igazságot védenünk szükség nem volna; még most természet szerint igen kora olly messze álmodoznunk, s részemröl bármelly hajlandó vagyok is a saint-pierre-ségre, s bármelly igen ohajtom is a béke' áldásait; még sem tudom magamat azzal kecsegtetni, hogy az irodalom emberfaj, ez a „*durum* és *irritabile genus*", magát valaha Mercier' Messziás évére elkészítse. Igaz ugyan hogy Göthe sem látá ezt a szép álmat nem valósulhatónak midőn ezeket mondá:

„Wo Parteyen entstehen, hält Jeder sich hüben und drüben;
Viele Jahre vergehn, eh sie die Mitte vereint."

de vajjon meggondolta-e Göthe, hogy az a fertelmes: „*hüben und drüben*" igen gyógyulhatlan nyavalája ez emberfajnak? és hogy az ohajtott *Közép* majd minden szem előtt másmás alakban jelenkezik? Mi egyesítheti tahát végtelenül ellenkező különségeinket? A közönített észderű? Igen! de ki nem látja azt, hogy értelmeink még ellenkezőbbek, mint érzelmeink? s hogy az értelem minden emeltsége mellett is, csak igen igen kevesnél tapasztaljuk a szivet és akaratot nemesedni?

Tagadhatatlanúl olly fokon és terjedelemben van már az értelmi müveltség, hogy sok roszat orvosolni, sok jót alkatni tudnánk már, ha akarnánk; de íme tapasz-

taljuk, hogy a szív és akarat bünös, vagy legalább olly erőtlen, hogy az önszeretetten felülemelkedni legkevesbé sem tud. — Mindennapi példák mutatják, hogy a legmüveltebb nemzetek között is, alig lehet legkisebb jót is kivíni; földünk' sokkal nagyobb részén pedig azt még említeni is bün. Igy az irodalom' lelki világában is, bizony nem annyira az ész' mint a szív és akarat' hibáinak kell azt tulajdonítani, hogy az igazság gyakran olly durván ostromoltatik; s hogy az emberiség' tanítói között olly gyakran van szükségünk a spártai miatyánkra: „*Isten, adj erőt a megbántások' türésére!*"

Mi baj volna e világon, ha az igazságnak csak azok volnának ellenségei, kik azt nem ismerik; de épen az a nagy baj, hogy annak mind azok ellenségei, kiket az nyom, illyenek pedig felette sokan vagynak s lesznek is mind addig, mig az erény le nem győzi a bünt. Mivel pedig azt csak ugy győzheti le tán valaha, ha hogy a jók annak harczát, melly mind a polgári, mind az irói világban folyton foly, híven harczolják; tahát akármelly undokul folyjon is e harcz s akármint undorodunk is tőle, még sem szabad azt, sem általában kárhoztatnunk, sem szükségtelennek tartanunk, sem hideg részvétlenséggel tekintenünk. Sőt minél inkább érezzük annak vétkeit, s minél inkább ismerjük a jobb ügyet, annál inkább kell éreznünk azt is, hogy a tévedőknek példát, útat mutatni, s a jobb ügyet védeni kötelességünk; s éreznünk, hogy Szólonnak azon bölcs törvénye, melly a polgári viszályokban, minden polgárt párthoz állani parancsol, az az, a békeszerető jókat a jobb ügy' védelmére szorítja, minden jobb léleknek örök törvénye.

Ezen rövid észrevételeim elegendők lesznek reménylem, a békeszerető lelkeket a kritikával némüleg megbékéltetni, s az iránt elhitetni, hogy a kritikát vádló panaszok, nem a jó kritikákat, hanem csak a roszakat illetik, mellyeket igenis méltán lehet vádolnunk; a jót ellenben, mint a roszak ellenmérgét, tisztelnünk és ohajtanunk illik; 's hogy ámbár a tollcsaták sok roszat szülnek is, de mivel sok jót is szülnek, és egyedül azok készíthetnek valami szükséges gonoszt, s azokra is csak azt kell mondanunk: türjük a zabolátlanságot, ha szeretjük a szabadságot.

Ugyan azért távul legyen hogy a kritikától idegenkedjünk, és az egyébiránt is attol idegenkedő jobb lelkeket egészen elidegenítsük; holott igen is ideje már komolyan azon lennünk, hogy az olly kritikák helyett, mellyeket eddig kártékonyoknak néztünk, olly józan birálati példákat mutassunk, mellyek mind a kritika' magas czélainak, mind a józanabb rész' méltó kivánságainak illendőbben megfeleljenek.

Hogy pedig illy czélirányos példákat adni tudjunk, szükség a kritika' philosophiaját egész terjedelmében kifejtenünk; s ugyan e czélbol szándokom a jót akaró kritikust e következendő előzeti jegyzetekre figyelmeztetni.

II.

A kritikák' legbelsőbb osztályozata.

A kritikák, legbelsőbb természeteikre nézve, két igen különváló fajra oszlanak, u. m. tiszta tudományos avagy tanító kritikákra, és büntető vagy perlő kritikákra.

A tanító avagy tiszta kritikának egész természete, minden oka és czélja csak tanítás; a perkritikák ellenben különféle czélaik szerint nem csak tanítani, de egyszersmind büntetni, sérteni, s elnémítani is akarnak.

A tiszta kritikának törvényei nem egyebek mint az emberiség' legfőbb törvényei. Ezen legfőbb törvények parancsolják a tanító kritikusnak, hogy ember- és irótársa' irói hibáit a miveltlét' és emberiség' javára felfedje; de ugyan ezen legfőbb törvények parancsolják neki azt is, hogy ezen felfedésben az embert avagy irót minden lehető

módon kémélje, s a müvésztöl müvét megválassza.

A perkritikák, mivel törvényeik különféle okok és czélok alá vagynak vetve, mind magokban mind törvényeikben változók és egymástol különbözők ugyan; de egyiránt czéljok lévén a büntetés avagy emberbántás, mind megegyeznek a müvet müvésztöl meg nem választásban.

Megválasztja a tiszta kritikus a müvet a müvésztöl az által, hogy a müvésznek azon fájdalmát, mellyet hibái felfedése által neki okozott, inkább enyhíteni mint nagyobbítani kivánja; mihelyt ellenben azt legkisebb hangjával nagyobbitani akarja, már akkor embert is akarván a mű mellett bántani és büntetni, megszegi a tiszta kritika' törvényeit, mellyek nem embert bántani, hanem csak műhibákat illetni akarnak; de megszegi a szeretet' és okosság' törvényeit is, mert ezek nem hibát, hanem csak bünt engednek büntetni.

Melly szerint minél inkább kivánja a kritikus a megbiráltnak fájdalmát nagyobbítani és azt müve' hibáiért büntetni; annál inkább összezavarja a müvet a müvészszel, a hibát bünnel, a tanitást büntetéssel, s annál inkább megszegi a tiszta kritika' és emberiség' legfőbb törvényeit; s következőleg annál inkább kilép a tiszta kritika' határibol a büntető vagy személy s így embersértő kritikák' körébe.

A megbirált iró' fájdalmát igen enyhítheti a birálat' illendő módja, mert ez azt mutatja neki, miként nem ellenség, hanem jót akaró tanító fedi fel hibáit, melly szerint mintegy azt érzi, hogy sebeit az igazság' kezeiböl veszi, s így azokat, mint köz jóra szolgálókat és szükségeseket, könnyen türi, és ez a szükség', jó czél', illedelem s igazság' érzete által megenyhült fájdalom a tiszta kritikai bántáson. A mennyiben pedig ezen fájdalmat a biráló, illetlen módjával, a hibák' szertelen nagyításával, a guny' és megvetés' jeleivel avagy akármi szükségtelen sértéssel nagyobbítja, mérgesíti, annyiban azt egyenesen személy- és emberbántássá változtatja; mert természet szerint minden legkisebb sértés, mit a hibák' felfedése szükségképen nem kiván, egyenesen csak az embert illeti és bántja, még pedig a legbelsőbb embert — a lelket. — Melly szerint az igy sértő kritika nem csak személysértő, de sokkal személysértőbb, mintha az embernek csak testi vagy egyéb hibáit faggatná, holott épen a lélek a legbelsőbb személy.

Ez tahát a választó vonal a tiszta és személy sértő kritikák között, nem pedig az, mellyet Lessing vona. A tiszta kritikus és pasquillant szomszédok nem lehetnek; azon között van még a sértegető kritikusok' és perlekedők' nagy serege.

III.

Teljes és hiányos kritika.

A valódi kritikának egész természete és czéla, nem egyéb lévén, mint alkalmazó tanítás; következik, hogy az annál főbb tökélyü, minél inkább megfelel ezen természetének és czélának, az az, minél alkalmazóbb és tanítóbb; de következik még az is, hogy így a maga legfőbb czélját csak akkor érheti el, ha állításait okokkal támogatja s elveit minden oldalrol kifejti és magyarázza, mert tanítása csak így lehet teljes, bizonyos és közreható.

Igaz ugyan, hogy az illy teljes kritika, tudósra nézve sok felesleg valót foglalhat magában; de mivel ezek úgyis csak alig, vagy nem is szorultak tanításunkra, jobb azt azon nagyobb részhez intéznünk, melly csak fejtegetve és magyarázva értheti meg azt, holott egyébiránt is ezt kell és lehet leginkább tanítanunk. Jobb tahát ha magyarázatinkat sokalja egy két tudós, mintha a nagyobb és tanulni akaró rész keveseli.

Az olly müvitélők, kik állításaikat okokkal nem támogatják, nem annyira tanitani, mint hitetni akarnak, s úgy gon-

dolkodnak, hogy a hozzájok hasonlók így is meg tudják őket érteni, másoknak pedig hinni kell. De könnyü általlátni, hogy az illy számolat nagy tévedés; mert épen a tudósok és könnyen hivők között van a gondolkodni és tanulni akaróknak azon közép rende, melly leginkább használja és érdemli a tanítást. De egyébiránt is az illy birálat, mellyben az itélő, szavairol semmi számot nem ád, sok hamis állításra nyujthat alkalmat, s leginkább csak holmi haszontalan magasztalások avagy ócsárlásoknak lehetnek műszerei, nem pedig valami czélszerü tanításnak.

Illy hibás természetü kritikák többnyire minden recensiók, mellyeknek szük köre csak holmi hiányos könyvismertetést, nem pedig valami alapos birálatot fogadhat el. Mert mikor a recensens a könyv' nagyobb hibáibol kimutat is nehányat, de a többi illy hibákra nézve, csak ezzel fizet ki: „stb. stb. vagy: több illy számtalanok" vajjon ezen számtalanra nézve, nem magának beszél-e a recensens? tudhatja-e igy a tanulni akaró, vagy még maga is a birálat alatt lévő munka szerzője, mellyek ama számtalan hibák? S ha ezek nem tudják, vajjon kinek beszél a recensens.

Igy a recensensi jellemzések is elmondják ugyan, hogy a költér szelleme illyen meg amollyan; — de mivel azt meg nem mondják: hol és miért ollyan, természet szerint csak ollyanok előtt beszélnek, kik nélkülek is tudák a tudnivalót; egyéb olvasókra és a jellemzett költérre nézve pedig a semminél nem többek; holott igen természetes az, hogy a költér nem ejtené azon hibákat, ha ismerné, valamint az olvasók' nagyobb része sem ismerheti azokat, s ha ismerné, nem volna kritikára szükség.

E jegyzet alá tartoznak azon kritikás epigrammák is, mellyek majd müvet majd müvészt itélgetve, a helyett hogy tanítani tudnának, többnyire csak magokat itéltetik meg. Mert p. o. mit tanulánk azon epigrammábol, melly Himfy' verseinek nagyobb részét tüzre itélé? megtanultuk-e abbol, mellyek azon tüzre valók? s megtanultuk-e, miért oda valók? — ha pedig ezeket meg nem tanultuk, vajjon tanultunk-e valamit?

Csak illy formán tanítanak pedig többnyire a szokott recensiók is, kivált midőn lyrai gyüjteményt itélnek. Mert ámbár ezek kimutatják is a gyüjteménynek nehány jobb és roszabb darabjaít; de mivel meg nem fejtik, miért jók avagy roszak azok; mit tanulhatunk tőlek egyebet, mint azt, hogy a gyüjteményben vagynak jobb és roszabb darabok; — a mit pedig előbb is tudánk. Mert ki nem tudja azt, hogy az illy gyüjtemények természet szerint csak illy jobb és roszabb darabok' gyüjteményei szoktak lenni? s ha mink nem azon darabokat nézzük is jóknak avagy roszaknak, mellyeket azok, még akkor sem tanítának, hanem csak ízletüket akarák reánk tolni, a mi pedig teljes bonczolat nélkül nem igen szokott sikerülni, s a kik felkapják, azokért írni nem érdemes.

Ugyan azért az illy recensiók helyett jobb a gyüjteménynek, akár költéri, akár prosai müvek gyüjteménye legyen az, egyes darabjait teljes taglalat alá vennünk, s így minden egyes darabnak titkosb hiányait és tökélyeit kilesnünk és kimutatnunk; nem csak azért, hogy egyedül így lehet birálatunk tanító és teljes, de azért is, mivel az illy minden oldali vizsgálatok mellett, néha több olly észrevételre is bukkanunk, melly magunkat is tanít, s a tudomány' egészére nézve is uj felfedezésül lehet.

Csak a minden legkisebb részletig vizsgálódó kritika adhatja az egésznek igaz ismeretét, s mindenkor az illyennek tapasztaltam én legtöbb hasznát; midőn ellenben ama nagyjában s mintegy önkényleg itélőknél alig tanulék egyebet mint azt, hogy ártani akarnak. Pedig nem szabad azt soha felednünk, hogy a dolognak komolyabb oldala is van, az t. i. hogy embert ok nélkül bántani bün, s kritikánk csak ugy nem bün, ha az egy embert milliókért bánt, az az, ha tanít.

IV.

Kül- és belkritika.

Valamint birálatod tárgya — a mü, kül- és belmüvészetek' egyesületéböl alakult; ugy a te kritikád is kül- és belkritikák' egybefolyásának alakulatja legyen; mert egyedül ezen kétféle kritika' egyeteme alakítja a teljes kritikát avagy kritikai egészt, magában pedig mindenik csak hijános egyoldalu nézeteket adhat.

A belkritika, mint veleje a dolognak, magában is nagyértékü lehet ugyan; de a külkritika, kivált ha költéri müvet birálsz, mi lehet magában egyéb, mint valami tökéletlen nyelvtani bukdozat, holott tudnivaló az, hogy a költélyzet' nyelvét s egyéb külalakait, leginkább csak annak lelkéböl s egyéb alkató elemeinek összeilléséböl lehet igazán megitélned, a mit természet szerint csak úgy tudhatsz, ha a belkritikát teljes mértékben birod.

Hogy pedig azt ugy bird, nem elég a müvet csak magában megbirálni tudnod; de meg kell azt tudnod birálni még azon legfőbb szempontbol is, hol az a kérdés: mint illik össze az egész mű a nemzetnek s emberiségnek czélaival, és az egész miveltség bölcseletével? Mert ezen legfőbb szempont szerint az egész mű csak része az emberképzet' nagy müvészetének avagy bölcseletének, mellyekkel a münek, mint résznek, összeillése, annak legfőbb érdeme; össze nem illése ellenben leglétegesb hibája.

Hogy pedig ezen legfőbb életkérdés szerint tudj itélni, nem elég oda holmi homályos izlet és az oskolai elméletek' tudománya; — nem elég oda csak azt tudnod, hogy „*haladnunk kell*“, de tudnod kell azt is: *merre és hová?* Mert ha ezt nem tudod, nem vagy képes az igaz és hamis haladások közt különbséget tenni. Tudva van pedig a miveltség' történeteire figyelmezők előtt, hogy gyakran vagynak az emberképzet' sok oldalu és sok czélu munkájában olly hamis haladások, mellyek nem előre, hanem hátramenetelek, és annak legbelsőbb megvesztői szoktak lenni; s tudva van, hogy mind a Nilusz és Gangesz melléki, mind a görög és római miveltségek' enyészetének okai nem külsők, hanem belsők valának; s hogy ezen utóbbiak, minekelőtte azokat a külvész végkép elrontaná, már százévekkel előbb magokban veszni tértek s ezen belvész' mesterei épen azok valának, kik haladásukat vélék, midőn mindig hátra menének.

Csak úgy lehet tehát belkritikád teljes tökélyü, ha nem csak a már megtörtént czélos és czéltalan haladások' minden titkosb jellemvonalait ismered, de megtudod ismerni még az időnként történhetőkét is minden oldalaikrol s minden következeteikkel együtt. Ezen ismeretek nélkül belkritikád csak valami homályos lélektudományi szemlélet lehet, s csak ugy lehet az fentebb kritikai nézet, ha azt legfőbb költéri és philosophusi világnézetekhez illeszteni tudod.

Ugyan azért mig ezen legbelsőbb és legfőbb kritikai szempontokhoz szemeid meg nem nyilnak, az az, mig az emberiségnek, nemzetednek és müveltségnek legfőbb czélait és viszonyait, az igaz és hamis müveltség' minden bélyegeit teljes fényben nem ismered; s mig a régi két nagy nemzet' és jelenkor' bölcseségéböl egy reánk illő egészt alakítani nem tudsz; addig jelesebb müvek ismerőjének és birálhatójának ne véld magadat; mert birálatod, mind magadra mind a tudományokra nézve, nem csak haszontalan, de kártékony is lehet. A mi pedig ne csak a belkritikára nézve legyen mondva, de némüleg mondva legyen a külkritikára nézve is, mert a mint mondám ezek egymásba folynak s egyedül csak ugy tudod igazán megitélni a részt, ha tudod az egészt.

V.

Kritikai hangulat.

A kritikának imez mast említett igen komoly és magas czélai önként mutatják, hogy valódi kritika' tanítója, csak a legmüveltebb s érettebb lelkü ember lehet. Hogy pedig az illy embernek, valamint egész lelkülete, úgy tanitásának egész természete és hangulata nem lehet más, mint az emberiség' legfőbb mértékeig szelid és nemes, látnod kell azt is, mihelyt meggondolod, hogy az illy emberen, nem olylyant kell értened, kinél csak a fej van müvelve, hanem csak ollyant, kiben mind az értelem mind az érzelmek egyiránt müvelve és nemesítve vagynak; s meggondolod, hogy a kritika' közönségének nemesebb része is, csak illy nemesült lélekhez illő tanításnak nyit fület és kebelt, a maga müveltségéhez nem illőket ellenben megveti.

Vannak ugyan a kritika' törvényeinek olly tanítói is, kik e részben egészen mást tanítanak s azt hiszik Lessinggel, hogy: „*A kritikusnak senki elébe nem irhatja, melly keményen és keserűen gáncsoljon vagy csufoljon. Magának kell tudnia, minő hatást akar előhozni, s szükség hogy szavait ezen hatásra intézze;*" s vagynak kik azt tanítják, hogy az irót *ütni, csigázni s agyon verni nevetve szabad*[1]); valamint még olylyanok is, kik a kritikusi mocskolódások' mentségére Cicerónak azon szent szidalmait hozzák fel, mellyekkel Antoniuszt, Clodiuszt, Gabiniuszt s Pisót feddette; de alig szükség mondanom, hogy ezen elvek nem csak hamisak, hanem ártalmasok is. Hamisak, mert a tudományok' országában nem lehet hatásunknak egyéb jó czélja mint az igazság, illy hatásnak pedig nincs egyéb eszköze és fegyvere mint az okerő; s ártalmasok, mert az irodalomban a durvaságokat hatás' eszközeivé tenni, annyi mint a durvaságnak és önkénynek fegyvert adni, s annyi mint az okerőkkel hatni nem tudókat az okosokon és igazságon felül emelni.

Igy természet szerint a hamis ügynek védelme sem lehet más mint hamis. Mert ha azon római gonoszok' világpusztító bűneit az irodalmi gyarlóságoktol meg nem választjuk s a comma- és szonett háborút az erény' és bün' világháborujával egynek nézzük, akkor még azt is mondhatjuk, hogy nem csak a papiroson, de még a piaczon is szabad egymást agyonvernünk.

Az illy kritikai morálnak, mi egyéb következményei lehetnek, mint miket már látunk. A legüresebb kezdők, a helyett hogy lelkeiket a dolgok' belsőbb ismeretére megérlelnék, csak hamar felszerelik magokat az illy kritikai hatás' minden eszközeivel, az az, a legsértőbb kitételek és gúnykaczajok' formulájival, s elkezdenek hatni, és kezdik hinni, hogy valójában csak az ő akaratuktol és formulájiktol függ azok élete, kiknek háladással tartoznak.

De te válaszd meg a kritikát az irói pertől, s ezeket a polgári vitáktol, a kritikai hatás' igazi eszközeit az álkritika' hamis eszközeitől, az irói gyarlóságot az irói gonoszságtol, s válaszd meg a birót a bakótol, nehogy — mint némelly amerikai kannibáloknál szokás — egyszerre biró és bakó légy; vagy legfelebb csak akkor légy az, midőn olly irót akarsz büntetni, ki az emberiség' fentebb jogai és érdekei ellen tudva dolgozik. Mert az illyen már igen érdemli a büntetést és elnémítást; — de egyébiránt is az illy politikai perekben már igen hozzá szoktunk a leganyagibb okerőkhez is.

Mikor ellenben csak holmi irói sikamlatokkal van dolgod, nincs ok, melly hangulatodat a müveltség' és szelidség' törvényei alul felszabadítanod engedje; s ha fel-

[1]) L. Kazinczy, Tövisek és Virágok, 1811. lap 36. Epigrammai morál.

„Bántani mást vadság . . ." — 'S más a' lélektelen Iró?
Azt hozzád 's hozzám nem köti semmi kötel.
Csípd, döfd, rugd, valahol kapod a' gaz latrot! Az illyet
Ütni, csigázni, 's agyon-verni (nevetve) szabad.

szabadítod, leginkább magad ellen vétesz, mert vétesz azon törvények ellen, mellyeket müvelt ember szükség nélkül által nem hág. Nagy meggyőző erővel bír a tanításnak szép lelkü emberhez illő módja, nem csak azokra nézve, kik tudják azt hogy valódi müveltségnek mulhatlan következménye a szerény szelidség; de mind azokra nézve is, kik azt még nem tudják, hanem csak érzik: visszaborzaszt ellenben az emberi természet' nemtelensége, midőn azt látjuk, hogy az ollyan ember, ki teljes éltét arra fordítá, hogy lelkét nemesítse, nem pirul az örökkévalóság' színe előtt illetlenkedni s kimutatni, hogy embertársa' szemérmét csak azért fedi fel, hogy azt kaczagja.

Ha tahát az önszeretet' sugalmain kivül egyéb törvényeket nem tisztelsz is, akkor is azt parancsolja az okosság, hogy szived' hibáit rejtsd s azokkal tudományodat ne mocskold; hanem inkább minden szavadban a szelidebb s nemesebb emberiség' szelleméhez simulj, mindenkor szemeid előtt tartván a miket egy müvelt lelkü főispánunk (gróf Teleki Jósef, 1790) egy nagy változatunk' zajában monda:

„Szükség hogy minden cselekedetinkben illendő állhatatossággal ugyan, de csendesen s egymás iránt minden áskálódás, erőszak és lárma nélkül, viseljük magunkat; egy szóval az illendőség' törvényére szorosan vigyázzunk; megemlékezvén, hogy nékünk, nemesi rendnek, sokkal kevesebb szabad e tekintetben a köznépnél. A clazomeniusok egykor a spártai ephorusok' székét korommal bemázolván, megcsufolni nem átallották. Ezen igen illetben tettükért a spártabeliek elégnek tartották azzal bünteni őket, hogy köz kihirdetés által szabadságot engedtek a clazomeniusoknak magokat illetlenül viselni. — Szomoru privilegium! mellyel valamint kétség kivül ők szégyenlettek élni, ugy mi is arra soha ne vágyódjunk."

Igy érez a nemesi rend. S az illy nemes érzelmüeket kell kritikánk' közönségének tekinteni, nem pedig azokat, kik az illetlenségnek tapsolnak, ha azt akarjuk, hogy a nemes magyar közönség szintúgy meg ne vesse kritikánkat, valamint előbb a pesti bikaviadalt megveté, holott az illy közönség igen érzi azt, hogy az illendőség' szabályai nem egyebek mint legfőbb törvényeink' pótlékai, s ugyan azért minden szépnek és jónak mulhatatlan feltételei.

VI.

Kritikai viszonyok.

Valamint minden dolgunkban szintúgy kell ügyelnünk a környezetekre, mint a dologra magára; ugy a kritikában is meg kell minden viszonyt gondolnunk, hogy jó akaratunk több kárt ne tegyen mint hasznot. Vagynak az irodalomnak olly korszakai, mellyekben a kritika nem csak hasznos, de mulhatatlan is; valamint ollyanok is, mellyekben az nem csak nem hasznos, de kártevő is lehet.

Midőn mink irodalmunk' ifjuságában egymást buzgatva zengők fel alvó, vagy igazábban szólván, félholt nemzetünket, midőn még szájrol szájra ment nálunk ez a hazafiúi jelszó: *„irjunk akármit csak irjunk, hogy a magyar irás divatba jőjjön!"* s mikor még a legcsekélyebb magyar irat is hazafiúi tett volt; akkor még természet szerint a kritika nálunk nem csak szükségtelen volt, de a nemzet' legfőbb czélával is egyenesen ellenkezett: most ellenben, midőn nem csak divatba jött a magyar irás, de irodalmunkat nagyjaink' bölcsesége örökre meg is alapítá, kérdésen kivül szükség, hogy iróinkat a kritika' szövétneke által vezetni elkezdjük, noha még most is tekintetbe kell azt vennünk, hogy csak kezdők s nagy akadályokkal vivó kezdők vagyunk.

Lessing azt mondja: „Ha én müvitélő volnék, igy intézném hangulatomat: Kéméllve a tehetségeket mutató kezdőt, sőt hizelg-

ve is neki; csudálással kételkedném a mesteren és kételkedéssel csudálnám őt; elijesztve és positive a kontárt; gunyolva a dicsekedőt, és olly keserűen mint csak lehet az ármányost és cselszövőt." S vajjon a miket itt Lessing egy kezdő iróra mond, nem illik-e azt mondanunk egy írni kezdő nemzetre, kivált pedig egy ollyanra mint a magyar nemzet? s nem illik-e megválasztanunk Budát Philadelphiától? Én azt hiszem igen, s azt hiszem, nem csak a tehetséget mutatókkal, de a leggyarlóbbakkal is kémélve kell bánnunk. Nem csak azért, mivel nálunk még az illyenek is jobbak a semminél; de azért is mivel azok nem egyebek mint egyszerre születő és enyésző buborékok, s mellyeket csapkodnunk semmi okunk nincs, de igen is van elég okunk azokban az embert kémélni.

Kiváltképen pedig szükség, hogy a kritika a költérekkel vigyázva bánjon, nehogy a merészt félénkké s a meleg szivüt hideggé tegye s az által szárnyaikat szegje. A prosaicus gyakran örvend, ha a kritika neki tárgyat ád a tollcsatára; de a költér, ki többnyire mintegy álomjáró lebeg a tetőkön, hamar lehull onnat, hová tudta nélkül emelkedett, s vagy elnémul, vagy más utat választ, mellyen korántsem tehet annyi jót, mint geniusa' első intése szerint tehetett volna. Vagyon lángész, ki egyszerre délponton tün fel, de vagynak olylyanok is, kik csak idővel vergődnek oda; ollyan pedig, ki folt nélkül volna egy sincs. Időt kell tehát engedni a vergődőnek, s mindeniket nem foltjai' kisebb számából, hanem sugarai többségéből kell megitélni.

Általában pedig minden irónál tekintetben kell tartani tárgyat, személyt, időt s helyet. Vagynak tárgyak, mellyek csak félfényben és gyom közé burkolva jelenhetnek meg; s vagynak idők, mellyekben, Jean Paul szerint, az igazságnak zsidóvá és mesteremberré kell lennie; a miket ha meg nem tud a kritikus jól fontolni, a mű' szemetei mellett könnyen gyanúba hozhatja annak kincseit is.

Igy az irók' személyére nézve is, megtörténik gyakran, hogy érdemteljes ember igen gyarló iró lehet; de azért távul legyen hogy a kritikus annak érdemeit fontos okok nélkül félre tegye s azzal csak úgy bánjon mint gyarló iróval; mert lehetnek olly irók, kik ha irásaikkal nem is, más uton módon használhatnak az irodalomnak, attol elidegenülve pedig árthatnak is.

Az irói democratiát meg kell a csárdai democratiától választani, nem pedig anynyira terjeszteni és népszerütlenné tenni, hogy azt a nemzet' nemesebb része, mint zabolátlanságot gyülölje. Mert ha a főbb s ugyan azért becsületértő és féltő embereket a kritikával az irástol elrettentjük: — mit nyerünk egyebet, mint azt, hogy a nemzet' müveltebb részére nézve, egy második és félelmesb censurát alapitunk.

Ugyan azért akármelly oldalairol tekintem is a dolgot, mindig csak azt kell mondanom, hogy kritikánk ne büntető, hanem csak tanító, s irói democratiánk ne a szeretetlenség' és zabolátlanság' hanem csak az okosság' és emberszeretet' democratiája legyen, mint *Washingtoné*, hol az emberkinozó börtönök' helyén, az emberszeretetnek olly szentegyházai emelkednek, mellyekben még a bünöst sem fenyíti büntetés, hanem tanító, jobbító s boldogító szeretet öleli. Ez a müveltségnek legszebb diadala, s ennek utait készítse az iró, ha az emberiség' tanítója akar lenni.

BIRÁLATOK.

Jegyz. Ezeket Berzsenyi a magyar tudós társaság hivatalos felszólítására irá, midőn az „Tudománytár"át alaprajza szerint, rövid birálatokkal vagy inkább ismertetésekkel kivánná megindítani, a megjelent könyvek felől. Azonban, egy előre illy birálatok elhagyását határozá a többség s kiki visszavehette a levéltárbol dolgozatát. Berzsenyinek biraló hangulata mutatásaért, valamint szólami véleménye s izlete nyilvánitása tekintetéből, adom itt elé az övéit, némelly helyén azért röviditve már, mert elfélék nagyánt csak napszerinti érdeküek. Ezt mondá maga is. *D. G.*

I.

Aurora, *hazai almanach szerkezteté Kisfaludy Károly. Pesten*, 1831.

E szép almanach tizedik évi kötetével veszi az olvasó közönség Kisfaludy Károly' utolsó virágait, de azokat is, a mint Toldy Ferencz a könyv hátulján jelenti, már csak félig a boldogultnak kezeiből; mert már ezen kötet' szerkeztetése alatt elgyengülvén az érdemes férfiú, gondjainak nagy részét egyik legkedveltebb barátjára Bajza Jósefre bízá.

Jeleskedik e gyüjtemény különféle versezetekkel és e kötetlen beszédekkel:

Vízkereszt, kis nyájas szeszélyü novella levelekben Kovács Páltol, mellyben az előadás szép elevenséggel és természetességgel bír ugyan; de a magyar falusi mulatságok' festéseiben néhol igen hajlandó a szerző a gyermekesbe tévedni.

A barátságrol. Segur után báró Wesselényi Miklóstol, és Segur álma ugyan báró Wesselényi Miklóstol, mellyekből a legszebb életphilosophia szól hozzánk.

A házasság égben köttetik, szellemteli nyájas elbeszélés Trattner Károlytol, mellynek character festései szép elevenséggel birnak, s beszédében a tudós és nagyvilági nyelv egyesül.

Csesznekvár, elbeszélés Kun László idejéből Horvát Endrétől, és egy másik, illy czim alatt: *Okos Jancsi s bolond Kata*, mellynek szerzője magát csak egy N. által jelenti, alkalmasint csupa alnépi mesék.

Nagyobb versezetei a gyüjteménynek ezek:

Ilka Gyulának és viszont, heroidák Czuczortol, mellyek a római remekek' formajában és szellemében vagynak öntve s több tekintetben azoknak tökélyeivel ékeskedők, ugy hogy ezen szép müvekből csak e két sort ohajtanám ki:

„Szólj kémélve nagyon, vagy félrevonulva ha szükség:
A ragyogó fogsort felfedi nyilt ajakad."

Mert itt a kémélve szólás, a vigyázva és tartózkodva szólás helyett, az egész értemény meghamisítja s egyébiránt is az egész gondolatot gyermekesnek érzem.

A Rom, allegoriás költély hexameterekben Vörösmartytol, melly minden csudás és rémes regényessége mellett szép rajzolatit adja az emberi életnek s az emberiség' változó örömeinek.

A Délsziget, melly ismét valami rémregényes és rejteményes költély két hosszu énekben Vörösmartytol. Tárgya ugy látszik a férfiúi és asszonyi természetek' rajzolatit adni; de ez a tárgy olly végtelen és fejthetlen allegoriákba van merítve, hogy azt inkább csak sejteni mint látni lehet s megvallom, hogy az egész műnek nagyobb része reám nézve érthetlen.

Vannak ezeken kivül a gyüjteménynek különféle kisebb költélyei és lyrai virágai Kazinczytol, Kölcseytöl, Kisfaludy Károlytol, Vörösmartytol s több ifjú költéreinktől, mellyek általában csinos izlettel készültek ugyan; de mégis azok között legvalódibb költéri érdeküek Kölcseytöl *Zrínyi' éneke* és a *Tyrann*, Vörösmartytol az *éjféliház* és *Szigetvár*, Kisfaludy Károlytol pedig a *Dal.*

A gyüjtemény nyelve általában mivelt és csinos; ugyan azért e részben csak e következendő csekélységeket jegyzem meg:

Báró Wesselényi Miklósnál ezen szólás: „*elfacsarják* igaz értelmét" nagyon bévett szokás ugyan az irói nyelvben; de mivel a dunai nyelv a *facsarást* és *csavarást* igen jól megkülönbözteti olly formán hogy a *facsaráson* valami nedvesség' kinyomás, a *csavaráson* pedig elfordítás, eltekerés van értve; tehát ugy gondolom az irói nyelvben is jó lesz az értemények' ezen határozottságát megtartani; melly szerint pedig igy kell szólni: *kifacsarta titkomat, elcsavarta beszédemet.*

Czuczornál „*hév gyöngyü könyük' özönében.*" Itt hat *ö* és *ü* van együtt! s vajjon olly rut-e a magyar nyelv, hogy illy rut monotoniákat távoztatni ne tudna?

Vörösmartynál a *lód* = lovad helyett, *alunnan* = alul és alulrol helyett, *zürmind* = zavar avagy chaos helyett; Kazinczynál: *felfele* = felfelé helyett, *szeretetve* vagyok e helyett: szerettetve vagyok; Trattner Károlynál: *bátyjaink* = bátyáink helyett, *hagyj itélje meg* = e helyett *hadd itélje meg* helyben nem hagyható hibás szólások.

Igen jók ellenben Trattner Károlynál a *hijázik* = hibázik helyett, a *falánk* mohó helyett, valamint *anda* és *éber* is jó gyökérszó ugyan; de mégis nem volna e jobb eme helyett *ébrénk* avagy a szebb hangu *ébrény*.

II.

Aurora, *hazai almanach. Alapitá Kisfaludy Károly. Folytatja Bajza Pesten* 1832. *Trattner és Károlyi' költségén.*

Örömmel kell látnunk hogy e díszes almanachot, alapitója' kora hunytával Bajza hunyni nem engedé; hanem azt ujra éltetni s azzal mind literaturánkat tovább is díszesíteni, mind Kisfaludy' hamvait megtisztelni kivánná.

De örvendenünk kell azon is, hogy e jelen kötet' gyüjteménye is már nyilván mutatja azon gondos válogatást, melly e szép éviratnak mindenkori bélyege vala, ugy hogy akár annak folyó beszédeit, akár versezeteit tekintjük, mindenikre meg kell vallanunk, hogy azok többnyire mind olly csinos készületü müvek, mellyeket méltán legszebb terményeink közé kell számlálnunk. Melly szerint méltán lehet reménylenünk, hogy ezután is fő gondja leszen az uj szerkeztőnek a munkák' megválasztása által e szép almanachnak előbbi diszeit fentartani.

Vagynak e jelen gyüjteménynek több szép kötött és kötetlen beszédei; de minekelőtte azoknak belkritikai vizsgálatára térnénk, tekintsük meg azok nyelvhibáit.

Kisfaludy Károly' emlékében előforduló ezen szavakra: *megette*, *tisztelői*, *felette* jegyezzük meg e következendőket:

1. *megette*, jobb: *mögötte*, mert amaz nem csak monotoniás, de egyszersmind rut kétértelmüség is, holott a „megette" annyi is mint: *devoravit;* de egyébiránt is a *mög* fentt van még Vas vármegyében, hol az annyi mint a barmok' pérája vagy hátulja [1]).

2. *tisztelői*, jobb igy: *tisztelőji*, mert a nevező eset: *tisztelője*, mellynek többese természet szerint nem egyéb mint: *tisztelőji.* De ezen kivül a szép hangzás is kivánja azt hogy a két magánhangzó közé mássalhangzó jöjjen, s a mi legtöbb, kivánja a szónak lelke — az értemény is, mert amugy gyakran kétértelmüséget csinálunk, p. o. *irói*, *tanítói*, *kunyhói*, *esztendei* stb., mellyek egyszersmind mellékszavak lévén, az értelményt zavarják, a mi pedig a nyelvnek leglételesb hibája. Továbbá:

3. L. 6 *felette*, igy ismét monotoniát és kétértelmüséget csinálunk, holott ez annyit is tesz mint: *devoravit*; jobb tehát mind a széphangra mind a nyelv' legfőbbjére — az érteményre nézve, a *fölötte.*

4. L. 9. *legveszélyesebb*, az illy hosszú monotoniás szót igen szükség igy megröviditeni: *legveszélyesb.* Ugyanott *előttök*, jobb: *előttek*, mert: előttem, előtted, előtte és előttek.

5. L. 10. lángok' *rőt* fénye. — A *rőt* csak gúnyszó és illy komoly képhez nem illik. Mondjuk: rőt Kata, rőt tehén, rőt haju, de csak ugy mint midőn gunyolva a szőkét kesének mondjuk; az illy gunyszókhoz tapadt ideákat pedig fölötte nehéz változtatni, és tán kár is változtatni, mert az illy szavakra is van szükség annak helyén. — Ugyanott: *leve*, *teve*, jobb az illy kétértelmüségek helyett a *lőn*, *tőn.*

L. 14. *öldözteté el*, jobb: *öldözteté le*, mert *el*, hijány, távozás, eltérés; *le* pedig *alá* lenn, lentt mellékeszméjét festi, és egyébiránt is két egyenlő magánhangzót ejt öszve. L. 20. *tagjaimban*, jobb *tagaim*, mert a j csak a harmadik személyhez tartozik, az első és második személyben pedig csak: *tagom-tagod*, *tagaim-tagaid* vagynak jól mondva. A rosz szokás sokban másként szól ugyan; de azt a mint lehet jobbitani kell, annyival is inkább, mivel a j nélkül még a harmadik személyben is szeretünk ellenni a hol csak lehet. L. 23. *szín* — color, jobb igy: *szin* — color, *szín* — scena. Ez dunai szólás ugyan, de igen helyes, mert távoztatja a kétértelmüséget, a mi természet szerint a szónak leglételesb hibája. L. 30. *mindég*, jobb: *mindig* avagy *mindíg*, mert a gyökér: *ig* és amugy kétértelmüség is támad. L. 32. *rény*, jobb: *erény*, mert ez gyökeres, amaz pedig gyökertelen. Mikor minden ok- czél- vagy szükség nélkül a szép és gyökeres *erény* helyett *rényt* akarunk pottyantani, akkor csak ugyan sokat kivánunk a publicumtol. És én ugy gondolom egy illy szent és minden lehető módon közönítendő szónál mint: *erény*, korántsem ujithatunk olly szabadon mint Bugát a boncztudományban, mellynek publicuma örökre csak a bonczszoba lesz; mégis azt látjuk hogy ott minden uj szó gyökerből van származtatva s nem mondatik *ütér* helyett: *tér*, mint *erény*

[1]) Sáros Patakon pedig: megyi.

helyett: *rény*, a mi épen ollyan mintha nem eligednénk meg ezen uj szóval: *regényes*, hanem még azt is kivánnók hogy a publicum előtt a *gényes* is annyi legyen mint *regényes* avagy *romános*. Sunt certi denique fines stb. Vagy tán szebb hangu a *rény* mint az erény? Én ugy gondolom a muzsika nem egy hangban, hanem több hang' vegyületében áll. Ezt érzi a Magyar mikor a szűm, hűm, hőm avagy hém helyett azt mondja: szűvem, hűvem vagy szivem, hivem és hevem; ezt érzi mikor az emberi neveket, mellyekkel szabadon bánik, mindenkor több taguakká formálja; s tapasztaljuk, hogy az energiás hangokhoz is több tagu szó kivántatik, mert midőn nagyot akarunk kiáltani ezen kiáltó szót: hej, meg kell kettőztetnünk. — L. 48. *ha tenni fogom majd lelkemet*, ezek helyett: *ha letenni fogom majd éltemet*, ugy szintén ugyanott a *menel* nagyon hibás szólások. L. 55. *fejlődött*, szükségtelen, holott a *fejlett* épen annyit tesz. — L. 57. *magos*, jobb: *magas*, mert amaz annyi mint magvas, a kétértelmüséget pedig távoztatni kell. — L. 114. *üdő* és *könyökom*, *idő* és *könyökem*, mert a sok *öööö* még rútabb monotonia mint a sok *eeee*, mellyeket okkal móddal közletni, nem pedig összehalmozni kell. Ezen jegyzet alá tartoznak e könyvben utóbb előforduló monotoniás szavak, mint: L. 126. *örökösök*, L. 166. *feleslegem*, L. 259. *közötökbe*, mellyeket igy kellene némüképen orvosolni: *örökösek*, *fölöslegem*, *közitekbe*. L. 133. *röpdessen* s igy L. 166. *sugdosák*, mellyek helyett jobb volna a dunai *röpdezzen* és *sugdozák* nem csak azért, hogy a sok *s* a nyelvet zordonitja, de azért is mivel a *röpdesés* és *sugdosás* épen olly helytelen szólás, mintha a *pipázás*, *öltözés*, *bolondozás* stb. helyett, *pipásást*, *öltösést* és bolondo*sást* mondanánk. L. 198. *sürüsödő*, elig: *sürüdő*. Ugyanott *fejtekezett ki a távolságbol*, elig ezek helyett igy: *fejlett a távolbol*. L. 199. *körülövedzi*, elig csak ez: *övedzi* vagy *övezi*, mert ez már magában foglalja a *körül-t*. Ugyanott *hol az örök nevü nemzet nyomait ne hagyta volna vissza*, elig igy; *nyomait ne hagyta volna*, s ha szószaporitók akarunk lenni, akkor is nem a *visszahagyni*, hanem a *hátrahagyni* van jól mondva. L. 207. emelkedett *fel* a tenger szinén *felül*, itt a *fel* és felül szükségtelen szószaporitás. Ugyanott *holmiaink*, elig: *holmink*, mert nincs egyéb mint: holmim — holmid — holmija, a többesben pedig: holmink — holmitok — holmijok. L. 237. *árjong*, jobb: *árong*, mert itt a j egészen szükségtelen és helytelen. L. 348. *az imént*, elig: *imént*. L. 365. *mint hiretek mondá*, ez igy lesz jól mondva: *mint hirem mondá*.

Továbbá hátorkodom költéreinket még e következendőkre is megkérni; ugymint: *Először*, az illy nem szép szavakat mint; hűm, hőm, szűm csak nagy szükségből használják; mert az országszerte nem mindenütt értett szó csak ugy elővehető, ha valójában szép, helyes, jólhangzó, a helytelen ujság pedig kettősen taszit. *Másodszor*, a nehezen érthető uj és avult szavakat, valamint az illyent: *délbáb* magyarázni ne sajnálják; mert a mit az olvasó nem ért, azon nem csudálkozik, hanem boszonkodik; az olvasót pedig nem boszontanunk, hanem tenyerünkön kell hordoznunk. — *Harmadszor*, a népképző müveket, millyennek minden valódi költélyzetnek lenni kell, leginkább óják a szertelen ujitásnak és a mysticismus' mindennemeinek bábelességétől; mert mi haszna rontanók le a cultura terjedésének, néprehatásának eddigi gátjait — a deák és egyéb idegen nyelveket, ha most annak saját nyelvünkből szintolly avagy még örökebb gátot koholni akarunk?

De térjünk az idő' és hely' szükéhez illő holmi belkritikai jegyzetekre is.

Gróf Kohári István' életirása, Bajzától. Minden, helyén, rendén s tömötten van itt mondva, s alig látok az egészben más kivetnivalót két helytelen jellemzésnél: az eggyik t. i. Tökölié l. 12. a másik pedig Bercsényié. L. 30. mellyek nagyon hamis kutfőkből vagynak meritve.

Az *álkirály*. Vigjáték egy felvonásban. Kovács Páltol. Ez a kis drama, tárgyára nézve, csak valami kis gyermekes tréfa ugyan; de annak eleven folyamu dialogusa, szendén kellemzett szelleme s néha jelentő elméssége azt jobb terményink közé emelik. Azonban hogy érzetimből semmit el ne titkoljak, megvallom, igen szembetünő helytelenségnek látom azt, midőn L. 73. Mátyás király az erdei tüz mellett tréfálódás és kulacsozás között egyszerre illy hangot kezd: *Most*, *Vidor, most hagyj innom kedves magyar népemért — e pillantat! — e hely' szentségétől ihletve, lelkem magas egekbe szállong* stb. Mert ugyan mi nagy pillantat van itt, s mi lehet a helynek szentsége, a tréfák és kulacsok között? Valóban az egész

dolog olly szinü mintha Mátyás királyt a csutora ragadná az egekbe! De ezen kivül is ugy érzem, épen nem illendő az illy nagy férfiakat illy formán föllépteini. Mert ámbár, valamint minden valódi nagy ember, ugy ezen mi nagy királyunk is igen szende szellemü volt ugyan, de mégis annak csak olly szendeséget kell tulajdonitanunk, melly az ő nagyságával és irántavaló tiszteletünkkel egyező legyen, annyival is inkább mivel az ösimádó kelet ivadék most is hajlandóbb imádni, s nem kaczagni őseit.

L. 143. áll a gyüjteménynek egyik legszebb kötetlen beszéde illy czim alatt: *Jaj, be boldog vagyok én!* A szerény szerző csak P. M. betükkel jelenté nevét, pedig mondhatom oka nem vala rejtezni. Mert ez a kis elbeszélés igen nyilván beszéli az ő valódi ember-, lélek- és világismeretét, valamint az ő mosolygó philosophiáját és egész előadásának sok kellemü elevenségét; melly szerint ugy hiszem nem csekély hivatala van a szerzőnek a vig dramai költélyzetre és comicumra. Csak arra bátorkodom kérni őtet, hogy gunyolatit ne a pillanat' szeszélye szerint, hanem mindenkor fentebb okok és czélok szerint intézze, a mit ugy látszik elfelede, midőn a költér nőket olly igen és általában megtámadá. L. 154. A török és féltörök philosophiák szerint az asszonyok igen is csak módibábok, valamint a férfiak sem igen egyebek; de a görögöknél Pindarosz Korinnától Socratesz pedig Diotimától tanult, s mind a lykurguszi mind a platói ideálban nagyon egyenlők az asszonyok a férfiakkal; a valódi emberképző irónak pedig minden szavát a legfőbb ideálhoz kell szabni. Kivált nekünk, kik már tettleg asszonyaink' kormánya alá vetők magunkat, nagyon is kell iparkodnunk, hogy vezetőink csupa módibábok ne legyenek, mert mik leszünk akkor mink?

A vándor. L. 331. Bajzától. Ez a szép kis román olly sok kül- és beldisszel bir, hogy én igen méltónak látom azt arra, hogy annak még ez igen csekély hibáji is elháritassanak, ugymint: L. 344. „*Dicsértessék az úr,*“ *mond az, midőn a' szobába lépett, 's a' szerény nő egy ájtatos „örökkével“ válaszolva* stb., mellyeknek igy kellene lenni: „*Dicsértessék az ur Jézus,*“ *mond az, midőn a szobába lépett s a szerény nő egy áhitatos „mindörökkével“* stb. mert igy a szokás, a mit változtatni sem ok sem hely itt nincs. De a mi több, ezen alnépi köszöntés sem a személyhez, sem annak egyéb nagy müveltségü beszédeihez, sem az iménti költéri köszöntéshez, ugymint: „*idvez légy uram*“ épen nem illik; és ugy vélem terheli itt a dolgot még az is, hogy a köszöntgetés másodszor és már beszélgetés után kezdődik, holott az illy üres szájongás még annak helyén is többnyire csak helytelen.

Továbbá: L. 370. „*rémitő ebvonítás hallott a' távolból. — — — A' hív kutya mellette ült. Borzasztó vala hallani, mint ordita uráért.*“ Az illy nagyitás helyett elig volna a kutyát csak féligmeddig emliteni, noha én még azt sem tenném. Mert az illy lélekrázó jelenetben a kutyát semmiként sem láthatom helyes együtt játszónak. Mit adhat a kutyatutolás a szerelem' és elválás' halálos könnyeihez? mit mondom egyebet a legfőbb hatály zavarásánál. Illy esetben ha jelen volnék nem hallanám az ebet, vagy minden bizonnyal nem örömest hallanám a szerelem' siralmai mellett; annyival inkább pedig mint képiró helyes mellékrajzolatnak nem tekinthetném. De különben is az oktalan állatoknak csak annyit kell tulajdonitani, a mennyi azokhoz illik. Midőn Dobozi' lovának majd olly vitézség tulajdonitatik, mint Dobozinak magának; midőn Bajzának egyébiránt nagyon szép dalában L. 187. *a fakó búsan lépeget s vissza-visszanéz,* mintha urával együtt érezné az elválást, minden bizonnyal olly érzelmek tulajdonitatnak az oktalan állatoknak, a millyeneket az illy nemü költélyzetek' természete szerint azoknak tulajdonitani nem lehet. Homerus világában a lovak is beszélnek ugyan; de a mi költéri világnézetünk egészen homerusi nem lehet, kivált egy kis dalban épen nem.

Továbbá L. 371. „szemeiből keserü könnyeket *törlött ki*“ elig és szebb csak igy: *törle* vagy *törlött.* Mert azon stylisticai elvek helyett, mellyeket Kazinczy az Élet és Literat. egyik utóbbi kötetében, a periodusok' végszavaira nézve tanit, jobb csák azt hinni hogy a fentebb stylusban minden szükségtelen betü hiba.

A gyüjtemény' nagyobb költélyzetei: „*a két szomszédvár*“ hősrege Vörösmartytol, és Czuczornak két hőslevele, ugymint: *Veselényi Ferencz Szécsi Máriának és viszont.*

A hősrege Vörösmarty' ismeretes erő- és kellemteli nyelvében és verseletében lévén öntve, ab-

ban az egész hősköltéri előadás nagy művészi tökélyü. A tárgyra nézve ellenben jónak látom a szerzőt arra kérni, hogy múzájának szebb, azaz emberibb és természetesb tárgyakat válasszon s ne tartsa lantjához méltóknak az olly kannibálokat, minő a két szomszédvári hős. Ha vérvitákat akarunk zengni, vagynak a nemzetnek elig szent harczai, s ezek a valódi hősköltélyzet' tárgyai. Ha pedig uj tárgyakat akarunk költeni, akkor ollyanokat illik költenünk, mellyek a mi szelid keresztyén bölcseletünk' iránylatával egyezők, a mi pedig nem kannibálosság, hanem idyllismus, az az, idylli ideal. Ennek utait készitse a költér, mint *Voss* a szép *Luizával* és *Göthe* a szép *Hermánnal;* mert igy több hasznuak a hexameterek mint amugy. De ha illy fennt nem szemlélődöm is, látok a tárgyban ollyakat, mellyeket már magokban valami óriási képzelményeknek érzek. — Illyen az, midőn Tihamér a siralomnak, fájdalomnak és dühösségnek özönében a lovat nyuzza konczolja, süti és dühölgve eszi, midőn sirva iszik s poharát a holtakra köszöntgeti. Mert ha elfeledjük is a többit, már csak az is nagyon természetlen valami, hogy a hős sirva eszik iszik; holott a lélek kisebb mértékü zajlatiban is már nem enged enni, inni. De megyjegyzem itt még azt, hogy a költélyzet' lelki világában az evés-ivás általában helytelen s csak a legprózaibb jelenetekben türhető. Mert a maga lelkiségét érző ember nemcsak szépet nem lát testi szükségeiben; de azokat mint állatiságokat minden lehető módon takarja még a testi világban is, a lelkiben pedig annál inkább csak lelkeket szeret látni, nem pedig testi szükségeiket eláruló evő-ivő állatokat. Az emberiség illy érzelméből foly az, hogy a déli szigetekben az asszonyok férfiakkal nem esznek, de a férfiak is csak különválva s egymásnak hátat forditva; innét foly, hogy nőink a vendégségben olly czinegeporcziókra szoritják magokat, parlagi rózsáink pedig többnyire sem esznek sem isznak. Igy megvallom én is, hogy szemeim előtt, valamint itt, ugy minden egyéb költéri rajzolatokban a boros pohár olly prózai kép, valamint a büszke vitéz' hátán a pálinkás kobak.

Valami nagyon messzevitt regényes szertelenséget látok abban is, midőn Tihamér a maga sirját megássa, abba bele fekszik, hogy ott halálát bevárja, kardját fejéhez szurja, buzogányát pedig szivére teszi: „*Hogy nehezen feküggyék, mint a' sors' átkai rajta*" stb. Melly hibát annál inkább ille megrónom, mivel a mi nagy dalnokunk Kisfaludy Sándor is épen ezen hibába esett, midőn egyik regehősét elevenen a holttest mellé koporsóba fekteti. Vagynak az emberi léleknek olly csapongásai, elragadtatásai, mellyek a költélyzetnek, kivált a regényesnek gyakran legszebb tárgyai; de az egész bódultságot a legregényesb, legcsapongóbb költélyzet sem teheti széppé.

Van továbbá e költélyzetben még érthetlenség is, az tudnillik, hogy Ságvár alatt mindig csak maga folytatja Tihamér a kettős viadalt és semmi egyéb hadinépről szó nincs, mégis illy sorok jőnek elő a 287d. lapon:

— — — „mért e' mindennapi harczok
Ságnak szép mezején 's mellyet borzadva tekintek
Rajta sötét lobogós kopjákból a' komor erdő,
Melly kiviritani haj! soha nem fog senki' könyétől!"

és továbbá a 288dikon:

„És ő az, ki naponként e' hadat űzi mezőnkön
S rettenetes keze' műve után serdül föl az erdő
Gyász kopiáinkból, kiknek maga tette alapját."

egyébiránt is olly homályos beszédek, hogy alig tudjuk elgondolni mit akar az a majd soha ki nem virító, majd naponként felserdülő kopjaerdő, ugy hogy alig lehet ezt is egyébnek tekinteni mint ellenmondásnak.

Jónak látnám végre ha szerzőnk, nagy költéri tehetségeihez képest, a verselői szabadságokkal ritkábban élne. Kérdést nem szenved, hogy a mi nyelvünk és fülünk szerint a két mássalhangzó előtt, ha azok a leglágyabbak is, a magánhangzó mindenkor hosszu; mégis azt a szerző gyakran rövidnek veszi, pedig valamint a kényes magyar fül, ugy az igen éles magyar metrum egyiránt megkivánják, hogy mindeniket a lehetségig kíméljük.

A hőslevelek Ovidius' szellemével, az az, a legszebb könnyüség' és természetesség' bájaival ékeskednek; de legbelsőbb diszeikre nézve is tellesek szép gondolatokkal és nemes érzelmekkel. Csak Szécsi Máriának e sorát a 121d. lapon:

„*A' kedves sorokat hév csókjaim' ezre tetézte.*"

szeretném változtatni, mivel illy nagy kinyitása a kebelnek az asszonyi kényesség s óvó szemérem

ellen van. Vagy pedig talán legjobb lesz mind ezt mind az utánna következő sort egészen kihagyni, csak annyiból is, mivel a csók utóbb is előjő ezen szép kitételben: *illették ajakim*, melly szerint annak kétszeri említése legszebb kifejezésekben is hiba lenne. Igy szinte az előbb említett asszonyi kényes érzés miatt nem szeretem a két végső sorban a *hevet*, *lángot* és *sovárgást*. Ugyan ezért jó lenne azokat igy megszelidíteni:

Vajha te olly szívvel hozzám juthatni kivánnál,
Millyennel kebelét Mária nyujtja feléd.

A költélyzet' tárgyára nézve pedig, köszönetünket érdemli a szerző, hogy múzáját nem a levegőben kalandoztatja, mint némelly ujoncz költéreink, hanem a haza' szent földén szedi és hinti virágait.

A gyüjtemény' kisebb költélyzetei többnyire mind nagy szépségüek. Illyen dicsőült Kazinczy' elmés gunydala a *Fullajtáros vers*, és a tán nagyon is naiv szellemü *Édes kín;* illyen Vörösmarty' minden müve, valamint Bajza' dalocskái; illyen Kölcseytől: az *Igazsághoz*, *Echóhoz*, *Alkonyidal*, *Drégel*, a *Berekhez*, a *költő*, mellyek olly szépek, hogy azokban csak e következendőket tartanám jónak megváltoztatni, ugymint:

Az *Igazsághoz* szóló dalnak legszebb végezete volna ezen sornál: „*s már valóm felköltözött*; mert a gondolat már idéig bőven is ki van merítve s a következő nyolcz sor nagyon fölöslegvaló. — *Drégelnek* végsorait pedig igy változtatnám:

„*Ah de romod' gyászán az örök hír' égi sugára*
Csillagi fényében századok óta ragyog."

Mert ezek összeillőbbek komoly és ünnepélyes mondatban mintsem az idylli *virág* és *virul:* e helyett pedig: *romodon* vagy *romod fölött*, a *romod' teteje*, épen nem helyes.

A *költőben* a negyedik sor nagyon helytelen folt, mellyet izletem szerint jó volna igy változtatni: *sziveket ragadni égve vív*. Igaz ugyan hogy igy a sok *v* hiba, de ez korántsem olly nagy, mint amugy a belső modulatiónak zavartsága. — Ugyan itt alább a *Zephyr' lágy szárnya* és a *zug* sem összeillők, s jobb volna *zug* helyett *rezg* vagy *leng*, mert a *zug* csak kemény szélvészt vagy huzamosan zordon hangot fest, a mi a lágy zephyrhez épen nem illő.

Ezeknel már sokkal alábbvalók a *Hajósdal* és *Tünödés*, mellyekben mind a gondolatok csekélyek, mind pedig azoknak fejlete és folyama müvészi rend és könnyüség nélkül valók. Még ezeknél is alábbvaló pedig a sentimentalismusnak és mysticismusnak vázaival elborított *Endymion*. De a *remény*, *szerelem* és *hüség* ismét szép kis költéri virágok.

Szépek továbbá Csabától a *Koszoru* L. 234. és ugyan attol: *egy leánykához*. L. 243. s hogy többet ne említsek B. Palocsay Tivadartol az *öröm*. L. 378. melly valamint a gondolat' szépségére, ugy az előadás' müvészi könnyüségére nézve, egygyik legszebbike az egész gyüjteménynek. — Igy vagynak ugyan még többek is minden dicséretre méltók; de mivel én az ujoncz költért inkább csiggatni, mint magasztalásokkal maga meghittségbe széditeni szeretem, még csak holmi észrevételeket fogok adni. L. 182. „*A dicsért s az istenért csatázok.*" A kétértelmü „*dicsért*" helyett jobb a „*dücsért*" nemcsak azért, hogy igy a kétértelmüség, melly a szónak leglételesb hibája, eltávoztatik, de azért is mivel a komoly érteményhez illőbb a komolyabb hangu „*dücs*" mint a gyermekes „*dics.*" Igy érze többek közt boldogult Virág Benedek is, azért nála is a' *dics* helyett *dücs* van mondva. Ugyanott ezen szólás: „*Harczolók párducznál párduczabban*" csak valami menydörgős csatadalba vagy még inkább tréfába való, nem pedig illy érzékeny és ékes beszédbe, millyenben itt mondva van. L. 185. „*Négy hétig éltem egykor.*" Ez csupa próza, melly jobb lesz igy: *óh éltem én is egykor*. — L. 242. E szép ódának ezen sorait:

„*A támadó nap tudja, látja*
A szomorún nyugovó bününket"

jó lesz igy változtatni:

Minden kelő nap látja dulni
Ön kebelünkbe galád bününket,

mert amugy homályos, az óda pedig igen tiszta és határozott érteményü beszédet kiván. L. 322. „*A kit értol könnyezek.*" Ezt annyival inkább nem lehet helyben hagyni, mivel egészen szükségtelen ujitás, holott előttünk a szebb és jobb: *régtől*, melly még a versmértékkel is épen olly egyező mint amaz.

Versezetei a gyüjteménynek részint görög formákban vagynak öntve, részint pedig leoninusok, az az, metrumos és egyszersmind rimes for-

mák. Hogy én ez utóbbi mesterkélt formák' divatba jöttét, csak olly hamis előmeneteinek látom a költélyzetben, mint a lélekfojtó luxust a világi életben, azt egyebütt bőven kimondám; itt azok befolyását csak érinteni kivánom.

Ugyanis, tekintse meg akárki Czuczor' hősleveleit, s látni fogja, miként érdemlik azok méltán mind azon dicséretet, mellyeket azokra mondtam; vesse össze azonban ezekkel annak Szondiját, s látni fogja hogy Szondi' mesterkélt formájában az egész ovidiusi nyelv és könnyüség anynyira elvész, hogy ezt alig hiszi amazokkal egy lélekből származottnak lenni; de látni fogja azt is, hogy ebben nem csak a beszéd' folyama veszti el kellemeit, hanem még a legszebb gondolatok is igy elformátlanulnak:

Ott szendereg ő
A harczkeverő
Kit nem tuda győzni veszély, baj,
Nem szálla szüvére haláljaj;
Most alkonyi lengeteg éri nyomát,
S enyhitgeti mennyei béke porát.

Igy mérje össze a müvértő Kölcseynek nagy szépségü görög formáju müveit, az olasz formájuakkal, minden bizonnyal fogja érezni, hogy azon müvészi kül és belmodulatióját a beszédnek és gondolatoknak, mellyet az *Echóban*, *Drégelben* és a *Berekben* csudált, a mesterkélt olasz formájuakban hasztalan keresi, mert többnyire majd mindenikben láthat valamit azon akadozó folyamból, mellyet Hajósdalában mindenki érezhet.

Ugyan ez okból merem ajánlani a nehéz formák' kedvelőjinek azon egyszeritett formákat, mellyekbe Bajza és báró Palocsay itteni szép folyamu dalaikat önték. Mert ki a költéri beszéd' belső modulatiójának legfőbbségét ismeri, érteni fogja ha mondom, hogy annak hiányait sem rim sem metrum legkevesebbé ki nem pótolhatja.

Diszesíti e könyvet gróf Kohári István' képén kivül még három rajzolat, u. m. Kisfaludy Károlynak eddig csak szándékbeli emléke, az *aradi gyülés*, meg a *két szomszédvárnak* azon jelenete, midőn Tihamér Enikő előtt sisakját kitárja.

III.

Nefelejts, *Almanach* 1832. *Szerkezteté Kovacsóczy Mihály. Kassán Wigand György könyvárosnál. Nyomt. Werfer K.*

E csinos éviratban különféle kisebb költélyzetek és e következendő nagyobb kötetlen beszédek közöltetnek, ugymint:

Egy novella Kovács Páltol ezen czim alatt: „*Mindenütt jó, de legjobb otthon,*" mellyben csak holmi szeretkező kalandozatok adatnak ugyan elő, de olly genialis szellemben, melly a tréfát nem engedi csupa üres játékká fajulni, hanem azt egyszersmind költéri valódisággal tudja vegyiteni, s mellynek nyelve olly tiszta, hogy abban csak e következő hibákat jegyzem fel: „*elébb, közzé, kalandjaim, vágyjaim, elébém, lány*", mellyeknek kellene lenni: „*előbb, közé, kalandaim, vágyaim, elibém* avagy *elömbe, leány* avagy *lyány.* De illy hibának nézem azt is, hogy a lelketlen dolgokat is néha *ő*-knek mondja, holott *ő* csak embert illet s kivált prózában szükség nincs arra, hogy a jó szokást szükség nélkül zavarjuk.

Az ikrek. Novella Kovasóczytol, mellynek különféle mellékfesteményein kivül fő tárgya ez: Két egymást igen szerető *kettős* testvérek avagy Ikrek, egy leánykába szeretvén, addig szeretköznek, epelegnek, és féltékenykednek, mig végre kettős viadalban egymást agyon lövik. Az egésznek szelleme romános érzelgés, nyelve pedig néha mesterkélt s egyéb hibáktol sem mentes, mint: L. 64. „*tökéllyei*" mellynek kell lenni: *tökélyei;* ugyanott „*körösded*" mellynél jobb a *körül* és *körösleg.* — L. 65. „*képzetökben*" mellynek kellene lenni: *képzeletükben*, mert képzeni, képzés, képzet, képzemény, annyi mint: *bilden* és *Bildung*, a képzelni, képzelet és képzelményi pedig annyi mint: *einbilden* és *Einbildung*. L. 73. „*nevedett*" szükségtelen ujitás, holott van; nevelkedni. L. 75. „nevetségesé ne tegye". L. 87. „gyermeké tevé" mellyek csak igy vagynak jól: nevetséges*sé*, gyerme*kké*, mert amugy kártévőleg ujitunk, holott kétértelmüséget csinálunk. L. 89. „a két ifju' jövője' boldogsága látszék rajta", melly igy volna jól: a két ifju' jövendőjének boldogsága stb. — L. 121. „ki festette e képet" az illy kétértelmüséget nagyon szükség eltávoztatni illy módon: ki *fes-*

teté. L. 126. „*abajgatta* nyugtalansága" az abajgatás csak parasztos tréfaszó s illy komoly érzelmekhez illetlen. L. 82. „néjének semmi kényelmet meg ne vonjon" mellynek igy kell lenni: nejétöl semmi kényelmet meg ne vonjon.

Vagynak egyébiránt a munkában több ujitások is, mellyeket én nem épen szeretek, azonban ugy gondolom azok rostálatát legjobb az időre biznunk.

A szép juhászleány, egy kis romános költemény a keresztes háboruk' idejéből prózában Makárytol, mellynek veleje ez:

Péter remete' keresztesei, a gazdag Opornak otthon nem létében, kastélyát feldulván, annak hölgyét megölik és egy kis leányát elviszik, kit utóbb egy juhásznak adnak. A leányka felnevelkedvén a juhásznál, Opornak gyámfijával szerelembe esik s azzal elszökik. Azonban egy haldokló remete kivallá Opornak hogy ő volt a leány' elrablója s hogy a juhászleány Opornak leánya. Melly szerint az elszökötteket Opor felkerestetvén, őket összepárositja. Az egésznek nyelve több tekintetben rokon az ikrekével, s vagynak benne szükségtelen ujitások, mint: *magát hirtelenitení*, e helyett jobb: hirtelenkedni; vagynak grammatikai határozatlanságok, mint: majd *arány*, majd *irány*, majd *terjü*, majd *terü*, s továbbá vagynak illyenek: L. 171. „Egy udvarló leány olly *hirdetéssel* (olly hirrel) szökellett Opor elébe." Opor legottan nagy lobbal hozzá *törtetett*, e helyett: hozzá *rohant*, mert a *törtetés* valami akadályokon általtörést jelent, minek pedig itt helye nincs.

Eliézer és *Nephtali*. Izraelita költemény. Florian után. A forditó neve helyett áll: Parthenia.

Ez erdekteli költemény regéje' szépségei mellett bájoló szinekkel festi az Izraeliták' régi szép erkölcseit, valamint a forditó' nyelvében is kellemes természetesség kezd fejledezni, csakhogy még nincsenek, ugy látszik, bizonyos nyelvképzői elvei a mint e következő hibáji mutatják: L. 185. „eleven vágyat *érezzék* szivében az ifju", mellynek kellene lenni: *érezzen*. L. 189. „különbözmény" mellynél jobb a különség. L. 191. „sarkalja lépéseit" sarkalni csaknem annyi mint sarkantyuzni, s igy a lépésekhez épen nem illik. — Ugyanott: „csak meztelen sziklákat vesznek észre szemei", melly igy volna jól: kopár avagy tar sziklákat lelnek szemei, mert a szemnek észt és észrevételt tulajdonitani nem szinte helyes. — L. 196. „az örökkévaló maga *méltoztatott* törvényeket adni." A jó Istenhez nem illik az udvariás *méltóztatás*. L. 198. „a mindenhatónál esenkedni" Az *esenkedés* valami erőszakos szemtelen kérést jelent; miért is tehát jobb az: esengni vagy esedezni. L. 203. „fájdalma öregbité keeseit", mellynél jobb volna: nagyobbitá — nevelé — emelé, mert a szép beszédben még a mellékideákra is nagyon illik ügyelni. L. 205. „*csavaritott* parittya", melly igy van jól mondva: esóvált parittya. L. 212. majd „eltávozik" majd „eltávoz. L. 231. „*mosollyait*", mellynek kell lenni: *mosolyait*. L. 235. „sasot", melly igy van jól „*sast*." L. 243. „e pereztöl olta", elig ez igy: e perez olta vagy óta. L. 244. „keblemhez szoritám őt s benneteket mind kettőtöket véltem ölelni," a minek igy kellene lenni: keblemhez szoritám őt s titeket véltelek ölelni.

Ezek mellett vagynak e gyüjteményben különféle formáju és becsü lyrai versezetek Kovacsóczytol, Makárytol, Terhes Samueltöl, Kovács Páltol, gr. Dessewffy Józseftöl, Kazinczytol stb. mellyek között fő helyen áll Kazinczynak gróf Kornis Mihályhoz szóló szépséggel bölcseséggel telles költélyzete, melly a gyüjtemény' több mesterkélt hangicsálásai, s gyakran érthetetlen hangicsálásai között, igen elevenen érezteti velünk, hogy a poezist nem a vers' és beszéd' mesterkéltségében, hanem a gondolat' szépségében kell keresnünk.

Ékesiti egyébiránt e csinos almanachot négy szép leányalak a legművészibb rézmetszésben, mellyek minden bizonnyal olly szépek, hogy csak ezek magok is megérdemlik hogy e könyvet minden szépérző birja.

IV.

Urania, *nemzeti almanach uj esztendei ajándékul* 1832. *Szeder Fábián szerkesztetése (szerkeztetése) mellett kiadta Beimel Jósef (József). Ötödik évi folyamat.*

E csinos almanach több kisebb dalon, szonetten, romanczon stb. kivül, foglal magában még illy következő nagyobb munkákat is.

Etelköz, melly valami csudálatos rém-regényes és rejteményes hősrege hexameterekben Takácsy Józsától. Hősei rémek, villik, tündérek, hadur s holmi csudatévő légi bajnokok, kiket a szerző olly művészi erővel és könnyüséggel ömlő versekben énekel, hogy az ember nem tudja, annak nagy költéri tehetségeit csudálja e inkább, vagy annak azon nagy tévedését, hogy illy lelki erőket illy semmitérő gyermekes tárgyokra veszteget, s ugy veszteget, hogy gyermekes tárgyait nem gyermekek, de férfiak sem értik.

Ugy látszik a szerző valami magyar mythoszokat akar formálni; de ójjanak illy gondolattol a Helikon' istenei. Nincs és nem lehet több valódi költéri mythologia mint az egy görög, melly egyszersmind magyar is, mert a legfőbb költéri avagy emberi szép, minden nemzetet egyiránt illet s minden nemzetnek egyiránt legfőbb czélja.

A szerző' nyelvére nézve ohajtanunk illik, hogy az illyeket: *kedüvel*, éjvel s más illy palócz szóejtéseket távoztatna; mert az avult és uj szóknak s a különféle idiotismusnak irói nyelvbe vétele, vigyázattal történjék, különben zavarékot nem költéri nyelvet alkotunk. Igy meg kell rónom a szerző' nyelvében még az illy rut monotoniákat is: *röpöső szömökön* stb. mert illy formán valójában egyik tulságbol a másikba és még rutabba bukunk. Kölcseynek azon mondását, hogy a költér nyelvet az *ö*-k' szaporitásával különböztessük a prózanyelvtől, csak ugy kell érteni, hogy monotoniás szavainkat az *e*, *i*, *ö*, *ü* magánhangzók' czélirányos közletése által változatosb hanguakká tegyük; de ide mindig hozzá kell azt értenünk, hogy a nyelven csak bizonyos józan okok és czélok s bizonyos nyereség mellett szabad változtatnunk. Igy p. o. nyer a nyelv ha e helyett: *szemeken*, azt mondjuk: *szemükön*, mert igy mind a monotonia mind a kétértelmüiség orvosoltatik; de ha e helyett azt mondjuk: *szömökön*, akkor még csufabb monotoniát csinálunk és a kétértelmüséget sem orvosoljuk, az az tahát nagy következetlenségbe bukunk.

Az összebékülés. Vigjáték három felvonásban, mellynek szerzője magát csak egy *S* által jelenti.

A játék' meséje ez: Jusztina egy gazdag asszony megunván szegény férjének, Adolfnak, hidegségét és kirugásait, ugy akarja azt megrezzenteni és téríteni, hogy maga is el kezd kaczérkodni s legényeket magához csődíteni, kik is őtet csak hamar férjének elüzésére veszik. Az asszony kiadván férjén, azt cselédei mindenféle utravalókkal felbutyorozzák, kinek is illy szomoru formáján és az urok mellett könyörgő cselédek' rimánkodásain Jusztina' szive megesvén, azt ujra kegyelmébe veszi. A mesének ezen végfordulatig, alkalmas egész menetele és kidolgozása; hanem itt a megbékülés' légérdekesb helyei és inditó okai nem épen jól vagynak gondolva és kiemelve. Mert a butyor, a magát porig alázó férj, valamint a cselédek' szertelen nagylelküsége és rimánkodása, inkább gyermekes mint költéri inditók előttem. — Innét van hogy az inditók' helytelensége mindent meghelytelenit: Jusztina ki eddig érett észt és valódiságot mutatott, most ugy jelenik meg előttünk mint egy könnyelmü gyermek, Adolf mint egy megvetésre méltó charaktertelen, alacsony férj; e cselédek' szertelen nagylelküségén pedig nem tudjuk: csudálkozzunk-e vagy nevessünk, valamint szintén ezt kell mondanunk mind azon hátulsóbb jelenetekre is, mellyek a komolynak és nevetségesnek nagyon tarka keverékeit adják. — Az illy fordulást vagy valami furcsa esetnek, vagy valami meglepő erénynek kell előhozni, a mik pedig itt épen nincsenek. Mert ámbár egy helyen Adolfnak ezen helytelen és minden cselekedeteivel ellenkező beszéde: „Gyarló vagyok ugyan; hanem a becsületérzés akkora (bennem) hogy ha van ki azt *örökké nógatja*, még gyarló sem lehetek,“ annyira meglepé Jusztinát, hogy butyoros férjét azonnal szép léleknek kiáltá s az iránt egészen ellágyult; pedig mondhatom, hogy az olly becsületérzés, mellyet *örökké nógatni kell*, és egy magát lealacsonyitó butyoros férj' szájában, csakugyan nem lehet előttem helyes oka Jusztina' ellágyulásának.

A szerző nyelve egyébiránt tiszta és sok módi nyavalátol szabad, a mi pedig korunkban nem rosz izlet' jele; s ha dialogusának több praecisiót és elevenséget adand, diszére lehet a szerző, dramai költélyzetünknek. Magyarságára nézve azonban megjegyzem még ezen csekélységeket: L. 87. Ugy vagynak egymás közt mintha testvérek *lennének*,“ melly jobb igy: mintha testvérek *volnának*, mert lennének, jövendőre szól. L. 136. „azt már előre sinlem“ — sinleni valamit előre nem lehet, mert sinleni csak azt szoktuk, a mit

már elvesztettünk, p. o. sinlem barátomat, hogy az velem nincs, sinli a ló az abrakot, midőn attol elfogtuk.

Vak Béla' kinyilta. Énekes drama, Guzmics Izidortol szabad jambusokban és dalokban. Tárgya e szép kis dramának ez:

Vak Béla a remeteségbe rejtezött Uros volt fejedelemnél titkon felnevelkedvén, s ugyan Urosnak egy szomszéd klastromban titkon nevelt leányával Helenával, valami rejteményes módon szerelembe esvén, szerelmüket elsőben az öreg Uros, utóbb pedig István király is megszenteli.

Telve az egész mű a legszebb dramai gondolatokkal és beszédekkel s kivánnunk kell, hogy a szerző azon szép hivatalát, melly ezen munkájából nyilván szól, dramaköltélyzetünk' diszére forditani el ne mulassa, következő jegyzetimet pedig olly szivvel vegye, millyennel én azokat adom: L. 209. „Mulatva lépnek a sötét órák." Ezen azt értjük, hogy mulatság közt folynak az órák; ugyanazért jobb lesz igy: *untan* avagy *resten huzódnak* a setét órák. — L. 212. „Mi szem hatotta meg nyugodt szived." Ezt vaknak mondani nem lehet; jó lesz tehát a *szem* helyett *bájt* mondani. L. 213. „Higyd atyám" jobb ennél a *hidd*, mert szokottabb is szebb is, a szép szokást rutabbal felcserélni okunk nincs. L. 214. „Nyugodt valál *hisz* már." Jobb volna ez igy: nyugodt valál *immár*. Mert *hisz* és *isz* előfordulnak ugyan a közbeszédben néha, de csak bizonyos helyeken, ugy hogy mondhatom: *isz ott voltál*, de nem mondhatom: *isz voltál ott*, hanem itt már ezt kell mondanom: *iszen voltál ott*. Igy a 221. lapon álló: „*Hisz te ártatlan valál*", igy volna jó: *hiszen te ártatlan valál*, vagy pedig igy: *isz ártatlan valál te*. Mert az illy csekély közbeszédi szócskák egészen a közszokástol függenek: s épen azért azokkal szokatlankodni, igen visszatetsző szokatlankodás. L. 226. „Serkedező kicsit is." *Serkedező*, nem jól van mondva *serdülő* helyett, a *kicsi* pedig csak olly gyermekes avagy játszi szólás, melly illy komoly beszédhez épen nem illő. L. 236. „Te kis gonosz!" Ez ismét nagyon gyermekes, melly csak tréfaba vagy enyelgésbe való, nem pedig illy érzelmes és komoly jelenetbe. — L. 243. „*A testi szem homályvilágához.*" Ennek helyes érteményе nincs, ha csak még ezen szót: *képest*, oda nem gondoljuk. L. 262. „A holtak országjokba," jobb ez igy: *a holtak' országába*, mert igy szokottabb is szebb is, két okot pedig ok nélkül megvetni nem lehet; mert a hol ellenkező ok nincs, ott fél ok is annyi mint ezer.

Továbbá azon episodiumot, midőn az ismeretlen lovag Helenát elragadja, sem tekinthetem helyesnek. Mert az illy mellékrajzolatok, csak ugy türhetők, ha vagy igaz történetek, mellyeket elmellőzni nem lehet, vagy ha költöttek, igen szépek s az egésznek fő czélára munkálók. Itt pedig Helena' elragadtatását szépnek mondani nem lehet; sőt az igen is óriási és elboritó, mellynek hatása pedig csak olly valami, mintegy váratlan puskapattanás a vigadozók között, melly egyszerre mindent megzavar ugyan, de ismét egyszerre minden az előbbi lábon áll. Igy Helena' elragadtatása a szép jelenést egyszerre borzasztóvá teszi; de alig vesszük észre mi lelt bennünket, már ismét ott Helena és minden a hol előbb volt; a dolog pedig semmit nem változik, hanem csak ugy megy a mint ezen episodium nélkül is ment volna.

Mind ezen észrevételek' nagyobb része oda látszik mutatni, hogy a szerző a szép együgyünek és természetesnek becsét tán kisebbre méltatja mint illenék, s elfeledi néha szemei előtt tartani, hogy a világ' legnagyobb költérei mindenkor a természet' leghivebb gyermekei voltak.

A háladatlan. Egy kis elbeszélés Horvát Endrétől, mellyben egy Lemonov nevü orosznak, Benyóvszky Móricz és Sóstavi' kalandtársának, többféle rut háladatlanságai leiratnak. A munka' szellemére nézve, ugy látszik a háladatlanság' rutságának eleven érzete és gyülölete vitte annyira a szerzőt, hogy mindjárt beszéde' elején, olly fekete szinekkel festi az emberiséget, mintha annak épen olly természete volna a háladatlanság, valamint a fekete lelkü Lemonovnak. Mert olly általánosak e részben állitásai, hogy még ezen igen szükséges szócskával: *többnyire*, sem választá meg a jobb emberiséget; — pedig ezen szócska nélkül a végtelen különféleségü emberi nemzetre csakugyan alig mondhatunk valami igazat. De ha közönséges volna bár ez a rut vétek, mégis inkább fedni mint hirdetni kell azt; mert az emberiségnek szüksége van a jóltevőkre s a jobb lelkek legszebb örömeiket jótételeikben lelik. Nyelve egyébiránt ezen mun-

kának olly szép tiszta és természetes, hogy én abban csak ez egy szólást látom hibásnak, ugymint: „*végre Sóstavi kitörik*“ e helyett: *kitör.* — Mert a jó szokás ezeket már ugy megkülönböztette, hogy ezek már most koránt sem egyetjelentők, holott általában igy szoktunk szólni: *kitör a vad a hálóbol, kitör az emberből ez és amaz indulat;* ellenben: *kitörik* a kapábol a nyél; kitörik, az az, eltörik kezem lábam; ugy hogy még a multban is megválasztjuk ezeket s nem mondjuk: a vad *kitörött*, hanem csak: *kitört.* A mit pedig a jó szokás igy megkülönböztet, azt ujra megzavarni annyi volna, mint a nyelv' tökélyedését viszszataszítani, mert a nyelvnek fő tökélye a határozott értemény.

Vagyon ezen kivül a gyüjteményben több lyrai versezet, mellyekre azonban légyen elig azt mondanom, hogy azok nehány keveset kivéve, csak olly ifjui megkésértésekül látszanak lenni, mellyek vagy olly homályosak, hogy én azokat félig sem érthetem, illyen pedig a gyüjteménynek majd minden olasz formája; vagy pedig ollyanok, ha érthetők is, hogy azokon a mesterkélt nehéz formák' pusztító befolyásai számosabbak, mintsem azok' rostálatát az én kritikám, melly nem sujtani, hanem fejtegetve, okokat mutogatva kiván intézni, illy czélaihoz s a hely' szükéhez képest bővebben szólhatna.

Diszesíti e könyvet három rézmetszet. A sárkányölő Kelever alkalmas munka, hanem a két leánykép nem igen müvészi kézre mutat; pedig az illy szép almanach' czélai igen azt kivánják, hogy abban a müvészetek egymással kezet fogva élesszék a szépnek jóltévő szerelmét.

BŐLCSELETI.

(SZÉPIZLÉSTAN.)

POÉTAI HARMONISTIKA.

Megjelent 1833*b. a m. tudós társaság' Évkönyvei' I. kötetében,* 247—297. *lap, de itt némi módositással adatik.*

INTÉZET.

Harmonistikám nem egyéb akar lenni, mint a poétai szép' fő létszereinek s ezen létszerek' szerközetének ismerete.

Gondolkodván t. i. a poétai szépnek természetéről, annak titkait a harmóniából és három fő létszer' harmóniás szerközetéből fejtegetém, s igy nevezém nyomozatim' egyetemét harmonistikának; a mit, ugy vélem, csak annyiból nem tettem minden ok nélkül, mivel a muzsika és poézis olly rokon müvészetek, hogy több tekintetben nevezhetjük a poézist lelki muzsikának.

A dolgok' létszerein nem értünk egyebet, mint azoknak reánk ható tulajdonságait. Mert a dolgok' legbelsőbb valóságait nem ismerjük, csak azok' tulajdonságait nevezzük létszereknek annyiban, a mennyiben minden dolog' létét különféle tulajdonságaik' szerközetében állani látjuk.

Igy a poétai szép' fő létszerei vagy alkotó részei sem egyebek, mint azon legalkotóbb — leglétadobb tulajdonságai, mellyek annak legközönebb [1]) létvonalait alakitják.

Illy alkotó részek' összefolyásának — concentratiójának — rend és rangszeres egyesületét nevezém én szerközetnek; a mi tehát tulajdonképen annyi mint forma, olly legközönebb létforma, melly a poétai szépnek csak legfőbb jellemeit mutatja ugyan, de a mellyekből a poétai szem az egészet megismerheti.

Tárgyamat a természetben és emberben keresem. Mert ámbár a legtulajdonabb poétai szép nem más mint emberi szép; de mivel az ember csak olly része és kifolyása a természetnek, mellynek minden létszerei, életvonalai és törvényei a világéval összefolynak elannyira, hogy az ember, ez a rég s jól úgy nevezett kis világ, mintegy láthatja a világot, a világban pedig az embert; s mivel igy minden poétai szép egyszersmind természeti szép, vagy az emberi és természeti szépek' egyesülete: tehát úgy intézem szemléletimet, hogy minden állitmányim ezen természetekből folyók s ezekre támaszkodók legyenek. Mert csak annyiban ismerhetjük mind az igazat mind a jót, mind pedig ezek' egyetemét a szépet, a mennyiben ezen természetek' rejteményit nyithatjuk.

---

[1]) Van *külön*, *különb*, az az, *különebb*, van tehát *közön* és *közönebb* is. De egyébiránt is, ha nyelvünket szebbiteni akarjuk, a sok *sagot* — *séget* fogyasztanunk kell.

ELSŐ RÉSZ.

Legközönebb szemléletek.

I.

Harmónia.

Midőn Thalestöl azt kérdenék: mi legszebb? „A világ, úgy mond, mert Isten' müve." Igy Arisztoteles sem monda igen egyebet, midőn a poézis' legfőbbjét a természet' szép követésében állítá lenni; de igy érez még a magyar is, mikor a legszebbet világi szépnek mondja.

A természetben van minden még a phantasia' világa is, mert az sem egyéb mint emberi természet, melly is csak addig valami mig természetes, mert hol a természet megszünik, ott kezdődik a semmi.

A világ vagy természet nem egyéb, mint a legközönebb élet, avagy minden életjelenetek' közöne. Melly szerint mondhatjuk ugyan, hogy a legszebb annyi mint természet vagy élet s annyi mint legtermészetesebb élet; de mivel nem tudjuk, mi a természet s mi az élet, holott azoknak nem legbelsőbb valóit, hanem csak vagy reánk ható vagy bennünk megjelenő tulajdonságait ismerjük; tahát e részben sem lehet az emberi tudomány más, mint tulajdonságok' ismérete, s e részben sem tehetünk egyebet mint ha megtekintjük a reánk ható világnak legközönebb életjeleneteit s azokból fejtegetjük a szépnek örök létszereit és törvényeit.

Megtekintvén pedig a világ' egészét, mi közönebb és főbb életvonal tünik szemeinkbe, mint az egésznek nagy harmóniája? Melly szerint önként foly ezen szemlélet' természetéből ezen legközönebb alaptétel, ugymint: Valamint a világ' egészének legközönebb érzéki életjelenete nem egyéb mint minden részének harmóniája; a szerint mindenben legközönebb s legfőbb életjelenet élettökély vagy szép a harmónia, a legközönebb nemszép vagy rút pedig a harmóniátlanság.

II.

Harmóniás különféleség.

Minden harmónia különféleséget tesz fel, mert különféléket hoz harmóniába, különféle részeket formál harmóniás egészszé; melly szerint a szép annyi, mint a harmóniás különféleség — harmóniás különféleségü egész; a nemszép pedig annyi mint egyformaság és harmóniátlan különféleség vagy tarkaság.

A szépnek ezen ideáját fejezi ki ezen szavunk: szép, melly nem egyéb mint szi-ép, az az, szép-ép, szép egész. A *szi* t. i. eleinte tüzet jelentett s utóbb lett annak elvont érteménye a szép, melly elvonás igenis helyes volt, kivált ha meggondoljuk, hogy eleink mint nap- és tüzimádók a tüzben lelket, Istent s teremtőt képzeltek; — mert igy már ezen szóban összeköték az Istennek, léleknek és szépnek eszméit.

A harmóniás különféleség' értetménye összefoly a szépnek ezen régi értelmezésével: „egység a különfélékben;" — de úgy látszik mégis, hogy ebben vagy a gondolat vagy a kimondás nem épen igaz. Mert az egység és különféleség már magokban egymásnak ellent mondani látszanak; de egyébiránt is a harmónia valamint a szeretet nem egységet akar és tesz fel, hanem csak összeegyezést. Az ideal összeegyez a természettel, de azzal egygyé nem lesz, s a költér követi a természetet, de nem másolja.

Megtaláljuk ez érzést nem csak a poézis' egész lelkében, de még annak legkülsőbb hangmüvében is. Érezzük ugyan is, hogy az olly hangegyezetek, vagy rímek, mellyek a beszéd' különféle részeiből valók, szebbek mint azok, mellyekben ez a különféleség nincs, de érezzük azt is, hogy a ríméknél valami fentebb nemü szép a gö-

rög mérték, mellyben nem az egész hangok, hanem csak a különféle hangok' lebegései egyenlők.

III.

Harmóniás közép.

Valamint a világ' harmóniája nem egyéb mint a természet' minden létszereinek concentratiója; valamint minden harmóniás életjelenet nem egyéb, mint a természet' különféle létszereinek különféle okban és czélban concentrált — összeközépelt — összefolyt szerközete, s igy a különfélék' összefolyása által azoknak harmóniás vegyületü középszerei — közép lényei: a szerint minden harmónia, valamint különféleséget, épen ugy a különségek' összefolyásának középpontját és harmóniás vegyületü közép lényét — középszerét — közép szinét, vagy hogy mind ezeket egy szóba szorítsam, középlétét teszi fel. Mert a különfélék' szerközetét csak az teszi harmóniás egészszé, csak az menti meg a tarkaságtol, ha a különségek' ellenkezetei s tarkaságai az összefolyás' pontjainál, egymásbol egymásba folyó középszineik által öszszeolvadnak és vegyülnek.

Melly szerint tehát a szép annyi mint harmóniás vegyület és harmóniás középlét; a nem szép pedig annyi mint különösség, szélsőség v. ezeknek vegyületlen tarkasága.

Ezen okfő szerint nem akarom az egyes szin' szépségét tagadni, hanem csak azt állítom, hogy a legszebb, nem egyes szinben, hanem különféle szinek' harmóniás vegyületében áll. Mert midőn a legközönebb szemléletben a szépről általában szólunk, nem az egyes szépek' számtalan nemeit, hanem csak a legközönebb s legfőbb szépet értjük, a mi pedig természet szerint nem egység, hanem különféle egyes szépek' vegyülete és középléte, s a mit nyilván láthatunk mind a természet' mind a müvészet' szépségeiben.

Igy látjuk azt, hogy a reggeli és alkonyati félfény, az az, setétnek és fénynek közép vegyülete, szebb mint a nagy fény, valamint a vegyes rózsa' középszíne a többi egyszinü virágokénál; s igy érezzük a harmóniás vegyületnek és középlétnek kellemeit mind a hangokban mind az izekben, de igy még a lelki szinekben és hangokban is. Mert valamint a testi hangok és mozgások' szélsőségeinek harmóniás középlétei alakítják az éneket, muzsikát és tánczot, úgy a lelki muzsikát is a lelki hangok' és mozgások' harmóniás középlétei adják, s tapasztaljuk, hogy mind testi érzékeink' mind lelkünknek legkedvesebbek az olly középszerü benyomások, mellyek mind az igen erős, mind az igen erőtlen illetéstöl egyiránt távol vagynak, s mellyek sem egyformasággal sem szertelen különféleséggel nem fárasztanak, hanem e részben is középszert tartanak.

Igy folynak össze mindenütt a harmóniás középlétben a szép középszernek középpontnak, középutnak, vegyületnek, harmóniás különféleségnek, mind a két értelemben vett közönségesnek és legfőbbnek eszméi; mert mi a dolgok' legfőbbje egyéb! mint azok' közönséges középpontja, az az, legfőbb oka és czéla? De összefolynak ezek még a teremtésnek és teremtőnek eszméivel is: mert a teremtés sem egyéb mint a világ' létszereinek harmóniás összefolyása, mellynek pedig harmóniázó középpontja a teremtő, valamint az emberi lelket is csak ugy tekinthetjük mint minden létszereinek harmóniázó középpontját.

Innét van, hogy valamint egyik főjellemünknek, az okosságnak, legközönebb törvénye a józan középut; úgy másik főjellemünknek, a teremtést érző és követő képzelemnek is, legfőbb törvénye a szép középlét. Igy van az, hogy minden szertelenség, az az, a józan középútrol és szép középlétröl távozás, annyi mint oktalanság és méltatlanság, s annyi mint rosz és rút, a szép középlét pedig mindenütt annyi mint jó és szép, az az tehát, a jó és szépnek harmóniás összefolyása, harmóniás középléte.

Ezért utáltak a szép-érző Hellenek minden különösséget és fölöttébbvalót anynyira, hogy valamint Apolló' legfőbb templomában, úgy minden görög szép művön nyilván irva volt a szépnek és jónak ezen örök törvénye: „*semmit ne fölöttébb*," a mi pedig épen a szép középlét' legfőbb törvénye, olly törvény tudniillik, melly a szépnek határibol minden mértéktelent, minden fölöttébbvalót és igy minden szélsőséget, az az, nem középszerüt egyiránt kizár.

Igy érzett Lessing midőn a tragoediának Arisztoteles által alapitott főczélján — a szenvedelmek' tisztításán — azoknak helyes, illendő mértékre szállítását érté. Mert a helyességnek és illendőségnek mértéke természet szerint nem egyéb mint az okosságnak és szép érzésnek örök mértéke, a szép középlét, az az, a különféle helytelen és illetlen igenségek' egyenlő kerülése vagy középszerre szállítása.

Hogy pedig Arisztoteles épen ezt érté, nyilván mutatja azon munkája, mellyben ő az erkölcsi tökélyt vagy szépet, mindenütt a szélsők' közepén lenni mutogatja. De ezt érté még akkor is, midőn a költelem' legfőbbjét a természet' szép követésében állítá lenni. Mert a természetet szépen követni, mi egyéb mint szebbítve követni? s mi egyéb mint a szebbítésnek és követésnek középléte? — S épen azért állítja azon értelmezést — definitiót — legjobbnak korunk' Argusza, Jean Paul, mivel az két szélsőt egyiránt kizár, ugymint a költéri idealismust és naturalismust, mellyeket ő játszilag *nihilismus*nak és *materialismus*nak neveze.

De különösebb az, hogy ezen igazságot nem csak illy Argusok látják, de látja a legegyügyübb magyar is: mert mikor a dolgok' közepét kellő középnek mondja, mit mond egyebet mint a miket én mondogatok? A mit pedig mind a legfőbb görög bölcs mind az egyszerü magyar szépnek lát, az minden ép szemnek szép.

De nagy okerő előttem az is, hogy én a legközönebb szempontokbol indulván, igy összetalálkozám a földre néző Arisztotelessel, elannyira, hogy valamint ő az erkölcsi tökélyt vagy erényt mindenütt középen lenni mutogatja, épen úgy az én alapnézetimből is önként folyt az, hogy harmonistikámnak egyszersmind olly tabellának kellett lenni, melly a szépet mindenütt középen állani mutogassa; a mi pedig úgy hiszem nagy bizonysága szemléleteink' igazságának, de bizonysága annak is, hogy az erkölcsi és költéri szépek, valamint egy kutfőből — a szeretetből — erednek, úgy a tetőn vagy legfőbb szépben mulhatatlanúl egyesülnek.

Hogy tehát tabellánk tovább is a természetre támaszkodjék, térjünk vissza még a legközönebb szempontokhoz, de mindenkor úgy, hogy egyik szemünk az emberen függjön.

IV.

Harmóniás mozgás.

Valamint a világ' harmóniájának legközönebb érzéki jelenete és tökélye nem egyéb mint a világ' minden részének harmóniás mozgása, a szerint a legközönebb szép sem egyéb mint harmóniás mozgásu élet vagy lélek, a nem szép pedig mozgatlan vagy harmóniátlan lélek és élet.

A lélek' és élet' minden léterejének harmóniás mozgásában áll azoknak tökélye és szépsége; s minél elevenebb és harmóniásabb mozgásuak, annál szebbek, mert ezen szempont szerint, a szép, annyi mint élettökély.

Innét van, hogy a világ' harmóniáját érző és követő képzőszellem vagy phantasia, gyönyör vagy szépérzet által ösztönözvén bennünket lélek- és élet-tökélyre, minden ömleményeit vagy képző játékait és müveit különféle testi és lelki harmóniás mozgásokká formálja, a mit az ének, muzsika, tánez és költélyzet nyilván mutatnak. Ezek pedig valamint legtulajdonabb,

legtermészetesebb ömleményei a képző szellemnek, épen úgy legtulajdonabb emberi szépek s legkedvesebb emberképzők, úgy hogy ezek minden ép embert nem csak gyönyörködtetnek, de egyszersmind valami fentebb s lelkesebb életre emelnek.

A muzsikának és táncznak lelkesítő ereje teszi azt, hogy a nap' terhe alatt kifáradt munkás megújul egy furuglaszóra s egész éjjel eltánczol. S tapasztaljuk, hogy a cséplő a csépet, a kádár a sulkot harmóniásan forgatni nyilván ösztönöztetik, s ha úgy nem forgathatja, előbb elfárad.

Az úgy nevezett vad népek énekkel és tánczczal kezdik az ütközetet s minden fontosabb dolgaikat; énekkel és tánczczal gyógyítják a beteget; a halálra itéltetett bűnös énekkel és pompás hadi tánczczal kezdi a tigrissel a halálos viadalt; a hadi fogoly a legiszonyabb kinzások alatt énekkel és tánczczal emelkedik felül a fájdalmakon, s utolsó lehelletig zengi halottas énekét, néhol pedig a tánczban megbotló azonnal lenyakaztatik; melly szerint látnivaló, hogy ezen természetes emberek nyilván valami religiót éreznek az énekben és tánczban.

De nem csak a vad népek érzik ezt, hanem nyilván így érzett a világ' leglelkesebb népe, a görög nép is elannyira, hogy az egész görög müveltség nem egyéb volt mint a képzőszellem' természetes fejleménye, mellynek legfőbb szentségei valának az ének, muzsika, tánez és poézis.

Igy regélték a Hellenek, hogy Delphi' oraculumát tánczoló kecskék fedezték fel s hogy Delphi a népesedett földnek, az az, a civilisatiónak vagy a müveltségnek és religiónak középpontja. A mivel természet szerint csak azt akarák jelenteni, hogy a muzsika, tánez gyüjté társaságba az elszórt embereket, s hogy igy az énekből, muzsikából és tánczbol fejlék ki a poézis valamint az egész görög szép miveltség.

V.

Meghatározott mozgás.

A harmóniás mozgás meghatározott mozgást tesz fel; a mi pedig annyi mint határozott szabadságu mozgás vagy a mozgás' határozottságának és szabadságának harmóniás középléte; s igy a szép annyi mint határozott szabadságu élet, az az tahát, a határozottságnak és szabadságnak harmóniás középléte.

Illy harmóniás középlét a világ, melly mozog ugyan, de a legfőbb harmónia és harmóniázó által meghatározott rendben. Illy szabad és egyszersmind határozott élet a szép emberi lélek: szabad, mert a földieken szabadon felülemelkedik s minden léterejét szabadon játszadtatja; határozott, mert határozott testbe van öltözködve, s mint harmóniát érző lélek függ a harmóniától vagy legfőbb harmóniázótol, s nem akarhat egyebet mint szépet és jót.

A világ' és lélek' ezen jellemének symbolás ömleményei az ének, tánez és poézis, az az, hangaink, tagaink' s minden lelki érzelmeink' mozgásainak harmóniás határozatai, vagy egy szóval, harmóniázatai.

A szépnek ezen jelleme szerint szebbíté Daedalus a maga szobrait, midőn azoknak határozott mozgást ada, olly mozgást, melly oknak, czélnak, akaratnak harmóniás összefolyását, s igy az oktol és czéltol függő akarat' szabadságának és határozottságának harmóniás középlétét mutatá. Mert az illy harmóniás mozgásu akarat a szép lélek, s a lélekjelenet a szép.

Igy van az hogy a szépérző lélek szabadon játszadtatja ugyan minden érzelmeit és gondolatait, de mindig csak a jónak és szépnek határában. Igy a költér részint szabadon idealisálja a természetet, részint pedig alája veti magát annak és követi, a mint t. i. a legfőbb okok és czélok kivánják. Igy idealisálja a nyelvet, igy harmóniázza a beszédet versformákká, s igy lettek a görög versformák a határozottságnak és szabadságnak olly szép harmóniás kö-

zépszerei, valamint az egész görög poézis, a természetnek és idealnak olly harmóniás középléte, hogy attol a mostani természetlen idealismust idealnak néző aesthetikusok meg is tagadák az idealitást.

VI.

Harmóniás mozgató.

A harmóniás mozgás harmóniás mozgatót tesz fel, s jelenti a mozgónak és mozgatónak harmóniáját, valamint a világ' harmóniájának érzete a világ' harmóniázójának érzetét; mivel pedig az embernek harmóniás mozgatója a harmóniát érző lélek, a világé pedig a mindent megharmóniázó Isten; tahát a szép annyi mint harmóniás lélek és Isten, annyi mint Istent érző lélek vagy lélek- és istenérzetnek harmóniás középléte.

Innét van hogy a szépérzet egyedül az emberiségnek, még pedig csak a főbb emberiségnek adatott, más állatokban pedig annak még analoguma sem találtatik. Ezt érezték az emberi érzelmeket nálunknál jobban értő Hellenek, midőn nem csak a lelki szépet, de még a testi szépet is valami isteni jelenetnek nézték elannyira, hogy gyakran a szép embereknek, csak azért hogy szépek voltak, szobrokat emeltek s holtuk után isteni tiszteletet adtak. Ezt érezték midőn mind aegaei Jupiternek, mind az ismeusi Apollónak a legszebb ifjakbol rendelének papokat; s igy mondá Plato a szép lelket legszebbnek, s igy látá a legfőbb szépet az Istenek' keblében.

VII.

Szeretet.

A harmónia nem egyéb mint a szeretet' érzéki jelenete vagy alkotó létszere és tulajdonsága; melly szerint a harmónia érzékibb, a szeretet lelkibb és leglelkibb vagy isteni szép. Mivel pedig a szeretet' érzéki jelenete a harmóniás teremtés vagy természet, lelki jelenete a harmóniát érző, szerető és ismerő emberi lélek, leglelkibb jelenete pedig a szerető lélek' leglelkibb erejéböl folyó teremtő és Istent érző képzőszellem; — s mivel ezen háromféle jelenet adja a háromféle természetet vagy szépet; tahát igy a költéri szép annyi mint a testi lelki isteni természetek, vagy testi lelki isteni szépek' harmóniája és harmóniás középléte.

Illy harmóniás középlét a testi lelki isteni természeteket magában egyesítő harmóniás vagy szép ember, valamint az illy emberben magát tükröző világ, mellyeknek harmóniája legfőbb harmónia s legfőbb szép.

Mivel pedig ez a legfőbb szép annyi mint költéri szép, tahát látnivaló hogy a költéri szépnek fő létszerei nem egyebek mint a testi, lelki, isteni szépek, mellyeknek harmóniás szerközete pedig annyi mint a testi szépen a lelki szépnek, ezeken pedig az isteni szépnek felülemelkedése.

Mert valamint nyilván érezzük, hogy a harmóniás ember nem egyéb mint a testiekkel részint összefüggő, részint azokon felülemelkedő, az isteni érzet által pedig Istentöl függő lélek, úgy legszebb világnézetünk, vagy legfőbb idealis világunk sem lehet egyéb, mint az illy harmóniás emeltségü ember' szineibe öltözött világ, mellynek minden főbb létszerei és szépségei a testi, lelki, isteni szépnek, ezen három Gratia' ölelkezetét s innét kijelentett tánczsorát mutatják.

Mind ezeket tahát egybeszorítván, a költéri szép' létszereinek szerközete annyi mint a testi, lelki, isteni szépek' harmóniás középléte, s annyi mint ezen középlétben a testi szépen a lelki szépnek, ezeken pedig az isteni szépnek felülemelkedése.

Igy fejti Plato a poézist, midőn azt Diotimával lelki szerelemnek, lelki nemzésnek s az öröklét' isteni érzelmének és ösztönének mondja. De igy érze akkor is, midőn a poézist isteni sugalmakbol, annak

elragadó erejét pedig a herakleszi kő' vonzó erejéből fejtegeté; mert valamint a legfőbb Isten nem egyéb mint szeretet, ugy a herakleszi kő' vonzó ereje sem más mint a szeretetnek lelki kötele.

VIII.

Harmóniás szeretet.

A harmóniás szeretet nem egyéb mint az emberben megjelenő hármas szeretet, ugymint: az ön, tárgy- és viszonszeretetnek, szerető szerettető és teremtő erőknek, gyönyört érző, gyönyört éreztető s gyönyörben teremtésnek harmóniás középléte.

S ime, a hármas szeretetnek ezen leglelkibb ereje ismét a leglelkibb három Grátia, mellyeknek rangszere ismét nem egyéb mint e különebb és testibb önszereteten, a tárgyszeretetnek —, ezeken pedig a legközönebb és leglelkibb viszonszeretetnek, vagy a viszonos szeretetből folyó teremtésnek felülemelkedése; s mellyeknek háromféle hármas jelenetei a legközönebb három fő szépben, ugymint: a testi életben, erkölcsi világban és religióban, alakítják a háromszor három Grátiát v. kilencz múzsát.

Mivel pedig az ön, tárgy- és viszonszeretet' harmóniája azt jelenti, hogy az ember szereti ugyan lelketlen tárgyait is, de mégis inkább az élőkét, leginkább pedig a vele legharmóniázóbb és szeretetét legviszonozóbb embert; tehát ezen szempont szerint legemberibb szép az emberszeretet, vagy az emberszeretet' és viszonszeretet' harmóniájából folyó gyönyör.

Illy gyönyör a szerelem s a szerelemből folyó szülői, fiúi, rokoni szeretet, valamint a barátság és egész emberi nyájas élet. Innét van hogy a görög költér leirta ugyan a lelketlen tárgyakat is, de csak mint valami díszítményeket a fő tárgy mellett, melly mindenkor az ember volt; s amaz érzelgő ragaszkodás a holt természethez, mellyet az utóbbi költéreknél látunk, csak akkor kezdődött, mikor az emberi társasággal együtt az emberszeretet is megromolván, a költér több gyönyört lelt a holt természet' szépségeiben, mint a romlott emberekben.

Innét van, hogy ezen szempont szerint a legközönebb emberszeretet annyi lévén mint legközönebb s legfőbb szép, a szerelem' és barátság' áldozatait is szépeknek érezzük ugyan, de mégis sokkal fentebb szepet érzünk a nép és honszeretet' áldozataiban, legfőbbet pedig az egész emberi nemzetért áldozó szeretetben. Illy áldozat és szeretet, Krisztus.

De érezzük azt is, hogy az önáldozatnál fentebb a tárgyáldozat, mert az önszeretetnél fentebb a tárgyszeretet, s a viszonszeretet sem egyéb mint a kettős tárgyszeretet. Illy tárgyáldozat Ábrahámé, Agamemnoné, a fiait feláldozó Brutusé, Manliusé. S igy oltárainkon nagyobb a fiát feláldozó atya, mint a magát feláldozó fiú; de mégis e kettő csak egy, mert mindenik legközönebb tárgy- és emberszeretet; s innét azoknak feje felett a legfőbb szeretet' jelképe a szerető galamb.

A szépnek eddig kimutatott és a következő szempontokban is előmutatandó három fő létszere adott, úgy gondolom, okot arra, hogy a régiek a hármat mindenben szent számnak tartották; s meglehet, hogy a miket én itt mondogatok, már ezredek előtt el valának mondva.

IX.

Poézis.

Minden eddig mondottakból tehát látnivaló, hogy valamint minden szépnek és jónak, úgy a poézisnak is legfőbb oka és czélja a szeretet és a szeretetből folyó teremtés.

Innét van, hogy a szerető lélek szeretni és szerettetni, gyönyörködni es gyönyörködtetni kivánván, gyönyöríti képzi

szebbíti harmóniázza magát, hogy szerettessék és gyönyörködtessék: gyönyöríti képzi harmóniázza tökélyíti minden tárgyát, hogy mindent szerethessen s mindenben gyönyörködhessék; innét az ön és tárgyszeretetböl az ön és tárgyképzésnek az ön és tárgytökélyítésnek és teremtésnek harmóniás egésze és harmóniás középléte a poézis vagy a képzőszellem' megszebbített testi lelki világa.

Innét van, hogy a képzőszellem nem egyéb lévén bennünk, mint a teremtés' örökké folyó munkájának gyönyörben öltözött folytatója, mint valami isteni kéz minden iránylatit gyönyörnek örök folyamává bájolja s gyönyör által vezeti lelkünket legfőbb czélainkra az élettökélyre és életterjesztésre, ezek által pedig legfőbb gyönyörre és boldogságra.

Innét van, hogy valamint a szeretetböl folyó erény, ugy a szeretetböl folyó képzőszellem minden földieken felülemelkednek, s nem csak valami fentebb czélt tökélyt és gyönyört iránylanak; de egyszersmind nyilván istenérzetté magasodnak és világosodnak.

Mert mi az erény egyéb mint a legközönebb szeretetnek, vagy Istennek, az önszereteten felülemelő érzelme, vagy az önszereteten való diadalma? s mi a leglelkibb költéri szép, mint az erényböl folyó lelki szépnek s az istenérzetböl folyó isteni szépnek harmóniás középléte vagy szép religio.

Illy szép religio volt a görög költelem, mellynek rejteménye nem egyéb volt mint szépben rejtett jó, s mellynek valamint szép istenei nem egyebek voltak mint istenített testi lelki erények, ugy szentségei is azon képző játékok valának, mellyek a görög muzsikának és gymnastikának, a lelki és testi ember' egyirányu s gyönyörrel járó képzetének nagy harmóniáját alkoták, mellyböl pedig önként folyt a görög erény és boldogság.

De a képzőszellem' isteni természetére mutat még az is, hogy a muzsika és ének, ezek az Istent érző emelt lélek' beszédei, még a mi komoly szentségü religiónkban is örökre fentarták eredeti méltóságaikat.

Mellyek szerint tehát ugy vélem, nem fogok nagy idealismussal vádoltatni, ha mondom, hogy a képzőszellem olly isteni tulajdona az emberiségnek, melly nem csak egész földi életünket megszebbíteni, s az által boldogítani ösztönöz bennünket; de egyszersmind ösztöne valami szebb életnek és religiónak; s jól mondá Jean Paul, hogy ha minden templom leomlik is, de a poézis' oltárain az áldozatok meg nem szünhetnek.

Mivel pedig a képzőszellem bennünk van, s nem egyéb mint maga a leglelkibb ember, tehát térjünk annak különebb vizsgálatára, s látni fogjuk abban a legtulajdonabb költéri szépnek örök törvényeit s azoknak legtulajdonabb középpontját.

MÁSODIK RÉSZ.

Különebb szemléletek.

X.

Harmóniás vagy szép ember.

A nagy természetnek vagy világnak egyik kis része a földi természet, mellynek különféle életjelenetei adják a földi szépségek' közönét, s mellyek között legszebb életjelenet az ember vagy határozattabban, a szép ember és szép emberiség.

Legszebb földi életjelenet a szép ember, a közönre nézve azért, mivel minden földiek között legközönebb tökélyü élet, elannyira, hogy életerejével minden földieken uralkodik, minden földieknél szebbet tud gondolni s minden földieket tud szebbíteni és jobbítani; reánk nézve pedig azért, mivel természet szerint, valamint minden állat a maga faját szereti és látja legszebbnek, ugy az ember is nem csak legszebb-

nek látja a természetben a szép embert, de egyszersmind legfőbb czélja, tökélye és boldogsága a szép emberiséget szeretni.

Innét van, hogy a mindent szebbítő képzőszellem' legfőbb ideálai sem lehetnek egyebek mint szép emberek, a mit az emberiség' legfőbb ideáliban, a hellenika' szép isteneiben nyilván láthatunk, mert azok sem egyebek csak szép emberek.

Valamint pedig ezen ideálokon nyilván látjuk, hogy azoknak legközönebb tulajdonsága az, hogy azok az emberiség' legközönebb középformáját mutatják; úgy e részben én sem mondhatok mást mint azt, hogy legszebb ember az, ki az emberiség' legközönebb tulajdonságainak harmóniás középléte, az az, ki az emberi alakok' különféle extremitásait vagy végleteit és különösségeit egyiránt kizáró középen áll.

Igaz ez mind a testi mind a lelki szép emberre nézve, mert nyilván érezzük, hogy minél több és nagyobb különösségeket látunk azokban, annál kevesebbé tetszenek, s érezzük, hogy minél nagyobb a különösség, annál nagyobb hiba.

Innét van, hogy a költéri lélek az emberi lélek' legközönebb alakát viseli s azok között középen áll. Mert ha az emberi lelkeket megtekintjük, úgy tapasztaljuk, hogy azok három fő alakra oszlanak, u. m. költéri, philosophusi és harmóniátlan alakra.

Költéri alak az, mellyben minden lelki erő harmóniás emeltségben van; philosophusi az, mellyben az értelem emelt, de a többi erő kisebb nagyobb mértékben munkátlan; harmóniátlan alak pedig az, mellyben az alsóbb, az az, testibb érző és képzelő erők emeltségben vagynak ugyan, de harmóniátlan emeltségben, az az, majd egymással majd a lelkibb erőkkel ellenkezetbe jőnek s a harmóniátlanságnak különféle nemeit szülik.

Hogy a költéri alak ezen két alak között áll, mutatja, mert mindenikkel összeér. A philosophusi alakkal összeér az értelem' emeltsége által, melly a költérnek épen olly főjelleme valamint a philosophusnak; öszszeér pedig a harmóniátlan osztálylyal az alsóbb erők' emeltsége által.

Innét van, hogy a keletiek a prófétát vagy szent embert és bolondot gyakran egynek nézik; valamint a törökök is azt hiszik, hogy a Mahomettől származásnak legbizonyosabb jele az, ha az ember középkorában eszelős.

Hogy pedig a költéri osztály' középszere, egyszersmind annyi mint tető, látni lehet onnét, mert a költér philosophussá tud lenni, de a philosophus költérré nem emelkedhetik. De lehet látni onnét is, hogy mind a philosophusi mind a harmóniátlan osztály, az emberiség' vég vagy vészpontjai felé való hanyatlásnak kezdetei: mert a harmóniátlan osztály' végpontja a bolondság és düh, a philosophusi osztály' végpontja pedig a kretin vagy plántaélet; s így mind a két osztály' végletei általmenetelek a nem emberi természetekbe.

Az pedig úgy gondolom kérdést nem szenyed, hogy a harmóniás vagy költéri osztályban van az emberek' többsége; mert ámbár a földi természet nem kevés tökéletlent hoz elő, de mégsem olly mostoha, hogy legfőbb teremtményében, az emberiségben, több roszat mutatna mint jót, ha csak valami igen ellenkező körülmények az emberi természetet egészen meg nem zavarják.

De még a mi harmóniátlan miveltségünk mellett is tapasztaljuk, hogy a legjobb költérek legáltalánosb tetszést nyernek; a költéri miveltségben pedig még a philosophusok sem igen tudnak egyebek lenni mint költérek, a mit a görögöknél nyilván láthatunk, valamint azoknál látjuk még azt is, hogy Homerosz' verseinek hallására, olly lelkesedésre ragadtatott a görög nép, hogy a költérlet' hatalmát a szép müveletü népnél majdnem mindenhatónak kell tekintenünk. A mik pedig mind azt mutatják, hogy valamint közép és legfőbb úgy legközönebb is a költéri osztály.

Innét van, hogy a költér midőn szebbít, mindent középít s közönít, mert a

szépben a középnek, legfőbbnek és legközönebbnek érteményei egybe folynak, mivel a legtulajdonabb költéri szép nem egyéb mint az emberi osztályok' legközönebb közepén álló költér. A mi azonban nem csak a poétára, hanem a természet' egészére nézve is, a mint már láttuk, igy van.

De igy a dolog a testi szépségre nézve is. Mert valamint az emberi test' nagyságának van bizonyos közép mértéke, mellytöl minél messzebb távozik, annál inkább szünik szép lenni; úgy van az emberi alak minden részének bizonyos közép mértéke, mellyet az emberi alakok' legközönebb tulajdonságai szerint alakít magának az egészhez, közönhez és többséghez vonó szeretet vagy szépérzet és izlet. A mi természet szerint olly isteni ösztönünk, melly minket nyilván a közönhez von, s melly minél közönebb, annál boldogítóbb mind magunkra mind az egészre nézve; s nem ok nélkül mondá Jean Paul ezen érzelmünket, melly szerint az emberiség' legközönebbjét érezzük, legfőbbnek és legszebbnek, valami titkos istenérzetnek.

De ezért kerültek a görög müvészek is ideálaikban minden individualitásokat annyira, hogy még a magában szép különösséget is mindenkor távoztaták s mindenben a szép középszert és az emberiség' legközönebb tulajdonságait választák. Mert midőn isteneiket az emberi középszernél nagyobbaknak alakíták, ekkor religiói hatályra ügyeltek s az istenek' fentebbségét ábrázolák.

Igaz ugyan, hogy az emberi alak a különböző égtájak szerint változván, azzal együtt, a szokás' ereje miatt változik az emberi szépnek mértéke is; de ez a mondottakat meg nem zavarja; mert minden égtájnak van bizonyos középszere, s minden égtájnak szép mértéke a maga középszere. Egyébiránt pedig azt is hiszem, hogy a nyiltabb eszü szerecsennel is könnyü azt általláttatni, hogy nem a szerecsen s nem a kakerlak, hanem a középszinü ember legszebb.

Még inkább igy van pedig a dolog a lelki széppel és szép mértékkel. Mert a lélek nincs úgy alája vetve az égtájnak mint a test; s azt hiszem, hogy a lelki emberiség nagyjában mindenütt egyenlő, vagy legalább egyforma miveltséggel egyenlővé lehet képzeni, mert annak legfőbb jellemei mindenütt ugyanazok; s mert ámbár a lelki szerecsenek, lelki kakerlakok és kretinek az égtájak' hibáival együtt néhol igen megszaporodnak is; de többséget vagy közönséget sehol sem képeznek, sem pedig az emberi szépnek mértékei nem lehetnek.

Csakhogy, a mint már a bölcs görögök tapasztalák és megjegyzék, a nép' erkölcsi romlása felforgatja még a szavak' értеményeit is elannyira, hogy azokhoz egészen ellenkező eszméket köt. Igy mióta az emberi közönség, középszerü többség megaláztatott, azóta ezen szavaknak értеményei is annyira elváltoztak és alacsonyodtak, hogy azokhoz még a papiroson is alig tudjuk eredeti értеményeiket erőtetni.

Mert természet szerint, midőn egyszer a szeretet annyira megromlik, hogy az ember nem szeretni és szerettetni, hanem csudáltatni, bámultatni, különködni s mindeneken felül csillogni kiván; akkor a szeretetlenség, hamis becsület és fényüzés a szép érzést is meghamisítja s a szépnek minden eszméit felforgatja.

XI.

Testi és lelki ember.

Az emberi természet' legközönebb tulajdonságát abban látjuk lenni, hogy az ember nem egyéb mint szép testben öltözött és testén uralkodó szép lélek; melly szerint a költéri szép annyi, mint a szép testnek és szép léleknek, szép testiségnek és szép lelkiségnek harmóniás középléte, s annyi mint ezen harmóniában a szép léleknek és lelkiségnek uralkodása.

Az emberi természet' ezen tulajdonsága szerint szebbíté a természetet a görög képzőszellem, midőn az egész lelki világnak szép testet, a testi természetnek pedig szép lelket ada, és a lelkieket a testieken uralkodókká tette; s midőn, szebb lelket az emberi léleknél, szebb testet az emberi testnél nem ismervén, a lelkieknek emberi testet, a testieknek pedig emberi lelket ada, s igy mindenikre a maga szép emberi képét nyomván, azokat megemberíté s az által mind egymással mind az emberiséggel harmóniába hozá.

Mert a testi lelki világok közt lebegő ember csak úgy hozhatja magával harmóniába, csak úgy szeretheti leginkább mind a két világot, ha mindeniket megemberíti, mindenikre a maga szép emberi képét bájolja s mindenik a szép emberiséget tükrözi.

Igy bájolt a görög képzőszellem testi tárgyainak szép emberi lelket, lelki tárgyainak pedig szép emberi testet; s igy formálta a hellenikának szép istenembereit és emberisteneit, valamint annak egész emberített vagy emberistenített szép testvilágát; s valamint magában érezte, hogy ő a testieken felül van emelkedve, az istenérzet által pedig az Istentől függ; a szerint a testieken a félisteneket, az az, istenített emberi erényeket, ezeken pedig a főbb isteneket felülemelte.

Ez vala magában a görög ideál. S mivel ez tulajdonképen nem egyéb vala mint a testi lelki isteni természetek' harmóniájának jelképe, s mivel ez a jelkép olly igen emberi kép vala, mellynél emberibbet vagy szebbet soha nem lehet gondolni; tehát látnivaló, hogy a görög ideált úgy kell tekintenünk mint az emberiség' örök és legfőbb ideálát.

Ezen ideálbol folyt az, hogy a görög szellem mind a testi mind a lelki világot úgy megnépesíté, hogy a görögnek minden szál fű élt és szólt és minden eszme legszebb testben jelent meg, s a szünet nélkül szép istenek közt lebegő ember a szépérzet által természetesíté magában a morált és religiót, mert épen ezeket látta mindenütt maga körül legszebb emberi szinekbe öltöztetve, s épen ezeknek mélyen érzett lelki szerelméből folyt a görög lélek' uralkodó szine — az isteni vidám nyugalom.

Mert a testi szépérzetből foly a lelki szépérzet, s a lelki szépnek szerelme öleli fel az embert ama szép lelki világba, hol az mintegy Isten minden földieken felül lengve mosolyg.

A léleknek ezen emeltségét, s ezen emeltségből folyó szabadságát példázta az olympiai játékok' jelképe, a leereszkedő delphin és a felemelkedő sas, a mi nyilván csak azt akará mondani: le a hal- és hasemberrel, s fel a saslélekkel!

XII.

Szép lélek.

A szép emberi lélek, a mint már az eddigiek mutatják, nem egyéb mint harmóniás mozgásu és harmóniás emeltségü szerető okos lélek. Harmóniás, mert abban az érző, gondolkodó és képzelő erők harmóniás mozgásu játékban vagynak; harmóniás emeltségü, mert abban a testi érzelmeken a lelkiek, ezeken pedig a legleikiebbek vagy isteniek felül lévén emelkedve, annak minden érzelmei, gondolatai és képzeletei az emberiség' legfőbb jellemeivel és czélaival az okossággal, erénynyel és religióval harmóniázók, az az tehát, egy részről a közönséges emberiséggel, más részről pedig a természet' ideális életével egyezők. Mert a világi életre néző világi okosság adja a világibb vagy testibb szépet, amazok pedig a lelki és isteni szépeket.

Innét van, hogy az illy szép lélek ön képét érezvén legszebbnek, a költéri szépnek fő létszereit az érzelmi, gondolati és képzeleti tökélyekben vagy szépekben, annak egészét pedig ezen háromféle szép' harmóniás középlétében, az az, az érzelmes és képzeletes gondolatban látja lenni; in-

nét van, hogy valamint magát ezen három főlétszer' és az imént említett három főfokozat' harmóniás szerközetének érzi; a szerint a költéri szépet három főlétszer és három legfőbb jellem' és fokozat' harmóniás szerközetének látván, azt három fő fokozatra osztja, úgymint:

Első fok az, melly az érzelmi, gondolati és képzeleti szépeknek az okossággal, második az, melly azoknak az okossággal és erénynyel, harmadik legfőbb s legközönebb fok pedig az, melly azoknak az okossággal, erénynyel és religióval egyező harmóniáját adja.

Ezen szempont szerint tehát az érzelmi, gondolati és képzeleti szépek alakítják a poétai szépnek legtulajdonabb létszereit, melly háromféle szép' hármas jelenetei a szépnek három fő fokozatában vagy tartományában — a testi, a lelki, isteni szépekben, ismét háromszor három Grátiát vagy kilencz muzsát mutatnak, de mutatják egyszersmind a legtulajdonabb költéri szép' létszereinek szerközetét is:

Ugyan is, az első fok az, midőn a lélek minden érzelmét, gondolatát és képzeletét az okosság' törvényei és czélai alá rendeli; második az, midőn a lélek az erényben az önszereteten s minden földieken felülemelkedik s ön erejében nyugszik; harmadik az, midőn a lélekben az erény' komoly nyugalmát az istenérzet vagy religio vidám nyugalommá dicsőíti.

Vagy másként: az első fok adja az érzelmi, gondolati és képzeleti józanságot; a második adja ezekhez az erkölcsi nagyságot; a harmadik pedig adja mind ezekhez az isteni fenséget és a religióból folyó vidám nyugalmat.

Innét van, hogy az első foku költérlet is nagy szépségü lehet ugyan, de a legfőbb poézisnak mulhatatlan által kell menni a fentebb fokokba, mert egyedül az erkölcsi nagyság és religiói fenség' rajzolatai adják a poétai felségest.

Innét van, hogy Schiller a Propylaeumok' kiadójához intézett értekezetben, Hektor' bucsúvételének rajzolatai között, leginkább kétféle szépségüt jegyez meg. Egyik az, midőn Hektor komoly de nyugodt méltósággal lép alá háza' lépcsőin, csak orczája hajol a szenvedő Andromakhe felé; de egész teste már a vitézek felé fordul; az erény' ereje felülemelte földi érzelmein, ön magán nyugszik, nincs szüksége istenekre. Ez az erkölcsi erő, erkölcsi nagyság vagy erény.

Másik s legidealisabb rajzolat az, melly szerint Hektor a maga fiját vidám nyugalmu tekintettel, az istenekre bízva, fölemeli. Ez az istenerzetből s religióbol folyó isteni vidám nyugalom, isteni fenség, legfőbb ideál; mert ez nem egyéb mint az erénynek és religiónak, az embernek és Istennek harmóniás összefolyása.

Igy szebbíté meg Rhesus lovai' elrablásának rajzolatát Minerva' jelenete; nemcsak azért hogy a képzelet' tárgyait szaporítá, mint Schiller magyarázza; hanem leginkább azért, mivel a magában rút gyilkos jelenetet az Isten' eszméje és befolyása által megisteníté.

Igy folynak örökre össze a poézisban az okosságbol eredő philosophia, s a szeretetből folyó moral és religió, mellyeknek harmóniájában állott a görög poézisnak s egész görög miveltségnek nagy harmóniája.

Ezen harmóniából folyt azon legfőbb lelki emeltség, melly szerint a görög lélekben a lelki szépnek emelt érzelme a testi szépnek érzelmén uralkodóvá lett. Innét a platói szerelem s Vénusz Urania; s ezen leglelkibb isteni szerelmet példázta Alkibiadesz' paizsán a menyköves Érosz s igy veszté el Orpheus Euridicet, midőn azt más világi, az az, lelki szemekkel megpillantá.

A szép miveltségnek ezen legfőbb jelleméből folyt a görög lélekbe amaz aequatori szélcsend, vidám nyugalom, mellyet semmi meg nem háborított. Igy lett az, hogy ezen boldog életü emberek, olly vidám nyugalommal meg tudtak halni, hogy voltak olly görög népek, kiknél szokás volt

az öregek között, innepi vendégségre barátjaikat összehíni s azok között felkoszorúzva a halál' poharát vidám nyugalommal meginni. Igy a haldokló Szokratesz' utolsó szava is religio és áldozat: „egy kakassal tartozom, ugymond, Aeszkulapinsznak, vigyétek meg neki."

Az illy legfőbb emeltségü és szabadságu lelket, s az illy lélek' legközönebb szépérzetét, az az, legközönebb gyönyörét és boldogságát, azon boldogságát t. i. melly szerint mintegy Isten a testi lelki világok' minden szépségeit egyiránt érzi; mind pedig ezen legfőbb gyönyörnek a testi szép érzetbül a lelki szépérzetbe, innét pedig az isteni vagy leglelkibb s legközönebb szépérzetbe folyását fejtegeté Plato mind az agathoni vacsorán Diotimával, mind Phaedroszban a szárnyra kelő lélek' játszi képével; a mi természet szerint a görög szép miveltségnek menetele, iránylata és legfőbbje.

Ezért volt az, hogy a szép miveltség' természetét ismerő Solon az illy lelki szabadságra nem emelkedhető köznépnek a görög szerelmet megtiltá; azoknak ellenben, kiket a szép képzet a lelki szerelemre meglelkesített, ajánlá.

XIII.

Értelem és érzés.

A leglelkibb élet nem egyéb mint szeretet, a szeretet pedig érzés. Innét van, hogy a szivben gyúlad az élet, s annak utolsó ütésén fagy meg; innét van, hogy mindent előbb érzünk mint értünk, s gyakran a mit egyszerre megérzünk, azt csak hosszas gondolkodás után, néha pedig úgy sem érthetjük meg; innét van, hogy valamint minden földi élet inkább függ a melegtöl mint világosságtol, úgy mi bennünk is a leglelkibb élő és éltető, a szeretet, érzésben jelenik meg; s innét van, hogy a szépérzetböl folyó képzőszellem nem csak az okosság' munkáit szebbíti, de megszebbíti még azon szükségeinket is, mellyeket az okosság elhárítani nem tud.

A mik pedig mind oda mutatnak, hogy valamint a szeretet ön és tárgy-szeretetre oszolván, ön és tárgy-ismeretet vagy értelmet tesz fel; s valamint a legfőbb teremtő erő nem lehet egyéb mint a szeretetnek és értelemnek, a nap a melegnek és világosságnak harmóniás egyesülete, úgy az érzésben megjelenő szerető és képzőszellem sem lehet egyéb mint a leglelkibb érzésnek és értelemnek harmóniás középléte, olly középlét, mellyben minden érzet értelmet s minden értelem érzést foglal magában, a mit a szeretet' czélra vonó ösztöneiben nyilván láthatunk.

Mert valamint a testi szépérzet által legfőbb világi czélainkra jutunk, úgy a lelki szépérzet által is legfőbb lelki czélainkhoz emelkedünk; a mi pedig nyilván mutatja, hogy a szépérzet nem egyéb mint czélérzet, s mutatja, hogy a lélek, mintegy Janus-fő, egyszerre két világot lát; úgy hogy valamint Raphael' athenei oskolája Platót égre nézve, Arisztotelest pedig földre függő szemekkel mutatja; épen úgy van a léleknek is két életre szolgáló két szeme, u. m. a világi okosság, melly a földi életet világítja, és az érzésben megjelenő képzőszellem' lelkibb látása, melly mint egy hold égi testeket és más világot mutat, s melly a maga tárgyait csak az érzés' lelki fátyolában látja ugyan, mint Mózes az Istent a sinai hegyen, s mint az álmadó Endymion az éj' istennéjét, de minden bizonynyal látja, mert érzi.

Igy érezték a régiek, midőn Venusz Uraniát — a lelki szerelmet vagy szépérzést — egyszersmind halál' istennéjének nézék. Érezték t. i. hogy az egyszersmind valami lelkibb és szebb életnek érzője és ösztöne vagy homályos látója; érezték hogy annak lelki látása miatt nem elégszünk meg a földi élet' kellemeivel, hanem valami szebbet sejtünk és óhajtunk, elannyira, hogy a világnak gyakran élve meghalunk, vagy

csak félig élünk; érezték hogy a lélek' legfőbb érzelme, a szeretet vagy szépérzet, nem tehet fel egyebet mint legfőbb értelmet és legfőbb czélérzést.

Az érzésnek és értelemnek ezen harmóniájábol foly az, hogy valamint a kepzőszellem nem egyéb mint a leglelkibb érzésnek és értelemnek harmóniás egyesülete; úgy a költéri szép sem egyéb mint a szépérzet által iránylott szépnek és az értelem által iránylott jónak harmóniás középléte, az az, szépjó vagy jószép.

A leglelkibb érzésnek és értelemnek ezen egybefolyását érzék a bölcs Hellenek, midőn a lélekképzet' egész munkáját a muzsikára és poézisra alapíták. S innét lehet azt kimagyarázni, miért tulajdoníta Hellasz' minden bölcse a muzsikának olly végtelen béfolyást az egész életbe, melly szerint egyiránt azt állíták, hogy a görög muzsika' legkisebb változtatásával, mulhatatlan változni és romlani kell az egész görög alkotmánynak.

Ezen állítmányt Montesquieu az emberiség' nagy könyvében paradoxiának nevezi ugyan, de valójában nem az, valamint az sem igaz, hogy itt a görög muzsikán a tudományok' egyetemét kelljen értenünk.

Hanem ezen egész dolgot elsőben úgy kell fejtenünk, hogy a muzsikában élő haló s harmóniás érzelmü és értelmü görög lélekben a testibb érzés a lelkibb érzelemmel és értelemmel, olly harmóniás összefolyásban voltak, hogy a görög a maga muzsikáját, nem csak homályosan érezte mint mi a mienket, hanem egyszersmind értette is, az az, a muzsika' meghatározott érzelmeit olly világosan és határozottan érzette, hogy ő benne azok meghatározott értelemmé és gondolatokká világosodtak. Melly szerint a muzsikával a görög léleknek, ezzel pedig az egész görög alkotmánynak igen is változni kellett.

Másodszor pedig fejthetjük ezen állítmányt ugy, hogy a görögöknél minden muzsika énekkel lévén összekötve, a muzsika' változása ezen összekötést felbontotta: mind azért, hogy a régi énekek az új muzsikához nem illettek, mind azért, hogy a mesterkéltebb és nagyobb neszü muzsika az éneket maga mellett elnyomta, s az által a lyrai költélyzet' befolyását elrontotta, a mi pedig nagy rontás volt.

Mert a görög népdalok nem csárdai dalok voltak, mint nálunk, hanem a görög poézisnak olly remekei, mellyek a szép culturának legelevenebb, legmindennapibb orgánjait formálák, olly orgánjait, mellyek az örömnek és muzsikával járó gyönyörnek egész erejével bájolák a legszebb érzelmeket és gondolatokat a szépnek megnyilt lélekbe, s mellyek tán legfőbb képzői valának a görög léleknek, s mellyeket a muzsika magával együtt elrontván, vagy maga mellől elnyomván, kérdésen kivül megrontott mindent.

Igy gondolkodott a bölcs Sparta, midőn a Timotheusok' bujálkodó hurja ellen az ephorusi bárdot több izben felemelte; s hogy igen jól gondolkodott, az idő megmutatta. Mert látjuk azt, hogy a görög muzsika' szép egyszerüségének romlása után, a neszt indító és bujálkodó muzsika csak hamar előhozá a bujálkodó szenvedelmeket s az egész görög lélek' harmóniájának enyészetét. S igy lett az, hogy mind a muzsika mind a poézis elvesztvén az egyszerüségnek és okosságnak alapját, Anaxilaus' mondásaként, mindenik elkezdett évenként uj csudákat szülni mint Lybia.

De ezen okbol emeltem fel én is a kritikai bárdot a nálunk divatba jött érzelgő sentimentalismusra és igen mesterkélt versformákra. Mert bizonyos az, hogy valamint a görögöknél a neszes muzsika elnyomta maga mellől az értelmes éneket és poézist: úgy a mostani mesterkélt versformák és érzelgő csapongások, mint a poézisnek külső és belső neszes muzsikái, elnyomják a legbelsőbb poézist, nem csak annyiban, hogy a mesterkélt forma a gondolat' szabadságát igen megköti és a nagy sentimentalismus az érzést ragadozásra szoktatja; de már magában a mesterkélt forma mesterkélt iz-

lést terjeszt, a mi pedig annyi mint természetlen vagy rút izlés; s annyi mint a szép érzet' és okosság' harmóniájának, s igy az emberiség' legfőbbjének végtelen következetü megrontása.

Mert valamint ezen harmónia szül minden emberi szépet és jót, épen úgy ezen harmóniának bomlata szül minden emberi rútat és gonoszt; s a mi legveszedelmesebb, igen ragadékony rútat és gonoszt; holott a képzőszellem valamint legfőbbje, úgy leggyengébbje is a léleknek, mind annyibol, hogy a képzőszellem' minden látása csak homályos látás lévén igen könnyen téveszthető; mind pedig annyibol, hogy annak szép vágya a tisztátlan szépet is könnyen megszereti.

Ezen gyengéinkre vagynak az emberiség' minden rombolatai épitve. A lélek érzi czélait, de nem látja, s igy az érzés' ereje által a hihetőt könnyen hiszi.

Innét vagynak a földet pusztító erkölcsök és religiók, s innét, hogy a görög bölcseség még a legkisebb hurhangot is az okosság' örök törvényei alá rendelte.

XIV.

Képzelet.

Jól mondá Jean Paul, hogy a képzelő erő csak prózája a képzőerőnek vagy képzőszellemnek, s nem egyéb mint valami potentiált világosb szinü emlékezet, melly a barmokban is megvan, mert álmodnak és félnek, s mellynek képei csak hozzánk szállangó levelhulladékai a valóságos világnak stb.

Igen roszul itélnek ellenben azok, kik a poétai erőt majd az alsóbb lelki erőkben, majd az értelemmel egyező, majd pedig épen az értelmen felülemelkedő képzeletben keresik. Melly balitélet természet szerint csak onnét származik, hogy az erők' játékában az alsóbbak, mint érzékibbek, előbb szembetünnek mint a lelkibbek.

Az értelemmel egyező képzelet látszik ugyan valamit mondani, de valójában igen keveset mond: mert minden józan ember' képzelete egyez értelmével, de azért nem minden józan ember poéta. Az értelmen felülemelkedő képzelet pedig épen olly valami mint a képirón felülemelkedő ecset, vagy épen lelki veszély!

Igaz ugyan, hogy Plató is illy váddal illeti respublikájában a poézist; de ezen veszélytöl nem a poétát félti, hanem a poézis' gyenge közönségét. Mert való az, hogy a költér képekbe öntvén gondolatait, az által az ifjuság' képzeletét élesíti, s jóra roszra ragadhatja. De egészen más a költér' dolga, hol nem a képzelet játszik a lélekkel, hanem a lélek játszik a képzelettel; s ha vagynak olly rosz poéták, kikben az értelmen a képzelet felülemelkedik, azok vegyék magokra Platónak ezen leczkéit.

A képzelet nem egyéb mint a testi látásnak visszalátása, az az, a mit láttam vagy beszédben lefesteni hallottam, ismét vissza tudom képzeletemben látni. A képzeletnek egész munkája csak az, hogy a valóságbol és leirásokbol felkapott képeket megtartja, mellyböl a képeket mintegy képeskönyvböl, mikor tetszik, kinézzük.

Az a tehetség pedig, mellyel a képzelet' képeit módosítani, el és összerakni tudjuk, már nem képzelet, hanem fictio, az az, a fictio játszik a képzeleti képekkel; és csak illy értelemben lehet a képzeletet poétai erők közé tenni, a mint hogy én is illy értelemben vettem azt.

Mert a fictio vagy költés már olly szabad munkássága a léleknek, melly már a külvilág' és képzelet' képeivel meg nem elégszik, hanem azokon felülemelkedik, s azokat ön nézetei szerint módosítani s uj alakokká formálni igyekezik; következőleg a külvilágon és annak hatályain uralkodni, s igy költeni — idealisálni akar. Ez tehát már olly létszere a poétai léleknek, melly nyilván a teremtő és képző ösztönböl foly.

De még illy egyesületben sem legfőbbje a poétai léleknek a képzelet, mert még igy

is csak akkor emelkedik valódi poétai erővé, ha azt a képzőszellem, az az, a szép érzet és értelem intézi, vagy ha azokkal egyesül; mivel ezen egyesület nélkül a lélek legbelsőbb természet szerint rút is rosz is lehet.

Ezért van, hogy a vidám lélek vidám világot költ és képzel, a szomorú szomorút, a rút pedig rútat, az az, a vidám lélek vidám képekkel, a szomorú szomorúkkal, a rút pedig rútakkal játszik s mindenik olly világot fest mint maga. Mikor pedig nem a lélek játszik a képekkel, hanem a képek játszanak a lélekkel, már akkor a lélek nem poétai lélek, hanem olly romlott lélek, melly a költéri szabadságot és emeltséget elvesztette.

A mit Montagne mond: hogy a képzelet minden embert lökdöz, sokat pedig órra buktat, csak a nempoétákra illik. — Mert ámbár a költés vagy fictio olly igen természete az embernek, hogy alig van ember, ki magát és világát valamivé ne költené és képzelné, úgy hogy még a legföldszagubb realista is költ valami vakondoki világot s a maga kukaczait koránt sem nézi azoknak a mik; de épen az a nagy különbség a poéta és nempoéta között, hogy a poéta csak szép világot költ, és csak olly képzeletekkel játszik, mellyek az okossággal és szépérzettel egyezők.

Innét van, hogy a poétai lélek mind való mind képzelt zajlatiban úgy jelenik meg, mint Julio Romano' mosolygó Junója a rémült istenek és tüzokádó oriások között. Ezért legfőbb charaktere mind a philosophusnak mind a poétának a józanság, melly szerint mindenik ollyan, Jean Paul' szép képe szerint, mint valami égig emelkedő s általlátszó jéghegy a többi földi Alpesek között, azzal a különbséggel, hogy egyikben pólusi hósivatagok, a másikban pedig aequatori örök virulatok tükröznek.

Igy van az, hogy a nempoétai lélekben majd érzés majd képzelet az értelmet hanyat homlok lökdözik s a harmóniátlanságnak különféle rút formáit mutatják; a poétai lélekben pedig mindenkor az öreg okosság' figyelme alatt játszanak, mellynek feje felett nem a képzelet, hanem a szeretet' galambja terjeszti ki szárnyait.

De jegyezzük meg itt azt is, hogy a fictio vagy költés csak olly része lévén a poézisnak, mellyet az egészszel össze nem zavarhatunk, igen rosszul nevezgetjük a poétát költőnek s a poézist költésnek; a mit még akkor sem lehetne helyben hagyni, ha a poézisnak jobb nevet nem adhatnánk.

Igen ohajtanám, hogy a helytelen költő és költés helyett a költér és költélyzet jőne divatba, a költés pedig maradna az a mi volt, t. i. fictio; mert a költésnek egyébiránt is már sokféle értemény — még pedig alacsony [1]) értemények — adtunk, mellyekkel olly fő tárgyakat mint poézis és poéta, összezavarni, semmi tekintetben nem illik.

XV.

Játék és valódiság.

Valamint a költésnek és költélyzetnek, úgy a játéknak ösztöne is, olly igen természetében van az embernek, hogy ha az kénye szerint élhet, ha rosz miveltség vagy nyomorúság azt el nem komolyítja, egész életét játékká szereti tenni; a mit nyilván látunk mind a szebb égali vadnépeken, mind a természet' ösztönein fejlett görög miveltség' vidám emberein, kik az egész emberképzet' nagy munkáját különféle játékokba öltözteték, s az által az egész életet egy szép játékká bájolák.

Ezért neveztek a régiek minden tanulmányokat játékoknak, s ezen ösztönre épít a költér, midőn az emberképzet' minden munkáit játékos alakba öltözteti. De valamint a költés csak úgy lesz költélyzet, ha

---

[1]) Tolnában a *csira-málét* is költésnek, vagy *kötésnek*, nevezik. Miért nincs itt költ*ész*, és költé*szet*, miként az Évkönyvek' I-ső kötetében áll, erről, alább van jegyzet. *Kiadó.*

szép érzettel és okossággal egyesül; úgy a poétai játék is csak ezen egyesületben emelkedik szép vagy képző játékká.

Mivel pedig ez annyit tesz, hogy a szép játéknak az okot és czélt érző lélek' czélaival, a testi lelki emberiség' képzetével és boldogításával s így az emberiség' legfőbb realitásaival összemunkálónak kell lenni; tehát következik, hogy ezen szempontban a poétai szép annyi, mint a játéknak és valódiságnak harmóniás középlete, s annyi mint ezen harmóniában a valódiságnak fentebbsége.

Mert a költéri játék' czéla nem játék, hanem a játékbol folyó realitas, a mi természet szerint nem más mint az emberképzetből eredő emberi tökély, és a tökélyből következő minden emberi szép és jó.

Valamint a teremtő az által teszi szépekké a természet' minden életjeleneteit, hogy azokat végtelen különféleségü játékos alakokba öltözteti; úgy a költéri lélek is játékos formákba önti ugyan minden müveit; de azért egyiknek sem főczélja a játék, hanem igen is mindeniké a teremtés.

Minden képző játék' lelke és czélja az emberképzet, s mindenik annál főbb tökélyü, mennél egyezőbb ezen czéllal, s mindenik' szép mértéke ezen czélirányossága; olly mérték, melly a szép játékot a gyermekestöl, ezt pedig a rúttol megválasztja; gyermekes t. i. az, a mi ezen mértéken alúl marad, rút pedig az, a mi ezen mértékkel ellenkezik.

Nem kell azonban innét azt következtetni, hogy csak az szép, a mi egyszersmind hasznos; hanem csak azt, hogy a legfőbb poétai szépnek, egyszersmind hasznosnak, czélirányosnak kell lenni. Mert a szépnek számtalan nemei és fokai vagynak mind a müvészetben mind a természetben, mellyeknek a hasznossal semmi közök. De mikor a költéri széprül általában szólunk, akkor csak a legfőbb poétai szépet értjük, a mi pedig nem más, mint a szépnek, jónak, hasznosnak és czélirányosnak harmóniás vegyülete.

Van szép virág, szép szín, szép hang, szép gyermekség, mert a gyermek is része a szép emberiségnek, valamint amazok a szép természetnek; de mind ezen szépek úgy alatta vagynak a költéri szépnek, mint a test a léleknek, mint a gyermek a legfőbb embernek, olly embernek, ki valamint magában, úgy minden munkáiban a szépet hasznossal párosítja.

Ezen szempont szerint nevezzük a poézist phantasia' játékának. De ha annak határozottabb érteményt akarunk adni, definiálhatjuk azt a képzőszellem' harmóniás lelki játékának: harmóniásnak, mivel harmóniásan emeli lelkünket: lelkinek, mivel igy kell azt megválasztanunk a testibb szép játékoktol, mint: muzsika, tánez, képirat.

A lelki játék már valódiságnak és játéknak középletét jelenti s kimondja, hogy a képző játéknak a legfőbb czélrahatónak s legfőbb czélt érző lélekkel egyezőnek kell lenni. Az illy lélek pedig igen érzi azt, a mit Szokratesz monda: vesszen el, ki a szépet a hasznostul legelőszer megkülönböztetni merészelte; és az illy lélek mondja ezt Platóval: az olly müvésznek, ki hasznosra nem ügyel, ha Khariszok' kezeivel hinti is virágait, töltsünk illatokat fejére és küldjük tovább.

De ezen alapnak elvesztése nem csak meghaszontalanítja a képző játékokat, hanem egyszersmind el is korcsosítja és csúfítja. Mert a hasznosra ne ügyelő müvész, nem használni, hanem csudáltatni akarván, a józan és szép középröl, csak hamar rút különösségbe, felettibbségbe és különféle czéltalan végletekbe bukik.

Innét van, hogy a czélirányos görög egyszerüség' enyészete után minden müvészetek elkezdtek tulajdon határaikon és czélaikon túl kalandozni, s valamint saját czélaikat és magokat, úgy az egész szép culturát is meghamisították; mert minden müvészet csak addig szép és hasznos, mig tulajdon határaiban marad és legtulajdonabb czélain túl nem hág.

Igy látjuk már ma többnyire, hogy a müvészek különféle kártékony tulságokban

és felettibbségekben keresik a müvészet' legfőbbjét. Az ének, mellynek czélja az értelmes beszédet a hanglebegés' harmóniás játéka által megszebbíteni, elnyeli a beszédnek egész értelmét, s általmegy az értelmetlen muzsikába, a szép emberi hangbol a fülemile' hangjaiba, s csak akkor ér czélt, ha tüdőt repeszt.

A muzsika, mellynek tárgya a szép érzelmek' kinyomása, általmegy a képiratba festeni a fülnek szemtárgyakat és kapuczédulákat. A tánez, mellynek czélja mozdulatink' harmóniázata s minden erőnknek gyönyörrel járó kifejtése, általmegy a nyakszegő nehézségekkel való küzdésbe és kötelen tánczolásba.

Igy a költélyzet, mellynek czélja lelkünk' minden erejét harmóniás emeltségbe és szabadságba hozni, túlmegy a maga határán és czélján, midőn majd csupa festővé lesz és szünet nélkül festeget; majd csupa philosophiává, midőn szünet nélkül bölcselkedik; majd csupa muzsikává, midőn majd csak az érzésnek, majd csak a fülnek muzsikál; majd pedig, midőn czéltalan nehézségek' meggyőzésében keresi a költéri tökélyt, általmegy a gyermekes mesterkélésbe és artistai kötelen tánczolásba.

XVI.

A költélyzet' fő jellemei és czélai.

A poétai lélek' szabadsága és vidámsága önként szüli a vidám philosophiát, valamint a vidám morált és vidám religiót, mellyek is valamint fő létszerei és jellemei, épen úgy fő realitásai a poétai léleknek; mert egyedül ezeknek harmóniás egyesülete által éri el legfőbb czélait, az erényt és vidám nyugalmat. Mivel pedig a poétai lélek nem egyéb, mint maga a legbelsőbb poézis, következik, hogy ezen alapnézet szerint a poézis annyi mint a vidám philosophiának, vidám morálnak és religiónak mosolygó ölelkezete; olly ölelkezet, melly valamint az élet' komoly tanítóit, a komoly tudományokat, a szépben egyesíti; úgy azoknak egyesülete által, az élet' mosolygó dajkáinak, a szép müvészeteknek, ölelkezetét is következteti s igy szüli az egész szép miveltséget.

A tudományok' illy egyesülete jellemzi a görög poézist, valamint annak minden jobb rokonait. Raiman egész encyclopaediát vont ki Homerosz' énekeiből; s a ki Raiman' szemeivel nézi a görög költélyzet' lelkét, látni fogja, hogy a görög nép nem ok nélkül látta abban a szépnek, jónak és igaznak örök kánonait.

De mivel vagynak olly hajszálhasogató aesztheticusok, kik a költélyzet' és tudományok' párositását érteni nem akarják; tahát azokra nézve jegyezzük meg e következendőket:

A müvészetek' és tudományok' összehangzása épen az a poézisban és költéri miveltségben, a mi a testnek és léleknek, a szívnek és főnek harmóniája az emberben, az az: élettökély. Ez pedig fő czélja mind az embernek, mind az egész emberi miveltségnek. És épen az a poézisnak és költéri miveltségnek nagy jelleme, hogy azok minden szép müvészeteket és tudományokat egymással és az emberiséggel harmóniába hoznak.

Ezen harmóniából lehet azt kimagyarázni, hogy a hellenek olly rövid idõn és játszva azon tetőre jutának, hová minket harmóniátlan miveltségünk soha nem emelhet. Mert az egyoldalu miveltség, a mit egy részről épit, más részről elrontja; s tapasztaljuk, hogy mink a régieknek még testi és kész müveiket sem tudjuk követni, az ő lelki szobraik iránt pedig úgy látszik örökre béhunytak szemeink.

A költélyzettel párosuló philosophián nem oskolai hiú speculatiókat, nem az élet' halvány képét fölfedező, s az által a lelket elkomolyító hideg igazságokat kell érteni; hanem csak életbölcseséget és a poétának azon okosságát, melly szerint minden müveiben a szépet hasznossal, és az egész

poézist az emberiség' javára néző czélirányossággal párosítani tudja.

Nem kell azonban innét azt vélni, mintha én a poézist egészen a philosophia alá akarnám rendelni. Sőt igen azt hiszem, hogy a tudományok' egyesülete nem függés, hanem szerelmes ölelkezet. Függetlenül harmóniáznak azok, s mint a szivárvány' szinei, úgy folynak össze a poézis' közép szineiben.

Midőn a szépnek törvényeit az okosság' törvényeiből fejtegetjük, nem azért tesszük azt, mintha a poézist egészen azon törvények alá vetni akarnók; hanem leginkább csak azért, mivel az okosság' törvényeit jobban ismerjük, mint a homályos szépérzetét; mind pedig azért, mivel tudjuk, hogy ezen kétféle törvényeknek egyezniök kell, holott harmóniátlanság és ellenmondás volna a lélekben és a poézisban.

Igy midőn azt mondjuk is, hogy az érzésnek és képzeletnek az öreg okosság' figyelme alatt kell játszaniok, s játékaikat annak törvényei alá kell rendelniök, akkor is csak azoknak szerelmes ölelkezetét, összehangzását kell érteni. Mert mind a szivnek mind a főnek vagynak saját független törvényei, s valamint a világnak, úgy a léleknek tökélye is harmónia, mellyben a philosophia, morál és religió, mint szépek, felülemelkednek ugyan egymáson és a poétai lelket valami theocratiává formálják; de ez a theocratia csak a szeretet' és harmónia' theocratiája.

Ezért mondja Schiller: az ember ne legyen se okos, se oktalan állat, hanem csak ember; a természet ne kirekesztőleg, az okosság ne feltételesen uralkodjék azon. Mind e két törvényadás teljesen független legyen egymástol, és mégis teljesen egyező.

Messze tévedt Plató e részben, midőn a poézisban a philosophiát kirekesztőleg uralkodóvá emelte, s a poéták' hibái helyett az egész poézist galádul kárhoztatta. A mit, úgy látszik, csak azért tett, mivel nemzetének a költéri miveltség helyett philosophusit akara adni. Nem látta Plató, hogy nemzetének egész dicsősége a szép miveltségen függött, s nem tudta, hogy lelket komolyítani, annyi mint rontani; mit a poézis' enyészete után, elég nyilván mutat az elkomolyított és rontott világ.

De még messzebb tévedtek azon német bölcselkedők, kik a dolog' kérgéröl itélvén, a poézist a lélek' alsóbb tehetségeire szoríták; s igy azt csak valami érzéki szépnek tekintvén, elégnek tarták, ha a költér a fentebb lelki szépeket nem sérti. Való az, hogy holmi lyrai hulladékok ellehetnek azok nélkül. De az aesthetikában nem csak ezekröl van szó, hanem főképen az egész poézisrol vagy az egész költéri világnézetröl, mellynek pedig a morál és religió épen olly főlétszerei, valamint a szép emberi léleknek.

A hellen művészek nem csak lantot adának a költér istennek, hanem egyszersmind fénysugarakat, orvos füveket és sárkányölő nyilakat. A görög nép addig olly kényes volt e részben, hogy legkedvesebb dráma-költére, Euripidesz ellen, csak azért fellázadott a játékszinben, hogy az a gazdagságot dicsérte.

A mit pedig koránt sem csupa politikai czélbol tett a görög nép; hanem leginkább az erkölcsi szépnek magas érzetéböl. Mert mint erényt érző és imádó lélek, még politikai hasznait is gyakran feláldozta a lelki szépnek. Igy tiltá be Themistoklesz' hasznos javaslatát, midőn azt Aristidesz igazságtalannak jelenté; s igy nem engedé Filep' magános leveleit felolvasni. Athene annyira tisztelte és idealizálta a szeretet' törvényeit, hogy az areopagusbol, csak azért kitiltatott egy areopagita, mivel a keblébe repült madarat megölte; Szparta pedig, tudjuk azt, maga volt a megtestesült erény.

Él pedig még Szparta és Athene minden szép lélekben; s a mi azokban szép volt, szép lesz az örökre, mert az utolsó szép lélek, hasonló lesz az elsőhez; s valamint azon szép nép' remekeit legszebb

erkölcsi Khariszok jellemezik, úgy a szépnek minden remekeit örökre azoknak kell jellemezni.

Midőn azonban a költélyzettel összekötendő morálrol és religiórol van szó, nem kalugyeri száraz üres moralizálást és szenteskedést kell gondolni; hanem szép morált és szép religiót, ollyakat t. i. mellyek a legszebb emberiség' jellemeivel és czélaival egyezők; s mellyeket a költér nem mondogat, hanem eleven előadása által a szépben éreztet és szerettet; s mennél nagyobb a költély-genie, annál szebb angyal alakokat teremt és annál rútabbnak festi a gonoszt, hogy amazokat szeresd, ezt pedig gyülöld.

De azt sem kell innét gondolni, hogy a keresztyén poétának keresztyén mythologiát kell koholni, mint némellyek iztelenkedtek, s a mi mind a szépnek, mind a keresztyén hitnek természetével ellenkezik. Mert a mi Istenünk csak lélekben jelenik meg, mint a görögök' legfőbb istene, a fatum; s elég annak csak ideájával megisteníteni a poézist, mint a fatum' homályos ideája megisteníté a görög drámát.

Igy isteníté Kotzebue drámáinak legérdeklőbb jeleneteit, mikor p. o. Hugó unokái' holttesténél térdre esik; mikor Zameo hölgye' lelkét az égben látja; mikor Las Casas a haldokló Rolla' fájdalmas scénájában a legszentebb igék által békélteti és enyhíti a lelket stb. Igy isteníté Voss idylli eposát a grünaui *schlafrockos* predikátor által, ki nem csak idylli, de egyszersmind igen idealis személy; mert a leglelkibb és legfőbb ideal nem egyéb, mint szép erkölcs és szép religió által dicsőült emberiség.

És épen igy kell a keresztyén religiót a poézissal harmóniába hozni; nem pedig annak formátlan lényeivel a poézist elrutítani. Mert a keresztyén religió' lelke igen szép s igen idealis ugyan; de annak minden személyített alakai nem poézisba valók. Mert mindazok igen egyformák, komolyak és határozatlan szinüek, s mind a költéri széppel, mind a költéri játékkal egyiránt ellenkezők; a mit tán felesleg is éreztet azon hidegség, vagy tán sokaknál épen gyülölség, mellyel azok iránt korunk viseltetik.

De ha ezen hidegvette időt nem tekintjük is, még akkor is csak azt kell mondanunk, hogy a költélyzetben nem elég az uj religió és uj világnézet; azoknak szépeknek is kell lenni, s nem az próféta a poézisban, ki uj religiót mutat, hanem csak az, ki legszebb religiót alkot. Mert ámbár minden religióban lehet valami szép; de azért távul legyen, hogy az ujság' hiú kecseinek a legfőbbet feláldozzuk. A poézisban nem az a kérdés: mi uj? hanem csak az: mi legszebb?

A mire pedig természet szerint minden szépérző örökre csak azt fogja felelni: hogy a legszebb csak egy, és ez az egy a hellenika. Ugyan azért mink is csak azt mondjuk, hogy e részben legfőbb feladás, reánk nézve, a hellenika' mosolygó képeit religiónk' magas szellemével párosítani, olly formán, hogy költélyzetünk' egész szelleme keresztyén philosophiát leheljen ugyan; de annak képtárát és virág öltözetét a görög mythoszok formálják.

Azon ellenvetés, hogy a hellenika' istenképei, már ma nekünk csak hideg jelképek és nem adnak olly vallásos hatályt, mint a görögöknek, nem szinte helyes. Mert ha megengedjük is, hogy azok szebbek voltak a görögöknek mint nekünk; mégis csak azt kell mondanunk, hogy azok mind a mellett is szebbek nekünk, mint a romantika' testetlensége, vagy annak formátlan lényei, mellyeket sem idő sem hely a költélyzet' természetével harmóniába nem hozhat.

Egyébiránt pedig tudnivaló az, hogy a görög nép' jobb része szintúgy ismerte azon isteneket, valamint mink, s ha volt olly rész, melly azokat valóságos isteneknek hitte, arra csak az a felelet, hogy az alnép nem közönsége a poézisnek sem Hellasban sem nálunk.

Meglehet, hogy a romantika' vázlelkei és boszorkányai a mi alnépünkre bényomóbbak, mint a görög Khariszok; de a valódi költérnek nem lehet czélja a vakot vakabbá tenni, s nem elég a poézisban a nagy hatály; annak szépnek is kell lenni. Mert egyedül a szépérzetben egyesülhetünk örök ideálainkkal, a görögökkel; csak anynyiban emelkedünk pedig, a mennyiben azokhoz közeledünk.

XVII.

Költélyzeti osztályok.

Az ön és tárgyszeretetből folynak az ön és tárgyképzetek, vagy személyes és tárgyas költélyzetek; a viszonos szeretetből pedig, melly az ön és tárgyszeretet' egyesülete, foly a tárgyas költélyzetek' harmóniás ölelkezete és középlete; olly középlet, melly amaz osztályok' szépségeit magában egyesíti, és igy azoknak közöne és legfőbbje.

Melly tetőn lehet ugyan a költélyzet majd személyesb majd tárgyasb; de mihelyt kizárólag csupa személyessé, vagy csupa tárgyassá válik, azonnal leszáll a költélyzeti tetőről s olly egyoldalú végletbe bukik, melly már csak általmenetel vagy a muzsikába, vagy a festésbe. Melly szerint tehát a valódi költélyzetek nem csupa személyes és tárgyas, hanem személyesb és tárgyasb osztályokra válnak; mert igy azon kétféle szinek' középletét teszik fel.

Igy a dolog a naiv és sentimentalis, a természetes és idealis osztályokkal is. Mert itt is kell mondanunk, hogy a poézis nem csupa természetes és ideálos; hanem ezeknek harmóniás középlete, melly természetesb és ideálosb szinekre oszolhat ugyan, de nem csupa természetesre és ideálosra. S igy a dolog, ha az emberi nemek' és korok' természetéből folyó legbelsőbb szellemszinek szerint osztjuk is el a költélyzeteket. Mert akkor is csak azt látjuk, hogy a valódi költér nem csupa naiv asszony és gyermek, nem komoly férfi vagy öreg, hanem csak ember, az az, az emberi nemek' és korok' kellő közepén álló olly közép ember, ki az emberi nemek' és korok' minden szépségeit magában egyesíti, azoknak minden élesebb különösségeit levetkezi és az emberiség' legközönebb szineibe vagyon öltözve.

Ez a közép ember az örök ifjú, a fodros Apolló, kit mink gyakran csak gyermeknek nézünk ugyan, mint az iztelen afrikai hierophanta gyermekeknek nézte a helleneket: de valójában az illy közép lélekszín a legközönebb és legfőbb poétai szellemszin.

Ezen szemléletek szerint nevezhetjük az illy közép szinű költélyzetet közép vagy harmóniás stylusnak, mind azért, mivel azon stylusok' végleteit vagy vétkeit egyiránt kerüli, s azoknak legszebb közép szineit egymással harmóniába hozza; mind pedig azért, mivel legközrehatóbb, az az, az emberiség' különféle osztályaival legharmóniázóbb, mert azokkal egyiránt összeérvén, mindenikre egyiránt munkál. A mi ismét a harmóniás stylus' legfőbbségét mutatja; mert a legfőbb költélyzetben mulhatatlanul össze kell a szépnek és hasznosnak folyni.

Az asszonyi vagy gyermeki könnyüség, naivság, természetesség és a férfiúi erő, sentimentalitas és idealitas, épen olly létszerei a költélyzetnek, valamint a lágyabb és keményebb hangok a muzsikának; s valamint ezeknek összehangzó játéka alakítja a muzsikát, épen úgy formálja amazoké a költélyzet' lelki muzsikáját. Ezt példázták a régiek midőn azt mesélték, hogy a harmónia az összeköttetett Venusz' és Marsz' szerelméből született.

De ezen szerelemből született a görög költélyzet' szép közép szine is, melly anynyira felolvasztá magában azon szinek' individualitásait, hogy alig lehet meghatározni, mellyik szín uralkodóbb azon. Ezért tulajdonít annak Schiller csupa gyermeki

naivságot, Luden pedig férjfi erőt és egyszerüséget.

Melly ellenkező itéletek' oka csak az, hogy Schiller a mostani német sentimentalismushoz, Luden pedig a mostani asszonyi és gyermekes kecsességhez képest itélt. — Igy pedig a hellenek igenis majd csupa gyermekeknek, majd csupa öregeknek látszanak; de ez csak annyit tesz, hogy azok minden végletektől egyiránt távul vagynak s a legszebb középleten állanak.

A naiv és idealis költélyzetek' összekötéséről gondolkodott már Schiller is, úgy hogy azt nem csak lehetőnek, de egyszersmind legfőbb megfogásnak is tekinté. Azonban ő e részben, Jean Paul' jegyzete szerint is, még tisztában nem lévén, ezen megfogást csak említé; pedig épen a legfőbb megfogás lett volna legfőbb tárgya az aeszthetikának.

De leginkább elárulja homályát midőn azt mondja, hogy mig a tökély' tetejére nem jutunk, addig ezen összekötésnek eleget nem tehetvén, jobb addig vagy az idealitást vagy a természetességet a lehetségig üznünk, mint azoknak egyszerre meg nem felelhetvén, mindeniket elhibázni. A mi épen annyi, mintha azt mondaná, hogy mig tökélyesek nem lehetünk, addig legyünk a lehetségig tökélytelenek.

Illy alaptalanságbol folytak Schiller' túlságai! Megismeri, hogy a különösségek és végletek a tetőn összefolynak; még is a tetőtöl való távozást és a végletek' lehetségig üzését javalja.

Valójában Schiller azt gondolá, hogy a német sentimentalismus' szertelenségeit és a romantika' vázképeit kell a görög naivsággal és Khariszokkal párosítani; a mihez természet szerint több mint emberi költérgenie kivántatnék, ha azt akarnók, hogy költélyzetünkből korcs alakot vagy arabesket ne formáljunk.

De nem ez a feladás; hanem csak az, hogy a költér hányja el a sentimentalismus' végleteit s térjen a szép görög középszerhez és egyszerühez, mint Voss' szép Luizája és Göthe' közép szinü remekei.

Schiller' értekezete a naiv és sentimentalis költélyzetekről, jó intő példa arra, mennyi készület kivántatik, még olly geniusnak is mint Schiller, hogy a poézis' természetéhez jól tudjon szólni; mert ő minden bizonnyal ezen értekezetben, minden mély látásai mellett is, gyakran fonákul lát.

Igy midőn a naiv és sentimental szellemek' gyökereit nyomozza, annyira téved, hogy a naiv vagy görög poézist a müveletlen természetes emberiségből, a mostani sentimentalismust pedig az emberi müveltségből származtatja. A mit természet szerint egészen meg kell fordítani, s azt kell mondani, hogy a görög szép cultura és legfőbb görög müveltség szülte a naiv görög poézist; a mi culturátlanságunk pedig, az az, a szép cultura' nemléte, a mi épen annyi mint nemcultura, szülte a mostani nagy sentimentalitást, melly minél nagyobb, annál nagyobb culturátlanságra mutat.

Schillernek azt kellett volna itt mondani, hogy a természetes, következőleg szép és jó görög miveltségből folyt a görög poézis; a természetlen, és igy rosz és rút culturából pedig foly a sentimentalismus. A görög miveltség természetes; de csak annyiban, a mennyiben minden idealnak egyszersmind természetesnek kell lenni, mert nincs rútabb a természetben, mint a természetlenség. De úgy látszik, Schiller még azt sem látta által, hogy a mi igen egyoldalu s ugyanazért igen tökélytelen culturánkat, a görögök' mindenoldalu s igy mindentökélyü culturájokhoz még hasonlítani sem lehet; ha csak a mi boldogtalan chinai ábéczénket, azt a minden terminologiák' terminologiáját, miveltségnek s a görög muzsika' és gymnastica' nagy harmóniájának nem tekintjük.

Mind az a mit Schiller a miveltségből származtat, nem egyéb mint tudatlanság', és a mint már mondám, szeretetlenség' szüleménye. Nem szerettetni, nem használni, hanem bámultatni akarunk; s nem az ifjuságnak és népnek énekelünk, kiknek hasz-

nálhatnánk, hanem tudós terminologusnak, kiknek már nem használhatunk.

S ha tudná a költér, hogy minden felettébb való rút és rosz; s ha tudná mi a felettébb való és mi a szép középlet; kerülné a sentimentalisták' felcsigázott gondolatait, érzelmeit és képzeleteit; ha tudná hogy a költélyzet' fő czélja és tökélye a gondolatot minden lehető módon érthetővé, érezhetőve s mintegy láthatóvá tenni; nem vonná le tárgyairól a testet, hanem inkább lelki tárgyainak is testet adna, mint a görög; s nem burkolná mindennapi gondolatait a tudós mysticismus' burokjába, hanem inkább a legmélyebbet is gyermeki alakba öntené, mint a görög.

Igy nem különben, ha tudta volna Ariosto, hogy a súgónak a súgólyukban kell maradni; szintúgy minden complimentum nélkül hagyta volna Ferrant és Rinaldót, valamint Homerosz Glaukust és Diomedest.

Mindezek, mondom, nem a miveltség', hanem a szeretetlenség' és tudatlanság' szüleményei, s igy a dolog a romantika' minden egyéb iztelenségeivel. Hanem úgy látszik, Schiller igen a maga fazoka mellé szított, s nem csak védeni akará a maga stylusát; de azt egyszersmind valami legfőbb osztállyá akará emelni, a mi természet szerint hiú akarat vala.

Mert ha megengedjük is, hogy azon érzelmi és gondolati erő és mélység, azon pompás nyelv és komoly fennségü férfi arcz, mellyek Schiller' költélyzetét bélyegzik, magokban véve, valami főbbek, mint a naivabb stylus' pompátlanabb szépségei; de a legfőbb szempontra, az emberi közönségre nézve, csakugyan azt látom, hogy a főbbség a naiv szellemé, mivel ez közre és czélrahatóbb. A mi pedig nem csak annyit tesz, hogy hasznosabb; hanem annyit is, hogy szebb; mert a czélérzet, a mint már mondám, annyi mint szép érzet, és a legközönebb mindenben egyszersmind legfőbb.

Schillernek ezen tisztulatlan eszméletei igen gyakoriak a német aeszthetikákban, valamint igen szembetűnök azok Bouterwecknél is, ki hasonlóképen olly balúl fogá fel a természet' aeszthetikai követését, hogy a szépet majd a természetes és ideálos között állítja lenni (l. 95. és 294) majd pedig azoknak végpontjaiban — a csupa természetesben és ideálosban (lap 180.). Melly nyilvános ellenmondás, aeszthetikájának egész alaptalanságát kimutatja.

Én illy nagy gondolkodóknak illy nagy tévedéseit, onnat gyanítom származhatóknak, mivel a festő és szobrozó müvészetekről itélnek a poézisra, mellyek pedig korántsem egyek.

Mert a csupa természetes stylus csak a festő és szobrozó müvészetekre alkalmazható, azokra is pedig csak feltételesen, az az, csak addig, mik azok legsajátabb műköreikben legsajátabb czélaik szerint, csak hív követői és másolói a természetnek, nem pedig ideálozói, melly szerint is tehát azoknak stylusa nem lehet egyéb mint csupa természetes, holott ezen körben nem egyebek, mint valóságos müvészeti próza osztályok; mihelyt azonban általmennek ideálozó osztályaikba, hol Simonideszként, néma poétákká válnak, azonnal párosítniok kell a természetességet az ideálossággal, holott ezen osztályban már nem csak követik a természetet, de azt egyszersmind ideálozzák is mint a költér.

Melly szerint ezen müvészetek magokban próza és költéri osztályokra külön válván, azok igenis czélaik szerint, majd csupa természetes stylusban, majd pedig ideálosban követik a természetet; de mivel a poézisnak próza osztálya nincs, azoknak csupa természetes stylusát a poézisra alkalmazni semmiképen nem lehet. Mert ámbár a költélyzetnek is lehetnek prózaibb osztályai; — de itt a prózaibb sem csupa próza, hanem csak az ideálosságnak kisebb fokozata, úgy hogy a melly poéta Trója' történeteit csupa természetes stylusban adná, az nem Iliászt, hanem csak krónikát adna, még pedig azt sem igen derekast.

Melly tekintetben pedig nem csak a költélyzettől válik el azon két müvészet;

de szintúgy elválik az az énektől, táncztol és muzsikától is, mellyeknél szintúgy nem lelünk próza osztályokat, holott ezeknek legkisebb mozdulataik is olly ideálozatok, mellyek a prózai életen egészen felülemelkednek.

A poézis, ének és tánez, nem csak szép művészetek, mint amazok, hanem egyszersmind legtulajdonabb ember képző művészetek, s nem egyebek mint az emberiségnek ideális felemelkedései, mellyeknek prózájok nem más, mint maga a prózai ember.

XVIII.

Költéri nyelv.

A mindent megharmóniázó képző szellem megharmóniázza a maga hangtestét a beszédet az által, hogy azt magával, tárgyaival és czélaival harmóniába hozza. — Melly harmóniázatnak fő létszerei pedig, úgy vélem, e következendők:

1. Valamint maga a költéri lélek az értelemnek, érzésnek és képzelő erőnek harmóniás elevenségü egyesülete; a szerint beszédét az értelmesség', érzelmesség' és képletesség' harmóniás elevenségü középletévé formálja.

Hogy minden beszédnek fő czélja és dísze az értelmesség, azt itt fejtegetnem szükségtelen. De minthogy itt még az értelmesség is közép útra van szorítva, nehogy a kártékony és rút mysticismust helybenhagyni látszassam, jegyezzük meg itt, hogy a poétai értelmességet a prózaitol meg kell választani.

Ugyan is, mig a próza a gondolatnak minden ágait és mellék ideáit fejtegeti és mutogatja; addig a költér annak csak legfőbb oldalait, s azokat is csak játszva vagy uj szinekben öltöztetve érinti; melly szerint ennek értelmessége, amazéhoz képest igenis középszerü. De egyébiránt a költéri értelmesség' fokai, valamennyire csak a költélyzet' természete engedheti, mindenkor fokai a poétai szépnek: holott épen az értelmesség egyik fő létszere az előadás' elevenségének; a mit csak azok nem akarnak hinni, kik a poézist majd az értelmetlen muzsikába, majd a hetedik égbeli német metaphysikába sülyesztik.

De én úgy gondolom, a poézis nem arra való, hogy lelkünket mysticismus' ábrándozatiba buktassa; hanem leginkább csak arra, hogy mind értelmünket, mind érzelminket és képzeletinket olly egyirányú derületbe hozza, hogy a költéri gondolatot ne csak értsük, hanem egyszersmind érezzük és lássuk, a mi pedig annyi, mint legfőbb értés.

Ezért bájolja a költér, érzelmeinket az érzelmes beszéd' muzsikájával, képzeletünket pedig a képletes beszéd' festeményeivel. De mivel ezek, valamint eszközei lehetnek, illendő mértékeikben, az értelmességnek; épen úgy eszközei lehetnek az értelmetlenségnek is, midőn mértéktelenségeik által a poézist vagy üres muzsikává vagy csupa festeménnyé korcsosítják; tahát minden tekintetben ezek is csak addig szépek és hasznosok, mig józan középszert tartanak; mihelyt pedig szertelenkednek, mindenikre csak azt kell mondanunk, a mit Korinna a képekkel pompázó Pindarusnak mondá: a virágokat nem elönteni, hanem csak hinteni, illik.

2. Valamint maga a költér lélek nem egyéb mint a természetesség' és ideálosság' harmóniás középlete; a szerint nyelvét is ezen szinek' összehangzó vegyületévé formálja, az az, képzi egy részről a nyelvet minden lehető módon; más részről pedig szintúgy minden lehető módon azon van, hogy annak természetességét meg ne rontsa; mert valamint mindenben, úgy a nyelvben is legrútabb a természetlenség.

Minden valódi költéri nyelv csak valami nemesebb természetes nyelv; melly független ugyan a prózanyelv' szorosabb törvényeitől, valamint a görög költérnyelv az atticismusétol; de koránt sem annyira,

hogy czél és határ nélkül szertelenkedhessék, hanem csak annyira, hogn saját természetéből legsajátabb szépségeit szabadabban fejthesse.

Így fejlett a görög és római költélynyelv, s mindenik megromlott, mihelyt a poéták zabolátlankodni, különködni és tudóskodni kezdének.

3. Harmóniába hozza a költér tárgyaival a beszédet akkor, midőn stylusát tárgyai' természetéhez alkalmazza. Mert valamint magunknak más a bál gyász és pomparuhánk; úgy a költér is különféle érzelmei és tárgyai szerint különféle színekbe öltözteti beszédét; úgy mindazonáltal, hogy valamint a jó izletü ember mindenféle öltözeteiben minden éles különösséget kerül; úgy a költér is változtatja ugyan érzelmei és tárgyai szerint beszédét; de csak úgy, hogy e részben is minden szélsőségtöl egyiránt távozik.

Kiterjed ezen harmóniázat még a beszéd' külhangjaira is, úgy hogy a költér, valamennyire csak a nyelv' természete engedi, a gyengébb érzelmekhez és szebb tárgyakhoz lágyabb és szebb hangu szavakat válogat, a zordonabb tárgyakhoz pedig keményebb hangnakat. A mi azonban itt csak feltétel alatt legyen mondva, hogy a költér ezt csak annyiban kövesse, a mennyiben a beszéd' lelkének sérelme nélkül követheti; egyébiránt pedig a külhangnak a belsőt fel ne áldozza. Mert ha a tárgy' lelkét legszebben kiejtő szavak helyett, a külhang' kedvéért helytelenebb értemény üeket választ; akkor sokkal többet veszt mint nyer, mert a poézis csak ugyan a szavak' lelkében van, nem pedig azoknak hangjában.

4. Harmóniába hozza czélaival a költér beszédét, midőn azt megközöníti, közrehatóvá teszi, az emberi közönséghez alkalmazza, s az által a poézist az emberiségben terjeszti: mert a poézisnak, mint a miveltség' legemberibb s legközönebb terjesztőjének, minden czéla az emberi közönség' képzetében és boldogításában egyesül.

A poézis Hellászban népreligió volt, nálunk pedig népképzet. Ugyanazért legfőbb feladás a költérnek a poézist úgy népszerüsíteni, hogy egyszersmind a mivelt izletnek is eleget tégyen. A mit pedig én korántsem látok olly nehéz feladásnak mint Schiller; mert a népen és népszerüségen nem parasztot és parasztságot kell érteni; hanem azon népet, melly a poézisnak elfogadására el van készítve, és azon szép természetes egyszerüséget, melly a régiek' jobb költélyzeteit bélyegzi. Az illy popularis poézis egyiránt szól mind a miveltebb mind az együgyübb néphez, és az épen a czél, hogy ezekhez egyiránt szóljon, vagy igazabban, inkább azokhoz, kiknek még használhat, mint amazokhoz, kiknek csak gyönyört adhat. Mert fentebb czél a többséget lelki világba emelni és teremteni, mint a már ott lévőket gyönyörködtetni.

Ezért illik ohajtani, hogy a német sentimentalisták' tudós nyelvpompáját, melly néha engem is megkezde szökni, a szép görög természetességgel váltanák fel költélyzeteink, és azt soha el ne felednék, hogy minden világképző lélek egyszersmind szerető lélek, olly lélek, melly nem a felhőkben lakik; — hanem leszáll az emberiség' szentegyházaiba s ezt mondja: én vagyok a szeretet, — küldjétek hozzám a gyermekeket — s csudálák őtet a nép' vénei. — S igy szálla alá Homerosz, a kit imád az öreg s gyönyörélve hallgat a gyermek.

XIX.

Költélyzeti formák.

A költéri beszédnek számtalan formái vagynak és lehetnek ugyan; de annak fő formáit még is csak három Kharisz alakítja, ugymint: a lyrai, drámai és époszi költélyzet; úgy hogy minden egyéb alakok csak annyiban poétai alakok, a mennyiben ezen három fő alakhoz közelednek és ro-

konodnak; mennél messzebb távoznak pedig ezektöl, annál inkább csak különféle általmenetelek a prózába.

Mivel pedig ezen három fő alak ismét három fő létszerét adja a költélyzeti szépnek: tahát itt is csak azt kell mondanom, hogy a legfőbb költélyzet nem csupa lyra, nem csupa dráma és éposz, hanem ezeknek harmóniás vegyületü középlete; olly középlet, melly a lyrai muzsikát, drámai szobrozatot és époszi festeményt egy alakban egyesítvén, mind ezen költélyzeti szépek közönét és legfőbbjét alakítja.

Meg kell azonban jegyezni, hogy ezek nem a versformákrol vagynak mondva; hanem azon költélyzeti alakok' belső természeteiröl. Noha azokra nézve sem merem állítani, hogy a drámában és époszban a lyrai versformák is ne illenének. Holott a sok egyforma vers, csakugyan előbb okozhat unalmat, mint a különféle tárgyak' természetével változó versformák' különfélesége unalmas tarkaságot; midőn egyébiránt is a dolog' természete azt látszik mutatni, hogy a szenvedelmes beszédhez igenis más alak illik, mint egyéb félprózai beszélgetéshez.

A költélyzeti alakok' belső tulajdonságaira nézve pedig, kérdést nem szenved, hogy a legfőbb formában ezen három Kharisznak ölelkeznie kell. Mert valamint az olly szüntelen muzsikáló lyrát, melly sem fest sem szobroz, hanem csak érzelg meg érzelg, muzsikál meg muzsikál, Pindarosz' és Horátzius' festő, szobrozó és egyszersmind ömlengő ódáikhoz nem hasonlíthatom; úgy szinte azt is meg kell Herderrel vallanom, hogy engem is hamar meglep az époszi szender, ha a drámában és époszban a szobrozatok és festemények mellett egyszersmind az emelt szív' beszédit is nem hallom.

Ezen époszi álmosság' okát pedig igen könnyü megfejteni, ha meggondoljuk, hogy a lyrai lélekömlet a poézisnak lelke és legfőbb hangja; s meggondoljuk, hogy a természetben nincs semmi szebb, semmi nagyobb, mint a szép lélek és annak magas szózata.

Ezért járult a görög dráma' érzelmes beszédéhez még az éneklő chorus is, melly a drámát a lyrával párosítá; s ezért kell a muzsikát, éneket és beszédet harmóniásan vegyítő melodrámát legfőbb drámaformának tekintenünk; a csupa éneklő operát ellenben csak olly egyoldalú lyrai végletnek, melly a poézist egészen a muzsikába fulasztja; — még pedig olly muzsikába, mellyet a dolog' természetlen és nehéz tulajdonságai gyakran elég dissonantiákkal töltnek el.

De épen illy hibás véglet az is, midőn a dráma és éposz a szívnek és főnek minden lyrai játéka nélkül gombolyítják le a történetet, s a szívemelő lelki jelenetek helyett, csak hideg és lelketlen bábokat járatnak előttünk. Ezt vette észre Schiller, midőn utóbbi szomorú játékaiba lyrai jeleneteket szöve, valamint Kotzebue, midőn a görög chorus' lyráját és reflexióit a játék' hőseinek szájába adá, s az által ama' sok lelkes episodiumát alakítá.

Más részröl továbbá a chorust és lyrai eszméleteket, nem csak úgy kell tekintenünk, mint a költéri szépnek kiegészítőit; hanem egyszersmind úgy is, mint legbölcsebb czélirányosságot. Mert mikor a dráma és éposz az élet' tarka és homályos meséit mutogatják; mi lehet czélirányosb, mint ha a lélek intéző lyra kifejti előttünk azon szempontokat, mellyekből a dolgok' természetét néznünk kell? s mi lehet czélirányosb és szebb, mint az olly meleg szív' beszéde és életbölcsesége, a millyenek Voss' Luizajábol és Göthe' Hermannjábol hozzánk szólanak?

Igaz ugyan, hogy az illy lélekintézés, egy két philosophusra nézve felesleges; de ne feledjük azt el soha, hogy a poézis' publicumát nem egy két philosophus, hanem leginkább az ifjúság és nép alakítja. Az illy publicumra nézve pedig a valódi költérnek, nem csak mulattatónak, de egyszersmind és leginkább lélekintézőnek is kell lenni.

Az époszi és drámai tárgyasságot sokan balúl értik és messze viszik. De én azt hiszem, hogy a szépérző és értő Winkelmannak azon állítása, melly szerint a hellenek' követését nem kétlé a természet' követésénél inkább ajánlani, ha valamiben, minden bizonnyal e részben legelőbb kifogást szenvedhet, s reánk nézve szenved is. Mert bizonyos az, hogy a mi hidegebb érzékeinkhez és hamisabb nézeteinkhez képest gyakrabban és hathatósabban kell nálunk mind a szívet mind az elmét pengetni, mint a nyiltabb szivü és fejü görög népnél.

Platónak több helyéből láthatni, hogy a helleneket Homerosz' nyugalmas verseinek hallása már olly nagy elragadtatásba hozta, millyent mink már ma nem értünk, nem érzünk s a millyenre minket semmi lyrai hév nem melegíthet. De én azt is hiszem, hogy ezen boldog gyermeki népnek már csak a helyes beszéd is olly valami gyönyört ada; millyent nekünk a legszebb költélyzet alig adhat. Én legalább csak így tudom magamnak megfejteni mind Plató' végtelen üres beszédeinek okát, mind pedig azon gyilkos predikátiókét, mellyeket Homerus az öldöklő hősek' szájába ád.

A görög mihelyt csak hallá a költéri nyelvet, már megzendülni érzé lelkében az egész Helikont; mert valamint az aeszthetikai nevelés, úgy az életnek minden alaka igen fogékonnyá képzé azt a szép érzetre; minket ellenben a kedvetlen prózai élet és nevelés olly hidegekké fagylal, hogy csak a lyrai és schilleri reflexió kap meg valamennyire.

XX.

Szomorú és víg költélyzetek.

Szintolly pompásan mit hamisan szóla Bouterweck, midőn a szomorú és vígjátékokra azt mondá, hogy a poézis általában csak extremumokban ünnepli diadalmi pompáját; mert csak ott concentrálja magát a költéri effectus egy olly érzetben, melly másik alatt nem áll.

Azt gondolnók illy beszédre, ha egyéb tisztább helyeire nem emlékeznénk, hogy ő valójában a tragoediát halottas házak és siralom' völgyének, a lenneomicumot pedig fonó lakzinak nézi? Azonban én úgy vélem, ezt csak úgy kell érteni, hogy a szomorú és vígjátékok, egymásra nézve, extremumok ugyan; de magokban még sem extremitasok. Különben a szépnek Apolló' templomára irt örök törvénye, a „semmit ne felettébb" a drámavilágban egészen felfordúlva volna?

Igaz ugyan, hogy a vígság, mint már magában szép és kellő érzés, nem hamar esik túlságba; de csak ugyan mégis nem a szertelen hahota, hanem csak az aeszthesisi mosolygás közelít a legszebb lélekszinhez a vidám nyúgalomhoz; a csupa szomor és annak végletei pedig még inkább ellenkeznek a költéri játékkal és a lélek' szabadságával.

Ha tehát annyira tudnók is a költélyzet' foganatját vagy effectusát concentrálni, hogy illy véglетekre ragadó lehetne, azt tennünk szabad még sem volna. Mert ámbár egyik czélja a tragoediának szánakodást gerjeszteni; de koránt sem ollyant, melly a nézőt czéltalanúl gyötri, hanem csak ollyant, melly a szívben a szeretet' hurjait pengeti.

Az illy érzés pedig a nélkül, hogy azt egyéb érzelmek alá vetnők, azokkal olly harmóniás szerközetbe és vegyületbe hozhatjuk, melly a szomor és vígság' végletei helyett azoknak aesthesisi tulajdonait magába concentrálhatja, s így az élet' minden színeinek közönét mutathatja, és ez a közön a drámai közép tető. Ezen tetőn alakítják az erénynek, hős szellemnek, szerelemnek és örömnek jelenetei a legfőbb játékot, nem pedig a szomornak és vígságnak aeszthesis nélkül lévő végletei.

Az igazi poézis, ez a tündér világtükör, minél inkább költéri világtükör, an-

nál inkább nem egyes szineit, hanem mindenkor egészét mutatja az életnek; az élet pedig nem csupa szomor, nem csupa vígság, hanem csak ezeknek vegyülete, és épen az a' valódi poézis, melly a valóság' tarka vegyületét harmóniás vegyületté alakítja.

A görög tragoedia igen egyszinüleg komolynak látszik ugyan, de valójában még is vegyes érzelmeket ád. Mert ha egy részröl az emberiség' fájdalmaiban osztoztat; más részröl az idealis világ' látásával gyönyörködtet, az erény' nagy jelenetei által emel, a fatum' isteni ideája által pedig nyugtat és resignatióra szoktat, az az tahát, egyszerre sebhet és gyógyít. Igy az igazi költéri vígjáték vagy lenncommicum, egy részröl vidámít és nevettet ugyan; de más részröl a tréfa alá rejtett komoly igazsággal és komoly czélzattal komolyít.

Nem csak a jobb drámák adnak pedig illy vegyes érzelmet, de illy vegyes érzelmük sok jobb lyricumok is, valamint igen érezhető az érzelmi vegyület még a magyar tánczmuzsikában is. A mi komoly toborzónk nem csupa szomor, annyival inkább nem siralom; hanem a legszebb hős érzelmek' pompás vegyülete; valamint a' mi víg tánczdalunk is nem csupa víg, hanem a szerelem' vegyes érzelmeinek mosolygó ölelkezete. Ott Hektor bucsuzik Andromakhétol; itt a harczbol visszatérő ölelkezik. És a magyar muzsikának ezen igen idealis jelleméböl jött az, hogy Biharinak még halotti nótájából is kimosolyg a tánczütés.

Horatzius nem csak az érzelmi vegyületet szerette; de egyik legpindaroszibb ódájában még illy csupa prózaszint is vegyíte: „Vindelici, quibus mos unde deductus per omne tempus amazonia securi dextras obarmet, quaerere distuli: nec scire fas est omnia"; és én ezt nem foltnak nézem, hanem valami kellemes változatnak és pihenetnek, mellyröl midőn újra felkap, ujra érzem a felemelkedés' gyönyörét, a mit tán eddig ezen pihenet nélkül megúntam volna.

Ha már olly lyrai hangok és villámok, millyenek a Horatzius' ódája és magyar muzsika, ennyire vegyítnek; hát mikor a költélyzet nagyobb térü drámában, vagy épen egy shakspearei nagy dráma époszban az egész tarka világnak tükre akar lenni; nem lehet-e illendő mértékben Shakspeare és Calderon?

Én úgy hiszem, a tárgy' terjedésével együtt terjedhet és világosulhat a vegyület; s hogy terjedjen és világosuljon, a költélyzet' tökélyéhez tartozik. Mert ideig óráig elég gyönyört lelünk a franczia izletü kertnek rendszeres szépségeiben; de sokára csak ugyan megúnjuk azt, és örömmel lépünk az angol parkba, onnat pedig a kopasz alpesekre. Mellyre nézve bátran elmondhatjuk, hogy a nagyobb kiterjedésü költélyzetek, mellyeknek különféle részeik, mintegy különös egészeket formálhatnak s az ellenkezetek' tarkaságának enyhítésére elég közép szineket vegyíthetnek, inkább lehetnek képei az angol parknak, mint a franczia izletünek.

Hogy a hellenek a tragoediában igen egyszinüleg komolyak, nem csak onnat van, mivel az ő tragoediáik igen lyrai hanguak; de onnat is, hogy ők az erényt és imádott hős eleiket istenítő tragoediát úgy tekinték, mint valami legünnepibb szentséget és religiót, mellynek komoly méltóságához a humoros játék természet szerint nem illhetett.

Nálunk ellenben, hogy a legkomolyabb tragoedia is csak játék, e részben sokkal tágabb útunk nyilt; s tán czélirányosb is a még igen földszagu népet az elevenebb tarkával a lelki világba csalogatni, mint az egyszinübb komolysággal a poézis' publikumát fogyasztani.

Schiller gáncsolja Göthét, hogy Egmontban a Klárika' képében megjelenő szabadság a komoly valóságbol egyszerre valami operavilágba ragad bennünket. De én úgy érzem, köszönettel tartozunk Göthének, hogy a fojtó és kinzó valóságbol egy szebb tündér világba emel, és a leverő fájdalmak után enyhülten bocsát el, mint a görögök,

kik ugyan ezen czélbol a szomorújáték után vígjátékot következtetének, hogy a szívnek vidám nyugalmát visszaadják [1]).

Illy vegyület nélkül szintolly komoly fájdalommal hagynók el Egmontot, valamint Schiller' Don Carlosát. Ugy látszik Schiller nem ismeré a valódi tragoediai pathost és halált, mellyekben a fájdalomnak mindenkor valami édessel és szívemelővel kell vegyülve lenni, úgy hogy nem ok nélkül mondja Jean Paul, hogy a poézisban örömében hal meg az ember.

Midőn Zameo' és Rolla' halálát látjuk, elragadtatunk, édes fájdalommal érezzük a szerelemnek és erénynek édes halálát; midőn Brutusz, fijait megöleti, érezzük az atyai szíven felülemelkedő erény' diadalmát, s azzal együtt emelkedünk, de midőn Don Carlos hidegen az inquisitornak általadatik, vegyül-e borzadalmunkhoz valami édes vagy felséges? Igy midőn Egmontban az erényt dülni, a bünt dúlni láttuk, csupa leverő, csupa prózai komoly lett volna látásunk, ha azt Göthe az idealis világ' és egy szebb jövendő' látásával nem vegyíté vala. Az illy szép csuda és szép lélekjelenetek már magokban költéri szépek, mivel azok már magokban religiói bényomással vagynak összekötve; itt pedig Klárikában a szerelemnek, szabadságnak, az erénynek és egy szebb életnek érzelmei összefolyván, Egmont' tömlöczét szentegyházzá dicsőítik, s olly égi fényt vetnek setét szíveinkre, mint a zivataros felhők közül egyszerre kimosolyodott hold Schiller' koporsójára.

---

[1]) Berzsenyi eltalálá itten hagyni a magyar nemzeti zengelem' hangulatának ide illő alkalmazását, ámbár fennebb, emlekezetbe hozza. Vagy, mintha olvasójára bizta volna, gondolkodni arrol, miként fekszik egyenesen a természetben, hogy a legesleg elkeseritőbb magyar zengély, egyszerre meg majd szinte tulzó neki vidulás, tombolásába riadjon. A szomorúja hát lélekkomolyító szívkeverő, a vidáma pedig tettre bátorító, hogy csatára magát a vitéz, vigan szánja.

Szerkesztő.

GAZDASÁGI.

A MAGYARORSZÁGI MEZEI SZORGALOM' NÉMELLY AKADÁLYAIROL.

1833.

ELŐSZÓ.

Elgondolván mennyire függ nemzetünk' egész jólléte mezei gazdaságunk' virágzásától, s menynyire emelhetnők nemzeti erőnket, ha valami fentebb mezei szorgalom terjesztené gazdag földünkre áldásait; szivemelő örömmel és nagy reményekkel telve kell látnunk mind azon bölcs intézeteket, mellyek által időnkben nemeslelkü nagyaink a mezei szorgalom' ügyét a legszentebb hűséggel ápolják, mind azon böles utmutatásokat, mellyek szerint több jeles irónk a legfőbb nemzeti ügynek különféle akadályait és védszereit ismertetni ügyekszik.

De mivel az illy szép tünemények nem csak örömöt és reményt adnak a jobb embernek, hanem egyszersmind ösztönt is az együtt munkálkodásra; igen kedves kötelességemnek érzem én is, mezei gazdaságunknak, ezen mi köztáplálónknak ügyében adni a mit adhatok, tudnillik: holmi gondolatokat annak akadályairol és segédmódjairol.

Melly tárgyban már több nagy irónk is minden bölcseséggel munkált ugyan; de mivel a tárgy olly terjedelmü s olly számtalan oldalu, hogy annak ismerete csak több figyelmező' észrevételei által alakulhat valami egésszé; s mivel az ügy olly szorgos, hogy annak védelmére alig lehet eléggé és elégszer a nemzetet emlékeztetni; nem gondolnám, hogy még e részbeli nyomozatimmal is feleslegvalót cselekedtem; sőt ugy hiszem ohajtanunk kell, hogy még több eszmélkedőnk is e köz és nagy érdekü dolog iránt tapasztalásait és észrevételeit közleni sem feleslegvalónak sem csekély feladásnak ne vélje; hanem inkább szünet nélkül szemeik előtt tartsák, hogy nemzetünknek, valamint eddig, ugy ezután is, csak a mezei szorgalom lévén legfőbb táplálója, örökre csak annyiban leend egész nemzeti boldogságunk alapitva és biztositva, mennyiben mezei bölcseletünket fejteni, emelni és gyakorlatba hozni tudjuk.

Ne csüggedjünk el pedig azon, hogy mindenben igen elmaradtunk s nagy gátokkal kell vínunk; sőt legyünk az iránt meggyőződve, hogy azon nagyszerü áldozatok, mellyekkel most egyesült nagyaink boszus isteninket engesztelik, áldást hoznak mezeinkre, s ha a köztünk megjelent geniust követni fogjuk, egy igen szép jövendő felé lesz az, utmutatónk.

I.

Néptelenség.

Minden mezei szorgalom' fentebbi fejletének legáltalányosb feltételei, a földnek és földmüvelő népnek helyes viszonyaiban állván, melly viszonyok és feltételek között pedig egyik legszükségesebb és legszembetünőbb lévén az, hogy a földnek szorgalmas müvelésére legyen elégendő földmüvelő nép; tehát ha mezei szorgalmunk' hátramaradásának okairol gondolkodni akarunk, önként ötlik elő́nkbe ezen kérdés:

Van-e földünk' terjedelméhez és termékenységéhez képest, a fentebb mezei szorgalomra megkivántató elegendő földmüvelő népünk?

Melly kérdésre természet szerint minden, hazánkat és annak népességét ismerő csak igy fog felelni: ha mezei szorgalmunk' legfőbb fejletén, nem csak azt akarjuk érteni, hogy honunkban a fentebb mezei szorgalom még valami nagyobb divatba jöjjen, hanem még azt is, hogy minden müveletre alkalmas földünk legfőbb szorgalmu müveletben legyen, ezt kell pedig értenünk, mert ebben áll a nemzeti erő' legfőbb fejlete. s ez a legfőbb nemzeti czél, ekkor minden bizonnyal csak azt kell mondanunk, hogy illy mezei szorgalomhoz elegendő földmüvelő népünk még koránt sincs.

A magyar lakta jobb tájokaink között, alkalmasint legnépesebbek Sopron és Vas vármegyék' rónái; de ez a népesség is csak ollyan, hogy ott sem győzi a magyar a maga gazdaságát, ott is Hénczek és Horvátok pergetik a sarlót és csépet s még Kőszeg' tövében is láttam csehországi kaszásokat. Ha pedig belebb tekintünk hazánk' szivébe, legtermékenyebb sikain egész tartományokat látunk tatár nomadsággal bitangoltatni; s hol számtalan falu és város virágozhatnék, az egész nemzeti szorgalom miben áll! Helyenként egy-két zsiros betyár hurczolja a subát és lopott marhát.

Ez igy lévén, kérdést nem szenved, hogy mezei szorgalmunk' előmenetetének egyik fő s igen szembetünő akadálya hazánk' termékenyebb tájainak néptelensége; s ugyan azért ha honunkat valami fentebb szorgalom' áldásival boldogítani akarjuk, kétség kivül első feltétel az, hogy a földmüvelő népet minden lehető módon szaporítani iparkodjunk. Mellyre nézve nem leszen itt, ugy reménylem, helyén kivül, a népszaporítás némelly módjait röviden érintenünk.

Hogy néptelen tartományokat legkönnyebb külföldi gyarmatokkal népesíteni, eléggé s untig tapasztalók számos német gyarmatainkon, mellyek hozzánk nemcsak sok földmüvelő népet, de pénzt, szorgalmat és hasznos mesterségeket is hozának; s olly tájokat is, mellyekről a magyart a tatár s török elpusztíták, megint gazdag falukkal és városokkal töltének be.

De tudnivaló az is, hogy valamint minden emberi dolgokban, ugy e részben is, csak a biztos középutou kell járnunk, nehogy a néptelenség' bajából az igen is nagy népesség' bajába bukjunk, melly több tekintetben még nagyobb veszély lehet mint amaz; mert nem a sok nyomorgó nép, hanem csak a boldog nép s egy nemzetüség boldogítja az országot.

Ugyan azért e részben a józan előlátás kivánja és parancsolja, hogy minden nagyobb külföldi gyarmatszállítás ezután országos figyelem alatt menjen, s fő gond legyen már, okulások után arra is, hogy az idegen nyelvü gyarmatok egy helyre nagy tömegben ne telepedjenek; hanem magyarokkal ugy közletve, hogy azok magyarokká váljanak, vagy pedig azok magyarítására minden szükséges rendelet meg legyen téve. Mert valamint hazánk' boldogsága, ugy jövevény népeink' java is nyilván azt kivánja, hogy azok a fő nemzettel minélelőbb eggyé legyenek [1]).

---

[1]) Két ág van a magyar nép között szapora, a székely és palócz, ezekből kell a felesleget néptelen helyekre által tenni. *Döbrentei*

Egyébiránt pedig vagynak ollyanok is, kik ugy gondolkodnak, van már hazánkban annyi nép, melly nem sokára önként is könnyen elegendőre szaporodik, s hogy az illy szaporodás reánk nézve hasznosabb, mint a már ugy is igen zagyvált népet az idegen gyarmatok által még zagyváltabbá korcsosítani. Melly véleményt én itt megperleni nem akarván, csak azon állítást nem hagyhatom e részben szó nélkül, melly szerint némelly politikusok azt állítják, hogy a nép önként és hamar megszaporodik csak annak élelme legyen, s hogy nem a nép' szaporításárol, hanem csak annak élelméröl kell aggódni; melly szemlélet előttem nagyon is egyoldalunak látszik.

Mert ambár fő dolog ugyan az, hogy legyen a népnek elegendő élelme; de szintolly mulhatatlan feltétele a népszaporodásnak az is, hogy legyen a népnek tiszta erkölcse; s csak ugy szólunk jól, ha azt mondjuk, hogy a legbizonyosb népszaporítók a jóllét és jó erkölcs, melly egyszersmind természetes feltétele a jóllétnek.

Ezért tapasztalhatni, hogy az egyszerü és szegény de jó erkölcsü népek, többnyire szaporábbak, mint a könnyen élők de erkölcstelenek; s elig élelme volt a római nemességnek Augustusz idejében, mégis törvények által kellett eszközleni, hogy egészen el ne fogyjon erkölcstelenség miatt. Igy kétségkül nálunk is nagyon előmozdítanák a népszaporodást az olly törvények, mellyek a nép' erkölcsét megtisztítanák, a házas embereknek holmi elsőséget adnának s a több gyermeküeket köz segedelemmel gyámolnák, leginkább pedig a sok gyermekü asszonyokat megjutalmaznák.

Különösen pedig pusztáinkat igen segítené meggyarmatosítani egy olly törvény, melly a puszták' birtokosait bátorságba tenné az iránt, hogy a gyarmatok miatt nem vesztenék el a pnszták előbbi szabad allodialis természetüket; mert ezt féltik legtöbben, s e miatt hever sok drága föld.

II.

Czéltalan néposzlat.

Honunk' néptelenségére nézve, nem csak az bajunk, hogy földünk illendő müvelésére igen kevés a nép, de azon kivül még ezen kevés nép is olly helytelenül oszla, hogy néhol a legmeddőbb havasokon, munka és föld nélkül sorvad a sok nép; leggazdagabb rónákon pedig munkás nélkül sorvad a föld. Ott a szükség fogyasztja és aljasítja a népet s haszon nélkül vész a drága néperő; itt ellenben a nagy bőség rontja a népet s haszon nélkül vész a gazdag föld.

A nagy szükség nem csak fogyasztja de erőtleníti, lelketleníti is a népet; a nagy bőség ellenben tunyítja és korhelyíti. S hogy ezen néphibák' következeteit érzi is egész mezei szorgalmunk, elég bőven tapasztalják, kik népeinket s mezei gazdaságunk' terheit közelebbröl ismerik.

Somogyban gr. Hunyadyak' jószágain a korhely és makacs magyar cseléd miatt, csak messzünnen hozott cseh és német cselédekkel lehetett a fentebb fogásu gazdasági rendszert gyakorlatba tenni; azonban a buger, avagy karpatusi tót, olly erőtlen, hogy három buger tud csak annyit kaszálni, mint egy somogyi magyar; noha ezt is rontja már a bőség, mert ez ismét csak fél annyit kaszál, mint egy rába- és répczemelléki, szorgalomhoz szokott s az által jobban élő magyar. A magyar tehát legalkalmasabb, ügyesebb lett volna, régibben kezdett nevelés szoktatás után, hanem ha megharagvék a nagy földes ur, mindjárt csak buger csoportot hozata, ki ha rendezettebb, azért az, mert azt több százév óta rendezgették.

Igy lévén a dolog nagy számu lealjasodott oláh népeinkkel is, mellyek müveletlen pusztaink mellett gyakran éhséggel küzködnek és vesznek; minden bizonnyal temerdek néperőnk használatlan enyészik népeink' czéltalan oszlata miatt.

Igaz ugyan hogy a dolgot némüképen orvosolja a havasiak' azon szokása, melly szerint azok ezrenként le szoktak járni kaszálás és aratás végett a magyarokhoz; de mivel ezen jó szokást is szokásunk szerint csak magára hagyjuk, semmi czélirányos rendezettel nem gyámolítjuk, koránt sem lehet olly hasznos, mint annak lenni kellene.

Mert gyakran megesik, hogy ezen szegény emberek hétszámra szanaszét étlen kujtorognak mig helyet találnak, de megesik az is, hogy néha helyet sem találván, kódulva kujtorognak vissza; mig az alatt másutt a magyarnak gazdasága dugába dül a miatt, mivel sem kaszást sem aratót nem kap. Mi volna pedig könnyebb, mint a tótok között olly embereket rendelni, kiknél a leszándokozó munkás magat beiratná s kikkel a magyar gazdák levél által annak idejében értekezhetnének.

De kétségkivül még sokkal jobb gyógyszere lenne a dolognak az, ha időröl időre azon népek közül mind azokat, kiknek otthon illendő élelmük nincs magyarok közé szállítanók. Igy aztán mind az otthon maradók, mind a hozzánk szállók könnyebben élhetnének, jobban szaporodnának és derekabb emberek lennének; melly jótéteményre méltóbbak is azon népek, mellyek már annyi százév alatt hazánknak szolgáltak, mintsem a külföldiek, s egyébiránt is azt hiszem, hogy az illy néposzlatás nem csak a néperőnek czélosb használatát eszközlené, de egyszersmind a szorgalom' és jóllét' terjesztése altal, népünket könnyen elegendőre szaporítaná.

III.

Czéltalan földosztály.

Valamint általános tekintetben honunk' népereje igen balul oszla; — ugy földünk részletes osztályait is olly minden józanabb czéllal ellenkezőknek kell látnunk, mintha azok által valamelly bosszus Istenség akarná mezeinket büntetni.

Mert akár számtalan határaink' temerdek nagyságát, akár számtalan közbirtokosaink' minden oldalu rendetlenségét megfontoljuk, által kell látnunk, hogy ezek minden józanabb gazdasági rendnek és szorgalomnak általános felbontói.

Nem szólok azon tájainkrol, hol egykét dugadült falu annyi élőföldet bitangol, mennyi a perzsagyőző Attikának alig volt; eligge tapasztaljuk állításom' igaz voltát csak hat hét ezer holdu határokban is; — mert itt is gyakran elfárad az ökör és béres, mig a dolog' helyére jut, s az egész szorgalom csak a kertek' aljáig szól. Ha pedig az illy gazdasághoz még a mi szokott közbirtokossági barbariesünk is hozzá járul; akkor minden bizonnyal a szegény gazda, minden reggel annyi bajra kél, mennyi Attikának alig volt.

Mert az illy bitang helyeken nem csak az a baj, hogy a birtok' elszórtsága a gazdasági munkát felette megterhesíti sokasítja s az által az egész gazdaságot haszontalanná teszi; de többnyire az a nagy rosz is megvan, hogy a birtokosok' örökös viszszálkodása és sok gyülevész korhely cselédc miatt, a fenyiték és egész nép ugy megromlik, hogy az illy hely gyakran csupa zsivány barlanggá válik, hol természet szerint a legiparkodóbb gazda is feled az angol és német szorgalom' elveiröl aggódni, s elég jó gazdának nézheti magát, ha több száz holda mellett nem koplal.

Ezt ugy fejcsóválva hallaná egy olly boldog német paraszt, ki a maga csekély de békerített s ön szemeivel őrizett birtokán olly boldogul él és annyi adót fizet, mennyi a több száz holdu magyart földönfutóvá tenné; de tudom nem veszik nagyításnak szavaimat azok, kiket a sors illy bitang gazdaságokra kárhoztatott, sőt elhiszik velem együtt, hogy a magyar' természetlen szegénységének épen ez a nagy rendetlenség egyik fő oka.

Az illy szerencsétlen jószágokban nem elíg az, hogy a birtok' nagyobb része esztendőként közlegelőnek fordítatik, még ott is ahol elíg legelésre való erdő van; de itt még az a nagy veszély is megvan, hogy az illy közös legelőt, minden rend nélkül mindenki lehetségig használni kivánván, azt annyira megterhelik, hogy az többnyire a reménylett haszon helyett, kárral fizet a gazdának. Mert az illy rendtelenség miatt gyakran egész nyájak rakásra döglenek s az által sok ezer közbirtokos adófizető pedig még több, örökös szegénységre jut.

Igy a dolog' másik oldalát tekintve, nem csak az a nyomoruság a közbirtokokban, hogy a gazda semmi józanabb gazdasági rendszert nem kezdhet; hanem még az a szörnyü vadság is megvan, hogy a mit számtalan nehezségekkel és szertelen költségekkel imigy amugy meg tud is munkáltatni az ember, annak is nagy részét a kártevők elragadozzák. Mert az illy bitang helyeken a marhákkal való kártételek s a lopás és rablás minden kigondolható nemei annyira elhatalmaznak, hogy végre a szegény gazda magát csupa afrikai maurusok között látja nyomorogni.

Meggondolván tehát, hogy hazánk' nagy része illy bitang birtokokbol áll; s hogy ez a pusztitó rendetlenség, nem csak adózó népünk' nagy részét, de az egész nemesség' igen fontos osztályát nyomja és rongálja; s meggondolván, hogy a maga mezején, a földnépe között lakó s müvelt lelkü nemesség volna épen azon osztály, melly nem csak a mezei szorgalmat, de az egész népképzést legfelebb emelhetné s legtovább terjeszthetné; nem kétlem állítani, hogy ezen példátlan barbariesünk nem csak szorgalombeli szertelen hátra maradásunknak, de számtalan egyéb nemzeti nyavaláinknak is egyik legtermékenyebb oka, olly ok, mellynek elhárítása nélkül minden előmenetelünk, nem előmenetel, hanem csak ok- és czéliránytalan vergődés.

De még azt sem hallgathatom el, hogy az illy rendetlen helyekben majd minden birtokos, bor- és husáruló zsidókat tartván, a sok korcsma által a nép' erkölcse felette romlik, s az illy husárusok által számtalan lopott marha levágatik; holott eléggé tapasztaljuk azt, hogy az illy zsidók többnyire csak orgazdák s a népnek legveszedelmesebb vesztegetőji.

A ki tehát csak félig megtudja is gondolni, melly végtelen béfolyása van a nép' erkölcsének egész polgári életünkre és boldogságunkra; elhiszi ha mondom, hogy a közbirtokok nem csak magokra, de az egész nemzetre nézve, olly azoknak eltörlését, ha nemzetünk önjavát alapitani akarja, fő gondjának illik tekintenie.

Hogy mezei szorgalmunk' ezen nagy akadályának egyedül a commassatio, azaz, tagos avagy tömeges arányos osztály, lenne elhárítója; s hogy ez iránt a nemzet' józanabb része régóta ohajt valami czélirányos törvényt [1]), tudja mindenki, valamint tudva van az olvasó közönség előtt az is, hogy e részben Balásházy János ur illy czimü munkájában „Eszrevételek a honi gazdaságbeli szorgalomnak akadályairol s orvoslása módjairol", olly józan tanácslatokat ada, mellyek valaha készülendő arányosító törvényeinknek bizton elvei lehetnek, s mellyekhez én még csak ezen ohajtásomat adom: vajha' azon arányosító törvénynek folyamata minden lehető módon megrövidítetnék és könnyítetnék.

Mert tudjuk azt, hogy ész, pénz és igazságszeretet nem minden szegény faluban szokott lakni, s ha a pénztelen nemesnek költeni és vesződni kell az igazságért, akkor inkább szenved tovább is, mint eddig; pedig leginkább illyeneken kellene segíteni.

Innét van, hogy ámbár van olly törvényünk, melly szerint mind a legeltetést mind a bor- és husárulást szabályozhatnók,

[1]) Berzsenyinek halála évében szentesítetett „a határbeli közös haszonvételekre nézve behozandó arányságrol" szóló XIId. törvényezik 1836ban.
Szerkesztő.

mégis olly igen ritkán vesszük annak hasznát, hogy említést alig érdemel; s igy fog a dolog menni a tagos arányosítással is, ha ahoz csak szokott törvénykedésünk által juthatunk.

Melly szerint mind ezeket jól meggondolván, s meggondolván mennyi prokátori kifogásokra nyujthat alkalmat egy tagos arányosító per, bátran kimondom, hogy én ezen egész ügyet nem az ügyvédekre, hanem a közhatalomra szeretném bizni, olly formán hogy az minden közbirtokot haladék nélkül szabályoztatna. Mert nem ott az igazság, hol az ember maga eszére, s gyakran igen gyarló eszére, van bizva; hanem ott, hol a törvény, apa, s parancsol gyermekeinek.

IV.

Müveletlen nép.

Nem szükség reménylem hoszasan fejtegetnem, miként a mezei szorgalom' virágzatához még közel sem elíg, hogy a földmüvelésre elegendő nép, helyes föld- és néposzlat legyen; hanem még az is mulhatatlanul megkivántatik, hogy a földmüvelő nép, mind erkölcsére mind értelmére nézve, nagy czélaihoz képzett legyen; mert egyedül az illy nép lehet alkalmas eszköze minden józanabb irányzatoknak, a nem illyen nép ellenben örökre csak annak lesz eszközlője, a minek eddig volt, tudnillik: az inségnek.

Meg tekintvén pedig honunk' különféle népeit, nem lehet és nem szabad titkolnunk, hogy azokon, holmi keves kivétel mellett, alig látunk egyebet a romlottság' különféle nemeinél, s hogy valamint egyéb országokban ugy nálunk is, a világ' legnagyobb s legfőbb mestersége, a földmüvelés, valamint az emberiség' legnagyobb és leghasznosb osztálya, a földmüvelő nép, elíg méltatlanul feledve és megvetve van.

A mi számtalan hornyák, szoták, oláh stb. népeink nyilván mutatják szánakodásra méltó külsőjekkel egész belsőjek' szomorú állapotját, elannyira, hogy azokon honunk' testi lelki javainak csak itt ott látszanak némi árnyokai.

A közinkbe tolt, hozatott német gyarmatok minden dicséretre méltó erkölcsöt és szorgalmat mutatnak ugyan, s ha előbbi szigorú hazájokbol hozott holmi hibáikat nálunk lerázhatják, igenis hasznos népekké válhatnak; de mivel tapasztalni lehet, hogy a bőség, miveltség nélkül, azokat is egy részröl élénkíti, idomítja s erősíti, más részröl erkölcseikben rontja; s mivel azok többnyire bor- és dohánytermesztésre adák magokat; koránt sem használnak annyit, mint ha gabna- és marhagazdaságra fordítanák szorgolmukat, holott természet szerint ezek teszik mezei gazdaságunk' legfőbb ágait.

A magyar nép igen idomos, becsületérző, sok erővel és természetes okossággal biró faj ugyan; de annak szép hajlományai gyakran nagyon roszra vagynak eddig elé fordítva; ugy hogy annál többnyire a csinosság és büszkeség betyársággá, az okosság ravaszsággá, az erő és hamis becsületérzés pedig zsiványsággá fajul, elannyira, hogy vagynak némelly erdősebb és magyarabb tájaink, hol a magyar ifjuság, a zsiványságot, az az, a tolvajságnak rablásnak és szilajságnak minden nemeit, nem rutnak és rosznak, hanem férfidisznek és erénynek nézi; a tömlöczöt és derest nem hogy szégyenlené, sőt mentül többet próbálta azokat, annál derekabb legénynek tartja magát s legfelebb az aprólékos lopást érzi gyalázatnak, mert ugymond: „jóra való ember lop ökröt, lovat, disznót, nem pedig aprólékot."

Ez mondom a magyar népmorál, nem csak számtalan pásztorainknál, de sok romlottabb helyeken a földmüvelő nép' nagy részénél is; melly népmorálnak pedig több adót fizet nemzetünk, mint a legzsaroltabb nép a maga zsarnokának.

Mert ezek a mi jóravaló embereink, nem csak ökröt, lovat szoktak lopni; de egyszersmind rabolnak és gyilkolnak is, elannyira, hogy csak egy vármegyében is esztendőnként több százezer forintra menő károkat tesznek és számtalan gazdákat örökre elszegényitnek; melly nagy károkhoz járul még az is, hogy egy megyében is több százanként dolog nélkül hevernek tömlöczökben, több ezrenként dolog nélkül élnek, a tömlöczök és pandurok' tartása miatt végtelen költségeket okoznak, s majd minden pénzesebb kereskedőt, a zsidókon kivül, az erdősebb tájaktol elrettentenek.

Nem szükség okos ember előtt az illy veszettség' számtalan kártékony befolyásait a mezei szorgalomra és egész népéletre fejtegetnem; csak az egyet jegyzem itt meg, hogy egész marhagazdaságunk [1]) ezen veszedelmes emberek' kezében van; s reménylem, a ki tudja, melly része a marha gazdaság az egész mezei gazdaságunk, kivált a magyar gazdaságnak, érteni fogja melly lábon áll, egész mezei szorgalmunk.

Ez e néphiba nem erőtlenségből, hanem egyenest erőből folyván, a lélekismerő elhiszi, ha mondom, hogy a magyar nép mind azon helyeken, hol az valami jobb rendtartásban vagy holmi kis miveltségben részesül, igen derék nép; de mivel a miveltség nálunk igen szüken adatik, a rendetlenség pedig nagyon is sok helyen uralkodik; természet szerint illy helyeken, valamint a legtermékenyebb föld rosz munkával legtöbb gazt terem; ugy a legélénkebb nép is miveltség nélkül legtöbb erkölcsi romlottságra hajlandó.

Mivel pedig én azt hiszem, hogy a magyar népnek ezen erkölcsi romlottsága még nagyobb gátja szorgalmunknak, mint egyéb népeink' butasága; tahát nem leszen felesleg való ezen főnépünk' gyermeknevelését s egyéb körülményeit bővebben megtekintenünk [1]).

[1]) A marhán nem csak szarvas marhát kell érteni, mint néhol szoktak, hanem minden gazdasági barmokat a szárnyasokon kivül.

[1]) Figyeltetem az olvasót, hogy Berzsenyi következő észrevételei azért szólhatnak inkább csak Dunántuliakrol, mivel a más három kerületben s a székelységen nem járt. *Szerkesztő.*

V.

Magyar paraszti gyermeknevelés.

Hogy a magyar paraszt gyerek semmi oskolai nevelésben nem részesül, vagy ha részesül, csak ollyanban részesül, mellynek erkölcsi és gazdasági tekintetben vagy igen csekély vagy semmi hasznát nem veszi, azt tudja mindenki; de hogy a magyar nép' házi nevelése is több tekintetben nagyon hibás, illik azt is tudnunk.

A magyar mezei polgár, mihelyt fija a szürt, tarisznyát és baltát elbirja, ökrésszé teszi azt. Az ökrészség pedig abban áll, hogy a gyermek az apja' avagy gazdája' ökreit éjjel nappal szanaszét legelteti s mikor csak szerét teheti azokkal lopat, az az, mások' rétében és gabonájában ökreit jól tartja.

Ez, első magva és oskolája a magyar tolvajságnak és rablásnak. Mert az illy ökrészgyerek minél jobb lopató, annál derekabb pasztornak nézetik s annál több szalonnát kap apjától avagy gazdájatol, s ha néha a kártételért megpálczáztatik, akkor még nagyobb kedvezésekkel kérlelik azt.

Melly szerint az illy gyerek igy kezdvén életét, a lopást, rablást nem csak természetes keresetnek és mesterségnek, de egyszersmind derékségnek is nézi, s mivel az illy ökrész avagy lovász (mert épen igy bánnak a lovakkal is) már gyerekkorában hozzá szokik egész éjjelenként, majd egyedül maga, hegyen völgyön csatangolni, majd több ökrészekkel és lovászokkal öszszeállva együtt minden gonoszságot kigon-

dolni, lopott szalonnát, húst stb. sütni főzni, majd a csőszökkel baltázni, azoktol az ökröket majd erővel visszavenni, s ha ez nem sikerül, különféle ravaszsággal visszalopni, majd pedig illyenekért tömlöczöt és derest megkésérteni; látnivaló, hogy az illy ökrészet és lovászat, minden tekintetben a legvakmerőbb tolvajság' és zsiványság' természetes magtára.

De van a dolognak más oldala is, az tudnillik, hogy az illy ökrészgyerek, gyerkőcze- s legénykorában az örökös tekergést és dologtalanságot megszokván, nem csak soha jó gazda nem lesz, de sok egészen félreteszi a gazdaságot, s abbol él, hogy marháit lopatva hizlalgatja s azokon vásárokrol vásárokra nyerekedik; melly szerint nem csak másnak kárára él, de gyakran magát is egészen elrontja, holott ritkán nyerhet annyit, mellyből illendően élhetne, de egyébiránt is tudjuk azt melly következetü a dologtalan élet még a müvelt embernél is, hát félvadnál.

Meggondolván tehát, hogy majd minden magyar paraszt legény, mint ökrész lovász, életének nagy részében hever, pásztorkodik, s azon kivül még minden falunban mind a parasztok, mind az urak számos pásztort, a pásztorok még számosabb bojtárt tartanak; s meggondolván, hogy ezen pásztorok egy részről a magyar zsiványságnak központját, más részről pedig, mint legdelibb erdei gavallérok a magyar legénységnek betyárpéldányait formálják: igen könnyü általlátni, hogy ennyi rosznak összefolyása a nevelésben és egész népéletben, önként szüli mind azon erkölcsi veszélyeket, mellyeket hazánk' legboldogabb tájokain s legjelesebb népén dulni fájdalommal tapasztalunk.

Igy továbbá tudván azt, hogy a henye élet legtöbb erkölcsi rosznak nemzője, nagy hibának kell látnunk a magyar paraszt nevelésben azt is, hogy a gyerek semmi mesterségre nem tanittatik, ugy hogy ritkaság magyar polgárok között még csak ollyanokat is találni, kik holmi durvább faragáshoz értenének; pedig nem csak téli időben, hanem egyébkor is elig olly ideje van a paraszt gazdának, mellyben mastani henyélése vagy korhelykedése helyett, holmi gazdasághoz szükséges mesterségeket üzhetne, a mi által minden bizonnyal, mind erkölcsi mind gazdasági tekintetben, magán igen nagyot segíthetne.

A magyar és német polgár közötti külömbség, illyen: majd minden német tud valami kis mesterséget, mellyet a gazdaság mellett nagy haszonnal üz, s ha eladásra valót nem minden készít is, de a gazdasághoz megkivántató faragást, épitést, tapasztást, mórozást stb. majd mindenik tudja.

Ez egyik fő oka annak, hogy a sváb gyarmatok ugy meg tudnak nálunk gyarapodni, s olly házokat épitenek, millyenről a magyar még eddig nem igen álmadik, s innét van, hogy a magyar nem csak sok pénzt kénytelen kiadni ollyanokért, a miket maga is készíthetne; de néha bétszámra is megakad gazdasága, midőn holmije megpusztul, mellyet sem maga nem tud csinálni, sem pénzért nem kap, vagy ha mit kap, az is rosz és drága, mert ahol szük a mesterember, ott a himpellér vagy kontár is kapós.

Ez teszi, hogy alig találkozik olly sváb, kinek minden szükséges gazdasági épületi bőven meg nem volnának; magyar ellenben alig találkozik ollyan, kinek vagy marhája ne fáznék vagy takarmánya ne áznék. Mert ha a sváb maga nem tud épiteni, talál elig ahoz értőket rokonai és szomszédai között, kik rajta örömest segítnek; — a magyar ellenben nagy bajjal gyakran megszerzi az épület fát és azt utóbb ismét eltüzeli, mivel épitő embert nem talál; a mi természet szerint egyik fő oka a magyar' szegénységének, valamint gyakran rosz erkölcsének is, holott tudjuk azt, hogy a szegénység csak a gyávát csüggeszti, a szilaj tüzes magyart ellenben hamar minden roszra fakasztja.

De épen illy tekintetekben nem csekély következetü hiba a magyar nevelésben az is, hogy abban az asszonyi és férfi munkák annyira elválasztatnak, hogy valamint a férfi munkák pirul és alacsonyságnak tartja asszonyi munkát tenni; ugy a fejérnép is illetlenségnek nézi férfi munkába keveredni. — Melly dologválogatás számtalan esetben nem csekély dologmulasztással és hátramaradással szokott járni, s azon kivül igen hajlandó vagyok hinni, hogy ennek béfolyása van a nép' jellemébe, olly béfolyás, melly egy hadra nevelt népnél hasznos lehet ugyan, de koránt sem egy szorgalmas polgárnál.

Szép nemzeti bélyegre mutat az ugyan, hogy a magyar a gyengébb nemnek csak a könyebb munkákat, a férfinak pedig csak az erőt kivánó dolgokat adja; s megvallom valami barbariest látok abban, midőn a német, hölgyével és leányával csépeltet, kaszáltat, szántat stb. noha más részről meg kell azt is vallanom, hogy a német szorgalom' nagy részét épen az teszi, hogy mind a két nem minden munkában egyenlőn részt vesz [1]), s mig a magyar teletszaka csak dohányzik és furuglál, addig a német az asszonyokkal együtt fon, köt, varr [1]) stb. a mi igen is egészen más következetü, mint a furuglaszó.

Illy forma hiba a magyar nevelésben az is, hogy a figyermek igen keményen neveltetik, ugy hogy mig a német a maga fijának naponként háromszor meleg ételt és éjjelre meleg párnát ád, addig a magyar fi többnyire csak kenyeret és szalonnát eszik, nyáron az ég alatt és földön, télen pedig az istálóban hál és csak akkor fekszik párnán, mikor megházosodik; a mit pedig koránt sem szegénységnek kell tulajdonítani, hanem csak valami régi szokásnak, mert tudjuk, hogy a magyarnak elig ennivalója van, párnája pedig semmi nemzetnek annyi nincs mint a magyarnak.

Egyébiránt ezen szokásra szinte azt kell mondanom, a mit az imént említettre mondék, azt tudnillik, hogy az illy kemény nevelés igen czélirányos ugyan hadi emberre nézve, mert az igy nevelt legény kétségkivül könyebben kiállja a hadi élet' terheit, mint a kényes nevelés által ellágyult; de mivel a kemény nevelés nemcsak keményíti, hanem egyszersmind vadítja is az embert, a szilajság pedig a fentebb miveltség és szorgalom' czélaival igen ellenkező; tehát ezen czélokra nézve csak ugyan hibásnak kell mondanunk a kemény magyar nevelést [2]).

Szembetünő végre az is, hogy a magyar nép a vallásban felette hideg, elanynyira, hogy a tótok' és németek' buzgóságát nem hogy követné, de azt még nyilván csufolja. Melly hidegségnek okát pedig is-

---

[1]) Heves vármegye mátrai járásában 1842ben nyárutóban, zabaratóul csupán palócz asszonyt leányt láttam; egykét ember (miként ezek mondják férjeiket általában a férfit), csak kévébe kötötte körülök, vizbe áztatott szalmatekerccsel s csomóba rakta. Több család, osztatlanul él itten mind együtt 20 egynehány tagával is, kik között a legidősebb férfi a gazda s ez osztja fel a munkát, ki mit tegyen. A pétervásári határon, hat némbert láték aratni zabföldön, két vitorla vala felszegezve csecsemő fedezőjeül, s ez náluk épen a vitorla, mindenik körül pedig egy figyerek „dajka“ névvel. „Hát menyecskék (igy szólítám meg őket) magok is férfi nélkül aratják a zabot, miként a bodonyi, leleszi határon láttam.“ Igeen (felelé az egyik igazán még csak menyecske, pedig szép menyecske) nálonk ez emberek e munkát csak nekönk hagyják, ők magok, most rozst hordanak, osztég szántanak.

E szorgalmas, jó indulatu palócznép más eszmékre is vitte volna Berzsenyit.

Szerkesztő.

[1]) Engemet, midőn a szászkirályságban, egy őrfőnél (Hauptwaebe) kapczát kütni láttam a szász katonát, kaczagás fogott el, s talán nem csak szokatlanság miatt. Minden fajt, a természet maga int munkájára. *Szerkesztő.*

[2]) Én kivánom, hogy igen jól éljen a magyar urbéres, de ohajtom, hadd maradjon, ezután is kemény spártai nevelésü. Csak eszfejtest hozzá valót, erkölcsi fogalmat neki tisztát, s akkor ezekben is kemény leszen. *D. G.*

mét a nevelésnek kell tulajdonítanunk; mert tudjuk azt, hogy a magyar épen olly vagy gyakran sokkal jobb szentegyházi és iskolai nevelésben részesül, mint a *buzgó* tót és német népek.

Meggondolván pedig, hogy a népnél a vallásnak az erkölcsre, s az erkölcs által az egész népéletre, melly végtelen befolyása van; nem kétlem a magyarnak ezen tulajdonságát is felette ártalmasnak állítani; mert valamint a vakbuzgóság megzavarja a nép' értelmét, ugy a vallástalanság is megrontja annak erkölcsét, s egyedül értelme s erkölcse tisztaságábol foly annak egész polgári tökélye és emberi boldogsága.

Igy szinte szemügyre vévén a nemesi nevelést, mit látunk abban egyebet különféle czéltalanságoknál? Ugyan is, a nemes ifju épen azon korában, midőn annak a szülői figyelemre és fenyítékre legnagyobb szüksége volna, s midőn annak a mezei gazdaság' komoly és nehéz mesterségére leginkább szoknia kellene, távol szülőjitől, romlottsággal teljes városokon betyárkodik; hol a helyett, hogy az életre és gazdaságra szolgáló tudományokba vagy jobb erkölcsbe avattatnék, többnyire ollyakat tanul, mellyek a terhes nevelés által kiürült atyai gazdaságot még inkább kiüritik.

Mert az illy ifju a gazdasághoz semmit nem tudván, a városi mulatságokhoz ellenben nagyon is hozzá szokván, azokat majd falurol falura, majd erdőről erdőre hajhássza, majd pedig magát hivatalra adja; s mind igy mind amugy az unalmas gazdaságot vagy egy korhely ispánra vagy egy zsivány hajdura bizza.

Az illy gazda aztán ha valami félcsuda által gyarapodni kezd is, csak akkor szokott az történni, mikor már az éledni kezdő gazdaságot ujra elkezdi a nagy költséggel járó gyereknevelés fojtogatni; illyenkor pedig már elig boldog a gazda, ha falurol falura, erdőről erdőre nem kell hitelezőket hajhásznia, holott eligszer tapasztaljuk azt, hogy az olly nemesek, kiknek több gyermeket kell városon tanitatni, többnyire tenkre dűlnek.

Illy okok' következete az, hogy nemzetünk' ezen fontos osztályának gazdasága legroszabb lábon áll, s leginkább csak ott láthatunk holmi rendesb gazdaságokat, hol a nagy birtok, mind a gazdaság' nagy tudományában jártas tiszteket, mind pedig a szilaj nép között a rend' fentartására elegendő hajdukat tarthat. Mivel pedig a nemesség' nagyobb része sem ezt nem teheti, sem maga a gazdaság' tudományába avatva nincs; természet szerint annak gazdasága még ugy sem áll, mint a gazdaságban nevelkedett paraszté.

VI.

Népképzeti elvek.

Hogy hazánk' népeinek soknyelvüsége valamint a szükséges közlekedést népeink között, ugy az egész miveltség' terjedését, és az által nem csak az egésznek, de leginkább számos idegen nyelvü néptársainknak boldogságát nyilván gátolja, olly világos igazság, mellyet csak olly tudatlan tagadhatna, ki sem a népélet' létszereiről soha nem gondolkodott, sem a mi aljasodott népeinket nem ismeri.

De ugyanazért szintolly világos igazság az is, hogy ha népeinket valami miveltség' áldásiban részesiteni akarjuk, első gondunknak kell lenni: minden idegen nyelvü népeinket hazánk' főnépével nyelvben és ruhában egyesiteni.

A csinos magyar nyelv és ruha már nagy idomitás, nagy miveltség lenne ezen szegény népeknek; a mit magok is igen éreznek, mert örömest magyarokká lesznek, ha lehetnek. Nem szükség itt azon ellenvetésre ügyelnünk, hogy a német és tót nyelv a könyvekben szintolly csinos vagy csinosabb mint a magyar; elig itt az, hogy ezen mi sváb népeink' nyelve csak romlott zagyvalék, a magyar népnyelv el-

lenben olly ép és csinos valamint az irásnyelv; és egyébiránt is teljes olly lelkes tulajdonságokkal és közmondásokkal, mellyekben nagy életbölcseség van szőve, melly minden bizonnyal a nép' egész szellemét arra fordított gond után jóltévőleg intézi.

Igy a ruhának is nagy béfolyása lévén az emberi érzelmekre, kérdést nem szenved, hogy minden nemmagyar népeink a szép magyar népviselet által sokat nyernének. Mert bizony egészen másként érez az ember maga iránt, mikor magát csinos öltözetben csinos embernek látja, másként pedig, mikor a csuf gunyában magát vázunak látja és érzi; érzi pedig, mert ugy hiszem lehetetlen az embert annyira elbutítani, hogy ezt ne látná s ne érezné; s ha érzi, várhatunk-e attol olly néperényeket, mellyek egyenest az ön- és becsületérzés' szüleményei?

Bámulva láttam, hogy a közinkbe falurol falura járó karpatusi tót még most is az embernek kezét lábát csókolja, s minden csekély ember előtt a földet nyalja; melly alacsonyságra koránt sem vetemülne, mihelyt meg magyarosodnék; a mit a magyarosabb tótokon nyilván láthatunk, valamint látjuk azt is, hogy ezek és a magyarok nem is engedik magokat annyira nyommi, mint amaz; mert természet szerint nem csekély nyomoruságnak oka az, mikor a szegény paraszt a maga uraival és biráival még beszélni sem tud.

Ezen előszámlált igazságokat érzik az okos svábok; mert tapasztaljuk azt, hogy ha azok igen nagy tömegben nem szállanak egy helyre, igen rövid idő alatt tiszta magyarokká változtatják magokat. De mivel az illy általváltozás nagy néptömegeknél önként nem mehet; természet szerint csak ugy képezhetjük különféle nyelvü népeinket magyarokká, ha azoknak minden népesb helyeken országos intézetek és segedelmek által olly néposkolákat rendezünk, mellyekben azoknak mind a két nemen lévő gyerekeik, csinos magyar öltözetben, a magyar nyelvre, a gazdasághoz szükséges tudományokra és mesterségekre mind addig tanítatnak, mig tökéletes magyarokká és hasznos polgárokká idomulnak, s ez lenne aztán Mohács' egyik gyógyszere.

A mi pedig magyar népünk' hibáit illeti, bőven tapasztaljuk, hogy azoknak orvoslatára szokott törvényeink és rendtartásaink közel sem elegendők, sőt ugy látszik azok mellett a néperkölcs naponként romlik; s tapasztaljuk, hogy a szilaj magyart a tömlöcz és kinzás nem hogy jobbítaná, hanem inkább roszabbítja. Mert a tömlöczben száz meg száz gonoszokkal jövén ismeretségbe és barátságba, még inkább ott avattatik egészen az ugy nevezett zsivány czéhbe és diplomatikus emberek közé [1]). Melly szerint példa sincs arra, hogy az illy emberek megjobbulnának; azt ellenben csak Somogyban is több izben láttuk, hogy a több esztendeig raboskodók, kiszabadulván a tömlöczből, már a kaposvári határ körül elkezdtek lopni és rabolni. Hogy pedig a tömlöcz és bot, holmi csekély különbséggel, mindeniknél csak illy foganatu, igen jól tudják, kik ezen embereket közelebbről ismerik.

Ezért köz ohajtás az már a nemzet' józanabban gondolkodó részénél, hogy az éjszakamerikai statusok' fenyítő rendszerét hazánk is minél előbb fogadná el. Mert ki nem látja azt, hogy a gonosztevőket igy magok munkája által tartatni, szorgalomra és rendes életre szoktatni, s utóbbi élelmükre valót velek szereztetni, egészen emberibb és czélra vivőbb fenyíték, mint azokat összefogdosni, összekinozni, s ugy eleresztení, hogy még az uton kénytelenek legyenek lopni. És vajjon mi lehetne reánk nézve hasznosabb, mint az illy jól elrendelt munkaházak által kézmüveink' szükét némüleg pótolni? Az illy munkaházak szoktathatnák népünket különféle hasznos mesterségekre, mellyekre az ma-

---

[1]) Igy szokták nálunk tréfásan a tömlöczöt próbált zsivány pásztorokat nevezni.

gát önként soha nem adja, s mellyek nélkül nemzeti gazdaságunk örökre igen hiányos leszen.

De mivel a romlottság nálunk annyira elhatalmazott, hogy a zsiványokat nem csak minden csárdán, tanyán és faluban terített asztal várja, de gyakran még az urak is kénytelenek azoknak adózni; s mivel ez attol van, hogy azokat senki bántani nem meri, tudván azt, miként azok előbb utóbb a tömlöczböl kiszabadulnak s akkor boszut állanak; tahát ugy látszik, hogy nekünk, a munkaházakon kivül, még olly rabgyarmatokra is volna szükségünk, mellyekbe a romlott emberek örökre deportáltatnának, mert mig azokat a néptöl egészen külön nem választjuk, addig az erkölcs' jobbulásárol gondolkodni sem lehet.

Egyébiránt pedig szükség volna minden büntető törvényeinket és polgári rendtartásainkat jobban a nép' jelleméhez szabni, p. o. minden legkisebb lopást a legnagyobb keménységgel büntetni, a pásztorozást minden lehető módon fogyasztani, minden gyanús embert a pasztorságtol eltiltani, minden tolvaj' és egyéb gonosztévő' bemondójának és megfogójának nagy jutalmat adni, a népet czélirányos miveltség által szeliditeni, az ifjuságot rontó asszonyokat és zsidókat [1]) városokba szorítani, s valamint a faluk' előljáróit, úgy egyéb tisztviselőket is minden rendtartási kötelességeik' elmulasztásaért, nem csak szokásunk szerint megpirongatni, hanem komolyan és szigorúan megbüntetni. Mert bizony egyik legnagyobb veszélye az emberiségnek a hamis emberszeretet, melly midőn a gonoszoknak kedvez, a jókat bünteti.

VII.

Mesterségi és kereskedési hiányok.

Valamint a mi svábaink leginkább csak azért jobb gazdák mint a magyarok, mivel a mezei gazdaságot holmi mesterséggel és kereskedéssel kötik össze; ugy egy egész ország' mezei gazdasága is csak ugy emelkedik tökélyre, ha azt tudományok, mesterségek, kereskedés egymással kezet fogva gyámolják.

Mikor ellenben a mesterségi és kereskedési szorgalmak, vagy eliggé nem gyámolják, vagy tán nyomják is a mezei gazdaságot; akkor az egész nemzeti lét csak ollyan mint egy sáppadt czifra dáma, ki felpiperézi ugyan magát külföldi czifczomákkal, de annak gyomrát az erőtlenségi nyavalák' minden neme fojtogatja.

Illyen pedig a mi egész álladalmunk. Mert nem elig az, hogy a magyar mezei gazda, a mesterségek' szüke miatt, mindent drágán s többnyire mindig roszat kénytelen venni; de még az a nagy veszély is pusztítja azt, hogy földünk' legtöbb jövedelme külföldi árukra kél, melly a nemzettöl örökre elvész; s nem elig, hogy a nemzet maga kereskedést nem űz és a rajtunk nyert pénz olly idegen kezekbe megy, mellyekböl mezei gazdaságunkra soha semmi vissza nem szivárog; de még az a nagy rosz is nyom bennünket, hogy a külföldi csecsebecsét nagyon is szeretjük, mellyekböl természet szerint önként foly mind a pénztelenség mind a rosz gazdaság; mert valamint mindennek, ugy a mezei gazdaságnak is pénz a lelke.

[1]) Tisztelet becsület a becsületes zsidóknak; de meg kell vallani, hogy a szegény falusi zsidók többnyire olly egészen romlott szivü népcsalók és orgazdák, hogy azokat a nép között megszenvedni, vagy még azokkal *bort* és *hust arultatni* csupa veszedelem; mert igy épen alkalmat adunk nekik az orgazdaságra; s lehet félni, hogy igy azok naprol napra szorosabb szövetségbe keveredvén zsiványainkkal, azokat még olly rablásra is vezetik, millyenröl azok gondolkodni sem tudtak volna, mellyre pedig nálunk már vagynak is példák. *Berzsenyi.*

A zsidókat nálunk ugy csak átaljában majd mindennek neki szabadító, 1840-beli XXIX-dik törvénnyel, látom, Berzsenyi sem elégedett volna meg. *Döbrentei.*

Ugyan azért ideje volna, hogy a naponként szegényedő nemesség e részben magárol gondolkodnék, s ha az ember és pénz' szüke miatt gyárokat nem állíthat [1]), legalább alakítana magábol holmi kereskedő társaságokat, a mihez minden bizonnyal meg van érve, csak kezdő legyen.

Való ugyan hogy kereskedésünk' körülményei nem igen kedvezők. De nem is azt akarom én mondani, hogy angolok legyünk, elig volna nekünk, ha egyszer csak azt tehetnők is, hogy ne lennénk egészen a zsidók' zsebében; a mit pedig megtehetnénk, mihelyt egyesületekbe lépnénk, mert minden testben rejtezik gyógyerő, csak azt felfedezni és munkáltatni kell; különben pedig ha olly szabad lesz is kereskedésünk, mint az angolé, ha magunk nem kereskedünk, csak azok maradunk a mik voltunk, mert nem elig a szabad kereskedés, hanem szükség hogy a nemzet maga kereskedjék, különben mások használják azt.

Használni kell tahát azt a mi van, és ugy a mint lehet; lehet pedig, mert én ugy hiszem, hogy azon pénznek, mellyet az idegenek, minden vámaink mellett is, rajtunk nyernek, csak felét magyar erszényekbe rakhatnók is, minden bizonnyal rövid időn más arczot venne magára mind erszényünk mind mezei szorgalmunk, de még egész szellemünk is, a mi pedig illy tekintetben fontosabb az erszénynél.

Ha pedig a nemzet, sem kereskedni, sem gyárokat állítani nem tud, akkor szükség annak a fényüzést határokba szorítani: mert nemzetünk' képzelmes szelleméből önként foly a fényüzésre való nagy hajlandóság, melly nálunk olly nagy is, hogy nem csak nemeseink többnyire értékeiken felül pompáznak, de még a magyar köznép is anynyira módiz sok tájon, hogy a paraszt asszonyok' és leányok' ruháját csak a szabás választja meg az uri asszonyokétol; valamint a legények is már mast nem elígednek meg az előbbi férfias öltözettel, hanem külföldi selyem nyakravalókat, külföldi tarka és erőtlen szövetekből készült mellényeket stb. kezdenek viselni.

Melly szerint ha addig is pénztelenek voltunk, mig csak a fő rend pompázott, vajjon mik leszünk akkor, ha a milliók is külföldiskedni kezdenek? Valóban könnyű a felelet.

A fényüzés hasznos lehet ott, hol annak szükségeit vagy egészen, vagy legalább nagyobb részben, honi szorgalom szerzi; mert itt nem egyéb az mint a pénzforgás' gyorsítója; de midőn az ekeszarvon kivül alig van egyéb a nemzet' kezében és mégis külföldiskedik, akkor valójában a pénzforgás olly gyors, hogy azt nem kezünkkel, de még szemünkkel sem foghatjuk meg, s gyakran minekelőtte learatnók a buzát, már annak ára London körül jár.

---

[1]) Valahányszor a magyer gyapjut kivivő roppant nagy szekerek vontatása neszét hallom a hidrol ablakomban, mindig szégyellem magamat, hogy magyar vagyok, az az, még eddig olly nemzet tagja, melly csak hagyja jőni s mulni az időt, baj ellen gondolkodás és cselekvés nélkül. Valahányszor ugymint sokodalom van Pesten, töprenkedik a gyapját eladni akaró ursereg, panaszol, mint kémlel és filymál a külföldi vevő; látja, hogy szűretel a zsidó, miként van neki markában már eddig is az ország; — de mint nyugszik meg a gyapját eladott csak hamar egy „*hála istennel!*“ hadd gyühüzze a hosszú kék inges kocsis, csengős nagy lovait a hid átkozott kapaszkodójánál. A kép tahát errül ez: Nekünk magyaroknak, íme van termékünk, kérünk titeket, angolok, németek, z s i d ó k, vegyétek meg: hanem, mivel nekünk nincs honbeli gyár fenntartásához lelkületünk; osztán hozzátok be a posztót, hogy általatok meg ruházkodhassunk. Vagy másként: ugyan adjatok elég pénzt szükségeinkre, hiszen a mi fennmarad, azt majd megint nektek adjuk, nektek hányják asszonyaink, gyárműtökért.

Irja csak alá fél millió magyar a Fejér és Tolna vármegyei egyesületet s birjon eleinte erkölcsi erővel is a csak honi készülmény vásárlatához; de álljon egyesületba a magyarországi gyáros, művész, kézi műves is azon kötelezésével, hogy művének tőle telhető jósággal készitésére becsületét köti le s igy a rászedni akaró, a hanyagon dolgozott, hirlapokban is kihirdettetése iránt maga előre megegyezzék, akkor majd elétünik mi bőséges pénzforrás fakad itthon e hazában. Es akkor enbecs érzete támad az emberben azon, hogy igy intézkedni tudó nemzethez tartozik. *Szerkesztő.*

A divat és fényüzés még a módi szerekkel bővelkedő országokban is nagyon elerőtleníti a nemességet; de ott a benmaradó pénz, majd gazdag haszonbérlők által, majd más utakon vissza szivárog a mezei gazdaságra; nálunk ellenben csaknem az egész mezei gazdaság, pompával, divattal és pénztelenséggel küzködő nemesség' kezében veszelődvén, azt csak a legdivatosabb uzsorák cziczomálják fel néha; de az illy cziczomák csak Kentaurusz' ruháji Herkuleszen.

A barbar divat és fényüzet olly zsarnokai a nemességnek, mellyek annak nem csak minden ajtait és ablakait, de minden léptét és falatját török adó aló vetik, s ezáltal egész életét és gazdaságát örökös pénztelenséggel kinozzák még ott is, hol a honi szorgalom a veszélyt enyhíti; hol pedig azt sem enyhíti, ott természet szerint a nemesség nem egyéb, mint azon barbar zsarnokok' czifra ispánja.

VIII.

Hamis gazdasági szellem.

Nemzetünknek mindenkor egyik fő és igen szép szellembélyege volt az, hogy mindenben, nem annyira a hasznosra, mint inkább a szépre, s a szépnek nemei között pedig főként s férfias és pompás szépre szokott ügyelni, melly szellembélyeg igen nyilván szól nem csak az egész nemzeti viseletből, de még a magyar gazdasági barmokbol is, a mit nem csak a pártalan szépségü és pompáju szarvas marha és szép ló, de még a nagy villás szarvu magyar juh és hoszu, sima, fejér, kanyult fülü disznó is nyilván mutat.

Igy nézze meg akárki a magyarnak ökör- és lóhajtását, összehasonlítva egyéb nemzetek' ügytelen hajtásaikkal; látni fogja e részben is a magyar szellem' egész nyilatkozatát; s látni, hogy a magyar inkább képzelmes, mint számolgató nemzet. Melly nemzeti tulajdonság nagy hivatal ugyan a legszebb emberiségre; de gazdasági tekintetben, ha csak különös okossággal nem párosul, gyakran kártékony szokott lenni. Mert a képzelmes vagy phantaziás ember csak ugyan gyakran közelít a phantasztához, s ha legtisztább ésszel, s legnyugottabb lélekkel van is, még sem tud olly huzamos, olly hideg és pontos latolgató lenni, mint a phantaziátlan vagy képzelemtelen.

Innét van, hogy a hidegebb s gyakran nagyon is tajbász svábok (mazna németek) között, sok takaros, pontos, minden legkisebb szegre és szalmaszálra ügyelő gazdákat lelünk, millyent a magyarok köztt hasztalan keresnénk. Mert a magyar többnyire, kivált fiatalságában, majd gazdaságát feledve másutt kalandoz, majd ha gazda akar lenni, nem elégszik meg azzal, hogy csak takaros jó gazda legyen, hanem egyszersmind nagy és czifra gazda is kiván lenni, a miből aztán számtalanszor nagyon is ellenkező szokott kisülni.

Innét van, hogy Columellától is ajánlott ezen bölcs intés: „*exiguum colito*“ tán semmi nemzetnél annyira feledve nincs, mint nálunk; ugy hogy felette kevés találkozik a magyar gazdák között ollyan, ki ezen józan és hasznos gazdasági elvet igazán értené és követné. Sőt igen gyakran azt látjuk, hogy azok majd mindig több marhát tartanak, mint a mit illendőn tudnának tartani; s majd mindig több földet akarnak munkálni, mint a mit illendő szorgalommal munkálni győznének. Melly nagy czéltalanságnak elég gyakran is tapasztaljuk azon szomorú következéseit, hogy a sok roszul tartott marha, haszon helyett bőrével, a sok roszul munkált föld buza helyett gazzal, s az egész nagy gazdaság nagy szegénységgel fizet.

De az illy erőltetett hamis nagy gazdaság, nem csak a gazdát szokta megrontani, hanem sokszor megrontja a jobbágyokat is. Mert az illy gazda minden földeit maga akarván munkálni, nem csak jobbágyinak elegendő földet nem ád, de

azokat kénytelen gyakran zsarolni s az által elerőtleníteni és aljasítani.

Pedig minden nemzet' példája bizonyítja, hogy nemcsak a gazdaságnak de a földnek egész becse, a földmüvelő nép' miveltségével, gazdaságával együtt nő és fogy; s bizonyítja, hogy egyedül az illy nép emelheti mind az egyes, mind az egész nemzeti gazdaságot olly fenebb virágzatra, mint azt több mivelt országban látjuk, de látjuk néhol hazánkban is.

Mert vagynak tájaink, hol a magát jól biró szorgalmas jobbágy annyi esztendei haszonbért ád a földért, mennyit azért másutt még örökben sem adnának; s vagynak olly sváb faluink, hol az uraságnak nem hajdukra, de még hajdura sincs szüksége; hanem bémegy az öreg biró a tiszthez s megkérdi hány embert állítson.

Illy helyeken lehetne aztán a sok birói zárok' nyitásárol gondolkodni; nem pedig ott, hol a nép' ostobasága és szegénysége miatt minden tavasszal éhség van, s a legnagyobb dolog' idejében a jobbágy csak üres hasát mutatja a hajdunak.

Mivel pedig az illy népveszély más részröl azon fonák okoskodásbol is ered, melly szerint sokan azt hiszik, hogy minél butább a nép, annál hasznosabb: kérdést nem szenved, hogy ezen balvéleményt is ugy kell tekintenünk, mint nemzeti szorgalmunk egyik legkártékonyabb pusztítóját.

IX.

Durva bánás a jobbágyokkal.

Valamint többnyire minden emberi szépnek és jónak, ugy a népszorgalomnak is, egyik fő ösztöne és rugója a becsületérzés. Ez teszi a vitéz előtt a halált könnyüvé, az izzadó munkás előtt a nehéz dolgot játékká, s ez teszi, hogy az, minden nagy terhei mellett is, nem elígszik meg a szükségessel, hanem szünet nélkül többre törekedik.

De mivel e jóltevő ösztön csak ugy munkálhat élénk erővel a népben, ha azzal emberileg bánunk, s az által éreztetjük vele emberi méltóságát, és feledtetjük szolgaságát; nagyon szükség kimondanunk, hogy az a mód, mellyel sokan köztünk jobbágyaikkal bánni szoktak, épen nem dajkája ezen jóltevő ösztönnek.

Mert ha meggondoljuk, hogy néha a legcsekélyebb tisztviselők vagy uracskák is a népnek semmi becsületet nem adnak, hanem azokkal szabadon gorombálkodnak, még az előljárókat is tézik, lehuzatják stb. épen nem lehet csudálnunk, ha illy durva bánásmód mellett a népben a becsületérzet s azzal együtt a néperény' legszebb nemeit elfojtva látjuk.

Holott igen természetes az, hogy illy bánásmód által, a nép magát megvetettnek látván, abban minden becsületérzés elfojlik, s végre a gyávább nép önmagát is megveti és egészen elhagyja, a mit szegény tót népeink igen nyilván mutatnak; ha pedig a nép szilajabb, akkor abban az illy bánásmód, az egész becsületérzést felfordítja, meghamisítja és gonoszítja, hogy az illy ember nem a jóban, hanem a roszban keres becsületet, mint ez magyaraink között bőven tapasztalhatni.

Ezért minden nagy gazda, valamint minden nagy vezér a népszerüséget, népeikkel való szép bánást mindenkor fontos dolognak nézi; mert ezek nem csak összeférnek a legszigorubb fenyitékkel, de azt némüleg még erősítik is, épen azért erősítik, mivel enyhítik. Lehet az embernek parancsolni, de nem azt megvetni és lealacsonyítani; mert a megvetés az alacsonyt még alacsonyabbá, a becsületérzőt pedig ellenséggé teszi. Az ember mind a nyeregben mind az eke mellett érzi a maga méltóságát, s tud az mind ott mind itt minden lépten nyomon használni és ártani mihelyt akar, akar pedig mihelyt szeret vagy gyülöl, s nagyon balul gondolkodik, ki többet vár a gyülölettől, mint a szeretettől.

Minden emberi társaságnak és szövetségnek boldogító lelke a szeretet, s ez te-

szi még az uri és szolgai viszonyokat is boldogitókká, s lehet tapasztalni, hogy a jobbágy a maga tartozásait nem csak örömest megadja a vele szeretettel bánó urnak, de azt még ajándokozza is, valamint ellenben tapasztalhatni azt is, hogy a vele roszul bánót gyakran megboszulja.

Igen érti a nép, hogy nem lehet mindenki ur; de érzi azt is, hogy a szegényt megvetni és gorombasággal illetni senkinek oka, joga nincs. Nem oknélkül voltak tiszteletben a bölcs rómaiaknál a saturnaliák, valamint a görögöknél a sok népmulatságok; de nagyon szép bélyegvonal a spanyol fő rendnél is az, hogy ott a cseléd, dolgát végezvén, az urakkal szabadon társalkodik.

X.

Falusi faépületek és azok sürüsége.

Tudván azt, hogy minden a mi a földmüvelő népet szegényíti, az egyszersmind az egész mezei szorgalmat gátolja; tehát kétségkivül gazdasági szorgalmunk' hátramaradásának okai közé tartozik az is, hogy földmüvelőink' épületei felette roszak és ugy össze vagynak tömve, mintha nálunk a föld olly szük és drága volna mint Londonban.

Sok drága időt és erőt megemészt az nálunk, hogy nem csak a parasztoknak, de a kisebb uraknak is épületi olly romlékonyok, hogy azokat szünet nélkül tatarozni s ujra meg ujra építeni kell, a mi mindenkor a gazdaság' nagy hátramaradásával szokott történni, annyival is inkább, mivel a gazda nem pénzzel, hanem maga erejével kénytelen építeni.

De azon kivül sok veszélynek és inségnek oka az is, hogy az épületek' sürüsége miatt sok falu porrá égvén, a közjó' nagy kárával számtalan javak füstbe mennek, számtalan jó gazda utolsó szegénységre jut; mert még az a rosz szokás is többnyire megvan a falukon, hogy minden takarmány és marha, házak' tövében tartatik, melly szerint tűz esetében a gazdának csak rajtavalója marad.

Egész szivből kell tehát ohajtani, hogy e részben is valamelly bölcs törvény segéljen a népen; mert bizony számtalan nyomorúságot okozó fonákság, az embereket ugy összebujatni, kivált olly országban, hol a földnek nagyobb része munkálatlan hever, hogy évenként ezer meg ezer polgár' vagyona szerencséje tűz' martaléka legyen. A bölcs görögöknél még a méhházakra is ügyelt a törvény, s meg volt határozva, hogy egyik méhház a másikhoz három száz ölnél közelebb ne legyen. Hát nálunk nem volna-e méltóbb ok legalább a házakra ügyelni s azoknak illendő tért rendelni? s ha a milliókat elseprő tüzi veszedelmeket el tudnók is feledni, nem elegendő ok-e csak az is, hogy számtalan helyen az embereknek még kis kertjük sincs, ugy hogy nem csak a parasztok, de sok helyen még a magyar szent korona' tagjai sem tudnak fokhagymát termeszteni?

A mi pedig a falusi épületek' romlékonyságát illeti, mivel az leginkább onnat van, hogy magyarok között az építeni akaró, pénzen sem kapván építő mesterembert, csak maga kénytelen utva futva, és ugy a mint tud, holmit összeaklálni; tehát felette hasznos volna a székelynek azon bölcs szokását, melly szerint ott a gazda, ha építeni akar, vendégséget ád a helybeli gazdáknak, s az egész község egyesült erővel, egyszerre felépíti annak házát, a magyarok között is törvény által divatba hozni.

Melly jó szokást, ugy hiszem, még jóltévőbbé lehetne intézni olly formán, ha az építő, a vendégség helyett a község' munkájának árát a falu' közpénzéhez adná, vagy ha le nem fizethetné, arrol annak kamatolna. Mert igy nem csak az építők' gazdaságai sokat nyernének; de idővel a falusi köztárok is ugy megnőnének, hogy azokkal a község több esetben nagyot segíthetne magán, s haszon volna csak az is,

hogy igy a nép, összetartásra s egymásnak gyámolására szoknék [1]).

Igy az épületek' romlékonyságára nézve; miért nem lehetne azt törvénynyé tenni, hogy minden ezután épülendő falubeli házak, kőből vagy mórbol és cserépfedélre legyenek? Mert ha ezt a szegény svábok a legmeddőbb helyeken is megtudják tenni, miért nem a gazdagabb földön lakó magyar? De mivel a nép annyira függ szokásaitol, hogy az, ha magára hagyatik, örökre csak az marad a mi volt; tehát szükség azt e részben is a maga javára szorítani és segíteni, olly formán, hogy minden falunak kötelessége legyen esztendőként az üresebb tavaszi időben nehány napon bizonyos számu téglát, válogot és cserépsindelt közerővel vetni, s az ifjak' nagyobb részét az építéshez kivántató mesterségekre nagyában megtanítatni, kik aztán a törvényhatóságok által meghatározott forma és ár szerint épitenék a paraszt házakat. Mellyekre nézve csak azt jegyzem meg, hogy a kéményes konyhákat koránt sem kell szaporítani, mert a tapasztalás mutatja, hogy a füstös avagy kéménytelen konyhák által igen ritkán történik tüzi veszedelem, a kéményesek által pedig nagyon is gyakran. — De nagyon hasznosak a füstös konyhák annyibol is, mert azokbol a füst megjárván a háztető' minden fáját, azokat majd romolhatatlanokká erősíti, a hélat [2]) legjobb hus-, hal- és sajtfüstölővé teszi. — S azonkivül a meleg füstös konyha igen egészséges téli szobául is szolgál.

---

[1]) 1841b. jul. 16d. valék jelen, Kézdi szentléleken egy arató estélyen, mellyet az oláh után a székely is kaláká-nak hí. Székely pogácsa, fenyővíz és pálinka s táncz, volt a munkadij, mellyet a gazda adott. S az igy együtt tartók sorra szokták végezni egymás aratását. *D. G.*

[2]) *Hél* van valósággal Berzsenyi saját kezével, *héj* helyett; a mi, Erdélyben: hiú. Somogyban tehát ház héj, *l* és *j* közötti betűcserével mondatik, mint Nógrádban emelet helyett: emejet.
Szerkesztő.

XI.

Czéltalan szőlőszaporítás.

Minden körülményeink szerint a nagyobb szőlőgazdaság, csak ott lehet nálunk illendő haszonnal járó, hol tartásra és eladásra való jó bor terem és a gazdaság' fontosabb ágai elegendő munkát és élelmet nem adhatnak. Hol ellenben vagy elíg, vagy felesleg is van mező a néperőhez képest, ott minden nagyobb bortermesztés több tekintetben felette káros, mind magára a bortermesztőre nézve, ki a gazdaság' ezen legcsalókább s legfőbb munkát emésztő ága miatt annak szükségesb és hasznosb ágait illendő szorgalommal nem üzheti; mind azon jobb bort termő tájakra nézve, hol leginkább csak szőlőgazdaságbol élhetnek az emberek, kiknek borait ócsítja [1]), s az által a szorgalmat ott is csüggeszti.

Igy foly pedig nálunk felette sok helyen a szőlőgazdaság, népünk' és mezei szorgalmunk' nagy kárával. Számtalan buzaföldet csigertermésre bitanglunk még ott is, hol a néperő nem a mezei fentebb szorgalomra, de még a magyar félnomadságra sem elegendő.

Melly czéltalanságot annyival inkább is kártékonynak kell mondanunk, minthogy silány borkereskedésünk miatt, vagy örökre föld alatt kell borainkat hevertetnünk, vagy jobbágyainkkal ócsón megitatnunk. A mi sokak előtt sok hasznot látszik ugyan hajtani; de én ugy hiszem, az illy hasznocska még koránt sem elegendő kárpótlása annak, hogy a korhelységre egyébiránt is igen hajlandó nép, a bortermesztés által, még korhelyebbé lesz, a legszorgosabb időben is szőlőjében pepecsel és iszik, a mezőt pedig vagy béresre vagy Istenre bizza.

---

[1]) Volt irva *oltsitja*, de a gyök nem: olt vagy olts, hanem csak *ó*. Ehhez megyen a kicsinyitő *cs* rag, s lesz ó-bol ócs, *ka* és *u* raggal meg, ócs-ka, ócs-u, a mi egy, ócsó-val. *Szerkesztő.*

De mivel a szőlő honunk' áldott földének egyik legnemesebb terménye, illik hogy olly módrol gondolkodjunk, melly szerint azt mezei gazdaságunk' kára nélkül is bőven termeszthessük. Illy mód pedig az olaszországi lugasozat, mellynek egész munkája tavasz' elején végződvén, a mezei gazdaság' fontosabb ágaival legkevesebb ellenkezetbe nem jő, holott annak egész munkája csak abban áll, hogy az élőfára felfutott szőlőtőkének hibás vagy szükségtelen vesszejit tavasszal leszedjük, a leghosszabbakat pedig egyik élőfárol a másikra eregetjük, vagy a két fárol össze érő vesszőket a két fa között összekőtjük, melly munkákat nem csak tavasszal, de ősszel és télen is egyiránt lehet tenni, s mondhatom, hogy én lugasaimat néha meg sem metszem, mégis mindig nagy bőséggel teremnek, ugy hogy a gazdaság' minden terményei között legbizonyosb és legnagyobb termékenységet tapasztalok az élőfára futott szőlőben.

Ugyan azért mind azon laposabb helyeken, hol nemes bor nem terem és a mező is elég dolgot ád a népnek, semmi jobbat az olaszországi lugasozatnál gondolni nem lehet, vagy igazabban szólván, még ott sem, hol a mező szük, mert épen ott nagy haszon az, hogy a lugasok mellett minden egyéb hasznát is vehetjük a földnek.

Azon ellenvetés, hogy a lugas nem ád olly jó bort, mint a törpe tőke, csak jobb szőlőhegyeinkre nézve nyomhat valamit; de az olly helyeken, hol különben sem terem becses bor, s hol a szőlő többnyire vagy dér által vesz el, vagy éretlen elrohad, még bort is gyakran jobbat ád a lugas, mellynek sem eső sem dér nem ártván, azon egész késő fagyig érhetik a szőlő, a nélkül, hogy azt a rohadástol félteni kellene.

A mi a lugasok' elfagyását illeti, még az 1829-dik esztendő' példátlan telében is csak kerti lugasaim fagytak el, a hegyiek ellenben épen maradtak. De az illy elfagyást is hamar helyre hozza a jő tőke; mert már azon esztendőn ismét felfut az uj sarjadék a fára, következő esztendőn pedig bőven terem is. Nem látok tehát semmi okot, hogy az olaszoknak ezen nagy hasznu és földszebbítő szorgalmát honunkban divatba ne hozzuk; sőt ha meggondolom, hogy olaszországban egy körüllugasozatt hold föld, a gabna- vagy szénatermésen kivül, csak bort ötven akót ád, és azon kivül ád még egyéb gyümölcsöt és tüzrevaló rézsőt is; ugy hiszem alig tudnánk mezei szorgalmunkon szebb és hasznosabb mozditást tenni, mintha honunk' perkelt pusztájit illy szőlőkoszorukkal felékesítenők.

XII.

Vásárok s egyéb henyenapok.

Gondot adna akármelly calculistának, csak nagyában is, kiszámolni: mennyi temerdek néperőt emésztenek meg nálunk, csak magok a mi számtalan vásáraink? Én legalább azt hiszem, hogy ennyi erővel évenként megszabályozhatnók minden tavainkat, folyóinkat, s azon kivül minden paraszt kalibát cserép alá vehetnénk.

És vajjon mit használnak a népnek ezen számtalan vásárok? Én ugy hiszem semmit, sőt igen ártanak, mert a marhát nyilván ócsóítják s azon kivül számtalan roszra nyujtanak alkalmat; s ha meggondolom, hogy Slavoniában nem csak ugy mint nálunk egy-két nap tartatnak a vásárok, hanem három s négy hétig; s meggondolom rácz és oláh népeink' egymást érő henyenapjait, s hogy egy földmüvelő népnél gyakran egy-két naptol függ az egész esztendő szerencséje, megvallom igen hajlandó vagyok az illy napokat népünk' szegénységének fő okai közé számlálni.

Igaz ugyan, hogy a kereskedőknek hasznos az, mikor gyakran több ezer marha között fitymálódhatnak, valamint a nép is

ócsóbban kap holmit vásárokon; de egy kis hasznocska a nagy kár mellett, vajjon haszon-e? Somogyban egész télen alig van valamirevaló vásár és épen akkor megy ott legjobban a marha eladás; mikor ellenben a vásárok előjőnek, szeszereg a gőbölős. Attila reá parancsolt a hódolt görögökre, hogy a magyarok' kedvéért vásárokat tartsanak; de hogy a magyarokra parancsolt volna vásárokat tartani a görögök' kedvéért, arra nem gondolnám, hogy adatink volnának.

A mi azt illeti, hogy az illy napok' mulatságait némellyek igen hasznos béfolyásuaknak tartják a nép' csinosodására nézve, tagadni nem lehet, hogy van igazság a dologban; mert az illy összesereglésekben csakugyan sokat hall, lát és tanul egymástol a nép, s kérdést nem szenved, hogy illy tekintetbén nagyon fontosak és szükségesek a népmulatságok; de mind e mellett mégis csak azt kell mondanom, hogy népmulatságokat nem afrikai karavánoktol, hanem a bölcs görögöktöl kellene tanulnunk.

XIII.

Hiányos népszerközet [1].

A mezei szorgalomnak és népboldogságnak emez előszámlált és még sok elő nem számlált akadályai között, egyik legbelsőbb, legágazatosb veszély az, hogy a nép igen megoszlik, magát és erejét nem egyesíti, hanem inkább minden ember különvál, mindenik magára hagyatik, s mindenik a maga gyarló esze, vagy többnyire esztelensége szerint üti véti az emberiség' legfontosabb és legnehezebb mesterséget — a mezei gazdaságot.

Pedig én azt hiszem, s teljes megfontolás után hiszem, hogy mind a mezei szorgalmat, mind az egész népboldogságot csak ugy lehetne legfőbb tetőre emelni, ha a mezei gazdaságot nem egyes gyarló emberek, hanem olly népegyesületek folytatnák, mellyekben mindenkor megvolna minden, a mi a mezei szorgalom' legfőbb czélaihoz megkivántatik.

Mert a mezei gazdaság annyi számtalan nehézséggel és viszontagsággal jár, annyi észt, pénzt, szorgalmat, tapasztalást, erőt és tudalmat kiván, hogy azt egyes emberek soha jól nem folytathatják vagy legalább ugy nem, hogy annak igen szövenyes óramüve tartósan jól menjen, s egyedül ugy mehet az tartósan jól, ha azt olly egyesület intézi, mellyben mindenkor egyiránt egyesülve vagynak mind azon erők, mellyek minden nehézség' és viszontagság' meggyőzésére s a szorgalom' minden czéljaira megkivántatnak; az illy erők' egyesülését pedig nem egyes emberben, hanem csak több ember' szövetségében lehet képzelnünk.

A mi népegyesületeink avagy faluink, csak olly hiányos szerközetüek, hogy azokban a kunyhók igenis össze vagynak ugyan tömve; de az emberek, megoszlott érdekeik miatt, mégis nagyon távul vagynak egymástol, s többnyire a legközelebbi szomszédok leggyakoribb ellenségek, kik a helyett, hogy egymásnak segédtársai volnának, inkább egymást rongálják s ritka szerencse, ha nem egy falu' lakosai között, de ha csak egy kunyhó' nyomorékai között is van valami kis egyetértés.

Az illy oszlott érdekü társaság nem egyéb mint az egymással ellenkező érdekek' örökös harcza, ugy hogy itt gyakran több vesződsége van a gazdának embertársaival, mint a gazdasággal. Jobb az illy czéltalan szerközetnél az, midőn a mezei gazda' birtoka egészen elkülönítve van egyebekétől; mert igy legalább szorgalma nagyot könnyebbülvén, sokkal virágzóbb lehet egész gazdasága, mint egy rendetlen tömegben.

[1]) *Szerközni* és *szerkőzni* dunai szólás mint: férkőzni, vetkőzni, mérkőzni, kendőzni stb., melly szólás minden bizonnyal jobb mint a monotoniás, szerkezni vagy épen szerkeszni. *Berzsenyi.*

De még ezen jobb rendszert sem tekinthetem ugy, mint legfőbb mezei ideált, vagy legalább számtalan feltétel nélkül épen nem. Mert ámbár az illy magányos és takaros gazdaság nagy könnyebbséggel jár; de mégis az illy gazdaság' egész szerencséje is, csak egyes emberek' gyarlóságaitol függvén, természet szerint igen gyarló, igen mulékony és változékony alapon áll.

Hányadik az olly boldog gazda, kinél minden megvan, a mi egy főbb tökélyü szorgalomhoz megkivántatik? S ha találkozik néha illy gazda, melly rövid az ő gazdaságának virágkora, s mennyi viszontagság alá van vetve? — Mig fiatal a gazda, hibázik az ész, mihelyt pedig öregszik, hibazik az erő, s a mi ezek között van, melly felette csekély! De ez még csak egyik oldala a számtalan oldalu dolognak: holott a gazdaság' szerencséje nem kevesebbé függ a gazda' számtalan körülményeitől, mint magától a gazdátol. Mert hányszor látjuk azt, hogy a legjobb gazdát, melly hamar elrontja egy hitvány feleség, egy otromba fiu, dög, tűz, viz, zsivány stb.

Ha pedig illy gyarló lábon áll még a legjobb gazda' szerencséje is, mit várjunk azon nyomorult millióktol, kiken nincs is mit rontani? Illy nyomorék pedig a népnek sokkal nagyobb része, ugy hogy ha végig tekintünk egy falun, csak azt látjuk, hogy egyik házban a gazda, másikban az aszszony, harmadikban pedig mindenik hibás; a negyedikben van ökör, de nincsen szántó; az ötödikben van szántó, de nincs ökör; a hatodikban pedig van ugyan mind ökör mind szántó, de még sincs kenyér, mert más számtalan féle hija.

Igy majd minden háznak van valami bel- vagy külférge, melly azt teszi, hogy annyi millio földmüvelő között alig látunk ollyakat, kik valami szerencsés környezetek által, a szegénységből kivergődnek; ollyakat ellenben, kik minden hiv izzadásaik mellett is, inkább elszegényednek, s ha megvénülnek, vagy kódus botra jutnak, vagy durva gyerekeik' kinzott zsellléreivé nyomorodnak, fájdalom, nem keveset láthatunk!

Hogy pedig a földmüvelő nép' szegénységének fő okait leginkább a mondottakban kell keresnünk, mutatják számtalan szegény nemeseink, kik ámbár a civilizált világnak legszabadabb emberei, mégis szintolly szegények, valamint a parasztok. — Ugyan azért mind ezek szerint is, ujra csak azt kell hinnem és mondanom, hogy a mezei szorgalmat és népboldogságot, egyedül az által lehetne legfőbb tökélyre juttatni, ha a földmüvelő népet valami czelirányosb egyesületekbe szerköztetnők.

Egyesülhetne némüleg az egész nemzeti erő, nemzeti bank s egyéb szorgalmi egyesületek által, mellyeknek már elég példáit látjuk más bölcs nemzeteknél. Csak a kis Würtembergben azok, kik a banktol felvett pénzre százátol öt kamatot fizetnek, egyszersmind lehajtják száz esztendőre a tőkét is; mert a bank csak négyet számlál magának száztol, s igy az ötödik lefizeti az egész tőkepénzt száz esztendőre.

Melly nagy áldás volna illy jóltevő intézet gyámoltalan nemzetünknek, s melly természetes gyógyszere a köztünk fertelmeskedő uzsoráknak s más számtalan magyar nyavalának, tudják mind azok, kik nemzetünk' sorsárol gondolkodni szoktak.

Egyesülhetne pedig továbbá a jobbágyság és szegény nemesség különféle tágabb és szorosabb szerközetekben p. o. tágabb egyesületi szerközet lenne az: midőn minden falu többféle összeadásbol és közre tett munkákbol olly olly köz gabna- vagy pénztárt állítana, mellyből a szükségben lévőket, illendő kamat mellett segítené s az egész tárt ugy használná, hogy az időről időre mindenkor gyarapodnék; melly szerint az illy köztár idővel annyira nevelkedhetnék, hogy az által a nép örökre biztosítva és mentve lenne sok eddigi inségeitől.

Szorosabb népegyesület lenne az: midőn a nép annyira egyesülne, hogy az egész gazdaságot, a vének' kormánya alatt, egye-

sült erővel folytatná, mellynek minden jövedelmeiből minden ember, a maga közre adott pénze vagy munkája szerint, venné ki részét.

Legszorosabb és legjobb egyesület lenne pedig az: midőn a nép nem csak az egész gazdaságot köz erővel űzné, de még konyhát és asztalt is közöset tartana. s az által magából egy nagy háznépet formálna. Az illy egyesület nem csak ezt nyerné, hogy minden költsége képzelhetetlenül megkevesednék; nem csak azt, hogy igy majd minden asszonyt munkára fordíthatna s az által az egész néperőt megkettőztetné; de nyerné még azt is, hogy igy az öregek' figyelme alatt folyó nyájas életből olly patriachalis világ fejlődnék, mellynél szebbet és jobbat képzelni nem lehet.

Hogy pedig az illy egyesület mind valósítható mind pedig igen jóltevő, látjuk tapasztalásbol is. A tót parasztok között gyakran látunk olly háznépeket, mellyekben önként nagy számu rokonság egyesülve él [1]), és az illy egyesületek' gazdasága sokkal virágzóbb, mint az olly kunyhóké, mellyekben egy-két ember kinlódik és tehetetlenkedik.

Amerika' felfedezésekor, azok találtattak ott legcivilizáltabb népeknek, mellyek egyesületekben éltek s közerővel munkálták a földet; s a legujabb utazók csudálva láták az ujzeelandi nagy 'csinosságu földmüvelést, hol a nép hasonlóképen egyesülve él s köz erővel müveli a földet.

Somogyban több példát is hallottam arra, hogy a szegény helységek nem tudván magoknak szentegyházat építeni, felvállalták valamelly uraság' aratását, s néhány nap alatt egyesült erővel annyit arattak, hogy az egyesült aratórészből igazán szentegyházat építettek.

Végtelen lenne a nép' ereje, ha az egyítve s mindenkor czélszerint használtatnék és végtelen annak következménye mind gazdasági mind erkölcsi tekintetben.

Az emberek különválva s magokra hagyatva, majd leggyámoltalanabb állatjai a természetnek; egyesülve pedig urai a földnek. Vadság szaggatta és reggette [1]) külön az embereket, s a miveltségnek legfőbb czéla: azok egyesítése.

---

[1]) Több illyen háznál én a Mátrában a palócz-magyar nép között fordultam meg 1842. nyárhó- és nyárútóban. *Szerkesztő.*

[1]) Igen jól olvashatólag áll ezen: *reggette* szó Berzsenyi kéziratában s igy, somogyi szó lehet. Én soha nem hallám, s Molnár Albert, Sándor István szósorában nincs, a Tájszótárban sincs. Értelme látszik: rekesztette, de a szó fennléte azért érdekes, mert *reg*, *reggel* mittevőségére visz. Mivel a szerint *reg* annyi volna mint az éj be*rek*-esztése vagy az éj és nap közötti *rek*esz, avagy véve a gyököt: rek = reg, minthogy *g* és *k* között betűcserénket e szavak is mutatják: ak-aszt, agg-aszt, aggat, ig-tat, ik-tat, kór-nyadoz, gornyadoz; kunyhó, gunyhó; szak, szag, mert a szag, adójának szak-a, attol mintegy elszak-ad; szakgat, szaggat. Sőt *gazdag* szó is az 1437—1441 közötti bécsi codexünkben: kaszdag, s igy jő elé még 1500ban és 1600ban is. Molnár Albertnél van: kazdag, melly ennek valóságos *kasz* gyökét mutatja, ebből pedig kasz-a, kasz-al vagy kaz-al, kász-on, kászon-ár = kasznár, kászu' származását, látjuk. Sőt a *gaz*-t is Gyergyó székben kacznak hallottam, olly értelemmel a mi, kasz-t teszen. Kasz annyi mint szaggatott rész, többféle, izék, sok minden kis apróság, miket *sz* betű csak többít midőn a ka rag mellé szesszen; ka pedig vagy a hangrendhez képest: ke, nem épen apróz-e? Már igy, *kaszdag* hát az, kinél halommal a sok mindenféle, mert *ag* ragozat jelent *körzetet*. S ím a koszoru is e *kasz*-bol fejlik elé, mint szegdelt kis ágacskákbol font ékesség. A ki *kosz*-bol akarja, tartsa meg magának.

Szerkesztő.

SZERKESZTŐ' JEGYZETEI

BERZSENYI FOLYÓBESZÉIHEZ.

KRITIKAI LEVELEK.

Nem tevé ki Berzsenyi, kinek szánva irta átaljában e leveleit, de némelly pontjait látom ellenem irányzá. Illyen, ha mondjuk-e? ezután művészség vagy művészet.

Engem „művész*ség*" ajánlására inditott a már meglévő, és pedig hasonlóan személynévnél is felvett: *kert-ész*-ség, *mes-ter*-ség, *vit-ez*- vagy *vit-éz*-ség, *magyar*-ság (a szólamra s nem a népre nemzetre nézve); *banya*-ság, *ember*-ség, *eretnek*-ség, *férfi*-ség, *ur*-ság (miből u és o közötti, valamint s és sz közötti betűcserével lett: ország), *aszony*-ság; *bába*-ság, *gyilkos*-ság, *kasznár*-ság, *tiszttartó*-ság, *hadnagy*-ság, *kapitány*-ság, *vezér*-ség, *fejedelem*-ség, *király*-ság stb.

S teszi ezeknél e *ság*, *ség* rag elvont eszméjét, kimutatott körét, kiszéledtségét mivoltát azon tárgynak lényiségnek mellyben forgolódik a műv-ész, kert-ész, mester, vitez stb. Vehetők pedig igen is, mind személyek öszletéül, mind elvont eszméül.

De mit teszen maga e *ság*, *ség* rag, azaz miként értelmezhetjük jelentőségét? Ság hegye Vasban Kemenes alatt, egy terjedelmes kerületü, magasan felgömbölyödött hegység, mellynek teteje lecsapott; Karancs Ság Nógrádban Karancs hegye *területénél* fekvő falu, annak mintegy hát *terjedtségéhez* tartozó, szentegyháza pedig meredek hegyen áll; Rét Ság, megint Nógrádban Naszál hegység körében, Ipoly Ság, Honthan egy magasabb hegyekből kihoszuló orom alatti *területen* lévő mezőváros. Tápjó Ság Pest vármegyében hasonlóan egy meredek hegy halom tövénél áll *területen*. Van Ság nevü hely még, Fejér, Győr, Nyitra, Szala, Veszprim, Sopron, Temes vmegyében, vagyon Ságvár, Somogyban, Ság-od Szalában. Nem ismerem ezek fektét, de az emlitett négyé, hasonlóan, emelkedett, kihosszúlt, feltünő helyzetre mutatna. *Seg*esvár pedig Erdélyben fekszik egy külön álló meredek bérczoldalán, melly mintegy neki segül vagy seggül; *Seg*esdvár, van Somogyban. Meghuzástalanná *ség* úgy lön, miként *ek* és *ék* rag mindegy, *rejt*-ek és *rejt*-ék; *der*-ek és *der*-ék szóban, s a mai; vit-éz, az 1466beli tatrosi másolatban: vit-ez. Most, miképen találhatnók-e *ság*, *ség*-nek kiterülő, nagyitó, értelmét egyéb szavainkban?

1. Névhez ragitva ezekben: *a*) barom-ság, dajkaság, disznóság, falnság [1]), gyanuság, inség, kutyaság, majorság, napság, népség, nyirség, szamárság, társ-a-ság, térség, őrség, mindeniknek indulatát, körét, *kiterjedését* neveli s eszmévé határozza.

b) Horvátság, Katonaság, Magyarság, Németség, Oláhság, Papság, Ráczság, Szászság, Székelység, Tótság szavakban egyről az egésznek összetartozóságára szélesül. Igy mutat „erdőség, hanság, rétség", kerek*ség*et, hosszanta*ság*ot, téres*ség*et. S *Katonaság* és *Papság* intené ezen rovat alá a Berzsenyi által felhozott, Vadászság, Művészség, Halászság, Madarászság-ot, mint sok vadász, művész, halász, madarász együletét, azonban feledé, hogy egyszersmind elvont eszme is, majd meg különtisztségü czim is *a papság*, *a katonaság* stb., minél fogva, lehet a művészség, a költérség, szinészség is, *ars*', *Kunst*' eszmei nevezete. S miért ne, ámbár két értelmüség szár-

---

[1]) Több, ö-szetartozó falut mond a székely, *faluságnak*. T. Györffy János és Lajos, csiki derék tanult papok, küldének ki hozzám 1811b. Csikszeredárol, Bátori Kristófhoz intézett egy iromány, melly negyedfel megyének Moldováig nyuló kaszalói szabályzásárol van, s ezen negyedfél megyei közbirtokosság átalános neve itt: faluság. — Emlitett két buzgó hazafinak ezennel is köszönöm, Csikban jártamkor 1811b. hozzám bizonyitott szivességét.

mazhat, de hiszen ahhoz elég példa épen nyelvünkből nőtt ki, azt mondhatnók szerencsére néhol, mert a vidor elme legszeszélyesebb játékait csattanthatja el azokon.

Összegyül az egész czéh asztalos-ság s asztalozás közben az asztalosságrol mint mesterségéről beszél; a' kalapos-ság öszlete vitálkodik a süvegességgel, hogy a kalaposság Párisban már müvészség lett, bagoly süveget késziteni pedig, csak kézimesterség.

2. Millyenség szóhoz véve, van: legénység, fiatalság, ifjúság, lovasság, gyalogság. Itt a sok legény, sok lovas, sok gyalog kiterjedett nagy számát is veszi együvé, de képezi mindenike eszméjét is. Számtalanság, merészség, nagyság, kicsinység, szépség, szentség stb. szavakban pedig a millyenséget elvont névvé tévén, mindeniknek értelmét neveli szélesiti.

Igy alakit tovább a e rag, eszmét és egyéni öszletet is:

3. Igékhez téve, eszméül van: agg-ság, bir-ság, dul-ság, hazud-ság, költ-ség, tehet-ség, vét-ség. Személyek öszleteül is: követ-ség.

4. Számhoz: egy-ség, két-ség, eszmei: háromság, a Sz. Háromság-ban, öszlet is.

5. Részesülő jelen idejéhez: szabó-ság, csapó-ság, öszlet és eszme. Alávalóság, csak eszme.

6. Részesülő mult idejéhez eszméül van: feslett-ség, olvasott-ság, vásott-ság, veszett-ség. Eszme és öszlet: küldöttség, választottság. (Választmány pedig csak eszme, mint: küldemény, s azért nem jó, választottság' egyéneinek öszlete helyett.)

7. Igehatározóhoz: alatt-ság, az alatt járó vastag hajóskötel, látható tárgy neve. Fel-ség, fenn-ség személy s eszme. Vagy *n* és *t* közötti betücserével néhol: fentség, csak eszme.

S igy látván a kétféleség alakulását, elfogadhatóul marad: művészség, szinészség, fűvészség, szobrászság, csillagászság, tengerészség, költérség, zengérség; azonban választható: müvészet, szinészet, füvészet, szobrászat, csillagászat, tengerészet (költélyzet, zengélyzet) is, nyilásán a: vadászat, halászat, madarászat és foglyászat s agarászat, meg nyulászat, szavaknak, mik mind a cselek*vést* kijelelő: vadász-ás, halász-ás, madarasz-ás, foglyász-ás, agarász-ás, nyulász-ás cselekede*tét* határozzák el. — Minél fogva miért ne mondhatnók nyelvünk folyvást alkothatásának ösi tulajdon szellemében: legyen ezután ez ige is; müvészek, müvészesz, müvész; szinészek, szinészesz, szinész; füvészek, füvészesz, füvész; szobrászok, tengerészek, csillagászok stb., — mert: mű, szin, fü, szobor, tenger, csillag épen olly látható tárgy, minő: vad, hal, madar, fogoly, agár, nyul, s *ász*, *ész* rag ezeknél úgy fejez ki velük bánót, gondjait körülöttük forgatót, miként amazoknál fog ollyant jelenteni. A müvész*ked*és, füvész*ked*és akkor azon apróbbra vett babráló eről*köd*ésnek festi eszméjét, mellyet már az ipar*kod*ás, csufol*kod*ás, lovász*kod*ás által értünk.

Választható: müvészet stb. azért is, mert *z* és *sz* között ugy áll elé benne a betücsere miként: vad-az-at, halaz-at-*nál* stb. Ugyan is, a ki vadász, halász, az az vadat, halat fog, az: vadaz, halaz, a müvész, szinész, tengerész, pedig müvez, szin-ez, tenger-ez stb. Mert hogy e szavaknál *az*, *ez*, miveletrag változott *sz*-é, mutathatja: *ravasz*, *tavasz*, melly két szó eredetiképen r o v a z, t o v a z, s ugy igegyök és egyszersmind név, mint: halmoz = halmaz. R o v a z gyöke: ró, rov, *o* és *a* közötti betücserével rav; ró-bol van ró-ka, az az: kicsi alattomos megrovó, hol kap, csipegő kis ártatlan csirkét, s ha arrol csak kis gyerek akarná elugratni annak kacsóján szegenynek jót ró, de megrója ha szerét ejti a vadászét a vadazóét is, tehát: rov-az vagy rav-az. A tatrosi 1466beli másolatban épen a róka *vulpis* vagyon ravasznak igy forditva: rauazoknak likok vagyon, *vulpes foveas habent*; a ravaznak, *vulpi illi.* L. 150 és 162 lap a R.m. nyelvemlékek III. kötetében. T o v a z gyöke pedig *to*, honnan *tova* (ide s tova) jő, s valamint ezen igehatározóinkbol: éjjel, kétszer, ötször, már ránk szállott: éjjel-*ez*, kétszer-*ez*, ötször-*öz;* az ujabb kor meg, *ide*, *tul* határozók után most: idé-*z*, túl-*oz*; úgy lön még hajdan-hajdan t o v a határozóbol: tova-z, betücserékkel, tovaz, tavasz; mert az általa kijegyzett évszak jeget havat el-t o v a-z, vetést virágot és minden termendőt ki t o v a-z, kikeltében elől, előbbre, nőttében *tová-bb* s földszinétöl fel jó *tova* hajt. Segiti ennek értelmezését: té-továz, tétováz-ik szavunk is.

Z és *sz* közötti betüeserével látszik term*őzet*-ből nem különben, term*észet* [1]), melly egyedüi álltában is felszabaditóul vételék azon hittel, mintha ter*em* igéből jöne, arra, hogy: *épit* ige meg épi*tészt* és épité*szet*et fiazzon. Ter*em* azonban mint *ik*-es ige marada fenn Csik és Gyergyó Székelyei szájában, kik között még az ösileg szóló magyar ter*mik*, s azon észrevételt gerjesztheti ez, hogy, vagy-*on*, lesz-*en*, s a béesi codexben lévő: feksz-*en*, alu-sz-*on*, továbbá: megy-*en*, tör-t-*én*, szerint lehete ter-ből: ter-ek, ter-sz, ter-*en* [2]), s *m* és *n* közötti betüeserével lön: ter-em, mi tahát *em* névraggal csak a terjedelmes szobát jelentő *terem*-nél van igazi helyén. *Természek*, *természesz*, *termész* igét e szerint csak azért alkotni, hogy termész*és*, ebből meg termész*et* jöhessen elé, először okszerütlen volna, másodszor nem kell, mert term*őzés*, term*őzet* épen ollyan alaku, minő: es-ő-z-és, esőz-et; fert-őz-és, fertőz-et; irt-óz-ás, irtóz-at. Előttem legalább, midőn a *teren-ő*-ből lehetett *termő* szót, *termőtlen* alkalmazásával is igy hallottam egy átaljában nem igen termő gyümölcsfáról Hevesnek tarnai járásában: hm, ez a fa, tudja Isten csak *termőtlen*, nagyon tisztán látszik, a hasonlóan fennforgó *esőtlen* által, hogy ezen szavak egészen egy bokrozatéi. *Ő* hangzónak *é*-re változása csak ollyan, millyen: tizenkett*ő*dik helyett a hallható: kett*é*dik stb.

Épitezet is tahát azért szólamszabályosabb mintsem: épitészet, mert a hogy' különben is fennforog az: épitkezik, ugy lehet ragozva: epit-*ez*, ebből pedig: épit*ez*és, épit*ez*et.

---

[1]) Igy mondunk *ke*sztyü-t *kesz*kenőt; pedig ugy-e? *Kez*-tyü, *kez*-kenő, az igazi. *Kesz*-ül is annyi, mint *kez*-ül, azaz: *kez* vagy meghuzva *kéz* által leszen. Cső-*sz* az, a ki cső-vel bánik, cső-*z*.

[2]) Ter-el-ek, ter-elsz, ter-*el* pedig ma is megvan, s ter-*el* is változhatott *l* és *n* közötti illyen betücserével: ta*l*-ál = ta*n*-ál; ka*l*án = ka*n*al, tere*n*-ne; valamint Esztergom vmegyeben Bajnán, és Nyitrában, Tardoskeden vetve*l* van a búza összel, a mi annyi, mint: vetvé*n*. S *n* és *m* közötti betücserére hasonság a Nicolausbol lett *M*iklós; Vas vármegyében meg Niczk falunak másként *M*iczk a neve. — *Ter* gyökből van a paló̈cznál *ter-eny*, s a nógrádi *Ter-enye* falunév; *teny*-böl dunántul s Erdélyben és másutt a *teny-er*, s ez is ollyan jó, mint a palócz *ter-eny*, mert *teny*-észet is van. Melly *tenyészet* szó hasonlóan tekintetbe veendő *természet*-nél.

De, tégedet: *költ-ész*' bérmálata! kitagad ezen *z*, *sz* betüatyafiság is rokon véréből, mert *költ-ez* testvért nem ismer, hanem mivel te, költ-*őz* és költ-*őz-ik* ragozattal már költözés eszméjét ragasztod magadra, nem ártana csak vissza költöznöd.

A 138-*dik laphoz*.

Nem tudom, kinek azon ajánlatával, hogy *pectus* és *qui*, *quae*, *quod* egyiránt legyen *melly*, nincs ott megelégedve Berzsenyi. Előttem *pectus*, mel, mert *l* betü, *me* szómaghoz úgy ragad, miként sorban e többihez:

E után lett: e-l, ebből: el-ő, el-ső. Későbben: *él*, *virit* — a ki el-ő jött az: él, éled. Az *él acumen* is, elő, elő-l van. Kettőzött *l*, teszen ellő-t, noha *ellés* hasonlóan elő-ből van.

Be, be-l, bel-ső, *l* és *n* közötti betüeserével benső. Kellene hát csak bel-ebb, nem bel-j-ebb. Aztán lett: bé-l, mert bel-öl van; bél-eg, melly bel-é süttetik. *L* és *ly* vagy *j* közötti betüeserével: bély-eg.

Cse, cse-l, csel-éd, azon egy ház népe, melly annak feje rendelése szerint csel-ek-szik. Csel = fogás, mert a csel-ek-ed-ethez bizonyos fogás kell. Csélcsap, a ki cselekedésében csellel ide s tova csap.

Cze, czé-l? Csel-ekedet kitüzött pontja.

De, de-l, s eredetileg igy és nem *dél*, mert van: del-el; a nyaral-t pedig 1841b. egy moldovai magyar, előttem nyáral-nak mondá, s helyesen mert a gyök: nyár.

Fe, fe-l, *supra*, mert fe, *superior* vagy *caput* a Guary codex 23d., 34dik lapján, és ma is Csikban; azért, fel-ebb, fel-öl, s *fel-leg* helyett kellene fel-eg. És *fél*, dimidium, helyett is eleinte csak *fel*, mert van: fel-ez, fel-es, fel-em, fel-el, ki fel-ét adja vissza a kivántnak. Aztán lön *fél*, pars, dimidium és timet. A ki fél, az csak fél ember. Bátor hadi nemzet értelmezése.

Ge, ge-l, gel-eszta? gel-va, gely-va? *gye*, gyel, nincs.

He, he-l, hel-es. Egyik mutatója, hogy a melly magyarság még ma is *hel*-et, *hel*-est mond, és

nem hely-et vagy hej-et, az tartotta fenn igazibban még a keleten kelt szólamot, mert ugy látszik ezen *l* betü ragozat sorbol, hogy *l* és *j* között a betücsere későbbi, mire, figyeltetnek e szavak váltott kimondásai: Salgó = Sajgó; sajditani, Bornemisza Péternél 1584ben: salditani; Mihál = Mihály, tolás = tojás; leány, *rosznl*; lyán *jobban*, jány vagy ján leghelyesebben, mert *jám* gyök szülé a hasonlóan szelidet jelentő jám-bor-ral együtt, s *m* és *n* közötti betücserével, mihez a hajdani *m*evetni s az ujabb *n*evetni, és hi*m*lő, a mi el van hi*n*tve, példa, lön *ján*, eredetét *jó*-bol huzván.

Ke, ke-l, kel-és, kel-et, a mi *elkel*, az, különböztetésül lön, kell, mert a vágy hevesebben ejteté. Innen meg: kellem, kell-ő, s el lön választva: kel-és, általkelés, elkelés' értelme, kellés-étöl. Kél = ad vagy ád.

Le, le-l, innen leel-ek, miként a mátrai palócz ejti, másutt: lél-ek, azaz: egy leh-em, melly le-l, leh-el. E lél-ek pedig keres és *lel*, invenit, s a hideg *lel-et*ben, miként az 1437—1441 közüli bécsi codex mondja, lele*t*ezik az ember, azaz: léle*k*zik, mivel *k* és *t* között is van betücsere. A magyar tehát a hideget nem leli, hanem mikor a hideg elfogja testét, annak borzadoztatása miatt, lehegve lelet-ezik.

Lye, lye-l nincs. És *ly*-el kezdődő szavunk egy sincs, mert *lyán*, miként állitani megkésértém, csak *j* és *ly* közötti betücserével lett, következésképen *l* a tulajdonképeni ősi betühang; *ly* pedig *j*-nek csak betücseréje, *l*-nek lágyitása.

Me, me-l. (Ugy *fel*-böl, feleg, felleg, mint: *bal*, *gyal*, *szal*, *tál*, *val*, *vál*, után: bal-og, gyal-og, szal-ag, tál-og, val-og, vál-og.) Innen: mel-eg, a *mel*-ben lévő hév. *Mel*-eszt az, a ki tollától a szárnyast, fo-g-ván, megfo-*szt*-ja v. mel-eg-ét elveszi, miként a herv-*aszt*-ó szél, nyavala, *her*v-et her*v*adást okoz, her-nyós-it. A ki közel ül hozzám, az *mel*-em *mel*-ett van. *Mel*-em köre, *mel*-ék. Ezekröl ment által képletesen az értelem továbbra, kilebbre. A ki hevesen bizonyit, vitat, az mel-ére üt, s annak gyenge volt csak *mel* mondása; *l* hangot haraggal nyomá meg, hogy azon nyughassék, s lön me-ll, innen pedig mell-ék, mell-ett. Me*ly*, me*lly*, me*j*, me*jj* tehát itt is csak *l* és *ly* vagy *j* közötti betücsere, s nem egyéb. De hogy eredetileg *mel* a szómag, mutatná még *mél-tó*, *mél-toló*, *mél-tóztatom* is, mert ezeket mel-böl jövőkül, ezért vehetjük: A *mel* érzése mél-tolá mindig, ki mire mélt-ó, az méltat, az méltol ma is, érdemet hibát.

És akárhányszor mondja ki a magyar, a *mélt* hajdani ige gyöktöl jövő ezen igéje akármellyik idejét személyét soha sehol sem hangoztatja: mé*ly*tó, mé*ly*toztató vagy mé*j*tó, mé*j*tató, sőt a mátrai régi-régi magyar vér, a palócz, a meghuzástalan *mel* hanghoz is közel maradt *meeltó* ejtésével. Azonban ugy van csak meghuzva, miként: el, bel, del, fel, kel, lel, mikor ezek: él, bél, dél, fél, kél, lél huzott hangnakká válnak. S igy, *mé*-ly is mel-böl vehető, mert ez gyakran, ki nem mondható *mély*, szomoru érzeseiben, a palócz pedig *meely*-t mond. Nagy János csupán ismertetésül érinté meg Adelung nyomán, hogy „hajdan a német nyelvben *Mahl* (der Tiefe) is volt, de ma már ott nem használtatik", s valóban azon *Mahl* csak nyomtalan tudomásul lehet; — sőt a finnlapp miely *pectus* sem igen egyéb talán véletlen találkozásnál, mert különben a deák *mel* is ugyan azzá tétethetnék a magyar mel-lel, mivel ebben is vajmi sok *méz* van.

Honnan jött? már most a visszamutató mely vagy melly, *quae*, *quod*. Határozottan mondja ki erre az okszerüleg vizsgalódni szerető Nagy János, hogy ez „*mi* és *olly*-bol állott össze." Hozzá teszem, ha *ily*, *oly* és *mi* nyelik el egymást, leszen: mily, mely. Idézem a XVd. századbeli Guary codex 1 és 3 lapján: el'en, el'eten, ez el'eten embör" lételét, a mi, maisan igy irva: *elyen*, *elyetén*, annyi volt mint a mostani: ilyen, ilyetén, s a *mi* és *ely* egymás mellé kerüléséből ugy meglett *mely*, nyomósabban *melly*, mint: fels*ő* *i*ngből az erdélyi *fersing*, s lelk*i* *e*sméretből, lelkesméret.

Ne, né-l *apud*, veszteglő rag, s a mai: nél-kül *sine*, épen nem innen jő. Mert a gyök: ne vagy meghuzással, *né*. Értelme: lényiség, valami kijelelhetőnek felfogása, mit ábéczénk nehány betüjének magához vétele által alakult és velc összetett e szavakbol kaphatunk ki: ne-d, majd: ned-ő, ned-ü, nedv; né-gy, ne-k

tulajdonító rag; ne-m, *genus* (és *non*); ne-n v. né-n, majd: nén-e; ne-p v. né-p; ne-sz; ne-v v. né-v; ne-*v*, ne-v-el; ne-z v. né-z, azaz valami kijelelhető lényiséget fogalmaz. Összetételek: né-ha, né-hány, né-hol, né-ki, né-mi. *Ne-ki* értelme, *quidam*, a tatrosi másolatban' s Pesti Gábornál 1536b. és Erdősinél 1541b. *Ne*-böl, látszik lenni a Guary codex 19, 20d. lapján: kétség neköllön, félelem neköllön, azaz: kétség és félelem lényét külön véve, attol megválva; de a hol a régiségben *nékil* van, ottan *kil* annyi mint *kül*, s lehet néki-ből is ugy, mint *ki* után volt *kil*-föld, a mi ma *kül*-földdé vált. Minden esetre a mostani nélkül-be ok *nekül* irunk *l* betüt; a ki pedig *nél*-nek, *nál*-lá változtánál *nállunk*-oz, épen hibásan *ellez*.

Nye, nye-l. Ige s név. Jókat nyel. Fejsze nyel, kalapács nyel. Mert a fanyel, vasat, mellyet végére ütnek nyel, azt elnyeli. Nyel-ő, nyel-ü = nyelv. Igy lett jól, *el-ő*-böl: elv. A és e közötti betücserével van: *nyal*. A ki *nyal*, az *nyel*.

Pe, pe-l. Van Pel-eske, Pel-ejte, Pél vagy Pélly, Pel-leg, Pel-sőcz, mind helynév. Szók: pél-da, pel-p, Molnár Albertnél *blasus*, *balbus*, s onnan, pel-peskedni, pel-p-ség; pely-e, *glis*, pelyhes, pely-va = poly-va. *L* és *ly*, *j* közötti betücserével van: pely, pej. *Pel* értelme tehát valami, hijány, csekélység, alávalóság, elegy belegy minő a pej szín is. *Pél-dát*, a székely csufolószónl veszi. „Te példa", kiálta egy czigánynéra, Borszéken 1841b. hallatomra egy székely asszony, mérgében.

Re, re-l. Nincs. Betücserejénél van: rej, honnan rej-t, rej-el, rej-lik jő.

Se, se-l. Innen a már emlitett sel-eb, selep, *e* s *i* közötti betücserével: sil-ip, zsilip. Innen? sellér. Sélye, helynév. Sélyeszék, talán, mivel ugy megfekszi helyét mint a sel-eb, talán sellabol, csakhogy *sella* kisebb ülésü, hajdan *seczel*, sógor uraiméktol; a sélye zsölleszék pedig farkas bundás öreg apáméknak is ad helyet.

Sze, sze-l. Ige s név. Téli szél, pofát szel s falu szél-en jobban szel. Szel-lő-ben kettőztetve van *l* betü, mert szel-ő, ugy fenyeget mint a szelendek, szel-indek. Szellek, szellesz, *szell*, innen a *szellő*, gyengéd szelelésnek eszméje, melly hosszabban tart, többszörözve lebegdel, s ezért is nyere kettőztetést, miként *mell* az ott eleadott ok szerint. Szel-íd, nem innen van kiszelve. A szivesség azon szava, szir-böl, szilidült ki; *r* és *l* betü egymással cserét ütvén. Rkomáromi embertöl hallám, „engemet hijába hi-*l*", azaz: hír, hi. Szilfa is hát annyi mint szív-fa, s az igaz, ugyan szivós. Szív-böl igy, az *ad*, *ed*, *id*, *od* ragnak közé tartozó: szil-id, s ebből *e*, *i* közötti betücserével: szelíd.

Te, te-l. Ige s név. Tel-e vagy tel-i, mondjuk, de megint nyomosságot adni akarással: *tell-es*. *L* és *j* közötti betücsere által van: te-j, té-j, mellyel a csecs, a tölgy, *tel*-ve, melly ezeknek: tel-e vagy tel-j-e, *plenitudo*. Té-l *hiems*, a mátrai palócz' ajakán teel, onnan van-e? mert azon évszakban *tel*-nek, telj-nek, *completio*, *complementum*, kell lenni a kaszda csüre körül. Bizony inkább innen, mintsem a Nagy János által Sajnovics után megemlitett *talve*-bol. Idő *tel*-ése pedig, ugy látszanék, a perczek, órák napok kikörzött határa bé*tel*ésének egymás után mindig el*tel*éséből. Tel-*el*, ollyan gyakorozó ige, minő: hál, kér, szok stb. után van: hál-ál (többszer hál, ugyan azon helyen), kér-el (ismételve kér), szok-ál (gyakrabban szokja). Hál-ál-t fejtegeté már Révai, hallottam azt ráczkevi embertöl; kér-el-t, Átányon Hevesben; szok-ál-t, igy mondá Hont megyei szalkai kocsisom 1842-ben egy lejtőnél: mi nem szok-ál-unk illyen helytt kereket kötni. *Tel-el* tehát, ki a *tel*-lel, *telj*-jel többszer él, azt elköltögeti. Tel-*ek*, olly kör, melly egy házhoz ki*tel*-ik; annak *tere*, mert *r* és *l* is cserés.

Azért ereszkedem több szó magyarázatának is megkésértésébe, hogy keresgetni lehessén, hova lehet a megszokot *y*-ont mint *j* betünek helyettesét, melly ismét csak *l* betücseréje, elnézhetőleg tennünk, vagy honnan kell hibagynunk. A *tellyes* itt ugyan szerfelettinek látszhatik; nyomosbitásra elég lenne: *teljes*, még jobb: tell-es. Sőt miért nem, csak: teles. igy, fell-eg helyett miért nem? csak fel-eg, miként Bertalan pap 1508-beli forditása mutatja: és jőni mennyeknek felegében. „Mert a szokás!" ugy-e? Régi szokásnak ujabb megszokás halála, s méltán ha okszerübb.

Ve, ve-l. Ollyan segitőrag minő *val*, s értelmezete a kettőnek: birás. Mert, Völcsei Bálintnak a R. m. nyelvemlékek IId. kötete 283d. lapjain álló, 1576beli gyülésre hivó levelében van: „mind *velál* tartóknak mind egyházhelyi nemeseknek" s itt hát, *vel* névgyökből *velál*, annyi, mint *possessio*, velálltartó *possessionatus*, a bécsi codexben *a* és *e* közötti betüicserével: valál. Vel-ből van igy a *vel-ő*, s olly birtokot, jószágot, erőalapot jelent, melly *val*óban, aranynál aranyabb, ha valóságos agy*velő*. Vel-em helyett az erdélyi *véllem*, ok nélküli kettőztetés. Hijában nyomatnék meg a *vel-ő* is *vellővé*, még sem jőne ki belőle több, mint a mennyit Isten belé szánt, vagy nem tudni, mi alakitott. Az egy *l* betüs velő, ha jó, magára is, jót *vél*, mert ime az anyagos *vel*-ből ige leszen s a tiszta *vél*ekedés igéje, testeket elevenit.

A 152-dik laphoz.

Egy kis furcsa bajusz-anekdota, Kazinczynak az alábbi 242d. lapon álló 1810beli leveléből kerül elé, mellyet azért is tevék ki, mert Berzsenyinek meg elámult szendeségét, mi, ugyan a gyereki együgyüséggel határos, jellemzi. De midőn 1829 és 1834 között ezen 152d. lapra szedett sorait irá „bajuszának melly alkalommal felborzadásárol", akkorra már csak igasságos lett Kazinczy érdemei iránt, annak aprólékban is tetszeni vágyó meleg vonzalmu többé nem volt. Akkor a nem „BAJUSZT", hanem „**BAJUSZT**" érzé férfi disznek, s a még a BAJUSZKÁT is leberetvált és némellyfélét kénye szerint elberetvált Kazinczyt lenézte, a mennyiben csak *szinléseül* tudta meg, itt a 244. lapra jutott pirholagos bizonyolásait.

Hanem, az olvasó még is nem szesszen-e meg? Berzsenyinek ezen kifejezésén, valamint a „dohányzás" eléhozásán. Azokkal német, olasz, franczia s kivált a nem csak meztelen szájú de még nem is igen szivarozó angol, igaz, nem igen élne. Nekem meg kelle hagynom, irói sajátság s keleti szin. Egyébiránt a rajtok meg vagy nem ütközhetés, csupán *szokás'* müve. Valahány hellen és római költér, mind bajuszt simogatott, mindeniknek állán szakál göndörödött vagy hoszult le, s fénylett balzam kenőcse Anakreonosan. Szakállas bajuszos vala Shakespeare, Tasso, Corneille stb. Ollyan volt nálunk Tinódi, Balassa, Telegdi s Bornemisza, Zrinyi, Pázmán Péter és megtorlója Pósaházi János, valamint országul minden r. c. pap is egészen Mária Therezia idejeig, midőn gr. Barkóczi Ferencz érsek primáshgerczeg 1761 — 1765 között azt parancsolá komornyikának, hogy Eleibe csak szakálltalan papot bocsásson bé. És a mostani zsidó elhagyta, hanem keresztyénnél ujra divatozó szakál világban, midőn olly szép és hoszú némellyik frakkosé s czipősé, millyen Aristotelesnek együttvéve szakála és esze sem volt, talán még tetszeni is fog ezen egyébként enyelgőleg ejtett mondás. A dohányzó hasonlóképen nem fog, borzadni ama másikán, sőt a legkényesebbje is megvallja magában, mint segiti a lelket andalitani, füstjének kerengése. Tubákoló költér pedig, minő Kazinczy annyira volt, hogy lefektekor is mindig ágya mellé helyezé szelenczéjét, s ha fel-felébredt, mindjárt egyet szippantott, eszébe juttatja, saját tubákos örömét. Illyent meg a német szokott elég gyakran irásába tréfásan feledni. Hát a *snufftaker* angol! Ha betubákolja irását, micsoda lordi negéddel érezteti, hogy az, millyen drága orrozás. *It is a very fine snuff!*

És a sok-sok német lelkes fejedelem, iró s müvész legjavának pixist küld, ámbár némelylyike üreset ugyan, de másika meg, arany tartót is.

Magyar, azért nem ébresztetett még illy becses figyelemmel, mert azt hiszik, hogy a keleti nyelven iró nép, nem tobákos nép. KIS KICSI részemröl én, annál **NAGYOBBAT** köszönök.

Onn*a*t és t*a*hát hajdani kimondásának, mai: onn*é*t, t*e*hát helyett vissza állítása.

Az ezeket mutató lapokhoz.

Ujabb irodalmunkban 1820 tájaig kaczagás üldés érte az *ő*-zést, mint lomhult és paraszt göcsei hangoztatást; de Kölcsey, Homeroszának még falusi nyelve szellemében ezt kezdé utánazni. S Kazinczy förgetegesen pördült mögéje, és a ma-

gyar nyelvet temérdek e-e-e vétkes fészkének zengeté, minőül Varjas János az ember eredete kezdetét; noha ezt kiadtakor 1808ban, szólamunk védelmeül mondá el, mint van eligném eligebb *e-e* a hellenben is; hogy' olvasható, Klopstocknál: *auf einen entgegenstehenden Felsen;* Schiller Tell-jében pedig soronként hangzik: *Es lebe Tell, der Erretter* nemü *é-é*-zet. Mutatta tovább a deáknak *e-e* mellett meg sok *u*, *u*-ját, *i-i*-jét e szavaiban: *cumulus*, *tumulus; difficillimis, insipidissimis;* az olasznak is igen sok ugyan azon hangzóuságát: *bosco ombroso;* a spanyolban pedig a *Salamanca*-zást stb.

Hanem Kazinczy is egyszerre csak *főlőtte* sok *e zőngését* találja, s az *ő*-zni nem akarók ellen kél, feledve azt, hogy ezek azt vethették neki: hiszen, Geszner 1815beli kiadásában irád: setét, gyengédeden . . . . . gyönyörködve figyelt énekekre s követte zengéseket; Egmontnak 1816. megjelent forditása lapján: „vond be megetted az ajtót" és mondhaták, a mi nálad Egmontban „előképe a sirnak" tételével, *e* nélkül áll, hogyan teszed sirnekké, csak szökdelve mindég, holott Horvát Endrénél, a nyelvnek lelkületét felfogottnál, már mind-*ig* is kezde állani. De még elébb, nem jegyzéd-e ki örök-*ig* irását is figyeltetésül, Bertalan papnak 1508-ban forditott soltáraibol, midőn azt 1817ben Gyulafejérváratt a Batthyáni könyvtárban, méltán érdekes nyelvkincsül forgatád.

Berzsenyi azért kapott a Horvát István, Szemere s Vitkovics, Horvát Endre után is, megindult divaton, mivel elébb is, laktája *ő*-zését csak azon okbol hagyá el, mert Kazinczy és Kis munkáiban nem találta. A vigyáztatás Kölcsey és Kazinczy részéröl egyébként valóban okosság volt, hogy „a hol lehet, kényes fül tegye változatossá magán hangzóink cseréjét, s igy hamar is ragadhatott.

De számba nem vétetett, mellyik hangoztatást fogadta el a csinosabb társalgás, és a mi több, mellyeket találjuk azon videken, hol még sok gyökkel élést lelünk; gyökvizsgának feledése pedig nem csak szavaink eredeztetésében, hanem a kimondás ellen is lehet *bűn*.

Berzsenyi vitatja: szerk*ő*zni, szerk*ő*zni, férk*ő*zni, vetk*ő*zni, mérk*ő*zni, jobbságát itt a 226d. lap jegyzetében, de, úgy látszik még nem tudá, hogy ezek, harmadik *e* hangu betüinknél *ő*-vel, csak tájankénti felváltások; mint emb*e*r, kegy*es* helyett: emb*ő*r, kegyös, mik szerint pedig nem emb*ő*rözött, és nem kegy*ő*sködött. *Őz* igerag továbbá csak *ö* betüs gyöknél van inkább, ugymint: öb-öl, ök-öl, ök-ör, öl-t, önt, őr, öszt-ön után jő: öbl*ő*z, ökr*ő*z, ölt*ő*zik, önt*ő*z, őr-*öl*, ösztön-*öz*. És még ezen más *ö* gyöküekhez is: ök-öl, öl, ör, ösz, a fülkényesség *e* betüt választatott: ök*lel*, öl-*el*, ör-*eg*, össz-*ez*, ösz*vény* = ösvény kimondásában. Tahát az általa felhozottak mint épen *e* betüsgyöküek, annál inkább követik hangfolyamunkat, ha igy vannak: szerkezni, férkezni, vetkezni, mérkezni, azaz: *szerekezni*, többféle szert össze állitgatni; *férekezni*, tér-t vagy betücseréjével egy kis fért választani ki s magát oda szurni; *vetekezni*, egyik darab ruhát másik után levetegetni; *mérekezni*, szemenkedéssel, miként Bertalan Pap 1508-ban irá, összeméregetni magát, mással. Illyenek igéink soraiban: csecsezni, egyezni, értekezni, gerjedezni, hüledezni, igyekezni, keletkezni, meredezni, nevezni, piperézni, révedezni, szelezni, szerezni, tévedezni, vétkezni, miknél következetesen mindenütt kellett volna *ő*zni. De, csecs*ő*zni, egy*ő*zni, nev*ő*zni, piper*ő*zni, szel*ő*zni, szer*ő*zni, nyiltan kiáltana meg-*ő*zése ellen, s különösen a „csecsezni" arra kérné szépen a szömöldökös ő-zőt, hogy őtet csak akkor cs*ő*csőzze, ha cső-ből eredezteti; de ha *csé*, *csév*, vagy, a *méh* és mé*he* szerint, csévéből, mellyen az ártatlan *csecs*-emő gyengéd táplálékát emi, akkor . . . . .

Gyöként van irva mondva: ser, az ellen, sör; mert *ser* szómagbol vagy gyökből jo: serëg, hadsereg, sereg pénz, angyalok *sere*ge. Tudásához hogy igéül is él e névvel a palócz, igy jutottam Parádon, 1842 jul. 30d. Ferencz nevü fürdős kis jányát állószékben látom, s az iránt szóba ereszkedém csak magyarul tudó atyjával." Paraszt házaknál meg (felelé az igen szivélyes Ferencz) a gerendába jár itt nálonk egy hoszi fa, kávába, s abba állitják a gyereket mert az ugy *sereg* vele s járni tanul utána." — *Ser* tahát mondám, a mi, forog mikor főzik; hadser*eg* azon sokaság, mélly tömegben fel aláser*eg;* sereg-*ély* pedig olly madár, melly seregben szokott sere*gel*ni; ser*ény* ember a ki hamar sergelődik sürgelődik; ser-*énye* a lónak, neveztetik e nyakszőre

összeserüléseért; *ser*dül a gyerek midőn növésnek mozdul; *ser*te a disznó hátán hoszabbra serkenő szőrszál; *ser*ke, *k* és *t* közötti betücserével, az a kis gonosz irgővé forgóvá serkenendő; *ser*ken a nap, ha mintegy sergése látszik; fel*ser*kensz, midőn szemed tagod mozdul; a *ser*leg *pohár*, sok italt *serel pohá*ba; *ser*penyő, mellyben az olvadttában forgó zsir *ser*czeg; *sér* pedig a ki kerengővittakor megsérül. De meg, tudtam már, hogy a tatrosi másolatban *sír* annyi mint *sér*. Igy ezek, mind *e*-vel irandók. Sőre, *pecus saginatum*, mongolul *scher*, persaul *sihr*, heberül schor, miként Nagy János tudomásozza, kivel *ser* fejtegetésében nem tartok. Sőreg sőrege, *acipenser stellatus;* oroszul, mondja Sándor István: sevruga, s ezzel, az, könnyen pajtás.

Setét irandó, nem: sötét, mert a gyök: sete, *obfuscus*, s Erdélyben hallám: sete kezü, a mi, dunántul: balog süti. Minek a *vörös*ség? holott az költi azt, a ki *ver* s *ver*ésre foly a *vér*. Lehet, a mai: *veve*, *leve*, *teve*, megint: vön, lön, tön, miként volt. De legyen, *kelti*, *fel*ső mint mellékszó helyett: költi, *fő*, mert *el*, *ő*-vé olvad, s *öl* occidit mintha *el*-böl volna. Parádi embertöl hallottam: a hold fővége = felső vége, hanem a leg *ő*-zőbb régi kéziratokban is fő- mint név mellett gyakran áll *fe*, hiszen ebből van: fe-j-edelem. És be*fej*ezni, azaz a műre fejet tenni: le*fej*ezni, azt elütni, *fej*elni, a csizmának uj *fej*et csinálni; *fej*-es ember = maga fejét követő vagy fejefurt; fejefájó. (Fejni tejet, *f* és *t* közötti betücsere, mint el*f*ér el*t*érben.) Helyesen van annál fogva „eltelt" is eltölt-nek irva, ugy lett *bel*, a halotti könyörgés 1171beli másolatában lévő: *timnucebelevl* ragozatban, tömlöczeből-lé; s a Bertalan papnál is álló: „terembelöl, meñnybelöl, kezibelöl", ma annyi mint: teremből, mennyéből, kezéből. — E, be, fe gyökre mutat, eö, beö, feö egykori irása, hanem már e három leszen: ő, bő, fő. *Fel*, ha igehatározó, marad, *fel*.

Hanem onnan csipjük ki az *e*-t hová ugy is csak ólálva csuszott, s a czél, gyököként [1]) van elérve. S mivel Berzsenyi, ezen számlokaént [2]) fogá azt fel, azért áll tőlem nevében „onn*é*t és t*e*hát" helyett: *tahát* és *onnat*, a mi, onnan is lehet, *n* és *t* cseréjével.

Követjük igy hangrendünket, melly a gyök hangzója után vagy *a*, *á*, *o*, *ó*, *u*, *ú*-val vagy e, é, ö, ő, ü, ű-vel sorul. *I* betü nyilvános csapodár, „viznek ill*a*n, s ill*e*tlen*ü*l por*i*g bőr*i*g huz*i*gál." *E* betü csapodársága, csak egy kis m*é*ltatlankodás Ama nagy szegődi és e kis búkáló azóta is marakodó maradt egymással, mikor a többi hangzó már ide s tova álltából, mint: halál-*nek*, ab-*ből*, melly-*rol*, igazába tért, és mivel a nagy csapodár emezt a felette sok szóban nyekegettet, sok helyröl kiszoritá, futtában ez, *a*, *o*, *u* betük közé szaladt.

Tahát azonban ezt mondja neki: én kiadok rajtad, mert ugy hinném, nem „*de hát*"bol eredek, hanem az én gyököm: *to*, abból van: tova, tovább; *v* pedig *f* betüvel cserél, *f* meg *h*-val; *t*, megint igy jött *p* betün által *b*-re, s ha *P*entelén a magyar nem csak *p*róbál hanem *t*róbál is, bizony lehettem tová*bb*ol tohá*t*-tá; azután meg *o* és *a* közötti betücserével: *tahát*. Én legalább régen, még pedig Mátyás király idejében is, *tahát* voltam, s nézd meg csak, millyen jól kifejtett engemet Jászay Pál a R. m. nyelvemlékek IIId. kötete 351d. lapján.

Hanem *e* hangzó meg b*é*kásan fujja fel magát *ek*, *ék* ragoknál s azt veti, hogy omlad*é*k, fakad*é*k, ázal*é*k stb. szókban különböztet, mert *ak*, *ok* raggal ezek csak igék maradnak. De kihajtja: r*e*ám, r*e*ád, r*e*á-bol a jobb: rám, rád, rá. El*é*g *satis* helyett pedig, igazibb is, el*i*g. Hiszen nem irod: alég, felég, ezég, azég, eddég, hanem: alig, felig, ezig, azig, eddig, MOST.

---

[1]) [2]) Kötekedve hozom elé ezen *ént* raggal igy élést hogy figyelmet gerjesszek Bertalan Papnak 1508-beli illy ragozatára: 18d. lapján a kéziratnak, fizessen neked te szived*ént;* 52dikén, fogadj engem te szép beszéded*ént;* 59d. és önön lelemések-nek álnokságá*ént*, önön kezek munkájá*ént* fizess.

TOLDALÉK.

ADATOKKAL
IRODALMI BELSŐ VISZONYOK FELVILÁGITÁSÁHOZ.

I.

Némelly kiszemelvény Kazinczy Ferencznek Berzsenyi Dánielhez irt leveleiből.
Évkör: 1808—1829.

II.

Berzsenyinek egy levele Kazinczyhoz, 1814.

III.

Néhány levelezet Berzsenyi s Döbrentei között, előlegesen.
Évkör: 1812—1836.

I.

NÉMELLY KISZEMELVÉNY

KAZINCZY FERENCZNEK BERZSENYI DÁNIELHEZ IRT LEVELEIBŐL.

ELŐJEGYZET.

Érzésem azt kérdezteté enmagamtol Kazinczy e levelei körül, ha ugy adhatom-e ki? azokat, miként már egészen Berzsenyi tulajdonivá letteket, vagy Kazinczy örököseinek volna még joga hozzájok.

S feleletül azt mondám magamnak, hogy a kihez már elküldve a levél, akkor már azé lett, tahát azzal, vagy ő, vagy személyese is, rendelkezhetik.

De meg erre, ezen megjegyzésem támada: Bizalommal szaladhat holmi, toll alá úgy, mint az ajakrol a szó mikor csak ketteskén vagyunk együtt s gondtalanul ejtetik el azon melegében némi vélemény is, mi azonban közre szánva nincs; kibigyeszteni hát ilylyest vagy árulás volna, vagy legalább csacskaság.

Hanem e jegyzésemre könnyen kele megnyugtatás. Kihagyom, szólék, az apró házi viszony' illetéseit; ugy is, mit gondol azokkal a csak nagyobbakon kapó világ. — Hanem közel sem elhagyandónak lelem ollyanikát a mi, jellemző; mert hiszen ezt hijába titkolta simogatta volna maga a kiröl szól, akkor illant az el mikor meg se gondolta, s már eszre lön véve mástol. Azért is mondhatjuk azt lélekröl elillanásnak, mert vigyáztalanul száll el a hogy a virág ill*ata* leszen annak tudta nékül ill*ás*ábol, s az által tudjuk meg, asztalunkra e vagy ablakon ki, vele. És illyen kitörés olly bélyeget is fordít elé, a mire évekig mást mutatott szin volt huzva [1]), meg kell hát ismertetni minden hisztóriai személyen.

De nagyobb sulyu volt a kiadhatás és nem adhatás kérdése körül azon fennmaradó jognak is tekintetbe vétele, mellyel, már elbocsátott leveleinket is vissza kivánhatjuk; midőn talán a barátkozásnak vége lett, vagy arra talán egyéb ok vihet, s ekkor igasságtalan lenne az azokat magánál erővel tartóztatni akaró.

Azonban itt is mentve állok, mert Kazinczyéit sem özvegye sem megbizottjai vissza nem kivánák, s igy azokat, midőn Berzsenyi saját kézirataival együtt magamhoz vevém, ennek összes közre bocsátásanál a világ előtt is használhatókul nézhettem.

Említett vissza térítés történttével következett volna természetesen Berzsenyi leveleinek Kazinczyhoz, hasonlóan kicserélése. S bár erröl közlekedés indult volna, mert úgy ezuttal a kétféle, talán együtt jelenhetne meg kölcsönös felvilágítás végett; most pedig Berzsenyi leveleinek hollétérol kerdésem után sem lehete bizonyos tudomásom. Dr. Schedel azt válaszolá 1842b. május 2d. hogy talán azon irományok között lehetnek, mellyeket Kazinczynak a mult februar 14d. megholt özvegye, mint urárol maradtakat, már több év előtt (szegénységi kínszerítésből) *eladott.*

S ezeknél fogva, bizvást huzhatom elé, egy eleinte legalább azon sorokat, mellyek e *közre élt* két embernek, *közre czélzott* véleményei eseréit mutatják; mellyekből a két egyed nézetei s egymással miként megmaradásai láthatók. Illyeneken szem nyilik s müv alkotásnak úgy kél más eszméje, mint a mai uj viszonyokat képező erőművek sikeréhez, annak felfogása, minő megkésértések által bukkant Lavoisier és Cavendish, vegytani szobájában, a természet rejlettségei kifejtésére. S midőn ezen szabályos tudósoknál a tanulmányra nézve inkább csak eszük élének minsége vizsgáltatik, nem kell feledünk, hogy a szépművész, a a politikai változtató, a költér uj nézetei vizsgájánál a véralkat és lelkület egész mélye is ügyre veendő, mert ezek ahhoz, a mit dicsérve gyalázva tűzzel vassal sürgetnek, vérmérsékletük lángodozásaival, hiúságaik cseleivel is különösen ragadozzák magok után a pihe gondolkodásukat s igy erkölcsi jellemükből művök színe látszik, ebből pedig belsőjük ri ki.

Budán, öszelő 15*d.* 1842.

Döbrentei Gábor.

---

[1]) L. például: Capefigue, Histoire de la Restauration, Paris, 1831. Tome I. p. 197—205. Les tuileries et Hartwell 1810. Az arcolei *général républicain* zsarnok csaszár leszen, s olly bolond hiúságu az udvari hölgyek öltözeti szabályzata körül, minő XIV. Lajos volt.

1.

Berzsenyi Dánielnek Kazinczy Ferencz tiszteletet s szíves baráti idvezlést!

Rítka ragyogású barátom! Kisünk megírta, úgy hiszem azt, Néked, hogy verseidnek kötetét tőle elkértem, olly véggel, hogy azt megolvassam minekelőtte sajtó alá kerülnek. Azon kevés darabok után, mellyeket ezen halhatatlan barátunknál olvasni örömöm vala, meggyőzhetetlen kívánság szállott-meg a' többit is olvashatni; mert valóban a' Te énekeid nem szokott hangicsálás a' magyar Helikonon. Nagy gyönyörűséggel láttam azokban a Horátz', Matthisson' és Salis', 's Virág' és Kis' tanítványát, 's nyelved olly szép nemes, hogy azt csudálni fogja a' haza. Te engem mesterednek nevezel. Hamis tettetés nélkül 's igaz örömmel nyomom vissza homlokodra a' szent koszorút, 's azt vallom, hogy az Tégedet illet, nem engemet. Elég dicsőség az nékem, hogy Te engem szeretsz. Tovább, édes barátom, tovább a' szerencsésen futni kezdett uton; Virág, Kis és Dayka, kiket elsőknek tart nemzetünkben minden a' kinek ízlése van, örömmel fogadnak el szent koszorújokban.

Verseidet tulajdon kezemmel tisztázom-le, s úgy küldöm által Kisünknek. Változtatást híred nélkül bennek nem teszek: de lesz holmi, a' mit meg nem hagyok mert meg nem hagyhatok. Orthographiád 's interpunctiód vétkes: e' részben engedd kipótlanom hijánosságodat. Nem kívánom én, hogy más az én különösségeimet általjában kövesse; más nemzetbeli irók sem irnak mindenben egyformán: de van mindazáltal holmi, a' mit másképen irni 's mondani hiba nélkül nem lehet. Vignettet ollyat választottam, melly a' munkához igen jól fog illeni, 's nem lesz kevésbbé szép mint az én Herculanumi Terpsichorém a' Marmontel szívképző regéji előtt: Egy lantoló Músa 's lábainál Ámor, a' Músának karjaira kivánkozván. — Tőled ezekért azt kivánom jutalmúl, hogy verseidnek tulajdon kezeddel irt kötetével ajándékozz-meg, hogy autographiai gyüjteményemet velek gazdagítsam. Ezt Kisünk tőlem nem fogja irigyleni. — Ne hidd, hogy az a' melegség, mellyel szívem hozzád szól, tettetés' vagy a' csapodáron illetett önszeretet' mive: nem, nagy fényű ifjú! valóságos hajlandóság' 's becsülés szava az, 's az azon támadott örömé, hogy magamat hazámnak egy igen nemes fija által szerettetni látom. Ird meg nekem, leveleidet mellyik postáról veszed, hogy midőn második levelemet veended, az egyenesen mehessen hozzád. Élj igen szerencsésen 's örvendj érdemeidnek 's támadó dicsőségednek.

Széphalom, October 31d. 1808.

2.

Berzsenyi Dánielnek Kazinczy Ferencz tiszteletét s szíves baráti idvezletét.

Tisztelt, igen nagybecsű barátom! A magyar irók lerázták azt az eltürhetetlen nyügöt, hogy midőn egymással papirosan szóllanak, titulázgassák egymást, melly nálunk annál szenvedhetetlenebb vala, mivel nyelvünk nem bir a' Sie 's Vous-val. Kövesd Te is ezeknek példáját, 's irj nékem az ostobaság' századjainak nevetséges szüleménye nélkül. Én Téged annyira szeretlek, becsűllek, tisztellek, hogy ez a' biztos tónus nékem kedvesebb lesz sokkal Tőled, mintha az egész világnak Excellentziáit 's Hoheitjait 's Durchlauchtjait reám lehetne is vesztegetned.

Eddig verseidnek csomója kezedben lészen. Ott lelted azt a' mit tőlem utolsó leveledben kívánsz. Szólljunk itt, lelkeinknek közelítése végett, azon két kedvés tárgy felől, a' mellyet leveledben vettél fel festésül: az atyai 's férji örömöket 's házi boldogságot — és a' haza' szent szeretetét.

Remetének, Diogenesnek nevezed magadat. De ez a' kedves Remete nem az anyaszentegyház' istenségeinek papja, hanem azoknak, a' kik hozzánk Hellászból jöttek által; de ez a' kedves Diogenes neveti ugyan a' miket a' világ' bölcsei, magokat 's hazájokat vesztve, mindenek felett keresnek — a' titulust, hivatalt, keresztet, pénzt: de sem czondrában nem jár, sem azt nem hiszi, hogy a' mi természetés az szép is; sőt azt tartja nem szépnek a' mi a' község' izlésétől különböz. Igy, kedves barátom, egy hiten vagyunk, mert ezek az érzések az én lelkemnek is saját érzései . . . .

Férji 's atyai boldogságaid nékem is boldogságaim. Nékem a' jutalmazni szerető ég egy angyali lelkü asszonyban adta-meg a' bért, a' ki nekem annál becsesebb, mivel az idegen meg fogná ugyan szeretni első tekintettel, de nem keresné benne azt a' culturát a' mellyet kapott; olly annyira ellensége minden *affectatiónak*, a' mi mostani asszonyaink' közönséges vétkeknek 's férjeink' közönséges poklának. Ő feleség, anya, még pedig szoptató-anya, 's házi-asszony; csirkéjiben gyönyörködik, nem a' kártyában, mellyet velem együtt nem is ismér, 's itthon szeret ülni, nem másutt futkozni. A' bécsi franczia klastromban neveltetvén, hol két Tántja, a' két Comtesse Rogendorff, apáczák, francziáúl tökélletesen beszéll, 's most, midőn gyermekét emlőjétől akarván elválasztani, Kázmérba ment-által, Schillert 's Göthét magával vitte: de ő nem tölti életét olvasásban, melly nekem, a' ki mindég olvasok, képzelheted melly szerencse! . . . Magyarúl, németűl, francziáúl 's tótúl beszéll; nincs benne semmi szesz; az az ajándéka van, hogy mindentől szerettetik; szive a' Schöngeisterei affectatiója nélkül a' vesztegetésig jó; véled egy esztendőben született (19. Febr.) én pedig már csak 27. Octoberig tartozom insurgenskedni . . . .

Szemerének tegnap vettem levelét . . . . Irj mihelytt tőle kezedben lesznek verseid, 's igyekezzél minél elébb nyomtattatni. Élj szerencsésen, kedves barátom. Leveled, reménylem azt, várom, kérem 's megkivánom, engem té-zni fog.

Széphalom, Febrnar 14d. 1809.

3.

Ujhely, Majus 25*d.* 1809.

Szivem' kedves férjfija!

Ez órában veszem harmadik leveledet. — A' másodikra, arra a' nékem és feleségemnek olly igen kedvesre, nem csak azért nem feleltem, mert martiusban és aprilisban fekvő beteg voltam — írtam volna én az én Berzsenyimnek ágyban 's félholtan is — hanem azért, és egyenesen azért, mert azt hittem, hogy Pestre útaztál 's levelem a' hosszas postán-heverésben elveszhet. Most, minekutána ez a' ma vett arrol tudósit, hogy a' levél házadnál kap, íme válaszom. Köszönöm hogy a' balgatagság' titulusai helyett szivednek érzése szerint szóllitasz. Érezzd, barátom, hogy szives tisztelőd, becsülőd, barátod vagyok; érezzd, hogy téged nem csak úgy mint poétát, hanem úgy is mint embert és hazafit, nem csak szeretlek, de csudállak is stb.

4.

Széphalom, December 12*d.* 1809.

Igen kedves barátom!

. . . . . Nékem e' napokban két kedves vendégem vala, Szirmay Ádám és Dókus urak. El nem tudtak telni verseidnek hallgatásával. Az elsőbb a' Melancholiát 's a' Kazinczy 's Kis czimü dalt szerette-meg leginkább; a' másik az Ulmai csatát és a' Nagy Pálhoz intézett verset . . . .

Hozzád intézett episztolámra nézve, hogy azt ne gondolja az irigység, hogy csak viszont-compliment, nagyon szeretném ha a' dedicatiói óda felett, a' név alá, azt az esztendőt vetnéd, a' mellyben azt irtad. Valamint a' tömjénfüstöt... utálom: úgy az ollyanokét mint Te vagy irigykedve fogadom-el. Hidd-el, akkor is, midőn halni fogok, kevélykedve fogom nézni, hogy engemet Virág [1]) és Dayka, 's Kis és Berzsenyi szerettek stb.

---

[1]) Aprilisben 1812 másod izromban beszélé nekem Vitkovics János görög nem egyesült budai főesperes, Vitkovics Mihály fivére, miként vonta magát vissza későbben Virág, az ő egykori Széphalmijától, illy nyilatkozatával:

Virág, *Vitkovics Jánoshoz* 1830 *elején Vitkovics Mihaly halála után.* Hát Miska kézirataival mi történik? öcsém.

Vitkovics János. Nem tudom még. Kéri Döbrentei azon megjegyzéssel, hogy Miska bátyám neki szánta volna, s arrol én is tudok; de kéri Kazinczy is hozzám jött felszólitó levelében, mert ő akarná ujra kiadni.

Virág, *nehezelessel.* Öcsém, Kazinczynak ne add, mert az elrontja németesíti Miska tiszta magyarságát; hiszen az az ember —

Vitkovics. Hát nem is adom uram bátyám. *S Virág jó kedvű lett.*

5.

Széphalom, Januar 1-jén 1810.

Kazinczy Ferencz Berzsenyi Dánielnek a barátság' legszivesb idvezletét.

Érdemes barátom! Öt nappal vettem ez előtt Novemberben irt leveledet. Mára halasztottam a' választ, hogy ez által is éreztessem, magammal inkább mind Véled, hogy barátimnak sorjában, melly polczon ülsz. Fogadd-el uj esztendei áldásimat. Az élet' istene tartsa-meg Néked kedves barátnédat, gyermekeidet 's árasszon rájok és rád minden örömet. Mercurius pedig *pingue pecus domino faciat et caetera, praeter ingenium!* — Ezt különösen azért is óhajtom, mert leveled szerint azt lehet reménylenem, hogy a' *pingue pecus* verseidet nyomtattatni fogja. Kérlek, ne halasszd Pesti útadat; verseidnek csomóját Szemerém által fogja Néked adni; olvassd-meg 's küldd nekem vissza, hogy egységet hozhassak változtatásaid után beléjek, 's így leküldöm Szemeréhez, és ha Te Pesten lévén végezel a' nyomtatóval, még Juniusig (a' Medárdi vásárig) kész lesz a' nyomtatás, 's belé vert pénzed nem sokára visszatér.

Én csak arra kérlek, hogy ne tartsd áldozatnak némelly darabjaidat kirekeszteni ezen gyüjteményedből. Inkább kevesebb legyen, de mind jó. A' meglehetős poétai mivek irtóztatók. Ezen felyül azt cselekszik, hogy a' legszebb darabokra is homály ugrik vissza a' meglehetősekről, mellynek épen az által hogy csak meglehetősek, már rosszak. Mediocribus esse poetis non homines, non di etc.

Szemere ha épen akkor Pesten nem volna, keressd-fel Vitkovics Mihály barátomat, a' budai nem egyesült görög püspökség' consistorialis fiscalisát, 's ő a' csomót kezedbe adja. Látogassd-meg a' Judex Curiae Secretariusát Horvát István Urat is. Ez a' három nekem kedves barátom. Lásd Kölcsey Ferenczet is, ki e' terminuson már Pesten lesz. Ebben poétai tüz lángol, *und er wird einer der gründlichsten Gelehrten.* Hogy *Virágnak* látása nélkül haza ne térj, arra nem lesz szükség *Berzsenyimet* kérnem.

Szemerét arra kértem, hogy Neked békét ne hagyjon, míg magadat szamomra le nem festeted a' legjobb portraitirozóval, a' kit Pesten 's Budán találsz. Én örvendeni fogok, hogy annak alakját is ismerhetem, kinek lelkét szeretem, 's lemásoltatom magamnak a' képet, 's a' Tőled veendőt megküldöm hitvesednek 's gyermekeidnek. Azért kérem ezt, mert az én szemem nem minden festést szenved meg, 's félek hogy a' mit tőled vennék, illyen volna. Csak hasonlitson hozzád a' kép, ez a' legfőbb kivánságom stb.

Pestről pedig el ne menj, míg Klopstocknak ódájit in 8-vo auf Druckpapier, die Ausgabe von Göschen in Leipzig meg nem veszed, 's az légyen Breviariumod. Téged Apollo lyricus poétának kent fel. Tartsd magad Klopstockhoz, Göthének verseihez és Matthissonhoz, kit ismersz. Én neked Höltymet küldöm ajándékba.

Psychédet magadból meritetted-e, vagy mástól kölcsönözted? Kérlek, tudassd ezt velem. 'S ha másé, kitől vetted? stb.

Eddig a' poézisről, most egyébre térjünk. Azt irod, hogy *nyírod bajuszodat*, 's azt kérded ha *lenyírd-e?* [1]) — Méltán nyirod! Nem a' TE bajuszodat, — mert a' TE bajuszod nem *bajusz;* hanem a' bajuszt. Bizony méltán nyirod! De valamint nem *bajusz* a' *Te* bajuszod, úgy a' te *Berzeviczysmusod* is nem *Berzeviczysmus.* Est inter Tanaim quiddam, socerumque Tigelli. A' Nationalismus olly szent dolog, a' miről nem lehet szó. Szent az, mint a' Virtus és Dicsőség szeretete. De a' Nationalismus jól öszve fér azzal a' mit Filangieri és minden a kinek esze van, az igazgatás fő törvényévé teszen, melly ez: ut quo fieri potest major massa felicitatis, in quo fieri potest plures portiones dividatur. Jót ohajt Berzeviczy, de rosszul, és a' mit historice mond felőlünk, azt hazudva mondja; azt pedig nem szabad. Hogy tanulnunk kell a' némettől, francziától, olasztól 's még az ördögtől is, ha van tanulni valója, ki

[1]) Ezen kérdés, nagyon nagyon elmosolyodtat. Mutatja, hogy Berzsenyi járatlansága, még 34 évében is milly elámulással ringatódzott Kazinczy itéletén. A többi bajuszkodás pedig, ennek pedant hofmestereskedéseit érezteti. Velem Kazinczy Erdélyben 1816b. sarkantyus czizmám helyett, félszárig füzött sarut akara huzatni, minőt ő viselt, s gúnnyal akará. Olly hangon találtam neki felelni csufolódásaért, a mit *nem felede. D. G.*

kérdhetné azt? De a' Magyarnak Oesterreicherré kell-e válni? Csak nézd mit tettek ők, mit mi? A' napam két apácza testvére épen azon postán irják nekem Bécsnek tripudiumát, hogy Ő Felsége Bécsbe visszaért, 's hogy az a' gaz nép, melly magát lövetni nem akarta, a' legnagyobb szemtelenséggel ezt kiabálta a' Császár körül: Kaiser Franz soll leben und regieren, Napoleon und die Franzosen sollen *crepieren!* midőn Kulcsár levelei azt hirdetik, hogy a' magát összelövetni engedett Pozsony azon 4000 ft. pgő pénzt, mellyet a' Francziák ott hagytak, Ő Felségének ajándékul adta be, 's a' mi Párisba küldött követünk Strassburgban ágyulövésekkel salutáltatott. Mit mutat, barátom, ez a' különbség? Austriacussá legyen e a' Magyar a' Berzeviczy kivánsága szerint? Ezt jelentheti e az a' mit Te irsz? Oh értem én mit irsz Te, 's Te is értesz engem stb.

6.

Széphalom, Martius 16*d.* 1810.

Igen kedves barátom!

Egyszerre hozza a' posta két kedves leveledet, 's egyszerre vele a' Generalis Perceptor Sárközy István urét is, mellynek egy czikkelye felőled szóll. — Azt irja, hogy nem ismér, hogy azt hitte, hogy Miklán egy Berzsenyinél több nem lakik; de hosszas tudakozódásai után érti, hogy ott egy emberséges és philosophus ember is lakik, kit mivel nagy csendességben él 's kijárni nem szokott, nem ismér senki. Másfél statiónyira vagytok, úgymond, egymáshoz, 's ő Téged meglátogat mihelytt reá ér. Én nem szűkölködöm sem a' Sárközy sem más tanúbizonysága nélkül arra, hogy Te millyen vagy és mi a' Te becsed: de minekutána érdemeid és jóvoltod engem tisztelő barátoddá tevének, örvendek hogy felőled ezeket hallom. Becsültetni a' jóktól, söt még a' gonoszoktól is, olly szerencse, mellyet nem nézhet hidegen senki, bár maga magának tökélletesen elég. Én Sárközi Urat sok esztendők olta ismerem 's becsülőm, tisztelem. Szokolait 1803ban láttam. Ismerem V. Ispántokat is. Mind a' három méltó, hogy az én Berzsenyimet szeresse 's tőlök szerettessék stb.

7.

Széphalom, Majus 16*d.* 1810.

Érdemes barátom!

Hogy Pesten valál, megirta Vitkovicsunk: de elfogva azon szomorúság által, hogy az ő jó anyja beteg volt, 's végre el is aludt, halasztotta a' bővebb tudosítást, úgy hogy azt Pesti barátimtól két levelem által kelle kicsikarnom. Végre tegnap vevém Szemerénknek 16. lapnyi levelét, 's látlak vele a' hídon, látlak Somogyi pereczed és salamid körül, látlak Biharit hallgatva 's hallom miként olvassátok, miként mondogatjátok egymásnak verseiteket, mint emlegetitek a' távollévőt és azokat, a' kiket ő lelke' teljességében nevez *magáéinak;* 's olly kevély vagyok, mintha a' Capitoliumon nyomnák fejemre a' Petrarca' koszorúját. — Barátim! miért nem léphettem én akkor mikor együtt valátok, véletlenül közzétek! miért nem lehettem tanúja annak a' szép szövetségnek, mellyet Berzsenyi, Horvát, Vitkovics, Szemere 's Kölcsey az örökkévalóságra kötöttek! El vagyunk tépve egymástol: de bennünket egy lélek elevenít, 's ti barátim, soha sem fogjátok a' Révai Manuscriptumait 's holmit egyebet forgatni, hogy a' Kazinczy Virgilből vett szavaira ne gyúladozzatok; 's a' Jónak, Szépnek, Igaznak érzése igy terjed a' mi ragyogó 's örökké ragyogandó barátságunk által, — 's ennek erős hite elég jutalom, elég pótolék nekem is nektek is azért, hogy a' kedvezni nem akaró Sors bennünket egymástól elrekesztve tart. — Ismerlek verseidből, leveleidből, ezen környülállásos tudósításból; majd foglak képedből is. Ha ez idén Bécsbe kell mennem, a' mit remény lek, Miklát látni fogom.

Te sok jó könyvet vittél Somogyba, 's ezek, és azoknak emlékezete, a' kikkel Pesten összeismerkedtél, jó ideig elfoglalva fog tartani. Oh vezéreljen az ujabb meg ujabb ideákra, 's azok a' felséges ideák, a' mellyeket könyveidből 's ön magadbol meritesz, zengesse lantodat, hogy mások is tanúlhassanak Tőled! — Szemere azt irja Virágról és felőled, hogy ti vagytok ketten a' nemzet' első lyricusai, 's Szemere ollyat vét e' mellé, melly igazságtalanság Virág eránt. Egy pályán is lehet kettőnek úgy állani, hogy az egyik ne

légyen elsőbb vagy utóbb a' másikánál. Ti engemet mind ketten elbájolva tartatok, 's nem is kérdem, kit illet inkább a' koszorú; illet az mind kettőtöket. — De annak örvendek, hogy Pesti barátim is értik már, hogy Virágot Kist és Berzsenyit méltán tartom egy sorban állóknak. Ez a' négy — valamint én — csudálják benned mind az embert, mind a' poétát. Én mindég inkább meg inkább csudálom mind a' kettőt; 's minél inkább csudállak hármatokat, annál kevésbbé tudom csudálni mind azokat, a' kiket vagy szerettem, vagy csak szenvedhettem.

Szemerétől olly tudósítást vártam, kértem, melly semmit ne hallgasson el. Irta tehát azt is, hogy verseid' változtatásaira mit mondottál, 's mit mondott ő is Néked. A' *mi* barátságunk, szeretett 's tisztelt barátom, szentebb mint hogy szükségem volna azt mondani, hogy változtatásimnak el nem fogadások engemet elszomoríthatna. Mi volna úgy a' *mi* barátságunk, ha az lehetségesnek képzeltethetné az efféle dölyföt. Én elmondtam a' mit jobbnak véltem. Mit végy te fel, az a' *Te* dolgod, nem az *enyém*. A' barátságnak az a' legszebb jusa, hogy kimondja vélekedését, 's más részről az, hogy bátran követi tulajdon érzéseit. — A' pirhólagos szó előttem nem csak ismeretlen de képzelhetetlen is volt. De azért fel nem akadok azon, ha véle az én ellenkezésemmel és a' Szemeréével nem gondolván, élni fogsz is. Tegyük fel, hogy az valóban nemtelen 's rút szó. A Te verseidnek annyi érdeme van, és olly ragyogása, hogy az ezen szeplő mellett is eggyik fő dísze lesz literatúránknak stb.

8.

Széphalom, Junius 13*d.* 1810.

Kedves barátom!

Wesselényire irt Ódádat e' napokban két Pataki Professorral olvastattam, kiknek egyike Kézy, nagy Poéta; 's mind ez a' két ember, ki a' classica literaturába tökélletesen jártas, mind még három értelmes és érzékeny Hallgató az elragadtásnak azzal a' gradicsával hallá azt, melly nem fakadozik magasztalásokra, hanem megnémúl és igen későre jut szóhoz. Az eggyik (Kézy) kért, hogy engedjem meg, hadd irhassa le. Megengedtem. Ő még semminek leirására nem kért engedelmet tőlem. Itélheted ebből, melly béhatást csinált reájok. — De sem ők nem tudták, sem én nem tudom, ki az az Aethra' fija, a' ki ifjú karral az éktelen márványt felemelte; 's minthogy ezt mind a' Faber thesaurus eruditionis scholasticae nevezetü munkájában, melly nekem mindég kezem körül forog, mind a' Calepinus' lexiconában haszontalanul kerestem: annál bátrabb vagyok azt a' kérést tenni nálad, hogy kétségemet oszlassd el, mivel erre Kézy azon okból is kért, mert szégyen volna az ennyire csudált 's szeretett darabot tökéletesen nem értenünk stb.

9.

Széphalom, Julius 21*d.* 1810.

Kedves barátom, páratlan férjfi!

Tegnap estve vett leveledre azt mondom ismét, a' mit már leveleidről mondottam: annyik azok nekem mint egy szép dal. Ismerem a' mi Kisünk' leveleinek érdemeket; azok a' legnagyobb csinnal vagynak mindig irva, még mikor siető kéz önti is soraikat. De illy genialis leveleket mint a' Tiéid, én senkitől nem vettem és nem veszek. Kibeszélhetetlen gyönyörűség fog el olvasások alatt, és ha azt mondanom nem kevélység, tulajdon képem, tulajdon physionomiám sugárzik vissza belőlök. Jele, hogy lelkeink egyformán érzenek, rokonok stb.

10.

Ér Semlyén, Biharban, Sept. 24*d.* 1810.

Kedves barátom!

Kezemben végre képe annak a' szép lélek külsőjének mellyet szeretni 's csudálni eléggé nem tudok. Eggyik leveledből tudtam eddig is, 's tudtam a' Szemere leveléből, hogy kövér testben

lakik az, de hogy illy kövér légy, azt meg nem álmodtam. De a' Brutuszok 's Cassiuszok mellett, kiknek testetlenségétől Caesar félt, kövér Dolabellák is voltak! —

11.

Széphalom, October 13*d.* 1810.

Kedves barátom!

Semmi munkám nem óhajthatja inkább javallásodat mint Csereyhez irt Epistolám óhajtotta. Örvendve olvastam mit írsz felőle. És így *Te* engem itt is *értesz*. Be sok van 's lesz a' ki nem *ért-meg*. De igazán mondod, hogy ez az Epistola tovább fenn tartja nevemet mint a' John 's Kininger és Kreutzinger festése. Legalább tudom, hiszem, hogy az még akkor is lángot fog vetni a' szívbe, mikor az enyém már hamu lesz. Horvátunk felolvasta azt a' Judex Curlaenak, 's az könyezve hallgatta. Horvát maga (így ír) a' Weselényihez irtat becsülte, ezt imádja religiosus cultussal. — Értem őtet, 's örvendek az illy tömjénnek. A' másfélét nem tartom méltónak keresni stb.

12.

Széphalom, Januar 10*d.* 1811.

Kedves barátom!

November 23dikán irt leveledet tegnap vettem Ujhelyben. Felette messze lakunk egymástol! Az illy leveleket azon pillantatban kellene venni, a' mellyben postára tétetnek. Veszteség hetekig nem örülhetni nekiek.

Nyilaim nem sértenek *nyilván;* — legalább Czinkét nem akarták. *Czinegét* csak azért tettem oda a' hol állott, mert nem kaptam más madarat, mellynek neve metrumomba illett volna. Leveled vétele előtt Patakra vala küldve Töviseim' exemplárja hogy nyomtassák, 's már ez az epigramma *ki vala hagyva.* Czinke Ferencz, a' professor nem méltó hogy reá nyil lövettessék, 's osztán a' nyil tömpécske vala — pedig a' nyil nem nyil ha nem éles, ha tömpe. De miért akarod Te, édes barátom, hogy személyt ne bántsanak az én nyilaim? A' Jézus Krisztus Isten volt és mégis korbácsot kapott azok ellen a' kik az ő atyja' templomát megfertéztették; — ő, a' ki, ha Papjainkat hallod, olly emberi szeretetet predikált, melly felségesebb mint mind az a' mit Socratesz és más meg nem keresztelkedtek tanitottak: Hát az az átkozott; Istentől elrugaszkodott Voltaire mennyi epigrammában 's nem epigrammában bántogatta Monsieur Feront 's más hasonló érdemű iróikat a' Francziáknak! Sok szabad *versben*, a' mi prózában *nem szabad.* Nem bántanám őket epigrammáimban, de a' publicum így talám megérti hogy azok nyelv és izlésrontók, különben meg nem érti. Keveset bántok, és egyet sem nagyon; kettőt tulajdon maga esetjeivel festettem. Láczainak adok jól, mert *Poocsot, Mátyásit* tartja első Poétáinknak. Különben korbácsaim csak illyek mint a' mi itt következik:

HIMFY.

Dayka. Tűzre felét! *Himfy.* Vetem. *Dayka.* Ujra felét! *Himfy.* Ím. *Dayka.* Harmadikát még!
Himfy. Lángol az is. *Dayka.* Jer most, vár az olympuszi kar [1]).

13.

Szephalom, April. 4*d.* 1811.

Érdemes barátom!

Silányoknak, idétleneknek nevezett darabjaidat olly elragadtatással vettem mint mind azt

---

[1]) Kazinczynak erről én, 1811b. nov. 16. ezt irtam: Himfyről szörnyű kemény az itélet. Ugy Petrarcabol is sokat kihányhatunk. Ki, más NAGYOKbol is.“ Ő meg válaszában dec. 24d. 1811-ben hozzám ezt: A' Himfyre irt Epigramma, mellyet az ur szörnyű keménynek nevez, az ő képzelhetetlen dölyfe miatt esett, nem szintén csendes verből, de nem szégyenlem felindulásomat, mert nem érdemli e ezt Az, a ki szerelmeinek Recensióját, (1809b. az ausztriai Annalisokban) azt a meleg szívvel s magasztalva irottat! olly nehezen vette, hogy többé nem is felelt levelemre! stb.“ Erre czélzottam volt Kölcseyhez irttomban, *lásd Élet és Literatura* 1827. *II. köt.* 114. l.

szoktam a' mi Tőled jő; nem mivel Tőled jő: noha hogy tőled jő, annak örvendek; hanem mivel Tőled nem jőhet semmi, a' mi javallásomat, sőt csaknem mindenkor csudálásomat is ne kivánja. „Kivált ez az első olly idétlen, hogy mind ez ideig meg sem mertem keresztelni," ezt irod. Én pedig hozzá azt vetem, hogy kivált ez az első olly nem idetlen, hogy meg sem merem szabni költeménykéink között hol talál legillőbb helyett. Schilleri melegség és philosophia lepte el. — Mivel reám biztad, hogy neki a' nem-szent keresztségben nevet adjak, ime elnevezem:

AZ ÉLET KORAI.

„*Az arany század' Istene Pásztorai közzé kene.*" — Az az ember, a' ki olly nehezen rimez, olly nehezen lél rimeket magyarban mint én, igen édesen lepetett meg e' két sorodat olvasván 'stb. — Gyönyörű ének. Megküldöttem Szemerének mind a' hármat, most pedig Erdélybe küldöm. — Az az egy kifogásom volna ellene, hogy farka van (olaszul: *coda*) 'stb. — Én nem tudok ahhoz szokni, hogy Te némelly énekeidnek, illyen códákat adsz, a' több strópkák' példáji ellen 'stb.

14.

Széphalom, *Januar* 30*d.* 1812.

Berzsenyinek Kazinczy baráti szives idvezletét.

Meg nem tudom fogni, kedves barátom, mire véljem sok holnapokig tartó hallgatásodat [1]). Elhidegülésre nem akarom, mert azt nem érdemlettem és mert azt becses barátságodtól nem vártam 's nem várom. Ne engedje az ég, hogy Tégedet 's tisztelt hitvesedet 's szeretett házad' népét kedvetlenség érte légyen 'stb.

[1]) Majus 22d. 1811b. is ezt irá Berzsenyinek: „Nem említem mikor vettem leveledet, s tudod, hogy hallgatásodat épen azon mértékben érzem sajnosan, mint a hogy tisztelve szeretlek." Berzsenyi mintha, nehezen azt vette volna, hogy Kazinczy másnak is megirá, miként 1811beli apr. 4d. költ válaszában maga megvallja, bizonyos igen csak leghívebb szívre fülre kötött ifjui tettét, mert ezt Berzsenyi, látom, maga kitörölte Kazinczy ismétlő soraibol. E fecsegőkórságát egykori barátunknak, sokan ismerjük még fennlévők. Midőn Szemere nekem elbeszélé 1821b. még inkább ovakodtam hireket irni neki, s mosolygék midőn tudtomra is adá, milly hír nem vivők és hát üresek, hozzá bocsátott leveleim.

15.

Széphalom, *Julius* 2*d.* 1812.

Kedves barátom!

. . . . . Helmeczy, ez a' lelkes kis fiu, reájok [1]) ismét kapott 150 forintot; százat a' Fejérvári nevendék papságtól, hol Farkas Imre nevü kis Pap barátja volt a' buzditó, — ezt azért mondom, hogyha Fejérvárra mégy Pesti útadban, őtet felkereshessd — ötvent pedig egy Tomicza nevü Zágrábi megyebeli kis Paptól 'stb.

[1]) t. i. Berzsenyi versei nyomatására.

16.

Széphalom, *October* 2*d.* 1812.

Széplelkű barátom!

. . . . . Helmeczi téged novemberig, meglátogatni készül. Ha nálad lesz, csókold meg az én nevemben. Ez a' fiatal barátunk mindkettőnk eránt különös hűséggel viseltetik, verseidnek és a' Daykáéinak megjelenhetések eránt telemes szolgálatokat tett, tiszta a' feje 's a' szíve, 's a' mi *megbecsülhetetlen*, szorgalmas levelező, 's a' válasz után várással nem öldökli az embert. Háladatlan volnál eránta, ha dolgaidban nem vele, hanem Tatayval leveleznél, a' ki Helmeczinek szoros és szives barátja, de tégedet Helmeczinél inkább nem szerethet, és a' ki, ellévén zárva a' Papi-nevelőbe, nem járhat el olly szabadon dolgaiban mint Helmeczi. De Te ne hidd, hogy én tégedet Tataytól egészen elvonni akarjalak. Te nem szereted inkább Tatayt mint én. Csak arra czélzok, hogy Helmeczi is érezze szeretetedet, bizodalmadat.

17.

Széphalom, October 31*d.* 1813.

Kedves barátom!

. . . . . Helmeczinek leveléből tudom, hogy az Erdélyiek a' te verseidet nagyon tisztelik, csudálják. Ugyan ezt irhatom Magyarországnak azon részéről is, mellyben lakom. Patak nem ismér hozzád fogható magyar lantost. Csak itt ott akad egy fő, a' ki melletted a' Dayka' szépségeit is érzi 'stb.

18.

Széphalom, Januar 18*d.* 1813.

Kedves barátom!

. . . . . Engedd meg, hogy némelly botlásaidra — ha ugyan azok — figyelmessé tehesselek. — *Achája* nem dactylus hanem amphibrachys. Hogy a' vers jó légyen, Achája helyett Graeciának kell állani. A' Hérók' ragyogó szobraikat 's halált. — — b*ért* ny*ert*, kedvetlen összejövetele két izben két syllabában az *rt* hangnak; — czombjaim és fürtjeim, nem czombaim, fürteim, mint csókjaim, csontjaim. Osztán arra kérlek, hogy az asclepiászi sort ne elegyitsd az Alcéuszi sorok közzé, mert nem *eggy* természetű a' kettő 'stb.

19.

Széphalom, Julius 4*d.* 1813.

Kedves barátom!

Juniusnak 30-kán, midőn épen feküinni akarék, vendéget hallok érkezni. Elébe mégyek, 's Kazinczy István öcsém, az az fija az Onkelemnek Andrásnak, másod magával lépe pitvaromba, ... 's ez Szemere Pali vala. Első kérdésem, mellyet hozzá teheték 's tevék, az vala, ha hozza e a' Te verseidet, édes barátom . . . . . Erre az öcsém felele, hogy ő hoz egyet, de magának, 's declarálja, hogy itt nem hagyja. Még nem szüntem, míg koferét cselédjel le nem oldák, s az exemplt meg nem kapám. Akkor Palival neki állánk, 's lvenként végig futám, hogy legalább a' külsővel ismerkedhessem meg, 's lássam mik vannak benne, 's melly renddel. Nehány darabot felolvasánk, hogy lássam változtatásaidat. Illyen vala az Ajánlás, illyen Psyche, illyen a' feleségemhez irt darab, illyen a' sonett, illyen a Nagy Pál, és még egy-kettő. A' vignette a' mennyire gyertyánál nagyitó üveg mellett láthatám, nem rosz; de Pali azt mondja, 's úgy irják Pesti barátim is, hogy a' kép épen nincs találva. Erről nem itélhetek, de igen annyit, hogy igen nem szépen dolgozá Blaschke. — Már tehát volitas per ora virum, édes barátom; 's ámbár tudom, tapasztalás után tudom, hogy valakik verseidet kézirásban látták, bámulni azokat meg nem szünhetnek, szeretném hallani a' két Haza' minden tájairól, ki mit mond felőlök. Örvendj szerencsédnek, dicsőségednek, 's légy rajta, hogy nem sokára verseidet megbővitett kiadásban vehessük.

Az én Daykám imitt amott ólcsárlókat talála. Egerben egy Pap, deák epigrammát ira ellene, mellyet ide teszek:

Dayka redi! nolo nutricem; nolo poetam
Foemineum. Vir sit quem lego virque probus.
Quaeris, quo redeas? Ad eum qui de tenebris te
Protulit. A doctis nil quod ameris habes.
Vanus es et Venus es, dignusque operire patellam,
Qualem in Kazinczy te reperisse palam est.
Dayka redi! Non es qualem te censuit emtor,
Dayka redi! structo nam secus igne peris.

Igy itél, édes barátom, az, a' ki magát a' mi Idvezitőnknek bizonyosan rosszúl értett tanitása 's Origenesnek épen nem eszes példája szerint a' menyország kedvéért castrálta . . . . De kérlek, tudassd velem, mit itélsz Te Daykának versei felől. De poetis ferre judicium unice poetarum est; igy itél Scaliger, és igy a' Te itéletedet tudni nagy vágyásom lehet [1]).

---

[1]) L. itt fennebb a 150—152d. lapokon. Szerettem volna látni, Berzsenyinek ide tartozható levelét, ha megirta-e ugy, miként ez idézett helyen áll, Daykáról mit tartását; es ha közlé-e vele a neologismusi bukdácsolások nem szeretésérül hozzám bocsátott véleményét. *D. G.*

Hát azok a' kik bennünket nyelvrontóknak szidalmaznak mit mondanak azokra, a' miket Daykának életében mondottam a' Neologismusok felől? A' ti Telekitek és Prónaytok (ki találhatod okát) valóban azt hiszik, hogy nyelvünk romlik, és hogy magyarúl még senki jobban nem tudott, mint Teleki Jósef, a' ti Administratortok atyja. És én épen ezen hitnek feldöjtésére mondám azt a' mi Daykám életében lap XLV és XLVI áll. Szerencsénkre a' két Hazának minden részeiben fogy ezeknek a' vénséget szerető 's ujságot gyülölő embereknek számok, 's Moldvának szélén is fújni kezd az igazság szelleme.

Pestről írják hogy Te ott valál. . . . Barátim tudják, hogy nékem vagyásom még azt is tudni, hogy ruhád melly színű posztóból vagyon szabva, 's Vitkovics mindent elbeszélle levelében, hogy vele lévén Te néki mit mondottal, hogy ő és Helmeczi Téged hová vittek el stb.

20.

Széphalom, *October* 12*d*. 1817.

Tisztelt kedves barátom!

Augustus 8-dikán napam, september 25-kén testvér hugomnak férje megholtak, 's ez a' kettős halál képzelheted melly bontakozásba hozta dolgaimat, s ki fogsz menteni, hogy késöcskén felelek. —

Kölcsei egy Vice-Ispánokat adott ház' gyermeke, 's velem Álmosdi birtoka által atyafi, így atyafi Vice-Palatinus Péchy Imre bátyámmal is. Lakása Csekén volna Szathmárban, de 2000 ftban árendaba adta birtokát testvéreinek, azután a' contractust eltépve adta vissza nekik, hogy birják jószágát 's adjanak neki a' mit adhatnak. Szemerével Pestre ment le, hogy ott valamit kezd, de még maga sem tudja mit. Ennyit kérdéseidre.

Verseidnek Recensiójából a' Redactio kihagya valamit, de abban tégedet nem érdeklett. Azt mondá ott, hogy a Magyarnak usque renatas Literas (Rajnis, Szabó, Révai, Ráday, Orczy) nem volt Zrinyin kivül Poétája, hanem csak verselgetője, 's a' magyar, poétai szellemben kevesbbet kapott mint még a' Morlach is. Ezt én ugyan igy hiszem és vallom: de a' Pestiek, kik irtóztató hazafiak, 's az igazat sem akarják megvallani, ha az fényt nem vét reánk, meg nem emészthették.

Verseidnek Recensiója nincs nálam; kiadtam olvasni 's vissza nem kaphatom. Ismered a' könyvkölcsönözőket. Emlékezem, hogy felőled sok jót és sok nem jót mond. Nevezetesen téged azok közzé számlál, a' kiket nem az imitatio, hanem a' természet teve Poétává, és hogy verseidben ifjú arcz, öröm, könnyűség van elöntve mint Homérén, Göthéén. Nem gondolok én azzal, hogy ő vagy akárki akár engem akár mást megcsapkod; higyd el, édes barátom, mindenikünkben van csapkodni való; attól sem félek hogy az írástól, olvasástól elidegenít; lesz mind Iró, mind olvasó, 's a' korbács használ mind az Irónak mind az Olvasónak. Azonban Kölcseit én is nagyon elkeseredve találtam az idén Lasztóczon mulattában. Neki semmi sem jó, még az sem jó, a' mit eddig csudált, 's azt hiszi, hogy épen nem haladunk, hogy Literaturánk épen nincs, 's nem is lesz.

Most Homért fordítja görögből 's Hexameterekben, a' legapróbb vonásokig, és így képzelhetetlenül steif, de a' melly nem csak nincs nagy érdem nélkül, hanem ha majd darabosságait letördeli, ollyan lesz, mint a' német, mellyet Voss dolgozott. 3 Könyve már kész.

Ha jól van-e összehasonlítva Homér, Euripides, Göthe, Schiller? azt kérded. — Itéletem szerint a' négy nem egy. Schiller ollyan mint a' ki mindég a' theáteren lépdell, a' cothurnus nehéz lépdelléseivel: Göthe csupa szerelem lépdellése, még midőn cothurnizál is. Homér, Euripides és Göthe egyformák: nem Schiller. Ugy tetszik Kölcsei többet olvasta a' német aesztheticusokat mint szükség volt. Belőlök merítette az objectiver Dichter és subjectiver Dichter ideájit. — Kölcseiben én nagyon szeretem azt az érettség, azt a' nem sietés colorját: de két elsőbb Recensiójával jobban meg voltam elégedve mint a' tiéddel. Végtére nagyon el tudnám únni azt a' didaxis' tónusát, 's állításai sok helytt csak félig igazak.

Én téged arra kérlek, hogy feleletedből ki ne tessék a' magad védelme, hanem csak az ügyedé. Személyünk nyer, ha az ügy nyer, 's veszt, ha ez veszt, 's az utolsó esetben még hiuságunkat meg is kaczagja a' világ stb.

21.

Széphalom, October 18d. 1817.

Kedves barátom!

Visszakapám Tudományos Gyüjteményem Köteteeskéjit, 's sietek felelni leveledre, noha minapi levelemet hamarább kell venned mind ezt.

Kölcsei nem csak gorombán nem bán veled, söt minden sorából személyednek szives tisztelete szól, de sokban veled és velem nincs egy értelemben. Az Ajánlás volna-e üres darab? Csak ott kezdem azt, a' hol Plátót emlegeted: *Plátoi nyelved* etc. Hiszen ott *dolgok* állanak az Óda legutolsó betüjéig, 's mi lesz *dolog*, ha az is csak üres kep mint a' Laterna magicáe? Nincs-e illyen ezer meg ezer az ő kedves Göthéjében, Homérjában, Klopstockjában, Pindarjában? Jó, hogy Pindárt recensealván, azt nem mondja majd, a' mit e' napokban valaki, hogy a' ki ollyat ír és úgy ír, gyanúba hozza magát, hogy részeg volt mikor írt. — 'S Poéta e az, ha az Aesztheticusokat in succum et sanguinem ette es itta is meg, a' ki ezt: *A' ki a' Muzát veszi uti társúl* Laterna magicai játéknak nézi? — Durva Jambusokba öntött declamatio? Kölcsei nekem egyszer azt mondá, hogy a' hexameter fecsegővé teszi az Irót. Igy most a' durva jambus. Nekem pedig ez a' durva jambus nagyon illőnek tetszik az olly komoly philosophiai dolgok' előadására, 's mint az Archilochusze csapkod, úgy ez igen a' maga hangján dorgál, a' maga hangján tanit. Kölcseinek ez a' grávis lépése, ez a' didaxisi tónus fascinálja a' vigyázatlan olvasót. Én is tiszteleın Recensiójit; nekem nagyon kedvesek; de nem úgy tisztelem mint Pest tiszteli, a' mint hallom. A' Recensens is mondhat nem igazat, mint a' recenseált Iró, 's ez a' gravis tónus gyanús előttem.

A' mit lap 103. Lessingből mond, épen védelme a' Poézis e' korcs nemének. Inkább jó Epistolát, mint rossz Ódát 's rossz Drámát 's rossz Epicumot. Én bizony a' Horátz' Epistoláját nem tartom méltatlánoknak a' Horátz' nevére, 's vannak neki Epistoláji mellyeket inkább szeretek mint némelly ódáját. Ezt el ne feledd neki mondani ha igazán szándékod hogy neki felelj.

Hogy én a' Zrinyi-nemü verseket szeretném dalainkból kirekeszteni, tudod; azt egyedül az ollyas nemnek tartanám, a' millyekben Kis irta a' maga Epistolajit, 's Csokonai, Dorottyát. De hát a' te Szerelmed l. 30, hát a' te gyönyörü Psychéd, hát a' Kemenes-alja rossz darabok-e? Minden bizonnyal a' te rimetlen költeményeid a' jobbak, ezek fogják nevedet halhatatlanna tenni a' legkésőbb maradéknál is: de Kölcsei még is sanyarúbb mint lennie kellene. Én egyedül azt óhajtanám, hogy nem sok idő mulva újabban add ki verseidet, 's némelly darabjaidat vagy egészen kihagyd, vagy hátúl vessd egy csomóban. Matthisson ezt az elsőbbet tette a' Zürichi kiadásban 1800 körül; az ujabb kiadasban *minden* nem rossz darabját felvette, 's nekem ez az újabb kiadás épen nincs olly kedves mint az elsőbb volt.

L. 98. azt mondja Kölesey, hogy Bessenyei etc. megmutatták, hogy a' hol valami nincs etc. Ez oda csap a' mit feljebb monda, hgy Kisfaludy és te magatokból szedtetek, nem imitatio által lettetek az, a' mik lettetek. — Való-e ez? Te legjobban tudod, ha lettél volna-e az a' mit benned velem eggyütt Kölcsei is csudal: de hogy Kisfaludi az olasz Poéták által, nevezetesen a' Petrarca Sonettjei által lett azzá a' mi lett, még pedig nem csak a' formában, hanem a' dologban is, azt merném állitani. Nem csak Virgil leve Homér által, hanem Zrini is (a' mint K. mondja) Tasso által, sőt magát Homért is az előtte éltek csinálták, mint Göthét, és mindent, mindent a' ki még nagy volt. Lássd Herdert a' Helmeczi Értekezésében valahol. Valamik leszünk, mind az imitatio által leszünk.

Döngécsel nekem igen jó. Értem, mihelytt hallom. A' *méhe* is mentve lesz előttem, mihelytt tudom, hogy ugy is mondatik.

De élj szerencsésen, kedves barátom. Legy nagy és nemes még haragodban is. Nem vesztünk a' haraggal, ha az nemes.

22.

Széphalom, Januar 18d. 1821

Édes barátom!

Elrémültem leveledre, 's szánom állapotodat a' szeretet' legforróbb érzéseivel. Miért nem ér-

tek e' sok és nagy csapások mást, kinek szenvedései a' hazának nem voltak volna kárára? 's miért épen téged, kinek hézagját senki nem pótolja ki közöttünk? Te állapotodat félhalálnak nevezed. Leveled hamisnak kiáltja az állatást, mert lelkesebbet ép napjaidban sem irtál; ebben élet és erő szikrázik. Vigasztalhatatlan volnék ha e' remény nem élesztene. Nec dis amicum est, nec mihi, te prius obire, édes barátom. Az az Isten, a' kinek olly sok kedves áldozatokat nyujtottál, nem csak a' lant' Istene, hanem az orvos-szereké is; neki rád gondja lesz, 's visszaád magának és barátidnak; 's én azért könyörgök előtte.

Hogy levelim' válasz nélkül maradása szenvedésidből 's elhülésedből erednének, azt meg sem tudtam álmodni. Én a' te barátságodat elejétől fogva életem' legfőbb szerencséji közzé számláltam, 's kevélykedtem vele, 's ez az érzés soha sem hagyott-el. Hogy megbántottalak volna, nem tudom; bántani az, a' ki téged nem eltolni igyekezett magától, hanem minél szorosb kötelékekkel csatlani magához soha nem akarhatott. Az életnek sok esetei vannak, mellyek megtévesztenek bennünket. Örvendjünk hogy az Igazság és az Idő a' ködöt végre is eloszlatja, 's a' tiszta tisztának ismerteti.

Annyi való, hogy én a' Kölcsey' Recensióját nagy gyönyörűséggel olvastam. Mit itéle Verseid és a' Superintendens Kis Uréi felől, arra épen nem volt gondom; egyedűl azt a' szinét tekintettem az érettségnek, nyugodalomnak, melly dolgozásán, az első soron kezdve az utolsóig, bájoló hatalommal ömlött el. Mindenkinek más a' stilusa, mint arcza; 's én igen jól érzem, hogy a' nyugalomnak ezen a' hangján irni nem tudnék. Talán egy kevéssé belé is csap a' feszesbe, 's a' didaxis hideg hangja inkább érezteti rajta magát, mint szükség; az enyém, ha szabad itélnem a' magamé felől, eleven, de talán virágosabb mint illik, 's csapongása ott is játékos, a' hol azt bizonyosan nem keresem. Irigylettem szép tulajdonát, 's azt kezdém reményleni, hogy a' Historiai nemben, ha magát arra adná, remekünk lesz. Ez foglala el egészen. Itéleteit a' magaméivá tenni nem akartam és nem tettem; némellyikeben vele világosan ellenkezem is. Csokonai felől azonban igaza van. Lutulentus fluxit, sed erat quod tollere vellem. 'S annál inkább örvendék hogy magasztalá a' Csokonai' szép darabjait, 's gáncsolá a' sarasokat, mert olvasóinknak igen nagy része Csokonaiban a' sarast szereti.

Verseid neked elhalhatatlan fényt szereztek; nevedet a' maradék soha sem fogja tisztelet nélkül nevezni. A' philosophia bennünket a' dicsőség eránt nem tesz hidegekké, hanem csak arra tanit, hogy az igaz és az ál dicsőséget ne tekintsük eggynek, 's ne higyjük hogy ragyogásunk annyira elsetétithet mást, hogy mellettünk és utánunk többé senki nem ragyoghat. Sőt az Irói dicsőség ollyan, hogy az, a' vagy még nagyobb érdem, vagy a' később olvasók' izlése előtt, bizonyosan el fog homályosodni. A' Természet minden időszaknak ád nagy embereket, 's mi a' főponttól bizonyosan távol vagyunk még. De az az Iró, a' ki igazán méltó ragyogni, nem is a' ragyogást keresi; annak abban a' szép örömben áll jutalma; mellyet a' mesterség ád az azt gyakorlóknak, és abban az érzésben, hogy korát előbb vitte, hogy segélte az ügyet. Én részemről semmit sem ismerek a' mit kevesebbé óhajtanék mint a' köz javalást; maradjon az azoknak, a' kik rajta olly igen kapnak, és hogy megkapták, olly igen örvendenek. Te, édes barátom, valamit Iró óhajthat, bőven megkapád 's állandóul birod: a' tudósok' és nemtudósok' javallását, ön javalásodat, tekintetet a' Nagyoknál, társaid' barátságát, 's azt az irigylésre méltó érzést, hogy a' Mesterség nálunk általad fentebb lépcsőre emeltetett. Élj igen sokáig e' szerencséd' birtokában, Hügiéja adja vissza erődet, hogy uj koszorúkat szeghess, 's hidd, hogy érdemeidet védelmezni, ha azt kivánná a' szükség, nálamnál készebb senki sem volna. De birtokaidat senki sem vette kétségbe.

Tudod-e te azt, hogy a' Tudományos Gyüjtemény köteteiben kétszer emlitettem nevedet barátság' érzéseivel? Ugy fogtam volna, ha nem elhültél volna erántam, hanem ha ellenségeskedéseket követtél volna is ellenem. Füredi Vida (ez a' név nomen collectivum) igyekezett gyanúba hozni hűségemet, azt hirdetvén, hogy a' mit egy kézzel adtam, másik kézzel elvettem. De melly olvasó nem tudja, mi baja neki velem?

Ölellek a' szeretet' barátság', tisztelet', csudalás', irigylés' legszentebb érzéseivel. Add ismét

jelét, hogy szeretsz 's vigasztald meg, nagyon kérlek erre éretted gondokban levő barátodat:

Kazinczy Ferencz [1]) mk.

23.

Tisztelt kedves barátom!

Engem az a' kevélység szálla meg, hogy hazánk tőlem vegye Verseidnek harmadszori kiadását; 's nagyon kérlek, ha mi nyomtatlan dolgozásaid vannak, és ha miket az első 's második kiadásban kitörlél, megigazítál, méltóztassál nekem megküldeni. Mind az első, mind a' második kiadás tele van hibás interpunctióval, ollykor hibás orthographiával is, 's szeretném annak a' lelkes költőnknek munkájit, ki a' maga kora' legjobbjainak javalásokat olly mértékben nyerte el, a' hogy kevés Irónk mind eddig, tiszta és Költőjökhöz méltó kiadásban tenni közre; szeretném bizonyságát hagyni, hogy Te és én egymást mindenkor szerettük. Kérlek tehát, ha mid van, a' mit verseidhez adni, vagy a' régibbekben változtatni akarsz, küldd meg nekem Pestre stb.

Régen semmit sem tudok egészséged felől; csak másoktól hallom, de homályosan, hogy alkalmasan kigyógyulál. Élj igen szerencsésen, édes barátom, tisztelőidnek örömere, Literaturánknak 's Hazánknak örök dicsőségére. Én kevélykedem azon szerencsemmel hogy fenyedet láthatam, hogy engem szerettél.

Pesten, April 14d. 1829.

Örök híved: Kazinczy Ferencz.

24.

Az én kedves Berzsenyimnek.

Édes barátom, Junius' 3-dikán érkeztem hat egész holnapi távollétem után haza. E' pillanatban veszem leveledet 's szeretetet látok benne, 's épen ezt óhajtottam. De mi tehát az a' mi kettőnket elválaszt? Higyj nekem, nem tudom.

Barátok' gondolkozásának, izlésének szabad ellenkezniek, de nem soha sziveiknek. Ez a' te érzésed is, mellyet leveled fejteget. Hogy Te a' scandált rímes sorokat leoninus formáknak nézed, azt tudom; de én nem emlékezem hogy veled csak egy sorban is perlettem volna. Kölcsey sok esztendő olta egészen elhidegedett irántam, a' mit sok ideig nem is tudtam. Mindég úgy írtam neki mint a' kivel nekem, és a' kinek velem baja nincs, 's hogy nem felelt, azt nem szívének tulajdonitottam, hanem makacs szeszének. A' mit az Élet' és Literatur. I. kötetében Vályi Nagy Ferencz miatt teve, az osztán örökre megpattantá köztünk a' húrt, mert ő engesztelhetetlen neheztelésű ember. Én vele ellened soha sem fogtam kezet, és a' mit tett hírem nélkül tette.

Vedd e' vallástételemet tiszteletem' 's örök barátságom' jeléül, 's engedd nekem azt a' szerencsét, hogy verseid, azokkal eggyütt, mellyek nyomtatva nincsenek, legalább a' kiadottak közt nincsenek, általam adathassanak ki még egyszer. Élj szerencsésen, édes barátom.

Széphalom, Julius 3d. 1829.

---

[1]) Hozzám 1820b. dec. 21d. irt levelét így fejezé bé. Élj szerencsesen, hasonlíthatatlan férjfi, igen kedves barátom, örök barátom 's csókold Szemeret. Mondjad neki, hogy izenete sok szomoru óráimat felejteti velem. Miért hallgata el ő nekem, nem feszegetem. . . Ne hallgassa a mit a hypochrondria kinzottjának *) elsetétülése sugall, és Szemerébe is által akarja tenni. Hallom, hogy ez a baj B-nyit is nagyon kinozza s gyógyítatja magát. Az a kevélyeket bántja; engem soha sem fog utól érni."

Egész 1818, 1819, 1820-ból nincs levele Kazinczynak Berzsenyihez a hozzám került gyűleményben. S 1821-ből is, e közlöttöl megválva, csak egy van, mellyben gr. Kornishoz irt episztoláját küldé meg. És 1822-1828 megint egy sincs.

*) Kölcsey?

Két észrevételem vágyakozik itt kifejtekezni: 1. Kellem osztás vágya levelezetbe Kazinczyig egy Irónknál sem tetszik ennyire ki. Gr. Dessewffy Józseféi egyenes lelküség szendeségeivel versenygenek vele. Mikeséiben a csupa öszszön muve nyájalog. S Kazinczy annyira gyakorlatában lön, hogy első hamar irása közben is, Csín, Nyájasság, Szerelem, Hódítás, egymással ingerkedve kivánå magát keresztül játszani tollán szavak uj keeses elhelyezéseibe.

2. Kazinczy e kérelmeit én csak e leveleiből tudám meg. Berzsenyi hallgatott. *D. G.*

II.

EGY LEVELE BERZSENYINEK KAZINCZYHOZ.

Mikla, *Dec.* 15*d.* 1814.

Barátom!

Megbájoltatva követhetetlen szépségü epistoláidtol, ismét epistolát próbáltam [1]. Rostáld meg kérlek, s tanits meg nyomdokaidba hágni. Már két kis versemet nem méltattad figyelmedre, ámbár mindenikben volt jó s mindenikben volt szembetünő hiba is. Ha a barátságnak ezen legszebb actusát meg fogod tőlem, azt kell hinnem, hogy soha sem voltál barátom s következés képen nékem is meg kell szünnöm eddig való alkalmatlankodásimtol.

Dukai Takács Dudi unoka hugom, jól nevelt, s minden kellemekkel biró leányka, 18 esztendős s szép értéke legalább megér hetven ezeret s méltó, hogy törekedésiben buzditsuk, segéljük. Ajánlom kegyeidbe.

Wesselényivel való mulatásodat és grófnéd characterét olly szép szinekkel fested, hogy én irigyed kezdek lenni. Én olly boldog mint Te soha sem voltam s nem is lehetek. Te érzéseidre nézve mast is gyermek vagy. S melly boldogság gyermeki szivvel s megérett észszel élni! Mond meg grófnédnak, hogy én Néki rokona vagyok Török Magdolna Jóbanyámrol, ki ugyan azon familiábol való. S melly csudálatos, édes barátom, én Wesselényinek, Döbrenteinek és Szentmiklósynak is rokona vagyok! Wesselényinek, mint Pogány, Döbrenteinek mint Berzsenyi, Szentmiklóssynak mint Sándor. Ne itélj meg kérlek, ha azt mondom, hogy ezen szép rokonságommal kevélykedem.

Minapi Vas vmegyei utamban megállék Keszthelyen, a grófnál lévő hatodfél ezer forintom interessének felvevésére. Boszuságomra véletlen a gróffal öszve vetődtem — boszuságomra mondom, mert én mindenkor boszonkodom mikor igen nagy urat látok, vagy ha nem boszonkodom is legalább nem örülök, mert én csak vagy magammal, vagy magamhoz hasonlóval szeretek társalkodni. Azonban ez a jó gróf minden emberséget mutatott hozzám. Kertjének legritkább oltoványival megajándokozott s megparancsolta kertészének, hogy valamit kivánok mindent adjon. Igen szivesen invitált magához és különösen a georgikoni examenre megkért, hogy elmenjek. — De minthogy azt is veté hozzá, hogy akkor nekem valami jó svájczer tehenekkel is fog udvarolni, én nehezen fogok neki udvarolni. Kevély nem vagyok ugyan, de a szemtelenségtől superstitiose irtózom. Már mast pedig vagy gorombának kell lennem, vagy szemtelennek.

Én az erdélyi theatrum számára szeretnék valamit irni, de semmi materiálékat nem tudok s könyveim sincsenek hogy kereshetnék. Te kétség kivül e részben is Tudsz engem vezetni, adj tahát kérlek valami thémát s ha lehet erdélyit.

Élj szerencsésen s tisztelj meg ezután is nagyra becsült hajlandóságoddal.

---

[1]) Ez volt Berzsenyinek Dukai Takács Judithoz irt s itt a 48d. lapon álló költérlevele, mellyet ez uttal Kazinczyval közlött, s mi szerint az már 1814-nek végén készült, noha későbben Berzsenyi maga 1815re tette. Csak ez egy levelét találtam saját kezével Kazinczyhoz a kapott csomóban, mellybe hogy jött a többitől megválva, nem tudom. Ennek Kazinczyhoz megküldetése pedig onnat bizonyos előttem, mert Kazinczy meg a költérlevelet nekem irá le még kinyomatása előtt, s küldé Erdélybe.

III.

NÉHÁNY LEVELEZET

BERZSENYI DÁNIEL S DÖBRENTEI GÁBOR KÖZÖTT.

1.

Döbrentei Berzsenyihez.

Bonyha, *Küküllő vmegyében*, *jun.* 20*d.* 1812.

Tekintetes Ur!

Három költélyt[1]) külde nekem Kazinczy, egy dunántuli Berzsenyitöl: *A melancholia*, *Felsőbüki Nagy Pálhoz*, *Élet korai.* Már a névre felvillantam, mert Nemes-magasiban levő Berzsenyi vér van bennem is; a költelem pedig, akárkié lett volna, egyszerre csak hódított. Nyelvbeli folyama tiszta mint az erdélyi havasi csergeteg; lehelete nyájas, regényes, millyen a Sitkéröl és Kemenes domhjárol elnézett Kemenes alja, s a Bakonyon túl Somló hegye Sümeg vára kékellése; a gondolat csak annygy egyszerün oda fúva s még is felséges, mint Mózes nagy sora: Mondá az Ur, legyen világosság, — és lön.

Én gyerek vagyok még, nem tudom tudós okokkal támogatni „mi Szep", hanem csak azt veszem észre, hogy a mi egyszerü, természetes, a' miben nemes kény, illedelem van, mind belém ragad; a mi kényszeritett, feszengő, czifrázott, homályos, mind untat.

Oh ha azon szomj és nyugtalanság, melly engem üz, italára, békéjére találhatna. Kristály tisztának kivánnám az italt, de nem brillantozott pohárbol, mert ez nem átlátszó, s fogantyuja nehezkés. Békém ugy lenne, ha visszafenyülve látnám Buda és Gyulafejérvár dicsőségét, melly hajdan nemzeti miveltségnek indult.

A munka oda, gigászi; de nem veszett el még egészen a magyar nemzet; utódok, kikre honukban minden vár-rom, egy egész hisztóriai nagy époszban int, csak nem gyávulhattak el végképen.

Akárki legyen e feltörekedés körül hivséggel és igazlelküségben járó, szivest adom tudtára szép müvének hatályát, s osztozom örömében azon, hogy nem hangzott el csak süket szélben nemzeti nyelvü dala.

Ezen fakadott részvét iratja velem a Tekintetes urnak e levelet, kinek benne, ime koszorut küldök Erdélyből.

Gróf Bethleni Bethlen Ádám királyi aranykulcsos özvegye, Marosnémeti gróf Gyulai Katalin adja azt a „*Melancholia*" költérének azzal, hogy kőlapra véseti azt ki egészen, s kertjébe állitatja. Fennkölt gondolkodásu hölgy ez, gyönyörün beszél magyarul és csak inkább s legjobban úgy. Hangulata csendben, bizonyos önérzettel és érzékenyen foly s innepélyt gerjeszt. Lelkülete nagyszerüekhez vonja, érzelmeiben büszke. Öltözete módja mindenkor uri, s ha vendegei körében itt, vagy télen Kolosváratt a társaságokéban megjelenik, azonnal hódol neki, minden. Egy, királyi paloták magyar hölgye.

Taval többfélét hallék tőle Barcsay Ábrahámrol, mit majd ennek életirásába tehetek; minap meg nehany felvilágitó viszonyt monda el azon

---

[1]) *Vers* álla itt akkor, s más előkerülő mostani szók helyett is, akkoriak; de hatalmamban még, *szók*ra nézve az *akkor*-t, *mai*-vá tennem; valamint kényem tarthatá: az akkor csak megerintettet ujra öntenem.

követségről, mellyet 1791ben az erdélyi országgyülés neveze IId. Leopoldhoz, feltett törvényczikkei megszentesitetése végett, s az, Bécsben 1792beli febr. 16d. óta majus 12dikéig folytatta eljárását [1]. Mert a grófné felkésérte apolásul 72 esztendős atyját gróf Gyulai Jósefet, ki a 12 követnek elsőbbje volt, s mint igen élénk szép ifju özvegy, minden elsőbb helyeken megfordult; az események belső kolcsait hallotta; átaljában pedig, már férje társasága, ki 1790b. hala meg, és az által a nagyszebeni szabadkőmiveseké, az érdekes tárgyakra figyelést fogékony elméjében felgerjesztette.

És örömest hallgatám én, leányi forró szavaiban gr. Gyulai Jósef hazafiúi vonásait, ki egykor katonáskodott, későbben Szilágy Csehben, főként pedig Paczalban szőlei között lakott, s mint aranykulcsos és királyi hivatalos, nyerte meg a Jósef császár utáni országgyüléseken földiei bizodalmát. Olly méltóság tekintélyét mutatva áll, Bécsben 1792-ben készült gyönyörü olajfestésü ősz képe, magas termettel (illyen leányáé is) hoszú mentében bakancsban, minővel Kaunitz herczegnek mondá el csenddel, Erdély szabad alkotványát, s annak németül tett azon kérdésére miféle hivatalt viselne (már mint e nagy követség elsője) egyszerüség jó indulatával felelé: *„Ich bin ein Winzler."*

E becsületes vinczellérben olly régi várszellemü magyar ur hunyt el 1800ban 80d. évében, minőket a változott kor, többé nem nevel. Jellemzetéhez elég az, hogy németül csak magyarul nem tudó némettel beszélt, s kedvelt menyét ő, még „kegyelmedezte." Csak ő tuda bánni a zsibói b. Wesselényi Miklóssal; egy szót vete menydörgései közé, s a zugó, csillapult. Jó barátok szomszédok valának. Leánya, itt e Bethlen birtoknak, mint egy fiú s jány anyja, felében asszonya. A régi épület uj izletü kastélya, általa emelkedék; e mellett pedig egy angol helyzésü szép kert az ő csinos tapintata szerint kerekedett.

A mint ebben tegnap délután járék, s menttemben az emlitett költélyeket ujra éldelém, a grottában találtam virágaival.

[1] Megnézém most e követség tudósítását, az 1792-beli aug. 20. kezdetett erdélyi országgyülés jegyzőkönyve 119—196 lapjain.

Ha nem volnék alkalmatlan, kérém, Nagysáddal én valami szép verseket közlenék.

Felolvastam a „Nagy Pálhoz" irottat; fel, az Életkorait. „Felséges gondolatok" lön a megjegyzés.

Felolvastam a „Melancholiát." A grófné szeméből elandalodás könye csillant ki.

„Ah! ez, nagyon szép, szóla, köszönöm közlését. Kőlapra fogom vésetni s ide tétetem tábláját e grottába, az épen ide való" stb.

Én pedig megörvendeztetem ezzel Berzsenyit, mondám. S ime teszem. A grófné azt hagyá meg, irjam tiszteletét, s ezennel azt is teljesitem.

2.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, julius 30*d.* 1812.

Kedves barátom s öcsém.

Becses leveledért legelőszer is, fogadd el tőlem a té-zést. Emberek között a mindenféle czim fokozatait a közép százévek kezdék, azok pedig csak monostorhoz kolostorhoz értettek.

Mondjad ezután, kérlek, mély tiszteletemet gróf Bethlen Ádámnénak. Versemnek, szép kertjébe kiiratását, illeni fog megköszönnöm. A szépnem izlése ha mivelve van, jobban itél a ferfiénál.

S az az Erdély hát még magyar világ, a főbb rendüek körében is?

Isten veled. Tisztelj meg minél elébb ujabb leveleddel stb.

3.

Döbrentei Berzsenyihez.

Oláh Andrásfalva, Küküllő vármegyében, augustus 16*d.* 1812.

Szeretett, nagy érdemü barátom!

Tegnap este későn hozák ki, igen megörvendeztetett válaszodat a segesvári postárol, s ma

reggel, ime, jókor még, már sorokba sietek eleveniteni felmelegedett érzéseimet. Mi fenséges jelenmény a lélekben, a haza és muzák szeretete! A véri rokonságnak is ez gerjeszti szellemibbségét, söt közel lesznek az egymástol legtávulabb lakók, általa. Külön a hazáé, egy ragyogó esthajnal, mellyen ezer meg ezer andalgó szem csügg, a nélkül hogy egymásrol tudnának. A tudalmak szeretete meg olly örök lélek folyam, melly a világ minden nemzeteinek eszméit összeárasztja, s Prince de Ligne-t fényes palotákbol a házhiun lakó Jean Jacques Rousseauhoz lebegteti.

Tiszta való — miként a csiki székely mondja ha igazol valamit — hogy a nevelt fejérnép átalánosabban kapja ki mindjárt, hol a szépe a költelemnek. Mintegy ösztönszerüleg villan meg rajta kéjesb idege, mint a hogy a kis hajadon egyszerre kiáltja el magát a mezőn: né az ibolya, s neki fut szedni. De a természet nem is kérdi, kit szüljön e jól találó tapintattal, csak azt látjuk, hogy itt van, akármiféle soron. Lám Moliere, gazd' asszonyán lesé ki jelenetei hatályát, a hol ez még csak nem is mosolyga, már azon mindjárt forditott a vigjáték költér, mert szivéből kaczagását várta. Akkor már előre tudta, tapsait.

S én tégesselek, miként itt mondják. TÉGEDET! én? Mintha vértet és reteszt szijaztak volna le mellemröl, midőn azt leveledben olvasám. Bizalmam simult ki Hozzád; szabaddá lettem, látod hát mennyire becsülöm ajándokodat. A czimzések, vastag lánczokkal elkülönző kollátok, de kellenek, hogy a marhák a tanarokot össze ne gázolják; a TE, aranyszallal körül font selyem sodrat, ezt elszakasztani felunk, mert legbecsesb ékszerünk függ rajta.

Erdélyben, ugy van, még nincs ollyan német világ, minőt Pesten vevék észre magyar házaknál is. Itt, a mint mondják, gr. Bánffy György gubernator háza, azaz inkább német felesége gr. Palm Józéfa terjeszti Kolosváratt, és gr. Bethlen Jósef kincstartóé Nagyszebenben, kinek neje is hijába gróf Zichy leány, nem tud neve nyelvén, s a gróf maga is csak töri [1]). Ugy gondolom, megfeddette azért az atyját, Bethlen Gábor árnyoka, mert az effele elnemzetlenités nem a gyerek hanem az apa hüne.

E két ház, Mária Therezia nyájas hatásának sarja, miböl látszik, hogy fejedelmi, kiváló festékü udvarnak ugy hat le szine messzere, mint a duna vizeé hosszanta bé a tengeré ellen.

Be nem tudják hát illy házak, millyen éltető erét vágják bé a nemzet élőfaja gyökének.

Azt mondod, hogy a tenger, utoljára még is minden belé szivárgó söt belé omló folyamét is a maga szinére elegyiti. Igen, s a nemzet is ekként hathat vissza udvarára, ha nemzeti szinzete olly tömegben áll ellene, mint a széles tengeré. De nálunk deákság vizözöne, s ez tóvá poshadt.

Egyébiránt miként magyarok még a többi erdélyi házak, im ahhoz egykét kép.

Marosvásárhelytt, gr. Haller Zsigmond özvegyével gr. Toldalagi Kristinával lön szerencsém megismerkednem. Ez csak magyarul tud, de, ugy hogy tanulhatni társaságában miként csinosult az egykori erdélyi fejedelmek nemzeti udvaránál a magyar szólam udvarisága. Több erdélyi kifejezései között ezt hallám tőle, midőn legényét egy más grófnéhoz, kit ő, nem barátnéjának, hanem barátjának mond, küldé: Menjen, láttatom a grófnét, hogy van? Minden magyar munkát meghozat, Csokonai verseiből sokat könyv nélkül mond el, nagyon szereti Kis János munkáit, nagyon Kazinczy Geszneréit. Aranka, nála piheni ki magát, kinek nem hajt ugyan verseire — héj, szárazok, mint a rőzse —, de becsüli emberségét, hazafiui igyekezetet, melly a tüzet, legalább elalunni nem hagyja.

Egy nemzedékkel alkalmasint elébbi korbol való az öreg báró Kemény Simonné, születésére gróf Wass Kata, Vecsen Torda vármegyében, kinél ez előtt két évvel valék. Az egyszerü, hajdani magyar szokásu, igen jószivü ur-asszony körül

---

[1]) Egész anekdotát költe maga felől Erdélyben, szomorú magyar beszédével. Nagy asztalt ada u. m egyszer k-hütlővari kastelyában, hol a sok házajárt nemet katonatiszt az asztal fejénél ült ő körüle, derekán végen pedig a megyei nemes urak. Fenn német beszed folyt, alatt magyar. De ezek egyszer mind elhalgatának, sokáig. A szives házigazda gróf, serkenteni kivánná nemes vendegeit, s ezt akará hangoztatni le hozzájok: „Hát az Urak miert olly szomorúak?" és mondá: „Hát az Urak mert olian szamarak?"

szintúgy hemzsegett a sok gyerek, serdültebb kisasszony, a vécsi rozzant kastélyban; részént unokája vagy rokona, részént felfogott árva nemes leány. Egy szász deák volt azok németre tanitója, miröl midőn szó lön, vonszó szendeséggel mondá a tisztes grófné, régi kanapéján: Én az Isten adta német nyelvét nem tudom, de már a mai világ ahhoz kezd hajlani, ezek a gyerekek hát legalább valamit, kapjanak fel belőle. S előmbe kelt képe, mikép részelődött el a csak magyarul olvasott világban, Balassa, Beniczki ritmusa, Apáczai Cseretöl az Encyclopaedia, Adria szirenája, a gömöri Gyöngyösi több kiadása, Haller János Hármas Istoriája, a gr. Haller László által fordított Telemak, Cid, Belizár, majd Kasszándra stb., ugy hogy most alig lehet egyegy példányra azokból akadni. A nemzetböl magából külön és körében erejedzett elé a lelekvilág s csak nemzeti irók magok emelgeték ugy a mint arra ők elkészülének; iró s olvasó együtt fejtekezett, mint a görög világban, mint a 16 — 17d. százévbeli franczia s angolhoniak, kiket fejedelmeik magok is ösztönzének, mit Erdélyben a nemzetiek hasonlóan kötelességekül néztek, csak I. Leopold már nem.

És láttam még utóképet arról, mikép tarta uriságot a terjedelmesebb fő nemes udvar abban, ha kis értéküek gyerekeit magához vevegeté s felneveltette [1], melly nagyszerü gondoskodást még Árpádék idejéböl kellett az anjoui háznak visegrádi udvarába általvenni, hol a nemes neveudékek között Záh Klára [2]) is Erzsébet királyné *rosz* keze alatt volt.

De még szomszédságunkrol egy két szót. Itt 2 — 3 órányira gróf Haller János, Macskásy Lajos, gróf Bethlen Sándor, gróf Bethlen Gergely házai, külföldi nyelv tudta mellett is, egészen magyar szellemü házak. Gr. Bethlen Gergely nekem XVIId. százévbeli magyar okiratokat kezd eléadogatni, levéltárából, mikből szeretem az elavult magyar szót, sajátibb szószerkezetet, s korfesteményhez a jellemet kikapni. Ha együtt volna minden irat egész okleveli gyüjteményben 1541töl 1699czig az erdélyi törvényhatóságok leveltárából s azon családok vagy czirákokéból [1]), mellyek Erdély történelmeiben szerepeltek, abból elevenedhet majd elé gibboni vagy robertsoni fejtő alkotással, hogy torlult halmaza ingert kapjon, a nemzeti fejedelmek idejebeli történedelem, mi, több helyen tacitusi büszke haragvást is kiván, söt a *hiteszegett* gyilkoló! fejedelmen történetirói boszút. Illy darabka iratok hát a mivoltot visszaképező tükörhez való különbféle szerek.

Még a fennebb emlitett gróf Haller László fija gr. Haller Gábor, főországbiztos ő excellentiájának hozzám Kolosváratt e folyó évi martzius 30d. irt levele kezdetét közlöm Veled: „Az Urnak sokszori unszolása arra birt, hogy ezen közelebröl elmult télen, fársángi időtöltésül Montesquieu *Esprit de loix*-jának forditását választottam magamnak, a mint annak első kötetét el is végeztem. Elfogom azt holmi jegyzésekkel az Urnak küldeni stb.

4.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, Januar 5d. 1813.

Kedves barátom!

Régóta várom leveledet s gyanakszom, hogy utóbbi levelemet nem vetted, vagy pedig válaszod nem jutott hozzám. Mint vagy? hat az Erdélyi Muzéum életre kaphat-e már? Tudósits kérlek mindenről s küldj muzád szüleményéből valamit. Ime az enyimtöl, a háladatosságnak két kis ódáját közlöm veled.

---

[1]) Sürgeté ezt még az 1723beli 105d. czik 2. §. is. E nevelési szokást világositó igen érdekes levelezetei vagynak nálam Borsod vármegye levéltárából másolatban Berzeviczy Mártonnak, Boldisár fijához 1618czon kezdve.

[1]) Atyját, Fényes Elek, Ságh Feliciánnak irja, mint egykor Nógrádban Karancs Ság-nak is birtokosaét. *L. M. orsz. statistikai és geographiai tekintetben IId. kötet* 1837. *l.* 233.

[1]) Család vagy cseléd, ugy mindegy *a* és *e* közötti betücseréyel mint: fergeteg vagy forgatag; kavarog vagy kevereg; galagonya vagy gelegenye: sajditom vagy sejditem stb. Czirák tesz *familiai* sarjadzatot, *czir* vagy *csir* gyökből, *ák* raggal; miként onnat jő csir-a, csir-ádzik, s még a kis csir-ke is, valamint a: czir-ogatás.

Egyike volt. A balatoni nympha, gr. Teleki Lászlóhoz 1812. *Másika.* Báró Prónay Sándorhoz 1812.

Ezen nagy tekintetü hazafiak engem érdememen felett (igy) megtiszteltek. Gr. Teleki a nélkül hogy instáltam volna Assessorrá tett, Báró Prónay pedig maga eleibe hivatott, az egész vármegye szine előtt mint poetát megköszöntött és a leghizelkedőbb complimentekkel elborított. Megérdemlik tehát mind ketten, hogy a magyar múza őket is megtisztelje. Élj szerencsésen s ne szünj meg engem szeretni.

5.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, januar. 5*d.* 1814.

Kedves barátom!

Jóllehet serény levelező ugyan nem vagyok s nem is lehetek, de hogy leveledre nem feleltem volna, semmiképen el nem hitethetem magammal, mert hideg és goromba soha sem voltam. Válaszom tahát minden bizonnyal elveszett.

A poézisrol én valóban lemondtam, mert érzem hogy helyzetemmel egészen ellenkező. A poézishoz egész lélek kell. Én mint gazda s négy gyerek apja, érzésimnek magamat egészen soha által nem adhatom, s elig ha bár csak prózában is munkás társatok lehetek. Azonban gróf Bethlen Ádámné csak ugyan megszegeté ezen feltételemet, s azzal a szép koszorúval, mellyet múzámnak nyujta ismét dalra fakasztott. Éreztem, melly gyönyörüség illy lelkeknek tetszeni s örömet szerezni. S ha zenghetek még ollyat, mellyben kedveteket találjátok, ezen nemes hölgynek köszönjétek azt [1]).

Te, édes barátom, Erdélyben igen szép függezetlen állsz, és sem hazádnak sem magadnak hasznosabban nem élhetsz mint mast . . . . [1]). Ne csüggedj s törj előbbre is. Te Erdélyt és az erdélyieket nekem igen szépen fested. Örülök, hogy Erdély, valamint mindenkor, ugy mast is magyarabb mint mi, örülök a theatrumnak is, én ollyast Kolosvárrol álmodni sem tudtam.

Minthogy már verseim kezedben vagynak, kötelességemnek tartom azokrol még e következendőket veled tudatni: Helmeczi valamint gyüjteménykém kiadásában igen szép tüzet mutatott, s szép dolgot cselekedett szintolly igen nagyot botlott, hogy verseimbe hirem nélkül valtoztatásokat tett. Ime, lásd azokat s itéld meg, ha vajjon jobbitások e?

Lolli, gyönyör kellemiddel. Ez igy volt: Lolli, bibor kellemiddel: „A ró'sát megelőzöd", S édes bájos diszeiddel: „A jég szivet meggyőzöd." — Szép vagy te mint ifju Hébe: „Kegyes mint egy Gratia", Szerelmes mint Ericene: „S lelkes mint egy szüz Múza stb.

Miért rettegsz kebelembe. Ezen dalbol a két utolsó vers egészen ki van hagyva, melly igy vala: Halld, melly édesen csatináz: „A völgy kisded csermelye." A vig madárka mint trilláz: „Mint nyög a filemile." Majd ha a tél elközelget „Ezek mind elnémulnak." Elrepül a szép kikelet: „S örömeink elmulnak." Én ugy gondolom ez vala a dalnak java s lelke.

A Prónayhoz szóló ódában. *A hősek ragyogószobr.* Volt: a *bajnok*, *Czombjaim*, *Fürteim.* Volt: *Czombaim*, *Fürteim.* Az egyikben által látták az igazat a másikban nem. *És túlhatsz.* Volt: *s általhatsz.*

Emmihez. *S hát a szerelem szent lánga,* Volt: lángja.

Az Életkoraiban. Ezeknél többet nem kérnék. Volt: érnék. Nem igaz, hogy többet nem kérnék csak lehetne.

A Remetében. *Messzünnen kiható.* Volt: *kihaló.*

---

[1]) Más alaku köszönetet is ira Berzsenyi, mellyből velem ezen levelében e sorzatát közlé:

Míg nagy véred az ősz Rajna partján
A magyar villámok csapásit vezeti,
S a félvilág óriási harczán
Nagy őseid nevét diesően zengeti.

[1]) Diesértetésem áll itt, de azt magam ugyan ki nem adom, megemlitéseért is elnézést kérek. Kelle tennem ennyit, Berzsenyinek hozzám mind inkább fakadott szeretete mutatásánl, miből e megbizatásom eredett.

A közelítő tél. Torlott bokrai közt. Volt: tarlott. Egészen más a torlott mint a tarlott.

A Wesselényi hamvaihoz szóló ódában volt: *Leomlom*, és *áldozok*.

A kecs, a vágy, a gyönyör, ugy vannak verseimbe szúrva. Jele hogy nincs igazok, mert pártost keresnek. Illy alacsony a pártosságnak lelke!

A hív helyett *hű-t* tettek s nem egyébért, hanem hogy ezen két hang: *hív*, *szív*, össze ne jöjjen. De nem gondolták meg azt, hogy a *hű* rút szó, mellyet én csak a marhának, disznónak szoktam mondani [1]). Illy haszontalan a theoria izlés nélkül!

Én mindezekért Helmeczinek semmit nem szóltam, mert azt hiszem, hogy ő jobbitani akart, s egyébiránt is, a vén lányként, *a mi megvan, megvan!* Okot adott, hogy minél előbb egy megjobbitott s tán meg is bővitett kiadásrol gondolkodjam. Te se szólj neki, hanem tanúlj ebből s ojjd magadat Neologusink dühétöl. Éljünk uj szavakkal, de okkal s móddal és annak helyén, nem igy affectálva és vadászva mint némellyek.

Jegyz. Lélektani meglepő észrevétül szolgál Berzsenyi e levelének béfejezése. Ember, ki, ódáiban olly merészen vág elé, hogy azt hinnéd: keresztül jár rajtad, ha meggyőződését elforgatod, átalja megirni Helmeczinek, fennakadását. Holott egyenes levelére tőstént kifejtette volna Helmeczi, a mit Berzsenyi életrajzában már emlitettem, s a költér tudja, hányadán van Kazinczyval.

---

1) Kazinczynak Berzsenyihez 1810b. octob. 13d. irt levelében ezen ide tartozó pontot találám. „2. Kéj arbitrium. Kény, Wollust, voluptas. — Leghűbb pro leghívebb. A *hű* jó szó; látni ezt a *hű-ség*-ben. A hol *iv* forma hang fordul elé, mint *hív*, *szív*, a' hű-vel *kell* élni, nem a hív-vel, és hogy szokatlan ne legyen, még ott is kell élni a *hű*-vel a hol *iv* hang nem hallatszik." Mivel Kazinczy olly sokszor emlegeté, hogy ő szabadon hagyja barátait, Berzsenyi gyanitani sem meré, a *hű*-nek még is Kazinczy által beszurását.

7.

Döbrentei Berzsenyihez.

Kolosvár, april. 20*d.* 1814.

Te a setét erdők vadonain
Szeresz álmadozni, oh melankholia,

költélyed, felvésve már, Berzsenyim, kemény kőlapra, hogy esőt havat kiálljon a grottában. Itt készité egy zilahi magyar kőfaragó, olvasám kövén, műteremében, s a grófné, most kikelettel viteti Bonyhára [1]). Kedves kötelességem, jeles hazámfiainak dicsőségét terjesztenem.

Kötelességedet teljesited Te is mint atya s házad vezetője, ha kaszdasági dolgaidat dugába döntetni félsz rettegsz csak az irodalomnak fekvés miatt. Igen becsülöm ezt is Benned; látom, alattad a tudós hiuság lidércze, nem az ámit el pillangó dicsőségecskeért. Mert én még mindenik iróra haragudtam valahánynak életében folyvásti korhely pazarlást s csupán a képzelmek után kapdosás miatt végre rongyoskodását olvastam, kivált nős cselédes vagy családos atyáról. Ennek eszében egy szeg hija, *szű*-ve pedig csak szű-gy. Illyen költér vagy tudós, a tudomány üzésétöl inkább elrettent mást, mintsem gerjesztené; következésképen az emberi míveltség haladását *űzi el.* Erdélyben két illyen talentumos garabonczás deákot ismerek, kiröl minden, azt mondja: kár hogy ollyan élhetetlen ügyetlen, mert az itt mindig fennforgó megdicsérő két szó: „*ugyan ügyes ember*", azaz: gondos, és „*életre való ember*" azt mutatja, hogy a józan magyar ész e kettőt fődolognak itéli. S a ki hát nem érti a két okosság egyeztetését, az, ügytelen tudós ur, az nem is életre való eszü, vagy Fejér vármegyeiesen: esetlen ember.

De az Istenért végképen ki ne zárd kebeledből — épen Te ne — a költelmezést. Eh, tudom, küszöbödről is megint vissza intenéd a Gratziát. Megfér az a bájos lény, Ceresszel is. Midőn nyáron aratóidhoz mégy, akkor ha kacsin-

---

1) Ott van most is a grottában, miként e megtisztelő grófné fija gróf Bethlen Ádám, Bécsbe utaztában most septemberben mondá. S a grófnét még vidám egészségében éri tisztelet.

gatna, „várj várj, majd adok“, mondhadd neki tiltó ujjal; de midőn a mi gonoszan sokáig huzódó magyar telünk estéin karszéked megé lábhegyen áll s loppal elényujtott kacsóival játszva fogja bé szemeidet, és Te ujjain megérzed, ki a csintalankodó, ő pedig előre hajlott orczával mosolyodik szemed közé, az akkor, barátom, a geniusz, az észnek langja, ezt bizony Te tollnak adod, még pedig csattogó szárnyból kinőttnek.

De, nem tudom, barátom, nem száll e meg Téged is, néha „némi büszke elnémulás,“ t. i. e mi lomha időnkben, mellynek elbolondított emberei csufolják azt, ki a magyarból megint Nemzetet akarna. Az a *magu elhagyás*, a léleknek tunya decembere. Mert, oh ha a genialis ember rest nem volna! hirtelen papirosra kapni gondolatait, mellyek egyszer-egyszer keresztül kosul hevenyében szaladgálnak fejében. A lélek igen világosan lát ollykor-ollykor hamarjába holmi legszebbet nagyobbat s gyönyörködik benne, de a test sulya makacson restelkedik, halogat, mig utoljára a felvilágulás ellobbant, s többé semmiféle erőlködés vissza nem teremti.

Hanem azt mondod, nem évszakhoz van ennek jötte kötve, s hátha akkor érkezik, mikor volna kedv, de a juhász, a béres, az ispán-gazda is, akkor toppan bé s elveri. Akárhogy intézed, csak ejtsd ugy, hogy Proserpina kalász koszorúja mellől midőn azt végző aratóid átadják, Te meg nekünk költéri virágot küldj. Bátran tarthatod igy, hogy csak maradjon magának a csupán könyvevő tudós, éhezett kaszorujával, te a magadét mint jó magyar kasz-da, kasz-alaid mellett nyugodtan fogadod el, midőn azt homlokodra Erdélynek egyik szép hölgye küldi.

Engemet e másik magyar honba, látás, ismeszerzés vágya és főként az itteni nyelv hallásaé bizonyos derengéssel hozott, s még nem bántam meg. —

Az uj szólammal miként élést, barátom, egyik iró, a másikra erőszakkal nem tolhatja, abban ugy követhetjük s kell követnünk meggyőződésünket miként vallási és bölcseleti nézetinkben. Ki mint fogja fel ezeket ahhoz képest itéltetik meg a tisztára kerüléskor, józan volt-e? elmaradott-e, okszerü-e, ábrándozó-e, elméjében. Egy szóval, lélekszabadság van azok körül. Varrasson tehát apa-anya egy szabásu egy szinü köntöst akár 6 gyerekének; öltessen fejedelem egyendiszt külön ezeredebeli 2000 emberrel is, de az iróban a lélek, tulajdon maga öltöztet fel szabad szüleményeit, a gondolatokat. Szólamot, gondolnám, az ember, ötféle képen tud: 1. *Csak szemmel.* A ki a görög remekirókat csak olvasva érti, felfogja lelkületüket, hanem osztán szóljon. — 2. *Füllel is.* Mikor az olvasott élőnyelven mást beszélni hallunk, s az összefolyatott hangokbol a különkülön szavakat is kivesszük és lélekbe értelemmel fogadjuk. — 3. *Már nyelvvel* is, melly a beszokás által épen a következni kellő szóra jár, s a fülbe vett hangot is ugy ejti, miként a nyelv nemzetének sajátja. — 4. Midőn nem csak el eltársalgunk a megtanult szólamon, hanem azon akármiféle irást is úgy *tudunk feltenni* ékesen tisztán mint annak a rendi. A ki eddig tud egy nyelvet, az már azon gondolkodik, álmát is abban látja. — 5. *Mint szép iró, mint költér állani elé* azon, még pedig a szólamot ahhoz képest alkotólag, miként a lélek akarja, érzet ohajtja, hogy egészen az ő eszméje csinja legyen eléterjesztve. Ez, uj szinadás. Szakiró pedig itt mindenik a maga tanulmányához illesztgeti a meglevő szók közül azt, a mellyik neki kell, ha pedig uj mondatához az eddigiek között nincs nevezet, természet szerint ő is ujat épen azon lélek-ösztönnel alkot, melly a vízözön előtti embert addig fakadoztatá, mig szükségeit, érzését, mívelkedeteit, gondolatát összesimuló hangokban adatta ki, s lön a köz-gyakorlat közlekedő szólama. Ezt a gyerek ivadék által általvevé, s utóbbi nemzedékek a kezdetett, mindig úgy bővítgeték a hogy a kezelet művei kivánták, mihez épen ránk egész lobogó szövetnek veti világát. Hol? honnan? A IXd. évszázbol, midőn az ösök a mai Magyarország helyeit a mint elfoglalák, ha névtelenek voltak, meg is keresztelék, még pedig miként? régibb gyökszavaik összerakásával, és igy, bár akaratlanul, nyelvük uj alakulást nyert. Készit tehát a szakiró most majd megint más nyereséget; mindenütt legutoljára alapul a nemzet elméleti műnyelve.

Már itt azon szépésznek, mellyben az eszme csukrozottan kél, sem elig a mindennapi csiri-csári beszéd szólama; ugy hagyja el a szokottat, miként a nyers levében növő fiatal sudarai búnak

33 *

ki a palánk közül. Hanem ezzel már a stylusba találék ereszkedni. De látod ebből azt is, hogy vigyáztatásod, uj szónak csak vizsgálat után felfogadására, meggyőződésem szerinti. Kuszált gondolata van ugyan Popenak ezen versében:

Be not the first by whom the new are try'd,
Nor yet the last to lay the old aside.
Ne légy első ki az ujat megkéserti,
De ne is utolsó ki az ót elveti,

mert első lenni jó ujban dicsőség, s a jobb kikapásán törekedni kell, azért hát én az *Essay on criticism* e sorait így magyarázom: uj szóval csak azzal élj, mellyet, ha okát adod, szólamodbol úgy származásának, miként a megszokottakat ősnéped kezdé, örömest lehet elfogadni ugyan azon vérből jövő tized-huszad öcsül s kis-kis unokául, ki megint majd ujbol neveli a nemzet familiáját.

Majd közlöm egyszer veled, mikre figyeltetett engem mindig dr. Gyarmathy Samuel barátom, ki, a már megirt szivességü gr. Bethlen Gergelynél lakik Nagybúnon. Addig csak azt még most, hogy ha Pope jónak látta ugy vigyáztatni angolát, ki görögből latinbol kap ki szót, mikor ujra van szüksége s megadja annak a maga termin*es'n*jét és a szó, angol; ha angolok között mondá ezt, kik udvarukon kezdve mindenükben nyelvükkel élnek, el Amerikáig, el fel asiai Indiáig, hát mi hogy ne vigyáznánk? Nekünk most még elébb, szokottal kell a tétovázó népet saját kincséhez vissza szoktatnunk édesitenünk. Mi jégvertte tokaji szőlő vagyunk.

———

7.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, *december* 3*d*. 1815.

Kedves barátom!

Minthogy én már az óda reptéhez naponként nehezebb s restebb kezdek lenni, legujabban arra határoztam magamat, hogy a theatrumon probáljak szerencsét. Hogy tahát itt is mind Tőletek; mind a Bohógyiaktol ismét méltó koszorút nyerhessek, tanits meg, kérlek, mellyek azok a hibák mellyekért Kotzebue mind Tőled mind egyebektől olly igen gáncsoltatik s mutasd meg hol s mint vét az izlésnek és mesterségnek törvényei ellen, mert én ezt az embert annyira szeretem, hogy az ő hibájinak megismérésére elégtelen vagyok. Hogy tahát azokba ne essem, irj kérlek, valamit csak tudsz róla. Az Antimondolatot eddig láttad. Mit itélsz róla? Én ugy gondolom a kámpoló gyermeket nem kellett volna vissza kámpolni, hanem oktatni s dorgálni, a publicumnak pedig nem nevetséget kellett volna szerezni, hanem meg kellett volna mutatni, hogy Bohógyi a sok igaz közé sok hamisat is kevert, s következésképen vagy bolond, hogy azokat meg nem tudta választani, vagy gaz ember hogy azokat öszvekeverte; meg kellett volna azt mutatni, hogy az ő satyrája csak ollyan mint midőn a miatyánkhoz a bolondozók a czigány imádságot keverik; és hogyha mind helyeset mondott volna is, mivel azt gorombán, személy sértve mondta, és a minden esetben kémélést érdemlő irókat és az által a literaturát is mocskolta, tahát vétett a literatura ellen s következésképen hazája ellen és maga ellen is. Mind ezeket igen könnyen meglehetett volna s meg is kellett volna mutatni.

Élj szerencsésen, édes barátom, s öleld meg helyettem Wesselényit.

———

8.

Döbrentei Berzsenyihez.

Kolosvár, *october* 20*d*. 1816.

Kedves barátom!

Végre megint levelem Hozzád, folytatásul egy már igazán régihez. Az Erdélyi Muzéum Vd. füzetében áll tőlem „a franczia nyelv kimivelése történetei stb.“, mellyhez bévezetésem e körül forog: mihelyt egy nyelvnek philosophiai idealját vesszük fel, mindjárt látjuk, oda nem érhetünk, ha mindenütt egyedül az *usus* mellett maradunk.“ Szólék erről, mert vigyázva tenni kivánt ujitásaimért is, már többen megtámadának, erdélyiek.

Igen lelkemet éré, Pascal „*lettres provinciales*-jairol Voltaire-nek ott ezen itélete; *Il n'y a*

pas un seul mot, qui depuis cent ans se soit ressenti du changement, qui altère souvent le langues vivantes. Megtalálod magyarul a 41d. lapon. Kifeledém Vangelasrol ezen véleményét: *Sa traduction de Quinte-Curce, qui parut en* 1646, *fut le premier bon livre écrit purement, et il s'y trouve peu d'expressions et de tours qui ayent vieilli.*" — Vedd fel csak, a mi Háportoni Forró Pálunk 1616b. nyomatta Debreczenben ugyan e fordítását, a Bethlen Gábornak ajánlottat, tehát 30 évvel elébb, s bizony ugy magyarul, hogy belőle több helyen tanulhatunk. De minket vissza verének, Forró nyelve forratlanabbá lön 1715b.; ez akkori, hóbortos magyar nyelv.

Ugy válogatni meg hát, barátom, a mi, latinnal, némettel össze mecsevésztetett nyelvünk szinmézét, régit és ujdonat ujat, miként Pascal és Vangelas! Tudod, leliünk olvastunkban, ollyat, a mi, mintha keblünkből volna kiszakasztva s ez, kormányoz. Az, a „miénk", csakhogy talán későbbre fejlett volna ki belőlünk.

Én azon dolgozatomban régi szóval kezdettem többel élni, azon hiszemben, hogy ezek ellen nem riadoznak, mert csak ujra elévett sajátaink s illyenek mellett, egészen uj szavainkat is el elcsusztatjuk. Ugy jelennek meg igy ezen uj csirák, mint a Gubernatornál tisztelkedésben nehány ur, ki mai szabásu magyar köntöséhez szép apja kardját övezi, másiknak pedig kalpaga, mai nyuszt, s a forgót belé ösanyja karpereczéből állitá össze Ajtai uram a kolosvári aranymives. Párizpápain mentem esténként végig s egy falka belőle szedettet épen ezen Vd. füzethez csiptem. A ki most a „csünni, gyapor stb." szóval, még pedig mint ujjal csufol, annak ezt fogom felelni mosolygva: Uram, azt, a szakálos atya, korából irta szótarába, tessék csak megnézni.

Valahányszor dr. Gyarmati Samuel, nálunk Andrásfalván hét számra is mulatott, mindig figyeltetett a magyar nyelv sajátságaira, s ezeket igazán jól szedte össze 1794ben kijött „Okoskodva tanitó nyelvmestere" IIId. részében: az öszverakásrol, *de syntaxi*. És ugy hiszem, nyelvszerüleg tanitja Első darabjában a szók értelméről 308—309 lapjain Gelei után, hogy ha szabad e deák szót: vivus vagy vividus igy kimondani: *eleven*, miért nem ezt is vivax igy: elevény. És ha igaz magyar szó a *félékeny*, miért nem ez is: *élékeny*, és ismét ehhez képest: *evékeny*, edax. Ha jó szó, *fázékony*, miért nem *uszékony*, *futékony* stb. Ha illendő mondani a fertilist, *termékenynek*, miért nem a foecundust, *tenyészékenynek* vagy *szülékeny*-nek. Ha jól mondják, *érzékeny*, miért nem mondják *eresztékeny*, t. i. a szőlő, buza? stb.

Igasság, mondám rá, uj szót hasonsággal kell alkotni. Hanem eleibe gördíték holmit, mint az ik-es igékröl tevedését, s az én igen szeretett öregem ezt felelé: édes lelkem, a magyar nyelvnek hiszen mind jobban jobban kell kikapni erét, csak, édes lelkem, ne ollyan hevesen, és másnak nem kell ütni kaptájára. Lássa édesem, Kazinczytol Marmontel Szivképző regéi forditása bizony sok helyen nem magyar. „De csin, izlés! minden lapján", mondám. — Jó, jó. — „A kettő legyen hát együtt."

Hanem mikor ez az én jólelkü barátom, *derivál*, már akkor ollyanokat kaczagok, hogy a harmadik szobába is hallják. Hogy ne? Egyszer nálunk Hegedüs Samu szives barátom felséges predikatzióját mondá el egy udvarhelyi togatus. Végével együtt megyünk szobámba s én elragadtatva dicsérem. Szép, szép, édes lelkem, mondja ő, de tudja-e? mi szebbre akadtam én az alatt. A mint a samariai özvegyet hallottam, kideriválám azt. „Dr. ur, az Istenért!" — Igen, igen, a *viduá*bol jő. — Kaczagtam. — Jó, jó, hallja csak, majd azután én kaczagom ki. „Lássa, *vidua* után lett az olasz: *vedova*, ebből a tót *vdova*, a horvát *dovicza* és *dovecz*, meg, nem tudom . . . . *odvez*, és ime innen az *özvegy* [1]). Hahaha, most én nevetek." De azon meg én szoktam nevetgetni magamban mikor azt ismételgetni, hogy *mente* és *gyönyörü*, jő, a franczia *manteau*bol és *genereux*-

[1]) Hátha *gy* betőraggal onnan, mivel a körül soktéle öszvehuzás van. Halmágy, Szilágy, Egregy, Somogy legalább, ollyan hely, hol sok a halom, szil, egerfa, som. *Öszve* meg nyilván a hajdan volt: öszök, öszesz, *ösz* igének ugy állapotjegyzője, miként, *nézve*, *sózva*, néz, sóz után van. Ősz *autumnus* is, ösz igegyökből vált név. Az *ösz* mindent össz-it, *z* és *s* között pedig betűcserénk van.

ből. Dr. ur, kérdem, hát *manteau genereux* anynyi, mint: gyönyörü mente? [1])

Emez előkkel meg Segesvártt együtt ebédelénk. Nem volt bors a rántottához. Mig hozott a tja-tjá-zó szász fogadósné, az alatt ő borsola derivatiójával. Ugy-e? lelkem, mondá, deákul a bors: piper. *Én.* No s de osztán? *Ő.* Hát osztán? angolul lett *pépper*, s eléfordul *pépper's*, a nemzetek meg sok szót elforgatnak; így lehete, látja; parsz, persz, pirsz, porsz = bors [2]). Félóráig eltartott kaczagásunk, mert ezen maga is nevetett. Megfenyegettem tréfásan, hogy várjon, majd beárulom gr. Bethlen Gergelynének Nagybúnon vacsora felett, mert a grófné, illyen derivatióiért mindig zaklatja mulatságból. S most is kikapta, de ő mit felelt: *Ész kell ide*, mit a grófnénak s nekem is már többszer vetett, csak amugy felduzatlan. Ennél nagyobb hasznu lön Gyarmati azzal, hogy a hosszukó lisztes kolompért ő hozta bé Göttingából Erdélybe.

Ej, de bárcsak itt volna már, mert e télre béköltözködik ide a nagybúni ház. Én igen szeretek a jó emberrel ártatlankodni.

---

[1]) Talán helyesen hiszem ma, hogy *mente* úgy maradt az, a mi mostan: *mentő* lenne, miként a mai: eml*ő*, esztend*ő*, gyűr*ő*, szeret*ő*, a tihanyi 1531-beli codexben: *emle*; a R. m. nyelvemlékek IId. kötete 53d. lapján Bornemisza 1542-beli levelében: *esztende*, ugyan ott 1545ből az 57d. lapon Zay Ferencz záloglevelében: *gyűre*; a 119d. lapon pedig Bebek Ferencz 1556beli feleletében: *es hazája szerete* = és hazája szerető. — *Gyönyörü*, ered *gyen*, *gyeny* vagy *gyön* gyöny gyökből e véreivel együtt: *gyenge*, gyengy = gyöngy, gyönygyörgetni. — Épen úgy van: dom-b, hom, kasz, köz, mony, nyom, öszt, szom, gyök után: domború, homorú, monyoró, nyomorú, ösztörü, szomorú, s *u* betűrag elhagytával mindenike, névül áll. — *Mente* szerint maradt a nyelven: fen-e, lep-e, megye, a mi különben: fenő, lepő, megyő vagy menő stb.

[2]) *Bor* gyökből eredett vagy azzal összete*tt* e szavak: boroczk (nem baraczk), bor-ostyán, bor-s, bors-ó, Bors-od, Borsá-d, bor-za; borvíz, borlél, kosbor; és az abból jöttekül tetszők: borju, mert ez, barommal rokon; bor-ék, boritó, helyesebben: burék buritó, mert a gyök itt: bu, bur, bor-z, miből, borz-ad: boza, Oláh Miklósnál kun ital, tágasb magyarázatnak, mintsem itt hely türné. Nagyánt csak annyit, hogy *bor* valami csípős ízt jelent. Jól int ennél Engel Jósef.

Elvesztém, fájdalom! egy másik öreg hiv barátomat, Sipos Pált! Nézd, lecseppene könyem, utána, a mi e három szót papirosomon összefolyatá, az. Talán mig hozzád ér sem szárad meg. Szíve neki a leggyengédebb; esze, bölcseleti ész, poézis melegével kellemitve. Innen gondolom, bölcseleti hite: a miveltség főpontja az lesz, melly az embert, eredeti ártatlan jóságára vezeti vissza. S e bölcs magaviselete olly egyszerü! Hallgató, ki nem tetsző, nagy társaságban, de mikor kettecskén valánk nála Tordason, akkor bámulád mennyi tudományt rejte szerénysége. Oh, az ilylyen fülemile az illyen ibolya-ember! Fülemile mondom, nem csalogány, ez ollyanra illik, a ki magát szinzi, ugy csal magához; de lásd közel, ott hagyod. A bájoló természet csendes, éjtszaka rejtekben termeszt, s reggel csak elámulsz nyilásain. Sipos eleinte nem igen vonszott, hanem aztán mikor meg és kiismerte az ember, mindig látta nyájasságát. A szelid gr. Gyulai Ferenczné, elérzékenyedett, halálán; Barcsai Ábrahámné a semleges vérü, megindult; a csupa tűzeszü báró Jósika János kormányszéki tanácsos, tudom fájlalja. B. Naláczi Pista, ez a könnyü vér, ez a vállvonító elméncz — sirva fakadt.

Még taval nyáron imádságokat mutata nekem Sipos, kebelrázókat. És kiknek irá! Király imádsága! Miniszter imádsága! Látod a bölcset, az emberiséget boldogítatni kivánót; távul, egy kis falubol.

Még ugyan akkor 1815 nyarán olvasá fel mosolygva előttem ezt, nézd:

Kisfaludy Sándorhoz,

Kazinczy „Tövisei és Virágai" olvastta után:

Vesd mind tűzbe ne félj, a tűz nem emészti meg azt, mi
Tűzből vette magát, s tűz eredetre mutat,
Szúrós tővishez de ne nyulj, Te virágira méltó,
Néked ezek vannak Himfyre szánva nem az.

Egyébként pedig ti barátok vagytok? mondám Siposnak, olvastta után. Igen, felele, de a philosophushoz nem illik ugy lobogni mint Kazinczy mindig, annak látni kell az igazat s azt barát ellen is bátran kimondania. Ubi plura nitent, non ego paucis . . . . .

Kivel tartasz te, az itéletben, Kazinczyval-e, vagy Sipossal. Én Siposnak adtam kezet.

Megirám Kazinczynak, ki Sipossal a mult augusztusban volt, hogy utolsó hozzá mentemkor már félig hideglelősen találám, de kertjébe még kijött velem, nekem ott szőlőt, szilvát, dinnyét szaggatott, én pedig igen kértem, hozatná ki közös barátunkot az igen értelmes doctor Szegedit, mert fel sem akará venni, baját. De ő nem — csak 8-dikára igérkezék ahhoz bé Szászvárosra, mellyen osztán együtt hallgatnók b. Naláczi Jósef néhai feleségének halotti tiszteletét. Bémentem hát, ámbár engem meg 6d. lele ki az a bolond hideg, s 7dikén is, de győztem; Sipost azonban szegényt b. Naláczi Jósef házánál fektében köszöntém. Rá és rám ugyan ki vala mérve. Nekem, fele predikatzióról kelle ki jőnöm, Sipost alva lelem; engem, didergőt b. Naláczi Pista fektet leggyengédebb gonddal a maga ágyába. 10d. mintha valamellyink sirba szállna, úgy bucsuzom el Siipostol, ő is jobb egészséget kiván nekem, csendben: haza hoz Bája Pista szives barátom Dédácsra, hol a hideg, 13dikáig mindennap kiráz. 17d. azt izeni b. Naláczi Pista, hogy Sipos, 15d. este későn borlevest ett, azt mondta „ez az utolsó vacsorám" ezzel béfordult s megholt!

Kazinczy sorai róla mult Sept. 28-dikáról: „Kedves, kedves Siposunk! Melly jól esett, édes barátom, csak ezért is melly jól esett, hogy bementem Erdélybe. Most azt mondhatom, hogy Magyarországi barátjai közzül én csókoltám meg utolszor."

Hát Te, miklai Zengő, hogy vagy? Legvidorabb egészségedet kivánom.

Erdélyi utjáról Kazinczy majd ir tudom, maga. A levelirás neki, élete. Én is jól megnyujtám ezt, ugy-e?

S még azt is ide tüzöm, hogy Kazinczyval sok sok örömem volt. Egy két nehezelésünk is támadott, mert belőlem ki kell pattanni érzésemnek azonnal a mint felforraltatik, de meg hamar engedtem neki, simultam hozzá. Hisz ő tőle olly sokat tanultam 1806 óta leveleiből, s hálában ki ne tegyen rajtam a ló és kutya, miért e két állatot különösen szeretem. Nagyon sokszor kell ezekkel méltatlanul bánni, mig elidegenednek.

9.

Döbrentei Berzsenyihez.

Marosnémeti, martius 15d. 1820.

Kedves barátom!

A mult éjjel így parancsolék magamra: frater, felelned kell Berzsenyinek régi kérdésére Kotzebue felöl. S tudod, hogy történt. A terengette szilait genieje mélyig inditott meg Fanchonával s három más éjtszaka meg már nehány olly jó izü kaczagásra fakasztott! a mi pedig a lélek körül felhő hajtó szél. Néztem órámat parancsomkor, hány? S vala egy, éjfél után.

Hogy meggerebenezé Schlegel A. W. ezen Kotzenbub-ot, miként a köznémet nevezi, de hogy megvonyogózta ő meg, azt! „Gyere, veté neki, utánazz hát ólmos elménczkedéseddel." Hogy fitymálá a mi Kazinczynk, — s osztán sirt miként Szemere Pali mondá nekem „Gurlin," vagy az „Ember gyülölés" en, midőn azt Pesten a Hacker szálában látta.

Olvassuk a kritikákat s azt hiszük, a nagy innepélyü birák uraiméк mindenben igazat mondanak és gyakran látatlanban itélünk mi is nyomukon, Statariumoskodunk. Pedig csak el vagyunk ámitva. Már ezután saját kebledből itélj mondám magamnak, valamint jobb, enszemeddel látnod.

Kotzebue, barátom, nagy emberismerő. Felcsipi a meglepő összeütközőt, rajzot vet a szivnek változatairól, ecsetele a szeszélyt, és ámit mint Medusa feje. Életszint ad ez az ember, olylyan rád kiáltót, melly paloták csarnokaiból kiszinzik s a városi alrend ablakain beszinzik s igy mindenünnen csal elé szemet azon elkáprádzót, arra könyejtőt. A hol a kritika, vigjátékában, selejtességére már mert emelni taraját ellene, megvillan elmessége s a nézőség mind az ő pártján; a kritikus meg elhül csak két-három tollát latva kezében, a többi tovább legyez. „De a rosz bőrt is kifényiti" azaz a vétekre jónak mázát keni. Igen, hanem az emberek többe illyen, ő meg csak közikbe markol s oda csapja őket a szinre a mint vannak. Ő sem volt a felsőbb szellemü nemesb emberek véréből, a *Herr von-t* csak talentumához ragasztották.

Ezen köz élethőség tevé őt több országban egész nemzedékek színmüköltérévé: az. ember, épen úgy lelé fenn magát benne Angliában Muszka és Magyarhonban, a hova átforgatták, a millyennek ő, német pajtásait festette, mázolta.

Azonban volt okom, barátom, kritikusai észrevételeit követnem, s közlöm veled, saját felfogásom szerint a *de*-zést is; minden dieséretnek meg vagyon a maga *de*-je. Kerülnie kell vala középrendi színmüveiben a pityeregtetést. Szomorújátékban pityer lenni! Kisebb vagy nagyobb sas, de sas oda. A kotzebuei érzelegtetés, beteg állapot; a mysticus német, a lélek ollyankori elernyedéseiből irózá össze érzékeny játékait, *Schauspiel*. Ép tagban élő ép lelkület, ha kaczag, szivéből kaczag vigműben; ha megindul szomorúban, a nemes erőt fájlalja, miért veri le épen azt, homályszőtte csapás. És Kotzebue ne szedte volna le rakott szőlejét csak musthoz és *ordinari* borhoz olly hamar, hadd érett és töppedt volna meg jobban, asszúhoz; kevesebbje nektárosb lőn. De a weimari fi, mint minden tettében úgy irttában is mindig szeleskedett; 100 körül jár szinmüve. Ha fennköltebb képek lengték volna meg, kevesebbé s több szinüvé teszi.

Mindazáltal, bár illyene támadna most eleinte a magyarnak, eltartana egy ember rendet [1]) szép meséivel, mig tömöttebb izmu, és jobb izlésü feledtetné el. Ha Te valamihez kezdél, jó sikert hozzá.

Én e telen, itt pihentem, egyedül. Ősszel kaszda valék, szilvafát legalább egész erdőt ültettem; — Zarándban pedig Lunkán, hárs fasort az épülettől ki az országutig, vagy félórányira gyalog; igy Lunkojon. Majd midőn hó fede mindent, este a belölfütő tüzébe nézék setétben; lefekvém 9-kor, olvastam ágyban éjfél meghajlásaig a mit itten találék, igy Kotzebuet, Voltairet stb. Fél 9 előtt keltem. Reggelim után az egész udvar miben létének megvizsgálása, lóistállóé. Tizenegytől fogva feldolgozása az estennen elgondoltnak; lön valami kis megkésértés: *Kenyérmezei diadal* és *Klára Visegrádon* czímmel. Háromkor ebéd. Majd a virágházban séta, későbben lovaglás. — Gyakran holdvilággal is beigeték este Dévára Bája Pista kedves barátomhoz egy két napra, kit addig unszoltam mig Vajda-Hunyad várát, miként most áll, rajzba vevé, valamint Dévááét is; amazt egykor metszetni akarom. Hunyadi Jánosnak hajdani ebédlő teremében tánczoltam is a mult farsangon, pedig eleget, s gyönyörü társaságban Helbling administratornál. És mulattomban is meglendíté lelkemet János nagy árnya, meg Kazinczy emlékezete. kivel ott 1816-ban együtt voltam.

Azt a Voltairet, barátom, be laprol lapra éldelém! Kölcsey nem szereti, nem Fontenellet, miként még 1815b. irá, én mindeniket s Voltairet különösen szeretem. Fontenelle gondot gerjeszt, hogy legyen az elvont eszme is, világosan kifejezve világ számára. És Voltaire, Voltaire! Ez, üstökös csillag a világ literaturáiban. Nyelve pereg, stylusa mint a pillangó, elméje szikrát hány, pajkos, csintalan; csak ott nem kell, hol szemérmet karczol, vagy hiú önfitogtatásai miatt amúgy mintha valahogy *k*azem*p*ereskednék, legalább bolondokat ejt. Mert szive csak Zairban. Másutt mócsing. Ő csak az értelmet fricskázta, hogy azt képzelet s érzelem hamarhivővé ne szédítse, s annak magnese pontján, csak hogy csudálják, mint egy vad lovon, nyargala túl. Isten tagadásnak is igy ölté fel színét a bohó, miért osztán jól meg czikogtaták, s méltán. Pontos történetiró sem, de hogy kifesziti a tettek rugóját, miként világosit összehasonlitásaival! Mintha előttünk folyt volna le a régi világ, mendegelne a mostani. Románaiban az ember el elkaczag enmagán, mikor ollyan fonalakon sodorgatja végig az eseményt, minőket anyánk rokkája belénk is eresztett; és kibékülünk véghez vitt balgatagságunkkal, hogy hiszen abba belé kelle buknunk, mert álszegyent legyőzni nem volt erőnk, legjobb akaratunk utjába egy varju szemü hunczfut feküdt s azt átugrani nem tudtuk. *Dictionnaire de Philosophie*-jának veleje: „ember! legyen valahára eszed, ne hidj minden mesét; mint Isten képére teremtetett ha okos nem vagy, őtet gyalázod.

A Candide-beli báró Tundertentronk nemzetének böleselői nem szeretik ezen léhelezőjeket, de az természetes, a franczia philosophálás reggeli mü, miként az angol is, nap nyájas keltétől délig mindig megelebb s tisztább napnak vihet; a németeké esti gyertyázáskori, mikor a lélek, me-

---

[1]) Egy embernyom, egy ivadék, nemzedék, a csiki szekely ajakán: egy ember rend.

lankholiára hajlik. Innen mysticismusi hurkoltságuk, innen hogy a mit elébb csufoltak is, azután meg, confitealják. Stollberg, Schelling, Werner Zakariás.

Nekem ugyan ez az ember egészség-szerem is volt, ha komolyitott nappali gond s irás, ötet elé este, hogy lelkemet felvidítsa s az álom derülten kapjon.

Magyar Voltaire soha mig a világ, nem lesz, de ha másutt minden második százévben egy-egy eléjő, nem árt. Köd, nem ereszkedhetik le földig.

Tavaszodik megint az idő, már én ujra kaszda leszek. Ugy hiszem Te is, de, irj már egyszer valahára, mint én eléggé valahára.

10.

Döbrentei Berzsenyihez.

Bécs, april. 26*d.* 1824.

Kedves barátom!

Örömmel hallván, itt járt Kis János barátunktol egészséged jobbra válását, már a' minap akarám megküldenem e következőt. Ne sajnáld megolvasni:

Hazai ügy.

Szerettem a hazát!
Megszegtem kedveért szivem örömeit;
Csakhogy látnám jőni ragyogó csillagát,
Reszketve gyujtottam éjjeim mécseit.
Mim értte? A szent ügy most is tapodtatik,
S híve, tört oltára mellé taszítatik.

Szegény fásult haza!
Legdicsőbb elméid koszorúzatlanok.
A millyeket más hon, büszkén jutalmaza,
Nálad, üres hírű vigasztalatlanok.
Pazarlják éretted hősi erejüket,
S Te, inkább töröd, mint élesztnéd lelküket.

Ők megsajnálanak.
S ifjan neki vágva gyalázó éjednek,
Rontják üzik a mik diszedben gátlanak,
Fejtik tüzét lomhán eltapodt nyelvednek.
S hajdan dicsőséged parlagosult utján,
Uj virágod csattan lelkesb fiad lantján.

Az ifjú mit nem mer?
Örök díszű tettek sugárzatit issza,
Pajzs rendítő karja ezer hydrát lever,
Vak hátráltatóját porba nyomja vissza.
S még tapasztalatlan szive szép árjában
Nagyra kelendő nap, villong hajnalában.

De, mire ébred fel!
Magát rontó hideg serget veszen észre,
S hull a magasan járt, roncsolt érzésivel,
Busan néz a szépen elgondolt Egészre.
S a ki messze repült s hitte, hogy nagyot tesz,
Kicsi körbe szorult szendergő férfi lesz.

El ugyan nem gyávul,
Kicsordult nagy könyét letörli hirtelen;
Lelke megzuzva is, szikrát pattantva gyul,
Lágy panaszba fulni érzi hogy disztelen.
Olvadást, csak azért engedne keblének,
Hogy, ah! ő ne érje hunytát nemzetének.

Meg meglátogatják
Magányában régibb szétoszlott képei,
Mátyás fényén s Mohács sirján hordozgatják
S erre megint forrnak fojtott érzései:
Felkönyörg hazája ősi istenének
Adjon uj kort Árpád nagy népe nyelvének.

S felkeresni ohajtkozom ujra ebben én Téged, kedves bátyám, jó barátom, hogy ezen itt szakadozott költélyemet kebeledhez értessem késértésül ha megmozdul-e rajta? Ha, nem, tüzbe vele. Hogy vagy? mint vagy? Hallgató Te. Pestet én királyunk lakával, e császári várossal cserélém fel már majd két éve, hol délelőttént gyakran gyüjteménykedem, ebéd után járok, mulatok. És ha nemzetünket illető akad elé, lelkem azonnal Nálad.

Tegnap este a sz. István tere melletti kávéház előtt üldögeltem sétám után hold világon. Elámultam a' XII. századév óta négy országlóház alatt épülgetett szentegyházon. Félben látja még a mi Mátyásunk midőn 1485b. junius 1-sőjén diadala fényével veszi kezére Bécset, s itt ütvén fel lakát Budaé-Visegrádé helyett, elvégezteti, a mi, 90 évig csak huzva halasztva folyt. Azt gondolá, magyar korona alatt marad Ausztria. Azonban mi jutánk védő kezébe, mert Mohács után a Zápolyai gyengesége behozta törököt az ő segélyével verhetők ki.

Bécs helye, Mark Aurél itteni halálán, Babenberg házon, a cseh Ottokárén, és Habsburgon keresztül véve, a lotharingiai ágig, a világi változandóságok megrázó panorámája. Magyar kelevész ad halált az utolsó Babenbergnek 1246b. Németujhelynél, magyar segédkar végzi ki Ottokárt 1278-ban Marchecknél s teszi fejedelemmé Rudolfot. A török kiverésekor tehát Habsburg, az egyik kölcsönt adá meg.

És ezek megfutása között feltevém magamban, Hozzád ma bizonyal fordulnom, sorokban is.

Válaszodat kétségen kül vehetném, Szűcs István, m. kir. udvari agenshez czimzetten; lakja ismeretes a postán, engem pedig gyakran vonsz hozzája szép esze, meleg barátsága s hálával is tartozom neki. Más hív barátom még itt, gróf Gyulai Lajoson kivül, Ujfalvy Samuel a m. kir. testőrségnél, Báróczi Barcsay lakjában.

E levelemet visszakaptam, de nem Berzsenyitől, mert hozzá nem jutott.

11.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, junius 30*d.* 1825.

Tisztelt barátom!

Mivel én ismét mozogni kezdék, kénytelen vagyok holmi kérelmekkel nálad alkalmatlankodni. Hogy mastanában a Tud. Gyüjtemény' Redactiójához egy kis értekezést küldöttem, reménylem tudva van előtted. Ezen értekezésben egy helyen a képfaragás' mesterségét *csak szép játéknak* nevezém, melly kifejezésemet mast szeretném megenyhiteni, nem azért, mintha azt igaznak nem látnám, hanem csak azért, mivel az a szép mesterség mast nálunk ébredni kezdvén, azt kissebbiteni ne láttassam; kérlek tehát ezen kitételemet valahogyan szeliditsd meg. Nem fárasztanálok, de az irásmása nincs meg nálam, mert én valahányszor irok, mindannyiszor másképen irok. Ugyan ezen okbol kérlek arra is, hogy méltóztassál ezen értekezést egy kis figyelemmel megolvasni s ha benne valami lételes hibát latsz tudtomra adni, mert annak nagyobb részét olly sietve irám, hogy igen méltán félhetek a hibáktól. Továbbá pedig ezen bizodalmas kérelmeimhez ragasztom még azt is, hogy ha a Redactio, vagy ezen értekezést, vagy az antirecensiót fel nem venné, kérlek ird meg nekem azt is.

Ezek szerint láthatod, érdemes barátom, hogy én Rólad igen szépet tettem fel, azt tudniillik, hogy ha netalán némelly vélemenyeink ellenkezni találnak is egymással, Te azért nékem ellenségem mégsem vagy. Ezen bizodalommal folyamodtam Hozzád s ezen bizodalommal ajánlom továbbá is ügyemet. Élj szerencsésen s örvendeztess meg leveleddel. Tisztelő barátod stb.

12.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, julius 25*d.* 1825.

Viszont tisztelt barátom!

El van, el lesz igazitva minden, kivánságod szerint.

Én pedig Bécsben laktom alatt készitgetett munkámrol tudósitalak. Czíme: MAGYAR DOLGOK BÉCSBEN. Osztálya, három. ELSŐ. Császári királyi intézetekben, vagy bécsi más magánosokéiban s külön helyeken találtató magyar nevezetességek, ugymint: 1. cs. k. udv. könyvtár; 2. antikok cs. kir. kabinetje; 3. cs. k. kincstár; 4. cs. k. ambrasi gyüjtemény; 5. cs. k. fegyvertár; 6. Schönfeld muzeuma; 7. Isteni tisztelet magyar nyelven; 8. IId. Endre m. kir. leányának Erzsébetnek képe a német lovagrend szentegyházában; 9. az augusztinusok könyvtárában egy asztal Magyarországnak mozaik rakásu földképével. *Jegyz.* A cs. kir. házi- és udv. főhaditanácsi levéltárban lévő magyar iratokat ismertesse meg, a ki azokhoz juthat. — MÁSOD OSZTÁLY. Bécsben lakó magyarok által felállitott vagy azoknál levő gyüjtemények. I. 1. Esterházy Miklós hg. könyvtára. 2. Képtára. 3. Muzéuma. 4. Rézmetszvény s rajzolatgyüjteménye. II. Esterházy János gróf kézirat s fegyverkép gyüjtélye [1]). III. Keglevich

[1]) Halálával, fijai között oszlott fel. Egyike, László gróf becses barátom a maga részéhez még több-

János gróf könyvtára. IV. Margitnak IVd. Béla leányának szobabeli kis oltára, Margit szigetéről gróf Batthyáni Vincze özvegyénél. V. Legrády Imre gyüjteménye [1]). — HARMAD OSZTÁLY. Magyar hisztóriai emlékezetek Bécsre.

Ezek közűl Esterházy herczeg gyüjteményei összeirásából közlök veled holmit kivonatban, hogy lásd, miket volna kötelessége Budán felállítania, hozzá irt ódád hazafiui könyörgéseire.

I.

ESTERHÁZY MIKLÓS HERCZEG KÉPTÁRA.

Olasz iskola.

Ebben Paolo Veronese (Caliari) *született Veronában* 1532, † *Velenczében* 1588, *Badide és Carotti tanítványa.* Szűz Mária, a gyermek Jézussal, sz. Jósef, Ferencz, Ágoston és sz. Katalinnal. Fára, magassága 1 lábnyi s 7 hüv. szélessége 1 l. s 1 h. — Farinati, *szül.* 1522, † 1606 *Veronában.* Egy alvó leány, karjaival asztalra támaszkodva, fél figura, életi nagyságban. Vászonra. 1 l. 6 h. magasságu, 2 l. 4 h. szel. — Michael Angelo Amerigi da Caravaggio, *szül. Caravaggioban Milano mellett* 1569, † 1609. *Arpina tanítványa.* A maga képe. Vászonra, 1 l. 8 h. magass. 1 l. 4 h. szél. — Trevisani, *szül. Capo d'Istriában* 1656, † 1746. *Zanchi tanítványa.* Lucretia, a mint a tőrt mellébe döfi. Fél figura életi nagys. Vászonra. 3 l. 1 h. mag. 2 l. 4 h. szél. — Carlo Dolce, *szül. Florencziában* 1610, † 1686. *Viniali tanítványa.* A szüz Mária feje. Vászonra. 1 l. 6. h. mag. 1 l. 2 h. szél. — Dominichino (Dominicus Zampieri), *szül. Bolognában* 1581, † 1641. *Calvaert és Caracci tanítványa.* 1. szent Jeromos, elmerülve elmélkedésében. Fél figura életi nagys. Vászonra. 3 l. 2 h. mag. 2 l. 5 h. szél. 2. Lót és leányai. Egész figurák életi nagyságb. Vászonra. 4 l. 7 h. mag. 6 l. 5 h. sz. 3. Kaliszto nympha Diana előtt. Egész figurák fára. 1 l. 9 h. mag. 1 l. 5 h. szél. — Albani, *szület. Bolognában* 1578, † 1660. *Calvaert es Carucci tanítványa.* 1. Europa elragadtatása. Egész figur. Vászonra. 3 l. 4 h. mag. 4 l. 4 h. sz. 2. Bakkhusz győzödelme. — Guido Reni, *szül. Calvenzanoban* 1575, † 1642. *Calvaert és Caracci tanítványa.* A gyermek Jézust imádó pásztorok. Egész figurák. Vászonra A kép 8 szegletü. 3 l. 1 h. mag. és szél. — Giordano, *szül. Nápolyban.* 1632, † 1705. *Spagnoletto és Cortone tanítványa.* 1. Venusz a mint Adonisszal enyelg, Amor mellette. Egész figurák életi nagys. Vászonra. 6 l. mag. 3 l. 11 h. szél. 2. Az Egyiptomba való futás. Egész figurák. Vászonra. 6 l. 4 h. mag. 9 l. szél. — Cambiaso v. Cangiasi, *szül. Genuában* 1527, † 1585. *Forzoni tanítványa.* Tarquin és Lucretia. Egész fig. életi nagys. Vászonra. 3 l. 9 h. mag. 5 l. 2 h. szél. — Romanelli, *szül. Viterbóban* 1617, † 1662. *Zampieri tanítványa.* Montespan asszony képe. Fél fig. életi nagys. Vászonra. 4 l. 8 h. mag. 3 l. 8 h. szél. — Rafael Sanzio, *szül.* 1483 *Urbinóban,* † 1520. *Perugino tanítványa.* Szüz Mária tartja a gyermek Jézust és a kis sz. Jánost térdein. Ez a kép nincs egészen elvégezve. Albani pápa ajándokozta Erzsébet császárnénak. Fára 11 h. mag. 8 h. szél. — Tizian Vecellio, *szül.* 1477 *Cadoreban,* † 1576. *Bellini és Georgione tanítványa.* Vd. Károly római császár képe. Vászonra. 1 l. 9 h. mag. 1 l. 4 h. szél. — Ghirlandajo, *szül. Florencziában* 1485, † 1560. *Fra Bartolomeo tanítványa.* Krisztus születése. Fára. 4 l. 8 h. mag. 4 l. 2 h. szél. — Vasari, *szül. Arezzóban* 1512, † 1574. *Del Sarto és Michel Angelo tanítványa.* A három grátzia. Fára. 6 l. 6 h. magas. 4 l. 5 h. szélessége.

Spanyol iskola.

Murillotol. 1. Egy a vállán ásót vivő ember. Fél figura életi nagyságban. Vászonra. Magassága 3 lábnyi s 8 hüv. Szélessége 3 lábnyi. 2. Tánczoló parasztok. Fára. 1 l. 1 h. magass., 1 l. 6 hüvelyknyi szélességü.

Ezen kivül itt Velasquez, Ribera, Moja, Pereda, A. Cano és Zenego spanyol képirók legemlékezetesebb darabjaik.

Német iskola.

Ebben különösebb a többiek között Angelica Kauffmann, *szül. Graubündenben* 1742,

félét szerzett s ugy tevé a mostani országgyülésnek ajánlatát az erdélyi muzéumhoz.

[1]) Kár, hogy azóta ez, nem együtt véletett meg.

† 1807. *Apja tanítványa.* Pyrrhus midőn gyermek korában Glaukus Lydia királya eleibe állitatik. Vászonra. 3 l. 7 h. mag. 6 l. 1 h. szél. — Mengs, *szül. Drezdában* 1728, † 1779. *Apja tanítványa.* Jupiter, Juno, Minerva, Apollo és Herkulesz a felhőkben. Vászonra. 6 h. mag. 11 h. szél. — Netscher, *szül. Heidelbergában* 1639, † 1684. Egy asszony képe a mint egy folyosóra kikönyököl. Vászonra. Fél fig. 1 l. 9 h. magas. 1 l. 5 h. szél. — Dietrich, *szül. Weimarban* 1712, † 1774. Két tájfestés borzasztó vidékben lévő vizomlással és váromladékkal. Vászonra. 1 l. 7 h. mag. 2 l. 1 h. szél. — Elzheimer, *szül. Frankfurtban* 1576, † 1620. *Uffenbach tanítványa.* Egy mezei vad vidék, tehenekkel és feredező fejér néppel. — Cranach, *szül. Crannachban* 1472, † 1553. Herodiasz, keresztelő sz. Jánosnak egy tálon lévő fejével. Fára. 2 l. 9. h. mag. 1 l. 10 h. szél.

Ide a német iskolába vannak feltéve, Rein, West, Moreau s Reynolds, angol képirók darabjaik is, valamint Kupeczkytöl és herczeg Esterházy Páltol egy-egy, kiket a magyar képirók kicsiny száma közé kell számlálnunk [1]. — Kupeczky Jánostol áll itt, *szül. Bazingban Poson várm.* 1667, † 1740. *Claus tanítványa.* Egy veres sapkás férfi személy mellképe. Vászonra. 1 l. 10 h. mag. 1 l. 6 h. szél. — Herczeg Esterházy Pál, magyar ország nádora, 1655. *Elzheimer tanítványa.* Az ifju Tóbias. Elzheimer után. Rézre festve. 6 h. mag. 9 h. szél.

Hollandi és Belga iskola együtt:

Ezek közől kitetszőb: Rembrand, *szül. Leydában* 1606, † 1674. Egy gazdagon öltözött férfi, könyvekkel megrakott asztal mellett. — Jordaens, *szül. Antwerpiában* 1594, † 1678. Egy karszékben ülő férfi képe. Vászonra. 3 l. 1 h. mag. 2 l. 3 h. szél. — Limborch, *szület. Hágában* 1680, † 1758. Páris itélete. Fára 2 l. mag. 2 l. 7 h. szél. — Az idősebb Teniers, *szül. Antwerpiában* 1582, † 1649. *Rubens tanítványa.* Egy pásztor a mint nyáját haza vezeti. Vászonra. 1 l. magass. 9 h. szél. — Az ifjabb Teniers, *szül. Antwerpiában* 1610, † 1694. *Apja tanítványa.* A könyörületesség munkái. Fára. 1 l. 2 h. mag. 2 l. 9 h. szél. S több 5 darab. — Van Dyck, *szül. Antwerpiában* 1599, † 1641. *Rubens tanítványa.* Krisztus koronázata. Fára. 2 l. mag. 1 l. 6 h. szél. — Van der Werff, *szül. Rotterdamban* 1659, † 1722. Egy asszonyság képe. Fára. 1 l. 6 h. mag. 1 l. 3 h. szél. — Rubens, *szül. Kolóniában* 1577, † 1640. *Van Oort és Van Vien tanítványa.* 1. Merkurius Hébét Olümposzba viszi. Vászonra. 4 l. mag. 5 l. 1 h. szél. 2. Három angyal a felhők között. Vászonra. 3 l. 2 h. mag. 3 l. szél. — Ruysdael (Salamon) *szül.* 1615, † 1670. Két táják, egyik egy falusi innepélyt, a másik az ezen falusi innepélyröl haza menetelt ábrázolja. Vászonra. — Breugel, Johann Breugel, a ki *Sammt-Breugelnek* bársonyos Breugelnek neveztetett. *Szül. Brüsszelben* 1589, † 1642. 1. Ádám és Éva a paradicsomban. Fára. 1 l. 11 h. mag. 2 l. 10 h. szél. 2. Nóe háznépe, a mint a bárkába költözködik. — Breugel, Peter Breugel, másképp *Höllen-Breugel,* Pokol Breugel a XVId. százév végén élt. 1. Aeneast a Sybilla, a föld alatti országba vezeti. Rézre 10 h. mag. 1 l. 2 h. szél. 2. Remete sz. Pál a pusztában predikál. Rézre. 3. Junó a pokolba megyen bé. Rézre. — Both. Tengerparton lévő omladékok. Fára. 1 l. 8. h. magass. 1 l. 5 h. szél. — Ruysdael (Jakab), *szület. Harlemben* 1635, † 1681. *Berghem tanítványa.* Egy kert része. Elől kecskék és kosok. — Metzu, *szület. Leydában* 1615, † 1658. 1. Egy lantoló fejér személy, megette egy férfi, üveget tartván kezében. Fára. 1 l. 2 h. mag. 11 h. szél. 2. Egy asszony előtt térdepelő férfi. Vászonra. 1 l. 11 h. mag. 2 l. 1 h. szél. — Van der Neer, *szül. Amsterdamban* 1613. Egy a hold fénye által világositott hollandiai város. Fára. 1 l. 1 h. mag. 1 l. 8 h. szél. — Hondekoeter, *szül. Utrechtben* 1636, † 1695. Egy pelikán, egy török lud s külömbféle réczék a viz partján. Vászonra. 6 l. mag. 4 l. 8 h. szél. — Ruthards, *a XVIId. százév végén élt.* Borzasztó tájék szarvasokkal. Rézre. — Ostade, *a XVIId. százév elején.* Paraszt szoba belseje. — Steenwyck, *szül.* 1550, † 1604. Egy tömlöcz belséje, mellyből az angyal sz. Pétert kiszabadítja. Rézre. 1 lábnyi 5 hüv. magassága, 2 l. szélessége.

---

[1]) L. gróf Teleki Samueltöl magyar képiróink megismertetését Tudom. Gyüjtemény.

Figyelmet érdemlenek Berghem, Veenix, Ryk, Berkheyden, Basszen, Huytenburg, Verboom s Neefs darabjaik is, de itt mindennek elészámlálására nincs hely.

Francia iskola.

Az értelmes nézőt leginkább gyönyörködtetheti a franczia iskolából: Le Brun, *szül. Párisban* 1617, † 1690. *Vouet és Poussin tanítványa.* 1. XIVd. Lajos megdicsőülése vagy apotheosisa, melly itt azonban csak előrajz, mert az ezen ideának tökélletesen elvégzett festése Verszaillban áll. 2. XIVd. Lajos, a mint Louvois, Vivonne és Colbert minisztereitől körülvételve a Hollandusokra hadat mond 1671-ben. — Claude Lorrain, *szül. Champagneban* 1600, † 1682. A nap feljövetele egy ázsiai tengerparton. Vász. 1 l. 10 h. mag. 2 l. 4 h. szél. — Poussin, *szül. Anderlyben* 1594, † 1665. Krisztus a szamaritaniai asszonnyal a kútnál. Vászonra. 1 l. 4 h. mag. 1 l. 2 h. szél. — Vernet, *szül. Avignonban* 1712, † 1786. 1. Egy vad tájék, elején a képnek halászok vagynak zuhatag mellett, távolban egy épület látszik. Vászonra 3 l. 2 h. mag. 4 l. 5 h. szél. 2. Egy éjtszakai darab, hold világgal. Vászonra. 1 l. 6 h. mag. 2 l. szél. — Vouet, *szül. Párisban* 1582, † 1641. Apolló lantol s a múzák hallgatják. Fára. 2 l. 6 h. mag. 7 l. 3 h. szél. — Loir, *szül. Párisban* 1624, † 1679. Kleobis és Biton, anyjokat az argoszi templomba innepre vezetik. Vászonra. 1 l. 11 h. mag. 2 l. 4 h. szél. — Bourdon, *szül.* 1616, † 1671. Bakkhusz és Ceres több nympha és szatyr között. Vászonra. 1 l. 8 h. mag. 2 l. 5 h. szél. — De la Hire, *szül. Párisban* 1606, † 1656. *Apja tanítványa.* 1. Theseus, apja fegyvereire talál. Vászonra. 4 l. 4 h. mag. 3 l. 8 h. szél. 2. Ninusz koronával kinálja meg Szemiramist. Egész figurák. Vászonra. 4 l. 4 h. mag. 3 l. 11. h. széles. — Rigaud, *szül. Perpignanban* 1659, † 1740. Erzsébet, orleáni herczegné képe. Fél figurák életi nagyságban. Vászonra. 4 l. 7 h. mag 3 l. 6 h. szél. — Mignard, *szül. Troyesben* 1610, † 1695. A történetirás múzája, ülttében, allegoriásan. Életi nagys. Vászonra. 4 l. 6 h. magassága, 3 l. 7 h. szélessége.

II.

ESTERHÁZY MIKLÓS HERCZEG MUZÉUMA.

Ebben e festemények: Molától, *szül. Coldrában Milano mellett* 1621, † 1666. Mária a gyermek Jézussal, a mint Egyiptomba futása közben egy pusztán magát kinyugodja. Sem Jósef nincs ugyan ide festve sem az uti terűvivő szamár, s ennél fogva némellyek a szánakozás emblemájának tartják, de helyesebb csakugyan sz. Mária megpihenetének nézni. Mária, bokroktol béárnyékolt régi kőfalak omladékai közt egy uti általvetőn ül, szeliden pillant le, ölében ülő gyermekére, kinek ártatlan ábrázata csupa bizodalom a jó anyához. — Leonardo da Vinci, *szül. Vinciben Florenczia mellett* 1444, † 1519 I-ső Ferencz király karjai közt. *Varrochio tanítványa.* 1. A maga képe. Fél figura. Fára. 2 l. 4 h. mag. 1 l. 9 h. szél. 2. Szűz Mária a gyermekkel, ki egy asztal mellett áll s egy könyvben forgat. Szűz Mária körül sz. Katalin és sz. Borbála van. Fél figurák. Fára. 2 l. 11 h. mag. 2 l. 4 h. szél. Az anya szeliden emeli fel balját, mintha oktatni akarná a felöl gyermekét a mi a könyvben van mellyhez az nagy kivánsággal kap. Mind a három szűz pillantása szent elmélkedést mutatva nyugszik a gyermeken. Leonardo da Vincinek Bécsben lévő eredeti festményei közt ennek aligha van párja. — Benvenuto Tisi, más nevével: Tisio da Garofalo. *Szület. Ferrarában* 1481, † 1559. *Panetti Boccacci és Rafael tanítványa.* A szent háznép. A kicsi Jézus jámboran alszik anyja karjain. Jósef, Mária megett áll, a gyermekre belső örvendezéssel tekint, s mintha valami dolgához akarna látni, jobbját olly vigyázólag emeli, hogy a szendergő kedves kisded fel ne találjon ébredni. Szűz Mária és Jósef félfigurák. A kép fára van festve. 2 l. 1 h. mag. 1 l. 8 h. szel. — Stella, *szül. Lyonban* 1596, † 1657. *Poussin tanítványa.* Máriának Jóseffel összeesketése. Vászonra. 3 l. 4 h. mag. 4 l. 4 h. szél. Harmincz figuránál több eleveníti ezen gyönyörű alkotást. A szent menyasszony alázatosan és szemérmesen nyujtja kezét Jósefnek. Mária felett galamb képében a sz. Háromság lebeg, dicsőség fényétől, meg, zengedező angyaloktol körül sugároltatva. — Bellino, *szül. Velenczében* 1424, † 1514. A szent szűz, ülve. Egyik térdén a gyermeket tartja, a másikon egy

könyvet. Fára. 2 l. 1 h. mag. 2 l. 11 h. szél. — Luvino, *a XVId. százév elején élt Milanóban.* Szűz Mária a gyermekkel, s mellettek sz. Erzsébet és a kicsiny János, ki az anyja térdén ülő gyermeknek egész barátsággal egy virágot nyujt. Jánost sz. Erzsébet fogja karon. Fára. 2 l. 11 h. mag. 2 l. 1 h. szél. — Az idősebb Palma, *szül. Bergamóban* 1540, † 1580. *Tizian tanítványa.* Szűz Mária a gyermekkel, ki a térdén ül dögel. A szeretettel és ártatlansággal eltölt pillantásu gyermek, jobb kezét az előtte álló kis János fején tartja, mintha azzal annak hajfürtjeivel játszodnék, bal kezével pedig orczáját látszik simogatni. Mária, egy könyvet tart baljában, mellette egy barát imádja térden állva a gyermeket. — Correggio (Anton. Allegri), *szül. Correggióban* 1494, † 1534. *Nagybátyjának Allegrinek tanítványa.* 1. A maga képe, fél arczban. Vász. 1 l. 9 h. mag. 1 l. 5 h. szél. 2. Szűz Mária a gyermek Jézust szoptatja. A gyermek vidáman mosolygva kap jobbjával anyja melléhez, baljával pedig némelly gyümölcsöt veszen el a kis János kezéből, ki neki azt előruhácskájába takarva hozta. Az anya lelkéből örvend a két gyermek nyájaskodó szívességén. E festmény sokszor van rézre is metszve. Magassága itt 2 l. 3 h., szélessége 1 l. 9 h. 3. Egy maga eleibe néző fő félarczban s egy kaczagó fő, egész arcczal. Mind a kettő papirosra. 1 l. 1 h. mag. 10 h. szél. — Caracci, *szület. Bolognában, élt a XVIId. százév elején. Fontana és Passerotti tanítványa.* Több nymphának Tritonok által elragadtatása. A fejérnépi ábrázat kelleme, karcsu termet igézete, s a setét tritoni férfiak vad ereje az arczon és tagokban különösen jól vagynak egymástol különbözőleg kifejezve. — Poussin. Boldog asszony fogantatása. A lelkes Poussinnek egyik remeke. Erzsébet nyilvánságos szivbeli örömmel fogadja Zakhariás ajtaja előtt ezzel együtt Máriát, a ki szent alázatossággal tartja jobb kezét a szívén. Utána Jósef jő, ács szereivel. A kép vászonra van festve. Magassága 2 l. 2 h., széless. 1 l. 9 h. — Ruysdael (Jakab). 1. Egy erdős vidék. Jobbrol egy vastag fa dereka, s ennek kiszáradt ágán egy bagoly. Az eleje nádas és mocsáros helyet ábrázol, balrol posványos vizben vadréczék ferdenek s békáznak. Tövénél a fának, melly dombocskárol emelkedik ki, egy béka ül, alattabb a nádasban egy gólya lesi prédáját. 2. Egy vidék vizeséssel. Elején a képnek mohos kőszikla darabok s ezekről mintegy erőszakkal lehengerített fatőkék állanak, mellyeken hátrábbrol a lerohanó megáradt havasi patak haragosan csap keresztül. A kép hátuljában messzéről egy nyájas tájék mosolyog, hol jobbrol falusi egyház, s balrol valami régi épületnek omladványa látszik. Vászonra. 2 l. magass. 2 l. 3 h. szél. — Geldorp, *szül. Löwenben* 1553, † ?. Egy bajuszos férfi képe, kezén kesztyü. Arczvonásai beszélők, a szinzés erős és meleg. — Van Dyk, *szül. Antwerpiában* 1599, † 1641. *Rubens tanítványa.* Egy társalkodási darab, tágas, szépen kirakott talapu szobában, t. i. Van-Dyk van maga, minden hozzátartozójival. Van Dyk, egy szőnyeges asztal mellett menyezet forma alatt ül, violoncellen futtatván képzelődését, megette egy-egy öreg s egy ifju erős ember nyilván az atyja és sógora, valamelly kótákat néznek figyelmesen. E három személlyel által ellenben, négy asszony személy s egy fejérbe öltözött ifju barát van. — Tiziano Vercelli. 1. Adónisz a mint vadászatra indul s Venusztol bucsuzik. 2. Venusz kényére nyugszik egy szépen ránczozott veres köpönyegen egy almafa ágai között. — Claude Lorrain. Egy tájék. A közepén nagy épületek, elején fák, s ezeken innen egy pásztor hajtja teheneit és kecskéit a vizen keresztül. A kép hátuljában szeliden kékellő távolság. Claudius Geleenek vagy más nevével Lorrainnek egyik remeke. Bécsben Lorraintól ennél jobb nincs. — Baccia della Porta vagy Fra Bartolomeo di San Marco, *szül.* 1469, † ?. *Da Mayano, Cosimo Roselli és Leonardo da Vinci tanitványa.* Mária a gyermek Jézussal. Az egész muzéumnak minden képei köztt a legvidámabb legpompásabb festésü kép. — Az ifjabb Holbein, *szül. Augsburgban* 1494, † 1554. *Atyja tanítványa.* 1. Egy férfikép életi nagyságban. Vászonra. 3 l. 1 h. mag. 2 l. 7 h. szél. 2. Egy asszonykép. — Pynacker, *szül. Pynackerben* 1621, † 1673. Egy tájék, a közepén kőkávás kuttal, mellynél egy pásztor nyáját itatja. Fára. 2 l. mag. 1 l. 8 h. szél. — Rembrandt van Rhyn. Egy ifju fejérszemély képe. Csinos ajka épen barátságos nyájas tréfára nyilik, szeme tisztán s csintalankodva pillant. Jobbjában fekete legyezőt tart. Fára. 2 l. 1 h. mag. 1 l. 8 h. széless. — Kuyp (Albrecht),

szül. Dotrechtben 1506, † ?. 1. Egy tájék. Elején balrol egy fekete kutya s e megett egy fekete tehén a fübe neki feküve. Jobbrol egy ifju szerecsen két megnyergelt lovat zabolán tart, előtte egy agár s hátrább két ember. Fára. 2 l. 10 h. mag. 4 l. 5 h. szél. 2. Egy rohanó vlz torkolata. Elől öt tehén, itatóhely mellett s félig vizben áll, belebbröl két kis hajó látszik, a távolban pedig egy liget bájol templommal. Fára. 1 l. 10 h. mag. 2 l. 4 h. szél.

Nevezetesek még ezeken kivül a muzéumban Francia, Vynants, de Vieger, Bramor, Ruthards, J. G. Kuyp, Sandrart, Molmann, Roos, Leux, Decker, Wouvermanns, Berghem, Mireveldt jeles képirók festéseik [1]), de a képgyüjtemény és e muzéum minden kitetszőbb vagy egészen remek darabjainak méltókép való jellemezhetése majd szinte egy kis könyvre telne, mellyet csak akkor engedne részemröl, időm megtenni, midőn e nagy kincs, magyar képirói akadémia gyanánt Pesten vagy Budán állana, s a bennek hosszasabb ideig lehető gyönyörködés, remek voltok minémüségeinek mély kitanulása, a hazafiui érzésnek azt parancsolná, hogy ollyan földieink kedvéért, kik efféléket még nem láthattak, széles leirásaikba ereszkedjem s igy mind a képirói müvészség szeretete köztünk is jobban terjesztessék, mind az a magyar ifju a ki magaban illyenhez meghivattatást érez, a tökélletes leirás és a nagy példányoknak, hazájában való megismerhetése által müvészi szép utjába belé igazitathassék.

A muzéum gyönyörü szobrai e következendők: Thorwaldsen. Egy Ámor és egy úgy nevezett tánczosné. Felséges két remek. — Ámor feltartja jobb kezét s ujjai közti nyilának kihegyesitett élét szemléli. Tekintetéből hatalmába való bizodalmának pajkos érzése látszik s azzal veti meg magát álltában egy tőkének mellyre oroszlán bőr van teritve allegóriául, hogy a kis isten a legerősebbet is zsákmányává teheti. Kellem és báj lebeg e mellett a győzödelmesen [2]). — A tánczosné, nyakába könnyen vetett kendője egyik végét fején felülemelve fogja bal keze csinos ujjaival, a másik végét pedig jobb csipejéhez simitja jobb kezével s igy ollyan állásban van mintha amúgy könnyedleg épen tánczára akarna repülni. A neki eredő széptnek mintegy lebegdelö szellőtöl ingattatva hajladoz az antik köntös, ingerlő tagjaira. — Schadow, *meghalt januarius* 28*d*. 1822*b*. *Harminczöt esztendős korában.* Egy fonóleányka s egy más leány két madárral. — A fonóleányka csupa ártatlanság, csupa kellem. Rá pillant az ember s a tiszta egyszerüség édes elmosolyodása fogja el. Ül a szelid hódító teremtés, feltartja balkezét feje felett s lebocsátott jobbjával épen pedrinteni akarja az arany fonalat orsójára, mellynek gombolyaga balkezében van. Jobb vállárol mintegy magárol jámbor megfelejtkezésében foly le patyolat öltözete s kilátszik kevesenné a domborodni kezdő mell. Lágy öltözete ugy tapad kerek ép tagjaira mint akkor ragadozna azokhoz, ha egy illy rózsai bimbózásnak eredt leányka kristály habok közti feredéséből szálna ki szemérmesen. Eszünkbe juttatja e nagy müvészi munka azon görög ifjat, kit Praxiteles Venusza annyira elragadott volt. Gr. Majláth Jánost e szép kis fonóleány egy hozzá intézett szonett költésére ihlelé.

A madártartó másik leány is ül. Koszorú keriti szépen felsodrott hajfürtjeit. A gyengén rávetett köntös, balvállárol egészen lehullva csügg. Nagyobbik madarát ölében tartja balkezével; a kicsinyt, mellyet parányiságáért mintha épen gyügyögtetni akarna, jobbkezében viszi közel orczájához. Arra emlékesztet, hogy ugy siratná meg ezt ha elvesztené, mint Catullus barátnéja a magáét s ezen képzeletbeli emlékeztetés is egy előre sajnálkodás távol érzését érinti meg.

Ezt Schadow 1819-ben, amazt 1816-ban készitette és igy ezt 33, azt 30 esztendős korában.

Dartolini. Venusz és Ámor. Venusz nyugszik puha párnáján, Ámor mintha megakarta volna lepni feje megett s Venusz mosolygva fordítja hátra fejét a csintalan gyermekre. Ezen feje fordítása kimondhatatlan szép. — Tenerani, *Canova tanitványa.* Venusz és Ámor. E két müvészi munkából látszik, hogy az ugyan azon egy személyeket is, két különbözö képzeletü müvész, más meg másképen alkotja elé, s ha egyaránt nagyok,

---

[1]) A herczeg bibliothekariusa ns. Gáal György ur, az ezen muzéumban függő kiválóbb képeket jelesen irta le b. Hormayr Archivumában 1822b. juniusi és juliusi füzetek Nr. 77, 80, 86.

[2]) Ezen Ámor épen azon darabok köztt volt, mellyeket Thorwaldsen műteremének tudva lévő bészakadása megsértett, s rajta holmi kijobbitgatások látszanak.

mindenik uj ingert tud adni formálásának. Tenerani Venusza is fekvő helyzetü, de Ámor itt nem pajkoskodik, sajnálkozva huz ki egy tövist anyja lába talpából. Az istenné arczát fájdalom boritja, hanem azt isteni létére nemesen tűri, a sajgó seb érzése azonba elfeledteti vele egy kisig a fájdalom elnyomására törekedő erőt, s karját megszeppenve hirtelen nyujtatja ki vele a segités körül szorgalmaskodó kis fiu felé. Ámor a tövist vigyázva huzza és még is sietve, kiméllené is Venuszt de megmenteni is hamar akarná fájdalmától, azonban minden jó indulata mellett, ravaszkodása kiismerszik orczáján. — B a r t o l i n i. Egy fiu és egy leány gyermek. Csupa természet kellem és melegség. Ezen nagy müvészségü munkák mind carrarai márványbol vagynak. Gyönyörüek! Minekutána már mintegy kicsudálta magát az ember rajtok, végig nézi még egyszer őket eljöttében s a fonóleánykától válik meg legutoljára szeme.

Áll ezeken kivül a kertben szabad ég alatt is néhány szobor, mellyek ámbár a muzéumiak után sokat vesztenek, még sem, épen elhagyandók. Az utak mellett van a medicei Venusz, nincs tudva kitől, Venusz és Ámor Fabricitol, Mathebo és leánya Laboureurtol, Venusz Canova után Pisanitol, a belvederi Apollo ismeretlen müvésztől, s egy feredező Venusz megint ismeretlentől.

Stb. stb.

13.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, martius 12*d.* 1828.

K e d v e s b a r á t o m!

Együtt van Pesten a 22 tag, barátom, kiknek gróf Teleki Jósef főispán s kir. táblai báró elölülése alatt, az 182⅞-beli országgyülés 11-dik czikkében elvileg elfogadott magyar akadémiának bővebben kidolgozza, négy első alapitójával együtt, alaprajzát. Taval november 30dikán nevezte ki őket a fenséges Főherczeg nádor, s hivatta meg mostanra gr. Telekivel, kit Ő fensége még elébb szólita fel, hogy e tárgyban dolgozás végett Neki irókat ajánljon.

A gróf egy kis előleges tanakodást tarta magánál arról, hogy kiket volna czélirányosabb ajánlania idősebbek közül. Jelen volt Schedius Lajos, jelen Horvát István, ott vala kis magam. Én ohajtottalak ide mostanra Téged is. A három száj egyszerre mondta ki talentumod becsülését, de jobbnak nézetett most elmaradásod, és igy, Kölcseyé. Miért? máskor mondom meg. Hanem Téged, ez ne szomoritson. Ugy-e nem is fog? Te elzengted ódáidat, igy veszlek én fel, s vagy csendesen mezei gazda; rendszeres tudósok közé ha hinak mégy, ha elhagynak nem furakozol, hogy ott hadonázz.

Nem igy Kisfaludy Károly. Azután már, hogy gr. Teleki meghivá a 22-őt, találkozom vele Pesten a váczi utsza elején. Te Gábor! mondja, haragosan, hát engem miért nem ajánlátok? — Ki akartok hagyni a fizetéses tagságból ugy-e? mert te hallom Szemere Palit szeretnéd a philologiai osztályba elsőnek, de vigyázz, ha kimaradok, meglássd millyen oppositiót állitok, valahány ifju, már mind a pártomon.

Károly, mondám, forralásod szerencsétlen, ok nélküli. Nem vagy hiva, csupán azért mert két testvér között csak egyikre mehetett a meghivás, hogy többféle kar és vallásbeliség iránt legyen mutatva illő figyelem. A ki most fel van szólitva, még kérdés, választatik-e akadémiai taggá. Hogy Te az légy, érdemed elig van ahhoz, bizony ohajtom, de tőlem nem függ, ki tudja, leszek-e magam is? Még én mit sem tettem, eddig csak készülék, s — talán, mást utasiték.

S elcsendesitém. De Fáy Andras haragját meg Vitkovicstol hallom. Virág nincs meghiva, s ő senkinek se szól, *cynice* csak elballagdogál hidján. Már a ki sértve, én vagyok-e oka?

Kisfaludy Károlynak nincs lovagias fennsége, de talentuma szép, drámához, az pedig nálunk ezer meg ezer ellent hóditana meg, s igy én inkább szivesen ösztönzeném. Az ő szerencsétlensége, hogy nagyra gyult heveiben féltékenyebb más iránt mint illenék. Még nem érzi-e? igazi classicumát, melly simogatná belől hirrel s nyugtató önérzetnek gerjesztené benne philosophiai csendét. Nevelést adni maga magának ezután fog s a mi jószivüsége hazafisága van, majd inkább kitünik.

Héti lapot akaránk együtt kiadni Á r p á d i a czimmel, divatkép is lett volna benne. Hozzám jött az engedelem a m. királyi Helytartótanácstol

1822b. majus 21dikéről, mert én irtam a folyamodást, az én nevem állt iegelől akár Aneze sor akár évkor szerint. Majd nem tudta meggyőzni, hogy a czimlapon is K legyen D után, — s okosabb volt Felsőbüki Nagy Bencze barátom tanácsát, hivatalra nézve, követnem.

Vitkovicstol ellopódzott egy este, s kérdők, kik ott valánk Szemere, Thaisz, miért? Mert nem bókoltunk eléggé neki, felelé Vitkovics. Péczelen Szemerénél, eleinte igen vidám volt, majd más szobába huzá magát. Miért? mert a társaság lelkesb asszonya, nem őt ülteté maga mellé. Viszszatértünkkor megint elméskedett. Szeszély elegye. Vizkelethy főbiztosnál ebéden vagyok egyszer vele. Más találta asztalhoz vezetni a ház asszonyát s egész ebed alatt morgondázott. Kisfaludy! mondá az asszony, miért ollyan meghunnyászkodó egyszerre, hiszen ollyan víg volt, midőn jött. — Előség gyötrelmei.

Oh barátom, az az egész ország ege fedte egyház, mellyet a közönség véleménye, iróknak képzeletben emel, olly tágas-tágas mind az ország határaig. Minek töri némelly iró olly marakodva magát bé annak ajtaján, hogy csak ő léphessek elébb át a küszöbén: hiszen a második és legutolsó belépő is egy sorban kapja helyét az elsővel. Egyre jő, egyiket ezért, másikat másért teszik oltár czimül; — ha tehetik.

14.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, majus 6d. 1828.

Hozzám Londonbol érkezék ez évi aprilis 14-dikéről egy örvendetes levél, Bowring János angol tudós irta, s arra kér benne, küldenék neki magyar köz népdalokat, majd ő angolra fordítaná és kiadja.

„Házrol házra mint egy koldus járok, hogy valami jót érdekest gyüjthessek össze, cselekedje meg kegyed, kérem.“ Ez áll, kedves rendei között.

Hogy ne tenném? Tengereken túl, a magyar névvel.

Eddig kapott magyar könyvei irja, ezek: Kisfaludy, Dayka, Kis, Berzsenyi, Kazinczy, Hébe, Erdélyi muzéum, Fáy, Hasznos mulatságok, Dugonics magyar példabeszédek, Majláth fordításai.

Segítsük, kedves barátom! Somogyban elig ollyan dalotok lesz. Küldj hozzám néhányat a javábol.

Most két éve Péterváratt jött ki ezen czimü: *Literär-Notizen, betreffend die magyarischen und sächsischen Dialekte in Ungern und Siebenbürgen, von Peter v. Köppen, St. Petersburg*, 1826, csak 32 lapnyi jegyzetkében azon két magyar köznépi dal, mellyet Köppennek, kérésére, német fordítással egyembe, Bécsben adtam által ugy tetszik 1823b. Csak szerencsére csiptem ki egy akkori magyar kalendáriombol Igaz Samunál, s az egyik: *Hej juhász bojtár! hol a juh? Mért vagy te ollyan szomorú?* „*Balaton mellett ott a juh, Eagemet öldös egy nagy bú*“ igénkénti magyarázatában is meleg mosolyt fakasztott a muszka keblében, mert az, nem éjszaki volt. Ha „*Balaton mellett, ott*,“ illy dal zeng, és több is, csak hamar ide vele. Bowring el fogja nyomni Kölcseynek azon véleményét, hogy a magyarbol eredetileg nem szakadott ki poétai lehelet. Illyes mit nem a német góth-ablakon keresztül kell hallani, hanem a vérmes kun legénytől, ki félre csapja túri süvegét s bal tenyere végével sarkantyuja tarajába kap. Hogy logikai eszmesor nincs minden magyar népdalban? S osztán. A gondolat hézaga köztt nincsen-e? mérész villanás. A német feszesség dragonyost öltöztetett, a keleti suhamlás huszárt és magyar királyi testőrt.

Isten veled. Nyájas dalt, balatoni dalt a piros-posgás magyar leány ajakárol, kedves angolomnak, a szőkének, kinek én, mivel nemetül roszul ira hozzám, inkább rosz angolban azt feleltem, hogy minekutána a német, sem az ő nyelve sem enyém, levelezzünk inkább egyinkén a magáén. Ki fogja enyémeket javitani gróf Széchenyi István, mint ezt is tevé, mert ő, ugyan angol.

15.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, julius 15*d.* 1828.

Hogy e mult tizednek s literatori pórhadnak vázai nem barátságunkat, hanem csak barátkozásunkat szakaszták félbe, nagy örömmel láttam az Élet s Liter. köteteiban; s hogy baráti védelmedért illy későn hozom köszönetemet, csak annak tulajdonitsd, hogy én mast igen szeretek hallgatni. Próbált barátom vagy! — De próbált barátja vagy a szent igazságnak is; mert kötelességednek tartád tévedésedet megvallani s arrol nyilván lemondani. Lelkednek ezen igen genialis szépsége az, a mi engem inkább von hozzád, mint az hogy a legdurvább fegyverek ellen fedeztél. Láttad te azt, hogy én jót akarok s az aestheticust nem csak floristának nézem, mint a mi messzetévedt sonettistáink, hanem a cultura legerkölcsibb arányzatu intézőjének, valamint a bölcs görögök. De én is látom józan itéleteidből, hogy, ha bővebb értekezésimet látandod, még inkább egy hitem lészesz velem. — Népdalt küldök a mit tudok. Népes helyekröl kapsz tudom eleget csak ifju embereket szólits meg.

———

16.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, october 18*d.* 1828.

Becses ajándékodat kedves leveleiddel együtt örömmel vettem és köszönöm. Hogy ezen kötelességemet előbb nem tehettem, tulajdonitsd hangyagondaimnak s nekem engedj meg, Én már régóta egyebet nem kérek Isteneimtől mint nyugodalmat, de ugy látszik ez sem adatik meg nekem. A lópálya eránt való iras gyülésünkön felolvastatott s biráink kivagynak küldve, hogy segedelmet gyüjtsenek. Tapsol minden a nagy tüneményeknek s a Széchenyi Pista név olly büszkén zeng mast nálunk, mint egykor a nagy Fritz az északon. Én pedig különösen örvendek azon hogy téged, édes barátom, az alkotók között munkálkodni látlak, nem csak azért, hogy én barátom' szerencséjéből és dicsőségéből részt veszek, hanem leginkább azért mivel én a te energiás lelkedtől igen sok jót várok. Te igen tudsz a nagyokkal társalkodni, s kérlek is hogy mast ez legyen a te legfőbb studiumod. Légy cselekedettel poétánk, tégy a mit tehetsz, add által magadat egészen a mi jót akaró nagyainknak, mert a szalma tüzet Vesta' tüzévé igyekszenek tenni. A magyar nagy lelkü volt mindig, de a régiek gyakrabban csak kardoskodának, innét a szalmatüz; kelnek most, látom, többen, nagy áldozók, kik meg mutatni indulnak neki az igaz nagyságot és nagy fog lenni. Terjesztetnék bár a görög cultura' esmérete, ott az ideal s csak annyiban emelkedünk, a mennyiben oda közeledünk stb.

Mind ezen beszédeim csak arra valók, édes barátom, ha netalán egyebekben volnál elmerülve, megintselek, s egész figyelmedet mostani fontos helyzetedre forditsam.

Hogy stylistikereinket nem szeretheted, azt a te ferfiúi józanságodbol régen elgondoltam. De ki is tudna ollyan iskolát szeretni, mellynek jelszavai: sujtsd le, üzd ki, korbács, os foetidum, furcifer, coujon, tartuffe stb., egy olly iskolát, mellynek principiumai szerint a poézisban az értelmen a képzelet, a fencomicumon az alcomicum felül van emelve, s mellyben a müvészetnek az erkölcsiséggel semmi köze nincs, a józanság anynyi mint monsieur Jacques Roc, a verseket pedig . . . . . . sem érti, s mellynek törvényei szerint az embernek barátságos szavait, a betegnek letiltott irásait kinyomatni, elcsavarni szabad és illendő? Illyen pedig a mi ugy nevezett uj iskolánk! Illy alávalóságokrol az uj fényesebben cselekvőkre fordul a figyelem. — Azok az emberek nem egyebek mint tudatlan pusztitók, még azt sem tudják, hogy minden emberi tudománynak legfőbb szempontjai az erkölcsi és politikai szempontok, s nem tudják, hogy a hellenek nem csak a poézist, de még a hurhangokat is politikai szempont alá-veték, s midőn én a szépet a hasznossal akarom összekötni, dühösködnek ellenem. De én soha sem láttam magamat nagyobbnak, mint az ő tompa fegyvereik között s igen örültem midőn téged olly szempontokbol láttalak philologizálni, a millyenekből én mindent nézni szoktam. Innét harmoniánk; s ez a harmoniaköztünk még tökéletesebb

lesz, ha meggondolod azt, hogy én minden aeszthetikázásommal csak azt mondtam a mit már Sokratesz kimondott: „*Vesszen el a ki a szépet a hasznostol megkülönböztetni legelöszer merészelte;* s meggondolod, hogy a középszer principiuma nem egyéb mint a mi már Apolló' templomára fel volt irva: *semmit ne felettébb.* — Tudtam hogy a fülmuzsikások fogják füleiket billegetni; de én ugy gondolom az illy magvakat hinteni kötelesség. Látni fogod munkáimat mihelyt tiszták lesznek s ha előbb meghalnék, vedd által gyermekeimtől. A miket te irtál már elég az okosoknak; de mivel a nagyobb rész csak azt szokta hinni, a mit utólszor olvas, nem árt a pert néha megujitanod. — Igenis, nekem már minden csak tréfa s örülök hogy az. Bona rerum adversarum mirabilia.

Jegyz. Ismét megpenditem, hogy a 16-dik levélben még *meghagyottakat* is magamról, olly bajosan eresztem-közre. Hanem, az olvasó is csak baráti felmelegedésül fogja venni azokat, gondolám, s — *kellenek*, összeköttetésünk és Berzsenyi véleménypontja felvilágitásához. Igy hát, Isten neki, kisértsék meg, a balra talán nem magyarázást, vagy meglehet, azt is. Mentnek érzem magamat.

17.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, november 21*d.* 1828.

A Szépnek Hasznossal egyé foglalásában kezet fogok veled. Érzésemet mindig sértette midőn Kazinczy azt kezdé prédikálani közöttünk, hogy a csak szépért minden egyéb feláldoztassék. Félre a pillangó porral, zugta kebelem. Szépség és Erő vagy Erkölcsiség, Illendő (talán Illem) együtt, teszi az emberi lény legfőbbjét, melly az emberiséget nemesiti, s igy rá Hasznot áraszt. A Szép, szemet, képzelmet ragad figyelemre, az Erkölcsiség mint belső velő, szivet magasit; az Illem mesziti embertől a szilajt az ocsmányt, s igy alakul a műsiker, a haszon, lelket szivet kényességet kielégitő. Ezek szólnak hozzánk a görögöktől 2000ren elébbről, szólani fognak tőlünk 4000ren túlra. Rajta — és nem: fel, fel — barátom, fejtsd ki a mit hatalmasan érzesz, add ki osztán minél elébb magad, ne bizd azon keserü időre, mikor már Te nem lennél, hogy én adjam ki.

De, örömödben azon, hogy Pesten okositó magvak vétetnek vetőre, sokkal tetézel, a mit nem fogadhatok el, kedves barátom. A Casino s lóverseny jegyzőkönyve, felszólitásai szerkesztésével én vagyok ugyan megtisztelve, de azt más is tehetné, s majd fogja, velem 1829b. Kisfaludy Károly vagy Vörösmarty. Csupán enszerencsémnek nézem én ezt, mert sokat tanulhatok, az eszmék helyesebbülhetnek. Gróf Széchenyi Istvánt, minden mivelt honba ragadá tűzesze s mindenünnen magába kapta százévek anyagi sikereit.

Tudom, mikor a nőtelen báró Brudern József háza nyitva volt a lelkesebbek, a gazdábbak számára Pesten; jártam a nőtelen báró Podmaniczky József kellemes eszes társaságaiba mindennap; kedden főuri ebéd volt, szombaton tudósak művészek nála; de minden csak csendben folyt és lassan simuló tervekben, osztán, — németül minden. Most gróf Széchenyiek, Andrássyak, Esterháziak, Károlyiak, Telekiek, Keglevichek, Batthyániak, Festetichek, Orczyak, kik közül több, más felé tartott eddig, Pestre térve állnak elé, s cselekesznek itthon. B. Wesselényi Miklós, fáradhatatlan, és mennyi más jeles név jelen meg nagy részvéttel. Uj világ, azért is, mert az iratok magyarul kelnek. Ugy kezdém meg a Casino jegyzőkönyvét még félig meddig német tanácskozás után, s gróf Széchenyi István és báró Wesselényi Miklós, a kérdést a mellett dönték el, mert az addigi megrögzött szokás, eleinte még azt, kérdőre vevé. — Étlapot, vagy eddigi magyarsággal *Spaiszczédlit* is magyart irtam a Casino vendéglőjének, de Tarault nem akarta elfogadni. *Que voulez-vous donc*, mondá, *mes gens ne parlent pas votre langue*, de én gróf Károlyi Györgyöt kértem pártomra s nyomtatva lön a legelső magyar étlap, noha német hasábban is. Majd utánazzák. Látod hol üti ki magát a hiszak. Nincs fejedelem herczeg főur számára magyar tanult szakács, ki a torkos XVd. Lajos franczia szakácsai utódaival versenyt főzne, pedig, tréfán kivül, mindennek a nemzetből kellene kikerülni, nőni. Bolond mondás, „hadd szolgáljon nekem a német", s ezzel is mindenütt a honi nyelv tolatott

félre. Száz évek óta nem taniták a magyart semmiféle ipar-ágra s osztán Minerva legyen, Jupiter agyvelejéből! Ha meg nem szakad a rend, mellyel a magyar királyok udvarába egész falukbol *szak*adtak bé az ét*szag*gató *szak*ácsok, illyen vala Szakácsi a Te Somogyodban — azt gondolnám, azokbol szakadozott volna el mindenfelé a magyar fogadós. Most keresd, s ha találsz, nyomorogj vele. — Szerettem volna valamellyik hajdani magyar szakácsi észlang főztéből ötkörmölni, vagy IId. Lajosnál már kanalozni, de ugy, hogy ma megint élnék, mert most minden legalsóbb ágazatra is ki kell terjedni a magyar ügyesedésének. —

Ha mindig bölcsebbülő rendezetek fejlendenek ki, a mit hiszek, itt is fognak majd honolni a miveltség és ipar istenei, hisz ezek olly égi vendégek, kik mindjárt jőnek, mihelyt okos a nemzet magához inteni őket. Tehát mikor majd 2000ret irandanak, Magyarország egészen nemzeti miveltség hona már; a keleti nép ujjá szüli magát mint az arab ménvér Európában. S nem csufolják ugy mint eddig a német tulabbról, ki mintha azért fitymálná, mert most sem tudja feledni mit tettek ösein még az árpádi magyarok; a bécsi meg amugy irigy szomszédságbol nézi le, pedig hiszen ha ennek több az esze miveltsége, a magyarra is rάragaszthatta volna már vagy 3 százév óta, és kötelességeként.

Talán sikeresebb leszen gondolám, s *épen most* a hogy beteges vagyok, erre adni hivatalomtol fenn maradó óráimat nekem igen parányinak ugyan, mintsem munkát irni 300 — 400 vevőnek. Mi ez? Elébb n e m z e t kell, s azon főosztály legyen megint azé, mellynek diszasztalán, ott a mindenféle mivelt nyelvü európai uj könyv, szinhír-es divat lap, csak magyar nincs. S ha dicstelenül mulok is ki mint Iró! No s — hát úgy. Vivásban estem el egy még koronás királyu szabad nemzet miveltségeért, melly milliókat emel, hiretlenül porlódom el én egy mákszem, de győzött az Egész. Ha pedig ezt leverék, hagyd fenn osztán kevély művedet, iró! amannyi olvasód helyett minden lapján 3000 moly evődik.

De most hát, két látvány van. Egyik az utóbbi országgyülés tüzeiben megujitja hajdani büszke nemzetiségünk épületének elkormosult előbástyáit, homlokzatát és első emeletét, fenn; másik alant völgyben egy kis nyulászati cser között vagy pagony körül a szólam feletti vitákat folytatja. Ez mint egy aprilisi fergeteg. Süt közibe nap is, de az ösvényt még fagy göböriti, szél szeli az arczot, hóval mosdat. Egyszer a Bakonyban láttam illyent Városlődnél; köröskörül, csendes idő volt.

Emlékezzél csak a soproni lyceum hátulsó udvarán állott gyümölcsfára. Bizonyosan láttad. Öt félét oltottak ágai közé, osztán mindenik sinlé nem igazi tövén álltát, mert itt hólyagos cseresznye, jó leves körte, szétolvadó boroczk stb. lett volna, igy meg levele koppasztott ágakon félig fonnyadt mi volt. Illyennek akarják néhányan a a magyar nyelvet. Én pedig emlékszem épen íme most, báró Hormayrnak egy észrevétére. „Hallom — mondá nekem Bécsben — Kazinczy kész akarva szedi a germanismusokat beszédetekbe, igaz?" Ugy van, felelém. „Nem helyeslem, *szóla hamar.* A magyart, Európa, irodalmai sorában igen kicsi serkenetnek nézi, s ha majd unttában a maga halmai közül kegyetekre tekintendene, de ott is csak megszokott övéinek lehabzását leli, rátok se néz többé. Őrizzétek keleti sajátságtokat, figyelmünket annak ujsága fogja ingerleni."

Olvasd csak Szontagh Gusztávnak Nagyszebenben mult october 26-dikán hozzám költ leveléből e sorokat: „Kegyed a mint hallom Yorick leveleit Elizához, sajtó alá fogja küldeni? E szerint Kazinczyval állandó békeséget nem kötött, sőt a moderatus Anti-Kazinczyak szószólója lön, s ez, elkerülhetetlen. Kazinczy és a Mondolatisták, két ellenkező pólusok, mihelyt pörök eligazitatik a középpontra jutunk, kegyed s az én vélekedésemre. Most ugyan Kazinczy és követői, Toldy magyar literatura historiájában hirek s nevek culminatióját ünneplik; de prophetai előrelátás nélkül is kiki láthatja, hogy ezentúl mindig lejebb fognak szállani, és ha nem csalódom, épen Toldy lesz az indító oka" [1]).

[1]) A mit Toldy, tulozva védett Kazinczy czikkjénél *Handbuch*-jában, annak Schedel csupán veleje megtartásához tért, s keblet nyitott a nyelvszerűség kényes intéseinek. Tehát közeledés az *Aequator*hoz, melly mellett, ujitási pályán én is, felszólaltam. Épen nála örömmel érzem, mennyi

Bowring számára gyüjtött népdalaid közül ezeket bocsátám Angliába. 1. Szürke csikóm, nyereg rajta . . . 2. Bort iszik a szegény legény . . . 3. Bizony azt csudálom . . . 4. Szeretőmet most kötözik. A szépérzetü angol, maga kivánta levelében, kiirván nevedet, hogy kezed irását neki megküldjem.

18.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, martius 15*d*. 1829.

Baráti szivből eredő serkentéseid egyaránt pirítanak és örvendeztetnek; pirítanak mert érzem hibámat; örvendeztetnek, mert irántam hajlandóságodnak nyilvános jelei.

Vajha, várakozásodnak megfelelhetnék. De, édes földim, én már öregszem, hidegszem s igen hajlandó vagyok mindent megvetni elannyira, hogy alig lelek ösztönt magamban az irásra. Irtam ugyan holmi poetikai tárgyakat, de mivel minden munkámat együtt akarom kiadni, a folyóirásokba még mast nem küldök. Hanem Te minden esetre látni fogod minden dolgozásimat satu előtt, mert győződve vagyok az iránt, hogy sem józanabb sem hivebb barátommal azokat nem közölhetem ...

Azon szives jó akaratodat, hogy szállásoddal kinálsz igen nagyra becsülöm és köszönöm. De, édes barátom! engem a magány már ugy elrontott, hogy Budán is magányt fogok keresni. Hanem abban bizonyos légy, hogy az idén felmegyek s akárhol legyen szállásom, Hozzád mindenkor legközelebb leszek.

---

meglepő inger kifejthető a nyelvnek magának megtartott szelleméből szavak szétjátszásain. Ezért mostan Szontagh is csak dicsérne, hanem a viták eseményei tudtáért, pontjai kiadását szükségesnek láttam. Tudjuk meg több oldalrol, a nyelvlázadalombol ujabb irodalmunk eléalakulásának mikéntségeit. S ha nem féltünk szétzuzni egymasnál a hamis gyémántot, dicsérjük lovagi fennséggel kölcsönösen azt, a mi valóságos briliant.

19.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, junius 12*d*. 1829.

A genialis gróf Dessewffy Jósefnek irántad levő vonzalmát láttam Hozzád irt s Patakon kijött „Bártfai elmés nyájas leveleiből,“ hogy pedig ezen országgyülési nagy férfinak kegyeit barátságát most is birod, annak szivemből örvendek, mert a barátság igazi folytathatása nagy vigasztalás a világon. Ird meg nekem mit szóla mellettem a F. M. orsz. Minervában s ird meg czimét és lakját, hogy pártfogását neki megköszönhessem. Én a Minervát csak a kaposvári olvasó intézetünkből olvasom s gyakran igen rendetlenül és későn kapom. Innét olvasom az Élet s Literaturát is.

Kisünk szelid ember, de a jobb ügyet hidegen nem nézi. Midőn a Minervában poétáinkat Plátóra emlékezteti, midőn a Tud. Gyüjteményben a gladiatorokat olly nemes indignatióval feddi, igen nyilván szól s az ő indignatiója balsam volt az én szivemnek s nagy nyomatéka a dolognak stb.

20.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, julius 8*d*. 1829.

Mit mondanál hozzá? én e hónap 19d. este Nálad leszek. Többféléről majd akkor, most csak hamarjában irom ki kérdését s tudósitását megint Szontagh Gusztávnak, ki Nagyszebenben Máriássy tulajdonosa mellett adjutans, és onnan aprilis 13-dikárol küldé hozzám barátságos levelét. Igy szól: „Azt szeretném tudni kegyedtől, miképen tetszett a Muzárionban kijött recensiom? A nyelvet illető értekezésemnek egészen más fordulást adának s igy, igyekezetem, czélom, a miért én azt irtam, egészen megsemmisitetett. Azonban Kegyed itélete igazabb . . . . s pártfogásomra nem szorul . . . . Köszöntöm azt az ördög terengette korhelykedő müvészt . . . .

Ezen müvész — igen jó szivü lelkes ember — Simó Ferencz, székelyudvarhelyi fi, nálam la-

kott, midőn Szontagh, Budán alhadnagykodék. Azért emlitem meg tréfás köszöntetését, hogy megint el ne feledjem közleni veled, miképen festé mellképedet a Blaschkei rézmetszvényről gyüjteménykémbe még 1827, mellékszobámban. Mikor hozzá fogott, elmondám arczod szinét s verseidet adtam kezébe, hogy azokból vegye ki lelkét annak a kit fest. Többféle dolgom miatt másfél napig hagyám magára. Benyitom ekkor ajtaját, hajfürtöd között koszorút látok. „Mit csinált kegyed?" Székelyesen felelé: „Ezt megtettem, mert ez ember! borostyánt adtam neki, én, a székelység nevében." S mosollyal nézé müvét. Ah be gyönyörü idealt feste, nem — inkább fúva lehele, románomhoz. Csupa gyengézet. De a Muzárion árioni szerkesztőségének tette, talán nem gyengézet, hanem ferdézet. Eddig angol, sőt egyenesen magyar kertül nézém, mellyben úgy adnak szállást minden bokornak, miként ura-istene az iró ülteté; franczia kertté lett, mellyben *Lenotre* verszailli főkertész lábtóra hág s ölnyi ollajával csipdel, nyirdel, szegdel mindent, a mi, szemmértékén tul hajt. Facsarók.

A magyar nyelv törzse, mint egy kas anyaméh. Rajt ereszt ez magából, s raja meg rajokat ereget. Tudják utjokat a kis fürgék, azon szedik hozzák a virág hammát, mellyből, mint rend példányai mézelnek. Elverik ők az óláló darást, leharczolják a közikbe furakozó tolvaj vadméhet, külön remekel saját ösztönük [1].

21.

Döbrentei Berzsenyihez.

Murosnémeti, julius 31*d.* 1829.

Kérél Niklán, irnám meg miket érénk utunkon. Ime fogd. Julius 29d. valánk Erdély határán Zarándnak bé s most én gondolatban reppenem vissza Hozzád.

Világos vára alatt „Szilágyi" ódádra emlékesztem és Kisfaludy Károly szinmüvecskéjére. De meg, Bejte Istvánra is [1]).

Radnán a ferenczesek szentegyháza előtt a hegy ormáról Lippa, Solymos vára felé járt szemem. Alatt a Maros, Erdélyből. Angyali szeglet, de szomorú suttom. Török pusztitások romai. Azok miatt vége itt a magyarnak [2]). Ha minden régi vár, kastély, állna még a magyar királyi birodalomban, gondolám. Ugy Budának még csonkatornya is, de főként Mátyás könyvtára, a vár terén az érez nagy szobrok is néztek volna Rád 1807-ben kormos góth ablakokkal. Be más kebellel mutatnók azokat az Idegennek. S a Te ódáidban más láng!

Ugy Temesvárt sem mondaná mostani csupa német lakos, nyalánkoskodó fiók Bécsnek. A 16d. százévben még neves magyar népségü hely. Szegedi Kis István, ki Lippán tanult, ide Petrovics Péter temesi bán által hiva, magyarul terjeszté itt a reformatiót 1550 körül szentegyházban s tanodában. Losonczi, a spanyol-német had és török' hitlenségének áldozata 1552b. S a magyarság pusztult [3]). Elbeszélém ezen eljöttünkben gr.

---

[1]) A m. t. társaság nyelvtudományi kérdései is látszik, mind ide czélzanak s a jutalomdijas pályafeleletek arra térnek. A r. magyar nyelvemlékek pedig épen ennek fogják inteni visszaszülését.

[1]) Itt állitott nyomdában jött ki 1582ban „A keresztyéni tudománynak rövid summája, Bejte Istvántol, ki Batthyáni grófok udvari papja volt Németujváratt s a Sopron, Vas, Szala vármegyében alakult reform. egyházak püspöke. Legelsőbbszer alkalmazá a magyar nyelvet füvész tanra. Bod Péter szerint világosvári nyomatását, ajánlá Batthyáni Ferencz urfinak. Nádasdi Tamásnak Ujszigeten volt nyomdája 1539—1541. Heltainak Kolosváratt 1546. Telegdi Miklósnak Nagyszombatban 1580. Balassi Istvánnak Detrekön 1582. Batthyániaknak Németujvárott 1582. Bátori István országbirájának Visolyban 1589 stb.

[2]) 1840beli megtudásomhoz képest a Lippán volt: „Poenitentia tarto azzonyoknak Bodogh zent Ferencz szerinti regulájok kézirata magyarul Varasdon maradt fenn a szent Ferenczes atyáknál, mellyek megtartását fr. Franciscus de Lyppa ex Minor. Provinc. Hungar. S. Mariae stb., 1532ben rendelé.

[3]) Lonovics Jósef csanádi püspök, Romából 1841ben azon magyar levélnek másolatát hozá meg, mellyben Temesvár polgársága a romai pápához azért folyamodott, hogy a török által nyomatott keresztyénséget ótalmazná. A püspök ő exclja gr. Teleki Jósef koronaőrnek beszélé ezt Budán, s én a mostani erdélyi főkormányzó ő excellentiájától hallám.

Gyulainak miként rohana rám és Trattner Tamásra 1822ban midőn petrózai beiktatására menénk azonnal a mint a belvárosi fogadóba megszállánk egy czigány muzsikus csoport magyar zengelemmel. De csak németül tuda felelni. Trattner kaczagott, hogy itt már a nemzeti zengelmü indusfaj is németté lett.

Igen, hajdani magyar faluk a bánsághan, most sváboké. S a mi Sárfalva volt hajdan, most azon, mint Saravolá-n jöttünk keresztül.

Ferencz csatornája, észnek müve, ipar lelke. Kiss Gáboré lebeg rajta. Éljen a magyar király, különösen is, illyenekért.

Mohácson megnéztük a püspöklak alszobáját az 1526- és 1687-beli ütközetek falrafestéseivel. Ez utóbbi, veszett fejszének a nyele. IId. Lajos poszáta képe is ott.

„S tudja ked, IId. Lajos király vizbefultta helyét?" kérdém magyar kocsisunktol, midőn jó két lovacskája után szénaülésü szekerére feltelepedénk; mert mire lett volna kidörögtetni göröngyön oda, rakott kocsinkat. *Tudom uram*, felelé. Mentünkben meg azt válaszolgatá, hogy még most is fordit ki az eke néha egy-egy zabola szilakot, sarkantyu pengőt stb.

Vagy félóra mulva megáll a kocsis. Hátra se néz, hanem baljában gyeplő szára, s jobbjában előre tartott ostorával mutatja: *Aon van, uram, Laos hidgya, né; ott veszett el Laos királ, azúta van vége Magyarországnak!!!*

Pécs, *vid*ám *vid*ék. Nem hijába jő *vid*ék is *vid* gyökből. Ugy kellene fenn lenni Visegrádon az egykori 300zon felül volt szobán királyi palotával együtt, a benne mozaikkal rakott kápolnának [1]), miként itt a nagyeszméü szentegyház, sz. Péteré még ép. Magyarnak Pécs, mondák, Németnek Bécs. Most nem igaz. Magyarnak is csak Bécs.

Siklós várában ép ugyan még Garayak kápolnája, de bár magok a Garayaknak csupán, és már egyedül emlékezetük volna szent kápolnája a magyarnak. Hanem, kivált Garay László, az ördögnek áldozott, kápolnájában.

[1]) L. N. Olahi Hungaria, Vindob. 1763. l. 28.

Mai urai még nem lakják a várat, az 1402b. királyt rejtettet, a hont csak össze vesztett Sigmondot. De van magyar szivük. A most még ifjak, majd haza jőnek [1]).

Ha nem vesztett-e el Magyarország vagy négyszázezer millio pengő forintot, 90 év alatt, mióta évenként 20—40 magyar ur urodalma és urodalomságai jövedelmeit nagyobb részint külföldön dobálja el nem hivatalban lakva ott, hanem csak ott lengve. Itt az oka, Magyarország pénztelenségének, soha sem is lesz igy pénzereje s a nélkül a szegény ész, igazán, nyomorult pára.

A vár sziklaszegéről ki a szép völgynek, fel az erdőknek, saját szemeddel kellene nézned. Támad látásbol kép az agyvelőben, a mit szó elé nem népelhet. Ez, ollyan. *S itt e sok falut*, kérdém az öreg vezető gazd' asszonyt, *mind magyar lakja?* Felelete: Mereven magyar, s mind kalvinista, hogy az Isten büntesse meg a hadát.

Nous voilà condamné, mondá gróf Gyulai, s bucsuztunkkor három pár huszasnál többet serite az ugy tanitott asszony kezébe. Soha se vesztenék erőt időt ollyan marakodtatásra; egy az Isten s a hozzájárulhatás utját maga rendelé ezerfélének. Tanuljon a pap astronomiát, tudom egy se lesz bigót.

Szigetvára! Soha illyen csak hantokból felhányt sánczolat, mocsárral egykor körül, ennyi dicsőséggel! Könnyebb volt Murányt védeni. Napoleon elhagyta volna, helyén, s nem teremt Zrinyit. Egyet hallék itt még nem tudottat. Hogy Szolimán nyillal lövetett bé Zrinyi Ilonának levelet, mellyben azt éjjelezetre kéré, s ha megy, nem bántja Magyarországot. Atyja azt paran-

[1]) Gróf Batthyáni Gusztáv 500 darab arany tőkét alapitott a pesti rákosi lóversenyhez 1828-ban. Gróf Batthyáni Kázmér ugy tudom 6000 pengő forintját szánā „földgömb" készitésére, mellyen legelőszer állnak magyarul az elnevezések, s osztá azt ajándokul a két hon minden vallásu főbbtanodáinak. Nekem külön küldött példányát 1811b. januar. 1-sőjén költ kedvező magyar levele vettével köszöntem, annál mélyebb örömmel, mert néhai *Tittel* barátomat is illyennek készitésére unszoltam. Ennek megholtával állott Nagy Károly e hasznos műnek, melly általa, igen csinosan sikerült. — És e Battyáni nagy könyvgyűlemény ajándok a m. t. társaság könyvtárához.

csolta volna neki: ird, mégy, de nagy mécs legyen sátorán, hogy el ne vétsd. S egész mécstenger tündöklött bé a földvárba. Zrinyi ágyukat süttetett arra, a golyók leroppanták a nagy cser ágait, melly alatt a vén dög sátora volt s agyon üték Szolimánt. Rege. De az való, hogy Magyarország XVId. százévbeli királyai nem voltak dicsvágyu hősök, megelégedtek czimével, s engedék elkerítgetni a töröknek. Támserget Zrinyi mellé, körmöset, s nem esik el Sziget, nem azzal Gyula, és annyi százezer magyar. Hah! Zápolyai!

Itt kezdők lám e magyar temetőkön keresztül jöttünket. Nagyszerüek, de dicsőségük ezutánra csak úgy világítna mint a tüzesember. Mocsárnak. Hanem temetőkből, feltámadás van, más dicsőségre is támadnánk hát már fel; európai ész verje le elleninket, vagy simítsa hozzánk.

Az lengett Kaposváratt Somssich Pongrácz első alispántok ebédénél a gyülésezett KK és RR. között. Gróf Széchenyi Pál megkezdette, hogy Plutarkhosz életirásai görögből forditására gyüjtsünk hát össze 200 darab aranyat a legjobban forditónak; ő ád 20-at. Én azt tevém hozzá, a magyar hisztoriából is kell előképeket iratnunk, s ő és Czindery, Somssich Jósef, Festetich Miklós rám bizák, hogy készitsem el a felszóllítást ez iránt, ők is aláírnak. Somssich Miklóssal úgy beszélék a harkányi feredőn, legyen e jutalomadás inkább csak somogyi, s igy gyüjtsenek, onnan legtöbbet.

És Kaposvárrol most megint Nálad vagyok lélekben, ott sem temetőn. De, ujra Isten hozzád, testileg 2 nap mulva megint messzehülök Tőled, és nem mondom: *Esik eső Buda felé, fáj a szivem haza felé*, mert Erdélyben igen jó helytt vagyok.

Egyebet mondok majd Budán, mikor a felszólitást irandom, azt, hogy: *Több is veszett Buda vára alatt.* Mert ez valami biztatója, a magyarnak. Elbusulás után veté oda, erőnek még érzetében, „még sem vész el, dehogy veszhet el e nemzet.“ Igaz is, hiszen 1825-beli országgyülésén megismerő becsületes lelkü királyra talált. És igy vígan fogom irni a mit kell, s küldöm Marczaliba. Jársz-e Te oda, az a Pál gróf, magyarnak is embernek is igen jó.

———

22.

Ugyan az ahhoz.

Buda, september 12d. 1829.

Ne menj többé, ha Pestre jösz a kereszt utszába; azon szeglén, hol az 1790, 1807, 1811-beli nagy Vay Jósef is lakott, halottja volt a magyar nemzetnek. Tegnap előtt temettük el onnan Vitkovics Miskát.

Én még holmit hoztam számára Kolosvárrol a mit kivánt. Mikor általadtam neki, ezt mondá: Nem kell az már nekem többé, édes Gáborom.

Szegény Miskának vidámsága, szivélye, magyar hazafi érzelme, szép zengésü dallása, hol van mind ez? Volt! Nincs!

Egy középjövedelmü prókátor háza, barátom, olly ártatlan mulatásául álla s az is meg szünt! És emberek mendegelének esténként oda, miképen Te is tapasztalád, kiknek olly fájdalmas panaszaik valának csendesen egymáshoz, mintha milliókat vesztettek volna. De lélekből buzgott ki e fájdalom, a nemzetért, s illyennek nincs hasonbecse. Istent kér ez csak, igasságost, felpillantásaiban egeihez.

És e szegény emberek olly lábtót szegezének a magyar hon földébe, mellynek, uj ivadék, hamarább emelkedhetik fokain. S bár a mint felebb-felebb népesedik e lábtó puszta foka, annál angyalabb legyen!

Illy magyar lelkületü vendégek elején pedig az a görög házi asszony! Miska Theodorája. Hogy esenge Szemere Palinak, „énekelje, édes lelkem, azt a maga szép magyar dalát!“ Meg Vitkovics fivérei, János. a budai rácz pap, osztán az én Gábor játom, a jászapáti boltos [1]), mindenike barátja lön ott a magyar irónak. Az egri ráczpap fija e három testvér, ott magyarhoz nevekedének.

———

[1]) *Boltos* helyett vagyon *boltár*, a IId. Lajos idejében 1521b. Budán tartott országgyülés 6d. czikkében, deák nevezetek között így: Universi mercatores Institutores, Apothecarii, Pannicidae, Boltharii, et alii faeneratores . . . . *L. Kovachich, Vest. Comit.* 1790. *pag.* 516.

Sőt Miska, mesét s verset adott ki magyarul 1817ben, mikből mutatv.ny az Erdélyi Múzéumban álla 1815-ben. Meséin, sokrateszi mosoly, egyszerüség, szivély, igasság szendén. A kinek vastagabb inyét csak bors ingerli, nem látja édes rájátszásai rejtezetét. Epigrammáiban több az élénkség, pedig ott is mindig szivén ment keresztül, nem csak elméből hidegen, a pattanat. Még az sem marada el igy házától, a ki tudta, hogy valami kis bohóságát megesipé. S irigységtelen ő is, megfért Szentmiklóssy Alajossal, a meséire és epigrammáira idealis kecset bájolóval; még annak ajánla epigrammát másod könyvét, ugy hogy abban birja szivét is. S több irónak és mindig jobbnak serkenetében gyönyörködve Ő, az utána eléállt elmés meseiró Fáy Andrásnak meg inkább ő járt utána, mert látta, hogy azt szereti az. Gyakran ment hozzá whistezni, s oda ballagtában a bölcs Miska mintha ezt mondogatta volna neki: „nem rontom el kis bábjaidat, mert te Andris pajtás, annyira reszketsz a kritikától, hogy meggyőződésed ellen is czirogatod a kritikusi körmöt, de mit tehetsz arról, ha egyenes bátorságot a természet beléd nem szült. Egyebiránt becsüllek, mert a jót Te is akarod. És Miska egyet nevetett s ajakán, hallgatva is ez volt: Itéljen más, bolondság ácsorgani, el ellapulni dicsértetésért.

Ártatlan játszi s dévaj maradt ez az ember. Egy aranyat küldött neki egyszer vasárnap Kulcsár, Hasznos mulatságaival, mellyben epigrammáját kiadta s Miska öröme az aranyon határtalan volt. „Nézd, nézd aranyom van," mutogatá más vasárnapig. Epigramma zendült s aranyja meg pendült.

Ha ment az ember hozzá mikor *pro A* vagy *pro I* dolgozott, azt veté csak iziben, „Hagyj most békét, kenyér kell, akkor gyere ha meglesz, osztán együtt költsük el. Ajaka szeme ekkor csupa csupa meleg nyájasság volt, de azt mondó szépen: „*Amice*, menj." Prokátorból barátom, ha sok elforgatása szivéből ki nem forgatja, legpracticusabb életbölcs válik.

Egyszer én egy bolondságot tettem, ellene a csupasz életbölcseségnek. Keményen lehordott. Eleibe rajzolám a kelepezét. Rám borult s azt felelé: Barátom, igy én is elbuktam volna.

Egyet nem tuda feledni, ember ismereti életbölcseségével sem. Hogy Horvát István neki belépti jegyet nem küldött az innepre, mellyen a Marczibányi jutalom legelőszer kiosztatott. Ezt, nehányszor elpanaszlá. „Osztán ez a jó barát? vagy igy tesz a hazafi?" Ugy végezte. „Hiszen, nézd annak az embernek a szemét; irigység sunyorog ki rajta", vigasztalá egyik prokátor barátja, Szedliczky Imre. De ő benne a szép episztola sajgott, miért irá ahhoz, miért nyomatá epigrammái 3d. könyvének elejére, őtet épen ekkor elfeledhetőhez, ezt:

> Könyvim az én fiaim s őket másoknak ajánltam,
> Atyjokat én magamat neked örökre adom.

Horvát Istvánt azonban többször találtam nála az 1821—22-beli tél estéin, mellyeket Erdélyből visszatértem után mint legelsőket tölték Pesten, Ez a szörnyü sokat össze olvasott és igy sokfélét tudó, de jól, hülten, miként az ő mezején kell, keveset rendezett oklevelész, valóban szemtelen garral bánt az inkábbat bellestrista de jóizlésü s lelkesebb Szemerével s Vitkoviccsal. Haszontalan poe ái! mondá Kisfaludy Károly Aurorája legelső kijöttekor Trattner Tamás és az én jelenlétemben Theodoránál, nekem kelle valami nyomosabbal emelnem. Tudod, az a táltos hisztoriája. Igazán ta t-os. — Thaisz tuda vele jól szembe szállani, megkésértgetém én is. De mi ketten, nem is kellénk neki. Szemere jó gyerek, hanem félénk, meg, ollyan *téltul* ember; Vitkovics meg csak türte, s mint házigazda, békét akart, miként akkor hasonlóan, midőn Thaisz és Helmeczi nála, összeveszének.

Kesergénk ugymint, hogy nemzetünk oda lett! Thaisz, azon ön bizakodásával, mellyel mindig szerete valami nagyobbnak latszhatót mondani s ugy, hogy neki van igaza, ezt találá ejteni: De hát volt e valaha nagy magyar charakter, honáért? Hohó! rivakodtam rá tréfásan, nem tudod-e az árpádi kort, a nagy kiterjedésü hont nem gyávák vitták össze. És II-dik Endrétől, játodtol, a szabadság levelet. Hé? De Thaisz, hánykolódott. Vitkovics, Hunyadit, Bethlen Gábort, Bocskait hozta elé. Thaisz erre „Hunyadi inkább oláh, Bethlen franczia vér", kiáltá. Helmeczi eddig csak setétén hallgatva lőtte Thaiszra szeme villámát; most „Illyenek vagytok ti Lutheranusok né" orditotta rá, ugy hogy az ablak megreccsent belé.

Én csaknem megpukkantam kaczagtomban: „Kis Miska; igy csendesitém majd a m. literatura granátosát, én is itt vagyok,“ s megint nevetnem kellett. Helmeczi hozzám „Te dunántuli vagy, azok éljenek, Kis, Berzsenyi — hanem ezek a felvidékiek .... ezek a lutheranos tótok, giskrák .... Vitkovics közbe vág, csendesség! gyertek énekelek inkább, de elébb igyatok, s töltötte itta egri veres borát. Nekem az árt, a fejérből is csak verebelek. Természet szerint békéltettük őket, hiszen mindeniket magyarért elbusulás kapta el.

Miska, mondám én Vitkovicsnak, vagy egy hét mulva, ti közöttetek sok az élesség, mert felette csak magatokra vagytok hagyva, felsőbb társaságokba nem hinak, Erdélyben mi éltetőbb érintkezésben forogtunk; rendezz el Te, hát, egy estélyt, melly többünket összébb simitson. És mivel elhagyottnak hallom tőletek Virágot ugy, hogy csak Ti, Sztrokay, Benyovszky, Helmeczi stb. segélitek, tartsd fel neve napja estéjét martzius 20dikán, szegény öregnek legyen vigasztalata, a magyar uri világnak pedig nyiljék szeme, gonddal lenni azok iránt kiknek csak ész jutott, javak nem, de az ésszel nemzetünk diszét terjesztik, és becsület emberei. Miska mindent elrendelt. Vagy huszan valánk nála magyar öltözetben azon este; Schedius, Jankovics, Dr. Kovács, Kulcsár, Sztrokay, Horvát István, Szemere, Fáy András, Thaisz, Helmeczi, Kisfaludi Károly, Sághy, Benyovszky, Szedliczky, Huszár Károly s biz én nem tudom már, még ki, hanem vala tudom egy kis káplánka is, csak befurakozottan, mint magyar irodalomkedvelő. Ajtó ellenében függött a falon Virág olajbani mellképe, annak kerényén vagy rámáján, koszorúzat. A budai János papnak kellett volna egyszerre csak belépni Virággal, hogy a mint lépik lepve is legyen, szeme szája elálljon. János papot várjuk .... várjuk .. . sokáig, — jő, későn, egyedül! s azt mondja, lehetlen volt rávenni Bencze bátyját, noha nem gondolná, hogy tudja, mi várná itt. Az innepélyt hát Bencze bácsi nélkül, azonban érette, megkezdők. Horvát István, ugy emlékezem, érdemeit adá elé igen szépen, olvasásra szoba közepén behuzott asztalnál és ülőhelyen; Thaisz a nemzetiségről szavalt kéziratából hevesen — igaz lélekkel. Vitkovics ült osztán neki, Virág Benedekhez Ányos költér levelét olvasandó 1777-ből Budáról, hogy figyeltessen Virágnak már ez előtt 43 évvel elétünésére s vannak abban sorok épen ekkorra illettek. De Vitkovics alig tud kiejteni nehány szót, elömlik könyekben.

Csendünkből „mi baj?“ hallszik. Barátim, szól későbben Vitkovics, elfogott az érzelem azon, hogy illy, Virágot, illy virágos gyülekezet koszorúja nálam tisztel meg .... bocsánatot .... nem vagyok képes elolvasnom a mit akartam. De kérem, legyünk másként vigan.

Éljen Vitkovics! a forró érzéssel tisztelő, mondók. Egyszerre kelénk fel körünkből mellyben ültünk; fordultunk mentünk Virág képéhez: Éljen Virág, kiáltottuk háromszor, Isten igazában.

Vitkovics rövid étkezete víg volt, csak álltunkban, ne hogy evésért is jöttekül látszassunk. Eloszlánk éjfél előtt, de még elébb hárombol állott küldöttség bizatott meg, melly Bencze napjára virradólag, ezt megvigye Virágnak. János pap fő közttek.

Negyed napra Vitkovicshoz megyek. *Tudod-e?* mondja, *hogy fel vagyunk adva?* Miért? *Az estézetért.* Kinek? *A nádornak.* No s? *Kérdezősködtet.* És? *Majd meglássuk.* Ki a Judás? *Vállat vonítu.*

Megláttuk azt, hogy a nádor helyeslé az érdem barátságos ártatlan megismerését.

Megtudogattuk, hogy Judás, a befurakozott lett volna .... Neve .... *auer*-rel végződik.

Vitkovicsnak nyájas vacsoráit, a csak ugy hevenyébe a mint véletlenül hozzá vetődtünk, eredteket, a becsületes, jó Sztrokaynkéi váltották fel. Annak meg szép szemérmes magyar neje, verset iró, s Virág poétai munkáiban 1822b. „Fris tavasznak fris leánya.“ Ez tudta még, megdalolltatni Miskát. Hogy ömleszté ekkor egyik zengélye végén: *Boldogságomnak nincs hija, Meg van a mit szeretek, Szívemet csak egy bú víja, Örökké nem élhetek.* Most is látom szeméből kiégni a forralmat; hallom erős tiszta csengésü tenorát. Én kettőért estem rá gyakran. Egyik: *Nem adott az Isten nekem nagy palotát* .... Másik a füredi pásztor dala: *Hej, juhász bojtár hol a juh?* Egyszersmind ő is költélyzé, mindeniket.

A „Vitkovics estékről“ egy kis jegyzetet

veték Moliere életéhez [1]), ha lehetne, mondám, az által talán emlékezetük. Adtam neki egy példányt, s lestem mit szól. De hallgatásába két hónap is beletelék, már hát magam vetém oda neki. Mit felelt? „Ha csak én akadok rá majd perszünetkor és te nem fészkelődöl, jobban esett volna." Elpirultam s kiszalasztám „Szép viszont megismerés! Ő meg: No ne haragudj, majd elénekelem dalodat.

Most a mit felőle irék, nem tudja szegény! Vagy, tudná?

23.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, febr. 22*d. reggel* 1830.

Báloztam ugyan a mult éjjel báró Palocsay Ferdinandéknál Pesten, de levelet csak tudok irni, s mivel most van ahhoz időm, menjen. Novemberi leveled választalan! Sürgetett is e napokban gróf Dessewffy Jósef, hogy Veled egy viszontnyilát közöljem, mellyet nálam hagyott, midőn öltözni hozzám jöve jobbkor a szabott óránál, midőn osztán a főherczeg-nádor udvari báljára együtt menénk. Ime, fogd.

Jelenlét.

Caput IV. Secundum Marcum. Qua mensura metimini, vobis ab aliis metietur, qui auditis. A minemü mértékkel méritek, ollyannal mérik mások ti nektek és bővebben mérik, kik halljátok. *Károlyi Gáspár fordítása szeriut.*

Csokonai dús er*ére*
Himfy bájló ének*ére*
Berzsenyi mély láng tűz*ére*
Virág s Endre szép lelk*ére*
Vörösmarty nagy rept*ére*
Elmés Fáynk szeszély*ére*
S egy már holtnak sok ik*jére*
Egy professzor rosz vers*ére*
Kolomposi hös gőg*jére*
Spectabilisi mérg*ére*
Philologusi dölyf*ére*
Nem érdemlett epé*jére*
Külföld szagu szép szti*ljére*
Trónrol jövő beszéd*ere*
Már porrá lett Onkel*ere*
Szét olvadó szonett*jére*
Fosztott lopott tövis*ére*
Kinyalt jeges fagy rim*ére*
Mikrologi szemet*ere*
Mímelkedő geniej*ere*
Izéjének izé*jére*
Kaponyássa tömjén*ére*
S Adolf, Bacsmegyeiség*ere*
Esküszöm, Parnasz hegy*ére*
Ha felteszik, kidől fél*re*,
Mert olly szűk ott a ponk t*ére*
Hogy legördül majd szél*ére*,
Honnan kapja tenyer*ére*
És fellöki tetej*ére*
S az lesz Hetykepetyki b*ére*
Hogy kaczagnak lelökt*ére*.

Ha Kazinczy, mondá, mind Á-ra irt egyet Csokonaira; ő meg reá mind É-re. Még 1829-ben januariusban irta. Kisfaludy Károly nem vette fel 1830ra. Kiadja Dessewffy, másutt stb.

24.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, martius 8*d.* 1830.

Gróf Dessewffy Jósef gunydala nagyon genialis szellemü s megtalálta a dolog hetedik bőrét. — Hogy Te mast gyermeki könyveket irogatál, azt igen nagyra becsülöm benned. Használni akarsz, nem csillogni, s tudod hol kell leginkább használni.

A mit nálam láttál, azt mind, verseimmel együtt akarom kiadni.

Istenem! be boldog a gazdag ha szive van s ha élete alkonyán azt elmondhatja a mit gróf Széchenyi a 147d. lapon elmondott.

25.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, majus 2*d.* 1830.

Hol járék? barátom. — N. és K. Czenken. Gróf Andrássy György hivott minap csötörtökön reg-

[1]) Döbrentei G. külföldi szinjátékai, IId. köt. 1822. 217d. lap.

gel, s este 10kor indulánk és megérkeztünk szombatra vált éjfél után 2-kor. A felvert komornyik hamar ágyat bontatott csak lassan; meghagytuk, hogy a grófnak semmit se mondjon kik érkeztek, és hadd alugyunk kényünkig. Én nyolczkor az emelet teremében ébredék György primás, Pál érsek látására. Pál tekintete most is rajtam. Lelke, tudott fájni, nemzeteért; szava I. Leopoldnál, hősé.

Czenk urát fűtött varandájában tiszteléin jó reggelemmel. Gróf Andrássy már ott volt. Urnál vagy Czenken s igen nyájasan is látónál. Nagy örömét éreztete meglepetésén. Vendégeim nekem uraim nálam, mondá. Lángesze által pedig ő az, akárhol. Teremtő ember, meglássuk, mit, hogy' fejt ki, és így, mi sikerrel.

Lovak megnézetése lett; kis uj volnék a pesti lóverseny irományai körül, de azt még Erdélyben laktomkor szerettem. Az után juhondához [1]) rándulás, szeder csemeték ezere tenyérnyi levelekkel. Délután Horpácsra izenés, vasárnap délután oda, kocsin, lovag. Gróf Széchényi Lajos eleikbe lovagolt látogatóinak János és Károly fiaival. Este ottan sokáig tánczolánk mivel hiszen négy szép és jó tánczosné vala együtt: a kastély urnéja, gróf Wurmbrand Franciska ez a jó lélek; János grófne, születésére gróf Erdődy Agatha, Aspremont gr. által Rákóczy Juliána vérből; osztán Aloysia és Juli hajadon grófnék. Majd Rothkrepf Gábor [2]) zengelmezett, majd a kastély ura maga is, a zongorán.

Hétfőn a grófok szalonkázni mentek. Engem a hölgyekkel hagyának. A nyiló mezőt jártuk meg kocsin, a kecses virágházban olvasók végig végig a grófné emlékkönyvét, a legcsinosabbak irva belé, — s beszélgeténk, biliard folyt. Én igen kedvesttmulattam, nem tudom a grófnék.

Juli grófné mutatá uján a gyürüt már ezt reá vésetten: *Istenem légy véde a honához hivnek.* A tavali lóversenykor kivánta Budán, tenném ki magyarul gyürü számára ezt: Mon dieu, venez au secours de celui qui est fidèle à sa patrie. S ugy tevém.

Hétfőn este 10-kor indulánk vissza Budapestre. Igen köszönöm ezen örvendetes utat a szelid gróf Andrássy Györgynek; szerettem ember, minden jóra kész, honáért.

Gróf Széchényi Lajos ő exeljától, nézd, e versét hoztam.

Holtomig.

Vagynak ebben a világban
Többféle örömeim,
S nézve őket valóságban
Némik, bennek, kincseim.
Függ ezeken a lelkem is
Buzgósággal holtomig.

Kedves hazám! áldásidnak
Mindenemet köszönöm,
Hazafiság! csudáidnak
Szemlélése ösztönöm:
Kész maradok áldozni is
Híven neked holtomig.

A barátság virágiból
Szedtem az élet mezét.
A szerelem bimbóiból
Égi öröm báj izet.
Amaz mellett, ezekre is
Emlékem szent, holtomig.

25.

Döbrentei Berzsenyihez.

Poson, november 17. *éjfél felé* 1830.

Csak röviden. Most este 9 előtt, a magyar tudós társaság philosophiai osztálya vidéki rendes első tagjává 300 pengő fort. évdijjal neveztetél.

---

[1]) E szót csak 1842-ban juliusban hallottam hevesi előfogómtol, de gondolom alkalmazhatom ide is. Annyi, mint: juhállás, téli juhakol, fedeles fallal. Lehetett az elébb: juhóta s innen juhonda. Juhota legalább ollyan, minő: *Mer-éte*, puszta neve Veszprim vármegyéb; *Lör-ete* (lövőhely) falu Udvarhely székben; *Szoráta*, sós erű helynév Marosszékben: habita, lóbita, poszáta, szunyáta, puszta, csemete stb. illyen. — S nem lehetne-e, lóistállóbol is, inkább: lovonda; ennek nem volna egyenesen azon istalló szaga, melly amannál mindjárt megüt.

[2]) Most Matray névvel. Ő volt első ki magyar szepnem olvasmányaul *Regelő* czimmel indita meg heti divatlapot 1833b. aprilis elején Pesten, s vezette hazafisággal 1841b. junius vegeig. Zengelemre nézve is, hogy az a magyar között tanulmányosan legyen nemzetivé s a daljáték magyar énekesekkel diszüljön, meg mindig buzgón gyüjti érdemeit, pedig már eddig is elig van.

Megirom ezt hamar, mint másoknak is vagy egyenesen, vagy hirül adatom. Tehetem, gondolnám, mert a kinevezések jegyzékét azonnal felolvasám hitelitésül., fel a több tárgyét is nagyjában. Örvendhessetek elébb a kiket ér, mivel a 2d. ülés, melly a bővebb jegyzőkönyvvel kezdetnék, csak decemberben lesz.

Be felséges ülés volt, már ez első, a főrendek teremében. Illyen nemü a magyarnak soha sem még. Az eddig elhagyatott Irók innepélyének kezdete. Batthyáni Filep herczeg a 40,000 pengő forintot adó, maga szólita meg örömével azon, hogy Vas vármegyei földije vagyok. Türd el, ezt is megirhatnom, Neked, hasonlóan Kemenesalinak. Elragadtatásban vagyok. Ha még 1790b. történhetik ez, már volna akademiai nagy magyar szótár, már harmad nemzedékében állna az intézet, elháritásával az első talán lehető botlásoknak, mik nélkül emberi egyesület, kivált eleinte alig van. Egész könyörgés imádkozik bennem, közre dicsőn hathatásáért. „Győzzön a jobb" ez leszen jelszóm hozzá.

De még is, már többet. Elölülő gróf Teleki Jósef, másod elölülő gróf Széchenyi István. Éljenek. November 2-dika 1825! Kisfaludy Károly helybeli első rendes tag, a nyelvtudományban, 500 pengő forintnyi évdijjal. Meglátogatám a nagyon beteget ide indulásom előtt. Szegény! igen megszelidülve bucsuzott s igaz barátságra térve mondá tanácsait. Bár hallhatná még tudósitásomat a küzdött, legalább egy hangját érthesse még vigasztalatának az eltünő szellem. Isten veled! „Csalódások" elmés költére! mikor két pontodat éréd el, Te akkor csalódál!

Neked pedig philosophus Dániel, most jó éjtszakát. Még, vagy 10,000 reggelre ébredj fel, s Isten mindig veled legyen. A „Fohászkodás" költérével.

26.

Berzsenyihez Döbrentei.

Buda, febr. 4d. 1831.

Az 1824ben aprilis 6d. meghólt Kenderesy Mihály életirását e napokban futam meg Thaisz és Csernetzky Sas-ában I-ső kötet 133—147d. lap. Meg van említve, a 145 lapon, hogy Téged és Kisfaludyt (Sándort) magyar classicusoknak nevezett.

Erdélynek ezen erőslelkü embere igazán Sasnak vala szárnyára való. Ujra elbusulék halálán. Bár fennmarad tőle az élete körében történttek leirása, miként feltéte volt, a hogy ott megemlitetik. Sok nevezetest beszélt el ő nekem a Hora világból, mellyben vitézkedett, ugy II-dik Jósef idejebelieket midőn őt hivatalba nem vevék mert németül jól nem tudott, és annak tanulására Posonba Bécsbe kellett költekeznie; többfélét az 1791 és 1792-beli országgyülésről, mellyeken Hunyad vmegye tüzes követe volt, és kormányszéknél miként folytakat. Effélék betüi, közelben még nem tünnek ki, mint a téjut parányai nappal, de jő az idők éje, s akkor százévenként mind inkább érdekesülő csillámvetők. Ugy lesz Kazinczy pályájának emlékezetében a kitünőbb korfestés. Kenderesynek majd szintén durván-egyenes vonala némelly tettnek kijegyzette volna belrugóját sima urakrol, mit az élők egymásnak még csak sugnak. S az ember, ez az ollyasmi lény, mint a zurzavaros nap egykét órányi sugárzattal, korrol korra csak igy felfogható; megismerése pedig minden izében azért kell az emberiség haladhatásához, hogy megtudd: kinek mit higyj, ha megint ollyan fogásut látsz feltünni, a millyen már, vagy boldogitá, vagy elámitotta kortársait.

Előttem a képe Kenderesynek. Zömök, vállas, barna ember, halk lépéssel. Meggyőződésétől el nem hajtható. S a szilárdnak szelid felolvadásai szivében, néha enyelgése is, mert hiszen poezis kedvelő volt. Egyszer este keresém, leánya nevelőnéjét leltem csak hon. Szólánk az ur jelleméről. „Ollyan ez, mond e kisasszony, mint Plutarkhosz emberei."

Kerekes Abel, Erdély történelmeihez magyar okleveleket akara kiadni s első füzetét neki, a nem gazdagnak, ajánlá. Én jártam el benne. Elévészi pénztárczáját a kormányszéki tanácsos. „Itt van né, barátom, szól elszántan, 40 pengő forintom van, 30-czat előlegesen adok sajtóköltségre, a többi nekem kell, mig fizetésemet kapom. És a censor, Halmágyi, tilalmat irt, s a 30 ftot is visszaadtam. Ez is magyar hisztória.

Gróf Teleki Jósef tanácsostársa temetéséről bumban egyenesen hozzá térék. Ajtajánál találom állva künn. Két kara, mellére kolcsoltan, szeme tüze kemény szemöldöke alnl, földre szegezve. Méltóságos ur! *szólítám.* „Ugy . . . . *felel,* nem győzöm elborzadásomat illy nemes lelkü társam kora halálán, ... a kolcsomat várom itt.

Nem szenvedheté Kazinczynak efféle germanismusait: Éljen a király *fenn, fenn!* Vivat, Herr König, *hoch* und abermal *hoch.* No öreg, *hozd ki* te is az egészségedet. *Nun, Alter! bring du auch deine Gesundheit.* Egmontban. — E darab szerencséjét *fogja csinálni* . . . . . Annak elég ideje ha *csinált ember lészesz* . . . . . . Kik magokat a legbajosabb *fekvre* láták *kivetve.* Clavigóban. — Jött velem egyszer szemköztt reggel az utszán, kormányszéki ülésbe gyalog menttében. Csak egy szócskáért esedezém, „No s, van időm", szóla nyájasan. Hát hogy tetszik Kazinczy másodszori Gesznere? *Előfizetett rá s ez előtt kaptuk.* „Biz én nekem se hogy se, ugy is elég konkoly nőtte bé már nyelvünk tiszta buzáját sok visszaveretésünk miatt, Kazinczy meg egész villával hányja rá a németességet." De némelly talán csak szokatlan? *Neki háborult.* „Már barátom én az ollyan kényszeritettet köpöm" . . . *s valósággal ki is köpött amugy katykaringósan.* S mit monda még? „Az Erdélyi Muzéumban ollyan ember csinálás ugyan ne legyen, mert ki fogok kelni ellene, hogy az nem *erdélyi* muzéum." Ekkor szája széle' savanyú vonása mosolyra változik, megszorította kezemet s ballagott.

Mikor Kazinczyt én 1816b. hozzá vezetém, hadd lám, gondoltam, hogy fogadja szállásán a szeles kis franczia öreget, a kivül keleties csendü ősmagyar. Ah! monda, bizony örvendek, hogy a szépizlésü lelkes Kazinczyt nálam láthatom, de a nyelvvel facsaros élését s németségeit, barátom, bizony nem szeretem, *felém fordulva,* ugy-e bár édes Döbrenteim. Kazinczy meghökkent, azonban még is közelitette hozzá valami egyéb. Mi? Kenderesy sem viselt bajuszt. Hanem már a füzött sarun nagyobb zörrenés lett volna, Kenderesy egyik szeme gyakran azon járt. Jól mulatának, mindenikben vala több még ollyan, a mi őket egymáshoz csatolhatá.

Ki fakadozott volt örömeiben a tanácsos ur azon, hogy ember vállalkozott az ősmagyar lakot keresni induló, s Körösi Csoma Sándor hát gyakran volt nála. Gr. Teleki Pállal megyek egy este hozzá, Csoma épen ott. Uram, mondja majd ennek gróf Teleki Pál, megengedi-e, hogy én aláirást gyüjtsek, keleti utjára, Döbrentei barátommal. Csoma megköszöné, de „semmit sem fogadhatok el *mond,* mert ha siker nem lenne, azt hánynák, csak pénzt akartam felszedni, s tovább álltam. Majd mikor azt irnám itt a méltóságos tanácsos urnak, „ „végre magyarok köztt vagyok," " de pénzem nincs többre mennem, és akkor jőne segély, hálával fogadom, mert én meg a nemzetnek megfizethetlent adnék." S a barnás hosszu képü, száraz, magas ember, önérzetében állt. Illyen vérünek, barátom, mikor tőle elválánk, nem csak imigy-amugy szoritottuk meg markát.

Bizony csak nyomorgott volt még akkor is Kolosváratt a magyar szinház; gr. Bethlen Gergely lovagiskolájában ütötték fel. Kenderesy csak fizette logéját s járta. Ez a Kócsi igazán nagyszerü szintjátszó, mondá itt, látszik, hogy ide is külön talentum kell és többféle tanulmány." Ez a Kócsi Patkó János, 1811b. nemes felkelési kapitány, nekem barátom. Beszélé, miként igyekezett levenni őtet a gubernátorné gr. Palm Jozéfa a magyar szinről. De Kócsi, elkeseredetten bár, csak neki áldozá magát, ő egyedül, igazán hazafiságbol.

Midőn én többször tanúja valék tisztán erdélyi constitutionalis érzelmeinek s igy láttam hivségét egyaránt Fejedelméhez-honához, meg honához és fejdelméhez, azon felőle hallott gyanúsitást, hogy ő most királyi hivatalban nem a régi oppositio, el találtam előtte ejteni, haragomban a varjuszemü rágalmazókon. Egy hangja mordult meg erre, betüvel ki nem irható. Félig meddig *h* betün kezdődnék az, de nem egészen *hem,* még *hm* se. Az csak egy siket hang, félig orrbol, félig szájbol, a nyelv meg nem mozdul vele. Mintegy a lélek megmosolyodtának hangja, hirtelenében önérzet kél, a károgás megvetésé, évek tettein fut le az emlékezet, s onnan csendben jő: tiszta vagyok.

Furcsán járt Kenderesynek egy levelével Virág Benedek. A level kezdete igy volt: Kedves Virágom, a ki e soraimat kezedbe adja, csókold

meg, mert az nekem kedvesem. S e levelet ki adta kezébe? Virágnak. Egy budai német szép leány. Mit? micsoda? ki vagy Te, hugom, hogy jutál e levélhez Te, kérdé Virag. A leány *Ich weiss nicht*-olja, hogy ki irta, ki hozta, ő neki egy ember, kit maga sem ismer adá a kapuban, mivel a szomszédban lakik s mondta, hogy Tisztelendő urat látásbol ismeri. Virág ekkor Budán az aranyszarvas czimű sarkháznál lakott. Amice, beszélé nekem Virág 1822b. midőn meglátogattam s ő mindjárt Kenderesyjéről tudakozódott és a levél történetét elmosolygá vagy hogy mondjam, soha se tudtam miként kellene nekem azt az udvarunkbeli leányt megcsóknlnom; az után értettem meg Kenderesy fia leveléből, hogy az atyjáét ő hozta, engem többszer keresett, nem talált, s hamar kellvén indulnia Bécsbe, a fogadó bérlegényének adta, ez meg hát a leánynak.

Ezek nincsenek a becses életirásban, hanem számodra azért firkantám le, hogy közelebb tudnád érzeneď, ki s mi volt az a Te távulban védőd.

28.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, augustus 8d. 1831.

Nem a szokott örömmel, hanem igen is fájdalmas érzésekkel nyitám leveled, mind azért mivel tudtam azt, hogy veszélyek között lebegsz; mind azért, mivel leveled mélyen érezteté velem legszebb reményemnek — s talán utolsómnak — enyészetét! El valék már készülve, hogy házamat végképen elhagyjam s Nemzetem Díszei között uj életet, egy hozzám illőbb életet kezdjek izlelni, s ime, mast mélyen csüggedve, érzem, hogy ismét csak álmodtam! . . . .
Itt engemet biztat . . . . . . nem félni a cholerában meghalhatástol.

Engem csak az kinoz, hogy sokat akarván tenni, ennyire késtem munkáim kiadásával, mellyeket csak Pesten akarék holmi könyvek megtekintése után elkésziteni. Mast mióta látom e reményemnek ismét füstbe mentét, eleget iparkodom a tisztázással, s „Poétai harmonistikámnak“ már csak harmadik része van hátra, „kritikai leveleim“ pedig ugy vagynak, hogy azokon könnyen elmehetsz, ha én előbb dülök, s kérlek is ezen esetre, hogy ezen árváimat el ne feledd [1]). A legszentebb akarattal irtam minden betümet s lehetetlen hogy munkám haszontalan legyen. Látni fogod, hogy ámbár én a pletykázók közé nem keveredtem, de olly elveket fejtegettem, mellyek tovább fognak élni mint a pletykák . . . . stb.

29.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, september 5d. 1831.

Előjegyz. E levél az akkori cholerai vonal intézet által megfüstölve s keresztül lyuggatva érkezett hozzám.

Baráti szivvel örvendek, hogy a veszélyben megőrzé éltedet hazánk védistene . . . . Én még juliusban Halimbára futottam, hol a hegyek és sok nemesség között bátorságosabb helyen gondolám magamat, s csak tegnap jövék vissza Miklára. Ez az oka, hogy leveled kezemhez nem jutván csak mast felelhetek, de mast is csak röviden, mert a pakkolódásban ugy elpakkolta feleségem leveledet, hogy azt sehol sem találom s csak homályosan emlékezem mit irtál, holnap pedig ismét a szüretre kell pakkolódnom . . . . .

A cordon Szalában megszünt, de Vasban és nálunk még áll. A cholera megyénknek csak keleti széleibe csapott, hanem ugy látszik szünni kezd, vagy a mint orvosaink állitják epehideglelléssé változik. Azonban Veszprémben és Pápán na-

[1]) Ez volt lekötöm éltembem senkinek másnak át nem ereszthetnem Berzsenyi kéziratait kinyomatásra. S csak szíves köszönetet mondhaték hát Kilian György pesti könyvárusnak midőn tiszteletdijas kiadóul ajánlkozott nálam, Fáy Andrásnak, miként mondá, figyeltetésére. Be sajnalom, hogy erről nem egyenesen velem váltott szót András; olly szép hálám gördülne itt elé a hengersajtó alul, hogy szintúgy gyönyörködnék abban mi szebb volt erről nyiltan szólnia. De igy már ehhez nem adhatok betüket a szedőnek.

gyon pusztit s már mast a Rába és Marczal mellett kezd sétálni.

Kazinczy halálát nagyon ellenkező érzelmekkel vettem. Sajnáltam mint régi barátomat és sok talentummal biró embert; de más részről azt gondolám, ollyan ember dült ki közülünk, ki, tekintetével sok hitvány embert védelmezett, s ki a maga hibáinak alacson védelmezése mellett minden alacsonyságra kész vala vetemedni. Azonban, nyugodjék . . . . . .

29.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, december 3d. 1831.

Igen, Tittel barátom a nagylelkü csillagász, elhunyt a cholerában; igen Kazinczy is, a költéri barát, elmult! Mint egy tragoediai rejtély, álléк sajgottan, hunytok első hirén. Egyik álló-csillag, magához függesztő, másik futó csillám. Amaz lehetett volna európai hirü legelső magyar csillagász, ennél már vége felé szemződött a sokáig sokszor megforgatott fövényóra, még is azonban, dicsével.

Minthogy Kazinczy és kis magam között, nemzetet illető tárgyrol, a nyelveről folyt kül nző elmélet, s ő az előtt hagya fenn holmit, miröl én még nem véleményeztem, kötelességem lesz, nekem is nézetimet egymás után kifejtegetnem. Ország s vármegye gyülésein, átaljánosan tanácséiban azonnal kél az ellenvéleményző, vagy ha nem, azzal megadta magát; irodalom tárgyairol közönség előtt, egyiknek halála után is akkor szólunk, mikor sora lehet. És még, ugy érzem, közt illető akármiféle tudományi müvészi politikai felfogásrol saját látásunkat ha csak azért nyögnők el, mivel ellenkezőnkhez hála köszönet vonsz, akkor a hála nem erény; elmulatása vétek barát és jótévő ellen csak ott, hol kapsi-önzés, alattomoskodás, árulat mocskai kiáltanak. Ő tudta legjobban, miként fizettem le hálámat a hol kellett, de arrol szólani magam, pirulnék.

Engedelmet fogok hát kérni akármikor még, kimondhatnom, hogy reám fenekedésének oka, mellyet Szemerétöl érték meg emez előkkel, csak képzelmének buboréka volt. De nem a nagy közönséget kivánnám ezzel untatni, hanem csupán a még akkori irodalom kör előtt nyiltan hirtelen kiejteni: a magyar akademiánál titkárrá lehetését én nem akadályozám. Bizony maga ejté el magát Pestre irt s azt kért levelével. „Hogy az ő asztalán nem leszen franczia illyen ollyan czifra étel, hanem magyar . . . de tartassék számára *equipage* stb. Te hinni fogsz nekem, a kételkedő pedig kérdje meg gr. Dessewffy Jósefet, milly készséggel tisztelettel feleltem szavára Posonban, midőn gr. Széchenyi estézetén egyik kerék kis asztalnál kettecskén vacsoráltunkban ezt mondá nemes gonddal: „most segithetnénk Ferencz barátunk házi állapotján."

Gyanúja, mi hamar bántá, azért lehete, most látom, mert 1829b. épen nevem napjára küldött levelében már visszaszórta barátságomat haragjában azon, hogy Yorick és Eliza leveleit én is megkésértem magyarra tenni, nagy résztt enringatásom végett. Elizát, édes Danim, en azért szeretem, mert úgy felszelidíti a mindenféle élethábórúban vivó férfit, hogy 70dik évéig is felcsillámolhat benne, fejérnépi kényes erény előképe, s igy habár annak valamelly belzebubnéja megbubozná hitét, ezt mondaná; van van Cordélia is. Ez pedig aranykapocs a világhoz, a vitára szánt férfiunak kell csügghetni égibb lényen, melly nyugtalan életében integessen lelkének.

S haraga mire való volt? Hiszen ő franciából forditotta, melly mássá lett kihagyással elszinzéssel, én meg angolbol. Vagy épen ennek mutatása bántá, őt, ki mint első akara délczeskedni a nyugoti észlángok megismertetésében. Igaz, hogy forditást forditani előttem annyi, mint a hollandi himszövetet visszája szerint utánhimzeni. De meg, egyébként ő is ujra forditá Marmontelt Bároczy után, s miért ne? — Csokonait, az ő sorsán vérzett barátját hasonlóan mindig ujra nyesegeté, miröl azonban gróf Dessewffy Jóseffel folyvást azt érzém: adj Te uj eredetit, s hallasd abban saját kecseid zengelmeit, tanitobb leszen.

Hanem az ő felfogása szerint Előbeszédemet hasonlóan kétféleképen dolgozta ujra (*Élet és Literatura IVd. köt.* 208 — 214. *lap*), s azt mondom, jól tette, mert vagy kéthelyen szebben szól

mint én: valamint a 210d. lapon idézettet átallá bántani, az, mondá: „nem szenved ujra dolgozást.“ És én azért becsülöm csinait, mert gondot rezzente ki belőlem, még e „bántani nem mertjén“ is valamit sikárlanom, ha dolgozataim összes kiadást érendenek. Akárhogy mint barátom, valahol csak beléink bojtorjánkodik a hiány. Mint a szeplőt hasztalanul mossa festi a leányasszony, kisasszony, és átaljában az asszony nép, csak kibú biz az: mint az egeret hasztalan üzöd szobádból, csak bébú biz az. Tanulva irok, s irva tanulok. Tollunk könnyen fut, abban meg a mit kivisz, gyakran magunk vagyunk tollak. Osztán a magyar nyelv igen rejtélyes még, minél inkább szétszedegeted annál inkább meglepnek titkai; szabályokra akadsz azokban mikre természeti józanság, a szólam első kezdőinél csak magától hajlott. Igy hát idő jártta kell kifejtegetéséhez: méltoljuk az ellenvetést, hagyjon fel itt szeszeivel a Kazinczy-önkény.

Illy érzéssel szabad leszen visszatolnom ezen enyéim helyett: a hatvan körül forgott Sterne . . . az öreg ur néhol egy kisig tán pedantocska is . . . Kazinczynak e vélt javításait: a hatvan esztendős, *összeroskadt* Sterne . . . az öreg barát néha tudós *poshadtságba* csap.“ Majd az *összeroskadt* ugy ír! hiszen csupa tüz még; majd a *poshadt*tól Eliza el nem fordul. Hisz az ő kényességében, efféle, undort fakaszt. — Nyekkentővé lön Kazinczynál: *hogy*, e sorában: Levelezéseiknek itt az ada alkalmat, *hogy* . . . de ha e kifejezéséről „rá nem engedé magát beszéltetni“ azt mondom, *hogy* megint füzött sarus volt mikor azt irá, nem ok nélkül *hogy*-olok.

„Az Előbeszéd szabadabban“ u. m. az én 2½ levelnyim, egy egészen sem, festi a Sallustiana brevitas-ba tapadottat, de nem, felfogóját a sternei elizai meleg áradásnak, melly itt Kazinczy tollában: meleg *bugyogás;* a mi, olly iztelen itt, minő a császár ferdő fel*bugyogó* vize, s azt kelle reá mondanom: Im a palástolt harag addig keresgélt csendes lefolyást mig még is kibuggyant.

Csinnyábban hóna alá tudta lapintani a nszebeni képtári kakast és tyukot vagy tollas állatokat. Mert könnyezve bucsuzván, ki hitte volna? hogy belsér megy vele. Azonban a tojást egy év multával vágja ki a még akkor sem feledett sarkantyúval s feltollaz kicsavarodva egy anekdotát [1], a mi, úgy, a mint ő eléadta, merően csuvasztás; érted e kemenesalí szót. Hondekoeterrel akara begyeskedni s valamibe azt belé kelle osztovátáján csévéznie. Hiszen ő egész hosszú levelet kész vala hamar leránt̃ani, hogy azt, a mi forni kezdé eszét, hirtelenében fennhagyja. Egy kisig, elcsapni a valótol, számba se vette. S lám ezt nem közlé velem „Erdélyi levelei“ szakaszos kéziratában előre, hanem csak dicsérteteséimet és B. Wesselényi Miklósét. Mikor látók ott, miként dagaszt, miként magaszt egy Nagyságos Katipila urat, ki éjjel nappal csak férfival társalgott, és tudtam azt, hogy ez őt azzal szédíttheté meg, mivel jelenlétemben mindig méltóságosozta; mikor olvasók, milly lelkes Grátziának festett egy Erdélyben termett vastag Messalinát, ki, igen is, első találkozatra mint egy szép medusai utód, kellemes eszével tántorító volt, utazónkat *első hatásra* már itélőnek ismertük meg, s azt irók neki: Barátunk! ha ezeket dicsérended, rólunk semmit se szólj. És törlők, tömjéneztetéseinket. Nem tehetének ezért fakadozott fel fellobbanásairol.

De illyeket hozzám irt leveleiből még 1814-ről olvasok ujra. Haragvék, mert nem engedém, de milly forró tapadással nem, hogy engemet mint folyó üveganyagot, modelljébe majd palaczknak majd tányérnak fújon. Igen élékenyen érzém mindig viszont meg viszont azon zárt meleg levegőt, melly Jacquin virágházaiban fojtott; e mesterkélt hajtatást, jó, gondolám ott, afrikai s amerikai növény mutatványok visszatenyésztéséhez, de az ész virága hogy perennálhasson, ugy fakadjon kiterjesztett szellőn viharon, mint a szepesi havasok terményei. Burító alá, kis csirke való. Hanem, tudod, kevélység nélkül érezgetém ezt, mert másként ez csak annyit tesz: veszedelem az erőtetett pártszín, irodalomban. Úgy, nem tárja ki mindenik azt a mi benne van, hanem a csábítóbbnak viseli tarkáját.

Képzelheted mikkel bizgata engem, midőn én, rajta csüggött, visszakerült leveleim szerint 1815b. julius 30d. neki ezt válaszoltam. „Hogy némellyben mellyet Te jónak lelsz, a Tieddel meg nem

---

[1]) L. Tud. Gyűjt. 1818. VIII. köt. 109—110d. lap.

egyezik vélekedésem, azt irod „czimborában vagyok.“ Azt tudtam, hogy sokan ellened vagynak s értettelek elég bátorsággal védelmezni a meddig megvoltam s vagyok győződve állitásaid igasságai felől, de a czimborát a Te leveledből ismertem meg. Te félénkséggel vádolsz s azt hiszed denevéreskedni akarok. Nemes felmelegedéssel veti meg lelkem az illy kétszinkedést, higyj a mit akarsz, én nyugalmasan nézhetem magamat ... egy tiszta charaktervonást ezer uj szó felett való perlekedésben eléjöhető kedvkeresésért fel nem cserélek .... Pirulnék ha valakit akárki lenne is, meggyőződésem ellen dicsérni tudnék .... Értem én azt, hogy az eleven s teremtő phantasia egészen másképen kiván a nyelvvel bánni mint az, a mellynek semmi idealis feltekintése nincs; érzem, hogy a kebel hullámai genialis szökdeléssel szeretnek lebegni a szavakon, hogy a hatalmas gondolatért a nyelvnek szokott fordulását szabad sőt kell változtatni, nem szükség hát minden leveledben valakit citálnod a ki nem maradozna úgy mint én. Nekem, mint a Muzéum kiadójának ugy kelle tennem, miként tettem ..... 1815-beli augustus 16d. pedig ezt irám .... A neologismus engem, nem tett ellenségeddé. Csak ne sértegess engem s hagyj szabadságot lelkemnek. Minden irónak legyen meg charaktere irásában, vagy jobban irva, legyen irásának külön charaktere; én igyekezni fogok, hogy a nyelv elémenetelével elémenjek s magam is elévigyem .... Rettegő nem vagyok, de édes barátom, engedd meg, kény szerint ujitó sem kivánok lenni“ stb.

Azaz, tahát ujitási eszme mindenikünkben volt, de annak alkalmazásában, ösztönöm, nem szédite rohanatra. S most is azt hiszem, a tudalom világában minden elméleten elébb kétkedni kell; Galilei azzal fejté ki égrendszer tanát, saját eszével. Minden régiben rosdáskodni, revesség, minden régit felforgatni akarni szeleburdiság; *amaz* rokkant kutba hullás és abból kinyöszörgés, *emez* a kankalék sudarára felkapattatás és onnan nyaktörő lezuhanás.

Lám Kazinczy maga 1816beli november 1-sőjén hozzám irt levelében ezt vallá, tulbillent alkalmazásáról. „Láttad-e már a Berzsenyi verseinek ujabb kiadását? s mit mondasz a Helmeczi értekezésére? Addig űzzük a dolgot, hogy végre kisül *hol kell megállanunk*, mert valljuk meg, szégyenlősködés és hamiskodások nélkül, én magunkról nem hiszem, hogy itt vagy ott tovább ne mentünk volna mint kell.“ 1820b. jan. 19d. irt levele szerint a hogy' látom ujra csatáztunk, de védém 1822b. a Tud. Gyüjtemény IId. kötetében, s martius 27d. ezt irá: „A mit a Tud. Gyüjt. mondál, nem csak igaz, hanem igen igen szépen is van mondva. Ritkán olvastam valamit több gyönyörrel.“ Már most unszolásomra hogy barátaihoz irt saját arczu leveleit adná ki 1822b. augustus 19d. ezt válaszolá: „Nem sokára hát venni fogod első kötetemet s a Bévezetés hozzád szólló levél lesz ..... Örvendek hogy azt mondhatom, hogy a mire Szemere és Dessewffy s maga Kis rá nem vehetének, Te vevél reá s a mit adok barátságom bizonyságaként fogod venni.“

1823ban Szigeti Gyula Mózes, muzéumom nevendéke, Eredeti meséinek kéziratát küldé hozzá, mellyben egy meséje nekem monda tisztelkedést. Kazinczy azt, csak magától másként irá s közlé velem, én meg arra kértem, hagyja ugy miként Szigeti maga érzé, bánt engem az illy tudtommal elintézés. Válasza lön: „Szigeti e meséje elveszett, s már ki nem jöhet.“ 1825 elején ujra kezdék levelezést, Budáról, igy: „Elhallgatál, ne tedd azt. Különbözünk és fogunk nyelvünk tökéletesitése módjaiban, de olly régi hiv összecsatlódásunkon annak nem szabad láncot megpattantani. A Te Sallustiusod szerint, ki nem kevesebbé kedves nekem is, in magna copia rerum aliud alio natura iter ostendit, s hagyjuk tehát mindeniket külön a maga irói charakterében. Üss, csak szólani hagyj, mondom én is, adjon mindenik osztán magáért számot a jövendőnek. Jer, ölelj meg ez uj helyzetemben ..... Felelete lön febr. 18d. „gróf Dessewffy a F. M. orsz. Minervához irt előbedészében lelkes leczkét ád az ujitóknak s az ujitók gyülölőjinek. Aethiopem lavat. Eluntam ezeket a mi sok Praeceptorainkat .... Nem szeretem, ha (az én selyp ihuzámat) bántják s reménylem, nem fogod.“

Gróf Dessewffy Jósef és én, nemzetiségünk iránti féltékenységből is akarók fékezni a nyelvujitási *tulzást*, mert tapasztaltuk, hogy az, társalgási körökben inkább kaczagás tárgya, nem

nyelv megszerettetésé. Micsoda dévajkodást vitt rajtam véghez vagy 10 vendég, generalis Báró Vay Miklósnál egyszer, Pesten; az egy Gyürky főispánné volt védőm, kimondván, „hiszen Kazinczy teszi az ollyan elfacsarásokat. „Gr. Kornis Ignáczné Kolosváratt, hol Kazinczyval beszédben volt, azt mondá szendén, annak elmentte után: „Döbrentei! hiszen Kazinczy olly szépen beszél magyarul, minden válogatott szavát is értettem, hát miért forgatja úgy el? mikor ir.“ Szegény fejem hát azon czélbol is akara felszólalni, hogy a kutbol kiáltók is valahára eszméljenek, s erre több ház lőn, gondolnám szelidebb, uj szavak elfogadásában. Barátom, négy fal közül irni ki és világban forgásbol felfogott eszmékkel, más meg más. És még, akkor! Mint a szerelmes védi szellőtöl is kedvesét, úgy én ez egyik szerelmemet, midőn lecsufoltatásaiból mendegeltem szállásomra egyedül. Ha hibáztam, innen tévedésem.

Csak azt látám, hogy ollyan uj szót könnyen elfogadtak, mellynek gyökét lehete kimutatni, s az arra úgy vala oltva miként más ismert szó, osztán világosan értelmezé a mit jelentetni akart, és hangzata is kellemes volt. Söt felkapják igy, magát a gyököt is, egyedül. S azt gondolám, mikor a székely, kun, palócz, folyvást uj szóval nevez el holmit, mert igy lön Európában a szólam szelleméből: pus-ka, hin-tó, har-ang, szár-ándok stb., valamint a faluk, puszták uj elnevezése, zavartabb nyelv-esze legyen-e az Irónak?

Ama Minerva 1825b. Iső negyede 47d. lapján szép nyelvet emlit K., s én fellevék hatalmazva tudtára adhatnom, hogy az, enyém, nem az aláirt névé. Nagyon elhallgatott. Midőn 1829b. megint illyesmin érém, ismét e minervai recensiójában, csak mosolygottam, mint löki név, dicséretet vagy gáncsát. Tehát simogatnom kellett volna zsarnokságait, s még sem követni; de én azt tartám: *Egyenesség nyájassággal*, *Nyájasság nem csalfasággal*, s kivált becsült barátunkhoz.

Pannonhalmi utjában már egészen elhagyá jó társalgási hangulata, mellyet eddig ellenkezéseiben is bájlón mutatott. Horvát Endre költéri talentumárol, melly sziklán pengő tiszta ércz, nem tud méltoló szót kiereszteni hiusága megsértetésében; minthogy emberre akada ott, ki mint a szirt csak egyenesen sütő napra derül fel s hizelgő szinü növényt nem terem. És Luther bunkója! Ez csuf. Egy Kazinczy igy! Illy kritika ugy öli meg maga magát miként az elvakult méh, fulánkja eresztésebe hal. Osztán panasza, bujtogatása, neki! ellenem. Észnek barátom, nincsen hálája.

Mikor Maintenon egyik levelében ezt olvasám, „harmincz évii barátságokat is láttam felbomlani“ nem hittem. Már hivem De hogy a Tied hozzá annyira elkeserült nem is gyanitottam, csak leveledből látám s igy eredtem én is e kifejtésnek, ámbár közbe közbe majd szinte könyem fakadt, és mindjárt-mindjárt csak azon tiszta csillagot nézém, melly előttem gyermek előtt járt, nem a férfikor elhomályosultját.

Ismerem szivélyedet. Te sem tudod a kit egyszer igazán szerettél végre még gyülölni is, hanem botlását szerencsétlen órájának nézed s hibáit azzal véded, hogy meztelenitő bosszujában lépett közönség eleibe, nem, kialvások után a szivalapnak tisztult reggelein. És midőn leirád Te is lelkedről a mikbe megütközhetél, midőn kiirám én is némijét a mi lelkemen volt, enóvalmamra; jer innepeljük sirján ifjuságunk embere árnyát s mondjuk: Szellet vala ez, melly minden tavaszi bimbót meglenge, melegével virágot fejlesztett, s ámbár a kinyitottrol, kivált ha egyébre nyilt mintsem ő akará, hamar, megint uj tavaszok rügyeire fuvallt; valljuk meg igasságosabban mint ő, hogy a nyarak gyümölcsei neki köszönik szamatjukat. Ah! te dörgés! melly elővilanyaidban magadat emésztéd fel, hogy utánad szebb idő lenne.

És háláljuk meg, hogy a csak a szépnek dicsőségébe feledkezett Irót, Kulcsár, Fejér György, Horvát István, Sztrokay, Kubinyi Mikl., Vitkovics, gr. Dessewffy József, gr. Teleki József, Benyovszky Péter, Szerencsyné Radvánszky Theréz, gróf Gyulai Ferenczné Kácsándy Susánna, többször leggyengédebben tisztelék meg segedelemmel; — gyönyörködjünk abban, miként veve a házát adósságokban hagyott atyának egyik fiát gróf Teleki József elnökünk, másikat Péchy Imre, harmadikat és negyediket? gr. Vay Ábrahám neveltetési gond alá, mi uton, ezek is hasznos tagok lesznek a házában.

31.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, aprilis 24d. 1832.

Ugyan vagyok *Redactor*, *Corrector*, *Director* a magyar *Conversations-Lexicon* körül; közlegény vagyok, kire a káplár-*szedő*, a strázsamester-*számvivő*-*kiadó* és hadnagyka-*redactor* rá parancsol: jobb láb, bal láb, megállj, tisztelkedj, tölts, tüzet! Pu!

Csak egykét mutatványt akarék Boufflers czikkjéhez, mint fordítá leveleit Kazinczy elfordítva, megforgatva; — nem! mondá a redactor Csernetzky. Veled közlöm hát.

Boufflers első levelében igy hadonáz egy magahányó katonatiszt: ils avaient ce jour-là du canon, mordieu, et il nous en fouettaient tout au travers du nez, c'étaient des boulets comme à l'ordinaire, qui étaient suivis de quatre petites balles grosses comme des oeufs, mordieu, et qui faisaient un r, r, r, ravage épouvantable, sacredieu.

Kazinczy igy forgatá el [1]): „Az volt ám az ágyúzás, az, morgyő! a sok golyóbis majd elsodrotta orrainkat; elébb nagyok, azután aprók, mint eggy eggy tojás, morgyő, s az az r-r-r, olly sokáig tartott, hogy nem volt volna csuda, ha mind megsiketűlénk vala belé." — Inkább igy: Az nap ágyujok volt, illyen adtát, orrunkon keresztül fütyültek el abbol golyóik, elébb a szokottak, azután négy kicsi következett ollyan nagy mint egyegy tojás, illyen adtát, s ezek r-r-r rontása iszonyú volt, teremtettét.

Morgyő-t mondani *mordieu* helyett olly rosz mint a franczia szájában *terengettét* helyébe „ter*án*gettét" volna. Az a három *r-r-r* pedig előéreztetésül áll ott, hogy a nyelv ezen *errezést* berregtetve, előre mintegy rombolva hangoztassa a *r*avage-t, *r*ontást.

A 3d. levél végén ez: Il n'y a que Dieu qui ait un assez grand fond de gaité pour ne pas s'ennuyer de tous les hommages qu'on lui rend, Kazinczynál egészen más igy: Egy valakit tudok, a ki olly kifogyhatatlan jó kedvvel bír, hogy soha el nem unja azt a sok hódolást mellyet neki minden nyujt. Hol itt a csintalan de ártatlan szesz? hol a *fond de gaîté?*

A 4d. levélben meg ezt: J'ai diné et soupé avec le grand et célèbre Haller, nous avons eu pendant et après le repas une conversation de cinq heures de suite, en présence de dix ou douze personnes du pays, qui étaient trés-étonnés d'entendre raisonner un français; mais, malgré l'attention et l'applaudissement de tout le monde, j'ai vu, que pour parvenir à une certaine supériorité les livres valent mieux que les chevaux, Kazinczy igy sodrá el: e napokban együtt ebédeltem vacsoráltam a hires tudós Hallerral. Asztalnál és asztal után öt egész órákig tarta társaságunk s a tiz tizenkét vendég nem győzé csudálni hogy okosan szóllani francziául is lehet. Azonban mind azon tekintet mellett, mellyre magamat eljutva láthatám érzém én, hogy okosabban teszi, a ki inkább forog könyvek mint lovak körül.

Nem inkább igy kellett volna-e? „Ebédeltem vacsoráltam a nagy és hires (neves) Hallerrel, társalgásunk evés közben és utána folyvást öt óráig tarta tiz vagy tizenkét földije jelenlétében, kik nagyon elámultak Francziát, okoskodva hallaniok, de az egész világ figyelme s tapsa ellenére is azt láttam, hogy bizonyos felsőbbségre juthatás végett, a könyv többet ér mint a ló."

Nyelv sodra elleni tévedés Kazinczynál „öt egész órákig" mert a magyar nem száz embereket lát, hanem száz embert, s igy; kell: öt óráig. A 206d. lapon meg ezt irá: „A mi Boufflersünk a természettöl *sok* ajándékokat kapa" miért nem? csak: sok ajándékot. Szólamunk maga távolítja el a sok *k* betüt, s Kazinczy a szépitő, megfeledkezik erről és itt is irja: inkább forog könyve*k* mint lova*k* körül.

Az 5., 6., 7d. levélből némelly szeszszenet csinja és három vers is ki van hagyva; ki a 6dikbol Voltaireről ez, egészen: Ses imprimeurs auront beau faire, il sera toujours la meilleure édition de ses livres.

Illyen lepke volt Yorick és Eliza leveleiben is. Itt egy kis virág, amott egy másik, szökjünk ide, pattanjunk oda. S a rózsa széki, a liliom

---

[1]) Hébe, kiadta Igaz Samuel, 1824. lap 205—224.

pora, elmaradt; az a ham a szőlőn szilván, melylyel a természet midőn ezeket bevonja igy szól: „most vagytok érve, gyönyörü remekeim," elsikároltatott. Kapsi ujnak nyoma rajta.

Boufflers ujbol forditandó, a kinek tetszik. Neked e lelkes nebelgésü franczia udvaroncz, nem igen volna embered, de hidd el, felviditnának kellemkedései. Akként gyöngyöződik ez miként honának pezsgője, s talán mindenikét csak franczia föld és vér termi elé. A mi tokajink a lábam szárába száll s leolajoz, a pezsgő, képzelet bora. Hanem, ugy-e, magyar vegykém magyar pezsgőnek kapja ki mind inkább titkát, el is találva érzém báró Vay Miklósén; akkép gyöngyöződjék elé valaha, forditás helyett, egy eredeti magyar Boufflers is.

32.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, aprilis 10*d.* 1833.

Méltóztatom kegyelemmel hiredül juttatnom, hogy a Berzsenyi vér bennem Spanyolországnak legalább *Grand*jává lett, mert Horvát István, spanyol királyhoz is hasonlít „*A titoknok által*" szerényen egyszerüen tenni ohajtott aláirásért; de azt nem fogadom el, majd adnának . . . Osztán: *Yo el Rey*, Én a király, úgy volna utánazva, ha „*Én a titoknok*" állana. És nem akarnám Magyarország történetirója állitásairol azon figyeltetést még inkább gerjesztenem, hogy azokat csak tizedében kell hinni, s igy maradok, nem bánom, csak kemenesi szegény magyar nemes ember, még azért is, mert Idvezitőnk is magyar volt. Horvát IstvánNAK szerintE tudnillik, vagy régiesen: tudnia mert.

Mi a patvar az? mondod. Ugy, ugy. Megyek Forgó Györgyhez, ott lelem Horvát Istvánt nagy tüzében eléadva, hogy a *magyar* minden volt, minden; Nagy Sándor is magyar volt makedonaival. Tatár vegye bé, én nem tudom az efféle tudós ürge görényi összekuporitásait szinlelve hallgatni, egy kis kaczagásra fakadtam. Mit? igy pattana fel Horvát, megmutatnom Nagy Sándor magyar voltát, gyerekség, de meg fogom mutatni, hogy Jézus Krisztus magyar volt.

No s osztán mi lesz a nyereség? . . . akarám folytatni, azonban hagytam a neki mérgesedettet szent visiójában; mert a jó Forgó is, ki Horvátjának efféléket meghinni látszott, szegény fejemet, ezekhez nem értőt rakni kezdette. Horvát meg diadallal hagyott magunkra, szemében mintha e fenyegetéssel hozzám: Várj rá, majd adok, te már azt sem hitted nekem a nemzeti muzéumban 1822ben, hogy a Sabinusok-Rómaiak azért voltak magyarok, mert lac*tat*, szop*tat* szavakban hasonrag a *tat;* s tudós társasági titokNOK-ká is Te levél, pedig tőlem megválva mást azzá lehetni, meg sem álmodtam, én nagy tudós, még az 1828beli ülésekben.

„NE HARAGUD-jon az Ur'" anekdotája lebbent *ollyan* megszeliditőleg emlékezetembe Kolosvárrol, hol egy kormányszéki számvevői öreg tiszt hasonszóegércsélései között azt forgatta ki: Nabukodonozor a babilóniai király neve annyi mint: „Ne haragudjon az Ur" s igy Nabukodonozor magyar volt.

De a magyar hisztóriai Nabukodonozor bizony csak haragszik a Tudom. Gyüjtemény ez évi IId. kötete 122—124d. lapjain. Hanem a régi lesből csak vaktába kirohanó elvété mérgében; engem akara csapni s Helmeczit éré, mert a *tőke* szót, mi körül gyujtogatódzik, nekem annak pénztárosi hivatalos jelentéséből illett általvennem. És miért nem? képileg, jó is. Horvát nem született *Jánus*-nak, neki csak hátra van szeme, sőt esze is csupán ott jár, pedig a történetkutató és iró, ugyan betöltse a jánusi emblemát. Horvát mint régi nyelvismerő, nehány szó magyarázatában igen jeleskedett, hanem azok szerint ujakat következtetni gyökeikről nem igen mer, s rendesl a régiségekben kietymologizáláshoz meg igen is nagy *courage*-a van. Dalai-Lámának képzeli ott magát Lhassa városa melletti kolostorban s keresztbe vetett lábbal ültében csak maga lát; fel sem teszi, hogy megtömjénzett mandarinai feszegetni merjék ujjai illetéseinek nyomosságát. Ugy teremti hát ő is a magyar ösvilágba a légi árnyakat, miként Lama vallásában 108 burkban vagy bálvány jár, melly mint még a mai világ előtti lény e mostaniba is becsusszant, miként Schige-

muni, Krisztus előtt 1000 évvel, s alapítá Lama tanjait. Tehát illy szellemköltözettel megfogható láddl, hogy Ádám apánk, Horvát szerint, tudnia mert, igen is magyar volt — e miatt veszett össze Fejér Györgyel — később-később Nagy Sándorba szellemzett által stb. De megfogod azt is, miként marad az ember, mikor a régi ködökön lámpás nélkül így szellemkedik, miként marad, mondom, sőt hogyan tövül bakonyi taplós ollyan tőkévé, mellynek levágták derekát, s nedve többé nincs kifiatalodzani, hanem a taplós vagy *bagó süögü* [1]) ökrész gyerkőczék parázsa odujánl szolgál, s gyökig égve susturog és füstöl.

Most értenéd, ha meg olvasandnád az idézett lapokat, miért akarná Horvát István kifúni mérgét, gróf Széchenyi ellen is, ugyan ott. És, akarod itt is tudni? a nyitó kis kulcsot. Mert bolondságul vevé Horvátnak, gróf Teleki Jósefnél volt ebéd után mondott azon megjegyzését, hogy Angliában a miveltséget Magyarok inditották meg, néha napján, kis kedden . . . .

Dr. Forgót azonban, barátom, ne vedd illyen Horvát Istvánkodásokba egészen belé fordultnak. Ezt mondám neki, magunkra maradván, tréfásan: tisztelt barátom, György tanár! en a nazareti Jézus Krisztusban hiszek, de Székesfejérvári Horvát Istvánéban nem, mert az csak székesfejérvári, mint ő.

Jó, jó, felele, türni kell megtévedéseit, de csak hadd bogározzék, való is lesz kutatásaiban.

Való? szólék; meghinném, de mindent a mit ő felturt, még elébb összeilleszteni tudóbb észnek kell kiessentziázni, mert ő csak összetargonczázni tud, s hozzá vetni mi lenne tárgy; ezekben itélétének éle nincs. Köszörületlen fejsze. Igy neki merevedve, feszült eszmével sok helytt, nem azt elesitette ki az oklevelekből, a mi valósággal bennek van, hanem a mit ő *lelni akart.* S különczködéssel liheg dicsőségecske után, pedig az igazi mély lélek előtt az illyen csak kölöncz. — Miért nem ír, magyar oklevéltant, ott az ő ereje. Ki s mikor? jő megint olly kedvező környezetbe, mellyben annyi oklevél ment keresztül kezén mint országbirói titkárén is. Magyar rendszeres oklevéltanért, melly még bővebb és felvilágitóbb lenne a kezdő Schwartner második kiadásáénál is, tisztelő köszönet kísérné.

Méltóztassál tehát az én Forgómat az én megmentőmet, megjegyzéséhez képest venni. Ő a maga gyógytanában betegségek elüzésében kitünő, kebeléből a legnemesb emberiséget gyakorló; minden egyébre a mi magyart fejthet, majd szinte választás nélkül egész naphtai lánggal terjedez. Magyar iróra igy, hányra osztá segedelmeit! csak Isten fizesse meg vagy fogadj' Isten fejében. Milly ápoló barátja volt Kisfaludy Károlynak míg élt, ámbár halála után, hallgatott.

[1]) Bagoly süvegnek Veszprém vármegyei kiejtése.

33.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, januar. 21*d.* 1835.

Sőt jogodat is megismerem kérdést ejthetned a Buda fővárosa színházában PestPilisSolt vármegye pártfogása alatt 1833beli november 1söje óta miként zsendülhető magyar szinjátszat felöl, te is nyomosabban áldozál részt azon idealis logéhoz, mellyet a magyar akademia tagjai egész évre fizetnek. Tehát, hogy vagyunk? barátom. — Hja! „. . . *hijában, Nincs már magyar Buda várában.*“ —

Ezt felelem neked átaljánosan, a mit nekem Székely Susi, erdélyi magyar színjátszóné 1825. felelt Pesten, itt Budán volt akkori két játékuk után, mellyen alig valánk 30-an. Találkoztam ugymint vele s azt kérdém tőle; szép Susi, mikor játszanak megint? Minek? válaszola, és elhallgata szomorúan. — Szavamra azután veté: „*Hijába*', *Ninçsen magyar Buda várába*'.“ Akkor elgondolám, a 200,000 körülnyi magyarnak 1541b. Buda elestekor e tájról Török által elhurczoltatását [1]); el azt, miként üldözék szélt Solymár, Ve-

[1]) Buda akkori magyar léte kifejlik Bornemiszának Podhraczky által közzétett krónikájából, az 1583 és 1599 közötti pedig Szőcs Mihály budai főbiró, Gáspár deák s több esküdt magyar leveléből. *L. R. m. nyelvemlékek II. köt.* 331—5. *lap és III. köt.* 117. *lap*, s több adat szerint is.

resvár, Dorog, Budaörs, Török-Bálint stb. magyar népét I. Leopold jesuitái mint nem az ő híveiket, a hogy 1616—1618 közötti hallomásbol Lady Montaigne beszéli Péterváradrol irt levelében, és, hogyan kellett azután mindenünnen e helyekre kapkodni uj lakost, csakhogy lakó legyen, habár *Hanzelpekket*, Fudakeszit, Téténget s Fuda *ersit* mond is.

De most a pálmának teher alul kell szélszegések után is kiütni fejét, miképen ezen a Linné által ugy nevezett „növények fejedelme" az Andeseken fel felverekedik. Okkal móddal bölcsen kell elintézni a sükeres időt, mellyben az ikerváros akármi más nyelvü becsületes iparkodó lakosat mind, egészen annak rendében magyarul lehessen Neked magyarnak honodban megszóllíthatnod, mert a hogy eddig van, csupádon csupa viszszásság. Még az ó-budai rongy-zsidóval sem a te nyelveden szólhatsz.

Miképen fenntartani hát itt a magyar szinházat? „Ha emberei müvészibbek a németnél?" Igen! helyes! mert az olasz daljáték Bécsben is leénekli szétdalolja a németet, ámbár ennek az ausztriai császár évenként több ezer meg ezer pengővel akarja zengőbbé penditetni hangulatát, noha mellyet Jósef császár német hazafi szerelme már európai hirének indita. Tehát a magyar szinész, énekesnő, balétos, drámai költér, zengély meg, az abbol azon melegében lejövőt is, egyszerre magához ugy igézze? hogy ámbár szeme előtt még a tökély, fülében cseng a bájolat, érzelmein még a kellem, azt legyen kénytelen mondani: biz inkább a magyarba járok én. És levijon akármi más külföldi müvészt is csak hamarjaban? kit annyi meg annyi német város rajként ereget el. Ugy! a mit másutt 10 nemzedek fonalitott, nálunk nyomban artéziai kut szökellésével csillanjon elé, tudja Isten honnan. Az aloe virágzatának saját az ideje! Legalazatosabban sohajtanám fel: ha a magyar király, kihez bizony hivek vagyunk, meg a magyart ápolná évenként más-más több ezerrel, miképen a felséges *Rè di Lombardia* Milanóban meg a *della Scalat* pótolja, melly 1778-ban úgy épült szentegyház helyére, miként e budait abbol tétette Jósef császár játékszinné.

Talán most nem csak bérlett dölőbe huzunk barázdát, hanem a magunk telkén magunknak a nemzetnek terem vetésünk. Már nagyobb foglalás, a főváros theatrumában mint miénkben lehetnünk. Elébb csak félválrol engedett nehány napot a városi theatrum vállalkozó; vagy másutt utalványoztak helyet, mint a kutyakomédiásoknak, s oda feledkezett vagy keseredett bé a magyar. Azért szánom rá most minden estémet, azok enyéim, tölthetem, a hogy' jónak látom. S nézetem összehangzik Pest vármegye játékszini küldöttségének buzgalmával, mellyel azt mondom én is, „ha megint markunkba szakadna ez ügy, akkor megint 50 év kellene mig uj nyom ismét neki esik, mert két nemzedék nem fogja hinni a sok akadály szét morzsolhatását; az alatt pedig mi katlanban maradunk, köröskörül a lang összecsap felettünk."

Az én feladatom tehát vármegyei megbizatásom ideig, evezgetni a hogy lehet, édesiteni nézőséget; a tökély, utóbbi koré. Pest vármegye játékszini küldöttségében Földváry Gabor m. alispán, Mérey László th., Sárközy Imre, Szentkirályi Móricz főjegyző, Nyári Pál aljegyző és a többi társ, minden kitelhetőben gyámolit engemet itten télen csak egyedül bajlódót. De tréfával is győzzük. Ezek megegyezésével Bécsből hozattam három tánczosnét, s most az itteniekkel közben közben kis baléteket adnak. Illyenkor előjáróul egy-egy rövid szinmü pereg le, s már néhányszor vala német polgársággal is vegyestt szinházunk zsufásan tele. A láb nyelvét látod, minden nyelvü érti, csak bejő hát, és a magyar müvészséggel is megbarátkozik. Nyáron könnyebben dalolunk, hid álltával szintúgy hullámzott vissza Pestre gyakran a sok hallgatóság, én meg közötte oldalogtam, hogy itt-ott recensiót halljak, a mi néha olly tiszta! olly erére vágó! mert csak a hatást adja vissza. „Kántorné gyujt, Megyeri csődit, Bartha hevit, „illyes mit mondanak s azt, hogy még is csak tetőre érhetünk. Az emlitett küldöttségi urak s én, hát, még mélyebb gyökér verhetés végett csak öntözőhez nyulunk, barátom; azok a koszorús Melpomenek kiket némelly tormareszelő nagy fennyen akar már *most* elékomolyitani *mért* ugyan de nem *mazsás* jambusaiban, másutt is csak akkor ráznak meg, mikor egy Garrick, Siddons, Brockmann, Schröder, Eszlair, Talma tünik fel. A mi sorunk átaljában a kevesebb svédé, dáné, de a Kecskemét és Izsák közötti fövény sokaságu muszkánál is, kinek mivelésére pazarolva hányják rubeleiket

a czárok, hol? a határaikon innen csapó nevü művészek fénye. Ej, nekem itt a hely' mostani kivánatit okosság központositanom, s többfélével mindennek juttatni egy kis ingert, hogy az meg pénzét juttassa közügyünkhez, melly nálunk a nemzetitest lábfeje; sántálni fog ennek levágtával, az az: ha csak mulatság volna is, minél azonban jóval több, legalább magyarul legyen; a közben, éltető nedv terjedez a lelken el. Osztán, átaljában a művezetnek minden ága becsülendő, mert mindeniket lángész deriti. Képzelmemnek a nagy balét, az olasz ugymint és franczia, sátoros innepe; a daljátékok vasárnapaim; a szavaló szinművek pedig hétköznapok mivesnapok. Nem de? sátoros innepen szebben öltözik a világ, bufeledésül tündérkertekben sétál, tánczol; vasárnapokon is kényére akarja kipihenni kimulatni magát s mintegy neki üdül, hogy a hat mivesnapon örömestebb essék dolgozata, melly háza belsejét szilárditja. Tahát mind a hárma, idves.

A német és franczia föld betánczolta hires Farkas mellett, egy székelyfi tánczművész van itt igazgatásom alatt, Szőlősi Szabó Lajos, Háromszékről Kiskászonbol Kézdivásárhely mellöl. Ez, ollyan jo izü négyes hatos nyolczas magyart tanitgata már bé. Kedvesen fogadják mindig, kivált mikor szép hölgyek módosan neki öltözve lejtik, s a tánczosok takarosan perdülnek. Hátha még valaha egy ügyibe való magyar táncz alakíttatnék, gondolgatom, mellyet társalgásivá vétetne kelleme. Mert az eddigi magyar táncz, mellyet ugyan hatalmasan festél barátom, még csak szilajabb erőteljé azon időkből, midőn a magyar nemesség nem szokta meg a városi lakást, s udvara reá nemzetileg hatni megszünt. Várbol várba, helységi udvarbol ollyanba szánkázott vagy lovagolt a nemesség egymáshoz; egy héten egyiknél, más héten másiknál folyt a dőzsölés. Ugy raktaki a magyar délczeg legény a hogy zengélye belőle kiösztönzé; neki a leányzónak, megpergeté megforgatá, s ez megint magára úgy mórikált miként a zengelem és az ő illem érzete fejté. A keletiesen komolyitó hosszu öltözet, a félbús magyar belső, büszke állást szökést engede, vigság szeszélyét sarkantyu pengés veré ki, melly nélkül a harczos lovag nem lehetett. S ekként kezdődék hajdanban a francziának meg szellengő szökellete, mire az ő könnyü véralkata szerzette zengelemnek lebegteték csábhangjai; jött Lully, mennetet alakít, eltánczolja Verszailleban azt legelőszer maga XIVd. Lajos 1660b. s a *menu*, az aprózgató lépésü *apróka*, európai lett. Olasz kitalálta, mert Lully, florencziai kukta volt, s franczia elterjesztette, miként majd saját *française, quadrille, tempête* tánczait. Millyen együgyün-jámbor, leppegő lehetett régenten a német táncza, midőn úgy kezde *kar*ongani *ker*engeni, miképen sermalmai, s milly! édesen ábrándoztatóva csinosult. Tetsző, mert egy-egy pár villanyozva érintkezhetik; könnyü, mert a nem tanulta hosszúkaputos mesterlegény is el meri baktatni; kényelmes, mert pihenyei lehetnek, s az érzelmes *keringő* az eddigi robogó magyar tánczot is kikeritette csinosb teremekből; legyen az, mondják, toborzóké, azokéhoz valóbb a világon nincs párja.

De hát uj alakban visszakeriteni már! erre buzditgatom a jó Szőlősyt. Székely vértől sok kitelik, ismerem e lelékeny népet. Vesztesége a magyarnak, hogy azon faja nemzetileg elhanyagolva pang. S az én szeretett Szőlősym, biztatja magát, mert azt mondja, magának is régen azon jár az esze. Uram, ejtém, a minap neki, ugyan rendes volna, ha egy székely koma kereszteltetné a magyar társalgási táncz múzáját.

Soha annyi bajt, barátom, mint a mennyi szinház igazgatóssággal jár! Mert önszeretetnek sehol nincs ennyi összetengelyzése. S ennyi phantasiás embert együvé szabályozni!

Szinházon kivül, arra kér egyik részvevő, „barátom, adassa már egyszer az én kedvencz darabomat is.“ Játszodják. Azt jegyzi meg egy másik: ugyan mit akar az az igazgató ezzel a koczipor darabbal? Harmadik ballétot kiván. Járják. Most egy negyedik dohog, ez már tudós: „Hát ez a magyar nyelv mivelése? hol itt a gondolat! Ötödik szól, ez Tanácsos: „Vigat vigat“ elsavanyodik az acták között egész nap az ember, este kaczagni akarok.“ Igaza van Nagysádnak. Telepi hát eléggé felvidítja. De a hatodik meg, egy mélázó ifjoncz, ezt sugja: Hát illyen bohó Jankóra szóratja az Igazgatóság a vármegyei gyüjtött segélypénzt. Ez, imádottnéjával akarna zártszéken szépen egymás mellett sohajtozni. Az eredeti hetyke költér aggatódzik: „Mikor adatja mát kegyed, művemet, hiszen a nézők

abba, omlani fognak." Adatik, s a nézők szétnéznek és kibomlanak belőle. Most jő a fordító gyerek, mint nyolczadik. Lássa a tekintetes ur! megmondtam, több hasznot hajtana az én fordításom. Ezt is leforgattatom a szinpadrol, s az alatt megfordulok a földszint urai mint jó barátim között. „Ejnye, veti itt három is egyszerre, be teli van ez a fordítás, németességgel, hát csak így javitja ki? a tudós társaság küldöttsége. Barátim, felelem, egy-egy hiba mint a csík ugy siklik el szem elől, eleget kijegyzenek; azon küldöttség közbejötte nélkül sok a játszhatatlan volna, mert magok a színészek is eddig, olly elegy-belegy szólamhoz szoktak, hogy nyelvük, a javított sor helyett is csak az elébbi roszra jár; tömegben kell ujulnunk nyelvünkhez.

Az igazgatottak között, igy fenyeget az éjikirályné: Tekintetes Igazgató ur, ha ide hozza . . . . nét, én elhagyom e szint, mert az nekem ellenségem, én vele nem játszom. S legalabb csendesedtéig halad amannak meghivása. És most azt gondolja, kikaptam az igazgatón; többre hág dacza, ezt izeni: hijába kivánja a nézőség felléptemet, eleget játsztam e héten, a jövőn pihennem kell. Az igazgató így ír neki: Kegyed havidijából tahát a törvény 5 forintot huz le. Felelet: Majd meglássuk. Az igazgató hozzá megy: Franczka! kiált rá. Felelet: igen, igen, hát játszom. Tens ur! jelenti egy másik nő, én szegődésem kitelése után csak ugy maradok meg, ha . . . . urat is felveszi. „Igen, de azt nem szereti a nézőség, szép legény, de . . . . Válaszul a biztatás: majd bele okik. S kevés fizetéssel ugyan, de még is meg kell tartani . . . . . urat, mert ha barátnéja utána keseredendik, Tolnát Baranyát összejárhatod, olly kelepelő, olly szatyor, noha különben a legcsendesebb s rendettartó, nincs. Arra igazi született talentum. Szerencsére a nézőség haragát . . . ur, maga viszi el magával, mert háladatlan leszen gondoskodónéjához, s tovább áll. Ujra *Tekintetes Ur!* hallszik, egy szép menyecske szép kérése megkezdésén „a ruhatárban ninesen ollyan szép kis kötény, meg sarkantyus topány sincs, az én fizetésem pedig csekely nem költhetek magam rá, méltóztassék hát venetni, különben holnap nem tánczolhatok. Igaza van, szépen szedi lábait, s az Igazgató, sarkantyu, kötény s mindenfele pillangó vételtő is leszen. — A cselszövény szinésze, kikéredzik a törvény alul, hogy ő nem tanulhatja meg szerepét, ámbár részt vett kiosztásában s akkor elvállalta, de „jelenti 5 nappal élébb." Az nem lehet, feleli az igazgató, az ur példája a többin is rontana. A cselszövényes, pártot csalogat mérgében. „Ez az igazgató, zsarnok, azért szigorú hozzánk, mert felülről, mint királyi kinevezésü országos hivatalbeli, intést kapott, hogy azon móddal oszlasson szét bennünket. A gazembernek, jól a fejébe kellene ütni ezért bádog kalapját, melly őtet játékában védi, mivel hiszen elég budai excellentziás ur, királyi tanácsos tart loget, s télen leginkább csak helytartósági kamarai magyar tisztség a résztvevő, és még is olly maszlagos váddal elszínelni a maga rendbontását, úgy mocsárítani tiszta vizet s abban éjjel horgászva uszitani kétkedőket kormány ellen, zuzásra méltó piszoklelküség, holott csak a tiszta rend viszen tökélyre s győzelemre. Hanem türni kell az esti 6 és 10 óra közötti kedvenczet — érzi ő azt, azért meri neki bocsátani dühét. Már itt, ugy-e, barátom, kebelerő legyen az Igazgatóban, zurzavar közé is csak szórni a nemes áldozatot, az igazán csak hazafiút, melly még saját pénzbe is kerül, mert ki fogadna el itt? még most igazgatói dijt. Hanem a hazafiui erény mint minden egyéb erény, csak akkor az, midőn vérződve teljesül. Álljon csak 4 — 5, már jól rendezett magyar színház, könnyebb leszen felcseréléssel zablyatövén rántani az illy hámbol kirugó csődör genieket. Még egy baj. A jó szinész neje, szinpadon csak ollyan né, — fekötő buba; a jó szinészné férje, csak illyen né — fajankó. A Lendvay pár, véletlen nagy szerencse, a Bartha pár is az lehet.

Hát mikor, itt még most ezen uj megkésértő csemete ültetvényre a kritika jő nyomtatásban, és nem leszedett patkóval, hogy a tiszta szem vigyázva választassék el törekétől, hanem buzát szalmáját összetörekelve, s a hajtó kezében, csinnyán suhanó ostor helyett, szóró lapát nyele. Koke szereplője, iskolapajtása Munkácsynak, ez annak hamar hiszen, s ugy *rajzolja* nyársát a mint pajtás uram forgatja. S egy, szegből-suttomba hányódó prókátorka ezt veti most: Bezzeg megadák az Igazgatóságnak, mert e perveszt,tő, a directiónál jobb fizetésbe akarta dirigálni

szinésznéjét kit szeretgetni akart s ott is itt is vesztett. Az izgató, büszkén lépeget, ugy a hasondicsérettel felbéllelt egykét pajtása, a többi bántott szinész olly ijedve fut össze, mint a jámbor juhság, menykő csattanatra. Külön pedig egy kezdő szinész *kisasszony* sirva-kaczagva jő az Igazgatóhoz. „Tens Ur! szóljon kérem azzal a csuf kritikussal, ne fésülje ki egészen a hajamat, hiszen majd mi sem marad; okosabb itt a mi hajfodrászunk, az csak azt veszi le, a mi ugy is elhullana, tisztájából meg szép fürtözetet fon. Ugy-e szépen áll az enyém?" Ez a leány a világon, mondja erre az Igazgató *csak* kaczagva, úszni tanul s hullámokon is keresztül tör, érti már a müvészi pályát.

S én is, ez érzettel nem fájlalom, hogy e zsibongó társaság esedezvényét Pest vármegye KKhoz és RRhez én irám; csakugyan több a jó akaratu benne, *bella donna* pedig mindenütt van. És gyönyörködöm valami sajátság kifejlődésében a magyar nézőségből; igazán, *több veszett még Buda vára alatt*, a gyökér még nem reves: kihajt. *Éljen*, *helyes*, *halljuk*, kezde itt is, áthozással, kihangzani, s miért ne? Ujra, külön uj fejlemény; lesz talán még: fuóra helyett is más, ámbár az ezzel és *bravi*-val felnőttek a magyar kisudaradzást el akarják nyomni; azok, mondják deákul: *sunt usu recepti*, de feledik, hogy Vivat meg holt s már csak a német *fifat*-oz. A magyar nyelvszellem látom, havasi csergeteg, partjára sodorja ki a nem hozzávaló beléhullottat. És egy nemzet a másikát örökre csak az ő jászolához kötné? A magyar kiömlésben, angol, franczia, amerikai látogatók kik velem mint egyik igazgatóval megismerkedének, igen gyönyörködtek; átaljában azok, minket jobban fel tudnak fogni; náluk is van közélet s még kifejlettebb, itt hát sarjaikat lelék. „Németbe, mondák ezek, azért nem mennek Pesten, mert azt annak különhonában látták, Magyarországon magyar nemzetiség érdekli őket", s magokkal vivék ama szavak megtanulását. Az az élénkség, zajgás, az a legkisebb szabad kivillanásnak kizengő megtapsolása, midőn nekik megmagyaráztaték, azt mondatá kettejével: E tüznek csak okos vezetés, itt saját ujjulatu miveltségnek van ere. Hanem, kivallom, néha-néha megszeppent igazgató uram, e tüzön, hogy kéményen is kiront s persel, mit? nemzeti becsületet, és majd betyár csárdává keresztelik a magyar szinházat, hiányait leső ellenei. Hálá Istennek! még nem pirita gyalázat. Egyszer, késtek a szinmühez fogással, tömve volt minden hely, s a sürü karzatról hallom: *le vele*. Fel én magam, hamar, az ifjak csoportjához, „Urak! mondám, a magyar név becsületére kérem" . . . Megmondtam ugy-e? vág az egyik már itt közbe . . . . S felfogadák, hogy soha nem leszen csendzavar, ők nyomnák el, ha eredne.

Franczia hajfodrász bizonyolá egyszer előttem Kolozsváratt, hol az, a hadifoglyok közül magyar nő férjeül marada: *Mr, croyez-moi, jamais un français, ne peut être impoli; d'être français et poli, c'est synonyme* [1]. — Uram, higyje meg kegyed, franczia soha nem lehet *impoli* (talán, illemtelen) franczia és illemes lenni, azon egy, hasonszó. Az Istenre, szeretnék barátom, megkérni minden magyar ifjut, mikor a világba indul, ugy viselnie magát, hogy magyar lenni és becsületes, illő maga viseletü vagy *illemes*, ugyan az legyen. Soha se olvassa Orczy Bugaczi csárdáját, soha ne higyje Kazinczynak, hogy abban a magyar életbölcseség.

De, mit jegyzesz meg itt? *Poli* és *impoli*, meg *gentil*-ra s a német *artig*-ra nincsen szavunk. A franczia anya mindig igy inti gyerekét: *soyez gentil*, *soyez poli*, *mon enfant;* a német anya meg: *Sei artig*, *mein Kind*. A magyar anyának, gyönyörü kifejezése ugyan, ez: *Szépen* viseld magadat édes gyerekem, hanem a mellett a *poli*, *artig* még egyéb. *Simán?* ez magyarban ravaszságot is értelmez.

Ezt én szeretném egyszer bővebben izekig fejtegetni. Hanem már ugy is, csak nyult és nyult e levelem, pedig közleni akartam még Veled, igen jó hatásait Kisfaludy Károly szinmüveinek; Veled illyet hasonlóan megkésérteni vágyottal. Oh, sok helyén mozog annak a theatralis izom, csak még tiz évig élt volna! legalább, vezethetni kantárzatát miként Phoebus, nem phaetoni fékszaggatással. Belterj bizony sok benne, s most volnának, re-

---

[1]) Hát *polisson* mit vétett? mondám azonban neki, hiszen az is *poli*-val kezdetik.

mekeink [1]). Eléakartam adni miként fogadák Vérnászt kétszer, Fáy András Bátoriját csak egyszer; még szólni vágyám Munkácsynak „Garabonczás deákjárol," mint első paródiárol, mellynek többszer adásán pénztárunk 1400 váltóforint körül nyert. Igen rajta valék, hogy illyen honi erők fejtekezései lennének szinhazunk dombormüvei, s a forditás hát csak homormü, egyéb meg háttéri mulatság. Természet szerint Zrinyi Körnertöl, Szemere csinos jambusaiban lön adva, s nem a homokos próza; és örömömre a jambusi szavalást Fáncsy, hamar kitünően vette által.

A *Vétek sulyát* én még 1829b. trochaeizáltam, de nem játszatám, nem volt fiú hozzá. Macbethet Bartha választá jutalomjátékául. Mikor lesz megint ollyan Lady, minő abban Kántorné.

— — —

34.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, julius 25*d*. 1835.

Elszomorodva pillantám meg tegnap, igen fösvény soraidat, de csakugyan hamar meghékültem, mihelyt elgondoltam, hányfelé vagy tépve s melly kevés szabad órád van. Fájdalom, minden erényünk jutalma csak az, hogy azok által még nagyobb szolgaságot nyerünk; s fájdalom, hogy én is, minden szabad birtokom mellett csak olly szegény helóta vagyok, kinek ritkán jut csak egy félig szabad óra is.

Igy tekintem én a Te hosszu hallgatásodat és mast rövid leveledet, s igy tekintsd Te is az enyéimet. Hidd el, ha adhatnék, nem annyit adnék, Neked és a Társaságnak, mint a mennyit adok . . .

Mast a kritikárol készitek egy kis értekezést. A publicum józanabb része egész literaturánkat csupa harlequinádnak nézi és nevezi; s hogy én ezen harlequinádnak kedvelője nem vagyok, ki akarom jelenteni, mert valósággal ma holnap gyalázat lesz az irók közé tartozni.

[1]) Guzmics, még azon idejében, midőn az apáti aranykereszttel játszás el nem széditette, melegen méltolá sikereit, igazán kitevé hiányait hoszszabb kritikában, de a melly elsikkadt.

Ölellek szivemből s kérlek egyszersmind, jelentsd Kállaynak szives tiszteletemet.

35.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, november 20*d*. 1835.

Arra kérél innen bucsuztodkor, tudósitsalak olly hosszan, mint ez év elején, mostani visszatértemkor; első levelem hát azóta, Hozzád megy, de megint csak reppentve. Sirok az idő hamar enyésztein, halomban előttem a sok tenni való.

Kassa levéltárában ezen országszeriieket találtam „Pest városa tanácsának Kassáéhoz 1610b. augustus 22. magyarul irt hivatalos levelére [1]); a szepesi kir. kamara Kassához magyar rendeletét küldé 1599ben october 5dikén; Telekesy, Zay, k. főkapitányok ugy irtak e várośhoz; — Thurzó György, nádor is igy 1610b. Hajdanba belévilágitás már ez is, mert ennél fogvást a több kir. várossal hasonlóan nemzeti nyelv tárgyaltatott sok tiszti dolgot; vármegyékkel épen. S előre látom, efféle keresgéletek egész lobogó szövetneket gyujtathatnak végig az országon, csak vegye osztán akademiánknak e gyüjteményét, s lássák vármegyék és városok, hogy nagyobbára csak az kivántatik vissza, a mi már volt. Hiszen ezekből csak husz adat, a mi a több elveszettből elékerül, győzőbb leszen két hónapos vitánál s 30 koncira irt felelgetéseknél stb.

Van csergeteg, zuhogva meginduló, de majd egy hasadékba vész. Azonban föld aluli hosszas futtából, sziklák közül, mellyek fedni akarnák,

[1]) L. Régi magyar nyelvemlékek I-ső kötet, 1838. l. 19. — Azóta maig összesen 35 level- s könyvtárt visgálván meg, a nyelvemlékek IId. és IIId. kötetéből már láthatok, 1. Musztaffa budai pasának 1572b. Iső Miksa, 1578b. Rodolf m. királyhoz magyarul irt levelei. 2. Nadorok, országbirái, főispánok, hadirendbeliekė, k. kamaraé. 3. Borsod, Sáros, Szepes, Nyitra. Sopron, Vas vármegyéknél. 4. Nszombat, Sopron, Poson, Beszterczebánya, Győr, Komárom, Lőcse, Miskolcz, Szeged, Debreczen városainál s több helyen a magyar nyelv hivatalos divata. Rákká lettünk, még pedig *er-res* hónapokbeli elapadott husuakká.

furódzik ki megint rohama, más patakokkal szélesül, s ujra nevet adat magának. Illyen legyen nemzetünk. Nem deák hanem magyar nemzet koronáz m a g y a r királyt, semmi más népnek nincs annak koronája birodalmában, vele tanácskozó országgyülése közösjoga, csak a magyarén a czim. S az okos becsületes vendég, önhasznára jó neveltséggel viseli magát a szives ház uránál, ki azt meg úgy, örömest karolja.

A többi, e levélből sem fér ide.

36.

Berzsenyinek Döbrenteihez utolsó levele.

Mikla, december 3*d.* 1835.

Hogy tudományos utazásodat szerencsével végzéd, annak igen örvendek, de örvendek annak is, hogy a mult nagy gyülésben collegámmá lettél; nem csak azért, mert igy szabadságban többet adhatsz literaturánknak és barátidnak, de azért is, mivel igy minden bizonnyal többet adhatsz magadnak is ..... Reménylem érzeni fogod azt is, hogy a szabadságnál szebb dicsőség nincs ......

A jövő nyár elején látni foglak. Mig pénzemben tart Budán fogok fördeni, mert ez idén nagyon megrezzentett hypochondriám vagy valami májfájásom s nem merem többé a fördést elmulasztani. De, egyébiránt is ottan tudok legnyugottabban dolgozni s reménylem ott el is tudom munkáimat az uj kiadásra késziteni.

Addig is pedig kegyeidben zárt, baráti szeretettel ölellek s maradok tisztelő barátod.

BÉFEJEZETÜL.

1. *Az előbeszédhez.* Peregriny Elek, nevelési derék iró, utánrajzban adá ki V i r á g emlékét, „Bánya“ czimü munkája I. kötetének 306. lapja előtt 1841b. Ne vegye rosz neven, ha kirom itt, hogy 309d. lapján ezen eléadása; „Reseta János .... és Döbrentei Gábor, egy emlék állításáról gondolkodtak“ azért hiányos, mert nem emliti meg hisztóriai igassággal, a mit, kérésére vele általam közlött jelentésemnek, mellyet 1835-beli május 20d. bocsáték közre, 2d. lapján igy olvashatott: „Őt (Resetát) azonban csak hamar, környülállása akadályoztatá, s igy, az aláirást egy pengő forinttal egyedül inditottam meg 1830. junius 20d.“ A főherczeg nádorhoz is, az emléknek a muzéumba állithatásáért egyedül folyamodtam s csak hozzám jött a kedvező engedelem. Még csekélységben is hiv eléadók legyünk.

2. A Berzsenyi életrajzában eléforduló u r b é r szó mikor kelése felöl, Galantai Fekete János életrajzánál lévő jegyzetben, Ponori Thewrewk Jósef ezt mondja: „Az u r b é r (urbarium) szót a Posonyban 1826. martius 27dikén bevégzett, aztán több vármegye követeivel közlött, ezektől megvisgált és észrevételeikkel megbővitett: „Glossarium etc.“ czimü eredeti kéziratom szerint magam csináltam. *L. Magyar Anthologia IId. kötet* 1833. *lap* 119. — S a *Talúldky* név, ugyan Ponori Thewrewk Jósefét rejté.

3. Az ódákhoz irt észrevételeim elején *zengér*ről szóló jegyzetemnél: *Lásd alább* perdült ki, azaz: kivántam ide legvégül tenni *ar*, *ár*, *er*, *ér*, *or*, *ur* és *asz*, *ász*, *esz*, *ész*, *osz*, *ösz*, *usz*, ragaink különkülön jelentőségeit, azonban azok fejtegető hosszú sorát másutt leszen szerencsém eléterjesztenem. — Felüljárok itt már az igért ivek számán.

4. A 9d. levélben *melegebb* helyett *megelebb*, szedői vétség.

5. A 21d. levél *jegyzetéhez.* Horhi Juhász vagy Melius Péter Herbariuma, füvek deák magyar német neveivel 1578b. jött ki, Sándor István szerint, igy hát ez, Bejténél csakugyan régibb magyar elnevező.

6. A tisztelt vevők, kik a julius elejeig kijöttre már előre fizettek, e most megjelentet együtt kapják 4 pengő forintért. 1843beli januarius 1-söjén kezdve azonban, mind a leveleges, mind a 8czad rétü alakot, 5 pengő forintra kelle tennem.

Budán, december 24*d.* 1842.

ne f 2.50